

2016 ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ [IX] 2

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

2016 [IX] 2

ISSN 2148-9289

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

2016 [IX] 2

Erzincan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
ISSN 2148-9289

C. IX Aralık 2016

Sahibi
Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Doç. Dr. Ayhan DÖNER

Sorumlu Müdür
Yrd. Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR

Editörler
Yrd. Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR
Ed. Yrd. Bekir Sittik KILIÇ

Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda iki kez yayımlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle Dergide yayımlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

Dergiye yapılacak atıflarda ERZSOSDER kısaltmasının kullanılması tavsiye olunur.

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimizde yayımlanan tüm makaleler ASOS indekste tam metin olarak yayımlanmaktadır.

İletişim Bilgileri

erzsosder@gmail.com

Adres: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Eğitim Fakültesi Binası, Kat: 2,

Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN

Tlf.: +90 446 224 29 00

Faks: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Murat NİŞANCI** (*Erzincan Üniversitesi İİB. Fakültesi*)
Prof. Dr. Cem BAYGIN (*Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi*)
Doç Dr. Selçuk ÇIKLA (*Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*)
Doç. Dr. H. Hüsnü BAHAR (*Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi*)
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ (*Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi*)

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ** (*Erzincan Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (*Balıkesir Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mukim SAĞIR (*Erzincan Üniversitesi*)
Prof. Dr. Enver Alper GÜVEL (*Çukurova Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI (*Afyon Kocatepe Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hasan ŞAHİN (*Erciyes Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN (*Gaziantep Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mehmet AKAD (*Kadir Has Üniversitesi*)
Prof. Dr. Nihat EDİZDOĞAN (*Uludağ Üniversitesi*)
Prof. Dr. Vehbi Selim ATAERGİN (*Marmara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Nuray KARANCI (*Orta Doğu Teknik Üniversitesi*)

TEŞEKKÜR

Bu dergi, değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır.
İlgilerinden ve desteklerinden dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız.

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

2016 (IX) ÖZEL SAYI
BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Adem DÖLEK - Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Suat YILDIRIM – Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. İlhami YÜCEL - Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Nizamettin PARLAK – Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Ragıp ÖZPOLAT - Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN - Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ÇALIK – Van 100. Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR - Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ – Erzincan Ünivestesi
Yrd. Doç. Dr. Mevlüt YÜKSEL – Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kemal TAŐCI – Erzincan Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Tacettin ŞİMŞEK “Sürgün Vezir”in Telmih Dünyası .....1 Exiled Vizier (Sürgün Vezir)’s Refence World	1
Necati Fahri TAŞ Tanzîmât Dönemine Ait Neşredilmemiş Osmanlı Nizamnâmelerinde Kadının Yeri .....11 The Woman’s Place In Society In Unpublished Ottoman Nizamnâ From Tanzîmât Period	11
Adem DÖLEK Kur’ân, Meal ve Tefsirlerde Rasûlüllah’a İsmiyle Hitap Edilmesi .....17 Addressing Messenger Of Allah With His Name In The Qur’an, Translations And Commentaries	17
Ruhi KARA Erzincan Adı Üzerine .....25 On The Name Of Erzincan	25
Osman DEMİRDÖĞEN, Abdüssamet POLATER Sağlık Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi ve Müşteri İsteklerini Karşılabilme Yeteneğinin İncelenmesi: Ölçek Geliştirme Çalışması .....39 Healthcare Supply Chain Management And Customer Responsiveness: A Scale Development Study	39

Gülhanım KÜÇÜKALKAN Kültürel Aktarımda Yerel Basının Rolü: Erzincan İli Örneği	55
The Role Of Local Media On Cultural Transmıssıon: Sample Of Erzincan City	
Sevda ÖZÜTÜRKER, Başak KOCA ÖZER Erzincan Üniversitesi Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Antropometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi	63
Evaluation Of Nutrition Habıts And Anthropometric Characteristics Erzincan University Students	
Enver SÜMER, Şakir AYBAR Etkin Piyasalar Hipotezinin, Finansal Piyasaları Açıklamadaki Yetersizliği ve Davranışsal Finans	75
The Inadequacy Of The Efficient Markets Hypothesis In Explaining Financial Markets And Behavioral Finance	
Mücahit ÇOLAK İslam Muhakeme Hukukunda Şahitlik ve Hükümleri	85
In The Islamic Reasoning Law Property And Provisions	
Erdem YAVUZ Siyasi Mücadele Ekseninde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler (1941-1960)	105
The Associations That Were Active On The Axis Of Political Struggle In Erzincan	
Mevlüt KAYA 1915'te Osmanlı'nın Taltif Ettiği Ermeni Bir Memur: Nişan Antreasyan	125
An Armenian Functionary Which Ottoman Has Rewarded In 1915: Nısan Antreasyan	

Mevlüt HANOĞLU Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinde Yaşanan Sorunlar İçin Çözüm Önerileri	133
Problems Dealing With Management Of Circulating Capital In Universities And Suggested Solutions	
Ahmet ÇELİK, Orhan AKTEPE Miftahu'l-Kenz Bağlamında Terzi Baba'nın İtikadî Görüşleri ve Yöntemi	141
Terzi Baba's Theological Views And Methods In The Context Of The Miftahu'l-Kenz	
Yavuz DEĞİRMENCİ, Namık Tanfer ALTAŞ Yükseköğretimde CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) Destekli Öğretimin Coğrafya Dersindeki Akademik Başarıya Etkisi	153
Academic Achievement Effect In Geography Course Of GIS (Geographic Information Systems) Assisted Instruction In Higher Education	
Fatma YILMAZ, Yasin MERCAN Meslek Yükekokulu Öğrenilerinin Demografik Değişkenlerine İlişkin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi	167
Identification The Level Of Aggression Of Associate Degree Students In Respect Of Demographic Variables	

Gönül CENGİZ Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli Bağlamında Kafkas Ülkelerindeki Kamu Hizmeti Yayıncılığının Azerbaycan Örneği Üzerinden Analizi	181
Analysis Of Distributed Model For Public Service In The Context Of Public Service Broadcasting In The Caucasus: Example Of Azerbaijan	
Birgül ALICI Altmış Yıllarda Alternatif Bir Örgütlenme: Türk Sinematek Derneği	191
Alternative Organization In The Six Months: Turkish Cinematek Association	
Merve Burcu GİŞİ İdare Hukukunda Yorum ve İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde ve Yorumlanmasında Hukuk Devleti İlkesinin Yeri ve Önemi	215
Interpretation In Administrative Law And The Importance And Place Of The Rule Of Law In Solving And Interpretation Of Administrative Disputes	
Tevhit KAHRAMAN, Mustafa Serdar TOKSOY, Oğuz Han AYKUT, Erhan HANCIĞAZ Personelin Risk Algısı: Erzincan Üniversitesi Örneği	233
Risk Perception Of Academicians Working In Vocational Schools: An Investigation At Erzincan University	

Ramazan ÖNAL

**İbn Ebi Şeybe'nin *Musannef*'inde Yer Alan Urve B. Zübeyr'in
Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Rivayetlerinin
Siyer Açısından Önemi**

.....249

İbn Ebi Şeybe In Musannef Urve B. Zübeyr's Hz. The Importance
Of Cypriots Of The Proprietary Relations
Of The Prophet's Life

Hatice BEKİR

Erzincan İlinde Suça Sürüklenen ve Suç Mağduru Olan Çocuklar

.....267

The Juveniles Pushed To Crime And Juvenile Victims
In The City Erzincan

Mürsel ETHEM, Michael SHAFİRO

Ознакомление И Анализ Переводов Корана На Иврит

.....281

İbranice Meallerin Tanıtımı ve İncelenmesi

“SÜRGÜN VEZİR”İN TELMİH DÜNYASI

EXILED VİZİER (SÜRGÜN VEZİR)’S REFENCE WORLD

Tacettin ŞİMŞEK*

ÖZET: Bahaettin Karakoç’un şiiri bir yanıla lirik, öbür yanıla düşünce ağırlıklıdır. İslam kültür ve medeniyet çevresinin bilgi ve sezgilerini bünyesinde taşır. Şair, inanç dünyasının motiflerini, çizgilerini şiirle ifade eder. Onun şiirini, ‘amentüsü olan şiir’ şeklinde tanımlamak mümkündür. Karakoç, ilk kitabı Seyran’dan itibaren güçlü telmihlerle bu kültürel arka planı sezdirir.

Aşk Mektupları kitabında beşerî aşkı aşır ilâhî aşka yönelen şiir, bu yolculukta ihtiyaç duyduğu her unsuru vahiy, hadis, mitoloji, halk kültürü gibi zenginliklerden ödünç alır ve kullanır.

Bu yazıda, Karakoç’un yalnızca *Sürgün Vezirin Aşk Neşideleri* kitabındaki telmihlerin izi sürülecektir.

Anahtar sözcükler: Bahaettin Karakoç, medeniyet, kültür şiiri, telmih.

ABSTRACT: Bahaettin Karakoç’s poem is a lyric at the one hand, thoughtful one at the other hand. It is of Islamic culture and civilization and knowlwdge and intuition in its context. The poet expresses the motifiy and drawings of belief World by means of the poem. It is possible to describe his poem as that has “Amentu.” Karakoç has the reader realize this cultural background by means of strong references as of his first book “Seyran.”

In his “Aşk Mektupları” book, he exceded World love and directed to the divine love, and he uses and borrows every components he needed in this course such as vahiy, hadis, mytology, folk culture.

In this study, the only references of Karakoç’s called the book of Exiled Vizier will be examined.

Keywords: Bahaettin Karakoç, civizilation, cultural poem, reference.

GİRİŞ

Telmihlerle Yürüyen Şiir

Telmih, klasik dönem edebiyatımızın heyecandan doğan ve çağrışımlara dayanan söz sanatlarından. Söz arasında bilinen bir olaya, isme, kıssaya, kavrama, fıkraya, atasözüne, şiire ya da söze gönderme yapmak anlamına gelir.

Klasik dönem edebiyatımızda Kur’an ve hadis kaynaklı telmihlere yer verildiği gibi, peygamber kıssalarına, evliya menkıbelerine, tarihî ve mitolojik kahramanlara da telmihte bulunulur.

Telmih, bilgi ve kültür birikimine bağlı bir sanattır. Şairin zihin servetinden beslenir.

Şiirin din, tarih ve medeniyet arka planı varsa, şairin telmih sanatına başvurması kaçınılmazdır. Bu, şairin temel kaynaklarına bağlılığının da göstergesidir. Safını belirlemiş bir şiirde telmihlere sıklıkla rastlanır.

* Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Erzurum. tacettinsimsek@atauni.edu.tr

Yunus Emre “*Ey dost senin yoluna / Canım vereyin Mevlâ // Aşkını komayayın / Oda gireyin Mevlâ*” (Selçuk, 1979: 105) diyorsa, Hazreti İbrahim’in Allah’a “halil” yani “dost” oluşuna ve ateşe atılma olayına telmihte bulunuyor demektir.

Fuzulî bir şiirinde “*Mecnûn ile bir mekteb-i aşk içre okurduk / Ben Mushafı hatmettim o ve’l-leyli’de kaldı*” diyorsa hem Kur’an-ı Kerim’deki doksan üçüncü sure olan Duha suresine hem de Leylâ ile Mecnun hikâyesinin kahramanlarına telmihte bulunuyor demektir.

Mehmed Âkif, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Arif Nihat Asya, Asaf Hâlet Çelebi, Sezai Karakoç gibi şairlerin şiirlerinde sık sık telmih sanatına yer verdikleri; şiirin arka planına dinî, tarihî ve millî öğeleri yerleştirdikleri görülür. İslami değerler, dinî / tasavvufî / mistik / mitolojik unsurlar, motifler, simgeler ve görünüşler, telmihler yoluyla şiirin dünyasına taşınır.

Türk ve İslâm tarihinden isimler, olaylar, kıssalar, efsaneler ve hikâyeler şiirin ifade düzleminde yorumlanır, nazım elbisesi giyerek karşımıza çıkar.

Şair, geçmişte bir olaya, bir şahsa, mitolojik bir motife ya da unsura gönderme yapar. Anka, simurg, Yunus, Yusuf, Eyyup, Kays, Tur, Leyla gibi kavramların her birinin arkasında çözümlenmeyi ve yorumlanmayı bekleyen bir dünya saklıdır. Şairle aynı çizgide buluşabilmek için mutlaka bu şifrelerin tarafımızdan çözülmüş olması gerekir.

Süleyman Fehim’den örneklemek gerekirse, “*Mâsivâ nakşına iplik kadar olma dilbend / Ehl-i tecridi yolundan alıkor bir sûzen*” (Onay, 1992: 221) (Bu dünyanın süsüne, nakışına iğne kadar bile gönül bağlama. Hak yolunda ilerleyen bir dervişi bir iğne yolundan alıkoyar.)

İğne simgesi çözülemediği sürece şiir okur için bilmece olarak kalır.

“İğne” bir mazmundur. Mazmunun gönderme yaptığı efsaneye göre, Hazret-i İsa’nın üzerinde dünya eşyası olarak bir tas, bir tarak, bir de iğne vardır. Birinin eliyle su içtiğini görünce tası, bir başkasının parmaklarıyla saçını sakalını taradığını görünce tarağı atmıştır. Göğge çıktığında, göğün dördüncü katında üstü aranmış, üzerinde bir iğne bulunduğu için o katta bırakılmıştır. Hazret-i İsa bir iğne yüzünden arşa çıkamamış, Allah’a ulaşamamıştır. Esrar Dede’nin beytinde geçen “iğne” sözcüğünden Hazreti İsa’ya ait kıssaya ulaşılması bir çözümlenme örneğidir.

Bahaettin Karakoç’un Telmih Dünyası

Telmihlerden yararlanmak, dinî duyarlılığı ve medeniyet rüyası olan ve şiiri dinin ve medeniyetin sesi olarak gören şairlerin işidir. Bu nedenle, telmihlere başvurmak için şiirin arka planına medeniyet tarihini yerleştirmek gerekir.

Bahaettin Karakoç’un şiiri, Yahya Kemal ve Sezai Karakoç’ta olduğu gibi Türk-İslam medeniyetinin şiiridir. Bu nedenle de telmihler üzerinden yürümesi tabiatı gereğidir.

Karakoç’un şiiri, okuyucuya zengin bir telmih dünyasının kapılarını açar. Bizi hayalen geçmişe götürerek, geçmişi bugüne taşıyarak zihin haritamız üzerindeki tozları silkelemek ister. Kalbinin süveydasını yoklamayı; inancını, tevekkülünü, teslimiyetini gözden geçirmeyi ilham eder. Bunu yaparken okuyucunun hazır bulunuşluk düzeyinin metni anlamaya elverişli olmasını şart koşar. Aslında bu, kalpler ve zihinler arasındaki ortak kodların hatırlanması anlamı taşır. Okurun da şairi anlayacak düzeyde bir şiir kültürüne sahip olması gerektiğini düşündürür. Okuyucudan beklenen “bilme” ve “anlama” sorumluluğudur. Zira şair, bilgelik makamındadır. Söz, bilgeliğin süzgecinden geçerek sese, ritme ve imgeye dönüşmektedir.

Telmihler, Bahaettin Karakoç şiirinin yalnızca duygunun kanatlarında uçmadığını, aynı zamanda düşüncenin potasında yoğrulduğunu, ayağını din, tarih ve medeniyet zeminine bastığını gösterir.

Bahaettin Karakoç’un şiirindeki telmihleri insanlık tarihi, İslam tarihi, siyer, ayet, hadis, peygamber kıssaları, evliya menkıbeleri, mitoloji, Türk tarihi gibi başlıklar altında gruplandırmak mümkündür.

“Sürgün Vezir”in Telmih Dünyası

Ben Senin Yusuf’un Olmuşum kitabı, Kur’an-ı Kerim’in “ahsenü’l-kasas” (kıssaların en güzeli) olarak anılan hikâyesinin kahramanı olan Yusuf’un bu çağda yeniden gündeme getirilmesi anlamı taşır. Her çağın bir Züleyhası olduğu gibi bir de Yusuf’u vardır. Yusuf her çağda haksızlığa uğramışlığı, aynı zamanda iffeti, güzelliği, ideali temsil eder.

Güneşe Uçmak İstiyorum kitabı adından başlayarak, Oğuz Kağan Destanı’ndan metinlerarasılık çerçevesinde değerlendirilebilecek bir çağrışımı içinde saklar:

“*Takı taluy takı müren / Kün tuğ bolgıl kök kurıkan*” (Daha deniz daha ırmak / Güneş bayrak gök çadır) (ekitap.kulturturizm.gov.tr)

Güneşi bayrak gibi eline almak isteyen Oğuz Kağan’dan “*Güneşe Uçmak İstiyorum*” (Ecdad Yayınları, Ankara 1993) diyen Karakoç’a zengin bir çağrışım dünyası miras kalır. Söz konusu ifadeyi Necip Fazıl’ın “*Yeryüzü boşaldı, habersiz miyiz? / Güneşe göç var da, kalan biz miyiz?*” (Kısakürek, 2001: 422) dizeleriyle aynı çizgide yorumlamak mümkündür.

Karakoç’un yalnızca *Sürgün Vezirin Aşk Neşideleri* kitabının ilk bölümü üzerine yapılacak bir değerlendirme bile ne denli zengin bir şiir evreniyle karşı karşıya olduğumuzu göstermeye yetecektir. Kitaba adını veren, yirmisi “*Neşideler*” üst başlığıyla numaralandırılmış, diğer yirmisi “*Aranagme*” alt başlıklı, biri de “*Derkenar*” olarak adlandırılmış toplam kırk bir metinden oluşan ilk bölümde Hazreti Âdem’in, dolayısıyla insanın cennetten dünyaya sürgün gönderilmesi ve yeryüzü gurbetinde yaşadıkları çevresinde kaleme alınmış şiirler bir araya getirilmiştir.

Kitabın ilk şiiri zaafı ve erdemleriyle insanın kendini tanımlaması, insanî kimliğini itirafıdır. *İpi Şahdamarıma Bağlı Türkü* başlıklı şiirdeki “*Ferman Padişah’ımın ve mülk de O’nun*” (Karakoç, 2004: 18)* dizesi, ilk bölüme “*Ferman Padişah’ın Mülk de O’nun*” (SVAN, s.13) biçiminde epigraf olarak girer. Karakoç, Çukurova’nın gür sesi Dadaloğlu’nun “*Ferman padişahın, dağlar bizimdir*” söyleyişiyle mülkü sahiplenme tavrına gönderme yaparken mülkün Allah’a ait olduğunu vurgular. Birindeki padişah beşeri otoritenin adıdır, diğerinde kâinatın sultanı olan Allah’tır.

1. Cennetten dünyaya sürgün

“*Başıma ne geldiyse beyaz sevdamdan geldi / Belki de salt budur sürgünlüğümün gerekçesi*” (SVAN, s.13) dizeleriyle başlayan *İtiraf* şiiri, Âdem’in şahsında insanî var oluşun dile getirildiği bir örnektir. İnsanî öz, sanatkâr ruhla mayalandıktan sonra söyleyecekleri, görecekleri, öğrendikleri ve öğrenecekleri çoğalır. “*Beyaz sevda*” ile Âdem’in Havva’ya olan aşkı ve birlikte yasak meyveyi yemelerine telmihle “sürgünlüğün gerekçesi” açıklanır.

İkinci dizedeki “sürgünlük” sözcüğünde Hazreti Âdem’in cennetten dünyaya, dünyayı imar etmek üzere görevli olarak gönderilmesine telmih vardır. “*Sürgün varoşlarda yaşar, her gün uğrar karakola / İmza atmak zorundadır, üstünde emanet can var*” (SVAN, s.25) dizelerinde dünya hayatına ve İlahî iradeye bağlılığa işaret edilir. İmza atmak, Allah’a bağlılık yeminine sadık kalmaktır. İbadetleriyle bu bağlılığı pekiştirmektedir. “*Aşk’ dedin ‘beli’ dedim, eridim seninle*” (SVAN, s.29) dizesindeki “elest meclisi” ve “Kalû belâ” vurgusu da yeminine, dolayısıyla aşkına sadık bir kulun kaleminden dökülür.

“*Sufice bir kovuğu mesken seçsem kaçak/ Işıldar karşımda baştan çıkarın yılanın gözleri.*” (SVAN, s.20) dizelerinde Hazreti Âdem ile Havva’nın cennetten ayrılmasına neden olan yasak meyve tecrübesinde şeytanın yılan aracılığıyla oynadığı role telmih vardır. Fahreddin Razi *Tefsir-i Kebir*’inde şunları yazar:

“*Vehb b. Münebbih el-Yemani ve Süddi’den, onların da İbn Abbas (ra) ve onun dışında başkalarından kıssacıların rivayet ettiği şu haberdir: İblis cennete girmek istediği zaman*

* *Sürgün Vezirin Aşk Neşideleri* (İstanbul 2004), alıntılarda SVAN biçiminde kısaltılacaktır.

cennetin bekçileri ona mani oldular. Derken yılanı geldi. O, dört ayağı olan bir hayvan idi, bir Horasan devesine benzerdi. O âdeta hayvanların en güzeli idi. Şeytan bütün diğer hayvanlara başvurdu, fakat kimse onu kabul etmedi, ama yılan onu kabul etti ve yuttu. Cennet bekçilerine göstermeden onu cennete soktu. Yılan cennete girince, İblis onun ağzından çıkıp vesveseye başladı. İşte böylece yılan lânetlendi, ayakları yok oldu ve karnının üstünde sürünmeye başladı. Onun rızık toprakta kılındı ve bundan dolayı da insanoğluna düşman oldu.” (Fahredden Râzî, 1988: 321-322)

Sürgünlük cennetten dünyaya inişi temsil ederken, dünya hayatı da şiirde “göçebelik” biçiminde tanımlanır. “*Dünyaya geldiğim günden beri göçebeyim ben, / Çağ eskidi, ben eskidim, yollar eskidi... / Ne kâtipler gördüm, ne ifadeler verdim öyle üretken / Her şey eskidi de bir kader eskimedi*” (SVAN, s.26) dizelerinde bütün bir hayatın özeti vardır. Arka planında insan dünyaya sürgün gelmiştir ve dünyada göçebe gibi yaşamaktadır düşüncesi yatar. Bu da şairin dünyayı sahiplenmeme, mülk edinmeme yaklaşımıyla örtüşür. Fanilik duygusuyla yaşanmış ömrün özeti “*Tükenmeye yaklaştı takvimim yaprak yaprak / Gönlümce bir yer seçip ev kurmam hâlâ yasak*” (SVAN, s.42) dizeleriyle bir başka boyuta taşınır. Zira “*Nimet de, zinet de, mihnet de emanet, can ve çağ da emanettir.*” (SVAN, s.43). Benzer bir söyleyiş *Meftun* adlı şiirde de tekrarlanır:

“Elimdeki mala mâlik değilim

Emanete titrer, dertle kaynarım.

Aşkî bana yeter buna kâilim,

Bu dünyada ben sürgünü oynarım.” (SVAN, s.57).

Şair bir gün bu sürgünlüğün biteceğinden emindir:

“Kendini bil Karakoç’um kendini

Elbet bir gün biter bu sürgünlüğün.” (SVAN, s.52)

“Sılamdan sürgün edildim, bu yaban diyâra geldim

Çok dolaştım Yunus gibi sonunda bir şara geldim.” (SVAN, s.33) dizeleri de “sıla=cennet” vurgusu bakımından önemlidir. “Sıladan sürgün edilmek”, Mevlâna’nın “ney” metaforuna benzer bir buluştur. Cennette var olmuş insan için inmek zorunda kaldığı dünya bir “yaban diyâr”dır. Dünyayı geçici yurt edinmiş insanın nihai amacı silaya, asli vatana dönebilmektir. Dünyayı imar etmiş, medeniyetler inşa etmiş, şarlar (şehirler) kurmuştur. Beyitte, Yunus Emre’nin “*Bu dünyanın meseli bir ulu şara benzer, / Velî bizim ömrümüz bir tez pazara benzer.*” dizeleriyle başlayan ilahi ile “*Hey Emre’ m Yunus biçare / Bulunmaz derdine çare / Var imdi gez şardan şara / Şöyle garip bencileyin*” dizeleriyle biten ilahiye telmih vardır.

Aynı konma ve göçme yaklaşımı “*Ey Yüce Mimar’ım, Padişah’ım, benim suçum ne? / Ne bir konana karıştım ne bir göçene...*” (SVAN, s.18) dizelerinde bir başka çağrışımla karşımıza çıkar. Bu kez şair bir hadis-i şerife gönderme yaparak dünya hayatının faniliğini dile getirir, “Göçebe, konan, göçen” kelimeleri “*Göçmek için konarsınız, yıkılmak üzere evler yaparsınız*” ve “*Dünyada tıpkı garip hatta bir yolcu gibi ol.*” mealindeki hadis-i şeriflerle ilişkilendirildiğinde şiirin anlam kâinatı bütünüyle aydınlanır.

Söz konusu sürgünlük, *Sana Arzuhalim Deste Destedir* şiirinde aşkı çoğaltan ve yücelten bir kader olarak ifadesini bulur: Özellikle “*Sürgümün kaderi kaçak kırmızı*” (SVAN, s.28) dizesinde aşkın ve arzunun sürekliliği dikkatlere sunulur. “Kırmızı” renk, bu ruh hâlini açıklamakla görevlidir.

“*Gördüklerimden çoktur göreceklerim / Öğrendiklerimden çoktur öğreneceklerim*” (SVAN, s.13) dizeleri Hazreti Âdem’in yeryüzü macerasını hikâye eder. Âdem’e eşyanın

“Sürgün Vezir”in Telmih Dünyası

isimlerinin öğretilmesi sezdirilir. Bakara suresinin “*Ve Âdem’e isimlerin hepsini öğretti, sonra onları meleklerle gösterip: “Haydi davanızda sadıksanız şunların isimlerini bana haber verin’ dedi”* (Altuntaş ve Şahin, 2015: 122-123) mealindeki 31. ayetine telmih vardır.

Âdem’in cennette gördükleri/öğrendikleriyle dünyada gördükleri/öğrendikleri arasında büyük fark vardır. Zira Âdem dünyaya gönderildikten sonra deneme ve yanımlarıyla eşyanın niteliklerini öğrenmiştir.

“*Adildir padişahım, yan tutmaz, emek yemez / İnanıp erkine yaslanınca anladım*” (SVAN, s.14) dizeleri inanmış insanın teslimiyetine vurgu yaparken Allah’ın Adl ismine gönderme yapar. “Erkine yaslanmak” ise Kadir ismine göndermedir.

“*O kadar da sahipsiz değildir cibal-i mübaha / Kul olmak ne güzel Allah’a*” (SVAN, s.32) dizelerinde bu kez dünyanın “cibal-i mübaha” olarak görülmesine itiraz eder.

“Cibal-i mübaha” Osmanlı döneminde halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kontrolsüz, plansız ve serbestçe kullandıkları orman alanlarını karşılar. İnsanın dünyayı Sahibine nispet etmeksizin hesapsız kullanmak yanlıştır. Allah’a kul olan, mülkünü de O’nun izni dairesinde kullanma bilinciyle yaşar. Tabiatı kendisine sunulmuş bir armağan ve emanet olarak görür. Yıkıcı değil, yapıcıdır. Kırıcı değil kurucudur. Yok etmeye değil hak etmeye çabalar. Yaratılana gösterilen özen, Yaradan’ın rızasını kazanmaya yönelik bir arayışı beraberinde getirir.

Kitaba adını veren ve başlı başına özgün bir telmih olan “vezir”, satrançta her yöne hareket edebilen bir taştır. Piyondan ata, filden kaleye kadar bütün taşların olduğu gibi vezirin de nihai hedefi şaha sadakattir. Varlığı şahın varlığına bağlıdır. Kozmik bir varlık olarak insanı temsil eder. Taşların en güçlüsüdür. İnsan da en güzel surette ve varlıkların en şerefliyi olarak yaratılmış, yeryüzüne halife kılınmıştır. Hükümdardır, ancak bir kaderle kuşatılmıştır. “*Kader her vezirin müebbet sürgünlüğüdür.*” (SVAN, s.15)

2. Esmâ: Allah’ın isimleri

Vezir, *Gönül Kanatlanır Dil Çiçeklenir* başlıklı şiirde bu kez “*Benim müebbet sürgünlüğüm kimin zaferi?*” diye soracaktır. Daha sonra “*Kadir olan sensin / Kadim olan sen / Kaldır sürgünlüğümü*” (SVAN, s.24) diye yalvaracaktır. Ardından esma-i hüsnadan (Allah’ın en güzel isimlerinden) Rezzak, Kefil, Rahman ve Rahim isimlerinden imdat isteyecektir.

“*Evreni bezekleyen nakkaşı baksa görür / Gözlerinin oltası salt nakışa takılır*” (SVAN, s.46) dizelerindeki “evreni bezekleyen nakkaş” Allah’ın Musavvir ismine gönderme yapar. Musavvir, tasvir eden, betimleyen, süsleyen, nakışlayan, her şeye bir şekil ve özellik veren gibi anlamlara gelir. Şair, nakışta takılıp kalmayı, oradan Nakkaşa gidememeyi insanın zaaflarından biri olarak nazmeder.

3. “Kün” emri

Karakoç, şiirin ifade imkânları içinde kâinatın yaratılışına da parantez açar. “*Kaos bitsin diye Rab dedi ki: Kün! / Bu komutla şekillendi kâinat o gün.*” (SVAN, s.52) dizelerinde Bakara suresinin göklerin ve yerin yaratılışını dile getiren 117. ayetine telmihte bulunulur: “*O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece “Ol!” der, o da hemen oluverir.*” (Altuntaş ve Şahin, 2015: 23).

4. Besmele

“*Her aşk neşideme O’nun adıyla başlarım / Sidret-ül müntehâya kanatlanır selâm kuşlarım*” (SVAN, s.15) dizelerinde besmeleye telmih yapılır ve şair, yaratılışın son noktasına varırken selâmını bütün varlık âlemine ulaştırmak ister. Evrene sunulan Allah’ın selâmıdır.

“*Açmışım aşk dükkânımı yol kenarına / Eksiyartı bâtın bende, zahir bendedir.*” (SVAN, s.16) dizeleri, Yunus Emre’nin “*Evvel benem âhir benem / Canlara can olan benem / Azıp yolda*

kalmışlara / Hazır medet eden benem” dörtlüğüyle çizdiği dünyaya gönderme içerir; “*ezel-âhir bendedir*” “*bezm-i elest*”e telmihtir ve yine Yunus Emre’nin “*Yunus değil bunu diyen / Kendiliğidir söyleyen / Mutlak kâfir inanmayan / Evvel ahir zaman benem*” dizeleriyle de anlam ilişkisi içindedir.

5. Fatıha

“*Sırat-ı müstakim üzredir yolumuz*” (SVAN, s.17) Kur’an-ı Kerim’in ilk suresi olan, Fatıha’ya göndermedir. Bu surenin altıncı ve yedinci ayetlerinde “*Bizi doğru yola (‘sırata’l-mustakim’e), kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet! (...)*” (Altuntaş ve Şahin, 2015: 2) mealinde bir dua vardır.

6. Hazreti İbrahim

“*Mürşidim, müzik yapar gibi çekiç vururdu / Madeni bozuk bir putu Besmele çekip kırarken*” (SVAN, s.18) Hazreti İbrahim’in put kırmasına telmihtir.

İnsanoğlu tarihî zaman içinde taştan, undan, madenden putlar yapmış ve bu putlara tapmıştır. İbrahim Peygamberin babası Azer de put yapar, oğullarına sattırır. Diğer oğulları putları satmış olarak eve dönerken, İbrahim her seferinde putları geri getirir. İbrahim’in putları satmaya götürüşü de ilgi çekicidir: Ayaklarından iple bağladığı putları peşi sıra sürükler, “Yarar ve zarar veremeyen bu butları alan var mı?” diye seslenir. Ardından putları ırmak kıyısına götürür, kavminin putlara olan düşkünlüğüyle alay etmek başlarını suya sokar “İçin!” der (Köksal, 2004: 148).

Bir gün eline geçirdiği bir balta ile puthanede altından yapılmış en büyük putun dışındaki bütün putları kırmaya başlar. Balta vurduğu her puta “Kendini korusana!” der. Putları parçalar. Baltayı en büyük putun boynuna astıktan sonra puthaneden ayrılır (Köksal, 2004: 153).

Karakoç’un şiirinde geçen “*madeni bozuk put*” modern/postmodern çağların putlarından biri olan paradır. İfade, hem maddesi bozuk hem de madenden yapılmış anlamlarında yorumlanmaya elverişlidir. Burada madde karşısında ruhun, para karşısında sanatın yüceltildiği bir yaklaşımdan söz edilebilir.

7. Şerden hayır

“*Şerden hayır hasıl olur güzel tecelli / En kalın zırhlara üflerim soluğumu.*” (SVAN, s.19) dizeleri Bakara suresinin “*Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*” (Altuntaş ve Şahin, 2015: 41) mealindeki 216. ayetine telmihtir.

“*Ehl-i Beyt’in içmediği de bir su mu?*” (SVAN, s.18), Kerbelâ’ya, Hazreti Hüseyin’in şahadetine telmihtir. Karakoç, “*Şehirler direniyor lânetli şeytanlara / Kerbelâ yollarında yürek İmam Hüseyin*” (SVAN, s.70) dizeleriyle Irak’ın işgali üzerine aynı acıyı yüreğinde duymakla kalmaz, yüreğini Hazreti Hüseyin’le özdeş kılar.

8. Semender, kaknus, “fenafillah”

“*Parmaklarımla yürüyorum ateşlerde / Aşk destanını yazıyorum yanarak*” (SVAN, s.24) dizelerinde hem ateşte yanmadığına inanılan semendere hem de kendi yaktığı ateşte yanan ve kendi küllerinden yeniden doğan kaknusa telmihtir.

Karakoç, kaknus telmihini şiire adını veren “*Yok ettim kendimi yeniden doğdum / Aşkın potasında böyle âhiren*” (SVAN, s.30) dizelerinde tekrar kullanacak, ancak bu kez mutasavvıfların “fenafillah” diye tanımladıkları merhaleyi de sezdirmiş olacaktır. “*Kendini yok edip aşkla yeniden doğmak*” ilâhî aşkla bütünleşmek, Allah’ta fani olmak anlamını çağırıştırır.

“Sürgün Vezir”in Telmih Dünyası

9. Niyazi-i Mısri, Kırklar

“*Derdime derman ararken gördüm ki derman da nâçar / Yıkandım kırklar gününde tertemiz didâra geldim*” (SVAN, s.33) dizelerinde Niyazi-i Mısri’nin “*Derman arardım derdime derdim bana derman imiş, / Bürhân arardım aslıma aslım bana bürhân imiş.*” (Tatçı, 2014: 444) dizelerine telmihte bulunurken, bir adım ileri giderek aşk derdine çarenin imkânsızlığını, bunun için çözümün kırklar gününde yıkanıp arınmaktan geçtiğini ifade eder.

Kırklar, Türk halk inancında “kırk evliya” olarak anılan ve bilinmeyen bir mekânda sonsuza kadar yaşayacağına inanılan kırk kutlu kişidir. Derviş/ermiş motifiyle doğrudan ilgilidir. Dünya onların yüzü suyu hürmetine ayakta durur.

Hıristiyan Türklere de “kırk aziz” kavramı vardır ve onlar için kırk mum yakılır. Kırım’da Bahçesaray’da, “Kırk Azizler” adına düzenlenmiş bir mezarlık vardır. Kırklara karışan insanlar fanî gözlere görünmezler. Şair, alıntılanan beyitte, “kırkların gönlünde yıkan”makla arındığını, böylece İlahî dergâha ulaşarak derdine derman bulduğunu söyler.

Beyitte geçen “kırklar gönlü” söz grubu, uzak da olsa bir başka açıdan “kırklar cemi”ni çağırıştırır. Bektaşilik’te, Mirac’a çıkış öncesi gerçekleştiğine inanılan ve semah sırasında Hazreti Peygamber’in sarığının başından düşmesi, kırk parçaya bölünmesi, kırk erenin bu kırk parçayı beline kuşak olarak bağlaması (kemerbest olması), böylece Kırklar Meclisi’nin oluşması ile sonuçlanan toplu ibadet de aynı çizgide değerlendirilebilir.

10. Tuba ağacı, yanmak

“*Yürek Tuba ağacı, yemişi zikir / fikir / Varolmanın özü aşk ateşe dönüşünce*” (SVAN, s.35) dizelerindeki Tuba cennetteki kökü yukarıda dalları aşağıda olan ağaçtır. Şair, yüreği Tuba ağacına benzeterek dünyada bir cennet tablosu çizer. Bu tabloda zikir ve fikir yüreğin meyveleridir. Dile ve akla ait melekeler, yüreğe yüklenir. Yürek aşkın mekânı, aşk var olmanın özüdür.

Uzak bir çağrışımla Mevlâna’nın “Hamdım, piştım, yandım” sözüne de gönderme olarak değerlendirilebilecek bu söyleyiş, aşkın yakarak olgunlaştıran yönünü nazara verir. Bir sonraki beyti oluşturan “*Üşümek bir uyarı, yanmak ise uygarlık / Bütün değerler çöker özüyle çelişince*” (SVAN, s.35) dizeleri, medeniyetler kurmanın aşkla yanmakla mümkün olacağına işaret eder. Yüreğin asli kimliği aşkla buluşmaktır. Özüyle barışık olmak bunu gerektirir. Yüreğin aşktan uzak kalması özüyle çelişmek anlamına gelir.

11. Hazreti Ali, Hazreti Süleyman

Askıda Demlenen Bir Kırık Hava şiirindeki (SVAN, s.23) “Zülfikar”, Hazret-i Ali’nin kılıcının adıdır. Zülfikar, *Bilirim* adlı şiirde bu kez keskinliği bakımından sevgilinin gözlerinin kıyaslandığı bir obje olarak dikkati çeker: “*Gözlerini kıyaslamak haddimi çok aşar amma, / Ali Zülfikar bilirim, mühr-i Süleyman bilirim.*” (SVAN, s.38) dizelerinde aynı zamanda Süleyman Peygamber’in yüzüğündeki sekiz köşeli yıldızdan ibaret mührüne gönderme yapılır. Süleyman Peygamber’in bu yüzüğün gücüyle insanlar dışındaki varlıklara, tabiata ve nesnelere hükmettiği rivayet edilir. Sevgili de tıpkı Süleyman Peygamber’in mührüyle yaptığı gibi gözleriyle âşığa hükmetmektedir.

12. “Hak geldi bâtil yok oldu”

Naat şiirinde (SVAN, s.53) geçen “*Sen geldin bâtilin beli kırıldı*” dizesi İsra suresinin “*De ki: ‘Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl yok olmaya mahkûmdur.’*” (Altuntaş ve Şahin, 2015: 310) mealindeki 81. ayetine telmihtir.

13. Mecusî ateşinin sönmesi

“*Sen geldin bin yıllık ateşler söndü.*” (SVAN, s.53) dizesi Hazreti Peygamber doğduğu gece Mecusilerin bin yıldır yanan ateşlerinin söndüğüne telmihtir.

14. Saba rüzgârı

“*Selam güzel Kâbe’ye, selâm Resulullah’a / Selâm koku getiren ayık bâdisabâya!..*” (SVAN, s.55) klasik edebiyatımızda saba rüzgârının sevgiliden haber getirme işlevini hatırlatır.

15. Hazreti Hüseyin’in katli

“*Lâdini tanklar gezer kapkara bayraklarla / Kim demiş ki Yezid’e, Mervan’a muhtacız biz*” (SVAN, s.64) dizelerinde Hazreti Hüseyin’in öldürülmesi, mukaddes şehirlerin talan edilmesi, Kâbe’nin mancınıkla taşlanması gibi eylemleri yüzünden İslâm tarihinin en kötü isimlerinden biri olarak anılan Emevî halifesi Yezid’le, Yezid’in oğlu 2. Muaviye’den sonra tahta oturan, dokuz ay süren halifeliği, diğer Emevilere karşı iç savaşlarla geçen Mervan’a gönderme yapılır.

16. Ebâbil

“*Ay bu gece yarımday, bu şiir öyle değil / Bu şiir bildirimi taşıyan bir ebâbil*” (SVAN, s.65) dizeleri Karakoç’un poetikasını yansıtan bir derinlik taşır. Kur’an-ı Kerim’in “*Rabbinin, fil sahiplerine (bir file desteklenmiş orduya) ne yaptığını görmedin mi? Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi. Nihayet onları, yenilmiş ekin yaprakları hâline getirdi.*” (Altuntaş ve Şahin, 2015: 701 mealindeki Fil suresinde geçen ebâbil kuşlarına telmih vardır.

Habeşistan hükümdarı Ebrehe’nin fillerle güçlendirdiği ordusuyla Kâbe’ye saldırması üzerine, ebâbil kuşlarının attığı taşlarla bozguna uğramasından hareketle Karakoç, şiiri ebâbil kuşlarına teşbih eder. Böylece şiirin iletisi iyilik ve güzellik olurken sesleri, sözcükleri ve imgeleri yeryüzünü yaşanmaz hâle getiren Ebreheler’in çağrıştırdığı olayları, durumları ve sıfatları taşlamaya yönelir.

17. Türk’ün tarihî geçmişi

Karakoç, Türk’ün tarihî zaman içinde ve mekân üzerinde yaşadığı var oluş macerasına da telmihlerde bulunur. Aşağıdaki dizeler Asya’dan Avrupa’ya akan Türk’ün genetik kodlarına işlenmiş mekân üzerinde yer değiştirme karakteristiğini aksettirir niteliktedir:

“*Amuderya, Siriderya,*

Aral, Hazar, Aras ve Fırat

Asya’nın şahdamarlarını sergilediler kanatlarımın altında

Kalbimle gördüm ki Tuna, sipahisini özleyen bir at

Sava, Ohri, Ren ve Sen kıyılarında uçtum eğlek eğlek

Yüreğim özvatanıma, isteklerim aşka kelepçeli” (SVAN, s.26)

“*Yüreğimde Korkut Ata*” (SVAN, s.68) ifadesi, Dede Korkut’a gönülden bağlı bu çağ bilgisi ve ozanının duyarlılığını yansıtır.

18. Cihat

“*Dövüş helâl ölçekli bir dövüşse pes etme / Zamanı ve silahı israf etmeden kullan*” (SVAN, s.40) dizelerinde Karakoç, “helal ölçekli dövüş” sözcük gurubuyla cihat kavramına gönderme yapar. Ancak bu, söz sanatlarıyla gerçekleşen bir cihattır. Zira merkezinde şair ve

“Sürgün Vezir”in Telmih Dünyası

şairin de elinde silah olarak kalem vardır. Uzak bir çağrışımla da olsa Hassan bin Sabit’in kalemiyle ortaya koyduğu mücadele sezdirilir. Hassan bin Sabit savaflara katılmasa da, Hazreti Peygamberi hicvetmeye kalkışanlara karşı güçlü hicivler yazması, bir kasidesiyle Tamim kabilesinin bütün hatip ve şairlerini alt etmesi, hatta bu kabilenin Müslüman olmasını sağlamasıyla da Müslümanlar arasında büyük saygınlık kazanmış ve “Peygamber Şairi” olarak tanınmıştır.

19. Gül ile bülbül

“Güle serenatlar yapmak bülbülün bir ibadeti, / Ben de olsam dikenini yüreğime batır derim.” (SVAN, s.61) dizelerinde şair kendini bülbülle emsal tutarken gül bülbül efsanesine telmihte bulunur.

20. Hârut ile Mârut

“Dünyamızı terk edeli gökteki Zühre yıldızı / Nice Hârut ile Mârut, nice kirli kan var” (SVAN, s.25) dizelerinde Bakara suresinin 102. ayetine telmih vardır. Zühre yıldızı aydınlığı, doğruluğu, iyiliği ve temizliği temsil ederken, Harut ile Marut doğruluktan sapmayı, bozgunculuğu, şehveti ve kanı temsil eder.

Hikâyeye göre Harut ile Marut, Allah’ın emriyle insanlara çeşitli bilgileri öğreten iki melektir. Bazı tefsirlerde insan olabilecekleri kaydedilen bu iki melek aralarında konuşurken “İnsanlar yerine biz duygu sahibi olsaydık sürekli ibadet ederdik” derler. Allah, onlara “Size şehvet duygusunu verseydim siz insanlardan daha çok günah işlerdiniz” buyurur. Melekler yoldan çıkmayacakları konusunda ısrarlıdır. Allah onlara şehvet duygusu verip dünyaya gönderir. Harut ile Marut, karşılaştıkları kadının koştığı kocasını öldürme, puta tapma ve şarap içme şartları üzerine şarap içmeyi tercih ederler. Böylece kötülüklerin yolu açılmış olur. Ardından kadın ikinci bir şart olarak Harut ile Marut’tan kendisine ism-i azamı öğretmelerini ister. Kadın, ism-i azamı öğrenip söyleyince Allah onu Zühre yıldızına alır. Harut ile Marut’a da Babil’de baş aşağı kıyamete kadar durma cezası verir.

21. Habil ve Kabil

“Kabil’in zulüm tutkusu bir haritadır ellerde / Hangi bahçeye gitseniz kuşlar susmuş salt şiven var” (SVAN, s.25) dizelerinde Hazreti Âdem’in iki oğlundan biri olan, kardeşi Hâbil’i katlettiği için yeryüzünde kan döken ilk insan olarak insanlık tarihine geçen Kâbil’e gönderme yapılır. İlk cinayetin günümüzdeki yansımalarına dikkat çekilir. Yeryüzünde Kâbiller’in her dönemde var olduğu, kıyımların sone ermediği ve ağıtların susmadığı gerçeği dile getirilir. Dünyanın her çağda bir Hâbiller ve Kâbiller sahnesi olduğu nazmedilir. *Ay Bu Gece Yarım* başlıklı şiirde şairin tavrı Hâbillerden yanadır.

“Ay bu gece yarım, bu dua öyle değil

Her can biraz Kâbil’dir, her can biraz da Hâbil

Öldürmenin sonu yok, yararlı erdemi de,

Kader ortaklarıyız dünya denen gemide

Çiçekleri ezmeden, çocukları üzmeden

Bana taş yağdırana yüreğimi açtım ben” (SVAN, s.66)

Hâbil ve Kâbil’in uzantılarının yaşamaya devam ettiği yeryüzünde, her insanın genetik kodlarına işlenmiş bir Hâbil ve Kâbil bulunduğu; mücadelenin öldürenlerle, merhametiyle yaşatanlar arasında sürdüğü sezdirilir. Şair bu tabloda şefkat ve merhamet tarafında yer alır. Sadece iyilik gördüklerine değil, kendisine taş yağdırana da yüreğini açma erdemini sergiler. Bu, Maide suresi 27 ila 30. ayetlerini çağrıştırır.

İnsanlık tarihinin ilk katili Kabil ve ilk maktulü Habil'le ilgili kıssa Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçer:

“(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, ‘Andolsun seni mutlaka öldüreceğim’ demişti. Öteki, ‘Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder. Andolsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim. Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki sen, benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte bu zalimlerin cezasıdır.’ Derken nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyararak) onu öldürdü ve böylece zıyan edenlerden oldu.” (Altuntaş ve Şahin, 2015: 122-123)

SONUÇ

Bahaettin Karakoç'un şiiri sezgi, bilgi ve irfan çizgisinde, Türk-İslam tarihinin ve medeniyetinin kodlarını ruhunda taşıyan, bilgelik makamından seslenen, zengin telmihlerle yüklü coşkulu ve lirik bir dünyadır.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, H., M.Şahin (2015). Kur'an-ı kerim meali, 18. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
e-kitap.kulturturizm.gov.tr (Erişim: 23.06.2016)
- Fahrüddin er-Râzî (2013). Tefsir-i kebir, Mefâtihu'l-gayb, c.10, (çev. S.Yıldırım, L.Cebeci, S.Kılıç, C.Doğru), İstanbul: Huzur Yayınları.
- Fuzulî (1990). Divan, (haz. K.Akyüz, S.Beken, S.Yüksel, M.Cumbur), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karakoç, B. (2004). Sürgün vezirin aşk neşideleri, Ankara: Dolunay Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2001). Çile, 44.Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Köksal, M. A. (2004). Peygamberler tarihi, 8.Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Onay, A. T. (1992). Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı, (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Selçuk, H.(haz.) (1979). Yunus divanı, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Tatcı, M. (haz.) (1990). Yunus Emre-Divân, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatcı, M. (haz.) (2014). Niyazî-i Mısri Halvetî-Divân, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Uralgiray, Yusuf (1986). Arabça İlk ve İleri Dilbilgisi, Riyad: Tebliğ Yayınları, İstanbul.

TANZİMÂT DÖNEMİNE AİT NEŞREDİLMEMİŞ OSMANLI NİZAMNÂMELERİNDE KADININ YERİ

THE WOMAN’S PLACE IN SOCIETY IN UNPUBLISHED OTTOMAN NİZAMNÂ FROM TANZİMÂT PERIOD

N. Fahri TAŞ¹

ÖZET: Kadın, hukûk târihinin her döneminde ya yok sayılmış veya erkeklere tanınan haklardan bir kısmının verilmesiyle iltifâta! Bulunulmuştur. Bu anlayışın temelinde; kanûn koyucularının erkekler olması ve toplumların sosyal statüsünde erkeğin egemen olmasıdır. Erkek egemenliği bağlamında; “kadının bir meta olarak görülmesi”, kadına ailede biçilen rol gereği “eğitim ve kültürel yönden zayıf durumda olması”, “kadının fizikî yapısının erkeğe kıyasla güçsüz olması”, kadın, erkek ile tanımlandığından “insan, fert ve kimlik sahibi olarak düşünülmemesi...” anlayışının bir sonucudur.

Toplumların kadına karşı bu bakış açısı, kadın ve erkek ayrımını ortaya çıkarmıştır. Gerçekte ise toplumların temelini teşkil eden çekirdek oluşum ailedir. Aile ise evlilik bağı ile kadın ve erkekten oluşmaktadır. Bu iki cinsiyetin bir araya gelmemesi durumunda aile olmaz. Ailenin teşekkülünde kadın ve erkek eşit oranda rol oynamaktadır. Bu düşüncenin hâkim kılınması, cinsiyet ayrımını ortadan kaldıracaktır. Ancak cinsiyet ayrımının ortadan kaldırılması uzun yıllar almıştır. Günümüzde dahi, bu ayrımın varlığını söylemek güç olsa da bir hakikattir.

Anahtar sözcükler: Kadın. Hürriyet, Hakk, Hukûk, Adâlet

ABSTRACT: Women, at every period of law history, are ignored, or complimented a portion of the rights granted to men. This understanding is based on men-dominated society and laws that created by men only. Women have been seen as "a commodity to buy and sell", "lower quality in education and culture", "fragile in physical aspects", and "not having an identity as human or individual" As a result of male domination.

This point of view of society against women bears gender discrimination in favor of men. In reality, the core of society is the family. The family is composed of men and women in matrimony. In the absence of these two genders together there would be no family. men and women play equal roles in Composing the family. This view point will eliminate genderbased discrimination. However, the elimination of gender discrimination has taken many years. Even today, it is difficult to say the gender discrimination is completely eliminated

Keywords: Women. Liberty, Rights, Law, Justice

GİRİŞ

Modern hukûk anlayışında kadın hakları ilk defa 17 Haziran 1789 Fransız İhtilâli ile gündeme gelmiş “Declaration des droits de l’homme et du citoyen” (İnsan Hakları ve Vatandaş Beyannâmesi) bildirgesi yayımlanmıştır. İhtilâle destek veren kadınlar, bu bildirmede erkeklerden bahsedildiğini fark ederek bildirgeyi Versailles sarayında 26 Ağustos 1789 yılında “Declaration des droits de “homme – femme” et du citoyen” şeklinde değiştirerek femme

¹ Prof. Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi. nfatas@gmail.com

20-23 Ekim 2014 târihinde Medeniyet ve Kadın başlıklı Uluslararası Sempozyumu’na bildiri olarak sunulmuştur.

(kadın) lafsını eklemişlerdir. XVI. Louis 5 Ekim 1789'da beyannâmeyi onaylayarak yürürlüğe girmiştir. Ancak bu ifâdeler kağıt üzerinde kalmış ve Fransa'da kadınlara seçme ve seçilme hakkı 155 yıl sonra verilmiştir.²

Avrupa ülkeleri içinde kadınlara ilk seçme-seçilme hakkını 1906 yılında Finlandiya vermiştir. Kadınlara seçme-seçilme hakkı Rusya'da 1917, Almanya ve Avusturya'da 1918, Amerika'da 1920, İngiltere'de 1928, Türkiye'de 1934, Fransa'da 1944, İtalya'da 1946, İsviçre'de ise ancak 1971 yılında tanınmıştır.

Kadın hakları derken, akla gelen ilk hakk seçme-seçilme hakkı olarak düşünülmektedir. Hâl bu ki insan denem varlığın toplumsal alandaki her türlü sosyal statüsünün cinsiyet ayrımı gözetilmeden kadına da verilmiş olmasıdır. Kadını bir birey olarak değerlendirip insan hakk ve hürriyetlerine tam anlamıyla sâhip olması için daha uzun zamana ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Türk târihinde ise batı hukûku normunda kadın hakk ve hürriyetine dâir yazılı hükümler, Tanzîmât'ın ilânından sonra yapılan hukûkî düzenlemelerde yer aldığı görülmektedir.

3 Kasım 1839 târihinde ilân edilen Tanzîmât Fermânı ile Osmanlı Devleti'nin idârî tarzı ve ilkelerinde önemli değişikliklerin olduğu, bu yeni hukûk düzeninin Osmanlı toplumunda derin izler ve yapısal farklılıkları ortaya çıkardığı bilinmektedir.

Tanzîmât Dönemi hukûkî düzenlemelerin yer aldığı resmî neşriyat şunlardır:

Takvîm-i Vekayi`: 11 Teşrin-i sâni 1247 (23 Kasım 1831) târihinde yayım hayatına başlayan ilk Osmanlı gazetesidir. 1831-1878 yılları arasında haftada bir olmak üzere yarı resmî olarak neşredilmiştir. 1878 - 10 Eylül 1923 târihleri arasında düzensiz olarak yayımlanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde 7 Ekim 1920 yılından beri neşredilen Ceride-i Resmîye ile 10 Eylül 1923 günü birleştirilerek bu isim ile yayım hayatını sürdürmüştür. 17 Aralık 1927'de Resmî Gazete ismiyle devam etmiştir.

Düstûr: Kanûn ve Tüzükler 1851 yılından itibaren herhangi bir isim altında yer almadan tabedilmiş, Ahmet Cevdet Paşa bunları Düstûr-u Atik adıyla 1863'de yayımlamıştır. Bu arada yürürlüğe giren kanûn ve nizâmnâmeler de ilâve edilerek 1866'da Düstûr adıyla yeniden yayımlanmıştır. 1863-1908 Birinci Tertip, 1908-1920 İkinci Tertip, 1920-1960 Üçüncü Tertip, 1960-1961 Dördüncü Tertip, 1962'den günümüze kadar Beşinci Tertip olarak yayımlanmıştır.

Burada görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti hukûkunda 1839-1851 târihleri arasında herhangi bir düzenlemenin olmadığı zannedilmektedir. Hâl bu ki Sultan Abdülmecit'in irâdesiyle, Tanzîmât'ın tatbiki ile ilgili neşredilen kanûn ve nizâmnâmeler bir araya getirilip kitap hâlinde her eyâlete gönderilmiştir. Edirne Eyâleti dışında, diğer eyâletlere gönderilen kitapların âkıbeti meçhûldür. Bu çalışmaya temel teşkil eden metin, Edirne Eyâleti'ne gönderilen el yazma kitaptır. Bu yazma eser, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi yazmaları arasında 3236 demirbaş numarası ile kayıtlı olup 581 sahîfedir. Metin dört ayrı rik'a ile yazılmış, kanûnnâmeler 157 başlık altında toplanıp ciltlenerek bir kitap hâline getirilmiştir.

² Eric Delassus, Droits de l'enfant, droits de la personne âgée, droits de la personne handicapée., Paris, 2012, p.

Tanzîmât Dönemine Ait Neşredilmemiş Osmanlı Nizâm-nâmelerinde Kadının Yeri

Bu güne kadar, söz konusu yazma eser dâhil, Tanzîmât'ın tatbiki ile ilgili olarak çıkartılan kanûn ve nizâm-nâmelerin tamamı üzerinde bir çalışma yapılmamış ve bunlar bir araya getirilerek değerlendirilmemiş olduğu gibi, bu kanûn ve nizâm-nâmelerin yazmalar hâlindeki külliyatları üzerinde de durulmamıştır. Konu üzerinde çalışan bilim insanları, bu yazma eserden haberdar olmadığı gibi Takvîm-i Vekayi` de yayımlanan kanûn ve nizâm-nâmelerin bir araya getirilmesiyle elde edilen bir çalışma olduğunu zannetmektedirler. Bu ifâde kısmen doğru olsa da her kanûn ve nizâm-nâmenin neşredilmeyip ilgili mercî`lere doğrudan gönderildiği, hatta ba`zı kanûn ve nizâm-nâmelerin başlığının bile olmadığı hakkında bilgi sâhibi olanlar azdır. Bu açıdan söz konusu eser önem arz etmektedir.

Bu yazma eserde yer alan kadın hakk ve hürriyetleriyle ilgili hususlar şunlardır.

Evkâf-ı Hümâyûn Lâyhası³:

“Arâzi-i Mîrî’yede olduğu gibi, vakıf arazileri yalnız erkek evlada intikâl edebilmekte ise de, mirî arâzilerde yapılan son değişikliğe göre, vefat eden ana veya baba mülkiyetlerinde bulunan arâziyi oğluna veya kızına herhangi bir yolla intikal ettirebileceklerdir. Ancak bu işlemler için resm alınacaktır.”

Bu layiha ile 1847 yılından itibaren anne ve babaya ait her türlü taşınmazın, erkek ve kız çocuklarına eşit olarak intikal etmesi sağlanmıştır.

Arâzi ve Tapu Nizâm-nâmesi⁴:

“Mülk sâhipleri vefât ettiğinde mevârisin hem oğlu ve hem de kızına karşılıksız olarak geçeceği” ancak “bedel-i misli” adı altında yüzde beş kuruş harç alınması şeklindeki yeni bir uygulama ile kız çocuklarının da mirastan eşit pay alma esasına yer verilmiştir.

Çocuksuz kişilerin ölümlerinde mülkün, yakın akrabalık silsilesine göre öncelik tanınarak satılması, tâlib olan olmaz ise dışarıdan birine satılması, bu durum da gerçekleşmez ise müzâyedeye çıkarılarak değeri üzerinde satılması gibi mülk alım satımlarındaki esaslar sıralanmıştır.

Karântina Talim-nâmesi⁵

Bir beldede vebâ ve benzeri bir hastalık ortaya çıktığında, hastalık tamâmen o belden kalkıncaya kadar, beldenin dışındaki yakın bir mahalde karântina merkezlerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu merkezler hastalığın bulunduğu mahalle girip çıkacak olan kişilerin belli bir süre gözetim altında tutulduğu bir nev’î müşâhade merkezleridir. Mezkûr mahal ile teması olan kişiler bu karântina merkezinde on beş gün müşâhade altında tutulduktan ve artık hastalık taşımadığına kanaat getirildikten sonra gitmesine izin verilecektir. Karantina altına alınan kişilerin karântina süresi sonunda yol tezkerelerine şerh konularak artık hastalık taşımadığını belirtip müşâhade altına girmemiş olan ve gizlice seyahat etmek isteyen kişiler ile teşhis etme kolaylığını sağlayıcı tedbirler düşünülmüştür.

Kadın hastalar için de benzer hükümlerin uygulanması kararlaştırılmıştır. Ancak kadınlarda tabip ile hasta arasında irtibât sağlayacak aracı bir kadın tayin edilmesi kuralı konmuştur.

Her hangi bir hastalık hâlinde kadınların erkeklerden ayrı tutulmayıp cinsiyet farkı gözetilmeksizin gereken işlem ne ise o yapılmıştır.

³ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 47-53.

⁴ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 69-73

⁵ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 114-129

Arâzi Kanûnnâmesi⁶:

Cemâziyel-evvel 1263 / Nisan 1847 târihinde yürürlüğe konan bu hükümlerin uygulamada eksiklikleri olduğu görülmüş ve Padişah'ın emriyle kadı ve müftülere yeniden incelettirilip eksik görülen yerler Muharrem 1264 / Aralık 1847 târihinde tamamlattırılmıştır. Fakat bu değişiklikler de ihtiyaca cevap vermemiş ve 23 Rebî'ül-evvel 1265 / 16 Şubat 1849 târihinde yeniden bir düzenleme yapılmıştır.

Ölen kişinin çocukları var ise, kardeşler arasında mirasın nasıl paylaşılacağı ve mirasın çocuklara intikâl sürelerinin ne kadar olacağı, mirasın kız kardeşler arasında nasıl taksim edileceği hükme bağlanmıştır. Babaları bir olup anneleri ayrı olan kardeşlerin mirastan nasıl yararlanacağı, anneleri bir olan kardeşlerin mirastaki paylarının ne kadar olduğu belirtilmiştir.

Çocuğu olmayıp ölen ancak hayatta olmayan oğlunun kızı yani kız torununun mirastan nasıl istifâde edeceğine dâir hükümler tek tek ele alınarak incelenmiştir. Burada murisin yalnızca kendi kızına değil kız torununa da miras bırakacağı hükme bağlanmıştır.

Askerî Sınıfların Düzenlenmesi Hakkında Ta`lîmnâme⁷

Muvazzaf askerlerin görevleri gereği sürekli yer değiştirmeleri sebebiyle çoluk çocuğunun madur olmaması için maaşları başka yerlerden alınabilecektir. Redif askerlerinin ihtiyaç hâlinde geçim sıkıntısı çekmemesi veya fakirliği sebebiyle toplumda rencide olmamaları için belli bir miktarda “nân-ı garîz” adı altında iâşe alabilecekler ve hastalıkları hâlinde tedâvileri yapılacaktır.

Erkeklerin askere gitmeleri neticesinde, geride kalan eş ve çocuklarının iâşesi devletçe sağlanmıştır. Burada da cinsiyet ayrılığı yapılmamıştır.

Kura İle Asker Alımı Kanûnnâmesi⁸

Kanûnnâme 1262 / 1846 yılında yürürlüğe konmuş daha sonra son kısmına 23 Muharrem 1265 / 19 Aralık 1848 yılında bir bölüm ilâve edilmiştir.

Bir kısım kişiler özel sebepleri dolayısıyla muvazzaf askerlik görevinden muaf tutulmuştur. Askerlikten muaf tutulana kadar bir kısmı ilmî, dinî ve hukûkî işlerin aksamaması için bu görevleri yapan müderrisler, medrese öğrencileri, hocalar, müezzinler, hâkimler ve nâiblerdir. Diğerleri ise, 1-15 yaşları arasında bulunan çocuklardır. Yetmiş yaşını geçmiş ve bakıma muhtaç olan kişilerin tek çocukları muaf tutulmuştur. Ayrıca kendisine bakacak kimsesi bulunmayan dul kadınların tek erkek çocuğu askerlikten muaftır. Yağma ve baskınlara müsâit konumdaki müstakil evi bulunanların çocukları askere alınmayacaktır. İki oğlundan birinin askerde olması ve ailenin yanındaki diğer ikinci oğlu askere alınmayacaktır. Askerde iki oğlunu kaybeden ailelerin geriye kalan diğer oğlu askerden muaftır. Sara ve benzerî hastalığı olduğunu doktor raporuyla belgeleyen kişiler askerlikten muaf tutulmuştur.

Asker alımında da kadın erkek ayrımı yapılmamış hatta kadınlara pozitif ayırım yapılmıştır.

Karâvolhâne (Karakol) Hakkında Nizâmnâme⁹

⁶ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 175-210

⁷ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 215-245

⁸ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 215-284

Tanzîmât Dönemine Ait Neşredilmemiş Osmanlı Nizamnâmelerinde Kadının Yeri

Karakol zâbitleri, yaşlı, güçsüz ve hasta gibi yardıma muhtaç kişilerin yollarını kaybetmesi, kış, soğuk, yağmur gibi durumlarda acze düşmeleri durumunda bu insanlara yardımcı olacaklardır.

Gece sokaklarda kalan kadınlar hangi millete mensub olur ise olsunlar, sokakta kalış sebebi sorulduktan sonra hakkında iyi kanaat hâsıl olması durumunda yanına bir bekçi verilerek evine gönderilecektir. Ancak kadının evi uzak ise mahalle muhtarlarından birinin evine veya mahalle imamına misafir ettirilecektir. Ehl-i ırz olmayan bir kadın ise büyük karakollara sevk edilecektir.

Herhangi bir sebepten dolayı sokakta kalan kadınların korunması ve bu durumda din ayrımı gözetilmesi esası getirilmiştir.

Ticâret Kanûnnâmesi¹⁰

Osmanlı Devleti'nin ticaret sistemine bir düzen getirmek amacıyla Rebûl-âhır 1265 / Mart 1849 târihinde yürürlüğe konan bu kanûn ile kadınlara ait mülkiyet hakkı her vaziyette güvence altına alınmıştır.

Bir kimse iflâs ettiğinde zevcesiyle olan nikâh nasıl yapılmış olursa olsun, zevcesinin tasarrufunda bulunan mal ve emlak gerek hibe ve gerekse diğer hangi yolla elde edilmiş olur ise olsun, iflâs işlemine dâhil edilmeyip zevce üzerinde kalacaktır.

Mu'ahharen Kaleme Alınan Zübde-i Kanûn-ı Cezâ ve Ba'zı Refte Refte İcâbı Ma'lûm Olan Fıkarât ve Ahkâm-ı Mübeyyen Zeydir¹¹

“Gerek ehl-i İslâm gerek re'âya kızlarının buldukları memleketin mahkemesinden başka kazâ-i âher mahkemesinde 'akd etmek zu'miyle kaçırmak veyâhûd memleketden hârice çıkarmak misüllü vaz'-ı nâ-marziyyeye cesâret edenler olur ise tutulup keyfiyetleri mahallî mecliste tahkik olunduktan sonra mensûb olduğu sancak meclisine bâ-mazbata inhâ olunarak o makuleler li-ecl'it-te'dib mahallinde nizâma altı mâh hapisle mücâzât oluna ve o misüllülerden birisi kaçırdığı kızı kazâ-i âher mahkemesine götürür ise kefâ'et maddesi bilinemiyeceğinden hükkâm efendiler tarafından 'akd-i husûsuna mesâ' gösterilmeyerek mülkiyye me'mûri tarafına bi'l-ihbâr tutdurulup mahallî mahkemesine gönderile.”

Din ayrımı gözetilmeksizin, kız kaçırmanın cezalandırılacağı hükmü getirilmiştir. Bu müeyyide de hür, köle veya cariye ayrımı diye bir tefrikte bulunulmamıştır.

Mürûr Nizâmı Ta'lîmnâmeleri

Üçüncü Mâdde:¹² “Devlet-i 'Aliyye tebe'asından ol vechle bir mahalden diğer mahalle gitmek isteyen şahs ol mahallin yerlüsünden olmayarak mechûl'ül-ahvâl olduğu hâlde sû'i tavr ve mu'amelesi meşhûd olmamış olduğuna dâ'ir ahâlîden ehl-i 'ırz iki nefer şâhid irâ'e eylemedikçe mürûr için tezkire verilmemesi.” Burada, şahitlik için kadın ve erkek ayrımı yapılmamıştır.

Beşinci madde:¹³ “Tâ'ife-i nisâdan tezkire ahzine muhtaç olanların... 15 yaşından küçük çocukları validelerine verilecek tezkirenin açık mahalline isimleri yazılarak tek tezkire

⁹ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 470-479

¹⁰ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 479-482

¹¹ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 27-33

¹² Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 88.

¹³ Tanzîmât-ı Hayriyyeden Sonra Neşr Olunan Kavânîn ve Nizâmât, s. 89.

verilmesi.” Kadınların ancak bir erkek ile yolculuk yapabilecekleri söz konusu olmayıp tek başına ve küçük çocuklarıyla birlikte seyahat etmeleri hükmü getirilmiştir.

SONUÇ

Söz konusu eser neşredilemediği için, başta hukûkçular olmak üzere, konuyla alakalı çalışma yapan bilim insanları yanlış kanaat ve verilerde bulunmuşlardır. Kadınların mirastan eşit olarak yararlanmaları, şahitlik yapmaları, yalnız seyahat etmeleri gibi Medenî Hukûk ile ilgili hususların 1926 yılında yürürlüğe konan Medenî Kanûn ile verildiği düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin medenî hukûk alanındaki ilk yazılı metin, 1868-1876 târihleri arasında hazırlanan, 1851 maddeden oluşan ve bir giriş, 16 kitapta toplanan Mecelle-i Ahkâm-i Adliye'dir¹⁴.

Mecellede, fert, aile, vakıf, vasiyet, vesâyet ve mîras ile ilgili hükümler bulunmamaktadır. Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki komisyon dağılmayıp bu başlıklar altındaki hükümleri de kitaplaştırmak için çalışmalarına devam etmişler ise de sonuçlanmamıştır. Osmanlı Devleti, Medenî hukûk ile ilgili hususları şer'î esaslara (fıkıh) göre geleneksel tarzda tanzîm etmiş, Tanzîmât döneminde ise batı hukûk kaidelerini benimsemeğe başlamıştır. Bu hususlar Mecelle'de bulunmadığı için bu ara dönemden habersiz kalınmıştır. Mecellede olmadığına göre, Tanzîmât öncesi medenî hukûk hükümlerinin aynen devam ettiği zannedilmiştir. Türk Hukûk Târihi için 17 Şubat 1926 târihli Türk Medenî Kanûnu ile kadın ve erkek eşitliğini sağlayan ilk düzenleme olarak değerlendirilmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi 1839-1851 yılları arasında neşredilen 157 kanûn ve nizâmname ile kadınlara, erkekler ile eşit şahitlik, seyahat etme, mirastan yararlanma, özel mülkiyet edinme, mağduriyetini giderme, can ve iffetinin korunması gibi haklar verilmiştir.

¹⁴ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Der saadet, 20 Şevval 1293 (8 Kasım 1876)

KUR'ÂN, MEAL VE TEFSİRLERDE RASÛLÛLLAH'A İSMİYLE HİTAP EDİLMESİ

ADDRESSING MESSENGER OF ALLAH WITH HIS NAME IN THE QUR'AN, TRANSLATIONS AND COMMENTARIES

Adem DÖLEK*

ÖZET: Kur'ân-ı Kerim'de Rasûlullah'a ismiyle nidâ edilmemiş ve O'nun ismiyle çağrılmamasına da işaret edilmiştir. Buna rağmen, Kur'ân'da Rasûlullah'a hitap eden emir kipi kelimeler Arapça'ya da Türkçe'ye tercüme edilirken, birçok meâl ve tefsirde Rasûlullah'a ismiyle “Ey Muhammed” şeklinde nidâ ve hitap edildiği görülmektedir.

Bu çalışmada, zikredilen durumun Kur'ân ve hadisler açısından isabetli olup olmadığı ele alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Kur'ân, Rasaûlullah, meâl, tefsir.

ABSTRACT: In the Holy Qur'an, it has not been named with into the name of Messenger of Allah and has been stated and He should not be called by his name.

However, it has been seen that the name of messenger of Allah has been addressed as “O Muhammed” in many commentaries and translations while translating Qur'anic word in Turkish.

In this paper, it is discussed whether the mentioned situation is right in terms of Qur'an and hadiths or not.

Keywords: Qur'an, Messenger of Allah, translations, commentaries.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, anlaşılması ve hükümleriyle amel edilmesi için bütün beşeriyete Arapça lisan ile inzâl edilmiştir. Lisanı Arapça olmayan her Müslüman milletin, mânâsını anlamak için kendi dilinde de Kur'ân'ın tefsir ve meâlleri yazılmıştır. Her tefsir ve meâlin yazılması elbette bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır, hepsinin yeri vardır ve her birinin bir boşluğu doldurduğu da inkâr edilemez bir gerçektir. Bu meâllerin ve tefsirlerin yazıldığı dillerden birisi de Türkçe'dir. Bugün Türkçe yazılmış birçok meâl¹ ve tefsir bulunmaktadır. Türkçe olarak bu kadar tefsir ve meâlin yazılması gerçekten sevindirici bir hâdisedir.

Gerek Arapça gerekse Türkçe yazılmış birçok tefsir ve meâllerde dikkati çeken bir hususu belirtmek istiyoruz. O da; Hz. Rasûlullah'a hitaben (kul/قُلْ/de, söyle; üzkur/أذکر /hatırla, sebbih/سَبِّحْ/tesbih et, gibi) emir lafzıyla ya da (ke/كِ, te/تِ) muhatap zamirleri ile yapılan hitaplarda Rasûlullah'ın isminin Kur'ân'da sarahaten olmadığı hâlde “*Ey Muhammed!*” şeklinde

* Prof. Dr., Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fak., adem_dolek@hotmail.com

¹ Sadece Cumhuriyet döneminde Kur'ân'ın Türkçeye kırktan fazla tercümesi yapılmıştır (bkz. Gürbüz, Faruk, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, İst., 2004, s.54).

sarahaten ifade edilmiş olmasıdır. Aynı zamanda bazı vâizlerimizin ve hatiplerimizin de gerek vaazlarında gerekse hitabetlerinde zaman zaman Kur'ân'daki ilgili kelimelerin meâllerini verirlerken “*Ey Muhammed!*” şeklinde hitap ettikleri görülmektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir hitabın bulunmadığı üzerinde durmak istiyoruz².

Bu bakımdan Kur'ân'da Rasûlüllah'ın isminin açıktan zikredilmemesi ve Nûr sûresinde geçen “*Rasûlün çağırmasını birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın.*”³ buyrulması, ümmetinin Hz. Peygamber'e ismiyle hitap edip edemeyeceği hususunda âlimlerin farklı yorumlarına sebep olmuştur.

Biz bu çalışmada, meâl veya tefsir yazılırken Rasûlüllah'ın isminin, “*Ey Muhammed!*” şeklinde kullanılmasının Kur'ân'ın hitabeti açısından uygun olup olmadığı üzerinde düşüncelerimizi belirtmeye çalışacağız.

B- RASÛLÜLLAH'A İSMİYLE HİTAP ETMEK

Rasûlüllah'a ismiyle hitap edilip edilmemesi hususunda ilk dönemlerden beri farklı görüşler beyan edenler olagelmıştır⁴. Kastalânî (v.923/1517), Kur'ân'da Rasûlüllah'a ismiyle hitap edilmemesinin Rasûlüllah'ın hasâisinden olduğunu beyan eder ve: “Hak Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Azim'de sair peygamberân (aleyhimü's-selâm)lara adlu adıyla hitap idüp “Yâ Âdem, yâ Nûh, yâ Zekeriyâ, yâ Yahya, yâ Musa, yâ İsa” deyu buyurmuştur. Amma Fahr-i kâinât (aleyhi ekme'lü't-tahiyât) Efendimiz Hazretlerine “يا ايها الرسول، يا ايها النبي، يا ايها المرسل، يا ايها المدثر / *Ey Rasûl, Ey Nebî, Ey örtüsüne bürünen*” deyu hitap etmiştir. Bu merteye gayet tazimdir.”⁵ şeklinde görüşlerini belirten Kastalânî, ümmetinin, Rasûlüllah'a ismiyle nidâ etmenin haram kılındığını ifade eder ve şöyle der: “Rasûlüllah *sallahu teâlâ aleyhi ve sellem* Hazretlerine ismi ile nidâ kılmak, ümmetine haram kılınmış idi. Kur'ân-ı Azim'de “لا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا”⁶ deyu buyrulmuştur. Mânâsı: Fahr-i âlem Hazretlerine nidâyı, bazınız bazınıza ismi ile ve ref-i savt ile ettiği nidâ gibi ve hücreler taşrasından ettiği nidâ gibi eylemen, belki “Yâ Rasûlallah, yâ Nebiyallah” diye vakar ve tevâzu ile ve alçak savtla nidâ edin, demek olur.” demektir⁷.

Bazı âlimler yukarıda zikredilen âyeti, Rasûlüllah'ın ismiyle hitap edilmesinden ziyade, Rasûlüllah (s.a.v.) her hangi bir sahâbîyi çağırdığında, çağrılan kişinin bu çağrıya her hangi bir kişinin çağırması kabilinden telakki etmemesi, Rasûlüllah'ın çağrısına hemen icabet etmediği gerektiği şeklinde yorumlamışlardır. Kastalânî bunu şu şekilde anlatır: “Bazıları dediler ki; Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hazretleri, size duâ ettikde yani sizi yanına çağırdığında O'nun çağırmasını birbirinize ettiğiniz çağırmaya kıyas etmek yani birbirinizi çağırdığı zamanda a'raz edip varmamak yahut istemezliğe vurmak ki, vâki olur, zinhar Fahr-i âlem Hazretlerinin duâsında böyle eylemek demektir, dediler.”⁸

² Zaman zaman bu konu gündeme geldiğinde “Ama Kur'ân'da ‘Muhammed’ ismi zikredilmektedir. Buna ne diyorsunuz?” şeklinde soru gelebiliyor. Hemen ifade eldim ki, Kur'ân'da: “وما محمد إلا رسول / Muhammed ancak bir Rasûldür (Âl-i İmrân, 3/144); وما محمد إلا أحد من رجالكم / Muhammed sizden hiçbir erkeğin babası değildir (Ahzab, 33/40); وآمنوا بما نزل على محمد / Muhammed'e indirilenlere inananlar (Muhammed, 47/2; محمد رسول الله / Muhammed, Allah'ın elçisidir (Fetih, 48/29) şeklinde dört yerde “Muhammed” ismi sarîh olarak zikredilmiştir. Ancak bunlar, hitap olarak değil, haber olarak zikredilmektedir. Görüldüğü üzere bu dört ayetten üçünde Muhammed'in peygamber olduğu bildirilmekte, diğerinde de Muhammed'e indirilenlere iman edenler şeklinde haber olarak zikredilmektedir. “Ey Muhammed!” şeklinde bir hitap veya çağrı şeklinde zikredilmemektedir. Şunu da belirtelim ki, Kur'ân'ın 47. sûresinin ismi de “Muhammed sûresi”dir (Dölek, Adem, *Tahiyat ve Kumut Duâları İnsanlığa Sunulan Mesajlar*, İst., 2013, s. 32-33).

³ Nûr, 24/63.

⁴ Bu görüşler için bkz. Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, X, 234-235.

⁵ Kastalânî, Ahmed b. Muhammed, *Mevâhib-i Ledünniye* (Terc: Şair Abdülbaki), 1248 h., I, 471 (Osmanlıca).

⁶ Nûr, 24/63.

⁷ Kastalânî, I, 471.

⁸ Kastalânî, I, 471-472.

Kur'ân, Meal ve Tefsirlerde Rasûlullah'a İsmiyle Hitap Edilmesi

Şunu hemen ifade edelim ki, Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'in hiçbir yerinde Rasûlullah'a "Ey Muhammed!" şeklinde ismiyle veya O'nun herhangi bir künyesiyle hitap etmemiş⁹, daima O'nun güzel vasıflarından "يا أيها النبي/Eyyühâ'n-Nebiyü"¹⁰, "يا أيها الرسول/Yâ eyyühâ'r-Rasûl"¹¹, "يا أيها المرزئل/ Yâ eyyühâ'l-Müzzemmil"¹², "يا أيها المدثر/Yâ eyyühâ'l-Müddessir"¹³ gibi vasıflarını kullanarak nidâ etmiştir.

Nesefî (v.701/1301), İnşirah sûresindeki "ورفعناك ذكرك" "Senin zikrini yüceltmedik mi?"¹⁴ âyetini izah ederken bu âyetin bir mânâsının da "Seni 'Rasûlullah' ve 'Nebiyullah' olarak isimlendirmekle zikrini yüceltmedik mi?" şeklinde tefsir etmiştir.¹⁵

Cenâb-ı Hakk, Tahiyât duâsında da Rasûl'ün en önemli vasıflarından birisi olan "Peygamberlik" vasfıyla "يا أيها النبي/Ey Peygamber!"¹⁶ diyerek hitapta bulunmuştur.

Sahabe-i Kirâmın da (daha yeni Müslüman olup da nasıl hitap edileceğini bilemeyenler hariç) Hz. Peygamber'e ismiyle "Yâ Muhammed" şeklinde çağırdıkları veya hitapta buldukları pek vâki değildir. Onlar daima "Yâ Rasûlallah" veya "Yâ Nebiyallah" şeklinde nidâ etmektedirler. Hatta eşleri ve çocukları da "Yâ Nebiyallah veya yâ Rasûlallah" şeklinde nidâ etmektedirler¹⁷.

C-RASÛLÛLLAH'A İSMİYLE NİDÂ EDİLMEMESİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER VE TEFSİR VE MEÂLLERDEN BAZI ÖRNEKLER

Yukarıdaki genel bir açıklamadan sonra burada da bazı tefsir ve meâllerden konuyu daha açıklayıcı mahiyette örnekler vermek istiyoruz.

Genellikle tefsirlerde "لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا"¹⁸ âyetinin açıklamasında "Allah Rasûlüne ismiyle çağrılmamasıyla ilgili yer verilmesine rağmen, birçok müfessirin, Hz. Peygamber'e doğrudan hitap eden kelimelerin mânâsını verirlerken "Yâ Muhammed!" diye ismiyle nidâ ettikleri görülmektedir¹⁹.

Şunu hemen ifade edelim ki, yukarıda zikrettiğimiz bu âyetin birçok yorumu yapılmıştır. Bunlardan bazılarını nakletmeye çalışalım.

Taberî (v.310/922), bu âyetin yorumunda ehl-i te'vîlin, farklı görüşler ileri sürdüklerini belirterek bunlardan birkaç tanesine temas eder ve şöyle der: Bazıları; bu, Rasûlullah'ı kızdıracak her hangi bir davranışta bulunup da kendilerini helâkete götürececek her hangi bir davranış sebebiyle Rasûlullah'ın kendilerine bedduâ etmesine maruz kalmalarını yasaklamaktadır, demişlerdir. İbnu Abbas (r.a.) da "Rasûlullah'ın size bedduâsı makbul olur, bundan sakının." şeklinde dediği nakledilmektedir. Bazıları da "Bilakis Rasûlullah'a kaba ve sert şekilde çağırılmayı yasaklamaktadır, yumuşak ve tevazu ile çağırılmayı emretmektedir" demişlerdir. Mücahid (v.104/722) ise bu âyetin; yumuşaklık ve tevazu içerisinde "Yâ

⁹ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Şuabu'l-İman*, Beyrut, 1990, II, 133.

¹⁰ Bkz. Enfal, 8/65, 66, 70; Tevbe, 9/73; Ahzab, 33/1, 28, 45, 50, 59; Talak, 65/1; Tahrir, 66/1, 9; Bir de "Tehiyât" duâsında geçmektedir ki, Mi'râc gecesinde vuku bulan söyleşide yani Rasûlullah (s.a.v.)'in selâm yerinde takdim ettiği "Tehiyât" a karşılık Rabbimizin "السلام عليك أيها النبي" şeklinde mukabelede bulunmuştur (Geniş bilgi için bkz. Dölek, *Tahiyat ve Kunut Duaları*, s. 32-33).

¹¹ Bkz. Mâide, 5/41, 67.

¹² Bkz. Müzzemmil, 73/1.

¹³ Bkz. Müddessir, 74/1.

¹⁴ İnşirâh, 94/4.

¹⁵ Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Dâru'l-Fikr, ts. IV, 36.

¹⁶ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahihu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillah (s.a.v.) ve Sünenihî ve Eyyâmihî* (I-VIII), İst., 1992, Ezan, 148; Müslim b. el-Haccâc, *el-Müsnedü's-Sahih*, İst., 1992. Salât, 55; Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, İst., 1992. Salât, 99; Dölek, *Tahiyat*, s. 17 vd.

¹⁷ Bkz. Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, İst., 1992, Cenâiz, 26.

¹⁸ Nûr, 24/63.

¹⁹ Meselâ bkz. Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tefsiru'l-Celâleyn*, İst., ts., s. 603 (Kevser sûresi); s. 598 (Alak sûresi), s. 597 (İnşirâh sûresi), s. 596 (Duhâ sûresi),

Rasûlallah” şeklinde Rasûlüllah’ı çağırma şeklini, sert ve asık suratla ‘Yâ Muhammed” şeklinde çağırma şeklini emrettiğini söylemektedir. Katâde (v.118/735) de; Rasûlüllah yüceltilmesini ve teşrif edilmesini ifade ettiğini söylemektedir. Taberî’nin kendisi de İbnu Abbas’ın te’vilinin daha doğru olduğunu belirterek, bu âyetin siyak ve sibakı itibarıyla bu âyette, içinde Hz. Peygamber’e saygı ve tazimle söz söyleme ve çağırma olmayan bir şeyi emretmekten daha çok, bütün müminleri ilgilendiren bir işte Hz. Peygamber’in izni olmaksızın O’nun hoşlanmayacağı şekilde O’ndan ayrılıp, O’nu kızdıracak ve O’nun bedduâ etmesine sebep olacak durumlardan sakındırma olduğuna benzemektedir, der²⁰.

Râzî (v.606/1209)’nin açıkladığı üzere bazı âlimler bu âyeti, Rasûlüllah’ın, size olan emrini ve çağırmasını birbirinize olan emir ve çağırınız gibi kabul etmeyin. Çünkü O’nun emrinin yerine getirilmesi farzdır, lâzımdır. Müberred (286/900) ve Kaffâl (v.365/976) bu görüştedirler.

Bazı âlimler; O’nu, birbirinizi çağırmanız gibi “Ey Muhammed” diye çağırmayın. O’nu ancak “Ey Allah’ın Rasûlü! Ey Allah’ın Nebîsi!” diyerek çağırın, demişlerdir. Said b. Cübeyr (v. 95/713) ve Mücahid bu görüştedirler.

Bazı âlimler de: “O’nu çağırırken yüksek sesle çağırmayın” mânâsında anlamışlardır. İbnu Abbas bu görüştedir. Bir diğer görüş de “O’nu kızdırdığınızda O’nun size bedduâ etmesinden sakınınız. Çünkü O’nun duâsı makbuldür ve başkasınıkine benzemez” şeklindedir. Râzî (v. 607/1210)’ye göre birinci te’vil âyetin nazmına daha uygundur²¹.

Nesefî (v.710/1310) de bu âyeti şöyle tefsir etmektedir: “Rasûlüllah (s.a.v.)’in bir emri olduğunda sizin toplanmanıza ihtiyaç olup da sizi çağırduğunda O’nun izni olmaksızın O’ndan ayrılıp gitmeyin. O’nun çağırmasını, birbirinize çağırmanızla ve çağırmanın izni olmaksızın toplantıdan ayrılıp gitmeniz ile kıyas etmeyin. Ya da *O’na ismiyle hitap etmenizi* ve *O’na seslenmenizi birbirinize seslendiğiniz gibi yapmayın ve birbirinize anne ve babalarınızın verdiği isimlerle çağırmanız gibi “Yâ Muhammed!” diye ismiyle çağırmayın. Fakat “Yâ Nebiyyallah!” ve “Yâ Rasûlallah!” diye vakarla, tazimle ve kısık sesle çağırın.*”²².

Görüldüğü gibi Nesefî de yine bu âyetin yorumunda Hz. Peygamber’e ismiyle nidâ edilmemesine yer vermektedir.

Rasûlüllah’a ismiyle hitap edenler, birkaç kısımda ele alınabilir.

Birisi; Hz. Cebrâil (a.s.)’dir. Rasûlüllah’a genelde “Yâ Muhammed!” diyerek ismiyle hitap ettiği görülmektedir²³.

İkincisi de yeni Müslüman olan kişilerin nâdiren de olsa “Yâ Muhammed!” diyerek hitapta buldukları dikkati çekmektedir.²⁴ Ancak bu kişiler, işin mahiyetini anladıktan sonra Rasûlüllah’a ismi ile asla nidâ etmemektedirler.

Üçüncüsü de Rasûlüllah’ın peygamberliğini kabul etmemiş olanlardır. Meselâ, imân etmemiş olan Kureyş’liler, “Yâ Muhammed! Bizi kendisine davet ettiğin Rabbinin sıfatlarını bize anlat bakalım!” demişlerdir. Bunun üzerine de İhlâs sûresi nâzil olmuştur²⁵. Yine Kureyş’ten bir grup, “Yâ Muhammed! Haydi, gel, sen bizim dinimize tâbi ol, biz de senin dinine tâbi olalım, bir sene bizim ilahlarımıza tap, biz de bir sene Senin İlâhına ibadet edelim, demişlerdi. Rasûlüllah da “Allah’a O’ndan başkasını ortak koştuktan Allah’a sığınırım”

²⁰ Taberî, X, 235.

²¹ Râzî, *Tefsir* (terc: Heyet), XVII, 160.

²² Nesefî, III, 156.

²³ Meselâ bkz. Ahmed b. Hanbel, II, 231; Taberî, XXIV, 729; İbnu Kesîr, *Tefsir*, XIV, 500.

²⁴ Bkz. Beğavî, el-Hüseyin b. Mesûd, *Şerhu’s-Sünne* (thk: Şuayb el-Arnaût, Muhammed Zühre eş-Şâviş), (I-XVI), Beyrut, 1983.II, 193.

²⁵ Nesefî, IV, 383; Ayrıca bkz. Taberî, XXIV, 728; Râzî, *Tefsir* (Arapça), XXXI, 210.

Kur'ân, Meal ve Tefsirlerde Rasûlüllah'a İsmiyle Hitap Edilmesi

demmişti. Bunun üzerine de Kâfirûn sûresi nâzil olmuştur²⁶. Her iki misâlde de görüldüğü gibi, müşrikler, Rasûlüllah'a "Yâ Muhammed!" diye ismiyle hitap etmişlerdir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür, ancak bu kadarının yeterli olduğunu düşünüyoruz.

Şunu hemen ifade edelim ki ashabın, İslâm'a girdikten ve meselenin önemini anladıktan sonra Hz. Peygamber'e ismiyle hitap etmiş olduklarına dair bir örneğe rastlamadık.

1- Rasûlüllaha İsmiyle Hitap Edilen Tefsirlerden Bazı Örnekler

Fahrudin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* isimli büyük tefsirinde Kâfirûn sûresini açıklarken, sûrenin başındaki "كُلْ/kul" emriyle başlaması ile ilgili kırk üç tane hikmetini belirtir ve bu hikmetlerin on birinde sanki Allah Teâlâ şöyle diyor: "Söyle, Ey Muhammed!" şeklinde nidâ olarak Rasûlüllah'ın ismini zikretmiştir²⁷.

Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hâzin (v.741/1340)'in de *Lübâbu'te'vîl fi Meâni't-Tenzîl* isimli tefsirinde Rasûlüllah'a hitap eden ve emir ifade eden kelimelerin açıklamasını yaparken ekseriyetle nidâ olarak "Yâ Muhammed!"²⁸ şeklinde Rasûlüllah'a ismiyle hitap eder şeklinde ifade ettiği görülmektedir.

2- Meâllerden Bazı Örnekler

Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı; Hüseyin Atay -Yaşar Kutluay tarafından yazılmış bir meâldir. Bu meâlde "Ey Muhammed!" şeklinde Rasûlüllah'ın isminin sıkça kullanıldığı görülmektedir²⁹.

Fıkhi Hükümler ve İlmî Çözümler Açısından Kuranı Kerim ve İzahlı Meali isimli mealde de "كُلْ" emrinin, "(Ya Muhammed!) De:"³⁰, "(Habibim Muhammed) De ki:"³¹ şeklinde tercüme edildiği görülmektedir

D-RASÛLÛLLAH'A İSMİYLE HİTAP ETMEMEYE GAYRET GÖSTERENLERDEN BAZI ÖRNEKLER

Tefsir ve meâllerinde Rasûlüllah'a ismiyle hitap edenlerin yanında, ismiyle etmemeye gayret gösterenlerin olduğu da bir gerçektir. Bunlardan birkaçını örnek verebiliriz:

Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed en-Nesefî, *Medâru't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* isimli tefsirinde Rasûlüllah'a doğrudan hitap eden âyetlerde, Rasûlüllah'ın ismini "Ey Muhammed!" şeklinde sarahaten kullanmamaya özen gösterdiği görülmektedir³². Cenâb-ı Hakk'ın kullandığı muhatap zamirini aynısını kullanmaktadır. Bunun, usûl açısından iyi bir yöntem olduğu söylenebilir.

Mehmet Vehbi'nin *Hülâstu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân* isimli tefsirinde Rasûlüllah'a hitap eden kelimelerde genellikle "Yâ Ekreme'r- Rasul"³³, "Yâ Nebiyy-i Muazzam"³⁴, "Ey Habibim"³⁵ ifadesini kullanıldığı görülmektedir. Bilindiği üzere bu ifadelerin ve tamlamaların bu şekliyle hiç biri de Kur'ân'da bulunmamaktadır.

²⁶ Nesefî, IV, 380.

²⁷ Bkz. Râzî, *Tesîr* (Arapça), XXXII, 138-143.

²⁸ Bkz. Hâzin, I, 66, 67, 79, 88, 90,

²⁹ Bkz. Atay, Hüseyin- Kutluay, Yaşar, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Ankara, 1085, s, XVI, XVII, 596, 597, 601, 602, 603, 604.

³⁰ Bkz. Küçük, Ali, *Fıkhi Hükümler ve İlmî Çözümler Açısından Kuranı Kerim ve İzahlı Meali*, Ankara, 2012, II, 977, 984, 989, 993.

³¹ Bkz. Küçük, II, 819.

³² Örnek olarak Gâşiye, A'lâ, Duhâ, İnşirah, Kâfirun ve İhlas sûrelerine bakılabilir.

³³ Mesela bkz, Mehmet Vehbi, *Hulâsatu'l-Beyan*, İst., 1969, XV, 6066, 6067, 6068, 6070, 6075, 6089, 6093, 6095, 6096, 6099, 6127, 6130, 6146, 6174,

³⁴ Mehmet Vehbi, XV, 6069.

³⁵ Mehmet Vehbi, XV, 6071, 6075,

Muhtasar Beyzavî Tefsiri'nin tercümesinde de “قُلْ” emrinin, “De ki” şeklinde tercüme edilmesine özen gösterilmiştir³⁶.

Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm* isimli meâlini yazarken yukarıda anlatmaya çalıştığımız nokta hususunda çok hassas davranmış ve emir lafızlarında ya da muhatap zamirlerinin kullandığı yerlerde Rasûlullah'ın ismini kullanma yerine “*Ey Habibim!*” şeklinde³⁷ ve “de/söyle” mânâsına gel “kul” emrinin geçtiği birçok yerde de sadece “de ki”³⁸ şeklinde ifade kullanmıştır. Çantay'ın, *Meâl*'inde “*Ey Muhammed*” ifadesini kullanmamaya özen gösterdiği dikkati çekmektedir. Ancak “Habibim” ifadesinin kullanılması, Rasûlullah'ın isminin zâhiren kullanılmasından daha iyi olmakla birlikte Kur'an'da “*Eyyuhâ'l-Habib*” ifadesinin olmaması sebebiyle bunun da kullanılmasının ne kadar isabetli olduğu üzerinde düşünülebilir.

Bir heyet tarafından hazırlanıp Diyanet İşleri Başkanlığınca yayımlanan *Kur'an Yolu Meâli* isimli meâlde de “قُلْ” emri, “De ki:” şeklinde tercüme edilmiştir³⁹.

Hayat Kitabı Kur'an gerekçeli Meal-Tefsir isimli meâlde de “سَبِّحْ” kelimesinin ve “قُلْ” emrinin, “(Ey muhatap!) De ki:” şeklinde tercüme edildiği görülmektedir⁴⁰.

Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meâli isimli meâlde de “(Habibim)”⁴¹, “De ki.”⁴² şeklinde tercüme edilmiştir.

Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzu'l-Furkân Kurân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, isimli meâlde Rasûlullah'a doğrudan hitap eden kelimelerin meâllerini verirken parantez içinde yer yer Rasûlullah için (Rasûlüm)⁴³ şeklinde rasûl vasfını ve ifadesini kullanmakta ve zaman zaman da hiç kullanmamaktadır⁴⁴. “Rasûlüm” ifadesi, Kur'an'da Allah'ın zikrettiği ve vafettiği “*Eyyuhâ'r-Rasûl*” ifadesinin karşılığı olarak kullanılmış olduğunu ve iyi bir usûl olduğunu belirtebiliriz.

SONUÇ

Birçok tefsir ve meâlde, Rasûlullah'a emir olarak ya da doğrudan hitap edilen kelimelerin mânâsı verilirken, metinde olmamasına rağmen parantez içinde “*Ey Muhammed*” şeklinde sarıh olarak Hz. Peygamber'in ismiyle hitap edildiği görülmektedir.

Rasûlullah'a doğrudan hitap eden kelimeler açıklanırken, Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an-ı Kerim'de Rasûlünü tavsif ederek hitapta kullandığı vasıflardan birisinin veyahut isim zikretmeksizin kullanılan fiilin, emir sığasının sadece mânâsının kullanılmasının daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Meselâ, İhlâs sûresinin tefsir ya da meâli yapılırken, “De ki, söyle” mânâsına gelen “Kul” kelimesinin meâlde “*Ey Muhammed! De ki:*” yerine, “*Ey Rasûlüm! De ki:*” ya da isim zikretmeksizin “*De*” şeklinde sadece mânâsının kullanılması daha isabetli olacaktır. Bu aynı zamanda Hz. Peygamber'e olan saygı ve hürmeti göstermesi bakımından da büyük önemi haizdir.

Bundan böyle meâl yazmak isteyenlerin, vâizlerin ve hatiplerin, Çantay'ın “*Meâl*”inde olduğu gibi “*Ey Muhammed!*” yerine “*Ey Rasûlüm!*”, “*Ey Nebim!*” şeklinde Kur'an'da zikredilen sıfatlarla hitap etmelerinin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

³⁶ Bkz. Kâdı Beydâvî, *Muhtasar Beyzavî Tefsiri* (terc: Şadi Eren), İst., 2013, III, 751, 757, 759, 763.

³⁷ Meselâ bkz. Kâfirûn, 109/1 “(Habibim şöyle) de:” şeklinde;

³⁸ Meselâ bkz. İhlâs, 112/1; Felak, 113/1; Nâs, 114/1.

³⁹ *Kur'an Yolu Meâli*, (Heyet), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2014, s. 603, 604, 571.

⁴⁰ Bkz. İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, İst., 2008, s. 1247, 1323, 1326, 1329.

⁴¹ Davudoğlu, Ahmed, *Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meâli*, İst., 1981, s. 573, 593.

⁴² Davudoğlu, s. 606.

⁴³ Meselâ bkz. Abese, 80/3; Büruc, 85/17; A'lâ, 87/6

⁴⁴ Meselâ bkz. Târik, 86/2; A'lâ, 87/1; Gâşiye, 88/1.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel (v.241/855), *Müsned (I-VI)*, İst., 1992.
- Atay, Hüseyin- Kutluay, Yaşar, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Ankara, 1985.
- Beğavî, el-Hüseyin b. Mesûd (v.516/11222), *Şerhu's-Sünne (thk: Şuayb el-Arnaût, Muhammed Züheyr eş-Şavîş)*, (I-XVI), Beyrut, 1983.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin (v.458/1066), *Şuabu'l-İman, (I-VII)*, Beyrut, 1990.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (v.256/870), *el-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillah (s.a.v.) ve Sünenihî ve Eyyâmihî (I-VIII)*, İst., 1992.
- Davudoğlu, Ahmed, *Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meâli*, İst., 1981.
- Dölek, Adem, *Tahyyat ve Kunut Duâları İnsanlığa Sunulan Mesajlar*, İst., 2013.
- Hâzin, Alâuddin Ali b. Muhammed, *Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzil (I-IV)*, Beyrut, ts.
- Gürbüz, Faruk, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, İst., 2004.
- Kâdî Beydâvî, *Muhtasar Beyzavî Tefsiri (terc: Şadi Eren)*, İst., 2013.
- Kastalânî, Ahmed b. Muhammed (v.923/1517), *Mevâhibü Ledünniye (Terc: Şair Abdülbaki)*, (I-II), 1248 h., I, 471 (Osmanlıca).
- Kur'an Yolu Meâli*, (Heyet), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2014.
- Mehmet Vehbi, *Hülâsatu'l-Beyan (I-XV)*, İst., 1969.
- Müslim b. el-Haccâc (v.261/874), *el-Müsnedü's-Sahih (I-III)*, İst., 1992.
- Neseî, Abdullah b. Ahmed (v.701/1301), *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl (I-IV)*, Dâru'l-Fikr, ts.
- Râzî, Fahrüddîn (v.604/1207), *et-Tesîru'l-Kebîr*, Lübnan, 1981.
- Râzî, *Tefsir (terc: Heyet)*, (I-XXIII), Ankara, 1998.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir (v.911/1503), *Tefsîru'l-Celâleyn (I-II)*, İst., ts.,
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (v.310/922) *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân (I-XVI)*, Kahire, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ (v.279/892), *Sünen (I-V)*, İst., 1992.

ERZİNCAN ADI ÜZERİNE*

ON THE NAME OF ERZİNCAN

Ruhi KARA¹

ÖZET: Erzincan Anadolu'da önemli bir stratejik bölgede yer almaktadır. Avrupa'yı Asya'ya bağlayan yolların üzerinde olması dolayısıyla çeşitli medeniyetlere ve devletlere ev sahipliği yapmıştır.

Tarih öncesi dönemlerde şehrin adı Eriza iken, Grek kaynaklarında Aziris, Ermeni kaynaklarında Erez, Erzng, Erznga, Bizans kaynaklarında Arıngam, Arsingan, Erzingan; Arap kaynaklarında ise Erzencan şeklinde geçer. Türk fetihlerinden sonra şehrin adı önce Erzingan, Ezirgan olarak söylenmiş, ardından da bugünkü şeklini almıştır.

Bu çalışmamızda tarih boyunca verilen isimler tarihî ve edebî kaynaklardan araştırılarak değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Eriza, Erzingan, Erzincan.

ABSTRACT: Erzincan is located in a strategically important region in Anatolia. As it is on the roads connecting Europe to Asia, it has hosted various civilizations and states. While the name of the city in prehistoric times was Eriza, it is Aziris in Greek sources, Erez, Erzng and Erzngain Armenian sources, Arıngam, Arsingan and Erzingan in Byzantine sources, and erzencan in Arab sources. After the conquest by Turks, the city was called firstly Erzingan, Ezirgan, then today's present name Erzincan. In this study, the names given to Erzincan throughout history have been evaluated by studying historical and literary resources.

Keywords: Eriza, Erzingan, Erzincan.

GİRİŞ

Avrupa'yı Asya'ya bağlayan yollar üzerinde bulunan Erzincan, tarih boyunca güzelliği bakımından seyyahların, tarihçilerin dikkatini çekmiş; "Cennet Ülkesi", "İrem Bağı", "Belkıs şehri", "Gül-i gülistan bağ u bostan, çemenistan ve bülbülistan", "Etrafi dağlık, ortası bağlık" olarak vasıflandırılmıştır.

Erzincan tarih boyunca çeşitli isimlerle anılmıştır. Bu çalışmamızda Erzincan adının tarih süreci içerisinde; sözlüklerde, seyahatnamelerde, ansiklopedilerde, araştırma ve inceleme yazılarında, efsanelerde ve rivayetlerde nasıl yer aldığı araştırılarak kaynakları ile birlikte incelenecektir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında Yukarı Fırat Bölümünde yer alan Erzincan, çeşitli doğal ve beşeri ortam özellikleri bakımından bölgenin diğer kesimlerinden ayrılır. Kuzeyden Giresun, Gümüşhane, Bayburt; doğudan Erzurum, güneyden Bingöl, Tunceli;

* Bu makale, 28 Eylül - 01 Ekim 2016 tarihlerinde Erzincan'da düzenlenen *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

¹ Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi Eğitim, Fakültesi, Erzincan-Türkiye rkara@erzincan.edu.tr

güneybatıdan Elazığ ve Malatya; batıdan Sivas illeri ile sınırlandırılan Erzincan, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin birbirine yaklaştığı bir konumda yer alır.²

Tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan Erzincan, yüzyıllar boyu canlı bir tarih ve kültürel yaşam sürmüştür. Tunç Çağı'ndan beri bir yerleşim olduğu tespit edilen Erzincan, Urartu, Med, Pers, Helen, Roma ve Bizans egemenliğinde kalmıştır. 1071 den sonra Türklerin eline geçerek Mengücek, Selçuklu ve Eretna dönemlerini yaşamıştır. 1473 yılındaki Oltukbeli Savaşı ile Osmanlı hâkimiyetine girdi. I. Dünya Savaşında işgale uğrayan Erzincan 13 Şubat 1918 de Türk Ordusu tarafından kurtarıldı.³

ERZİNCAN ADI

“Can” eki ile sona eren birçok yerleşme vardır. Tercan Mercan, Zencan, Delican v.s. örnekler verilebilir. Bunlar gibi batılıların Euphrates dedikleri Fırat'ın yukarı havzasındaki Karasu'nun hemen kuzeyinde, düzlük bir alana kurulmuş olan Erzincan, “can” eki ile ortaya çıkmış isimdir. Urartulardan günümüze, ovanın çeşitli yerlerinde iskâna açılan Erzincan'ın bölge adı Ekeleatz/Acilisene'dir. Şehir-kale adı ise Erez'dir. İlkçağ ve ortaçağdaki yazılış şekilleri Yeriza, Yertzinka, Arsenga'dır. Ermeniler ise bölgeyi kendi aksanlarına uygun olarak Egeğatz diye söylemişlerdir.⁴

“Erez, Arzinga, Eriza, Aziris gibi kısmen yakın söyleyişlerin temelinde yöresel bir tanrının ya da tanrısal bir da ima yollu bir göndermenin olabileceği de düşünülebilir. Arziya'dan Arzinga ya da Erzinga biçimine geçişin basit bir ifade farklılaşması olduğu anlaşılır olmakla birlikte, Arzingan'dan Aziris'e geçiş, aynı kenti “Arzi” ve “Azir” gibi farklı iki kök isimle anmanın izahı biraz sorunludur. Erzincan adı esas olarak Arzi-Arziya-Arzinga(n)-Erzinga(n) biçiminde bugünkü “Erzincan”a kadar ulaşmıştır.”⁵

1. SÖZLÜKLERDE ERZİNCAN

Kâmûsu'l-A'lâm

Erzincân: Aslı kâf-ı Farisî ile “Erzingân” olup, Erzincân bunun mu'arrebidir; hatta el-yevm bile zebânzedi (Erzingân)'dan galat olarak (Ezirgân)dır. Erzurum vilâyetinde ve Erzurum şehrinin 130 kilometre garb-ı cenûbisinde vakî' sancak merkezi bir şehir olup, Fırat'ın sağ sahilinde yani cihet-i şimâliyesinde ve dağlarla muhât bir ova içinde vâkî'dir. Mes'ele-i zâ'ileden biri Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn'un merkezi ittihâz olunmuştur. Her ne kadar müte'addid zelzelelerden bir dereceye kadar harâb olup eski ehemmiyeti tedennî etmiş ise de yine tahminen 14000 ahâliyi câmi' ve oldukça ticâret-gâh bir şehirdir. Ahâlisinin kısm-ı a'zamı Müslim ve Türk olup kusûru başlıca Ermenilerden ibârettir. Şehrin yirmi kadar câmi' ve mescidiyle birkaç medresesi, 4 kilisesi, biri mülkî ve diğeri askerî olarak 2 Rüştîye Mektebi, müte'addid mekâtib-i sıbyâniyesi; 1250 dükkân ve mağazası, 8 hamâmı, bir kışlası, bir hastahânesi, bir cebhânesi, bir baruthânesi ve askerîye mahsus bir abâ fabrikasıyla bir dabakhânesi vardır. Derûn-ı şehirde ihrâm, seccâde, hamâm takımı, havlu, bez, yün ve pamuktan çatma yastık yüzü ve döşeme takımı gibi mensûcâtla; demir, gümüş ve bakırdan ma'mûlenvâ'-ı masnu'âti'mâl olunarak, bu ma'mûlât ve mensûcâtın bir hayli mikdârı hârice ihrâc olunur. Bakır ma'mûlâtının mikdârı senevî 12000 kıyyeden ziyâdedir.

² Abdülkadir Gül, Adem Başbüyük, Bir Tarihi Coğrafya İncelemesi, (Osmanlıdan Cumhuriyete Erzincan Kazası), Erzurum 2011, s. 7.

³ <http://www.erzincankulturturizm.gov.tr/TR,57382/tarihce.html>

⁴ Enver Konukçu, Büyük Güçler ve Ermeni Kıskaçındaki Erzincan'ın Al Bayrağımıza Kavuşması, Ankara 2001, s. 1-2.

⁵ Tahir Erdoğan Şahin, Hayaşa Bölgesi Tarihi, C. II, Ankara 2014 s.166.

Bağ ve bahçe ve bostanları dahi çok olup, meyvelerin envâ'ı ve pek iyileri hâsıl olur. Havası mu'tedil ve sağlam ise de dağlarla muhât olmak hasebiyle, yazın ziyâdece sıcak olup, ekser-i ahâlisi o mevsimde yaylalara çıkmaya mecbûr olurlar.⁶

Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları

Erzen: Bu adla karşılaştığımız örneklerde, adın kökeni değişik olabilir. 1. ve 2. Doğu Anadolu'da, Arzan diye anılan iki yerleşimin adı. Buradaki Erzen kökeni, yukarıdakilerle aynı olmayabilir. Ve örneğin Farsçada "Darı" anlamındaki Erzen'den gelmiş olabilir. Bu Erzen'i diğerlerinden ayırmak için, Araplarla İranlılar, Erzen-i Rûm (Romalılar yani Bizanslılar elindeki Erzen) diye anıyorlardı; bu deyiş Türk ağzın da Erzurum oldu. Aslında o yöredeki önemli tarihsel kent Theodosiopolis'tir ve Erzen onun yanı başında küçük bir yerleşimdi; sonradan ikisi birleşti, birleşik kent bugünkü Erzurum'un çekirdeği oldu.

Arzan: Bu adla karşılaştığımız örneklerde, adın kökeni ve anlamı değişik olabilir.

Arzan. Keza, Arzen, Erzen, Arzun.Siirt ilinde şimdiki bucak merkezi Yanarsu'nun eski adı. Bu kasaba çevresindeki bölgeye, yani Batman Çayı ile Siirt arasındaki bölgeye, Arzanene deniyordu. Arzanene adı, Arzan kök sözcüğüne, Luwi dilinin ve ardılı dillerin"-sal,-yurdu" anlamlarındaki wana/ana takısı eklemekle türetilmiştir. Arzan Ülkesi demektir. Arzan adı, bu yörenin tam ortasında kuzeyden güneye akıp Dicle'ye katılan Garzan Çayının adında hâlâ yaşıyor. Bütün bu adlardaki Arzan'ın aslı Ardana/Artana olabilir.

Arzan Can. Keza Erzinkan, Erzincan. İl merkezi kentimiz. Arzan Can, Arap ağzındaki biçimidir. Ermeniler Erez, ya da Erzngan diyorlardı. Sanıldığına göre bu ad, ilkçağ Ermeni dilinde "Kayalı, Taşlı" demek olan Eriz sözcüğünden gelmez.

Orasa: Erzincan'ın ilkçağdaki adını aslı, Herzfeld'e göre Hitit belgelerinde anılan Urussa'dır (Asur belgelerindeki biçimi: Urusu); bu da Ptolemaios'ta sözü geçen Orsene ve Procopius'un andığı Oresene bölgesine adını veren kenttir. Roma ve erken Bizans çağlarında Orosadiye anılmaktaydı; Ptolemaios'ta Orsa/Orse denen kent de budur.

Bu eşitlemelerin doğru olduğunu ya da yanlış olduğunu güvenle söylemek için dayanağımız yoktur. Orosa, Urussa adlarının anlamını saptamak bakımından da aynı durumdayız.⁷

2. ANSİKLOPEDİLERDE ERZİNCAN

İslâm Ansiklopedisi (Diyanet Vakfı Yayını)

Erzincan adının, Strabon'un İlkçağ'da bu bölgede bulunduğunu belirttiği Eriza şehriden geldiği söylenir; yine bu bölgeden bahseden Grek kaynaklarında Aziris adıyla gösterilen şehrin de Erzincan olması mümkündür. Şehrin adı Ermeni kaynaklarında Erez, Erzng ve Erznga; Bizans kaynaklarında Aringam (Aringan), Arsingan, Erzngan; Arap kaynaklarında ise Erzencan şeklinde geçer. Türk fetihlerinden sonra şehrin adı önce Erzngân, Ezirgân olarak söylenmiş, ardından bugünkü şeklini almıştır.⁸

İslâm Ansiklopedisi (MEB Yayını)

"Erzincan'ın kadim çağ tarihi hakkında esaslı bir bilgi yoktur. Strabon'da Akilisene adı ile zikredilen ve başlıca şehri Eriza olan bu havalide, Erzincan şehrinin mazisi, ermeni kaynaklarına göre, milattan evvelki devirlere kadar çıkar. Fırat kenarında gösterilen Aziris'in Erzincan'a tekabül etmesi mümkündür. Erzincan'ın adı, bilhassa Selçukluların Anadolu'yu feth

⁶ Şemsettin Sami, Kâmûsu'l-A'lâm, C.2, s.27, İstanbul, 1306/1889.

⁷ Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları, İstanbul 1993, s.117 s.620.

⁸ İsmet Miroğlu, "Erzincan". DİA, c. XI. İstanbul 1995, s. 318.

etmelerinden sonra sık sık geçer; bazen Erzingân (halk arasında Ezirgân) denildiği gibi, garp vekayinâmecilerinde bundan bozulma şekiller de yer alır.”⁹

Yurt Ansiklopedisi

“Fırat’ın yukarı havzasında, tarihin çeşitli dönemlerinde doğu-batı, kuzey-güney yönlerine giden ticaret yolları kavşağında bulunan Erzincan’ın kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Asur kaynaklarında geçen Zuhma (Suhma) yörenin bilinen en eski adıdır. Fırat Irmağı’nın kıvrılarak büyük kavis oluşturduğu bir alanda bulunan Zuhma, güneyde İşuva Kuzeyde Azzi-Hayaşa ülkeleriyle çevriliydi.

Aynı yöre ünlü coğrafyacı Strabon’un yapıtında (M.Ö.64/63-M.S. 23), Akilisene diye anılmaktadır. Erzincan adının Eriza’dan geldiği sanılmaktadır. Bu bölgede kurulmuş olan Eriza Kenti, kimi tarihçilere, Erzurum’un batısında, Karasu üzerinde bulunmaktaydı.

Eriza adı, Selçuklularca Erzingan olarak kullanılmış, daha sonra Erzincan biçimini almıştır. Erzincan adı, bir söylentiye göre, Aziriz’den gelmektedir: Selçuklular Aziriz adını çok beğenmiş ve buna, “Rahmet yağarsa can Azirizcan, rahmet yağmazsa yan Aziriz yan.” biçiminde bir tekerleme uydurmuş, bu tekerlemedeki Aziriz sözcüğü zamanla değişerek Erzincan biçimini almıştır; Erzincan da bu sözcükten türemiştir.”¹⁰

3. SEYAHATNAMELERDE ERZİNCAN

Elhac Zeynel Abidin-i Şirvanî

“...Anadolu bilâdından bir şehri hürrem ve bir Medine-i behcedtev’emdir. Nüzhetül kulüp sahibi Hâce Hamdullah Müstevfiye göre: İran beldelerinden olup, nice seneler Rumlar’da tasarruf etmişlerdir.

Düz bir yerde kâimdir, dört tarafı gayet açıktır. Şehrin üç veya dört tarafı mamur-ı abadandır. Nahiye ve köyleri güzel yapılmıştır. Şehirde ve kurasında çok sular akar; bütün imaretlere ve binalara sarîdir. Takriben dokuz bin haneden ibarettir. Ekser imaretleri dil-güşâdır. Kalasının duvarını Alaeddin-i Keykûbad-ı Selçukî, yonu taşından yaptırmıştır. Sokakları mükellef, dükkânları musakkattır. Kervansarayları güzel, tekâyası merguptur. Kahvehaneleri dil-guşa, mescitleri ibadetfezadır. Bu şehirde dört mevsim hükmünü icra etmektedir. Toprağı mûmbit, suları lezzetlidir. Havası ceyyit ve nafidir. Zemini tarebengizdir. Toprağı güzel, bağları ve bahçeleri çoktur. Meyveleri mebzul ve mütenevvidir. Gölgelekleri pek çoktur. Mahsulatı güzel, hububatı makbuldür. Halkı umumen hüsnü cemal sahibidir, muhlis ehli hal ve kemaldır.

Şehir ve kura sekeneşi Hanefiyü’l-mezhep, dağ sükkânı alevidir. Köşe ve kenarda bazı Hıristiyanlar da vardır. Rakimü’l-huruf, seyahat âleminde ab u havası ve ferah ve rahatı Erzincan’a benzer pek az şehir görmüştür.

“Erzincan eğerçi küçüktür. Lâkin gayet safalıdır. Fırat net şehre bir fersah mesafeden geçer”¹¹.

İbn-i Bibi

“Erzincan şehri ki, güzel buk’aları ve mesireleri vardır ve Fırat nehri arda caridir, badi sabanın güzergâhıdır. Havası lâtiftir. Gül gülüstandır, benefşe çiçekleri ile müzeyyendir, etrafı dağlıktır.

Bütün huzuzat orada mevcuttur. Sakinleri irtikâbı menahi, ittiba-i melâhi ile hodbindirler. Hazeyan istimaında suikarin erbabındandırlar.

⁹ Besim Darkot, “Erzincan”, İA, c. IV, İstanbul 1993, s. 338-340.

¹⁰ Yurt Ansiklopedisi, C.IV. s. 2596.

¹¹ Mengüceli, Yıl: I Sayı: 6, Aralık 1979 s. 28.

Erzincan Adı Üzerine

Salhurde ihtiyarların nesayihini, ulülemirin rey ve tedbirlerini isga etmezler ve memleket ümerasının katline azmederler...”¹²

Doğudaki siyasi olaylara zaman zaman değinen meşhur tarihçi İbn-i Bibi'nin, Erzincan tanımlaması dizelerinde göze çarpmaktadır:

Ermen serhaddinde bir ülke var
 Burcda parlak bir yıldız gibidir
 Orası ünlü ma'mûr bir şehirdir
 Her yanı güzel bahar gibi süslenmiştir
 Çevresinde, geniş bir düzlük vardır
 Bağrından akan Fırat, deniz gibidir
 Her dereeden bir çay akar
 Her çayın kıyısında birkaç tanınmış köy bulunur
 Onların her biri cennet gibi güzeldir
 Cennetin bekçisiz oradaki gibi ağaç görmemiştir
 Can'ın köşesi orada rahatlık bulduğu için akıllı kimseler oraya Erz-i Can dediler
 Geliri bakımından köylerin her biri öyle değerlidir ki
 Oraları kimse şehirden ayırd edemez.¹³

Nasuh-üs Silahi (Matrakçı)

“...Zikir olan Erzincan ki Azerbaycan memleketlerinin büyüğü ve Şirvan Gürcülerinin ticaret yeri ve İran-Turan memleketlerindedir.

İdare etmeye muktedir olan Padişah Hazretleri, dağ gibi büyük, deniz gibi kalabalık, bölük bölük askeri ile Fırat ırmağı kenarında yeşil bir yere yıldızlar gibi sabit ve parlak olan beyaz ve otağ kurdu. Konakladığı yer, şekil ve süs yardım tabiatı, huzur nuru ve güzellik sevinç şefkatini verdi. Tam bir insaf ve yaygın bir ikram ile yakın ve uzaklarında olan kendi idaresi altındaki zümrelerin kalplerini gelin yüzü gibi parlak, doymayan güzel gözler gibi ketip edip ve süsleyip bir iki gün kaldıktan sonra, heybeti cihanı kahredici olan (K. S. Süleyman) hükümdara yakışır hücum edici olan ordusu ile Van Gölü'nün kenarında olan Erciş Kalesi'ne varınca meydana gelen yerler bunlardır ki, zikir olunur...”

Perşembe 10 Safer 941 / 20 Ağustos 1534 tarihinde Sivas üzerinden Kanunî Sultan Süleyman'ın ordusu ile beraber Erzincan'a gelen Nakkaş Matrakçı Nasuh verdiği minyatürde, Erzincan'ı dağlar arasında düz bir şehir olarak göstermiştir. Şehir surlarla çevrilmiştir. Surların önünde kademeli birer kaide üzerinde kubbeli iki küçük yapı dikkati çekiyor. Şehrin ortasından bir nehir geçiyor. Surlar, kale içerisinde iki ve tek minareli camilere, büyük yapılara ve evlere yer verilmiştir.¹⁴

Marco Polo

“Büyük Ermenistan büyük bir eyalettir. Arzingân namile yad olunan bir belde ile başlar. Bu beldede dünyanın en güzel yünlü kumaşları dokunur, en güzel hamamlar ve kaplıcalar

¹² Mengüceli, Yıl: I Sayı:6, Aralık 1979, s. 28.

¹³ Enver Konukçu, Büyük Güçler ve Ermeni Kıskaçındaki Erzincan'ın Al Bayrağımıza Kavuşması, Ankara 2001, s. 2.

¹⁴ Haşim Karpuz, “Nasuh-üs Silahi (Matrakçı)”, Mengüceli, yıl: I, Sayı: 8 Şubat 1980, s. 42.

bulunur. Ahalisi Ermenidir ve Tatarlara tabidirler. Orada birçok kasabalar ve birçok kaleler vardır; lâkin bunların en asili Arzingan'dır. Sonra diğer iki belde gelir: Birisi Erzurum ve diğeri Erciş=Arziri'dir. Büyük bir memlekettir ve her yaz mevsiminde şark Tatarlarının bütün askerleri burada ikamet eder, çünkü hayvanları için burada çok güzel meralar bulurlar. Fakat kışın oturmazlar. Zira orada kışın oradan müfakat edip iyi meralı yerlere giderler. (Erzurum vilayeti ve garbî Fırat üzerinde kâim olan Arzingan-Erzincan bir zelzele neticesinde harab olmuş ve 1202=1784 tarihinde yeniden inşa olunmuştur).¹⁵

İbn-i Batûtâ

“Irak sultanına bağlı şehirlerden biridir Erzencan. Bakımlı ve büyüktür. Halkın çoğunluğunu Ermeniler oluşturuyor. Müslümanlar Türkçe konuşuyor. Gayet muntazam ve canlı çarşıları var. Erzincanî diye bilinen nefis kumaşlar dokunur burada. Ayrıca bölgenin bakır madenleri de meşhurdur. Bakırdan çeşitli ebatlarda kap-kacak ve bizim taraflardaki ayaklı çiradanlıklara benzeyen şamdanlar yapılır. Bunlara beysus denildiğini belirtmiştik. Burada Ahî Nizameddin'in tekkesinde kaldık. Nizameddin'in tekkesi benzerleri arasında en güzel olanıdır. Zaten Nizameddin de ahılar arasında en ileri ve ulu kişi olarak tanınmakta. Bizi iyi ağırladı.”¹⁶

Kâtip Çelebi

“...Erzurum'dan 40 fersah uzaklıkta ovası bol bir şehirdir. Buradaki bir dağda bulunan bir mağaranın tavanından akan su sert bir taş olur. Bu şehirde birkaç kez deprem olduğundan çok binası yıkılmıştır. Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad kale burçlarını yenilemiştir. Havası güzeldir. Fırat Nehri dışından geçer. Pamuk, üzüm ve meyvesi bol olur.”¹⁷

Klaviyo

“...Erzincan nehir kenarında olan bir ova üzerindedir. Bu nehir, herkesin bildiği gibi, cennetten kaynaklı Fırat nehridir. Şehrin üzerinde bulunduğu ova, geriden bir dağ silsilesi ile çevrilmiştir. Dağların tepeleri karla örtülü olduğu halde, vadilerde kardan bir iz yoktu. Etrafta ve her yerde bağlı bahçeli köyler gözüktüyordu. Bütün ova buğday tarlaları ile üzüm bağları ile doludur. Adım başında güzel bahçelere ve verimli tarlalara, tesadüf olunuyor. Şehir pek geniş değildir ve kuleli bir duvarla çevrilidir. Şehrin her evinde teraslar vardır. Evlere damdan dama gidilebiliyor. Şehir çok kalabalıktır ve birçok caddeleri ve meydanları vardır. Buradaki memurların çoğu zengin adamlardır. Bunlardan başka şehirde birçok muteber ve zengin tüccar da bulunuyordu...”¹⁸

Evlîya Çelebi

“...Gül-i gülistan, bağ u bostan, çemenistan ve bülbülistandır. Kar yağar ama üç günden fazla durmaz. Daima sebzesi ve çiçekleri eksik değildir. Beğenilenlerinden, bağ ve bahçesi içinde âb-ı hayat akarsuları bol, sahralarda hayrat ve bereketleri çok, geniş ovalara ve bolluğa sahip, her hububatı fazla şenlikli bir Erzincan şehridir.”

Erzene'r-rum şehridendir. Azerbaycan'dan ve Ermen yurdundan değildir. Osmanlı devletinde dört “Erzen”şehri vardır. Biri Erzen şehri, Birecik yakınında Rum derler kalesi Dicle havzası içindedir, o kadar imar değildir. İkincisi Ahlat Erzen'idir ki bütün tarih kitaplarında yazılmış büyük şehirdir. Üçüncüsü Erzene'r-rum ki, meşhur galatı Erzurum'dur.

¹⁵ Ali Kemalî, Erzincan Tarihi, İstanbul 1932, s. 296.

¹⁶ Bayram Arif Köse, Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergâhı, Erzincan ve Kars, (Yüksek Lisans Tezi) Erzurum 2009.

¹⁷ Özden Özdemir, İlkçağ Tarihinde Tercan ve Yakın Çevresi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) İst. 2005, s. 3.

¹⁸ Ahmet Toksoy, “Clavijo'nun Kaleminde Erzincan” Türk Yurdu, yıl. 102, sayı 310, 2013.

Erzincan Adı Üzerine

Dördüncüsü Erzen-i Erzincan'dır ki Anadolu toprağında gayet ılıman İrem bağı gibi cennetbahçeleri içinde bir cennet köşesidir. Nice yüz padişahlar sahip olmak için bu eski şehir üzerine gelip nice savaşlar olmuştur.

Ve bu şehrin havası gayet ılımandır. Doğu tarafında dağ aşırı Erzurum'a iki menzildir. On bir ay kış kıyamet olur. Dağın beri tarafında bu Erzincan'dır. Gül-i gülistan, bağ u bostan, çemenistan ve bülbülistandır. Kar yağar ama üç günden fazla durmaz. Daima sebzesi ve çiçekleri eksik değildir.

Beğenilenlerinden, bağ ve bahçesi içinde âb-ı hayat akarsuları bol, sahralarda hayrat ve bereketleri çok, geniş ovalara ve bolluğa sahip, her hububatı fazla şenlikli bir Erzincan şehridir.

Yiyeceklerinin ve içeceklerinin beğenilerinden, 70 çeşit sulu armudu sicill-i şer-i mübinde yazılıdır. Hattâ bu şehri gezip dolaştığımız günler, Kasım'ı 40 gün geçmiş ve şiddetli kış idi. Paşaya on yedi renkte sulu armutları hediye getirdiler. Ve bağ tefeğinde yapraklarıyla temiz toprağa gömülmüş avnik üzümü getirdiler. Ve zerdalisi, armut kurusu, dut kurusunun beyazı, sarısı, moru ve siyah dutu meşhurdur. Çarşı pazarında dut kurusu satıp nice bin diyara dut kurusu yük yük götürürler, başka tüccarı vardır. Ve dut pekmezinin türlü türlü süsünü baharat ile terbiye ederler. Bi kâse içene hayat ve can verir..."¹⁹

4. ŞİİRİMİZDE ERZİNCAN

Gazel 1

Hâlûni görelî cânım azm-i Hindustân ider
Gönlümi acebleme ger kasd-ı Erzincân ider.

Rûm-İli'n, yüzün görelî gönülüm yurd eyledi;
Görelî gözünü lîkin rây-ı Türkistân ider.

Zülfî özini yüzünde gerçi ki Rüstem diye,
Sen anı başından anla hîledür destân ider.

Gönlümi çekişmesünler billâh leblerüne di,
Bu çekişmek korharam ki aralıhda kan ider.

Hüsünün ışkî niçe Leylî'yi Mecnûn eyledi;
Bes ne aceb k'ola ger bir Ahmed-i Selmân ider.

(Kadı Burhaneddin)

Gazel 2

Gel beri bir dem olalım cânâ cân
Tenlere tenler ulaşsın cânâ cân

¹⁹ Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Evliya Çelebi, İst. Ocak 2013, I. Cilt 2. Kitap, s. 253-254.

Bu letâfet birle var mı bir beden
Cân sıfatlı ola ins ü câna cân

Leblerin la'li verir yâkûta kût
Dişlerin dürrü verir her câna cân

Her ki sen cânân ile cân besleye
Vaslına şükrânedir meccâne cân

Kirpiğin oku belâdır nice bir
Saklana gönül dahi yacana cân

Ol sanem rûhu'l kudüstür ya Mesih
Kim bağışlar hep öpüp koçana cân

Şehî'nin nazmıyla bâd-ı sabâ
Rûm elinden iltür Erzincân'a cân
(Şeyhî)

Erzincan

Hakikat şehri, belde-i tayyibedir bu Erzincan
Feyz-i Mukaddes sırrı, âlemde nurani bir mekân
Lâyık görüp O'nu vakfeylemiş Medine'ye Rahman
"Bütün şark illerine bedeldir" demiş O'na Süphan
Pir Bahaddin, Pir-i Sami, Şah Beşir-i-yil Erzincan
Dede Paşa'da sohbet inci, himmet dertlere derman
Marifet güneş, feyiz derya, tasarrufla kâmilân
Onların devlet, bereketiyle kaimdir bu ekvan
Ravzası orda; divan, dergâhı orda kurmuş Piran
Orasıdır payitaht, nerede bulunursa Sultan
Münafık, münkiri çok, bunlarda Medine'den nişan
Şehir düzde, sokaklar düzgün, evi bahçeli bir plan
Çocuklar şen, analar ihramlı, yok erkekte tuğyan
"Etrafı dağlı, ortası bağlı", hem makam-ı ihsan
Fırat, Eşkisu, Girlevik ilahi lütuf ve gufran

Erzincan Adı Üzerine

Cemâl içindir Celâl; zelzele, hariçler imtihan
 “Erzincan’ı, hatırlamak rabıtabır” demiş merdan
 “Erzincan’a dönmekle ihlâs, teslim bulur müridan”
 Üzüm, elma, kaysısı, hurma; bağı, bahçesi cinan
 Kozu, tozu, loru, kartolu; basdıh, saruç, gül, reyhan
 Bayburt’tan çok, Erzurum’dan az alınmış, özel lisan
 Munis ve nurlu, akça-pakça, ülfet ehli bir insan
 Yâ Rab, yolu gibi düzgün eyle; ver onlara irfan
 Lütfer Fehmi’ye Erzincan hakikatından bir derman
 (Fehmi KUYUMCU)

Erzincan Güzellemesi

Tadına doyulmaz bahar gelince
 Tarifi imkânsız halin Erzincan
 Keşiş Dağı Munzur’a selâm söylerken
 Türkü söyler tatlı dilin Erzincan

Etrafın dağlar ile çevrili
 Böğert, ekşi suyun hoş eder dili
 Siyah üzümün var arının balı
 Açar gülün var bülbülün Erzincan

Yaylağında koyun kuzu kışlanır
 Bin çeşit nakışla bakır işlenir
 Âh Erzincan senden herkes hoşlanır
 Kemer bağlar ince belin Erzincan

Pınarından bir yudum ver yâre su
 Ovasında baş indirmiş Karasu
 Sevgin hep âşıklara kurmuş pusu
 Reyhani de senin kulun Erzincan
 (Âşık Yaşar Reyhani)

Erzincan Marşı

Tarihten gelir adın

Munzur dağları ssn
Hrriyettir muradın
Yiđidinle nlsn

Depreme göđüs gerdin
Bu toprak yurdum diye
Vefa rneđi verdin
Milletine hediye

Fırat kenarı bağlar
Neden hep ıssız kalmış
Haber yüreği dağlar
Erzincan'ı el almış

řahlandı kahramanlar
Milisler heveslendi
Kahrolacak düřmanlar
Terzi Baba seslendi

Tanrı böyle buyurdu
İlham büyük atadan
Erzincan Türk'un yurdu
Ayrılamaz vatandan
(Tümgeneral Muzaffer Erendil)

Erzincan'a şiir

Mart nisan ayında açar ieđi
Meşhurdur peyniri, yađı peteđi
Yođurdu, pekmezi, tandır ekmeđi
Kışın sofraları bezer Erzincan.

Cimin'de yetişir üzümün hası
Gevrektir, mayhoştur Sakkı elması
Kuřburnu suyundan doldurur tası
İmeyenin derdi azar Erzincan.

Erzincan Adı Üzerine

Sansa boğazından gelir trenler
Sıla özlemi ile çalar sirenler
Hayran olar bağlarını görenler
Dilerim değmesin nazar Erzincan.

Keşiş fırtınalı, karın boralı
Eksik olmaz Munzur'ların baranı
Sakaltutan geçitlerin kralı
Bazen yolcuları ezer Erzincan.

Karasu ovidan iner aşığı
Temmuzda ekinler çeker başığı
Beline bağlamış deprem kuşığı
Salına salına gezer Erzincan

Terzi Baba erenlerden birimiz
Salih Baba gönül cihangirimiz
Piri Sami sultanımız, pirimiz
Yolu Buhara'ya uzar Erzincan.

Kapılmış tarihin coşkun seline
Çimen Yaylasından Otlukbeli'ne
Son zamanda geçmiş düşman eline
Olmuş düşmanlara mezar Erzincan.

Buz gibi suları hayat aşısı
Refahiye, Köroğlu'nun karşısı
Geçen sene yandı Eğin Çarşısı
Ilıç'ta külleri tozar Erzincan

Durup durup derinlere dalmışsın
Sevenleri gurbet ile salmışsın
Kudret menzilinden tuzu almışsın
Kemah'ta eylersin pazar Erzincan.

Ekşisu'dan içtim şifadır diye
 Beytahtı'na gittim sefadır diye
 Şeyhettin oturmuş vefadır diye
 Senin destanını yazar Erzincan
 (Şeyhettin Yalçinkaya)

5. DİĞER KAYNAKLARDA ERZİNCAN

Belkis

“Bu son ziyaretimde Erzincan kasabasının 1600 evde 9 bin kadar nüfuslu buldum. Cihan Harbi'nden evvel 6000 evde 22 bin nüfus varmış. Vilayetin nüfusu da 65.000 tahmin olunuyor. Halbuki Cihan Harbi'nden önce 135.000 imiş.

Erzincan hakkında halktan şunları dinledim:

“Selçukîler zamanında Erzincan'ın adı Belkis imiş. Tavaifi mülûktan Melik Salih buranın hükümdarı imiş. Şiilik buraları istilâ ediyor diye Belh'de Harzem şahının şeyhülislamı bulunan Mevlâna'nın babasını davet etmiş. Halk Van Gölü sahilindeki Ahlat'a kadar istikbale gitmişler. İstikbalde Erzurum halkı dahi bulunmuş.

Mevlâna'nın babası, Belkis şehrini görünce şöyle demiş: “Erzen cani men amed” Türkçesi “Burası benim canıma lâyük geldi!” Halk da teberruken (uğur sayarak) Belkis şehrine Erzincan demişler. Melik Salih de Mevlâna'nın babasını Erzincan'da reisü'l-ulema nasbetmiş (atamış). Burada ilk Mevlevî tekkesini de bu zat yapmış.

Mevlâna babasıyla Erzincan'a geldiği zaman bir yaşında imiş. Alt yaşına girdiği zaman Selçuklu devleti Padişahı onu Konya'ya yanına aldırılmış. Artı sonraları da Konya Mevlevîlerinin merkezi ve Selçukîler de Mevlevî olmuşlar.”²⁰

Aslan Kân

“...Erzincan önceleri Fırat ırmağının iki tarafında yüz binlerce nüfusu olan bir şehirmiş. Anlatıldığı gibi eserleri, kaplar, paralar da çıkmaktadır. Yine bunun gibi bu şehirde be de nisbet edilebilecek bazı izler var... İncelemeye değer bir iz de Erzincan'ın dört köşesinde çok eski oluşu seçilen taşlarda ve koyunun yapılışında göze çarpan koyun dikilmiş olmasıdır. Bizim yorumumuz Erzincan'ın çok eski bir Türk yurdu oluşu ve içinde Oğuz törelerine bağlı bir halkın “Arşan-Arşlan” boynunun bulunması yönündedir. Zaten Erzincan adı da aslında Arşlan Kân, hafifletilerek Erzincan olmuştur ki, yerli halk bugün bile böyle söylemektedir...”²¹

Erzinga

“... 484 (10 Mart 1045) tarihinde, insanlar, Allah'ın şiddetli hiddetine maruz kaldılar. Tanrı, öfkeli bakışlarını mahlûklara tevcih etti. Korkunç bir zelzele oldu ve Peygamberin “O zemine nazar ettiğinde titrer” (Mezamir, CIV) diye söylemiş olduğu veçhile bütün yeryüzü sarsıldı. Bütün arz ve mahlûklar bu suretle çalkalandılar. Egeğiatz mıntıkasında birçok kiliseler temelinden yıkıldı ve Erzinga denilen şehir kâmil harap oldu. Toprak yarıldı, erkek ve kadınlar derinliklerine yuvarlandılar ve bunların derinliklerinden gelen acı feryadları günlerce işitildi. Yaz mevsimi idi. Sarsıntılar bütün sene devam etti. Günahlarımızdan dolayı, Allah'ın hiddetine

²⁰ Kazım Karabekir, Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu, 2. Baskı, Ankara, Ekim 2001, s. 113-114.

²¹ Erzincanlı Ömer Halis Bıyıktaş, Mete'nin Tatung- Fu Çin Sındığı Savaşı, İstanbul, 1935.

maruz kalan mahlûkların âkıbetini nakletmek imkân haricindedir. Bu yaz mevsiminde, yeryüzü karanlıkla örtülmüştü, güneş ve ay kana boyanmış gibi doğuyorlar ve ancak göğün ortalarına çıktıkları vakit berraklıklarını kazanıyorlardı.

Strabon'un ve Ptolémée'nin "Aciliscéne" diye kaydetmiş oldukları Egeğiatz bölgesi, Dördüncü Ermenistan'da bulunuyordu. Başlıca şehri de Erzinga -bugünkü Erzincan- idi. Bu gün, bütün mntıka bu şehrin adı ile anılıyor. Bu şehir daha eski zamanlarda "Eriza" tesmiye ediliyordu. Bu, IV. asraaid bir müverrih olan Agathange'nin kitabında görüldüğü "Ezez" şeklinin muzafunileyh (genetif)'i olsa gerektir. Grekler, bu şehri "Justiniapolis" tesmiye ediyorlardı..."²²

Eriza

"Tarihte Eriza ve Erez, Erzenga namlarile yad olunuyordu. Strabon bu şehre Asilisen namını vermiştir. Yakutulhamevi Muaccemülbüldan nam eserinde şu suretle tarif ediyor:

"E üstün sonraki harf sakın, z üstün, n sakın, cim elif ve nun ile dir. Ahalisi kâf ile Erzingân derler. Şöhret bulmuş güzel şehirdir. Meyvaları çok hoş yerdir. Rum beldeleriyle Ahlat arasında Ermenistan'dadır. Erzurum'a yakındır. Amasya tarihinde şöyle yazılıdır; "Ersen oymağı, Ersan han denmekle meşhur bir "Becenek" hükümdarından türemiş olup elyevm (Erzincan) ve Türkler arasında (Erzingan) denmekle meşhur olan belde bu hükümdar (Ersan Han) adından galat olarak Becenek'lerin vatanı olmuştı.

Erzincan isminin menşei hakkında katî malûmat elde edilememiştir. (Mercan, Tercan, Kuzucan, Vican...) gibi aynı vezinde birçok isimlerin bu havalide bulunması Erzincan'ın bu nam ile tesmiyesi için esaslı bir sebep olmak lazım geldiği zehabını uyandırmaktadır. Sandalgıyan Ermeni tarihinde Terdchan (Tercan) suretinde yazarak Terdijan şeklinde bu imlânın müraccah olduğunu bilâ izah yazıyor."²³

Ezilen Canlar

"...Erzincan bir şehir adıdır şu anda ve bir kelimedir günümüzde. Erzincan'ı tarih, coğrafya, dil ve edebiyat açısından ele aldığımızda verilen adın uygun bir seçim olduğunu anlıyoruz. Tarihine baktığımızda Türk boylarından Erzın'lerin bu verimli ovaya yerleşerek kendi adlarını verdiklerini görüyoruz. Böylece şehrin adı belirlenmiş oluyor tarih açıdan. Coğrafya bakımından düşündüğümüzde bilindiği gibi zelzele (deprem) çizgisi Erzincan'ımızın üzerinden geçmektedir. Birçok zelzele felâketiyle karşılaştığını bildiğimiz bu şirin beldeye "Ezilen Canlar" anlamında olabilir. Dil ve edebiyat açısından düşünüldüğünde, Er'i, zennesi (erkeği, kadını) can alan memleket, kısaca Er'i, zen'i can olup, Erzincan diye çağrılıp, isimlendirilebiliyor. Bütün insanları can olduğundan Erzincan..."

En mühim özelliği Erzincan Halkının gerçekten Allah vergisi çok samimi, içli, duygulu, mert ve can insanlardır. Komşu vilayet Erzurum'dan gelirken Tercan, Mercan, Vican ve Erzincan bu can havayı kişiye hemen verebiliyor. Munzur (Monzur) dağları eteklerinden çıkıp Erzincan'ın güneyindeki köyleri sulayan, hayat veren Mercan suyu ayrı bir konudur.

Erzincan'da Mengüç oğullarının kurduğu beylik esas itibariyle Kemah kalesi ve çevresinde, Urartular şehrin merkezine yakın Altıntepe ve civarında yerleşmişlerdi, fakat bizce Erzincan'da yerleşen Türk boylarından şehre isimlerini "Erzin" aşiretinin verdiği belirleniyor. Ayrıca Erzın adına güney Anadolu da bir yerleşim merkezi olduğu biliyoruz bugün..."²⁴

²² Urfalı Meteos Vekâyi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, (çev. Hrant D. Andreasyan), notlar. Edouard Dulaurer-Halil Yınanç, Ankara, 1987, s.81.

²³ Ali Kemal, Erzincan Tarihi, İstanbul 1932, s. 292-294.

²⁴ Yılmaz Çetin, "Erzincan Üzerine", Mengüceli Aylık Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, Erzincan, Kasım 1979, Yıl: I Sayı: 5, s. 9.

Erzincan

Erzincan 1514 yılında eyalet (Erzincan eyaleti), 1534 yılında kaza (Kemah →Rum eyaleti), 1836 yılında kaza (Erzurum →Erzurum eyaleti), 1865 yılında sancak (Erzurum vilâyeti), 1924 yılında vilayet (Erzincan) olmuştur.²⁵

SONUÇ

Yaptığımız bu çalışmada Erzincan adı çeşitli kaynaklardan araştırılmış ve otuz söyleyiş biçimi tespit edilmiştir. Erzincan adı ile ilgili Internet ortamında, il ile ilgili yapılan broşür ve yıllıklarda yaygın olarak: “Rahmet yağarsa Can Aziriz can, rahmet yağmazsa yan Aziriz yan” tekerlemesi yer almakta ve Erzincan adıyla ilgili kaynak olarak gösterilmektedir. Erzincan adı ile ilgili tarihi kaynaklara müracaat edilmemekte aynı tekerleme kopya edilerek yayınlanmaktadır. Erzincan adının ilk çağda Strabon’un Akilisene dediği bölgede yer alan Eriza şehri olduğu sanılmaktadır. İlk çağda: Arziya, Erez, Orsa, Orse, Urussu; Grek kaynaklarında: Aziris; Arap kaynaklarında: Erzencan; Bizans kaynaklarında Aringam (Aringa), Arsingan, Erzingan Ermeni kaynaklarında: Erez, Erzng, Erzingan biçiminde söylenmiş ve bugünkü Erzincan şeklini almıştır.

KAYNAKÇA

- Bıyıktaç Ö. H. (1935). Mete'nin tatung- fu için sındığı savaşı, İstanbul.*
- Çetin, Y. (1979). “Erzincan üzerine”, Mengüceli Aylık Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, Erzincan, Yıl: I Sayı:5.*
- Darkot, B. (1993). “ Erzincan”, İA, c. IV, İstanbul, s.338-340.*
- Gül, A. ve Başbüyük, A. (2011). Bir tarihi coğrafya incelemesi, (Osmanlıdan Cumhuriyete Erzincan Kazası), Erzurum.*
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2013). Evliya çelebi, İst. I. Cilt 2. Kitap.*
- Karabekir, K. (2001). Erzincan ve erzurum'un kurtuluşu, 2. Baskı, Ankara.*
- Karpuz, H. (1980). “Nasuh-üs silahi (Matrakçı)”, Mengüceli, yıl: I, Sayı:8, s.42.*
- Kemali, A. (1932). Erzincan tarihi, İstanbul.*
- Konukçu, E.(2001). Büyük güçler ve ermeni kıskacındaki erzincan'ın al bayrağımıza kavuşması, Ankara.*
- Köse B. A. (2009). Ortaçağ seyahatnamelerinde trabzon-erzurum güzergâhı, erzincan ve kars, (Yüksek Lisans Tezi) Erzurum.*
- Miroğlu, İ. (1995). “Erzincan”, DİA, c. XI. İstanbul.*
- Özdemir, Ö. (2005). İlkçağ tarihinde tercan ve yakın çevresi, İstanbul Üni. Sosyal Bil. Enst. Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.*
- Sezen, T. (2006). Osmanlı yer adları, Ankara.*
- Şahin, T. E. (2014). Hayaşa bölgesi tarihi, C.I-II, Ankara.*
- Şemsettin Sami (1889), Kâmûsu'l-A'lâm, C.2, s.27 İstanbul.*
- Toksoy, A. (2013), “Clavijo'nun kaleminde Erzincan”, Türk Yurdu, 33/310, Ankara.*
- Umar, B. (1993). Türkiye'deki tarihsel yer adları, İstanbul.*
- Urfalı Meteos, Vekâyi-Nâmesi (1987). (çev.Hrant D. Andreasyan), notlar. Edouard Dulaurer-Halil Yınanç, Ankara.*
- Yurt Ansiklopedisi C.IV. s. 2596.*
- <http://www.erzincankulturturizm.gov.tr/TR,57382/tarihce.html>*

²⁵ Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s. 174.

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ VE MÜŞTERİ İSTEKLERİNİ KARŞILAYABİLME YETENEĞİNİN İNCELENMESİ: ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI*

HEALTHCARE SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND CUSTOMER RESPONSIVENESS: A SCALE DEVELOPMENT STUDY

Osman DEMİRDÖĞEN**, Abdüssamet POLATER***

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, tedarik zinciri risk faktörleri, tedarik zinciri entegrasyonu, talep tahmini, tedarikçi performansı, tedarik zinciri esnekliği ve müşteri isteklerini karşılayabilme yeteneği gibi sağlık sektörü tedarik zinciri yönetimin önemli unsurlarını ölçebilecek bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu kapsamda gerçekleştirilen analizler sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı değerinin .908 ve KMO katsayısının .776 olduğu hesaplanmıştır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri varimax döndürme sonucu .504 ve .880 arasında değişmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre RMSEA= .08, $\chi^2 / Sd= 1,63$ GFI= .92, CFI= .96, AGFI= .89, NFI= .94, NNFI= .96 ve SRMR= .008 olduğu tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin 5 boyutlu, 23 maddelik son haline ulaşılmıştır. Ölçek bu haliyle ölçmek istenilen özelliği ölçebilecek güce sahiptir.

Anahtar sözcükler: Müşteri İsteklerini Karşılayabilme Yeteneği, Sağlık Sektörü, Tedarik Zinciri Entegrasyonu, Tedarik Zinciri Esnekliği, Tedarikçi Performansı

ABSTRACT: The purpose of this paper is to develop a valid and reliable scales that measure the important elements of healthcare supply chain management such as supply chain risk factors, supply chain integration, demand forecasting, supply chain flexibility and customer responsiveness. As a result of the analysis the Cronbach Alfa value is .908 and KMO value is .776. Varimax rotation is employed to facilitate interpretation of the factor matrix. Factor loadings after varimax rotation are between .504 and .880. The confirmatory factor analysis results indicate that RMSEA= .08, $\chi^2 / Sd= 1,63$ GFI= .92, CFI= .96, AGFI= .89, NFI= .94, NNFI= .96 and SRMR= .008. Confirmatory factor analysis developed a valid and reliable scales with 5 dimensions and 23 items. This study resulted in the development of a valid and reliable scales for measuring important elements that affect customer responsiveness in healthcare supply chain management.

Keywords: Customer Responsiveness, Healthcare Sector, Supply Chain Integration, Supply Chain Flexibility, Supplier Performance

1. GİRİŞ

İlk kez 1980'lerin başında kullanılan tedarik zinciri yönetimi kavramı 1990'lu yıllarda daha yaygın olarak ele alınmaya başlanmıştır. Günümüzde tedarik zincirleri, işletmelerin tedarikçileri ile olan ilişkilerinin ötesinde müşteri ihtiyaçlarını etkin ve verimli bir şekilde karşılamak için dolaylı veya doğrudan katkıda bulunan bütün kurumları kapsamaktadır. Tedarik zinciri kavramının ve tedarik zinciri operasyonlarında entegrasyonun önemini ve farkındalığını artıran faktörler arasında; artan rekabet, üretim sistemlerinin karmaşıklaşması ve şirketlerin sundukları ürünlerin maliyetini düşürürken kalitesini artırma çabaları yer almaktadır.

* Bu makale, "Sağlık Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi ve Müşteri Memnuniyetinin İncelenmesi: Bazı İllerde İkinci ve Üçüncü Basamak Hastaneler ve Tedarikçileri Üzerine Bir Uygulama" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Erzurum-Türkiye, e-posta: odemirdogen@atauni.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, A. C. Çelebioğlu Sivil Havacılık Yüksekokulu, Erzincan-Türkiye, e-posta: apolater@erzincan.edu.tr

Her sektör birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu için tedarik zinciri faaliyetlerine etki eden kurum sayısı ve nitelikleri değişiklik gösterebilmektedir. Tedarik zinciri yapısı, işletmenin faaliyet alanının genişliğine veya karışıklığına, ihtiyaç duyduğu hammadde sayısına, işletme stratejilerine, ürünün kendine has özelliklerine ve makroekonomik faktörlere göre farklılık arz etmektedir. Bazı tedarik zincirleri sadece birkaç kademe müşteri ve tedarikçiden oluşurken bazıları daha büyük boyuttadırlar; bazı tedarik zincirlerinde malzeme akışı daha basit iken bazılarında daha karmaşık bir tedarik zinciri ağı içerisinde gerçekleşmektedir. Karmaşık bir üretim sürecinde ihtiyaç duyulan hammadde çeşidi de fazla olacağından buradaki tedarik zinciri yapılanmasında çalışılan tedarikçi sayısı oldukça fazla olabilmektedir. Örneğin kum; değeri düşük, ağır ve çoğu yerde kolayca ulaşılabilecek bir üründür. Bu yüzden de tedarikçilerin nihai müşterilere yakın olduğu kısa tedarik zinciri yapısı tercih edilmektedir. Kanser ilaçları hacim olarak küçük, fiyatı yüksek ve üst düzey uzmanlık gerektiren bir üretim sürecine tabi olduğu için daha uzun tedarik zincirine sahiptir (Bowersox, Closs ve Cooper 2002).

Sağlık sektörü, hasta bakım standartlarından ödün vermeden düşük maliyetlerle hizmet sunmak için yeni arayışlar içerisinde. Sektörünün önemli bir parçası olan hastaneler ve tedarikçileri faaliyetlerini yerine getirebilmek amacıyla ihtiyaç duydukları malzemeleri ve hizmetleri istenilen zamanda, yerde, kalitede ve fiyatta sağlamak için çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, günümüz sağlık sektöründe tedarik zinciri yönetimine maliyetleri düşürmek, israfı azaltmak, tıbbi hataları önlemek ve hizmet kalitesini artırmak amacı ile daha fazla önem verilmektedir.

Türkiye’de sağlık sektörü; sağlık hizmetlerine ulaşılabilirliğin, satın alma gücünün artması ve sektöre yönelik atılan destekleyici adımlara paralel olarak büyümektedir. Türkiye; ilaç, sunulan hizmet, sigorta ve tıbbi malzemeler gibi alt sektörler dikkate alınarak incelendiğinde dünya genelinde sağlık sektörü açısından önemli bir konumdadır. 2000’li yılların başında başlayan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile tüm sağlık sisteminin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda mevcut kaynakların etkin ve verimli değerlendirilmesi ve sunulan hizmetlerin başarı oranının artırılması amaçlanmaktadır. Böylelikle, daha kaliteli sağlık hizmetlerinin sunulabilmesi, kaynak israfının önlenmesi, amacına uygun ve etkin olarak kullanılması ile maliyet avantajı sağlanması amaçlanmaktadır.

Tedarik zinciri yönetimi, akademisyenler ve uygulayıcılar tarafından operasyon maliyetlerini düşürdüğü ve hizmet seviyesini artırdığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, hastanelerin tedarik zinciri yönetiminde nasıl başarılı olacakları hakkında çok şey bilinmemektedir (Lega, Marsilio ve Villa, 2012). Ayrıca, sağlık sektöründe tedarik zinciri yönetimine ilginin artmasına karşın sektördeki tedarik zinciri uygulamaları, karşılaşılan riskler ve tedarik zinciri yönetimi performansı akademik araştırmalarda yeterince incelenmemiştir.

Bu kapsamda tedarik zinciri yönetimi ve sağlık sektöründe tedarik zinciri yönetimi teorik olarak açıklanacak ve ardından ölçek geliştirme süreci tanıtılacaktır. Bu çalışmanın ana amacı, araştırmacıların sağlık sektöründe tedarik zinciri yönetimi çalışmalarında kullanabilecekleri bir ölçek geliştirmektir. Bu çalışmanın, sağlık sektöründe tedarik zinciri yönetimini; tedarik zinciri risk faktörleri, tedarik zinciri entegrasyonu, talep tahmini, tedarikçi performansı, tedarik zinciri esnekliği ve müşteri isteklerini karşılayabilme yeteneği faktörleri ile bütünsel olarak ele alan ilk çalışma olduğu düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

2.1. Tedarik Zinciri Yönetimi

Günümüzde önemi giderek artan tedarik zinciri yönetimi kavramı üzerine çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Tedarik zinciri yönetimi, müşteri değerinin artırılması ve sürdürülebilir rekabet avantajının elde edilebilmesi için tedarik zinciri faaliyetleri ve ilişkilerinin etkin olarak yönetilmesidir (Bozarth ve Handfield, 2008).

Tedarik zinciri yönetimi, müşteri taleplerinin istenilen koşullarda sağlanması amacıyla tedarik zinciri ortaklarının entegrasyonu ve malzeme, para ve bilgi akışının eşgüdümlemesi sürecidir (Stadtler ve Kilger, 2005).

Tedarik zinciri yönetimini tanımlamada üzerinde durulması gereken en kritik konu entegre bir yönetim anlayışına sahip olmasıdır. Başka bir ifade ile tedarik zinciri yönetimi, işletmeler arası iş birliği çerçevesinde tedarik zincirinin tamamında benimsenmesi gereken bir yaklaşımdır (Lau, Yam ve Tang, 2010).

Birden çok işletmeyi kapsayan tedarik zinciri yönetimi, zincirdeki işletmelerin tek bir işletme gibi hareket etmelerini sağlayarak sahip olunan kaynakların ortaklaşa kullanımı yoluyla bir sinerji oluşturmaktadır. Bu şekilde tedarik zinciri yönetimiyle ulaşılmak istenen amaç, pazardaki değişimlere cevap verebilme yeteneğinin geliştirilmesi, imalat kapasitesinin en optimum düzeyde kullanılması ve tedarik zinciri üyeleri arasındaki iş birliğinin artırılmasıdır (Güleş, Paksoy ve Özceylan, 2012).

Tedarik zinciri yönetimi, müşterileri ve tedarikçileri ile beraber çalışmaya teşvik etmesi ve iş yapma şekillerine radikal değişiklikler getirmiş olması sebebiyle işletmelere çeşitli faydalar sağlamaktadır. Başarılı tedarik zinciri yönetimine sahip işletmeler; tedarikçileriyle ilişkilerinin iyi olması, müşteri geri bildirimleri konusunda sıkıntı çekmemeleri ve zincir üyeleriyle bilgi ve para akışı sorunu yaşamamaları nedeniyle rekabetin uluslararası boyutlarda yaşandığı günümüz pazar ortamında diğer işletmelere karşı büyük avantajlara sahiptirler (Wahyuni, 2010).

2.2. Sağlık Sektörü Tedarik Zinciri Yönetimi

Sağlık sektöründe yer alan kuruluşlarının ana amacı, hastalara yüksek kalitede hizmet sunmaktır. İhtiyaç duyulan ürünlerin tedarik maliyeti ve sağlık sektöründe yaşanan yoğun rekabet gibi faktörler sağlık kuruluşlarını hasta bakım standartlarından ödün vermeden düşük maliyetlerle hizmet sunması için yeni yöntemler geliştirmeye sevk etmektedir (Callender, 2007). Ancak, sağlık kuruluşları, karmaşıklaşan iş süreçleri, kaynakların verimli kullanımı, hizmet kalitesinin artırılması gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Bütün bu durumlar sebebiyle kurumların bütüncül bir bakış açısıyla yönetilmesini sağlayan tedarik zinciri yönetimi ilkelerinin sağlık sektöründe uygulanması önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir (Vries, Bertrand ve Vissers, 1999).

Üretim sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler gelirlerini artırmak ve maliyetlerini düşürmek için devamlı bir çaba içerisinde olduklarıdır. Üretim ve perakende işletmeleri ürün kalitesi, iş süreçleri ve tedarik zinciri yönetimi uygulamaları için kullandıkları yeni teknolojiler ve otomasyon sistemleri sayesinde tedarik zinciri yönetimi konusunda büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir. Üretim ve perakende sektörleri tedarik zincirlerini rekabet avantajı olarak görmektedirler. Bu sektörlerde tedarik zinciri yönetimi stratejik düzeyde ele alınmaktadır. Tedarik zinciri yönetimi performansının gelişmesi, bu sektörlerde kar marjının ve rekabet avantajının artmasına sebep olmuştur (Smith, 2011). Bununla birlikte, sağlık sektörü tedarik zinciri yönetimi konusunda diğer sektörlerin göstermiş olduğu ilerlemeyi kaydedememiştir (Callender, 2007). Sağlık sektörü uzmanları, sağlık sektörü tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının diğer sektörlerle göre 10 yıl geride olduğunu belirtmektedirler. Yakın zamana kadar sağlık sektöründe tedarik zinciri yönetimi süreçlerini geliştirmek için gerekli olan kaynakların tahsis edilmesi sektörün önceliklerinden olmamıştır. Sağlık sektörünün tedarik zinciri yönetimi uygulamalarını istenen düzeyde gerçekleştirememesinin sebepleri arasında, maliyet düşürme çalışmalarının hizmet kalitesini ve insan yaşamını düşüreceği endişesi yer almaktadır (Jarrett, 1998).

Sağlık sektörü tedarik zincirinin etkili bir şekilde yönetilmesine engel teşkil eden başka bir unsur da çok geniş ve karışık bir yapıya sahip olmasıdır. Sağlık sektörü tedarik zincirinde karmaşıklığa sebep olan en önemli faktörlerden birisi zincirdeki tedarikçi sayısının ve ürün çeşitliliğinin fazla olmasıdır. Bu nedenle, tedarikçi sayısının azaltılmasının satın alma miktarındaki artış sebebiyle yaşanacak fiyat düşüşlerinden dolayı önemli faydalar sağlayacağı düşünülmektedir (Smith, 2011).

Sağlık sektörü tedarik zinciri yönetimine engel teşkil eden diğer konular ise şunlardır (Burns, 2002):

- Sürekli gelişen teknoloji nedeniyle ürün yaşam sürelerinin kısalması,
- Doktorların tercih ettiği pahalı ürünler,
- Hastalık türlerinin, sıklıklarının ve tedavi sürelerinin tahmininde yaşanan zorluklar,
- Tedavi için ihtiyaç duyulan ürünlerin tahmininde yaşanan zorluklar,
- Ürünlerin standart kodlara sahip olmaması,
- Tedarik zinciri yönetimi faaliyetlerini destekleyecek IT altyapısını oluşturmak için gerekli olan sermayenin olmayışı,
- Hastane çalışanlarının yeterince tedarik zinciri yönetimi eğitimi ve bilgisine sahip olmamaları,
- Yetersiz düzeyde üst yönetim desteği.

Bu engeller aşıldığı takdirde tedarik zinciri operasyonları sayesinde maliyetleri düşürmenin ve sağlık hizmetlerini geliştirmenin mümkün olabileceğine inanılmaktadır (Nachtmann ve Pohl, 2008). Bu bağlamda, son yıllarda sağlık hizmetleri maliyetlerini düşürmek, israfı azaltmak, tıbbi hataları önlemek, hizmet kalitesini yükseltmek ve operasyonel verimliliği artırmaya yönelik baskının artması sebebiyle sağlık sektöründe tedarik zinciri yönetimine daha fazla önem verilmeye başlanmıştır (Byrnes, 2004). Hastanelerde tedarik zinciri fonksiyonu, geleneksel olarak malzeme yönetimi anlayışıyla sınırlı bir kapsamda ele alınsa da yenilikçi hastaneler daha güçlü ve kapsamlı olan tedarik zinciri anlayışını benimsemişlerdir (Schneller ve Smeltzer, 2006).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modelleri geçmişte veya şu anda var olan belirli bir olguyu tanımlamayı ifade etmektedir (Karasar, 2005). Bu çalışma sağlık sektöründe hali hazırda var olan belirli bir durumu betimlemeye çalıştığı için bu yöntem tercih edilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, sağlık sektörü tedarik zinciri uzmanlarının tedarik zinciri risk faktörleri, tedarik zinciri entegrasyonu, talep tahmini, tedarikçi performansı, tedarik zinciri esnekliği ve müşteri isteklerini karşılayabilme yeteneği gibi sağlık sektörü tedarik zinciri yönetimin önemli unsurlarını ölçebilecekleri bir ölçme aracı geliştirmektir.

3.2. Araştırmanın Sayıtları

- Katılımcıların araştırmada uygulanan anketleri samimi ve doğru cevapladıkları varsayılmaktadır.
- Tedarikçi firmalarda ve sağlık kurumlarındaki katılımcıların tedarik zinciri yönetimi kavramından haberdar oldukları varsayılmaktadır.

3.3. Araştırma Örneklemine Seçimi

Araştırmada ihtimalsiz örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, ihtimalsiz örnekleme türlerindedir. Örneğe seçilecek kişiler, ilgili alandaki uzmanlar ve incelenen konuya hâkim olan araştırmacı tarafından belirlenmektedir (Nakip, 2006). Bu sebeple, katılımcılar tedarik zinciri yönetimi sürecinde yer alan uzman kişiler arasından seçilmiştir.

Ülkemizde sağlık sektöründe faaliyet gösteren kamu sağlık kurumlarının ve tıbbi malzeme ve cihaz tedarikçilerinin hepsine ulaşabilmek zaman, maliyet ve iletişim bilgilerinin tespit edilmesi açısından çok zor olduğundan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak çalışma 18-22 Şubat 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilen Tıbbi Tedarik Zinciri Yönetimi Kongresine katılan kamu hastaneleri temsilcileri ve tıbbi malzeme ve cihaz tedarikçileri arasından seçilmiştir.

Anketlere cevap verecek kişiler kamu sağlık kuruluşları için başhekim, başhekim yardımcısı, müdür, müdür yardımcısı, hastane eczacıları, satın alma birimi, muayene kabul birimi ve ayniyat ambar/stok yönetimi birimlerinde görev yapan ve tedarik sürecinde doğrudan yer alan kişilerden seçilmiştir. Kamu Hastaneleri Genel Sekreterlikleri için mali ve idari hizmetler daire başkanları, stok yönetimi birimi ve satın alma, verimlilik ve kalite yönetimi birimlerinde yer alan kişiler seçilmiştir. Sağlık kurumlarına malzeme sağlayan tedarikçi firmalar için müdür, müdür yardımcısı, satın alma departmanı, lojistik departmanı, stok yönetimi ve pazarlama departmanlarında çalışanlar katılımcı olarak seçilmiştir. Anketleri cevaplayacak olan kişilerin belirtilen departmanlardan olmasının sebebi, işletmelerin tedarik sürecini en iyi bilen birimlerde çalışmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 1 : Demografik Verilere İlişkin Bulgular

		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	22	0,31
	Erkek	48	0,69
Yaş	21-25	12	0,17
	26-30	15	0,21
	31-35	10	0,14
	36-40	14	0,20
	41 ve üzeri	19	0,28
Eğitim	Lise	-	0
	Ön Lisans	5	0,07
	Lisans	59	0,84
	Lisans Üstü	6	0,09
Tedarik Faaliyetlerinde Çalışma Süresi	1 Yıdan Az	-	0
	1-5 Yıl	21	0,32
	6-10 Yıl	4	0,06
	11-15 Yıl	9	0,13
	16-20 Yıl	26	0,38
	21 Yıl ve üzeri	8	0,11
Tedarik Faaliyetleri	İlgili Bölüm Mezunu	3	0,04
	Hizmet İçi Eğitim	20	0,29
Bilgi Edinme Kaynağı	Kurslar	8	0,11
	Kişisel Tecrübe	39	0,56

Örneklem genişliğinin yeterli oranda olması faktör analizi yapmanın temel şartlarından biridir. Kaiser–Mayer–Olkin (KMO) testi faktör analizinin uygulanmasında örneklem sayısının yeterliliğini test etmeyi sağlamaktadır. Örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygunluğunu belirlemede; KMO testi sonucunun .90'dan büyük olması “mükemmel”, .80 ile .90 arasında olması “iyi”, .70 ile .80 arasında olması “orta düzey” ve .50 ve altında ise “kabul edilemez”

olduğu sonucunu vermektedir (Büyüköztürk, 2007). Bu çalışmada KMO değeri .776 olduğu tespit edilmiş ve araştırmacının faktör analizine uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Ampirik çalışmalarda birincil ve ikincil tür veri kaynaklarından yararlanılmaktadır. İki tür kaynaktan birlikte yararlanıldığında birincil veri kaynakları ikincil veri kaynaklarının destekleyicisi olmaktadır. Birincil veri kaynakları, araştırma için en uygun örneklemin seçilmesinde, çalışmanın dizayn edilmesinde ve kullanılacak değişkenlerin belirlenmesinde daha fazla esnekliğe sahip olmaktadır. Bu yöntemle verilerin elde edilmesi daha uzun sürse de araştırmacının katılımcılar ile ilgili kontrol ve bilgi düzeyi artmaktadır. İkincil tür veri kaynaklarını kullanmak birincil veri kaynaklarına kıyasla daha ucuzdur ve veriye ulaşma hızı daha fazladır. Ancak, farklı amaçlar için toplanmış veriler araştırmacının ihtiyaçlarını karşılamayabilir (Hair ve diğ., 2000).

İkincil verilerin bu yetersizliğinden dolayı bu çalışmada birincil veri kaynakları tercih edilmiştir. Ayrıca, elde edilmek istenen bilgilerin ikincil veri kaynaklarında mevcut olmaması da birincil veri kaynaklarının kullanılmasında tercih sebebi olmuştur. Ölçeğin geliştirilme sürecinde birincil veri toplama tekniklerinden mülakat ve anket yöntemlerine başvurulmuştur. Gerçekleştirilen mülakatlarla ölçek geliştirme sürecinde tedarik zinciri alanında çalışan akademisyenlerin ve sağlık sektörü temsilcilerinin ölçeklerle ilgili fikirleri alınmıştır. Anketler yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır.

3.5. Veri Analizi

Anketlerden elde edilen verilerin analizinde SPSS 19 ve Lisrel 8.8 programları kullanılmıştır.

Katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlardan hareketle soruların ortalama, standart sapma ve p değerleri incelenerek analiz gerçekleştirilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde tedarik zinciri riskleri, talep tahmini, tedarikçi performansı, tedarik zinciri entegrasyonu, tedarik zinciri esnekliği ve müşteri isteklerini karşılayabilme yeteneği değişkenleri arasındaki ilişkileri test etmek için açılımlayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yol (path) analizi yapılmıştır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

4.1. Ölçeğin Geliştirilme Süreci

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle tedarik zinciri yönetimi ile ilgili süreli yayınları, bilimsel makaleleri, kitapları ve bu alanda kullanılan ölçekleri kapsayan literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taramaları sonucunda tedarik zinciri riskleri, talep tahmini, tedarikçi performansı, tedarik zinciri entegrasyonu, tedarik zinciri esnekliği ve müşteri isteklerini karşılayabilme yeteneği ile ilgili madde havuzu oluşturulmuştur. Bununla birlikte, madde havuzunun oluşturulması sürecinde sağlık kuruluşlarında çalışan 2 ve tedarikçi firmalarda çalışan 1 satın alma ve tedarik yöneticisi ile mülakatlar gerçekleştirilerek çalışmaya katkıda bulunacaklarını düşündükleri ilave maddeler eklemeleri istenmiştir.

Oluşturulan madde havuzunda 62 madde yer almıştır. Birbirine benzeyen maddelerin elenmesi, ifadelerin değerlendirilmesi ve kapsam geçerliliğini sağlamak için maddeler sağlık kurumlarında çalışan 6 personel, tedarikçi firmalarda çalışan 5 personel ve tedarik zinciri yönetimi üzerine çalışan akademisyenlerden 4 kişiye inceletilerek uzman görüşleri alınmıştır. Uzman değerlendirme süreci sonucunda 12 madde madde havuzundan çıkarılmıştır ve % 85 görüş birliği sağladığı 50 madde ölçekte kullanılması amacıyla taslak form oluşturulmuştur. Uygulama sürecinde katılımcılar tarafından anlaşılmasında güçlük yaşanan ve dilbilgisi

açısından sıkıntılı olan ifadelerle ilgili geribildirimler alınmış ve ilgili düzeltmeler yapılarak ölçeğe nihai şekli verilmiştir.

Madde havuzunda geriye kalan 50 maddelik formun test edilmesi için sağlık kuruluşlarında ve tedarikçi firmalarda çalışan 95 katılımcıya ulaşılmıştır. Ancak, katılımcıların 70'inden (% 73) uygulama ile ilgili geribildirim alınmıştır.

50 maddelik ölçeğin maddelerinin iç tutarlılığını belirleyen Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2 : Cronbach Alfa Katsayısı

Cronbach Alfa	Madde Sayısı
.808	50

Tablo 2 incelendiğinde ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı değerinin .808 olduğu görülmektedir. Ancak, maddeler için Cronbach Alfa değerleri beklenen düzeyde olmadığı ve organizasyonel düzey, tedarikçi temelli ve çevresel düzey risk faktörleri boyutları ile ilgili olarak madde havuzunda yer alan 21 madde, tedarik zinciri esnekliği boyutu ile ilgili 4 madde ve tedarikçi performansı boyutu ile ilgili 2 madde ölçekten çıkarıldığında ölçeğin Cronbach Alfa değerinin yükseleceği görülmüştür. Bu maddeler ölçekten çıkarılarak geriye kalan 23 maddenin Cronbach Alfa katsayısı tekrar hesaplanmıştır. Bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3 : Cronbach Alfa Katsayısı (Madde eleme sonrası)

Cronbach Alfa	Madde Sayısı
.908	23

Tablo 4: Madde Toplam İstatistikleri

Madde No	Madde Silinirse Ölçeğin Ortalaması	Madde Silinirse Ölçeğin Varyansı	Düzeltilmiş Madde Toplam Puan	Madde Silinirse Ölçeğin Cronbach Alfa Katsayısı
1	84,6220	124,361	.605	.902
2	84,5122	125,858	.561	.903
3	84,5610	125,015	.603	.902
4	84,4146	128,888	.383	.907
5	84,5366	127,042	.525	.904
6	84,8537	127,164	.513	.904
7	84,7683	125,686	.479	.905
8	84,7683	125,588	.551	.903
9	84,7073	126,136	.533	.904
10	84,6951	123,721	.605	.902
11	84,7439	123,872	.569	.903

12	84,9268	125,007	.582	.903
13	84,8171	126,028	.543	.903
14	85,1707	122,933	.516	.904
15	84,9024	123,743	.611	.902
16	85,1585	124,259	.537	.903
17	84,8049	124,875	.602	.902
18	85,1098	125,161	.444	.906
19	84,9390	124,009	.503	.904
20	85,0122	125,247	.446	.906
21	85,0244	125,308	.476	.905
22	84,8780	125,911	.483	.905
23	84,8293	128,069	.406	.906

Tablo 3 incelendiğinde ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı değerinin .908 olduğu görülmektedir. Ayrıca, maddelerin Cronbach Alfa değeri de beklenen düzeydedir. İç tutarlılığın bir göstergesi olarak değerlendirilen bu analizden sonra ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla açımlayıcı (keşfedici) ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Ölçeğin faktör yapısını analiz etmek için açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Temel bileşenler analizi ile varimax döndürme yapılarak 23 madde için faktör sayısı analiz edilmiş ve maddelerin 5 faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. Varimax yöntemi, “faktör yük matrisinin her bir kolonunun normalize edilmesiyle elde edilen yüklerin varyanslarının toplamının maksimum yapılması” olarak tanımlanmaktadır. Basit yapının elde edilmesinde faktör yükleri matrisinin sütunlarına öncelik verilmektedir. Bu yolla, yük değerleri her sütunda 1’e yaklaştırılırken diğer yük değeri 0’a yaklaştırılır. Böylelikle her bir faktör üzerinde yüksek yüke sahip faktör sayısı en küçüklenmektedir (Alpar, 2011). Varimax yöntemi dik rotasyonlar arasında en yaygın olanıdır. Bu araştırmada da varimax döndürme tekniğinin kullanılması tercih edilmiştir.

Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizi uygulanmaktadır. Böylelikle, oluşturulan ölçekteki faktörlerin birbirlerinden bağımsız bir biçimde faktörleşip faktörleşemediklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Verilerin faktör analizine uygunluğu KMO ve Bartlett Sphericity Testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: KMO ve Bartlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Testi (KMO)		.776*
	Ki-kare	1034,766
Bartlett's Test of Sphericity	S.d.	253
	P	,000

*p< .001

Tablo 5'e bakıldığında KMO katsayısının .776 olduğu görülmektedir. Kaiser–Mayer–Olkin (KMO) testinin .70 ve üstü elde edilmesi beklenmektedir (Hair vd., 1998). Ayrıca Ki-kare değerinin $p < .001$ önem düzeyinde anlamlı olması verilere faktör analizinin uygulanabileceği anlamına gelmektedir. Faktör analizine uygunluk tespit edildikten sonra 23 madde ile boyut tanımlamadan temel bileşenler analizi gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, kavramsal anlamlılık elde edilmesi ve kavramsal anlamlılığın artırılması için varimax dik döndürmesi yapılan faktör yapısı analiz edilmiştir. Analize ilişkin bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Ölçeğe İlişkin Maddelerin ve Faktörlerin Varyansı Açıklama Oranları

Temel Bileşenler	Başlangıç Özdeğerleri			Yüklerin Kareler Toplamı			Varimax Döndürme Sonrası Yüklerin Kareleri Toplamı		
	Toplam	Varyansın %	Yıgmal %	Toplam	Varyansın %	Yıgmal %	Toplam	Varyansın %	Yıgmal %
1	7,822	34,007	34,007	7,822	34,007	34,007	3,289	14,300	14,300
2	2,543	11,057	45,064	2,543	11,057	45,064	3,264	14,193	28,494
3	1,694	7,363	52,427	1,694	7,363	52,427	3,223	14,014	42,508
4	1,618	7,034	59,461	1,618	7,034	59,461	2,662	11,573	54,081
5	1,385	6,022	65,484	1,385	6,022	65,484	2,623	11,403	65,484

Tablo 6'da görüldüğü gibi 5 faktöre dağılan 23 maddelik ölçeğin faktör analizi sonuçları, toplam varyansın % 65'ini açıklayan ve öz değeri 1'den büyük 5 faktörlü bir yapı olduğunu ortaya koymuştur.

Faktör analizinde, faktör yüklerinin .40 ve üzerinde olması kabul edilebilir olarak değerlendirilmektedir (Kline, 1994). Varimax döndürme neticesinde maddelerin 5 faktördeki dağılımları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Varimax Döndürme Yöntemi Sonrası Ortaya Çıkan Faktör Yükleri Matriksi

Madde No	Temel Bileşenler				
	1	2	3	4	5
1	.789				
2	.771				
3	.754				
4	.645				
5	.611				
6		.795			
7		.766			
8		.704			
9		.641			
10		.607			
11		.504			
12			.736		
13			.710		
14			.682		
15			.560		
16			.560		
17			.508		
18				.888	
19				.874	
20				.862	
21					.783
22					.763
23					.683

Tablo 7 incelendiğinde ölçek maddelerinin faktör yüklerinin kabul edilebilir seviyede olduğu tespit edilmiştir. 23 maddelik ölçeğin 5 faktörlü yapısını oluşturan maddeler için detaylı bir literatür taramasından sonra faktörlere şu adlar önerilmiştir. 1. Faktör: 1, 2, 3, 4, 5 maddelerinden olmak üzere toplam 5 maddeden oluşan bu faktöre “Müşteri İsteklerini Karşılatabilme Yeteneği” boyutu denilebilir. 2. Faktör: 6, 7, 8, 9, 10, 11 maddelerinden olmak üzere toplam 6 maddeden oluşan bu faktöre “Tedarik Zinciri Entegrasyonu” boyutu denilebilir. 3. Faktör: 12, 13, 14, 15, 16, 17 maddelerinden olmak üzere toplam 6 maddeden oluşan bu faktöre “Tedarik Zinciri Esnekliği” denilebilir. 4. Faktör: 18, 19, 20 maddelerinden olmak üzere toplam 3 maddeden oluşan bu faktöre “Talep Tahmini” denilebilir. 5. Faktör: 21, 22, 23 maddelerinden olmak üzere toplam 3 maddeden oluşan bu faktöre “Tedarikçi Performansı” denilebilir.

Açımlayıcı faktör analizi sonuçları esas alınarak ölçeğin 23 madde ve 5 faktörden oluşan yapısına ait modeli doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Modele ilişkin test sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Modele İlişkin Test Sonuçları

Uyumluluk	Değerler	Kabul Edilebilir Uyum	İyi uyum
Ki-Kare (X2)	262,32		
Serbestlik Derecesi	161		
Ki-Kare/sd	1,63	$2 < \chi^2 / sd < 5$	$0 < \chi^2 / sd < 2$
GFI	0.92	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	$0.95 \leq GFI \leq 1$
AGFI	0.89	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	$0.90 \leq AGFI \leq 1$
SRMR	0.08	$0.05 \leq RMSR \leq 0.10$	$0.00 \leq RMSR \leq 0.05$
RMSEA	0.08	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$	$0.90 \leq RMSA \leq 1$
CFI	0.96	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$	$0.97 \leq CFI \leq 1$
NNFI	0.96	$0.95 \leq NNFI \leq 0.97$	$0.97 \leq NNFI \leq 1$
NFI	0.94	$0.95 \leq NFI \leq 0.97$	$0.97 \leq NFI \leq 1$

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Ki-kare değerinin ($\chi^2=262,32$, $sd=161$, χ^2 / Sd oranı=1,63, $p=0.01$) kabul edilebilir düzeyde anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Uyum İndeksi değerleri aşağıdaki gibidir:

– Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root-Mean-SquareError of Approximation) RMSEA= 0.08

– Uyum iyiliği (Goodness of Fit İndeksi) GFI = .92

– Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit İndeksi) CFI= .96

– Düzeltilmiş Uyum İndeksi (Adjusted Goodness of Fit İndeksi) AGFI= .89

– Normlaştırılmış Uyum İndeksi (Normed Fit İndeksi) NFI= .94

– Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (Non-Normed Fit İndeksi) NNFI= .96

– Standardize Edilmiş Hataların Ortalama Karekökü (Standardized Root-Mean-SquareResidual) SRMR= .008

Bu uyum indeksi değerleri doğrultusunda model ve gözlenen veri arasında uyum olduğu ve önerilen modelin makul düzeyde uyum gösterdiği tespit edilmiştir.

Ölçeğin madde ayırt ediciliğini test etmek için alt-üst grup karşılaştırmasına yer verilmiştir. Bulgulara göre t değerlerinin 8.08 ($p < .01$) ile 12.37 ($p < .01$) arasında sıralandığı görülmüştür. Bulgular Tablo 9’da gösterilmiştir.

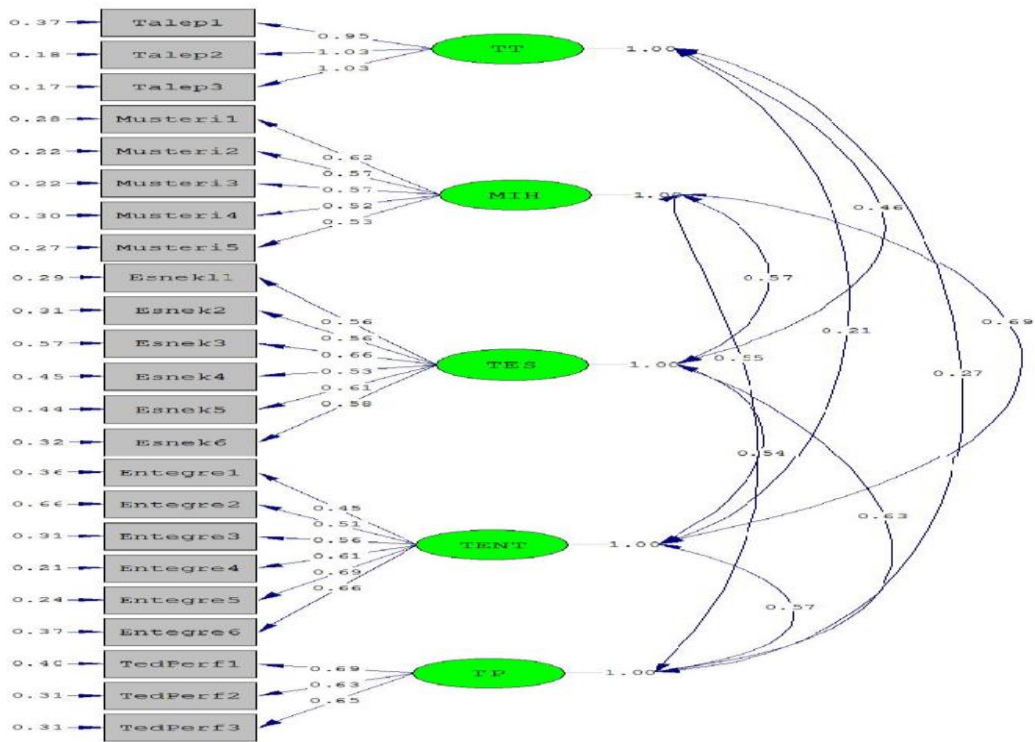
Tablo 9: Ölçeğin Toplam Puanlara Göre Belirlenmiş Alt ve Üst Grupların Madde Puanlarındaki Farklara İlişkin t Değerleri

	t		t
TES1	6.79	MIH1	6.86
TES2	6.36	MIH2	7.61
TES3	5.11	MIH3	8.24
TES4	6.46	MIH4	6.57
TES5	5.69	MIH5	6.68
TES6	6.23	TT1	9.07
TENT1	5.57	TT2	9.31
TENT2	5.30	TT3	10.04
TENT3	6.29	TP1	7.05
TENT4	7.55	TP2	5.61
TENT5	7.77	TP3	5.74
TENT6	7.42		

* $p < .01$

Tablo 9 incelendiğinde ölçeğin her bir maddesine ve toplam puanına ilişkin t değerlerinin tümü $p < .01$ önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgular geliştirilen ölçeğin maddelerinin ve alt boyutlarının Tedarik zinciri entegrasyonu, tedarik zinciri esnekliği, tedarikçi performansı, talep tahminleme ve müşteri ihtiyaçlarını tatmin etmenin yüksek olanlar ile düşük olanları birbirinden ayırt ettiğini göstermektedir.

Modele ilişkin path diyagramı ve faktör yükleri Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Path Diagramı ve Faktör Yükleri

Şekil 1'deki doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre madde faktör yüklerinin .50 ile .92 arasında değiştiği gözlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin 5 boyutlu, 23 maddelik son haline ulaşılmıştır. Bu verilere dayanarak modele giren tüm maddelerin modelle uyum gösterdiğini söyleyebilmekteyiz.

Ölçek geliştirme süreci sonucunda, önerilen araştırma modelinde yer alan ve “Tedarik Zinciri Risklerini” oluşturan “Organizasyonel Düzey Risklerin”, “Ağ Düzeyi Risklerin” ve “Çevresel Düzey Risklerin” nihai araştırma modelinde yer almadığı görülmektedir (Şekil 1). Araştırma kapsamında incelenmesi amaçlanan tedarik zinciri risk faktörlerinin talep tahmini, tedarikçi performansı, tedarik zinciri entegrasyonu ve müşteri isteklerini karşılayabilme yeteneği ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı görülmüştür.

4.2. Ölçeğin Puanlanması

Geliştirilen ölçeğin madde sayısı 23'dür. 5'li Likert tipinde hazırlanan bu ölçeğin Talep Tahmini alt ölçeğinde 3, Müşteri İsteklerini Karşılayabilme Yeteneği alt ölçeğinde 5, Tedarik Zinciri Esnekliği alt ölçeğinde 6, Tedarik Zinciri Entegrasyonu alt ölçeğinde 6 ve Tedarikçi Performansı alt ölçeğinde 3 madde bulunmaktadır. Alt envanterlerden elde edilecek en yüksek puan ve en düşük puan verilmiştir. Ölçek bireysel ve grup olarak uygulanabilmektedir.

Ölçek maddeleri ölçek alt faktörlerine eşit dağılmadığı için ($[100 \div \text{En yüksek sonuç}] \times \text{tedarik zinciri unsurları}$) formülü kullanılarak ölçek madde puanı 100 üzerinden eşit bir biçimde hesaplanır. Buna göre, Talep Tahmini ölçeğinde $100 \div 15 = 6,66$ katsayısı, Müşteri İsteklerini Karşılayabilme Yeteneği ölçeğinde $100 \div 25 = 4$ katsayısı, Tedarik Zinciri Esnekliği ölçeğinde $100 \div 30 = 3,33$ katsayısı, Tedarik Zinciri Entegrasyonu ölçeğinde $100 \div 30 = 3,33$ katsayısı ve Tedarikçi Performansı ölçeğinde $100 \div 15 = 6,66$ katsayısı elde edilmiştir. Örneğin, Tedarik Zinciri Esnekliği ölçeğinden 25 puan alan bir tedarik zinciri uzmanının puanı $15 \times 3,33 = 50$ puandır şeklinde hesaplanır. Alt envanterlerden alınan puanın yüksekliği tedarik zinciri uzmanının ölçeğe verdiği önemin göstergesidir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sağlık sektörünün büyük ilerlemeler kaydettiği, bilişim teknolojilerinin operasyonların süratini ve verimliliğini artırdığı günümüz dünyasında müşteri isteklerine hızlı bir şekilde yanıt verebilmek için kurum stratejilerinin müşteri odaklı ve sürekli değişim gösteren çevresel yapıya uygun olması gerekmektedir. Bu durum, kurumların birbirleri ile entegre olarak faaliyetlerini yürüttükleri ve birbirlerini tedarikçi-müşteri şeklinde değerlendirdikleri tedarik zinciri yapılarının oluşmasını gerekli kılmıştır.

Günümüzün rekabetçi ortamında işletmelerin performansları sadece kendi yeteneklerine bağlı değildir. Dış kaynak kullanımı ve tedarikçi sayısını azaltma gibi eğilimler işletmelerin tedarikçilerine olan bağımlılığı artırmıştır. Tedarikçilerin kalite, dağıtım, maliyet ve hizmet gibi konularda gösterdiği performans işletmelerin de performansını doğrudan etkilemektedir. Buna ilaveten, kurumların rekabetçi bir ortamda başarılı olabilmek için tedarik zinciri yönetimi faaliyetlerinde ortaklık düzeylerini artırmaları gerekmektedir. Tedarik zincirinin entegre edilmesi süreci, hammaddelerin, parçaların ve nihai ürünlerin tedarikçilerden müşterilere stratejik, taktiksel ve operasyonel seviyelerdeki akışının planlaması, koordinasyonu ve kontrolünü içermektedir. Entegrasyonun amacı, işletmeler arasındaki sınırları kaldırarak malzeme, finans ve bilgi akışını sorunsuz bir şekilde gerçekleştirmektir.

Sürekli değişim gösteren çevresel koşullarda faaliyet gösteren kurumlar, müşteriye ürün veya hizmet sunarken karşılaşılabilecekleri değişimlere ve belirsizliklere en hızlı şekilde ve en düşük maliyetle karşılık verebilmek amacıyla, tedarik zinciri üyelerinin faaliyetlerini, birbirleriyle olan ilişkileri ve tedarik zinciri yapılarını düzenleyebilme becerisine sahip olmaları

gerekmektedir. Bu bakımdan müşteri taleplerindeki değişime cevap verebilme hızını ve talep edilen ürün miktarını sağlayabilme yeteneğini belirten tedarik zinciri esnekliğinin sağlanması gerekmektedir.

Müşterilere sunulan hizmetlerin performans düzeyini standardize etmek, stok planlamalarını, kapasite ihtiyaç planlamasını ve üretim stratejilerini gerçekleştirmek için kurumlar talep tahminlerine ihtiyaç duyarlar. İyi bir tahmin gerçek taleple tahmin arasındaki hatayı minimize etmelidir. Doğru talep tahminleri kurumlara fayda sağladığı gibi içerisinde buldukları tedarik zincirleri için de hayati bir öneme sahiptir. Yanlış tahminler tedarik zinciri boyunca ürün noksanlığına veya fazlalığına sebep olacaktır.

Tedarik zinciri yönetiminin en önemli amaçlarından birisi de müşteri odaklı olmaktır. Bu bağlamda, tedarik zincirinde yer alan işletmeler ürünlerini, iş süreçlerini ve kültürlerini müşteri istekleri ile uyumlu hale getirmeleri gerekmektedir. Organizasyonlar birbirlerinden farklı tedarik zinciri yönetimi stratejilerine sahip olabilmektedir. Ancak stratejilerin sahip oldukları ortak yönlerin; müşteri taleplerine cevap verebilme yeteneğini artırmak, maliyetleri düşürmek ve elde edilen kazançları katma değer yaratan hizmetlerle müşteriye sunmak olduğu belirtilmektedir. Müşteri tatmini, bütün sektörlerde olduğu gibi insan hayatını doğrudan etkileyen sağlık sektöründe de önemli bir husustur. Sağlık sektöründe hasta memnuniyeti, hastanın beklentilerinin ne düzeyde karşılandığı ile ilgili bilgi veren ve sunulan hizmetin kalitesini gösteren bir ölçüt olarak tanımlanmaktadır. Tedarik zinciri yönetimi sürecinde yapılacak hatalar birçok sektörde müşteri kayıplarıyla sonuçlanırken sağlık sektöründe insan sağlığının ve yaşamının kaybedilmesiyle neticelenmektedir.

Geliştirilen ölçekle kurumların müşteri memnuniyet düzeyini ve bu düzeyi etkileyen tedarik zinciri faktörlerini değerlendirebilecekleri bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Bu ölçek; talep tahminini, tedarikçi performansını, tedarik zinciri entegrasyonunu, tedarik zinciri esnekliğini ve müşteri isteklerini karşılayabilme yeteneği ölçebilecek güçte bir ölçektir. Çalışma tedarik zinciri esnekliği, tedarikçi performansı, talep tahmini, tedarik zinciri entegrasyonu ve müşteri isteklerini karşılayabilme yeteneği ile ilgili güvenilir ve geçerli bir ölçek sunmaktadır. Bütün bu ölçekler ilgili istatistiksel analizler kullanılarak hassas bir şekilde test edilmiştir. Ölçeklerin tümünün güvenilirliği ve geçerliliği ispatlandığı için gelecekte yapılacak araştırmalarda hastaneler ve tedarikçi firmalar tarafından kullanılabilir. Bu çalışma ile kısıtlı sayıda çalışmanın bulunduğu sağlık sektörü tedarik zinciri literatürüne ve sektördeki kurumlara hasta bakım standartlarından ödün vermeden düşük maliyetlerle hizmet sunması için yeni yöntemler geliştirme noktasında katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Bentler, P.M. (1990). "Comparative fit Indexes in Structural Models". *Psychological Bulletin*, 107(2), 238-246, Erişim: 25 Nisan 2015, Proquest.
- Bowersox, D. J., Closs, D. J. ve Cooper, M. B. (2002). *Supply Chain Logistics Management*. New York: McGraw-Hill.
- Bozarth, C. and Handfield, R.(2008). *Introduction to Operations and Supply Chain Management*. New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Burns, L. R. (2002). *The Healthcare Value Chain: Producers, Purchasers, and Providers*. San Francisco: Jossey Bass, A Wiley Company Print.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Byrnes, J. (2004). *Fixing the healthcare supply chain*. Erişim: 15 Mart 2104, Harvard Business School Working Knowledge: <http://hbswk.hbs.edu/archive/4036.html>
- Callender, C. (2007). *Barriers and Best Practices for Material Management in the Healthcare*. Doktora Tezi, Faculty of the Graduate School of the University of Missouri-Rolla, Rolla.
- Güleş, H.K., Paksoy, T., Bülbül, H. ve Özceylan, E. (2012). *Tedarik Zinciri Yönetimi: Stratejik Planlama, Modelleme ve Optimizasyon*. Ankara: Gazi Kitapevi Tic. Lit. Şti.
- Hair, J.F., Anderson, R.E., Tatham, R.L. ve Black, W.C. (1998). *Multivariate Data Analysis*, NJ: Prentice-Hall.
- Hair, J., Babin, B., Money, A., ve Samouel, P. (2003). *Essentials of Business Research Methods*. New York: Wiley.
- Jarrett, P. G. (1998). "Logistics in the health care industry", *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 28(9/10), 741 – 772, Erişim: 30 Mart 2015, Emerald Insight.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kline, R. B. (1998). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press
- Lau, A. K. V., Yam, R. C. M. ve Tang, E. P. Y. (2010). Supply chain integration and product modularity. *International Journal of Operations & Production Management*, 30(1), Erişim: 9 Şubat 2015, 20-56, Emerald Insight.
- Lega, F., Marsilio, M. ve Villa, S. (2012). An evaluation framework for measuring supply chain performance in the public healthcare sector: evidence from the Italian NHS, *Production Planning and Control: The Management of Operations*, 24 (10/11), 1-17, Erişim: 11 Ocak 2015, Taylor & Francis Online.
- Nachtmann, H. ve Pohl, E. A. (2008). *The State of Healthcare Logistics Cost and Quality Improvement Opportunities*. Erişim: 13 Aralık 2014, http://www.ahrmm.org/ahrmm/resources_and_tools/cihl_report/index.jsp
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama Araştırmalarına Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Schneller, E. S. ve Smeltzer, L. R. (2006). *Strategic Management of the Health Care Supply Chain*. San Francisco: Jossey-Bass, A Wiley Print.
- Smith, J. M.(2002). *Logistics ve the Out-bound Supply Chain*. London: Penton Press.
- Stadtler, H. ve Kilger, C. (2005). *Supply Chain Management and Advanced Planning: Concepts, Models, Software, and Case Studies*. Heidelberg: Springer Dordrecht.
- Vries, G. de, Bertrand, J.W.M. and Vissers, Jan M.H. (1999). Design Requirements for Health Care Production Control Systems. *Production Planning and Control*, 10 (6), 559-569. Erişim: 16 Haziran 2015, Taylor & Francis Online.
- Wahyuni, D. (2010). The Importance of Supply Chain Management in Competitive Business: A Case Study on Woolworths. *Manajemen Usahawan Indonesia*, 1, 32-39, Erişim: 12 Temmuz 2015, Social Science Research Network.

Ek: Ölçek Maddeleri

Gizil Kavramlar	Gösterge Değişken Etiketi	Gösterge Değişkenler
Tedarik Zinciri Esnekliği	TES1	Kurumumuz, talep dalgalanmalarının üstesinden gelebilmektedir.
	TES2	Kurumumuz, tedarik zincirinde yaşanan aksaklıkların üstesinden gelebilmektedir.
	TES3	Kurumumuz, mevcut tedarikçileriyle sorun yaşadığında kısa sürede yeni tedarikçiler bulabilmektedir.
	TES4	Kurumumuzda, nadiren ihtiyaç duyulan ürünler bile rahatlıkla temin edebilmektedir.
	TES5	Kurumumuz, kurulan otomasyon sistemlerine hızlı adapte olabilmektedir.
	TES6	Kurumumuz, istenilen nitelikteki ürünleri her zaman temin edebilmektedir.
Müşteri İsteklerini Karşılatabilme Yeteneği	MIH1	Kurumumuz, müşterilerin (hastaların) ihtiyaçlarına zamanında karşılık verebilmektedir.
	MIH2	Kurumumuz, acil durumların üstesinden başarıyla gelebilmektedir.
	MIH3	Kurumumuzda, son beş yılda müşteri şikâyet oranı azalmaktadır.
	MIH4	Kurumumuzla ilgili şikâyetlerin zamanında çözümlenmekteyiz.
	MIH5	Kurumumuzun sunduğu hizmetlerden müşteri (hasta) memnuniyeti yüksektir.
Talep Tahmini	TY1	Kurumumuzda talep tahmini için istatistiksel metotlar kullanılmaktadır.
	TY2	Talep tahmin sürecinin verimliliğini düzenli olarak ölçer ve gerekli değişiklikleri yaparız.
	TY3	Talep tahmin sonuçlarımız başarılıdır.
Tedarikçi Performansı	TP1	Kurumumuz tedarikçilerinin sundukları ürün / hizmet kalitesi istenilen standartları karşılamaktadır.
	TP2	Kurumumuz tedarikçileri, siparişleri istenilen koşullarda teslim etmektedirler.
	TP3	Kurumumuz tedarikçileri, kurumumuzun ani talep değişimlerini karşılayabilmektedir.
Tedarik Zinciri Entegrasyonu	TENT1	Kurumumuz departmanları, tedarik zinciri sorunlarını belirlemek ve çözmek için ortaklaşa çalışmaktadırlar.
	TENT2	Kurumumuz departmanları arasındaki iletişim ve koordinasyon başarılı bir şekilde yürütülmektedir.
	TENT3	Kurumumuz departmanları, ürünlere olan talepleri ortaklaşa belirlemektedir.
	TENT4	Kurumumuz departmanları, birbirleriyle hızlı iletişim kurabilmektedir.
	TENT5	Kurumumuz ve tedarikçiler arasında başarılı bir entegrasyon bulunmaktadır.
	TENT6	Kurumumuz ve tedarikçileri arasında iletişim ve koordinasyon başarılı bir şekilde yürütülmektedir.

KÜLTÜREL AKTARIMDA YEREL BASININ ROLÜ: ERZİNCAN İLİ ÖRNEĞİ

THE ROLE OF LOCAL MEDIA ON CULTURAL TRANSMISSION: SAMPLE OF ERZİNCAN CITY

Gülhanım KÜÇÜKALKAN*

ÖZET: Yerel basın, bölgesel kamuoyunun oluşturulmasında ve bölgenin tanıtılmasında önemli bir iletişim aracıdır. Yerel halkın bilgilendirilmesi, yerel yönetimler ile vatandaşlar arasında köprü oluşturarak mahalli problemlerin iletilmesi, haberlerin ayrıntılı bir şekilde verilerek halkın bilinçlendirilmesi ve bu sayede ulusal basında gündem oluşturulması gibi birçok işlevi yerine getirmektedir. Özellikle alt kültürlerin medyaya taşınmasında ve azınlıkların temsil edilmesinde mühim bir rol üstlenen bölgesel basın, yerel kültürlerin tanıtılmasında ve gelecek kuşaklara kültür aktarımının sağlanmasında son derece etkin bir konumdadır. Bölgenin gelişimi ve tanıtımı açısından yerel basında yer alan kültür ve sanat haberleri büyük önem arz etmektedir. Belediyeler, kaymakamlıklar ve valilikler gibi kurumların yürüttüğü turizm ve markalaşma çalışmaları ile sosyal sorumluluk kampanyalarının yanı sıra yerel basın da “yaşanılan yer”e dair aktardığı bilgilerle yerel kültürün zenginleşmesine ve tanıtımına katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı kültürel tanıtımda yerel basının rolünü ortaya koyarak, Erzincan’da faaliyet gösteren yerel gazetelerin kültür ve sanat haberlerine ne sıklıkta ve ne oranda yer verdiğini belirlemektir. Bu bağlamda Erzincan ilinde yayım yapan günlük yerel gazeteler içerik analizi yöntemi ile ele alınacaktır. Ortaya konan değerlendirmelere istinaden çözüm önerileri getirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar sözcükler: kültürel aktarım, kültür-sanat haberleri, yerel basın

ABSTRACT: Local media is an important communication tool in the creation of regional public and the introducing of the region. It fulfills many functions such as informing the local population, transmitting of local problems by creating a bridge between citizens and local governments, raising awareness by giving the news by details, and thus becoming the current issue in the national press. The local media which played a substantial role in transporting to media of subcultures and in representation of minorities, is on extremely effective position in representation and transfer to the next generations of local culture. Cultural and arts news in local media is important for the development and promotion of the region. Local media contributes to the enrichment and representation of local culture with informations about “living place” as well as branding exercises conducted by municipalities, district governorships and governorships.

This study aims to put the role of local media in cultural representation and to determine how often and what rate local newspapers published in Erzincan give place to cultural and art news. In this sense, daily local newspapers publishing in Erzincan city are evaluated by content analysis method. Proposals are planned to be introduced with regard to evaluations.

You need to insert an English abstract into this section by taking into account exactly the same format. The abstract should not exceed 200-words. If your translation does exceed the given limitation, you should arrange your wording to keep within the 200-word limit. Thanks a lot!

Keywords: cultural transmission, culture and arts news, local press

* Uzman, Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Erzurum, Türkiye, gul.kucukalkan@atauni.edu.tr

1. GİRİŞ

Yerel basın, belli bir coğrafi ve idari bölge dâhilinde, bölgesel haberler veren, bölgenin sorunlarını öne çıkaran, ulusal habercilikten farklı olarak yöre halkına hitap eden basındır. Ele aldığı konular mahallidir. Çevredeki yenilikler, değişiklikler ve uygulamalar hakkında bilgi vererek yerel kamuoyunun oluşmasına katkı sağlamaktadır. Yerel ölçekte yaptığı yayınlarla bölge halkının bütünleşmesine katkı sağlamaktadır. Bölgesel kamuoyu tartışmalarına zemin olması, yerel meselelerin gündeme getirilmesi, ulusal basında yer alamayacak ikincil derecede olaylara daha dar bir alana hitap etmesinden dolayı yer verebilmesi, küçük grupların veya teşkilatlanmaların sesini duyurabilmesi gibi sebeplerle yerel basın, bölgesel yaşamın önemli bir unsurudur. Yerel basın, coğrafi olarak birbirine yakın bireylerin bölgeden haberdar olmasının yanı sıra mevcut idari sınırlar içindeki yöneticilerle halk arasında köprü görevi görmektedir. Dolayısıyla hem yönetimin icraatlarının anlatılmasında hem de iktidarın denetlenmesinde bir araçtır.

Meijer'in (2010:327) ortaya koyduğu çalışmaya göre, halkın yerel basından beklentileri yedi başlık altında toplanabilir:

- Tarafsız, güvenilir, farklı, hızlı ve çok yönlü bilgi sağlanması,
- Toplumsal bütünleşmenin teşvik edilmesi,
- Toplumla ilham verecek örneklerin sunulması,
- Farklı grupların, değişik seslerin temsilinin sağlanması,
- Toplumda farklı gruplara karşı anlayışın artırılması,
- Sivil bellek oluşturulması,
- Sosyal uyuma katkıda bulunacak yerel aidiyet duygusunun sağlanması.

Meijer'in çalışması, yerel halkın beklentilerinin temsil edilebilirlik, kolektif hafıza ve aidiyet etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında iletişim potansiyeli yüksek olan güçlü bir yerel basın, bölgesel demokrasinin güçlenmesi için olmazsa olmaz bir unsur olmasının yanı sıra, mahalli sorunların, konuların, faaliyetlerin, ekonomik, sosyal ve kültürel tüm yapıların ulusal bazda duyurulmasında en etken mercilerden biridir. Ancak yerel gazetecilik, iktidar ilişkileri, habere konu olanlarla haberi yapanların muhataplık durumu, reklam verenlerin sınırlılığı, kanaat önderlerinin halk-yöneticiler-medya çalışanları ile birebir münasebeti, ticari sürdürülebilirlik, kalifiye eleman çalıştırılması gibi sorunları da beraberinde getirmektedir.

Yerel basının önündeki en büyük engel maddi imkânsızlıklardır. Özel reklam ve ilan oranının düşük olması ve remi ilan pastasında büyük payın ulusal basına düşmesi, ayakta kalmak isteyen gazetelerin en önemli sorunudur. Basın İlan Kurumu'nun resmi ilan desteği için belirlediği şartlar yerel gazeteciliğin kalitesinin artırılmasına yöneliktir ancak kurumdaki denetim eksikliği nedeniyle birçok yerel gazete resmi ilan almak için çıkan "naylon" gazeteye dönüşmüştür (Şeker, 2005:113). Ekonomik yetersizlik, hem teknolojik altyapının yenilenmesini engellemekte hem de az sayıda ya da vasıfsız eleman çalışmasına neden olmaktadır. Bu da haber akışında düzensizliğe yol açmaktadır. Neticede, aslında haber kaynağına yakın olan çalışanlar, sahaya inme imkânları bulunsa da masa başı habercilik yapmaktadır. Sektörel yapılanmada ilköğretim mezunundan üniversite mezununa kadar hemen herkesin yer bulabilmesi, alanda eğitim görmüş olmanın bir ön şart olarak kabul edilmemesi önemli bir sorun oluşturmaktadır (Altun, 2005:76). İşçi maliyetinin minimum düzeyde tutulma çabası, editöryal odağı reklama ve pazara yönelik gazeteciliğe kaydırmaktadır. Bu hem mesleki eğitime hem de çalışanların iş ilişkisi politikalarına yansımaktadır (Franklin, Murphy, 1998:2). Tatminkâr olmayan içeriklerin ve her kanaldan ulaşılabilen haberlerin yayınlanması ise yerel basına olan ilgiyi azaltmaktadır. Böylece

birçok gazete, yerel basının demokrasi ve temsil misyonunu bir kenara bırakarak ilan ve reklam almak amacıyla yayın yapan ticarethaneye dönüşmektedir. 1990'lı yıllarda bilgisayarın tasarım ve basım işinde kullanılmasıyla birlikte, masaüstü ofset baskı makineleri ile baskı yapan birçok gazete, aynı zamanda ofset matbaalar kurmuş, matbaa işi yapan sermayedarlar gazete sahibi olmuştur (Erdoğan, 2007:63). Genellikle matbaacılığın yanında yan uğraş olarak sürdürülen bu gazetecilik anlayışı sebebiyle, işlevselliği azalan bu alan sorunlu ve tartışmalı bir hal almıştır.

Yerel yayıncılıkta yaşanan bu sıkıntılar, diğer haberlerde olduğu gibi kültür-sanat haberlerinde de içerik ve nitelik açısından bir kısır döngü olarak karşımıza çıkmaktadır. Habercilik türlerinden biri olan kültür-sanat haberciliği, biçim ve içerik açısından kültürel öğeler ve sanatsal faaliyetleri konu edinen, içinde bulunulan toplumun haber niteliği taşıyan etkinliklerinin ve yaşam unsurlarının takip edilmesini gerektiren bir uzmanlık alanıdır. Toplumsal yapıyla ve birikimle ilişkili bu olan bu alan, deneyimlerin ve değerlerin habercilik anlayışı içinde sunulmasını ve paylaşılması kapsamaktadır. Dolayısıyla haber bileşenlerinin önemlilik, insanların ilgisini çekme gibi unsurlar bağlamında diğer haber içerikleri gibi düzenlenmesi gerekmektedir. Kültür-sanat haberlerinin haber değeri yalnızca konuyla sınırlı değildir. Çünkü bu alanda yapılan çalışmalar hem kişilere yeni bilgiler sunması hem de toplumsal belleğin aktarılması hususlarında önem arz etmektedir. Yani kültür-sanat haberinin işlevselliği toplumu haberdar etmekten daha ötedir. Bu nedenle topluma hizmet noktasında sorumluluk gerektiren bir iştir.

Ulusal basın açısından değerlendirildiğinde kültür-sanat haberciliği alanında raporlar, belgeler, sürekli düzenlenen faaliyetler, tiyatro, söyleşi, sergi, konser gibi etkinlikler, bültenler, yarışmalar, açılışlar gibi çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Belirli bir alanda yayıncılık yapan yerel basın için ise bu haber kaynakları kısıtlıdır. Ancak yerel basının hem değerlerin yaşatılması hem de bölgesel motiflerin ulusal medyaya taşınmasında üstlendiği rol göz önüne alındığında, bölgenin kimliği ve etnik, ekonomik, toplumsal, sosyal, tarihi, coğrafi her türlü unsuru birer haber kaynağı olarak değerlendirilebilir ve bu anlamda toplum, haberciye geniş bir yelpaze sunmaktadır.

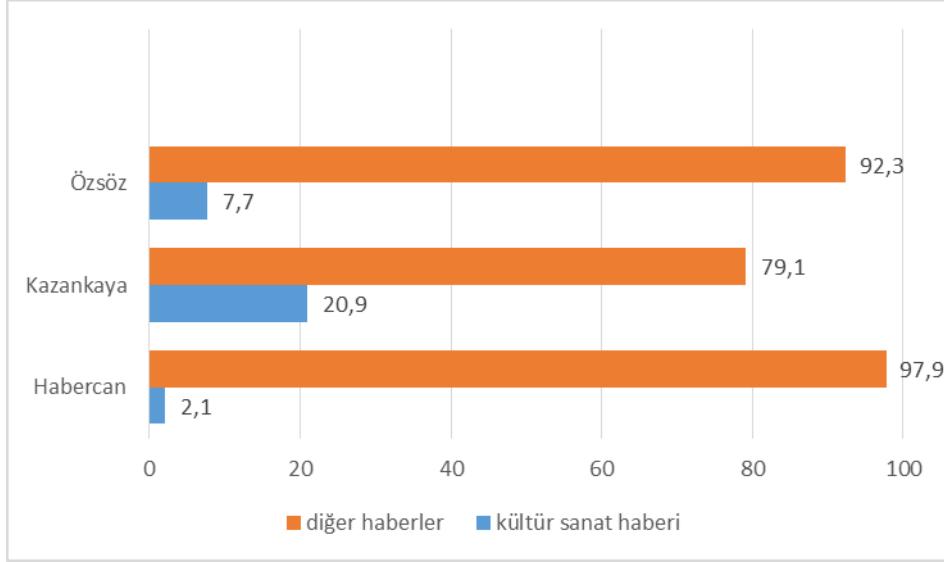
2. YÖNTEM

Çalışmamızda, kültürel değerlerin aktarılmasının, kültür ve sanat ürünlerinin tanıtılmasının, mikro kültür unsurlarının görünebilirlik kazandığı bir platform olarak medyada yer alış biçimlerinin yerel gazetelere yansımaları incelenerek, Erzincan ilinin markalaşma çalışmalarında öne çıkarılabilecek yönlerin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda yerel basında yer alan kültür ve sanat sayfaları veri toplamada içerik analizi tekniği ile ele alınmıştır. Erzincan Yay-sat bayi aracılığı ile ulaşılan gazetelerin kültür-sanat sayfaları ve haberleri ile bu haberlerin metin ve fotoğraf oranları belirlenmiş, içerik olarak değerlendirilmiştir. 9-15 Mayıs tarihleri arasında Yaysat bayiden temin edilen 2 günlük ve 1 süreli olmak üzere toplamda 3 gazete (Özsöz – Kazankaya – HaberCan) bir hafta boyunca takip edilmiştir. Söz konusu günlük gazeteler (Özsöz ve Kazankaya gazeteleri), Erzincan ilinde Pazar günü matbaanın kapalı olması nedeniyle 6 günlüktür. HaberCan gazetesi ise belirtilen tarihlerde Yay-sat bayiye toplamda 3 sayı olarak ulaşmıştır.

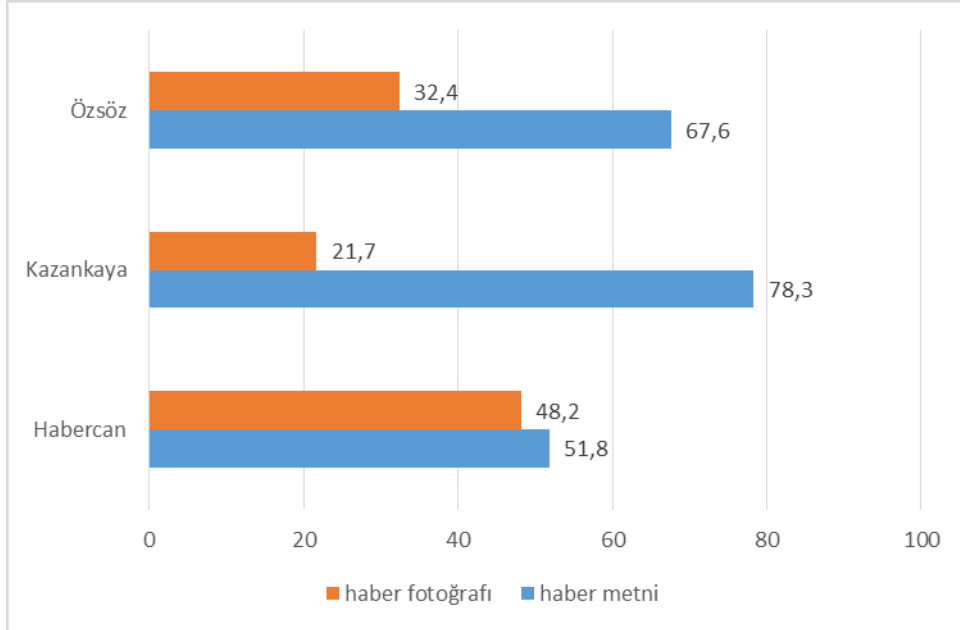
Örnek gazetelerin belirtilen süre aralığında kültür-sanat haberleri ele alınmış, bu gazetelerin sayfalarına taşıdığı metinler ile şehrin kültürel ve sanatsal değerlerini yansıtabilirliği ve aktarabilirliği tartışılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde Erzincan ilinde faaliyet gösteren yerel gazetelerin, kültür aktarımında veya kültürel değerlerin tanıtılmasında ve neticesinde şehrin markalaşmasında üstlendiği rol analiz edilerek bu hususa ilişkin çözüm önerileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

3. BULGULAR

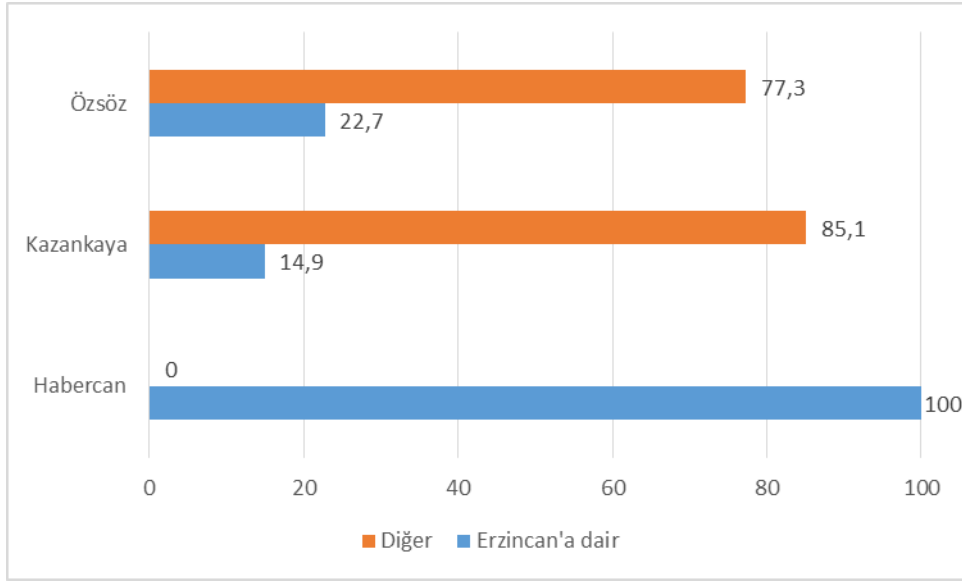
Şekil-1, örnek olarak incelenen gazetelerde yer alan kültür-sanat sayfası ve haberlerinin diğer haberlere oranını göstermektedir. Şekil-2’de ise bu sayfalarda yer alan haberlerin metin ve fotoğraf oranları yer almıştır.

Grafik 1: 09-14 Mayıs tarihleri arasında örnek gazetelerde yer alan kültür-sanat haberlerinin diğer haberlere oranı

Grafik 2: 09-14 Mayıs tarihleri arasında örnek gazetelerde yer alan kültür-sanat haberlerinin haber metni ile fotoğraf oranı

Grafik 3: 09-14 Mayıs tarihleri arasında örnek gazetelerde yer alan Erzincan iline dair kültür-sanat haberlerinin bu kategorideki diğer haberlere oranı

3.1. HaberCan Gazetesi

09-14 Mayıs tarihleri arasında Erzincan ili Yay-sat bayisinden toplamda 3 günlük baskısına ulaşılan HaberCan gazetesinde, bu süre zarfında yalnızca tek bir kültür sanat haberi yayınlanmıştır. Grafik 1'de belirtildiği gibi bu haberin diğer haberlere oranı yüzde 2'dir. Kültür-sanat sayfası bulunmayan gazetede Refahiye ilçesinde düzenlenen festival haberine hem ilk sayfada hem de iç sayfalarda yer verilmiştir. Metin ile fotoğraf oranının hemen hemen eşit olduğu haberde, festivalin sadece açılışı yer almış, niteliği konusunda herhangi bir bilgilendirmede bulunulmamıştır.

3.2. Kazankaya Gazetesi

Kazankaya gazetesinde yer alan kültür-sanat haberlerinin gazetede diğer haberlere oranı Grafik-1'de gösterilmektedir. Buna göre belirtilen süre zarfında gazetede yayınlanan kültür-sanat haberlerinin oranı 1/5'tir. Bu haberlerin büyük bölümünü haber metni oluştururken, fotoğraf kullanımı yüzde 22 olarak belirlenmiştir. Ancak Grafik 3'te belirtildiği gibi bu haberlerin yalnızca yüzde 15'lik bir dilimi Erzincan iline aittir. 6 sayfalık gazetenin 1 sayfasının kültür-sanat sayfası olarak belirlenmesine rağmen, bu sayfada yer alan başlıklar, *kıssadan hisse, güzel sözler, şiir defteri, hadis-i şerif, rüya tabirleri, peygamberler tarihi, sahabelerin hayatları, günün sözü ile insan ve toplumdur*. Erzincan ilinin kültürünü yansıtan haberlere ise diğer sayfalarda yer verilmiştir. Müzik dinletisi, akademik bilim sanat ödülleri, bakır işlemciliği, tel kırma, Piri Sami Hz. Türbe Camii gibi içeriklerden oluşan bu haberlerin sayısı 6'dır. Kültür-sanat sayfasında yer verilen içerikler dini değerlerin aktarımı bağlamında ele alınabilir olsa da, gazetenin kültürel değerlerin aktarımında ve sanatsal faaliyetlerin haberleştirilmesinde zayıf kaldığı görülmektedir.

3.3. Özsöz Gazetesi

Kazankaya gazetesinde olduğu gibi 6 sayfadan oluşan Özsöz gazetesinin 1/2 sayfası kültür-sanat köşesi olarak ayrılmıştır. Bu bölümde yer alan içerikler ile gazetenin genelinde yer alan kültür-sanat haberlerinin diğer haberlere oranı Grafik 1’de belirtildiği gibi yüzde 8’dir. Kültür-sanat köşesinde yer verilen başlıkların *güzel sözler, şiirler, kıssadan hisse, padişahlarımız ve fıkralarımız* şeklinde olduğu görülmektedir. Belirlenen süre zarfında Özsöz gazetesinde yayınlanan ve gerçek anlamda kültür-sanat haberi olarak değerlendirilebilecek haberlerin sayısı 4 iken, bunlardan Dumanlı Gençlik Festivali, Erzincan Üniversitesi Tiyatro Kulübü ve Erzincan bitkileri konularında olmak üzere 3 tanesi Erzincan ilinin dokusuna aittir. Grafik 3’te belirtildiği gibi Erzincan iline ait kültür sanat haberlerinin bu bağlamda yer verilen diğer haberlere oranının yüzde 23 olduğu ve bu haberlerin de Kazankaya gazetesinde olduğu gibi kültür-sanat köşesi haricinde yer aldığı görülmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında Özsöz gazetesinin kültür-sanat haberciliği alanında zayıf olduğu sonucuna varılmaktadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada, Erzincan yerel basını incelenerek, kültürel ürün ve değerlerin tanıtılmasında, mikro kültürlerin görünebilirliğinin sağlanmasında ve şehrin markalaşma çalışmalarında, gazetelerin kültür-sanat haberleri ile üstlendiği rolün değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

9-14 Mayıs tarihleri arasında Erzincan ili Yaysat bayii aracılığı ile ulaşılan yerel gazeteler, kültür ve sanat haberciliği açısından ele alınmış, söz konusu gazetelerin Erzincan ilinin değerlerinin aktarımına katkısı incelenmiştir. Değerlendirmeye alınan gazetelerde kültür-sanat haberlerinin oranı Grafik1’de gösterildiği üzere oldukça düşüktür. Üç gazete, bu süre zarfında kültür-sanat haberlerine ortalama yüzde 20 oranında yer vermiştir. Yer verilen haberlerin ortalama yüzde 34’ü ise haber fotoğrafından oluşmaktadır. Ancak bu oranlar gazetelerde yer alan kültür-sanat köşeleri ile diğer sayfalarda yayınlanan kültür-sanat haberlerini kapsamaktadır. Kültür-sanat sayfaları, yukarıda belirtildiği gibi kıssadan hisse, güzel sözler, şiir defteri, padişahlarımız, fıkralarımız gibi başlıklardan oluşmakta ve kent kimliğini yansıtmamaktadır. Erzincan ilinin renklerini vurgulayan haber sayısı ise HaberCan gazetesinde 1, Kazankaya gazetesinde 6, Özsöz gazetesinde 3 olmak üzere toplam 10’dur. Bu değerlendirmeye göre 9-14 Mayıs tarihleri arasında üç gazetede yer verilen Erzincan ili içerikli kültür-sanat haberinin diğer içeriklere oranı yüzde 3 olarak belirlenmiştir. Yapılan içerik analizi değerlendirmesi sonucu, Erzincan’da yerel basının bu habercilik alanında zayıf kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Güçlü bir yerel basın, ortaya koyduğu nitelikli içerikler aracılığıyla yerel olanın temsilinde önemli bir araçtır. Ancak yerel medyanın kaliteli habercilik yapabilmesi yukarıda belirtildiği gibi birçok etmene bağlıdır. Bu nedenle sadece mesleğin içinden atılacak adımlar yeterli değildir. Öncelikle yerel basın, bölgenin kurum, kuruluş, sivil toplum örgütleri, cemiyet ve dernekler tarafından ciddiye alınmalı ve gerek özel gerekse resmi ilanlar yoluyla bu kanallar tarafından desteklenmelidir. Şehrin önde gelen isimlerinin, kanaat önderlerinin ve akademisyenlerin düşünce ve yorumlarına yerel basında yer verilmesi de önemli bir etken olacaktır. Zira söz konusu gazetelerde köşe yazarının olmaması dikkat çekmektedir. Bir diğer önemli husus da Erzincan Üniversitesi’nin bünyesinde gerçekleştirilen araştırma, geliştirme faaliyetleri ile panel, sempozyum, kongre gibi organizasyonlarda yerel basınla işbirliği içinde çalışmasıdır. Bölgenin hareketliliğini sağlamak açısından kurum, kuruluş ve dernekler gibi birimlerin daha fazla kültür-sanat faaliyeti gerçekleştirmesi, bunları teşvik etmesi ve yerel basınla iş birliği yapması, kültür-sanat haberciliğinin dinamikliğini ve içerik zenginliğini sağlayacaktır. Bunun yanı sıra sektörün halkın ilgisini canlı tutacak içerik düzenlemesine gitmesi yerel basının ulaşılabilirliğini artıracaktır. Belediye başkanları, oda başkanları gibi önemli isimlerin sosyal medyada yaptığı

şehirle ilgili paylaşımlar yerel medya için bir başka haber kaynağıdır. Bunların haberleştirilmesinin ve basın aracılığıyla halka iletilmesinin, haber değeri taşıyan içerikleri artırması öngörülmektedir. Bu yönde yapılacak girişimlerin yerel halkın basına olan ilgisini de artıracığı düşünülmektedir. Bölge halkını yerel medyaya yönlendirecek bir diğer etmen de, ulusal basında yer alan haberlerin dışında, özgün, farklı ve kendinde haberlerin yapılmasıdır. Halkı yönlendirmek için, şikâyet, öneri, dilek gibi kendi düşüncelerini paylaşabilecekleri sayfalar oluşturulabilir. Özellikle yoğun bir şekilde kullanılan sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımlardan içerik hazırlanabilir. Bu, aynı zamanda yurttaş gazeteciliğini de teşvik edecek, kentin kimliğini oluşturan bütün öğelerin basına yansımalarına imkân tanıyacaktır.

5. KAYNAKLAR

- Altun, A. (2005). Yerel Medya Çalışanlarının Eğitim İhtiyacı ve Yerel Medya Enstitüsü. *İletişim Araştırmaları Dergisi* 3.1-2, 75-104.
- Costera Meijer, I (2010). Democratizing Journalism? Realizing The Citizen's Agenda For Local News Media. *Journalism Studies* 11.3, 327-342.
- Erdoğan, İ. (2007). *Türkiye'de Gazetecilik ve Bilim İletişimi*. Ankara,: GÜ İletişim Fakültesi.
- Franklin, B. & Murphy, D. (1998). *Making The Local News, Local Journalism*, Oxford: Psychology Press
- Şeker, M. (2005). Yerel Gazeteler ve Resmi İlan. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4.1, 101-115.

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN BESLENME ALIŞKANLIKLARI VE ANTROPOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF NUTRITION HABITS AND ANTHROPOMETRIC CHARACTERISTICS ERZİNCAN UNIVERSITY STUDENTS

Sevda ÖZÜTÜRKER** , Başak KOCA ÖZER***

ÖZET: Her canlı yaşamını devam ettirebilmek için yeterli ve dengeli beslenmek zorundadır. Üniversite eğitimi ile birlikte öğrencilerin, vücut gereksinimlerine göre dengeli ve düzenli olarak beslenmeleri, gerek sağlıklı yaşam açısından gerekse eğitim yaşamındaki başarıları açısından büyük önem taşımaktadır.

Araştırmamız Erzincan Üniversitesinde öğrenim gören, 18-28 yaş aralığında olan 424 öğrenci (215 erkek, 209 kadın) üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bireylerden ağırlık, boy, deri kıvrım kalınlığı ölçüleri alınmıştır ve bireylerin Beden Kitle Endisi (BKE) değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca öğrencilere beslenme alışkanlıklarını saptamaya yönelik bir beslenme anketi de uygulanmıştır. Bulgularımıza göre vücut ağırlığı ortalama değeri erkek öğrencilerde 71,66 kg, kadın öğrencilerde 57,20 kg'dır. Boy uzunluğu ortalaması; erkek öğrencilerde 175,91 cm, kadın öğrencilerde 161,49 cm'dir. Bu veriler sonucunda ulaştığımız BKE ortalama değerleri erkek öğrencilerde 23,15 kg/m², kadın öğrencilerde 21,99 kg/m²'dir. Araştırmamıza katılan öğrencilerin %14'ünün zayıf, %78,6'sının normal, %15,6'sının aşırı kilolu, %2,4'ünün ise obez olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin %86'sının öğün atladığı tespit edilmiş ve bunun en önemli sebebinin zaman yetersizliği olduğu gözlenmiştir. Üniversite öğrencilerin beslenme bilgi ve farkındalığının geliştirilmesine yönelik politikalar oluşturulması, bireylerin sağlıklı olarak yaşamlarını devam ettirebilmesi ve ileriki yıllarda oluşabilecek obezite, kalp damar hastalıkları, diyabet ve kanser gibi hastalıkların önlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar sözcükler: Beslenme alışkanlıkları, antropometri, beden kitle endisi, üniversite öğrencileri

ABSTRACT: Every living creature needed to be have an adequate and balanced diet to maintain their life. During the university education it is very important for students to have a balanced diet for both a healthy life and future success.

Our survey is conducted on 424 university students (215 males, 209 females) weight, length and skinfold measurement were taken and, Body Mass Index (BMI) were calculated. In addition a questionnaire was conducted to determine their dietary habits. According to the present results, average body weight was found to be 71,66 kg for males and it is 57,20 kg for females respectively. Average length is 175,91mm for male students and in female students it is 161,49mm. The mean BMI was found to be 23,15 kg/m² for male students and it is 21,99 kg/m² for female students, respectively. Result showed that 14% of students who participate in our survey could be categorized as thin, 78,6% normal, 15,6% overweight and 2,4% as obese. It was determined that 86% of sample skip meal due to lacking of time.

The creation of policies for the development of nutrition knowledge awareness of college students, to continue their lives as healthy individuals, and in subsequent year that may occur as obesity cardiovascular diseases, diabetes and for the prevention of diseases such as cancer is of great importance.

Keywords: Nutritional habits, anthropometry, body mass index, university students.

** Dr, Bağımsız Araştırmacı, Erzincan -Türkiye, e-posta: sevdaersoy@gmail.com

*** Prof. Dr, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi, Ankara-Türkiye, e-posta: bkozer@ankara.edu.tr

GİRİŞ

Beslenme yaşamın her döneminde sağlığın temelini oluşturur (Baysal, 1998). Bireylerin sağlık durumları, genetik özellikleri, yaşları, beslenme durumları, yaşam biçimleri (fiziksel aktivite, sigara içme alışkanlığı gibi), çevresel etmenleri (ev koşulları, sanitasyon ve hijyen gibi), stres, çalışma koşulları ve aile desteği gibi birçok sosyal ve kültürel çevre koşullarının bileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Baysal, 2002). Bireyin yaşamına yön veren bu çevresel faktörlerin herhangi birinin eksikliği bireyin ve toplumun sağlık durumu üzerinde olumsuz etki gösterir (Akşit, 1991). Bu olumsuz etkiyi azaltacak faktörlerden biri beslenmedir. İnsanlar iyi beslendikleri zaman bedenleri sağlıklı olurlar, daha iyi çalışırlar, iş yerindeki performansları artar ve sosyal olarak kendilerini iyi hissettikleri için de mutlu olarak yaşamlarını sürdürürler (Baysal, 2002).

Bireylerin yetişkinlikte sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi çocuklukta ve gençlikte düzenli bir beslenme alışkanlığı geliştirebilmesi ile mümkündür (Yağmur, 1995). Üniversite döneminde farklılaşan yaşam şekli öğrencilerin beslenme davranışlarının da farklılaşmasına sebep olabilmektedir. Değişen beslenme davranışları öğrencilerin zihinsel ve fiziksel durumunu etkilediği gibi okul başarısını da dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı üniversite öğrencilerinin sahip oldukları beslenme bilgilerinin ve alışkanlıklarının saptanması ve duruma uygun öneriler geliştirilmesi oldukça önemlidir (Erten, 2006).

Ülkemizde üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarıyla ilgili yapılan araştırmalarda, öğrencilerin genellikle öğünlere dikkat etmedikleri, başta kahvaltı olmak üzere öğün atladıkları, tek öğün yemek yedikleri, simit ve çay gibi besinleri çok tükettikleri, ekonomik zorlukların yetersiz ve dengesiz beslenme probleminde etkili olduğu, yurtlarda kalan öğrencilerin yurt şartlarının kötü olmasından dolayı beslenmelerinin iyi olmadığı ve maalesef sadece karınlarını doyurdıkları saptanmıştır (Durmaz ve ark., 2002).

Üniversite öğrencilerinin beslenme konusundaki bilgi yetersizliği, toplu beslenme hizmetlerinin yetersizliği ve ekonomik faktörler çeşitli beslenme sorunlarına neden olabilmektedir. Beslenme alışkanlıklarının düzensiz olması, öğün atlamanın alışkanlık haline gelmesi, fast-food tipi beslenmenin yaygın olması, öğünlerin tuz, şeker ve yağdan zengin olması, şişmanlık ya da zayıflık gibi sorunlara yol açmaktadır. Bilindiği gibi, şişmanlık (obezite) günümüzde artık bir hastalık olarak kabul edilmekte ve beraberinde birçok sağlık sorununa yol açabilmektedir. Genç yaşlarda edinilen yanlış alışkanlıkların değiştirilmesi ise çok zor olmaktadır. Bu nedenle, bu yaşlarda kazanılacak olumlu beslenme alışkanlıklarının, ileriki yaşlarda sağlıklı olmanın temellerini oluşturduğu unutulmamalıdır (Uçar ve Hasipek, 2006). Bu noktadan hareketle üniversite öğrencilerinin beslenme durumlarını değerlendirmek, beslenme davranışları üzerindeki etkileri saptamak ve öneriler sunmak amacıyla çalışmamız gerçekleştirilmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmamız Erzincan Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiş olup, 18-28 yaş aralığında olan 215 erkek ve 209 kadın öğrenci üzerinde rastgele örneklem yöntemiyle 21.05.2014- 18.06.2014 tarihleri arasında yürütülmüştür.

Araştırma evrenini üniversitenin Eğitim, Fen-Edebiyat, Hukuk, Mühendislik ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri ile MYO ve BESYO öğrencileri oluşturmaktadır. Eğitim Fakültesinin Beden Eğitimi Öğretmenliği bölümü öğrencileri ile BESYO öğrencileri birlikte değerlendirilirken diğer öğrenciler bölümlerine göre Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri olarak gruplandırılmışlardır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeylerinin tespiti amacıyla anket uygulanmış, doğum yerleri, barınma durumları, ebeveynlerinin eğitim ve meslek durumları ve hane halkı gelir durumu sorulmuştur.

Araştırmaya katılan öğrenciler üzerinden, ağırlık, boy, triceps DKK, biceps DKK, subscapular DKK, supraspinale DKK, baldır DKK antropometrik ölçülerin yanı sıra, öğrencilerin beslenme durumlarını belirlemek ve beslenme alışkanlıklarını saptamak amacıyla katılımcılara beslenme anketleri uygulanmıştır.

Çalışmamızda kullanılan antropometrik ölçüler, Anthropometric Standardization Reference Manual (ASRM) ve International Biological Programme'nin (IBP) öngördüğü teknikler doğrultusunda alınmıştır (Weiner ve Lourie 1969, Tanner vd., 1969). Boy ölçümü 1 mm'ye duyarlı Martin tipi antropometre ile, ağırlık ölçümü 100 gr'a duyarlı dijital tartı ile, çevre ölçüleri 1 mm'ye duyarlı esneme yapmayan şerit metreyle, deri kıvrımı kalınlığı ölçüleri ise 0.1 mm hassasiyetle Harpenden™ tipi deri kıvrımı pergelile alınmıştır.

Veriler SPSS 20.0 programı ile değerlendirilmiş tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra cinsiyetler ve gruplar arasında student t testi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Öğrencilerin sosyoekonomik durumlarını yansıtması açısından doğum yeri bölgeleri, ebeveynlerinin eğitim durumları ve meslekleri ve ayrıca gelir durumları incelenmiştir. Araştırmamıza konu olan öğrencilerin doğum yerlerinin bölgesel dağılımı incelendiğinde kadınlarda %53,6, erkeklerde %43,3'lük bir pay ile birinci sırada Doğu Anadolu Bölgesi olduğu gözlenmiştir. Kadınlarda %12'lik pay ile İç Anadolu Bölgesi, erkeklerde ise %16,3'lük bir pay ile Karadeniz Bölgesi ikinci sırada gelmektedir.

Örnekleminizi oluşturan öğrencilerin annelerinin eğitim durumları incelendiğinde annelerin büyük oranda ilkokul mezunu olduğu gözlemlenmiştir (Kadınların anneleri %66,5, erkeklerin anneleri ise %50,7). Kadınların %3,3'ünün erkek öğrencilerin %5,6'sının annesi okuryazar değildir. Araştırmamıza katılan öğrencilerin babalarının eğitim durumları incelendiğinde ilk sırada kadınların babalarının %41,6 oranında ilkokul mezunu, erkeklerin babalarının %31,6 oranında lise mezunu olduğu görülmüştür. Okuryazar olmama durumu incelendiğinde erkeklerde %0,5 ile en düşük orana sahipken kadınlarda babası okuryazar olmayan hiçbir öğrenci bulunmamaktadır.

Öğrencilerin annelerinin meslekleri incelendiğinde kadınların %88'inin, erkeklerin %92,1'inin annesinin ev hanımı olduğu görülmüştür. Her iki grubun annelerinin %3,3 oranında memur olduğu dikkati çekmektedir. Kadın öğrencilerin babalarının %30,1'inin, erkek öğrencilerin %26'sının serbest meslek sahibi olduğu gözlenirken; kadınların babalarının %25,8'i erkeklerin babalarının %25,6'sı emeklidir.

Erkek öğrencilerin %28,8'inin, kadın öğrencilerin ise %31,6'sının ailesinin asgari geçim tutarının altında gelire sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerinin ailelerinin büyük kısmı 1000-2000 TL arasında gelire sahiptir.

Kadın öğrencilerin %16,3'ü sigara kullanırken bu oran erkek öğrencilerde %46'ya yükselmiştir. Öğrencilerin alkol kullanma durumları incelenmiş ve kadın öğrencilerin %9,1'inin erkek öğrencilerin ise %21,4'ünün alkol kullandığı sonucuna varılmıştır.

Örneklemin barınma koşulları değerlendirildiğinde, kadınların %46,4'ü; erkeklerin %35,8'i yurttan oda paylaştıklarını belirtmişlerdir. Kadınların %32,1'i ailesiyle birlikte kendi evlerinde kalırken, %9,1'i arkadaşlarıyla kirada kalmaktadır. Erkeklerin ise %25,6'sı arkadaşlarıyla birlikte kirada kalırken %20,9'u ailesiyle birlikte kendi evlerinde kalmaktadır.

Öğrencilerin antropometrik ölçüm değerlerine ait ortalama, standart sapma ve birey sayıları Tablo 1'de, persentil değerleri ise Tablo 2 ve 3'te gösterilmektedir. Örnekleme ait antropometrik veriler incelendiğinde, bağımsız örneklem t testi sonucuna göre supraspinale deri kıvrım kalınlığı değişkeninin $p < 0,05$ düzeyinde, diğer tüm çalışılan değişkenlerin ise $p < 0,001$ düzeyinde cinsiyetler arasında anlamlı istatistiksel farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Tablo 1: Erkek ve Kadın Öğrencilerin Antropometrik Ölçüm Değerleri

	Erkekler			Kadınlar			Anlamlılık
	n	ort.	ss.	n	ort.	ss.	
Ağırlık (Kg)	215	71,66	10,33	209	57,20	7,92	0,000**
Boy (mm)	215	175,91	6,35	209	161,49	5,47	0,000**
BKE (Kg/cm²)	215	23,15	2,89	209	21,99	3,20	0,000**
Bel/Kalça Oranı	215	0,81	0,068	209	0,70	0,043	0,000**
Triceps DKK (mm)	215	8,39	4,01	209	14,91	5,40	0,000**
Biceps DKK (mm)	215	5,82	3,37	209	9,75	4,22	0,000**
Supscapular DKK (mm)	215	14,14	5,46	209	16,08	5,64	0,000**
	Erkekler	Kadınlar	Genel				
Supraspinale DKK (mm)	215	15,91	7,14	209	17,82	5,69	0,003*
Baldır DKK (mm)	215	15,80	4,74	209	17,59	4,02	0,000**

ERKEKLER

Ölçüler	Ort	Ss	3. P	5.P	10.P	25.P	50.P	75.P	90.P	95.P	97.P
Ağırlık (kg)	71,66	10,33	55,09	56,98	59,96	64,80	70,20	77,00	84,06	91,00	97,76
Boy (cm)	175,91	6,35	164,48	166,36	168,54	171,10	175,80	180,40	184,28	186,46	188,30
BKE (kg/cm²)	23,15	2,89	19,03	19,37	20,12	20,98	22,85	24,64	26,64	28,38	30,30
Bel/Kalça Oranı	0,81	0,06	0,71	0,72	0,74	0,77	0,80	0,84	0,89	0,95	0,97
Triceps DKK(mm)	8,39	4,01	3,44	3,98	4,26	5,90	7,30	10,20	13,28	17,12	19,15
Biceps DKK(mm)	5,82	3,37	2,09	2,40	2,90	3,80	5,10	7,10	9,20	11,22	13,41
Supscapular DKK (mm)	14,14	5,46	7,64	8,00	9,00	10,90	13,10	16,00	21,40	25,52	31,10
Supraspinale DKK (mm)	15,91	7,14	7,00	7,80	8,64	10,40	14,00	19,90	26,34	32,84	33,98
Baldır DKK (mm)	15,80	4,74	8,74	9,18	10,52	12,40	15,20	18,40	21,34	24,24	27,30

Tablo 2: Erkek Öğrencilere Ait Antropometrik Ölçülerin Persentil Değerleri

Ölçüler	KADINLAR										
	Ort	Ss	3.P	5.P	10.P	25.P	50.P	75.P	90.P	95.P	97.P
Ağırlık (kg)	57,20	7,92	44,96	45,35	47,60	52,25	56,80	61,30	67,70	72,40	74,24
Boy (cm)	161,49	5,47	151,00	153,20	155,00	158,00	161,00	165,25	168,60	170,10	170,24
BKE (kg/cm²)	21,99	3,20	17,48	17,72	18,67	19,81	21,51	23,92	26,16	27,90	29,16
Bel/Kalça Oranı	0,70	0,04	0,64	0,64	0,66	0,67	0,71	0,73	0,76	0,77	0,79
Triceps DKK (mm)	14,91	5,40	7,13	8,00	8,60	10,80	14,30	18,10	22,00	25,40	28,21
Biceps DKK (mm)	9,75	4,22	3,90	4,35	5,20	6,70	9,10	12,00	15,30	18,70	19,94
Supscapular DKK (mm)	16,08	5,64	8,00	8,10	9,60	12,00	15,10	19,35	24,60	26,40	28,09
Supraspinale DKK (mm)	17,82	5,69	8,83	9,20	10,00	13,90	17,20	21,40	26,10	27,45	30,02
Baldır DKK (mm)	33,26	2,50	10,76	11,60	13,20	14,80	17,20	19,40	23,20	24,95	28,03

Tablo 3: Kadın Öğrencilere Ait Antropometrik Ölçülerin Persentil Değerleri

Obeziteyi belirlemek için pek çok yöntem kullanılmakla birlikte pratik olması ve kolay hesaplanabilmesi nedeniyle genellikle beden kitle endisi (BKE) esas alınır. WHO'nun sınıflandırmasına göre BKE değerleri 18,5'in altında ise birey zayıf, 18,5 ile 24,9 değerleri arasında ise normal, 25 ile 29,9 arasında ise aşırı kilolu, 30 ile 39,9 arasında ise obez, 40'ın üzerinde ise morbid obez olarak değerlendirilmektedir (WHO, 1995). Bu değerlere göre araştırmamıza katılan öğrencilerin %14'ü zayıf, %78,6'sı normal, %15,6'sı aşırı kilolu, %2,4'ünün ise obez olduğu Tablo 4'ten anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Erkek ve Kadın Öğrencilerin BKE Değerleri (kg/cm²)

Erzincan Üniversitesi Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Antropometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi

	n	%	n	%	n	%
Zayıf	2	0,9	12	5,7	14	3,3
Normal	168	78,1	166	79,4	334	78,6
Aşırı Kilolu	38	17,7	28	13,4	66	15,6
Obez	7	3,3	3	1,4	10	2,4

Araştırmamıza katılan öğrencilerin günlük su tüketim miktarları incelendiğinde kız öğrencilerin % 46,9'unun 0-1 lt, erkek öğrencilerin % 54'ünün 1-2 litre su tükettikleri gözlenmiştir. Ayrıca kadın öğrencilerin 3-4 litreden fazla su tüketmediği dikkati çekmektedir. Günlük tüketilen su miktarı ile BKE arasındaki ilişki incelendiğinde, zayıf öğrencilerin %71,4'ü, obez öğrencilerin %60'ı günlük 0-1 litre, normal kilolu öğrencilerin % 50,6'sı ve aşırı kilolu öğrencilerin % 57,6'sı günlük 1-2 litre su tüketmektedir.

Araştırmamıza katılan kadın öğrencilerin % 17,7'si erkek öğrencilerin ise % 13,5'i beslenme dersi almış bulunmaktadır. Beden kitle endisi ve beslenme dersi alma durumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Zayıf öğrencilerin %85,7'sinin, obez öğrencilerin %90'ının beslenme konusunda herhangi bir ders almadıkları görülmektedir.

Tablo 5: Beden Kitle Endisi ve Beslenme Dersi Alma Durumu Arasındaki İlişki

Beslenme Dersi Aldınız mı?	Zayıf		Normal		Aşırı Şişman		Obez	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Evet	2	14,3	55	16,5	8	12,1	1	10
Hayır	12	85,7	279	83,5	58	87,9	9	90

Araştırmamıza katılan öğrencilerin beslenmelerine ayırdıkları miktar incelendiğinde 11 erkek öğrencilerin %53,5'i kadın öğrencilerin ise %61,2'si 0-200 TL ayırdığını belirtmiştir. Kadın öğrencilerin beslenmelerine 400 TL'nin üzerinde harcamadığı gözlenmektedir. Ekonomik düzey değerlendirildiğinde düşük (0-1000 TL) ve yüksek (4000 TL ve üzeri) gelir grubunda olan obez hiçbir öğrenciye rastlanmamıştır. 3000 TL üzerinde gelire sahip öğrencilerde ise zayıf olan öğrencinin olmaması dikkati çekmektedir.

Araştırmamıza katılan öğrencilerin BKE değerleri ve barınma durumları birlikte değerlendirildiğinde, zayıf öğrencilerin %50'lik kısmını yurttan kalan öğrenciler oluşturmaktadır. Normal kiloya sahip öğrencilerin %49,1'i ailesiyle birlikte kalmaktadır. Aşırı şişman öğrencilerin %45,5'i ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Obez öğrencilerin %60'ının kirada kalan öğrenciler olduğu saptanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6: Öğrencilerin BKE Değerleri ve Barınma Durumları Arasındaki İlişki

Barınma Durumu	Zayıf		Normal		Aşırı Şişman		Obez	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Ailemle	5	37,5	164	49,1	30	45,5	2	20

Yurtta	7	50,0	111	33,2	22	33,3	2	20
Kirada Arkadaşlarıyla/Tek	2	14,3	59	17,7	14	21,2	6	60

Araştırmamıza katılan kadın öğrencilerin %87,1'i erkek öğrencilerin %85,1'i öğün atladıklarını belirtmişlerdir. Her iki cinsiyette de en çok atlanan öğünün öğlen, en az atlanan öğünün ise akşam olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 7).

Tablo 7: Öğrencilerin Öğün Atlama Durumları

Atlanan Öğün	Erkekler		Kadınlar		Genel	
	n	%	n	%	n	%
Sabah	80	43,7	48	26,7	128	30,2
Öğle	95	51,9	121	67,1	216	50,9
Akşam	8	4,4	11	6,1	19	4,5

Öğün atlama durumu ve öğrencilerin BKE değerlerine bakıldığında zayıf öğrencilerin tamamının öğün atladığı dikkati çekmektedir. Normal kilolu öğrencilerin % 85,9'unun, aşırı şişman öğrencilerin %16,7'sinin ve obez öğrencilerin %90'ının öğün atladığı görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Öğrencilerin BKE Değerleri ve Öğün Atlama Arasındaki İlişki

Öğün Atlar mısınız?	Zayıf		Normal		Aşırı Şişman		Obez	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Evet	14	100	287	85,9	55	83,3	9	90
Hayır			47	14,1	11	16,7	1	10

Cinsiyetler arası öğün atlama ve BKE değerleri incelendiğinde öğün atlayan erkek öğrencilerin %1,1'inin zayıf, %77,6'sının normal, %18'inin aşırı şişman %3,3'ünün ise obez olduğu sonucuna varılmaktadır. Öğün atlamayan erkek öğrencilerin %81,3'ü normal, %15,6'sı aşırı şişman, %3,1'i ise obez grupta yer almaktadır. Kadın öğrencilere ait değerler incelendiğinde; öğün atlayan öğrencilerin %6,6'sı zayıf, %79,7'si normal, %12,1'i aşırı şişman, %1,6'sı obezdir. Zayıf ve obez grupta yer alan kadın öğrencilerin tamamının öğün atladığı gözlenmiştir. Öğün atlamayan kadın öğrencilerin %77,8'i normal, %22,2'si aşırı şişmandır (Tablo 9).

Tablo 9: Cinsiyetler Arası Öğün Atlama ve BKE Değerleri Arasındaki İlişki

		Zayıf		Normal		Aşırı Şişman		Obez	
		N	%	n	%	n	%	n	%
Erkekler	Evet	2	1,1	142	77,6	33	18,0	6	3,3

Erzincan Üniversitesi Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Antropometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi

	Hayır			26	81,3	5	15,6	1	3,1
Kadınlar	Evet	12	6,6	145	79,7	22	12,1	3	1,6
	Hayır			21	77,8	6	22,2		

Kadın öğrencilerin %27,3'ü canı istemediği için, erkek öğrencilerin %34'ü zamanı yetersiz olduğu için öğün atladıklarını belirtmişlerdir (Tablo 10).

Tablo 10: Cinsiyetlerine Göre Öğrencilerin Öğün Atlama Sebepleri

Öğün Atlama Sebebi	Erkekler		Kadınlar		Genel	
	n	%	n	%	n	%
Zamanım Yetersiz	73	34,0	54	25,8	127	30,0
Canım İstemiyor	45	20,9	57	27,3	102	24,1
Zayıflamak İstiyorum	6	2,8	13	6,2	19	4,5
Alışkanlığım Yok	30	14,0	38	18,2	68	16,0
Hazırlanmadığı İçin	16	7,4	10	4,8	26	6,1
Diğer	11	5,1	9	4,3	20	4,7

Öğrencilerin kahvaltı yapmayı tercih ettikleri yerler incelendiğinde, kadın öğrencilerin %41,6'sı kahvaltıyı yurttan; erkek öğrencilerin %41,9'u evde yapmayı tercih etmektedir. Öğrencilerin sabah kahvaltılarını yaptıkları yere göre şişmanlık durumlarını değerlendirdiğimizde zayıf öğrencilerin %57,1'inin yurttan, normal öğrencilerin %37,7'sinin evde, aşırı şişman öğrencilerin %36,4'ünün evde obez öğrencilerin %50,'sinin yurttan kahvaltı yaptığı gözlemlenmiştir (Tablo 11).

Tablo 11: Öğrencilerin BKE Durumları ve Kahvaltı Yaptıkları Mekan Arasındaki İlişki

Kahvaltı Yaptığı Mekan	Zayıf		Normal		Aşırı Şişman		Obez	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Ev	3	21,4	126	37,7	24	36,4	2	20
Yurt	8	57,1	75	22,5	16	24,2	5	50
Okul	2	14,3	109	32,6	22	33,3	3	30

Kadın öğrencilerin %56'sının, erkek öğrencilerin ise %61,9'unun öğle yemeklerini okulun yemekhanesinde tükettikleri görülmektedir. Zaman yetersizliği ve ekonomik faktörler öğrencilerin okulun yemekhanesini tercih etme sebepleri arasındadır.

Zayıf ve aşırı şişman olan öğrencilerin öğlen yemeklerini yurttan yemedikleri tespit edilmiştir. Öğlen yemeğini evde yemeyi tercih eden öğrenci grubunda obez öğrencilerin olmaması dikkati çekmiştir (Tablo12).

Tablo 12: Öğrencilerin BKE Durumları ve Öğlen Beslendikleri Mekan Arasındaki İlişki

Öğlen Beslendikleri Mekan	Zayıf		Normal		Aşırı Şişman		Obez	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Ev	1	7,1	12	3,6	7	10,6		
Okul	7	50,0	199	59,6	39	59,1	5	50
Kafe/ Restoran	4	28,6	41	12,3	10	15,2	2	20
Yurt			23	6,9			1	10

Öğrencilerin büyük çoğunluğu akşam yemeklerini evde veya yurttta yemektedirler. Öğrenciler bu durumun barındıkları yer ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Zayıf öğrencilerin %64,3'ü yurttta, normal kilolu öğrencilerin %41'i evde, aşırı şişman öğrencilerin %30 evde ve obez öğrencilerin %50'sinin akşam yemeklerini yurttta yedikleri gözlenmektedir. Zayıf grupta olan öğrencilerin kafeterya ve restorani, obez grupta olan öğrencilerin ise akşam yemeklerini yedikleri yer açısından okulu tercih etmemesi dikkati çekmiştir (Tablo 13).

Tablo 13: Öğrencilerin BKE Durumları ve Akşam Beslendikleri Mekan Arasındaki İlişki

Akşam Beslendikleri Mekan	Zayıf		Normal		Aşırı Şişman		Obez	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Ev	4	28,6	137	41,0	29	43,9	2	20
Okul	1	7,1	32	9,6	5	7,6		
Kafe/Restoran			42	12,6	10	15,2	3	30
Yurt	9	64,3	117	35,0	21	31,8	5	50

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmı eğitim hayatlarına aile ortamından ayrı devam etmektedir. Bu durum öğrencilerin beslenme, barınma, okul masrafları, sosyal durum, boş zamanları değerlendirme ve sağlık sorunları gibi güçlüklereden neden olmaktadır. Özellikle de yurttta kalan öğrenciler için beslenme ciddi bir sorundur (Aytekin ve Bulduk, 2000). Öğrencilerin beslenme konusundaki bilgi yetersizliği, toplu beslenme hizmetlerindeki yetersizlikler ve ekonomik sebepler beslenme konusunda sorun teşkil etmektedir. Yetersiz ve dengesiz beslenen öğrencilerin sağlığı ve okul başarısı olumsuz yönde etkilemektedir (Uçar ve Hasipek; 2006). Yeterli ve dengeli beslenemeyen öğrencilerin malnütrisyon, obezite, kalp damar hastalıkları, diyabet, hipertansiyon ve çeşitli kanser hastalıklarına yakalanma riski yüksektir (Şanlıer, 2005).

Araştırmamıza dahil olan öğrencilerin antropometrik değerleri incelenmiş ve literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılmıştır. Çalışma sonuçlarımıza göre erkek öğrencilerin ortalama boy uzunluk değerleri 175,91 cm; kadın öğrencilerin ise 161,49 cm olarak bulunmuştur. Ortalama ağırlık değerleri incelendiğinde erkek öğrencilerin 71,66; kadın öğrencilerin 57,20 kg'a sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Erkek öğrenciler ortalama 23,15 BKE değerine sahipken kadın öğrencilerde bu değer 21,99 olarak hesaplanmıştır. Araştırmamıza konu olan öğrenciler BKE'ne göre sınıflandırıldığında 215 erkek öğrencinin 2'si (%0,9) "Zayıf", 168'i (%78,1) "Normal", 38'i (%17,7) "Aşırı şişman", 7'si (%3,3) ise "Obez"dir. 209 kadın öğrencinin 12'si (%5,7) "Zayıf", 166'sı (%79,4) "Normal", 28'i (%13,4) "Aşırı şişman", 3'ü (%1,4) ise "Obez" olarak sınıflandırılmıştır. Sarıdağ'ın 2014 yılında Bingöl Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapmış olduğu çalışma sonuçlarına göre erkek öğrencilerin %5,4'ü zayıf, %73,4'ü normal, %19'u aşırı şişman ve %2,2'si obezdir. Kadın öğrencilerin ise %9,3'ü zayıf, %72,7'si normal, %15,2'si aşırı şişman ve %2,2'si obezdir. Sarıdağ tarafından 2014 yılında Bingöl Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen çalışma sonuçları örneklemimizle karşılaştırılmış ve vücut ağırlığı ile boy uzunluğu değerleri örneklemimizde her iki cinsiyette de daha yüksek sonuçlar vermiştir (Sarıdağ, 2014). Özdoğan ve arkadaşlarının 2012 yılında yapmış oldukları çalışma örneklemimizle karşılaştırılmıştır. Vücut ağırlığı, boy uzunluğu değerleri incelendiğinde Özdoğan ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışma bulguları her iki cinsiyette de daha yüksek değerlere sahipken, beden kitle endisi değerleri açısından incelendiğinde erkek öğrencilerde düşük, kadın öğrencilerde benzer sonuçlar göstermiştir (Özdoğan ve ark., 2012).

Vassigh'in 2012 yılında Ankara'da üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında elde ettiği bulgular araştırmamız bulgularıyla karşılaştırılmıştır. Erkek öğrencilere

ait vücut ağırlığı ve BKE değerleri Vassigh'in ulaştığı değerlerin daha yüksek olduğu görülmüştür. Kadın öğrencilere ait vücut ağırlığı, boy uzunluğu ve BKE değerleri açısından araştırmamız daha yüksek değerlere sahiptir.

Koca Özer ve Gültekin'in 2013 yılında Ankara'da yapmış oldukları çalışma sonuçları incelendiğinde boy uzunluğu değeri erkek öğrenciler için örneklemimizde daha yüksek değerlere sahipken kadın öğrencilerde aynı değerleri göstermiştir. Vücut ağırlığı ve BKE değerleri her ki cinsiyette de örneklemimizde daha düşük sonuçlar göstermiştir (Koca Özer ve Gültekin, 2013).

CDC (Centers for Disease Control and Prevention) 2010 verileri çalışma sonuçlarımız ile karşılaştırıldığında tüm parametreler örneklemimizden daha büyük sonuçlar vermiştir.

Araştırma sonuçlarımıza göre kadın öğrencilerin %87'si erkek öğrencilerin de %85'i öğün atladıkları görülmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda öğrencilerin yeterli ve düzenli beslenmediğine dair bulgular vardır. Vançelik ve arkadaşlarının 2007'de yürüttükleri çalışmada öğrencilerin %60,1'inin günde 3-4 öğün tüketirken, %35,9'unun 2 ve daha az öğün tükettikleri belirtilmiştir (Vançelik, 2007). 2012'de Vassigh tarafından yürütülen çalışmada erkeklerin %66,5'i 3 ana öğün, %31,7'si 2 ana öğün tükettiği belirtilirken, ana öğün tüketimi kadınlarda sırasıyla %64,8 ve %33,1'dir (Vassigh, 2012). Sarıdağ'ın 2014 yılında yürüttüğü çalışma sonuçları incelendiğinde erkek öğrencilerin %51,1'i üç ana bir ara öğün tüketirken kadınların %54,7'si iki ana öğün, bir ara öğün tüketmektedir. Rethaiao'nun Qassim Üniversitesinde 357 erkek üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği çalışma sonuçlarına göre öğrencilerin %55,7'si günde 2 kez, %31,4'ü ise günde 3 kez beslenmektedir (Rethaiao, 2010).

Sigara kullanımının iştah üzerinde baskılayıcı bir etkisi olduğu bilinmektedir (Öztürk ve Aykut, 1992). Çalışmamız sonuçlarına göre sigara kullanan öğrencilerin %90,3'ünün öğün atladığı gözlenmiştir. Mazıcıoğlu ve Öztürk'ün (2014) araştırma sonuçları incelendiğinde sigara içen öğrencilerin %46,7'si sigaranın iştahlarını azalttığını söyledikleri görülmüştür. Çalışmada sigara içen öğrencilerin içmeyenlere göre daha düşük oranda kahvaltı yapması bunun bir gösteresi olduğunu düşündürmektedir (Mazıcıoğlu ve Öztürk, 2014).

Çalışmamıza dahil olan erkek öğrencilerin %43,7'si, kadın öğrencilerin ise %26,7'si sabah kahvaltılarını atladıklarını belirtmişlerdir. Onurlubaş ve arkadaşlarının 2015'te yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin %42,4'ünün sabah kahvaltısını atladıkları görülmüştür. Vançelik ve arkadaşlarının (2007) yürüttükleri çalışmada en fazla atlanan öğünün sabah kahvaltısı olduğu tespit edilmiştir. Oysa sabah kahvaltısının beslenmede önemli bileşenlerden biri olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalar akşam yemeği ile kahvaltı arasındaki sürenin uzun olması nedeniyle sabah kahvaltısının yapılmamasının bilişsel fonksiyonlarda, sorun çözme becerisinde ve özellikle hatırlama performansında gerilemeye yol açtığını göstermiştir. Düzenli kahvaltı ise okul başarısı ve akademik puanı yükseltmekte, öğrenme ve anımsamayı içine alan birçok beyin ve davranış işlevlerini olumlu yönde etkilemektedir (Baysal, 1993).

Yapmış olduğumuz çalışma sonuçlarına göre en çok atlanan öğünün öğlen, en az atlanan öğünün ise akşam olduğu gözlenmiştir. Vassigh'in 2012 de yürüttüğü çalışma sonuçlarına göre erkek ve kadınlarda öğün atlama durumları (erkek %26,6, kadın %23,8) benzer bulunmuştur. En sık atlanan öğün ise erkeklerde kahvaltı (%51,8) ve öğle (%49), kadınlarda öğle öğünü (%44,6) olarak belirlenmiştir. En az atlanan öğün ise erkek ve kadınlarda akşam öğünüdür. Sonuçlar çalışmamızla paralellik göstermektedir. (Vassigh, 2012). Sarıdağ'ın çalışma sonuçlarına göre; erkeklerin %78,8'i, kadınların %87,6'sı öğün atlamaktadır. Onurlubaş ve arkadaşlarının 2015'te yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin %52,3'ü öğlen yemeğini atlarken, %5,3'ü akşam yemeğini atladıkları belirtilmiştir. Yılmaz ve Özkan'ın (2007) yürüttükleri çalışmada öğrencilerin % 65,8'inin öğlen öğünü atladıkları tespit edilmiştir. Özdoğan ve arkadaşlarının (2012) yürüttükleri araştırma kapsamındaki kadınların %84,5'i, erkeklerin %84,6'sı öğün atlamaktadır. Kadınlarda ve erkeklerde, evde ve yurttaki kalanlar arasında öğün atlama nedenleri farklılık göstermektedir. Kadınlarda birinci sırayı zamanının olmaması (%31,1) alırken, erkeklerde ilk sırayı geç kalmak ve zamanın yetersizliği (%21,6) almaktadır. Evde kalanlarda zamanın olmaması (%31,8), yurttaki kalanlarda acıkmama (%35,7) ilk sırayı almıştır (Özdoğan ve

ark., 2012). Ermiş ve arkadaşlarının (2014) çalışma sonuçlarına göre öğrencilerin %43,4'ünün öğün atladığı, %23,9'unun atlamadığı, %32,7'sinin bazen öğün atladığı saptanmıştır. En fazla atlanan öğünün (%52,6) öğlen olduğu gözlenmiştir. Sabah öğünü atlama sıklığı %39,7 iken akşam öğünü atlama sıklığı %7,7'dir. Öğrencilerin %42,2'si zaman bulamadığı için, %17,4'ü sabah uyanmada sorun yaşadığı için öğün atladıklarını belirtmişlerdir (Ermiş ve ark., 2014)

Çalışmamızda öğün atlama nedenleri zaman yetersizliği (erkeklerde %34,0 kadınlarda %25,8), canının istememesi (erkeklerde %20,9, kadınlarda %27,3), zayıflamak istemesi (erkeklerde %2,8, kadınlarda %6,2), alışkanlığının olmaması (erkeklerde %14, kadınlarda %18,2), hazırlanmaması (erkeklerde %7,4, kadınlarda %4,8), ekonomik olanakların yetersizliği (erkeklerde %5,1, kadınlarda %4,3) gibi sebeplere dayandırılmaktadır. Onurlubaş ve arkadaşlarının 2015'te yürüttükleri çalışmada öğrencilerin %31,9'u zaman yetersizliğinden, %25,1'i iştahının olmamasından, %23,5'i sabah uyanamamasından, %10,7'si hazırlanmamasından, %3,9'u okula geç kalmasından, %3,9'u ekonomik yetersizliklerden, %1'i ise rejim yaptığından dolayı öğün atladıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmamıza katılan öğrencilerin öğün atlama ve beden kitle endeksi arasındaki ilişki incelendiğinde zayıf öğrencilerin tamamının, obez öğrencilerin ise %90'ının öğün atladığı gözlenmiştir. Yaptığımız çalışma sonucunda zayıf ve obez kategorisindeki öğrencilerin akşam öğününü hiç atlamadıkları gözlenmektedir. Zayıf öğrencilerin %85,7'si, obez öğrencilerin %90'ı beslenme konusunda herhangi bir bilgiye sahip değillerdir.

Gan ve arkadaşlarının yürüttükleri çalışma sonuçlarına göre zayıf olan erkek öğrencilerin %70,6'sı; kadın öğrencilerin %67,5'i öğün atlamaktadır. BKE değerleri normal olan erkek öğrencilerin %76,5'i; kadın öğrencilerin %75,9'u öğün atlamaktadır. Obez kategorisinde olan erkek öğrencilerin %63,6'sı; kadın öğrencilerin ise %78,6'sı öğün atladıklarını belirtmiştir (Gan ve ark., 2011).

Sosyo-ekonomik durum değerlendirildiğinde düşük (0-1000 TL) ve yüksek (4000 TL ve üzeri) gelir grubunda olan obez hiçbir öğrenciye rastlanmamıştır. 3000 TL üzerinde gelire sahip öğrencilerde ise zayıf olan öğrencinin olmaması dikkati çekmektedir. Bu bağlamda ekonomik durumun beslenme kalitesini etkilediğini belirtmek mümkündür.

Yapılan çalışmalar öğrencilerin barındıkları yerlerin beslenme durumlarını belirgin bir şekilde etkilediğini göstermiştir. Evde kalan öğrencilerin yurttaki öğrencilere göre beslenme sorunu yaşamadığı; yurttaki öğrencilerin ise daha düzensiz ve yetersiz beslendiği saptanmıştır (Kızıltan, 2000). Ermiş ve arkadaşlarının 2014 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde yürütmüş oldukları çalışmada ana öğün tüketim yerleri incelendiğinde öğrencilerin %37,7'sinin evde, %53,6'sının okul-yurt yemekhanesinde, %9'unun kafe-restoranda yedikleri gözlenmiştir (Ermiş ve ark., 2014)

Öğrencilerin kahvaltılarını yaptıkları yer karşılaştırıldığında Faydaoğlu ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada öğrencilerin %49,5'inin kahvaltıyı evde yaptığı gözlenmiştir. Vassigh'in çalışma sonuçlarına göre, erkek ve kadınların en fazla evde kahvaltı yaptıkları (sırasıyla, %37,3, %37,3) görülmüştür. Kahvaltıda evden sonra erkeklerde %32,9, kadınlarda ise %24,9 oranı ile okul kantini gelmektedir (Vassigh, 2012). Araştırmamıza konu olan kadın öğrencilerin %41,9'unun yurttaki, erkek öğrencilerin %41,6'sının evde yaptığı sonucuna varılmıştır. Faydaoğlu ve arkadaşları 2013'te Ankara Üniversitesinde öğrencilerin kahvaltı yapma durumları ve BKE değerleri arasındaki ilişkiyi incelenmiş ve yürüttükleri çalışma sonuçlarına göre zayıf olan öğrencilerin %37,7'sinin evde, aşırı kiloda olan öğrencilerin %36,4'ünün evde ve obez olan öğrencilerin %50'sinin yurttaki kahvaltı yaptığı gözlenmiştir.

Öğlen yemeklerini tükettikleri yer karşılaştırıldığında zaman yetersizliği ve ekonomik faktörlerin etkili olması sebebiyle erkek öğrencilerin %61,9'u; kadın öğrencilerin %56'sı okulun yemekhanesini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Kafeterya ve restoran en çok tercih edilen ikinci mekândır. Vassigh'in çalışma sonuçlarına göre erkeklerin %51,5'i, kadınların ise %43,5'i öğlen yemeğini okul yemekhanesinde tüketmektedir. Okul kantini ise erkeklerde %28,7, kadınlarda %34,8 oranlarıyla öğle yemeklerinde ikinci en yaygın tercihtir (Vassigh, 2012). Öğrencilerin

akşam yemeklerini tükettikleri yerlere ilişkin veriler incelendiğinde erkek öğrencilerin % 47'sinin evde, %25,6'sının yurttan; kadın öğrencilerin ise %42,6'sının yurttan, %37,8'inin evde yediği gözlenmiştir. Bu bulgu öğrencilerin kaldıkları yerin öğünlerini tükettikleri yer üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Aytekin'in çalışma sonuçları incelendiğinde öğrencilerin %66,23'ünün akşam yemeklerini okulun yemekhanesinde, %70,13'ünün ise yurttan yediği gözlenmektedir. Vassigh'in araştırma sonuçlarına göre erkeklerin %45'i, kadınların %43'ü akşam yemeklerini evde yemekteler (Vassigh, 2012).

Çalışma sonuçlarımız beden kitle endisi ile birlikte değerlendirildiğinde zayıf öğrencilerin %64,3'ü yurttan, normal kilolu öğrencilerin %41'i evde, aşırı şişman öğrencilerin %30'u evde ve obez öğrencilerin %50'si akşam yemeklerini yurttan yediklerini belirtmişlerdir.

Çalışmamıza dahil olan öğrencilerin beden kitle endisi ile öğünlerini tükettikleri yerler birlikte incelendiğinde zayıf ve obez kategorisindeki öğrencilerin öğünlerini genellikle yurttan tükettikleri gözlenmiştir. Bu bilgiler ışığında yurttan kalan öğrencilerin daha düzensiz, bilinçsiz ve yanlış beslenme alışkanlıklarına sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Beslenme eğitiminin gerekliliği, bireylerin yeterli ve dengeli beslenmeye yönlendirilip, fast-food tarzı beslenmeden uzak tutulması, obezitenin erken yaşlarda belirlenmesi ve oluşabilecek sağlık sorunlarına çözüm bulunması, tüm bunlar için politikalar geliştirilmesi ülkemiz gençliği ve halk sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akşit, M.A. (1991). *Beslenmeye giriş, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Ders Kitapları*, Yayın No:105/BG, Anadolu Üniversitesi.
- Aytekin, F. ve Bulduk, S. (2000) *Üniversite öğrencilerine verilen eğitim modellerinin öğrencilerde davranış değişikliğine etkilerinin incelenmesi*, *Milli Eğitim Dergisi*, Ekim-Aralık, 148.
- Baysal, A. (1993). *Beslenme kültürümüz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Baysal, A. (1998). *Sağlıklı beslenme uzmanların önerisi ve tüketici algılaması*, *Beslenme ve Diyet Dergisi*; 27 (2); 1-4.
- Baysal, A. (2002). *Beslenme (9.baskı)*, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara.
- Durmaz, H, Sağun, E. ve Tarakçı, Z. (2002). *Yüksekokul öğrencilerinin içme sütü tüketim alışkanlıkları*, *YYÜ Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 13(1): 69-73.
- Ermış, E., Doğan, E., Erilli, N.A. ve Satıcı, A. (2014). *Üniversite öğrencilerinde beslenme alışkanlıklarının incelenmesi*, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Örneği*, *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 6(1):30-40.
- Erten, M. (2006). *Adıyaman ilinde eğitim gören üniversite öğrencilerinin beslenme bilgilerinin ve alışkanlıklarının araştırılması*, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Faydaoğlu, E., Energin, E.ve Sürücüoğlu, M.S. (2013). *Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerin kahvaltı yapma alışkanlıklarının saptanması*, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3): 299-311.
- Gan, W., Mohd, N., Zalilah, M. & Hazizi, A. (2011). *Differences in eating behaviours, dietary intake and body weight status between male and female Malaysian University Students*, *Journal of Nutrition*, 17: 213- 228.
- Kızıltan, G. (2000). *Başkent Üniversitesi Yiyecek İçecek İşletmeciliği programına kayıtlı öğrencilerin beslenme bilgi düzeyi ve beslenme durumuna beslenme eğitiminin etkisi*, *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 29, 34-41.
- Koca Özer, B. ve Gültekin, T. (2013). *Assessment of nutritional status using anthropometric measurements in Turkish adults*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53:(2) 1-12.
- Mazıcıoğlu, M.M. ve Öztürk, A. (2003). *Üniversite 3. ve 4. sınıf öğrencilerinde beslenme alışkanlıkları ve bunları etkileyen faktörler*, *Erciyes Tıp Dergisi*, 25: 172-178.
- Onurlubaş, E., Doğan, H.G. ve Demirkıran, S. (2015). *Üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları*, *Gaziosman Paşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 32(3), 61-69.

Özdoğan Y., Yardımcı, H., Özçelik, Ö.A. ve Sürücüoğlu, M.S. (2012). Üniversite öğrencilerinin öğün düzenleri, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29; 66-74.

Öztürk, Y. ve Aykut, M., (1992) *Ya sigara ya sağlık*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

Rethaiao, A., Fahmy, A.A. & Shwaiyat, N. (2010). *Obesity and eating habits among college students in Saudi Arabia*, *Journal of Nutrition*, 9-39.

Sarıdağ, D.B. (2014). *Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan adölesan ve yetişkinlerin beslenme alışkanlıkları ile yeme tutum ve davranışlarının belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.

Şanlıer, N. (2005). *Gençlerde biyokimyasal bulgular, antropometrik ölçümler, vücut bileşimi, beslenme ve fiziksel aktivite durumlarının değerlendirilmesi*, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3):47-73.

Tanner, J.M., Hiernaux & J. Jarman, S. (1969). *Growth and physique studies*, In Weiner, J.S., and Lourie, J.A., (Eds) *In Human Biology: A Guide to Field Methods*, Edinburgh : Published for the International Biological Programme by Blackwell Scientific, Oxford.

Uçar, A. ve Hasipek, S. (2006). *Ankara Üniversitesi öğrencilerinin sigara kullanma durumunun beslenme alışkanlıkları ve bazı hematolojik parametreler üzerine etkisi*, *Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu, Yayın No:14, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler:14*, Ankara.

Vançelik, S., Önal, S., Güraksın, A. ve Beyhun, E. (2007). *Üniversite öğrencilerinin beslenme bilgi ve alışkanlıklarıyla ilişkili faktörler*, *TSK Korumucu Hekimlik Bülteni*, 6(4), 242-248.

Vassigh, G. (2012). *Üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite durumları ile sağlıklı beslenme indekslerinin değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Weiner, J.S. & Lourie J.A. (1969). *In Human Biology: A Guide to field methods*, Edinburgh: Published for the International Biological Programme by Blackwell Scientific, Oxford.

Yağmur, C. (1995). *Çukurova Üniversitesi Öğrencilerinin beslenme durumu üzerine bir araştırma*. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, (24), 239-251.

Yılmaz E. ve Özkan, S. (2007). *Üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarının incelenmesi*, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(6), 87-104.

ETKİN PİYASALAR HİPOTEZİNİN, FİNANSAL PİYASALARI AÇIKLAMADAKİ YETERSİZLİĞİ VE DAVRANIŞSAL FİNANS

THE INADEQUACY OF THE EFFICIENT MARKETS HYPOTHESIS IN EXPLAINING FINANCIAL MARKETS AND BEHAVIORAL FINANCE

Enver SÜMER¹, Şakir AYBAR²

ÖZET: Geçmişten günümüze geliştirilen finans teorilerinde ve üretilen modellerde, bireylerin yatırım kararlarında, rasyonel davrandıkları ve elde edebildikleri tüm bilgileri dikkate aldıkları savunulmaktadır.

Ancak son dönemlerde finans piyasalarında gözlemlenen anomaliler, yatırım kararlarında her zaman rasyonel davranılmadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle tasarruf sahiplerinin, birikim, yatırım ve harcamalarında neden rasyonel olmayan kararlar verdiklerini açıklamaya çalışan Davranışsal Finans doğmuş ve duygular ile kavrayış hatalarının yatırımcıları ve karar alma süreçlerini nasıl etkilediğini anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır.

Bu çalışmada finasta genel durumu yansıtmakta yetersiz kaldığı ve özel durumları temsil ettiği ileri sürülen Etkin Piyasalar Hipotezi ve bunun karşısında, sosyal, bilişsel ve duygusal önyargıların etkisinin de göz önünde bulundurulduğu Davranışsal Finansın etkinliği ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Anomali, Etkin Piyasalar Hipotezi, Davranışsal Finans

ABSTRACT: : Finance theories and models that have been developed until today argue that individuals act rationally in investment decisions and consider all the information they can get.

However, anomalies observed in financial markets recently revealed the fact that investment decisions are not always given rationally. Therefore, Behavioral Finance that is trying to explain why depositors give irrational savings, investments and spendings decisions were born. Also it tried to understand and explain how emotions and understanding errors affect investors and their decision making processes.

This study investigates the effectiveness of the Efficient Market Hypothesis which is inadequate to reflect the general situation of finance, and represents only the special circumstances and Behavioral Finance that also considers social, cognitive, and emotional prejudices.

Keywords: Anomalies, Efficient Market Hypothesis, Behavioral Finance

1.GİRİŞ

Geçmişte, etkin piyasalar hipotezi üzerinde çokça çalışılmış olmasına rağmen, sonraları yapılan çalışmalar, teorinin açıklamada yetersiz kaldığı sonuçları ortaya çıkarmıştır. Elde edilen sonuçlar, yeni modellere olan ihtiyacı ortaya koymuş ve başta davranış bilimleri olmak üzere, farklı sosyal bilimlerle ortak çalışmalar yapılmıştır.

¹ Erzincan Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, esumer@erzincan.edu.tr

² Erzincan Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, saybar@erzincan.edu.tr

Yeni yaklaşımlarla, gerek algılama ve yeniden anlamlandırma, gerekse bu doğrultuda hareket alanını düzenleme aşamaları araştırılmıştır. Buradan yola çıkarak, bireylerin yatırım kararı alırken etki altında kaldıkları bazı psikolojik unsurların var olduğunu ortaya koymaya çalışan davranışsal finans teorisi ortaya çıkmıştır. Bu teori ile tasarruf sahiplerinin yatırım kararı alırken, bazı varsayımlar ve önyargılardan etkilenerek, rasyonel kararlar alamadıkları ve etkin piyasa teorisinin tutarlı olamayacağı anlatılmaya çalışılmaktadır. Araştırmacılar, yatırım kararları alınırken, sadece risk ve getiri unsurlarının göz önüne alınmadığını, bunların dışında başka faktörlerin de yatırım sahiplerini etkilediğini, bu nedenle risk ve getiri dışındaki değişkenlerin de, yatırımcı tarafından eksik veya hatalı değerlendirilebileceğini savunmaktalar. Bazı zamanlarda, yatırımcılar risk ve getiri unsurlarını göz önünde bulundurmamak yerine, kendilerini en fazla tatmin edecek yatırımları tercih edebilmektedir.

2. ETKİN PİYASALAR HİPOTEZİ

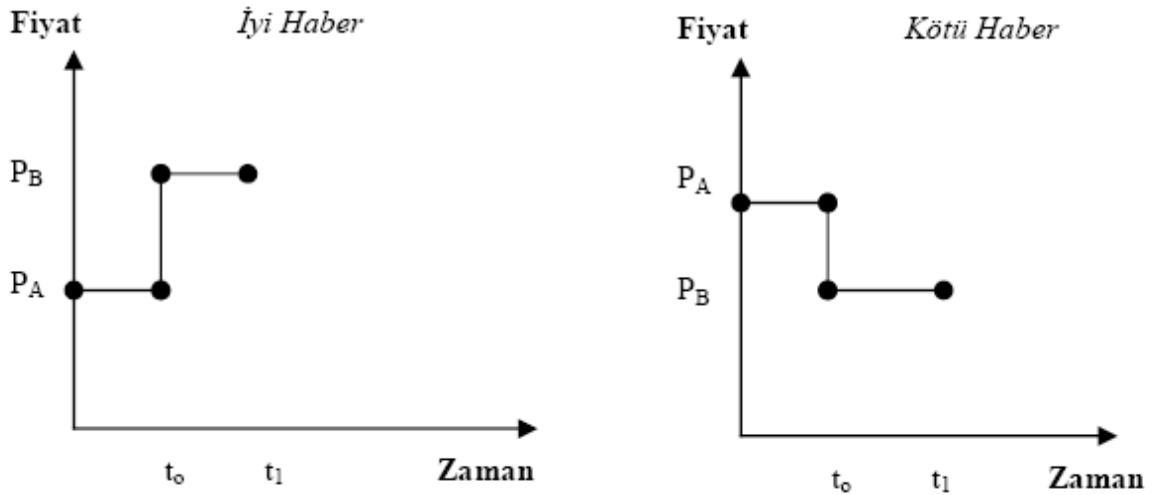
Hali hazırdaki bilgilerin bütün yönleriyle ortaya konulduğu menkul kıymetlerin işlem gördüğü piyasalara etkin piyasalar denir (Fama, 1970). Etkin piyasalar hipotezi, uzun süredir, finansın temel kaynaklarından biri olarak varlığını sürdürmüştür (Shleifer, 2003). Aslında, etkin piyasalar kavramı, çok daha öncelerde çalışmalara konu olmuştur.

Diğer değişkenlerin sabit olduğu koşullarda, piyasalar düşüş ya da yükseliş beklentisinde olmamaktadır. Çünkü, piyasa cari gerçek fiyatlar dışında bir şeyle ilgilenmez. Menkul kıymet fiyatlarının rassal yürüyüş modeli, matematiksel özelliklerden etkilenmektedir (Altun, 1992).

Etkin piyasa hipotezinin dayandığı varsayımlar; mevcut bilginin serbest bir şekilde her yatırımcı tarafından piyasadan elde edilmesi, risk ve getiri bakımından yatırımcıların beklentilerinin birbirleri ile paralellik göstermesi, yatırımcıların seçimlerini yaparken risk ve getiri temelinde süreçleri sürdürmesi, yatırım yapan kişilerin en önemli amacının nihai zenginlik olması ve aynı zamanda gelecek bakımından yatırımcıların benzer doğrultuda düşünmeleridir (Tamer ve Kayalıdere, 2002).

Tüm bilgilerin aktarılması ve kullanıcılar tarafından değerlendirilmesi halinde, hisse senedinin anlık değeri ile gerçek değeri eşitlenecektir. Temel ve teknik yaklaşımlar, etkin piyasalar hipotezi tarafından kabul edilmemektedir. Fiyatların rassal oluştuğu varsayılmaktadır ve bu da fiyat belirleme yaklaşımlarının gereksizliğini göstermektedir. Piyasalardaki fiyat değişimleri birbirinden bağımsızdır. Fiyatlar elde edilen bilgilere göre oluşmaktadır. Bu durumda yanlış fiyatlandırmayı önleyecektir.

Yatırımcıların elde ettikleri bilgiler doğrultusunda isabetli kararlar vermeleri, rasyonel davrandıklarının göstergesidir. Hisse senetlerinin değerlerinde iki yönde de hatalı dalgalanmalar görülebilmektedir. Ancak bu dalgalanmaları ortadan kaldırmak için hareket gerçekleştiremeyecektir. Etkin bir piyasada bazı verilerin sebep olacağı etkilenme aşamaları aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1. Yatırımcının Anormal Değişimlere Tepkisi

Piyasalardan beklentilerin rasyonel olmaması durumunda, etkin piyasalardan söz edilemez. Yatırımcıların hisse senetlerinin fiyatlarında, geleceğe yönelik beklentileri, elde ettikleri bilgiler doğrultusunda oluşmaktadır. Şayet, piyasa fiyatı beklentilerinin altında kalıyorsa, hisse senedi alışı, aksi durumda hisse senedi satışı gerçekleşir.

2. 1. Etkin Piyasa Formları

Menkul kıymet fiyatlarını etkileyen bilgiler, etkin piyasalar hipotezi tarafından, geçmiş fiyat bilgileri, ulaşılabilen bilgiler, iç bilgiler olarak üçe ayrılır (Kıyılar, 1997). Bilgi alt kümesi açısından ise, Zayıf, Yarı Güçlü, Güçlü olarak ayrılan gruplar aşağıda açıklanmıştır (Fama, 1970).

2. 2. Zayıf Formda Etkinlik

Derece bakımından etkin piyasalar hipotezinin en düşük derecesi olan zayıf formda etkinlik, ortalamanın üzerinde bir getiri elde etmek için yatırımcıların geçmişteki fiyat hareketlerini kullanmasıdır. Diğer bir ifade ile şimdiki ve geçmişteki fiyat değişimleri ile gelecekteki fiyat değişiklikleri konusunda anlamlı bir tahmin yapılamaması durumudur (Altun, 1992).

Piyasada daha önce belirtildiği gibi arz ve talebe göre serbestçe oluşan menkul kıymet fiyatları, ilgili menkul kıymetin geçmiş tüm fiyat bilgilerini yansıtacağı için, zayıf formda etkin bir piyasada teknik analiz yatırımcıya ortalamanın üzerinde bir getiri sağlamayacaktır.

2. 3. Yarı Güçlü Formda Etkinlik

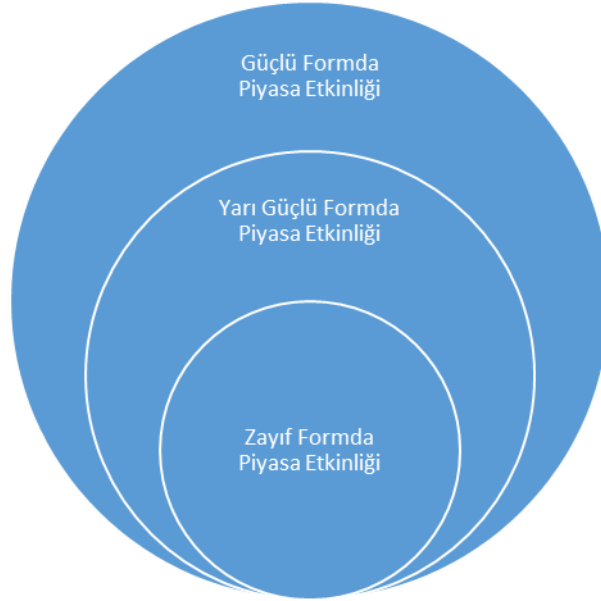
Yarı güçlü formda etkinlik, etkin piyasalar hipotezinde yer alan derecesi zayıf formda etkinlikten sonra gelen bir etkinliktir. Bu etkinliğin özelliklerine baktığımızda; piyasada oluşan fiyatlara, hem kamuya açıklanan tüm bilgilerin hem de geçmiş fiyat bilgilerinin yansıtılması, cari fiyatlara yansıyan kamuya açıklanmış bilgilerin olması ve bu bilgilerin kullanılması sonucu ortalama üstü getirilerin engellenmesi ve temel analiz ile teknik analizin kullanılmasının anlamsız hale getirilmesi özellikleri yer almaktadır (Bodie, Kane ve Marcus, 2009). Yarı güçlü formda etkin olan piyasalarda yatırımcılar, tüm bilgiler fiyatlara yansıdığı için normalin üstünde getiri elde edememektedir.

2. 4. Güçlü Formda Etkinlik

Arz ve talebe göre piyasada oluşmuş fiyatların geçmiş fiyat bilgileri, kamuya açıklanan tüm bilgiler ve bunların yanında firma içi bilgiler (insider information) adı verilen özel bilgileri

de yansıtıyor olması, piyasanın güçlü formda etkin olduğunu göstermektedir. Tüm bu bilgileri yansıtan fiyatların sonucunda, özel bilgi sahibi firma yöneticileri ve firma sahipleri de ortalamanın üzerinde getiri elde edemeyecek, böylece teknik ve temel analizlerin yanı sıra “içeriden öğrenenlerin ticareti” (insider trading) de anlamsız olacaktır.

Tüm bu etkinlik formları toplu olarak değerlendirildiğinde zayıf, yarı güçlü ve güçlü formda etkin piyasaların birbirlerinden bağımsız olmadıkları gözlemlenmektedir. Yarı güçlü formda etkin bir piyasanın aynı zamanda zayıf formda da etkin olması gerektiği, güçlü formda etkin bir piyasanın ise hem zayıf formda etkin, hem de yarı güçlü formda etkin olması gerektiği görülmektedir (Karan, 2004).

Şekil 2. Etkin Piyasalar

2. 5. Fiyat Anomalileri

Anomali; gözlemsel olarak teoride sunulan bulgular ile olağan olmayan bir davranışın uyuşmamasıdır. Teorik çerçevede deneysel bir bulguyu ifade etmek güç ise ya da varsayımlar yapmak gerekli ise ilgili bulgu, anomali olarak göz önünde bulundurulabilir.

Teorik ve deneysel birçok araştırma yapılarak, piyasa araçlarının getirilerinin davranışsal özellikleri üzerinde, etkin piyasa hipotezinin geçerliliği sınanmıştır. Yapılan bu araştırmalar literatürde fiyat anomalisi olarak tanımlanmakla birlikte, bu anomalilerin, sermaye piyasası araçları bazında ortalamadan sapmalar olarak veya hisse senedi getirilerinde belirli dönemler gözlemlendiği belirlenmiştir.

Anomaliler, mevsimsel anomaliler ve fiyat anomaliler olmak üzere uluslararası literatürde iki ana başlık altında incelenmektedir. Fiyat anomalileri, aşırı reaksiyon ve düşük reaksiyondan kaynaklı olarak piyasa etkinliğinden sapma durumunu ifade eder. Mevsimsel anomaliler ise; belirli bir dönem öncesi ya da sonrası oluşan anomaliler olarak adlandırılmaktadır.

Ampirik bir bulgunun bir anomali olarak adlandırılması için etkin piyasa hipoteziyle uyuşmaması gerekmektedir. Gözlemlenen anomaliler; gün içi anomaliler, günlere ilişkin anomaliler, aylara ilişkin anomaliler, tatillere ilişkin anomaliler ve firma büyüklüklerine ilişkin anomalilerdir. Piyasaların zayıf formda etkinliğini incelemek için dönemsel anomaliler testi uygulanmaktadır (Barak ve Demireli, 2002).

Hisse senedi getirileri ile ilgili ampirik çalışmalar, finans literatüründe, yaygın iki anomali üzerinde yoğunluk göstermektedir. Bunlar, hisse senetlerindeki, bazı haberlere karşı (kazanç

Etkin Piyasalar Hipotezinin, Finansal Piyasaları Açıklamadaki Yetersizliği ve Davranışsal Finans

duyuruları gibi), düşük reaksiyon durumu ve birbirini takip eden iyi ya da kötü haberler sonucu oluşan aşırı reaksiyon durumu anomalisidir (Barberis, Shleifer ve Vishny, 1998).

Düşük reaksiyon bulguları, 1 ve 12 aylık dönemler arasında yatırımcıların hisse senetleri fiyatları ile ilgili bazı bilgilere yetersiz ilgi gösterdiğini ileri sürmektedir. Aşırı reaksiyon anomalisinde ise hisse senetleri fiyatları, 3 ila 5 yıl gibi bir dönemde, aynı doğrultudaki haberlere tutarlı bir şekilde aşırı ilgi göstermekte ve bu da aşırı tepkiye neden olmaktadır. Aşırı tepki uzun vadede, iyi haberlere sahip senetlerin, yüksek değerlenmesine (değerinden fazla fiyata gelmesine) neden olmakta, takip eden yıllarda ise ortalama kârın düşmesine yol açmaktadır (Barberis, Shleifer ve Vishny, 1998).

Kimi zaman yatırımcıların aşırı reaksiyon göstermelerine sebep olan faktörler; kaybeden hisse senetlerinin erken satılması ya da kazanan hisse senetlerinin çok yüksek fiyattan satın alınmasıdır (Döm, 2003).

2. 6. Davranışsal Finans

18. ve 19. yüzyıllarda ‘Homo economicus’ iktisadi denklemlerin oluşturulması amacıyla, temel insan modeli olarak ortaya konulmuştur. Her yerde ve her zamanda var olduğu kabul edilen Homo economicus, aynı zamanda üretim, tüketim ve mübadele faaliyetlerinde içinde bulunduğu süreç ve geleceğe ilişkin tam bilgiye sahip olduğu varsayılmaktadır. Homo economicus sahip olduğu bu bilgiler çerçevesinde alacağı karar ve yatırımlarında daima tutarlı ve saf akılcı hareket etmektedir (Yalçınkaya, 2004).

Homo economicus’un tam bilgi sahibi ve yanlış yapmayan karar birimi olma özelliğinin geçersiz olma sebebi; toplumsal yapının çok değişkenli ve belirsiz esaslı olması ve beklenmeyen zamanda beklenmeyen değişkenden belirsiz bir etkiye bağlı kalmasıdır. Davranışsal finans alanındaki çalışmalar iki ana konu üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisi; Bilişsel Kusurlar (anlama ve kavrama ile ilgili psikolojik kusurlar) diğeri de bu bilişsel kusurların karar alma sürecindeki etkileridir (Ergincan, 2004).

Yatırımcılar üzerinde yapılan araştırmalar yatırımcıların yatırım kararlarında rasyonel olarak tercihlerini maksimize etmek, portföylerini çeşitlendirmek ve riskte kaçınmak istemelerine rağmen bunu gerçek hayatta yaptıkları yatırımlarında gerçekleştiremedikleri saptanmıştır. Buna temel gerekçe olarak ise; bilişsel kusurlar gösterilmektedir. Bu psikolojik önyargılar sonucunda farklı davranış süreçlerinde bulunabilirler (Döm, 2003).

Yatırımcıların, yatırım kararlarını alırken neleri dikkate aldıkları incelendiğinde sadece risk ve getiri değişkenlerini değil bunların yanında başka değişkenleri de gözettiklerini ve bütün değişkenlerin değerlendirmesinin kusursuz bir süreç olmadığını sonuç olarak da alınan kararların, faydayı maksimize eden değil, en iyi ihtimalle karar alıcı durumundaki yatırımcıyı tatmin eden kararlar olduğu varsayımı davranışsal finans konusunda yapılan araştırmaların çıkış noktasıdır (Bostancı, 2003).

Geleneksel finans araştırmalarında genellikle önce bir model ortaya atılmakta ardından yapılan ampirik çalışmalarla bu modelin doğruluğu araştırılmaktadır. Davranışsal finansta ise, önce piyasadaki davranış biçimleri gözlenmekte sonra bu gözlemlerin sonucuna göre davranış biçimlerini açıklayan bir model oluşturulmaya çalışılmaktadır (Estrada, 2001). Davranışsal finansta geliştirilen modeller finansal piyasalarda insanların nasıl hareket etmesi gerektiğini değil, “gerçek hayatta nasıl hareket ettiklerini” anlamaya çalışmaktadır.

Davranışsal finans bazı finansal problemlerin, rasyonel insan modeli yerine tam anlamıyla rasyonel olmayan insan modeli kullanılarak daha kolay çözülebileceğini tartışmaktadır (Barberis ve Thaler, 2002).

2. 7. Beklenen Fayda Teorisi ve Eleştiriler

Teorinin kökenleri Bernouilli’nin St. Petersburg paradoksundan hareketle “değer”in normatif bir karar kuralının varlığı olmadan çelişkili sonuçlar vereceği ve bu normatif karar kuralının da fayda üzerinden tanımlanabileceği çalışmasına dayanır. Bernouilli insanların sadece

beklenen değere göre değil, faydalarını maksimum etmelerini sağlayacak seçimler yaptıkları sonucuna varmıştır. Bernouilli'nin önermesine göre fayda fonksiyonu sadece servetin, gelirin doğrusal değildir, tam tersine subjektif ve içbükey bir fonksiyondur. Fonksiyonun konkav şekli “azalan marjinal fayda” kavramının başlangıcı sayılabilir.

Bernouilli'nin teorimi, fayda teorisinin başlangıcı sayılmaktadır. Fakat Bernouilli'den iki yüzyıl sonra Neumann ve Morgenstern, bu teoride önemli aşama kaydederek var olan aksiyomatik yapıyı daha da geliştirmişlerdir. Subjektif fayda teorisi adıyla anılan bu modele göre, insanlar subjektif faydalarını maksimum yapacak tercihlerde ve seçimlerde bulunurlar.

Bir seçimin rasyonel olabilmesi için şu üç aksiyomu içermesi gerekmektedir (Colell, Whinston ve Green, 1995).

Bütünlük: Tüm $x, y \in X$ için, $x \geq y$ veya $y \geq x$ veya ikisi birden olmalıdır (Aslında burada bireyin çoğu aza tercih edeceği belirtilmektedir).

Dönüşlülük: Herhangi bir tercih en az kendisi kadar iyi olmalıdır ($x \geq x$) (Bu da marjinal faydanın azalması olarak ifade edilebilmektedir).

Geçişkenlik: Tüm $x, y \in X$ için, eğer $x \geq y$ ve $y \geq z$ ise bu durumda $x \geq z$ dir. Tüketici farklı mal gruplarını kendisine sağladığı faydaya bağlı olarak sıralayabilmektedir.

Gerçek hayatta karar vermeden önce sonuçların olasılıklarını bilmeyiz. Beklenen fayda teorisi böyle bir durumu açıklamada yetersiz kalması nedeniyle L. Savage tarafından Subjektif Fayda Teorisi geliştirilmiştir. Buna göre belirli aksiyomlar altında, tercihler bireyin subjektif olasılık değerlendirilmesiyle çarpılan fayda fonksiyonudur (Barberis ve Thaler, 2002). Ancak Beklenen Fayda Teorisi gibi Subjektif Beklenen Fayda Teorisi de yoğun eleştiriler almıştır.

2. 8. Psikolojik Temeller

İnsanların karar alma süreçlerinde belirsizlik çok önemli bir bileşendir. Bireyler genellikle kararlarını belirsiz olan olayların olası sonuçlarının gerçekleşme olasılığı üzerinden almaya çalışmaktadır. Tüm olayların olası sonuçlarını değerlendirmek için bireyler genellikle kesin ve net sonuçlar veren modeller kullanamamaktadır. Finansal piyasalardaki yatırımcılar da dahil olmak üzere bireyler karar verirken inanışlarına, önyargılarına ve “heuristics” adı verilen buluşsal yöntemlere başvurmaktadır.

Buluşsal Yöntemler (heuristics) teriminin sözlük anlamı insanların kendileri için bir şeyleri bulma yöntemidir ki bu yöntem genellikle deneme yanılmadan oluşmaktadır. Ancak bireylerin karar alma konusundaki sorunlarını çözmek için kullandıkları bu buluşsal yöntemler yanlış kararlara da yol açabilmektedir. Çünkü “buluşsal yöntemler önyargıları da içerebilir. Bu da hedef saptırabilecekleri anlamına gelmektedir (Shefrin, 2002). Diğer bir ifadeyle, insanlar belirli bir konuda karar almaya çalışırken önlerinde hazır bulunan bilgiyi kullanmak için buluşsal yöntemleri ve sahip oldukları önyargıları da karar sürecinde kullanmaktadır. Ancak bireylerin belirli hatalar yapması olasıdır, çünkü kullandıkları buluşsal yöntemler mükemmel değildir ve sahip oldukları önyargılar onları yanıltma eğilimindedir (Montier, 2002).

2. 9. Aşırı İyimserlik

Aşırı iyimserlik (optimism bias) kişilerin, arzu ettikleri sonucun gerçekleşme olasılığını yüksek tahmin ederken arzu etmedikleri sonucun gerçekleşme olasılığını daha düşük tahmin etmeleri eğilimidir. İnsanlar kendilerini değerlendirirken daha hoşgörülü olabilmekte ve kendilerini başkalarının kendilerini gördüğünden daha iyi görmektedir.

2. 10. Aşırı Güven

İnsanlar sadece aşırı iyimser değillerdir. Aynı zamanda kişisel yeteneklerine ve bilgilerine aşırı derece güven duymaktadırlar. Kamuya açık olan bilgilere olması gerekenin üzerinde bir önem atfederler. Ancak bu durumda riskleri olduğundan daha düşük hesaplamakta ve durumu kontrol güçlerini abartmaktadırlar.

2. 11. Bilişsel Çelişki

Bilişsel çelişki, insanların inanışları ve varsayımlarının yanlış olduğunu gösteren kanıtlarla karşılaştıklarında yaşadıkları zihinsel bir zıtlaşmayı ifade etmektedir. İnsanlar zihinsel olarak tutarsızlık yaşamamak veya bu tutarsızlığı azaltmak için hızlıca inkar etme yoluna gitmektedirler.

2. 12. Doğrulama Eğilimi

İnsanların elde ettikleri ilk bulguları ve sahip oldukları inançları koruma yönünde davranış sergilemesidir. Doğrulama eğilimi insanların var olan inançları ile örtüşen bilgileri araştırması, inançları ile çelişen bilgileri ise ihmal etmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

2. 13. Tutuculuk

Tutuculuk var olanı korumaya yönelik istektir. Davranışsal finans açısından ise tutuculuk, yatırımcıların yeni kanıtlara ve bilgiye göre kendi inanışlarını güncellemede yavaş kalması anlamı taşımaktadır. Yavaş kalması ise yeni bilgilere geç ve eksik tepki vermesine yol açarak finansal piyasadaki fiyatlarda sapmalara neden olmaktadır.

2. 14. Çıpalamak

İnsanlar kantitatif bir değerlendirme yapmak durumunda olduklarında, yaptıkları değerlendirme kendilerine yöneltilen önerilerden etkilenmektedir. Yani karar alıcı karşılaştığı bir karar sorununda hazır olarak verilen seçeneklere dayanarak karar vermektedir. Diğer olası seçenekleri ya da alternatifleri tam olarak değerlendirmemektedir.

2. 15. Temsiliyet Kısayolu

Düşünce sürecinde, bir hipotezin doğru olma veya bir örneğin belli bir kategoriye ait olma olasılığını, diğer bilgilerden bağımsız olarak, örnek ile prototipi veya ait olduğu kategori arasındaki benzerliklere bakarak değerlendirmeyi ve söz konusu örneğin ilgili prototipin veya kategorinin temel özelliklerini temsil edip edemediğini belirlemeyi içeren bilişsel bir kestirme yoldur.

2. 16. Mevcudiyet Önyargısı

Mevcudiyet kısayolu (availability heuristic) insanların sistematik olarak bazı türdeki bilgilere düşük ağırlık verirken bazılarını yüksek ağırlık vermesinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar karar sürecinde dikkatlerini çeken ve daha çabuk hatırlayabildikleri bilgilere aşırı ağırlık verme eğiliminde olabilmekte ve bir olayın gerçekleşme ihtimali üzerine karar verilirken, konuya ilişkin geçmiş tecrübelerinden yararlanılabilmektedir.

2. 17. Belirsizlikten Kaçınma

Gerçek hayatta olayların objektif olasılığı nadiren bilinmektedir. Fakat bir ekonomik aktör iki olaydan birinin olasılığına ilişkin göreceli olarak daha fazla bilgiye sahipse nasıl davranacaktır? Daha önce kısaca değinilen subjektif beklenen fayda teorisine göre, belirli aksiyomlar altında tercihler yapılırken fayda fonksiyonu herbir olayın subjektif olasılığına verilen ağırlıklarla çarpılarak oluşturulmaktadır.

2.18. Önceden Biliyordum Yanılgısı

Bu yanılgı çok basit bir şekilde "Ben zaten biliyordum" düşüncesine sahip bireylerin yanılgısı olarak özetlenebilir. Bir olay yaşanıp bittikten sonra önceden biliyordum yanılgısına sahip insanlar, önceden tahmin etme olanağı olmamasına rağmen olayı önceden tahmin ettiğine inanmaktadır.

2. 19. Çerçeve Yanılgısı

Çerçeve yanılgısı karar almak durumunda olan bireyin aynı sorunun farklı şekilde tarif edilmesine / çerçeveselenmesine farklı şekilde tepkiler vermesidir. Çerçeve yanılgısına aşağıdaki şekildeki gibi optik yanılgılar da neden olabilir.

2. 20. Donatı Yanılgısı

Donatı yanılgısı belirli bir objeye olması gerektiğinden farklı bir değer eklendiği zihinsel sürecin ürünüdür. Eklenen bu değer, bireyin objeye sahip olması ya da sahip olma potansiyelinin bulunmasına bağlı olarak farklılaşmaktadır.

2. 21. Zihinsel Muhasebe

Bireylerin ve hane halklarının finansal aktivitelerini organize ederken, değerlendirirken ve hesabını tutarken kullandıkları bilişsel operasyonlardır.

Temel istatistik kavramları iktisatçılar tarafından karar alma süreçlerini incelerken bir analiz yöntemi olarak kullanılmaktadır. Olayın olma hali yani “olasılık” olayın görece olarak meydana gelme sıklığı ile ilişkili bir kavramdır. Örneğin, havaya atılan para yere düşmeden, kişilerin sonuca ilişkin kesin bir fikri yoktur. Çünkü, paranın yazı veya tura gelmesi sonucu önceden kesin bilinmeyen bir durumdur. Fakat, tahmin önceden yapılan deneylerden elde edilen sonuca göre yapılan objektif olmayan bir değerlemeyi içerir. Bu değerlendirme kişilerin beklentileridir.

İktisat teorisinde insan davranışlarına kazanma isteği egemen olan davranış olarak görülür. Bu sebeple, deterministik bir dünyada, kazancı kayıbdan fazla olan aktiviteler insan için çekici olacaktır. Eğer, dürüst bir oyunun beklenen kazancı, bu oyunun kayıbdan fazla ise, çoğu daima aza tercih eden rasyonel insanın bu oyuna katılması beklenecektir. Fakat, iktisatçılar, insanların genelde bu gibi dürüst oyunlara katılma eğiliminde olmadıklarını gözlemlemişlerdir.

Alınan kararın tek başına dürüst bir oyunun beklenen değerine de bağlı olmadığı görülmektedir. Oysa yukarıda verilen örnek, insanın elde etmeyi beklediği bir gelirin doğuracağı fayda ile kaybetmeyi beklediği gelirin doğuracağı faydanın birbirine denk olmadığını göstermektedir (Abaan, 1998: 80).

3. SONUÇ

Yıllar boyunca birçok ekonomi ve finans teorisinin geliştirilmesi ve modellerin üretilmesinin sebebi; bireylerin rasyonel davranışları ve karar alma süreçlerinde mevcut tüm bilgileri dikkate almalarıdır. Bu noktada davranışsal finans gelişerek boşluğu doldurmuş ve duygular ile kavranış hatalarının yatırımcıları ve karar alma süreçlerini nasıl etkilediğini daha iyi anlama ve açıklamaya çalışmıştır. Her ne kadar davranışsal finans hala tartışmalı bir konu olsa da, birçok araştırmacı, psikoloji ve insan davranışlarıyla ilgili diğer sosyal bilimlerin, etkin piyasalar hipotezinin yanında, mali piyasalardaki birçok anomalinin, piyasa balonlarının ve çöküşlerin anlaşılmasına önemli ölçüde ışık tutabileceğine inanmaktadır.

Piyasalar genelinde etkisi olan birçok rasyonel olmayan davranış kalıpları meydana gelmiştir. Bireylerin kendi kararlarına aşırı güvenleri, geçmişten hafızada kalan bilgilere göre karar verme eğilimi olan çıpalama etkisi, ilk yatırımlara veya seçimlere bağlanılan maddi ya da manevi kaynağın ziyan edilmemesi güdüsü, yapılan hataların ne kadar küçük olursa olsun davranışların pişmanlık hissetmemek üzere programlanması gibi süreçler rasyonel olmayan davranışların yaygın örnekleri sayılabilir.

Kavrayışsal ve duygusal faktörler finansal piyasalarda önemi ihmal edilemeyecek bir rol oynamaktadır. İlgili süreçler yatırımcıların daha etkin ve bilgili olacağı şekilde yalınlaştırılarak uygulanmalıdır.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli durum ise, yatırımcıların farklı bilgi ve eğitim seviyelerinde olmalarıdır. Bunun için standart ve tek tip eğitim veya bilgilendirme çalışmaları

Etkin Piyasalar Hipotezinin, Finansal Piyasaları Açıklamadaki Yetersizliği ve Davranışsal Finans

yerine, hitap edilecek olan yatırımcı kitlesinin durumuna uygun programların oluşturulması, yatırımcılara ulaşmak için televizyon, radyo, internet ve süreli yayınlar gibi birden çok kanalın kullanılması da önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abaan, Ernur Demir. (1998), "Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler", TCMB Tartışma Tebliğ No:2002/3.
- Altun, U. Oğuz. (1992), "Sermaye Piyasalarında Etkinlik: İMKB Üzerine Fiyat Etkinliği Testi", SPK Araştırma Dairesi Yeterlilik Etüdü, Ankara.
- Barak, Osman ve Demireli, Erhan. (2002), "İMKB'de Gözlemlenen Fiyat Anomalilerinin Davranışsal Finans Modelleri Kapsamında Değerlendirilmesi".
- Barberis, Nicholas, Shleifer, Andrei and Vishny, Robert. (1998), "A Model of Investor Sentiment", *Journal of Financial Economics*, c.49.
- Barberis, Nicholas, Thaler, Richard, "A Survey Of Behavioral Finance", *The Handbook of the Economics Of Finance* 2002, b.18.
- Bostancı, Faruk. (2003), "Davranışçı Finans" Yeterlilik Etüdü, S.P.K. Yayın No:57, Ankara.
- Döm, Serpil. (2003), "Yatırımcı Psikolojisi", İstanbul, Değişim Yayınları.
- Ergincan, Yakup. (2004), "Davranışçı Finans ve Yatırımcı Bilgilendirme Perspektifiyle MKS Uygulamaları", <http://www.mkk.com.tr/MkkComTr/assets/files/tr/yay/mektuplar/GM24.pdf>.
- Estrada, Javier. (2012), "Law and Behavioral Economics", <http://webprofesores.iese.edu>.
- Fama, Eugene F. (1970), "Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work", *Journal of Finance*, Vol. 25, No:2.
- Karan, Mehmet Baha. (2004), "Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi", 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kıyılar, Murat. (1997), "Etkin Pazar Kuramı ve Etkin Pazar Kuramının İMKB'de İrdelenmesi – Test Edilmesi", Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara.
- Montier, James. (2002), "Behavioral Finance: Insights into Irrational Minds and Markets", John Wiley & Sons, Ltd. West Sussex.
- Öncü, Semra, Aktaş, Hüseyin, Kargın, Sibel, Aktaş, Rabia ve Kayalı, Nilgün. (2001), "Yatırımcıların Anormal Fiyat Değişimlerine Tepkisi", www.finansbilim.com/ufs2006/Makaleler/YATIRIMCILARINANORMAL.pdf.
- Shefrin, Hersh. (2002), "Beyond Greed and Fear", Oxford University Press, New York.
- Shleifer, Andrei. (2003), "Are Financial Markets Efficient?", *Inefficient Markets: An Introduction to Behavioral Finance*, Clarendon Lectures in Economics, New York, Oxford University Press Inc.
- Tamer, Tuna, Kayalıdere, Koray. (2002), "1995 - 2000 Döneminde İMKB'de Anomali Araştırması", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, c.9, sayı: 1-2.
- Yalçınkaya, Timuçin. (2004), "Risk ve Belirsizlik Algılamasının İktisadi Davranışlara Yansımaları", Muğla Üniversitesi Tartışma Tebliğ, Working Paper No: 2004/05.

İSLAM MUHAKEME HUKUKUNDA ŞAHİTLİK VE HÜKÜMLERİ IN THE ISLAMIC REASONING LAW PROPERTY AND PROVISIONS

Mücahit ÇOLAK*

ÖZET: Toplumda yaşanan anlaşmazlıkların tespiti, suçlunun belirlenmesi ve bir iddianın ispatında şahitliğin önemi büyüktür. Adaletin tecellisi ve hak sahibine hakkını teslim etmek için şahitlik kurumunun sağlıklı işlemesi gerekir.

Bu çalışmamızda şahitliğin önemi, ve nasıl bir yükümlülük olduğu vurgulanmış; şahitlerin nitelikleri, şahit olma ve şahitlik yapmada aranan şartlar İslam Hukukuna göre incelenip günümüz hukuku ile mukayeseli olarak işlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Şahit, Adalet, Tezkiye, Muhakeme

ABSTRACT: It is important to witness the discovery of the disputes in the society, the determination of the offense and the prosecution of an indictment. It is necessary for the witnessing institution to carry out a healthy process in order to deliver the right to possession of the right and the right to justice.

In this study, we emphasized the importance of your witness and what kind of obligation it is; The qualifications of the witnesses, the conditions for witnessing and witnessing were examined according to Islamic law and processed in contradiction with today's law.

Keywords: Witness, Justice, Tezkiye, Reasoning.

1. GİRİŞ

Şahitlikten gaye hakkın ispatı ve izharıdır. İslam Hukukunda suçun çeşidine göre istenen şahitlerin nisabı (sayısı) farklılık gösterir.

Kur'an alış-veriş, borç ilişkisi gibi muâmelâta ait konularda yazıya geçirme ve şahit tutmayı beyan ederken vuku bulacak anlaşmazlıkların çözümünde tedbiri baştan almakta ve vuku bulacak anlaşmazlıklarda ibraz edilecek delilleri önceden tespit etmektedir.

Beyyine, hakkı, doğruyu beyan ve izhar eden her şeye denir.¹İslâm hukukçularının büyük çoğunluğunun beyyineden maksadın şahitlik olduğunu ifade etmesi, beyyinenin bir tanımını vermekten ziyade şahitliğin ilk devirlerden beri en yaygın şekilde kullanılan bir ispat vasıtası olduğunu belirtme gayesiyle açıklanabilir.² Zira beyyineyi şahitlikle sınırlandırmak bir çok suçun ispat edilmemesini doğurur.³ İspata yardım eden her türlü karine, emare, işaret ve kriminal bulguların iddianın ispatında kullanılarak hakkın izharına vesile olması adaletin gerçekleşmesi açısından büyük önemi vardır. Günümüzde adlî tıp ve iz bilimi gibi teknolojik gelişmeler adaletin tecellisi ve hakkın sahibine teslim edilmesinde önemli rol alan faktörlerdir.

* Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Erzincan-Türkiye, muc.colak@gmail.com

¹İbn Kayyim, *et-Turuku'l-Hukmiyye fi-Siyâseti's-Şer'îyye, Dâri İhya'il-Ulûm, Beyrut., thk. Behic Gazâvî, Beyrut, ts,12,14*; Yıldız, Kemal, İslam Yargılama Hukukunda İspat Vasıtası Olarak Şahitlik, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üni. Sos. Bil. Ens.İst.1989.s. 38.

² Bardakoğlu, Ali, "Beyyine", DİA, 1992, VI/ 97.

³ Beroje, Sahip, İslam İspat Hukuku, Fecr Yayınları, Ankara, 2007, s.40.

İslam hukuku açısından şahitlik Kur'an ve sünnette bizzat belirtilen bu ispat vasıtalarından ikrardan sonra ikinci sırada gelir.

Çalışmamızda şahitlik üzerine yoğunlaşacağız. Diğer ispat vasıtaları bu çalışmamızda yer almayacaktır. Şahitliğin genel olarak tanımı ve şartları üzerinde durulacak ve günümüz hukuku ile mukayesesi yapılacaktır. Mukayese yapılırken birleştiği ve ayrıldığı yerler belirtilecektir..

2. TANIM

Kur'an-ı Kerimde şahit getirmek⁴ şahit tutmak, şahit bulundurmak⁵ mealindeki ayetler şahitliğin bir ispat vasıtası olduğunu belirtir.

İspat vasıtalarının objektif kıstaslarla değerlendirilmesi İslam hukukunun önemli özelliklerinden biridir.⁶ Allah (c.c) Kuranda "İnsanlar arasında hak ile hüküm vermeyi"⁷emrediyor.

İslam Hukukunda beyyinatın tekili olan "beyyine" tabirinden birinci derecede "adil şahit" kast ediliyorsa da hakkın izharına vesile olan bütün delillere de beyyine deneceğini Mecelle "hücceti kaviyye"⁸ yani kuvvetli delil olarak açıklamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) in bu konuda "eğer insanlara sırf iddialarıyla (delil olmadan) talep ettikleri verilseydi insanlar başkalarının kan ve mallarını istemeye kalkarlardı. Ancak iddia sahibine beyyine gerekir, iddiayı inkar edene de yemin gerekir"⁹

Şehadet kelimesi Arapça bir kelime olup شهد - يشهد - شهادة filinden türemiş mastar bir kelimedir. Bu kelime sözlükte bir çok manaya gelmektedir . شاهد ve شهيد kelimesin çoğulu اشهاد -- اشهاد ve شهداء ve شهود dir.¹⁰

Şehadet, müşahede, muayene¹¹, bilmek, açıklamak, beyan etmek¹²,kesin haber¹³ ve gördüğü şeyi haber verme manalarına gelen bir kelimedir. Orada olmak, hazır bulunmak manasında kullanılmıştır¹⁴ Nitekim ayette "...Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa..."¹⁵ ayetinde hazır bulunan manasıdır.

Terim olarak Şehadet: Mahkemede hakkı ispat etmek için şehadet lafzı ile doğru olanın haber verilmesidir.¹⁶ Farklı bir tanımla "bir kimsenin bir şahısta olan hakkını ispat etmek için şehadet lafzıyla hâkimin ve karşı tarafın huzurunda vuku bulan doğru ihbarıdır"¹⁷.Diğer bir ifade ile bir kişinin başka bir kişide olan hakkını haber vermektir.¹⁸

⁴ Nur, 24/34.

⁵ Bakara 2/282; Nisâ 4/6.

⁶ Cin- Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul,1996, I/397.

⁷ Sâd 38/ 26.

⁸ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (heyet) Hikmet Yayınları, İstanbul, 1990.mad. 1676.

⁹ Canan İbrahim, Kütüb-i Sitte, Akçağ Yayınları, İstanbul, ts. XIII/455.

¹⁰ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem (ö.711/1311), Lisânü'l-Arab, Beyrut, ts, III/240.

¹¹ Lisânü'l-Arab,III/239; Serahsî, el-Mebsût,XVI/111.

¹² Lisânü'l-Arab,III/240; Ahzâb, 33/45 ; Âl-i İmrân, 3/18.

¹³ Lisânü'l-Arab,III/239.

¹⁴ Lisânü'l-Arab,III/241.

¹⁵ Bakara, 2/185.

¹⁶ İbnü'l- Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdilvâhid (ö. 861/1457), Şerh'u Fethi'l Kadîr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., VII/364.

¹⁷ Erdoğan, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010 s.522.

¹⁸ Kâsânî, Alâu'd-Dîn Ebu Bekr b. Mesud b. Ahmed el-Kâsânî (ö.587/1191), Bedâiü's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi', Beyrut, ts., VI/266.

Kişinin bildiğine, zannıma göre şeklinde yapılan haberler şahadet sayılmamış¹⁹ve “biliyorum” şeklindeki bir beyanı da şahitlik için yeterli görülmemiştir.²⁰

Şahitlik genel olarak “bir kimsenin hazır bulunup görmek veya duymak suretiyle bildiği bir şeyi haber vermesi” şeklinde tanımlanabilir.²¹

Mecelle ise şahitliği ‘bir kimsenin diğer bir kimsede olan hakkını ispat için hakim huzurunda hasmeynin muvacehelerinde şahadet lafzı ile haber vermektir’ şeklinde tanımlamıştır²²

Toplum hayatında meydana gelen ihtilaflar, çekişmeler ve davaların çözüme kavuşturulmasında şahitliğin önemi büyüktür. Kişilerin arasında vuku bulan anlaşmazlıklar çözümlenmediği sürece o toplumda huzur ve sükunun sağlanması mümkün değildir.

Bu itibarla İslam Hukuku şahitliğe büyük önem vermiş, kuvvetli beyyine ve en güçlü ispat vasıtalarından biri saymıştır.²³

Hadiste “güneş gibi gördüysen şahitlik yap aksi taktirde hayır”²⁴buyurarak²⁵şahidin açık ve net olarak gördüğü konularda şahitlik yapması istenmiştir.

Şahadetle bir şeyin ispatı Kitap,²⁶ Sünnet²⁷ ve icmaya dayanır.²⁸ Allah (cc). hakkın ispatının şahadetle sabit olacağını beyan etmiştir. Şahadet anlaşmazlıklarda bir hüccet ve hakkı ispatta bir vesiledir.²⁹ Şahitliğe bağlı kalmayı naslar gerektiriyor.³⁰ Peygamberimizin davacıdan şahitlerin şahadetiyle hakkını ispat etmesini istemesi ve “ ya sen iki şahit getirirsin yahut o yemin eder”³¹ buyurması şahitliğin muteber bir ispat vasıtası olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), çağrılmadan gidip şahadette bulunan kimsenin, şahitlerin en hayırlısı olduğunu beyan etmiştir.³²

Şahitlerin bir kısmı şahadeti tahammül ve eda görevini yerine getirdiklerinde diğer şahitlerden sorumluluk düşer. Fakat şahitlerin tamamı şahadetten kaçındıklarında tüm şahitler günahkâr ve sorumlu olurlar.³³ Çünkü şahitlik yapması istenen kişinin şahadette bulunması “Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır”³⁴ hükmü gereği bir yükümlülük olup gizlemek Allah’ın emrine isyan olarak açıklanmıştır.³⁵

Kişinin kendisinden başka şahitler bulunduğu şahadetten imtina etmesiyle sorumlu olur mu? Bu konuda farklı iki yorum bulunmaktadır. Birincisi, “Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar”³⁶ ayeti gereği şahadetten kaçınmak yasaklanmıştır. İkinci görüşte ise

¹⁹ Bilmen, Ömer Nasûhî, Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kâmusu, İstanbul, 1985., VIII/123.

²⁰ İbnü'l- Hümâm, VII/375.

²¹ Apaydın H. Yunus “Şahit”, DİA,2010, XXXVIII/278.

²² Mecelle, md. 1684.

²³ Udeh, Abdülkadir, et- Teşrû'l-Cinâî'l-İslâmî, Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vad'i, Beyrut, 1993.,II/ 314; Bilmen, VIII/123.

²⁴ Zeylai, Cemâlu'd-Dîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf (ö.762/ 1360), Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye, Beyrut, 1987, IV/82; Hakim. Müstedrek, IV/98.

²⁵ İbnü'l- Hümâm,VII/376; Şirbinî, Muhammed el-Hatîb, Muğni'l-Muhtâc, 1958, Mısır, VI/426.

²⁶ Bakara, 2/282; Talak,65/2; Nisa, 4/6; Nûr24/4.

²⁷ Buhari, 2/801; Müslim (vaid) 1/113.

²⁸ İbn Kudame, Muvaffakuddîn, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b.Muhammed b. Kudâme, (ö.620/1223) el-Muğni ,Dâru-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., IX/145.

²⁹ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, İst, ts, II/160-161; VIII/ 113.

³⁰ Serahsî, el-Mebûs, XVI/112.

³¹ Buharî, Rehn 6; Şhadât 20.

³² Müslim, Akdiyye, 2.

³³ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/147.

³⁴ Bakara, 2/283.

³⁵ İbnü'l- Hümâm, VII, 365,366.

³⁶ Bakara 2/282.

kendi yerine şahitlik yapacak başka kişiler bulunduğu sorumlu ve günahkâr olmayacağı belirtilmiştir.³⁷

Kişi hakkın zayi olacağından endişe eder ise, çağrılmadan şهادette bulunması vaciptir.³⁸ Had cezasını gerektiren suçlarda kişi şahitliği eda etme veya gizleme konusunda muhayyerdir.³⁹

Şahitlik konusunun Allah haklarından olması halinde haramın devam ettiği haklardan mı yoksa devam etmediği haklardan mı olduğunu incelemek gerekir:

Haramın devam etmediği zina, içki vb. hususlarda şahidin haber vermemesi ona zarar vermez. Bu durum nadiren vukua gelen cürümler için söz konusudur. Ancak sosyal bir hastalık haline gelen ve devamlı tekrarlanan bu tür hadiselerde, haber verip şahitlikte bulunmak lazımdır.⁴⁰

Hiz. Peygamberden rivayet edilen “kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter”⁴¹ ve Allah Resulünün Maiz’e söylediği “ onu elbisen ile gizlese idin senin için daha hayırlı olurdu”⁴² şeklindeki beyanlarından bu tür suçları açığa vurmamanın daha faziletli olduğu anlaşılmıştır.⁴³

Haramın devam ettiği hususlarda kişinin haber verip şahitlikte bulunması ise vaciptir.⁴⁴

Şهادeti tahammül ve eda farz-ı kifâye olup ifası, şahidin zimmetindeki bir emanettir. Allah (c.c) “Eğer birbirinize güvenerseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin...”⁴⁵ ve “Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor...”⁴⁶ buyurmuştur.⁴⁷

Kişi şahitliği edadan aciz olur ya da şهادeti ifâ ettiğinde zarar görecektir ise bu şهادeti ifa etmek vacip değildir.⁴⁸ Çünkü ayette “şahide de bir zarar verilmesin”⁴⁹ hükmü yer almaktadır.

Şahidin başkasına fayda sağlarken kendisinin zarara uğraması düşünülemez. Şahide bir zarar gelecek ise şهادet vacip olmaz⁵⁰ Şafiiler şahidin yol masrafını, ulaşım ücretini ve işine devam edemediği için meydana gelen kaybını talep etmesini caiz görmüşlerdir.⁵¹

Türk hukukunda, üçüncü kişilerin dava ile ilgili bir vakıa hakkında dava dışında bizzat edinmiş oldukları bilgiyi mahkemeye bildirmelerine şahitlik; şهادet (tanıklık); tanıklık yapan kişi ise şahit (tanık) olarak isimlendirilmektedir.⁵²

3. ŞAHİTLİĞİN AŞAMALARI

Şهادet tahammül ve eda olmak üzere ikiye ayrılır.⁵³ Şahitliğin biri tahammül, diğeri eda olmak üzere iki aşaması vardır.

³⁷ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/147; Kâsâni, VI/282.

³⁸ İbnü'l- Hümâm, VII, 364.

³⁹ Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, IV/437.

⁴⁰ Yıldız, s.50.

⁴¹ Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58.

⁴² Ebu Davud, Hudud, 7; Muvatta, Hudud, 1; Ahmed, Müsned, 5, 21.

⁴³ İbnü'l- Hümâm, VII, 367. Zuhayli, VI/557.

⁴⁴ Yıldız, s.51.

⁴⁵ Bakara, 2/283,

⁴⁶ Nisâ, 4/58.

⁴⁷ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/146,157; Kâsâni, VI/282.

⁴⁸ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/158.

⁴⁹ Bakara 2/282.

⁵⁰ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/147; Bilmem, VIII/126.

⁵¹ Heysemî, Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc, X/269,270; Bilmen, VIII/124.

⁵² Kuru, Baki/ Arslan, Ramazan/ Yıllaz, Ejder, Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 25. Baskı, Ankara 2014, 421.. Hukuk yargılamasında tanıkla ilgili geniş bilgi için bkz. Ertantan, Mesut, Medeni Yargılama Hukukunda Tanık ve Tanıklık, Ankara, 2005.

3.1. Şehadeti Tahammül

Şehadeti tahammül olayı anlamak ve kavramaktır. Bu da ancak akılla mümkündür.⁵⁴ Türkçe 'de tahammül aşamasını şahit olmak şeklinde ifade etmekte mümkündür. Tahammül “şahitlik edeceği olayı/şeyi kişinin ihtiyarî bir sebeple bilmesi” anlamına gelir.⁵⁵

3.2. Şehadeti Eda

Eda ise şahidin şahit olduğu olayı / şeyi hâkime bildirmesi, yüklenmiş olduğu şahitliği hâkimin huzurunda dile getirmesidir. Eda aşamasının, şahitlik etmek diye ifade edilmesi de mümkündür.⁵⁶

Şahitliği eda etmenin sebebi davacının hakkının zayı olmaması içindir.⁵⁷ Bu da diğer konuların ispatında olduğu gibi davacının, kişiden şahitliği talep etmesine bağlıdır.⁵⁸ Çünkü şahitliğin yapılmaması hakkın zayı olmasına sebep olabilir.⁵⁹

Bulûğ, hürriyet, İslam ve adalet şehadeti eda şartlarıdır.⁶⁰

Şehadeti tahammül vaktinde kişi, temyiz gücüne sahip bir çocuk, köle, kâfir ya da fâsık biri iken daha sonra çocuk bulûğa erdiğinde, köle hürriyetine kavuştuğunda, kafir Müslüman olduğunda, fâsık da tövbe ettiğinde mahkemede yaptıkları şahitlikleri geçerli kabul edilmiştir.⁶¹ İmam-ı Malik ise daha önce şehadetleri reddedildiğinden geçerli olmayacağı görüşündedir.⁶²

4. ŞAHİTLİĞİN HÜKMÜ

Şahitlik yapmağa çağrıldığı zaman kişinin şahitliği yerine getirmesi farz-ı kifâyedir. Zira toplum şahitlik yapmaktan imtina ettiğinde haklar zayı olur. Kişi şahitlik yapmayı üstlendikten sonra bu sorumluluğu yerine getirmesi ise farz-ı ayındır. Bir olayda iki kişiden başka şahit yoksa bu iki kişinin şahitlik yapması bir zorunluluktur. İki den fazla şahit olduğunda şehadeti eda etmek farz-ı kifâye olarak değerlendirilmiştir.⁶³

⁵³ Kâsâni, VI/266.

⁵⁴ Kâsâni, VI/266.

⁵⁵ Apaydın H. Yunus “Şahit”, DİA,2010, XXXVIII/279.

⁵⁶ Apaydın H. Yunus “Şahit”, DİA,2010, XXXVIII/279.

⁵⁷ İbnü'l- Hümâm, VII,365.

⁵⁸ İbnü'l- Hümâm, VII,366.

⁵⁹ İbnü'l- Hümâm, VII,365.

⁶⁰ Kâsâni, VI/266.

⁶¹ Kâsâni, VI/266.

⁶² Sahnun, El- Müdevvenetü'l-Kübrâ, IV/20.

⁶³ Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, IV/450,451. Ceza yargılamasında, bu husus CMK m. 42 hükmünde yer almaktadır. Buna göre; “(1) Tanıklar çağrı kâğıdı ile çağrılır. Çağrı kâğıdında gelmemenin sonuçları bildirilir. Tutuklu işlerde tanıklar için zorla getirme kararı verilebilir. Karar yazısında bu yoldan getirilmenin nedenleri gösterilir ve bunlara çağrı kâğıdı ile gelen tanıklar hakkındaki işlem uygulanır. (2) Bu çağrı telefon, telgraf, faks, elektronik posta gibi araçlardan yararlanılmak suretiyle de yapılabilir. Ancak, çağrı kâğıdına bağlanan sonuçlar, bu durumda uygulanmaz. (3) Mahkeme, duruşmanın devamı sırasında hemen dinlenilmesi gerekli görülen tanıkların belirteceği gün ve saatte hazır bulundurulmasını görevlilere yazılı olarak emredebilir.(4).” Aynı şekilde; çağrıya uymayan tanıkların durumu ise CMK m. 44’de düzenlenmiştir. Bu hükme göre; “(1) Usulüne uygun olarak çağrılıp da mazeretini bildirmeksizin gelmeyen tanıklar zorla getirilir ve gelmemelerinin sebep olduğu giderler takdir edilerek, kamu alacaklarının tahsili usulüne göre ödetirilir. Zorla getirilen tanık evvelce gelmemesini haklı gösterecek sebepleri sonradan bildirirse aleyhine hükmedilen giderler kaldırılır. (2) Fiili hizmette bulunan askerler hakkındaki zorla getirme kararı askerî makamlar aracılığıyla infaz olunur”. Türk hukukunda hukuk yargılamasında ise HMK m. 245 hükmüne göre; “Kanunda gösterilen hükümler saklı kalmak üzere, tanıklık için çağrılan herkes gelmek zorundadır. Usulüne uygun olarak çağrıldığı hâlde mazeret bildirmeksizin gelmeyen tanık zorla getirilir, gelmemesinin sebep olduğu giderlere ve beşyüz Türk Lirasına kadar disiplin para cezasına hükümlenir. Zorla getirilen tanık, evvelce gelmemesini haklı gösterecek sebepleri sonradan bildirirse, aleyhine hükmedilen giderler ve disiplin para cezası kaldırılır. Cumhurbaşkanı kendi takdiri ile tanıklıktan çekinebilir. Tanıklık yapmayı istemesi halinde beyanı konutunda alınabilir ya da yazılı olarak gönderebilir”.

Herkim bir Müslüman kardeşinin ayıbını örterse kıyamet gününde Allah da onun ayıbını örter”⁶⁴ hadisi gereği Allah hakkı olan konularda ayıp ve hataları örtmenin esas olduğu belirtilerek kişi şahadet konusunda muhayyer bırakılmıştır.⁶⁵

Davacı şahitlerden şahadet görevini yapmalarını talep ettiğinde şahitliği gizlemeleri caiz olmaz.⁶⁶ Çünkü Kuran “...Şahitliği Allah için dosdoğru yapın... “⁶⁷buyurmaktadır.

Allah hakkı olan konularda istenmeksizin şahadetin eda edilmesi gerekir. Ancak had cezasını gerektiren suçların tespitinde kişi serbest bırakılmış, kişilerin ayıp ve hatalarını örtmenin esas olduğu belirtilmiştir. “ Kim bir Müslümanın (ayıbını) örterse Allah da onun dünyada ve ahirette bir ayıbını örter”⁶⁸ hadisinde kusurları örtmenin fazileti belirtilmiştir. Bu durum kişinin mahremiyet perdesini kaldırmaktan kaçınma sorumluluğu⁶⁹olarak da vurgulanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, huzurunda şahitlik yapan kimseye “şayet onu elbisenle örtmüş olsaydın senin için daha hayırlı olurdu”⁷⁰ buyurmuştur.

5. ŞHADETEN DÖNME (RUCÛ)

5.1. Genel Olarak

Şahidin, hükümden önce ispat ettiği şeyi nefyetmesidir.⁷¹ Şahitlik yaparken kişi şahitlik ediyorum demesi gerektiği gibi; şahitlikten dönerken de şahitlik ettiğim şeyden döndüm, yalancı şahitlik yaptım, hata ettim, şüphe ettim tarzındaki bir lafızla şahitlikten döndüğünü belirtmesi gerekir.⁷²

Şahadet, mahkemede ilan edildiği gibi şahadetten dönme de mahkeme meclisinde olmalıdır. ⁷³Sırf kul hakkı, ya da had cezaları dışında sırf Allah hakkı olan konularda şahitlikten dönmek hakkın zayi olmasına ve zulmün yayılmasına sebep olacağından bu durumda şahadetten çekilme haram olarak değerlendirilmiştir.⁷⁴

Bir gün Allah Resulü: “Size günahların en büyüğünü (ekberu'l kebâir) haber vereyim mi? buyurduğunda hazır bulunan sahabeler evet ey Allah’ın Resulü deyince Allah Resulü: ‘Allah’a şirk koşmak, anne babaya isyan etmek- Allah Resulü yaslandığı yerden oturarak- yalan söz ve yalancı şahitlik, yalan söz ve yalancı şahitlik”⁷⁵ buyurdu. Bu hadiste yalan sözün ve yalancı şahitliğin Allah’a şirk koşmakla beraber zikredilmesi yalancı şahitliğin ne kadar kötü bir fiil olduğunu ve sadece şahitle sınırlı kalmayıp başkasının hakkının kaybolmasına da sebep olduğu görülür.⁷⁶

5.2. Kişinin Şahitlikte Hata Ettiğini İddia Etmesi

İnsan yapısı gereği hata edebilen bir varlıktır. Bu itibarla şahitlikte hatanın olması akıldan uzak tutulacak bir durum değildir. Kişinin hatasını düzeltip yaptığı hatadan dönmesi, tövbe ederek yaptığı yanlıştan dönüp hak sahibine hakkını teslim etme ve bir haksızlığı önleme niyetiyle olabilir.

⁶⁴ Müslim, Birr, 57, 72; Ebu Davud, Edeb, 38, 60; Tirmizi, Hudud, 3; İbn Mace, Hudud, 5.

⁶⁵ Kâsânî, VI/282.

⁶⁶ Zuhayli, Vehbe, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu, I-VIII, Şam, 1989,VI/557.

⁶⁷ Talak 65/2.

⁶⁸ Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58.

⁶⁹ Apaydın H. Yunus “Şahit”, DİA,2010, XXXVIII/279.

⁷⁰ Ebu Davud, Hudud, 7; Muvatta, Hudud, 1; Ahmed, Müsned, 5, 217.

⁷¹ Merğinanî, III/132; Mevsilî II/153.

⁷² Serahsî, el-Mebsût,XVI/178,179.

⁷³ Serahsî, el-Mebsût, XVI/177.

⁷⁴ Heysemî, Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc, X/273.

⁷⁵ Buhârî, Şehâdât 10, Edeb 6, İsti'zân 35, İstîtâbe 1; Müslim, İmân 143, (87); Tirmizi, Şehâdât 3, 2302

⁷⁶ Serahsî, el-Mebsût, XVI/145.

Nitekim Kur'an'da” hata ile yaptığınız bir işte size hiçbir günah yoktur. Fakat kasten yaptığınız şeylerde size günah vardır”⁷⁷ buyurulmuştur. Hadiste de “Allah ümmetinden hata, unutma ve zorlandığı şeylerden dolayı (cezanın) kaldırıldığı”⁷⁸ beyan edilmiştir.

Şahit, hükümden önce hata ettiğini iddia etse şahitlikten döndüğüne itibar edilir. Zira bu ifadesinin yalana ve doğruya hamli mümkündür. Çünkü kişinin iddia ettiği hak ancak hükümlerle sabit olur. Hükümün verilme yöntemlerinden biri de şehadettir.⁷⁹

Tezkiyeden sonra bütün şartları haiz bir şekilde şahitlikte bulunulan meselede, hâkimin hüküm vermesi vaciptir.⁸⁰

Ceza davalarında hükümden sonra cezanın infazından önce de kişi şehadetten dönerse şüphe sebebiyle ceza uygulanmaz.⁸¹

Hız Ömer'in Ebu Musa el-Eşâri'ye yazdığı bir mektubunda hüküm verdikten sonra üzerinde tekrar düşünüp doğruya ulaştığını bir hüküm, seni hakka dönmekten alıkoymasın. Çünkü hiçbir şey, hakkı iptal edemez. Bilesin ki, hakka dönmek, yanlış devam ettirmekten daha hayırlıdır⁸² buyurmuştur.

Kişinin şehadetten dönme ifadesinin yargı önünde yani hâkim huzurunda olması gerekir. Kısas gibi ceza davalarında hüküm ifa edildikten sonra şahitler şehadetten dönerlerse diyetle yükümlüdürler. Şafiilere göre ise hata etmişlerse diyet, kasten yalancı şahitlik etmişlerse kısas uygulanır.⁸³

Şahitlik genellikle sözlü olarak yerine getirilir. Ancak şahidin mahkemeye gelmesinde hastalık veya mekânın uzaklığı gibi bir sebep olduğunda ceza davası dışındaki konularda şahitliğin yazıyla da kabulü mümkündür.⁸⁴

6. ŞAHİTLİĞİN ŞARTLARI

Şahitliğin geçerli olabilmesi için şahitte bulunması gereken birtakım şartlar vardır. Bunları sırasıyla görelim.

6.1. Bülûğ

Şahidin bâliğ olması gerekir. Baliğ olmayan bir kişinin şahitliği kabul edilmemiştir.⁸⁵

﴿ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَيَنْهَ أَنْتُمْ قَلْبَهُ ﴾ ayetinde Allah (c.c) şahitliği ketmeden kişinin kalbinin günahkar olacağını belirtmiştir.⁸⁶ Çocuk ise günah işleyecek bir çağda olmadığından bu durum çocuğun şahit olamayacağına delil kabul edilmiştir.⁸⁷

⁷⁷ Ahzâb, 33/5.

⁷⁸ İbn.Mâce, Talâk, 16.

⁷⁹ Mevsilî, II/153.

⁸⁰ İbn Abidîn, *Reddül-muhtâr*, V/463; Yıldız, s.52

⁸¹ Heysemî, *Tuhfetül-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, X/279.

⁸² İbnü'l-Kayyim, *İlamu'l-Muvakkîin*, Şemsuddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Kayyim el- Cevziyye, *İlamu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 1993, I/67; Mevsilî, II/153.

⁸³ İbnü'l- Hümâm, VII, 492; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV/ 457.

⁸⁴ Heysemî, *Tuhfetül-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, X/274. Türk hukukunda, hukuk yargılamasında da tanıklığın (şahitliğin) sözlü olarak yerine getirilmesi kabul edilmiştir. Ancak, hâkim gerekli görülen hâllerde, sözlü olarak dinlenmesi yerine, belirlenecek süre içinde cevaplarını yazılı olarak bildirmesi için tanığa soru kağıdı gönderilmesine karar verebilir. Bu şekilde işlem yapılması, tanığın vereceği cevabın hükme yeterli olup olmadığı hususunu hâkimin takdir etmesine engel olamaz. Hâkim, verilen yazılı cevapların yetersiz olması hâlinde, tanığı dinlemek üzere davet edebilir (HMK m. 246). Ayrıca tanığa görevinin önemini hatırlatma HMK m. 256'da düzenlenmiş, aynı maddede tanığa yemin verdirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ceza yargılamasında da şahitliğin sözlü olarak yapılması tanıkların dinlenmesi başlığında CMK m. 52'de düzenlenmiş, ayrıca tanığa görevinin önemini hatırlatma CMK m. 53'de öngörülmüş, tanığa yemin verilmesi ise CMK m. 54'de düzenlenmiştir.

⁸⁵ İbnü'l- Hümâm, VII, 364; Bkz.Bakara, 2/282.

Hız. Ali, Kadı Şureyh, Hasan el- Basri, Nehâi, Hanefi'lerden İbn Ebi Leyla ise birbirlerinden ayrılmadıkları sürece çocukların birbiri hakkındaki şahitliklerinin geçerli olacağı görüşündedirler.⁸⁸

Malikiler ise çocukların ihtilaf etmeksizin ittifakla yapılan şahitliğinin geçerli olacağı görüşündedirler.⁸⁹

Çocuğun şahitliğinin üç açıdan kabul edilmeyeceği belirtmiştir:

Birincisi ayette belirtilen *من رجالكم*⁹⁰ ifadesinden çocukların kastedilmediği anlaşılmaktadır. Zira bâliğ olmayan bir kişi için "racul" ifadesi kullanılmaz⁹¹

İkincisi: Bir çocuk bir erkeğe denk olmadığı gibi hem de şahitliği razı olunan kimselerden değildir.⁹²

Üçüncüsü : "razı olduğunuz şahitlerden" hükmü gereği çocuğun şahitliğinin razı olunan bir şahitlik olamayacağı belirtilmiştir.⁹³

İbn Hazm ise "İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun"⁹⁴ ayetini delil getirerek çocukların adalet sahip ve kendilerinden razı olunan kimseler olmadığını belirtmiştir.⁹⁵

İmam-ı Malik, şahitliği kabul edilebilecek erkek ve kadından hiç kimse olmadığına çocukların aralarında vuku bulan ve birbirlerini yaralama gibi durumlarda şahitliklerinin kabul edilebileceği görüşündedir. Bu durumdaki çocukların şahitliğinin kabulünde şahitliği kavrayabilecek akli melekeye sahip olup iki veya daha fazla sayıda olması ve ihtilaf etmeksizin ittifak ederek şahitlik yapmaları; olayın vuku bulduğu mahalden kaybolmadan ve birbirlerinden ayrılmadan şahitlikte bulunmaları şart koşulmuştur. Bu hükme kaynak ise Hz. Alinin huzura getirilen beş çocuğun aralarında boğulan bir çocuğa şahitlik yapmalarıdır.⁹⁶ Bu çocuklar birbirlerinden ayrıldıklarında ise kendilerine telkinde bulunma ihtimaline binaen şهادetlerinin kabul edilmeyeceği belirtilmiştir.⁹⁷

Hanefiler, çocuğun ehliyetten mahrum olduğu için şهادetinin de geçerli olmayacağı görüşündedirler. Ayette "...şahitler şهادeti edaya çağrıldığında kaçınmasınlar..."⁹⁸ beyanında şهادeti edaya davet vardır. Çocuk ise şهادeti eda edecek vasıfları haiz değildir.⁹⁹

Bulûğ şahitliği yüklenmenin değil şahitliği eda etmenin şartıdır. Şahitliği yüklenebilmek için temyiz yaşında bulunmak yeterlidir.¹⁰⁰

Hanefilere göre mümeyyiz çocuk bulûğdan önce şهادeti tahammül edip, bulûğdan sonra bu şهادeti eda ederse bu tür şahitliğin kabul edileceğini belirtmişlerdir. Çünkü şهادeti tahammül için görme ve işitme gerçekleşmiş, şهادeti eda için de bir engel kalmamıştır.¹⁰¹

⁸⁶ Bakara 2/283.

⁸⁷ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/165.

⁸⁸ İbn Kayyim, et-Turuku'l-Hukmiyye fi's-Siyâseti'ş-Şer'iyye, thk. Behic Gazâvî, Beyrut, ts, s. 167.

⁸⁹ İbn Rüşd, Bidâyetü'l- Müçtehid ve Nihayetü'l- Muktesid, trc. Ahmed Meylanî, İst, 1976, II/ 596.

⁹⁰ Bakara, 2/282.

⁹¹ Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, IV/426; Bilmen, VIII/171

⁹² Kâsânî, VI, 268.

⁹³ İbn Hazm, Muhallâ, VIII/515.

⁹⁴ Talâk, 65/2,

⁹⁵ İbn Hazm, Muhallaâ, VIII/515.

⁹⁶ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/164,165.

⁹⁷ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/164; Sahnun, El- Müdevvenetü'l-Kübrâ, IV/26.

⁹⁸ Bakara, 2/282.

⁹⁹ Serahsî, el-Mebsût, XVI/135; Kâsânî, VI/267.

¹⁰⁰ Apaydın H. Yunus "Şahit", DİA, 2010, XXXVIII/280.

¹⁰¹ İbnü'l- Hümâm, VII,400; Heysemî, Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc, X/240

6.2. Akıl

Şahitliğin şartlarından biri de şahidin akıl sahibi ve aklî melekelerinin gelişmiş olmasıdır. Akıl hastasının ve küçük çocuğun şahitliği kabul edilmemektedir. Şehadeti tahammül ancak akıl ve idrak ile mümkündür.¹⁰² Bu açıdan akıl hastası, bunak ve sarhoşun şahitliği kabul edilmemiştir.¹⁰³ Nitekim hadiste “Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır: Ergenlik çağına gelinceye kadar çocuk, uyanıncaya kadar uyuyan, iyileşinceye kadar akıl hastası¹⁰⁴ buyurularak akıl hastasının ehliyetinin olmadığı belirtilmiştir.

6.3. Hürriyet

Hürriyet şehadeti eda şartlarından biridir.¹⁰⁵ Kişi hürriyetten yoksun iken şahitliği tahammül edip hürriyetine kavuştuğunda şahitliği eda edebilir. Hanefiler şehadeti velayet mertebesinde değerlendirdikleri için kölede velayet hakkı olmadığından şahadetini geçerli saymamışlardır.¹⁰⁶

Hanbeliler ise ihtiyat açısından had ve kısas cezaları dışında hür kişinin şahadetinin geçerli olduğu her konuda kölenin de şahadetinin geçerli olacağı görüşündedirler. Ens b. Malik’e göre kölenin şahitliğinin geçerliliği kitap, sünnet, sahabe kavli ve sarih kıyasın gereğidir. Zira sünnet, icma ve kıyasta bu konuda vârid olan bir hüküm yoktur.¹⁰⁷

6.4. Hıfz

Şahidin gördüğü şeyi anlayıp zihninde tutabilecek ve sözüne güvenilebilecek bir nitelikte olması gerekir. Serahsi zapt kavramını açıklarken iştirmek, anlamak ve onu muhafaza etmek şeklinde açıklamıştır.¹⁰⁸

Ebu Hanife’ye göre şahitlerin şahadet konusunda mânâ ve lafızda ittifak etmeleri gerekir. Mesela şahitlerden biri bin lira, diğeri de iki bin lira gibi farklı bir miktar üzerinde şahitlikte bulunsalar bu şahadet geçerli kabul edilmemiştir. Ebu Yusuf ise iki şahidin ittifak ettiği asgari miktar konusunda şahadetin geçerli olacağı görüşündedir.¹⁰⁹ İmam- Malik’te asgarî olan miktarda ittifak vuku bulduğundan ittifak olan miktar üzerinden hüküm verilebileceği görüşündedir.¹¹⁰

6.5. Konuşabilme

Hanefilere göre şahidin konuşabilmesi şarttır. Dilsizin işaret ya da yazıyla şahitliği kabul edilmemiştir.¹¹¹

Şafii mezhebinde ise işareti anlaşıldığı takdirde şahitliğini kabul edenler; işareti anlaşılabilir şahitliğini reddedenler şeklinde iki görüş vardır.¹¹²

Hanbeliler ise dilsizin işareti anlaşılabilir şahitliğini konuşanın işareti gibi değerlendirmeyerek şahitliğini kabul etmemişlerdir. Çünkü şahadet, içinde kesin bilgiyi içeren

¹⁰² Serahsî, el-Mebsût, XVI/113.

¹⁰³ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/164.

¹⁰⁴ Buhârî, Hudûd, 22, Talâk, 11; Ebu Dâvûd, Hudûd, 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 118; VI, 100, 101.

¹⁰⁵ Kâsânî, VI/266.

¹⁰⁶ Kâsânî, VI/266.

¹⁰⁷ İbnü'l-Kayyim, Şemsuddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Kayyim el-Cevziyye, et-Turuku'l-Hukmiyye fi-Siyâseti'ş-Şer'iyye, Dârü İhyail-Ulûm, Beyrut, ts, s. 166.

¹⁰⁸ Serahsî, el-Mebsût, XVI/113.

¹⁰⁹ Kâsânî, VI/278; İbnü'l- Hümâm, VII, 436, 441; Hamevî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed. b. Muhammed, Ğamzu Uyûni'l- Besâir Şerhu Kitâbil- Eşbâh ve'n-Nezâir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, II/321.

¹¹⁰ Sahnun, El- Müdevvenetü'l-Kübrâ, IV/27.

¹¹¹ İbnü'l- Hümâm, VII, 399.

¹¹² Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, IV/ 427.

bir durumdur. Böyle bir kişinin işaretinde ise kesinlik bulunmayabilir. Ancak kendi eliyle yazabildiği takdirde bu yazısını geçerli kabul etmişlerdir.¹¹³

6.6. Görme

Tam bir açıklıkla görmeden, bir şey hakkında şahitlik etmek caiz kabul edilmemiştir.¹¹⁴ Şehadeti tahammül zamanında şahidin gözlerinin görmesi şarttır. Sadece ses ile tanıma, kişileri karıştırma ve şüpheye sebep olacağından gerçek tanımanın görmeyle mümkün olacağı belirtilmiştir.

Genel olarak şahidin şahitlik ettiği şeyi görmesi şart koşulmuştur. Şahitlik yapılacak konunun başkalarının bildirmesiyle değil, şahit tarafından bizzat görülmüş olması gerekir. Zira şahadet müşahededen gelen göz ile görmeyi ifade eder.

Kişinin perde arkasından işittiği konuya şahitlik etmesi durumunda ses tonları birbirine karıştırılabilme ihtimalinden dolayı kabul edilmemiştir. Bu itibarla Hz. Peygamber (s.a.v.) “Güneş gibi bildiğin takdirde şahitlik et, yoksa bırak”¹¹⁵ buyurmuştur.

İnsanlardan işitmek suretiyle elde edilen bilgi sonucu yapılan şahitlik geçerli kabul edilmemiştir. Âmânın, temyiz edebilme özelliği olmadığından hata yapması ve karıştırması mümkün olacağından Hanefiler şahitliğinin kabul edilmeyeceği görüşündedirler.¹¹⁶

İki gözünü kaybeden kişi iki el ve iki ayağını kaybeden kişi gibidir. Çünkü bir uzvun yokluğu şahadeti etkilemez. Görme özelliği olmayan kişileri ancak sesleri ile ayırt edebilir. Fakat hak sahibini temyiz etmede şüphe söz konusu olduğundan böyle bir şahadette şüphe vardır.¹¹⁷

Hz. Alinin huzurunda birisi şahitlik yapınca, hakkında şahadette bulunulan kişinin kız kardeşi Hz. Ali’ye şahidin âmâ olduğunu söyleyince Hz. Ali âmânın şahadetini kabul etmemiştir.¹¹⁸

Başkasından işitme yoluyla şahitliğin kabul edileceği konulara gelince bunlar, insanlar arasında yayılmış, meşhur olmuş ve yalanlanamayacak bir konuma gelmiş ise (ölüm ve evlilik gibi) kabul edilmiştir.

Hanefiler, nikah, nesep ve ölüm gibi işitme yoluyla bilgi edinilen konularda âmânın şahitliğinin kabul edilebileceği görüşündedirler. Çünkü bu tür konularda işitme ile görmek eşittir.¹¹⁹

Hanbeliler âmânın nikah akdinde taraf olup akdi gerçekleştirmesinde bir engel olmadığı gibi sözle ilgili konularda da sesi yakîn ifade edilecek bir tarzda tanıdığında şahadetine bir engel görmemişlerdir.¹²⁰

Hasan-ı Basri Ebu Yusuf ve İmam-ı Şâfiî,¹²¹ kişinin âmâ olmadan önce bildiği ve şahit olduğu konularda ki şahitliğinin geçerli olacağı görüşündedirler. Çünkü bu şahadet ilimle sabittir. Olayı görerek şahit olduktan sonra o bilgiyi korumada âmâ ile gören bir kişi arasında fark yoktur. Şehadeti dili ile eda edeceğinden gören bir kişi gibi değerlendirilmiştir. Ebu Hanife ise Hz. Ali’nin âmânın şahadetini reddederken şahadeti tahammül vaktinde âmâ olup olmamasına bir açıklık getirmediğini delil kabul ederek seslerin birbirine benzeyebileceği

¹¹³ İbn. Kudame, el- Muğnî, 9/190.

¹¹⁴ Mevsilî II/143.

¹¹⁵ Hâkim, el-Müstedrek, IV/98; Aclûni, Keşfü’l-Hafâ, II/71.

¹¹⁶ Serahsî, el-Mebsût,XVI/121; İbnü’l- Hümâm, VII, 390.

¹¹⁷ Serahsî, el-Mebsût,XVI/129.

¹¹⁸ Serahsî, el-Mebsût,XVI/128. İbnü’l- Hümâm, VII, 399.

¹¹⁹ Kâsâni, VI/267.

¹²⁰ İbn Kudame El- Muğnî,9/189.

¹²¹ Şirbinî, Muğni’l-Muhtâc, IV/446.

ihtimalinden hareketle âmânın şahitliğinin her hâlükârda kabul edilmeyeceği görüşündedir.¹²² Had ve kısas cezasını gerektiren suçların ispatında, şüphe ile ceza düşeceğinden âmânın şahitliği zaten kabul edilmemiştir.¹²³

6.7. Adalet

Adalet şehadetin kabul için aranan şartlardan birisidir.¹²⁴ Kuran “İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun”¹²⁵ buyurarak şahitte adalet vasfının olması gerektiğini belirtmiştir.

Adalet kişinin fiillerinde ve dini yaşayışında mutedil olmasıdır. İtidal dinen yasaklanmış büyük günahları işlemek ve küçük günahlara da devam etmemek şeklinde açıklanmıştır.¹²⁶ Küçük günahlara ısrar da onu kebîre yapar. Zira hadiste” ısrarla küçük günah, istiğfarla da büyük günah olmaz” buyurulmuştur.¹²⁷

Şahit sözüne güvenilir bir kişi olmalıdır.¹²⁸ Kuranda “aranızda adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun”¹²⁹ ayetinin hükmü gereği İslam Hukukçuları şahitte adalet şartı üzerinde ittifak etmişlerdir. Adalet vasfını kaybetmiş fâsık bir kişinin şahitliğini kabul etmemişlerdir.

Adalet niteliği bakımından şahitlerin gerçek durumlarının araştırılması (tezkiye) sözlükte “temizlemek, arıtmak, temize çıkarmak” anlamındaki tezkiye, fıkıh terimi olarak şahidin adalet vasfını taşıyıp taşımadığının hâkim tarafından soruşturulmasını ifade eder. Güvenilir kimselerin şahit hakkında olumlu görüş bildirmelerine “ta’dil”, olumsuz görüş bildirmelerine “cerh” denir. Olumlu bildirim durumunda şahidin adalet vasfının onaylanması (temize çıkarılması) dolayısıyla soruşturma işlemine tezkiye adının verildiği anlaşılmaktadır.¹³⁰

Ömer Nasuhi Bilmen كونوا قوامين بالقسط شهداء لله¹³¹ ayetine “daima adaletle hareket ediniz, adaleti yerine getirmeğe çalışınız, Allah için şهادette bulununuz, şهادetiniz garazdan, hakikate muhalefetten beri olsun” şeklinde meal vermiştir.¹³²

Hz. Peygamber de “velisiz ve iki adil şahitsiz nikah yoktur.”¹³³ hadisinde adaleti şahitlerin sıfatı olarak belirtilmiştir.¹³⁴

Zira Kur’ân-ı Kerim “Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın”¹³⁵ ayeti fâsıkın getirdiği haber karşısında kesin hükme varmayıp beklemeyi (tevakkuf) emretmiştir.¹³⁶

Şهادet doğruya ve yalana muhtemel bir haber olabileceğinden sadece şahitlik bağlayıcı bir delil de olmayabilir.¹³⁷ Bu itibarla şahitlerin tezkiyesi gerekir.

İyilikleri kötülüklerine galip olan ve büyük günahlardan sakınan kişinin şهادeti geçerlidir.¹³⁸ Fıkıh kaynakları şهادette adaleti belirlerken Allah’ın koyduğu emirlere uyup

¹²² Serahsî, el-Mebsût, XVI/128, 129; Kâsâni, VI/266; İbn Hazm, Muhalla, 8/532; İbnü’l- Hümâm, VII, 397, 398.

¹²³ İbnü’l- Hümâm, VII, 398; Şirbinî, Muğni’l-Muhtâc, IV/446.

¹²⁴ Serahsî, el-Mebsût, XVI/113; Kâsâni, VI/280.

¹²⁵ Talak, 65/2.

¹²⁶ İbn. Kudame, el- Muğni, 9/167; Şirbinî, Muğni’l-Muhtâc, IV/427; Heysemî, Şihâbüddî Ahmed b. Hacer, Tuhfetü’l-Muhtâc bi Şerhi’l-Minhâc, b.y,t.y. X/213, 214

¹²⁷ Kâsâni, VI/270.

¹²⁸ İbn. Kudame, el- Muğni, IX /188.

¹²⁹ Talâk, 65/2.

¹³⁰ Başoğlu, Tuncay, “Tezkiye”, DİA, 2012, XLI, 77.

¹³¹ Nisâ, 4/135.

¹³² Bilmen, VIII/124.

¹³³ Beyhâkî, Sunenü’-l Kübrâ (7/202-203).

¹³⁴ Kâsâni, VI/271.

¹³⁵ Hucurât, 49/6.

¹³⁶ Şirbinî, Muğni’l-Muhtâc, IV/426.

¹³⁷ Serahsî, el-Mebsût, XVI/112.

¹³⁸ Kâsâni, VI/268 ; İbnü’l- Hümâm, VII, 420.

yasaklarından kaçınmayı, kul ve Allah hakkına riayeti bir ölçü olarak benimseyip adalet vasfını buna göre tayin etmişlerdir.

Büyük günahlardan kaçınıp farzları işleyen kimsenin adil olduğu; Büyük günahları işleyen kimsenin ise şahitlik konusunda adalet vasfını kaybettiği belirtilmiştir.¹³⁹ Kazancının helal mi haram mı olduğuna aldırış etmeyen kişinin de adil olmadığı belirtilmiştir.¹⁴⁰

Kişi haram olduğuna inanmakla birlikte dinen yasak olan şeylerden kaçınıyorsa şahitlikte fâsık konumundadır.¹⁴¹ Bu itibarla faiz yediği meşhur olan, şarap içmeyi alışkanlık haline getirmiş, büyük günahları işlemekten sakınmayan, yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlerin şahitliğinin kabul edilmeyeceği belirtilmiştir.¹⁴² Hanbeliler buna ilaveten anne babaya isyan eden, akrabalık bağlarını koparan ve zekât yükümlülüğünü yerine getirmeyenin de şahitliğinin kabul edilmeyeceği görüşündedirler.¹⁴³ Bu şartların sonuç itibarıyla kişinin yalan şahitlikte bulunmamasını sağlama ve yalan yere şahitlik yapabileceklerin engellenmesi düşüncesine matuf olduğunu söylemek mümkündür.

Tezkiye, şahitlerin adil, sâlih, malda hile yapmayan, aldatmayan, güvenilir kişiler olması demektir.¹⁴⁴ Tezkiyede adaletin varlığını tespit icma ile sabittir.

Ebu Hanife tezkiyenin gizli yapılması görüşündedir. İmam-ı Muhammed de alenî tezkiyenin fitneye sebep olabileceğini belirtmiştir.¹⁴⁵

Ebu Hanife'ye göre davalı şahitleri ta'n * etmedikçe şahitlerin adil olduklarını kabul ederek durumlarını sorgulamaz. Çünkü Hz. Peygamber "iftira suçundan had uygulanmış kişi dışında Müslümanlar birbiri hakkında adildirler" buyurmuştur. Ancak had ve kısas gibi cezayı gerektiren durumlarda şahitler tezkiye edilir.¹⁴⁶ Ebu Yusuf ve İmam-ı Muhammed'e göre ise davalı şahitleri ta'n etmese de şahitlerin tezkiyesinin gerekliliği görüşündedirler.¹⁴⁷

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf ve İmam-ı Muhammed arasında şahitlerin tezkiyesi konusundaki görüş ayrılığı zamanın değişmesi ile ilgili olup, hüccet ve delile dayanan bir ihtilaf değildir. Zira daha sonraki dönemlerde yalan söz yaygınlaşmıştır.¹⁴⁸

6.7.1. Yalancı Şahitliğin Durumu

Buhari'nin rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v) "günahların en büyüğünü size haber vereyim mi? Sahabeler evet ya Resulallah dediler. Bunu üzerine Allah Resulü: Allah'a şirik koşmak, anne- babaya isyan, -yaslandığı yerden doğrularak- yalan söz, yalancı şahitlik" buyurdu Sahabe Hz. Peygamber'in bu ifadeleri tekrar ettiğini ve susmayacağını zannettiklerini belirtiyor.¹⁴⁹

Yalancı şahitlere verilecek ceza konusunda İslam Hukukçuları farklı görüştedirler. Ebu Hanife'ye göre yalancı şahitliği tespit edilen kişi teşhir edilir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre

¹³⁹ Serahsî, el-Mebsût, XVI/121; Kâsâni, VI/268.

¹⁴⁰ Kâsâni, VI/268.

¹⁴¹ Serahsî, el-Mebsût, XVI/121.

¹⁴² Serahsî, el-Mebsût, XVI/131; İbnü'l- Hümâm, VII, 407; Bilmen, VIII/169.

¹⁴³ İbn. Kudame, el- Muğnî, 9/168.

¹⁴⁴ İbnü'l- Hümâm, VII, 379.

¹⁴⁵ İbnü'l- Hümâm, VII, 381.

* Bir olaya şahadet edenlerin, bu şahitlikte yalancı olduklarına dair davalı tarafından yönetilin iddia. (Erdoğan, Mehmet. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü Ensar Neşriyat. İstanbul, 2010.s, 545)

¹⁴⁶ İbnü'l- Hümâm, VII, 377.

¹⁴⁷ İbnü'l- Hümâm, VII, 378 ; Kâsâni, VI/270; Bilmen. VIII/152.

¹⁴⁸ Kâsâni, VI/270; İbnü'l- Hümâm, VII, 378 .

¹⁴⁹ Buhârî, Şehâdât 10, Edeb 6, İsti'zân 35, İstîtâbe 1; Müslim, İmân 143, (87); Tirmizi, Şehâdât 3, 2302; İbnü'l- Hümâm, VII, 475.

ise hapis ve celde ile cezalandırılır.¹⁵⁰ Haddi kazfın dışında hangi suç ve günahı işlemiş olursa olsun tövbe ettikten sonra kişinin şahitliği kabul edilir.¹⁵¹

6.8. Cinsiyet

Had ve kısas gibi ceza davalarında kadının şahitliği kabul edilmemiştir.¹⁵² Ancak erkeklerin muttali olması mümkün olmayan –hapishane ve hamam gibi- ortamlarda hakkın zâyi olmaması için kadınların şahitliğinin kabulü bir zarurettir.¹⁵³ Doğum, bekâret vb. durumlarda bir hakkın ispatı için bir kadının şahitliği geçerli kabul edilmiştir. Zira Hz. Peygamberden yapılan bir rivayette “Erkeklerin bakamayacağı konularda kadının şahitliği geçerlidir.” hükmü bu konunun mesnedi olmuştur.¹⁵⁴

Evzâî ve Zührî ise bir erkekle beraber iki kadının şahitliğinin kabul edileceği görüşündedirler.¹⁵⁵ Ancak mali konularda kadının şahitliğine bir engel yoktur.¹⁵⁶ Mali konularda , nikah ,boşanma , sulh ,vakıf, vasiyet vekalet, hibe, doğum, nesep gibi konularda ise iki erkek şahidin olmadığı durumlarda bir erkek iki kadının şahitliğinin kabul edileceği¹⁵⁷ Erkek şahit olmadığı kadınlara şahadetleriyle vasiyetin sabit olacağı belirtilmiştir.¹⁵⁸

Hüsnanın şahadeti de geçerlidir. Zira o ya erkek yada kadın hükmüne tabidir. Her iki cinsin de şahadetinin geçerliliği ise nas ile sabit olmuştur.¹⁵⁹

Kadı Şüreyh had cezalarında kadınların şahitliklerinin kabul edilmeyeceğini belirterek Hz. Peygamber ve ilk iki halife döneminde de bu şekilde olduğunu görüşüne delil getirmiştir. Bu delile gerekçe olarak da yanılma ve unutmamanın onlarda daha fazla olduğunu ayette vurgulanmasıdır.¹⁶⁰

¹⁵⁰ Serahsî, el-Mebsût, XVI/145; İbnü'l- Hümâm, VII, 475.

¹⁵¹ Hamevî, II/369; Apaydın H. Yunus “Şahit”, DİA,2010, XXXVIII/281. Türk ceza yargılamasında CMK m. 53'e göre; “(1) Tanığa; a) Dinlenmeden önce, gerçeği söylemesinin önemi, b) Gerçeği söylememesi halinde yalan tanıklık suçundan dolayı cezalandırılacağı, c) Doğruyu söyleyeceği hususunda yemin edeceği, d) Duruşmada mahkeme başkanı veya hâkimin açık izni olmadan mahkeme salonunu terk edemeyeceği, anlatılır”. TCK m. 272 hükmünde ise yalan tanıklık suçu ve cezası düzenlenmiştir. Bu hükme göre; “(1) Hukuka aykırı bir fiil nedeniyle başlatılan bir soruşturma kapsamında tanık dinlemeye yetkili kişi veya kurul önünde gerçeğe aykırı olarak tanıklık yapan kimseye, dört aydan bir yıla kadar hapis cezası verilir. (2) Mahkeme huzurunda ya da yemin ettirerek tanık dinlemeye kanunen yetkili kişi veya kurul önünde gerçeğe aykırı olarak tanıklık yapan kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir. (3) Üç yıldan fazla hapis cezasını gerektiren bir suçun soruşturma veya kovuşturması kapsamında yalan tanıklık yapan kişi hakkında iki yıldan dört yıla kadar hapis cezasına hükümlenir. (4) Aleyhine tanıklıkta bulunulan kişi ile ilgili olarak gözaltına alma ve tutuklama dışında başka bir koruma tedbiri uygulanmışsa, yüklenen fiili işlemediğinden dolayı hakkında beraat kararı veya kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar verilmiş olması koşuluyla, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır. (5) Aleyhine tanıklıkta bulunulan kişinin gözaltına alınması veya tutuklanması halinde; yüklenen fiili işlemediğinden dolayı hakkında beraat kararı veya kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar verilmiş olması koşuluyla; yalan tanıklık yapan kişi, ayrıca kişiyi hürriyetinden yoksun kılma suçuna ilişkin hükümlere göre dolaylı fail olarak sorumlu tutulur. (6) Aleyhine tanıklıkta bulunulan kimsenin ağırlaştırılmış müebbet hapis veya müebbet hapis cezasına mahkûmiyeti halinde, yirmi yıldan otuz yıla kadar hapis cezasına; süreli hapis cezasına mahkûmiyeti halinde, mahkûm olunan cezanın üçte ikisi kadar hapis cezasına hükümlenir. (7) Aleyhine tanıklıkta bulunulan kimsenin mahkûm olduğu hapis cezasının infazına başlanmış ise, altıncı fıkraya göre verilecek ceza yarısı kadar artırılır. (8) Aleyhine tanıklıkta bulunulan kişi hakkında hapis cezası dışında adli veya idari bir yaptırım uygulanmışsa; yalan tanıklıkta bulunan kişi, üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır”.

¹⁵² İbnü'l- Hümâm, VII, 369.

¹⁵³ Serahsî, el-Mebsût, XVI/136.

¹⁵⁴ Serahsî, el-Mebsût, XVI/142; İbnü'l- Hümâm, VII, 372.

¹⁵⁵ İbnü'l- Hümâm, VII, 369; Udeh, II/315.

¹⁵⁶ Kâsâni, VI/279. ; Krş., Sağlam,Hadi, İslam Hukukuna Göre Kadınların Şahitliği Meselesi, Doğu Yayınları, 2008, Erzincan, s. 87-91

¹⁵⁷ İbnü'l- Hümâm, VII,370.

¹⁵⁸ İbn. Kudame, el- Muğnî, 9/150.

¹⁵⁹ İbnü'l- Hümâm, VII, 422.

¹⁶⁰ Serahsî, el-Mebsût, XVI/114.

İbn Hazm ise bir kadınla bir erkeğin. İki kadınla iki erkeğin ve dört kadınla dört erkeğin şahadeti arasında bir fark görmeyip sekiz kadının şahitliğinin dört erkeğin şahitliğinden daha iyi olduğu görüşündedir.¹⁶¹

Hanefilere göre iki erkek şahit ya da bir erkek iki kadından az olan kişilerin şahadeti şahadetteki sayıya ulaşmadığından geçerli kabul edilmemiştir.¹⁶² Mali konularla birlikte , nikah, boşanma, sulh, vakıf, vasiyet, vekalet, hibe, doğum, nesep gibi konularda ise iki erkek şahidin olmadığı durumlarda bir erkek iki kadının şahitliğinin kabul edileceği¹⁶³ nas¹⁶⁴ ile sabittir

Erkeklerin muttali olamayacağı konularda kadınların şahitliğinin kabul edileceği hadislerle sabit olmuştur. Bu tür konularda bir kadının şahitliğinin yeterli görüşüne varılmıştır.¹⁶⁵ Şafiiler ise bu durumda dört kadını şahitliğinin geçerli olacağı görüşündedirler.¹⁶⁶

6.9. Müslüman Olma

Şehadete ehil olmada “İslam” şartı yoktur. Ancak Müslüman olmayan bir kişinin Müslüman hakkında düşmanlık ihtimaline binaen şahadeti geçerli kabul edilmeyip, şahitlik yapacak kişinin Müslüman olması şartı aranmıştır.¹⁶⁷

İslam hukukçuları bir Müslüman hakkında ancak bir Müslümanın şahitliğinin kabul edileceği konusunda görüş birliği içinde olup Müslüman olmayan birinin şahitliğini kabul etmemişlerdir. Çünkü kâfir bir kişi Müslüman hakkındaki şahitliğinde itham altındadır. Ancak Hanefi ve Hanbeliler ayette belirtilen “sizden olmayan”¹⁶⁸ ifadesinden hareketle Yolculuk esnasında vefat eden bir Müslümanın yanında Müslümanlardan hiç kimse bulunmaz ise vasiyet konusunda Ehl-i Kitabın¹⁶⁹ve kâfirin şahitliğini kabul etmişlerdir.¹⁷⁰ Müslüman olmayanların birbirleri hakkındaki şahadeti ise geçerlidir. Hz. Peygamber zimmilerin birbirleri hakkındaki şahitliklerine izin vermiştir.¹⁷¹ Bu konuya Hz. Peygamber’in Yahudilerden dört kişinin şahadeti sonucu iki Yahudi’yi recm ettiği delil olarak getirilmiştir.¹⁷²

Hanbeliler ise Ehl-i Kitabın birbirleri hakkındaki şahitliklerini kabul ederken bunların dışındaki gayr-ı müslimlerin birbirleri hakkındaki şahitliklerini kabul etmemişlerdir.¹⁷³Şafiiler de adalet vasfı olmadığından kafirlerin birbiri hakkındaki şahitliklerini kabul etmemişlerdir.¹⁷⁴

Müstemenin* zimmi hakkındaki şahitliği kabul edilmemiştir. Çünkü zimmi İslam ülkesi vatandaşı olmasına rağmen müste’men İslam ülkesi vatandaşı değildir.¹⁷⁵

Şahitlerin dini konusundaki bu farklı değerlendirme gayr-i müslimlerin şahadetlerini yasaklayan doğrudan bir ayet ve hadisin olmaması, başka maksatlarla zikredilen nasların fakihlerin yorumuyla şahitlik için de uygulanması sebebiyledir.¹⁷⁶

¹⁶¹ İbn. Hazm, VIII/489.

¹⁶² Serahsî, el-Mebsût, XVI/137 ; İbnü’l- Hümâm, VII, 370.

¹⁶³ İbnü’l- Hümâm, VII,370.

¹⁶⁴ Bakara 2/282.

¹⁶⁵ İbnü’l- Hümâm, VII,372.

¹⁶⁶ Şirbini, Muğni’l-Muhtâc, IV/442.

¹⁶⁷ İbn. Kudame, el- Muğni, 9/164.

¹⁶⁸ Mâide 5/106.

¹⁶⁹ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/183.

¹⁷⁰ İbn. Kayyim, El Cevzi, İ’lâmu’l- Muvakkîn, I/72.

¹⁷¹ Serahsî, el-Mebsût, XVI /113;İbn. Kudame, el- Muğni, IX/185.

¹⁷² Serahsî, el-Mebsût XVI,/135.

¹⁷³ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/184.

¹⁷⁴ Şirbini, Muhammed el-Hatîb, Muğni’l-Muhtâc, 1958, Mısır, IV/427.

* Başka bir milletin ülkesine müsaade (pasaport) ile giren kimse. Erdoğan Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri, s. 431

¹⁷⁵ Kâsâni, VI/281.

¹⁷⁶ İlmihal (heyet),Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,2010, II/207.

7. ŞAHİTLİĞE ENGEL OLAN DURUMLAR

7.1.Akrabalık

Şahitliğin geçerliliği açısından akrabalık İslam Hukukçuları arasında farklı değerlendirilmiştir.

Hız Hasan, babası Hz. Ali'ye şahitlik etmek üzere Kadı Şüreyh'in huzuruna çıktığında Kadı Şüreyh Hz. Hasan'ın şahitliğini kabul etmeyerek Hz. Ali'den başka bir şahit getirmesini istemiştir. Bu olay evladın baba, babanın da evlat lehindeki şahitliğinin kabul edilmeyeceğine delil sayılmıştır. Zira kişinin usul ve furuu lehinde yaptığı şahitlik menfaati tazammun edebileceğinden geçerli kabul edilmemiştir. Çünkü baba ile evlat arasında menfaat birlikteliği söz konusudur.¹⁷⁷ Kişinin kardeş, amca ve diğer akrabalar hakkındaki şahadeti ise geçerlidir.¹⁷⁸

Şafii'ye göre eşlerin birbirleri hakkındaki şahitliği geçerli kabul edilirken¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel'in bir görüşüne göre töhmet ihtimali bulunmadığında kocanın karısı hakkındaki şahadeti geçerli olacağı; ancak kocanın nafaka yükümlülüğünden dolayı kadının kocası hakkındaki şahadetinin geçerli olmayacağı görüşündedir.¹⁸⁰ Hanefiler de kadının kocası ve kocanın hanımı lehindeki şahadetini geçerli saymamışlardır.¹⁸¹ Kadın kocasından boşandıktan sonra evlilik dönemindeki bir konu hakkında kocası lehinde şahitlikte bulunduğu bu şahadeti geçerli kabul edilmiştir.¹⁸² İmam-ı Malik de eşlerin birbirlerine olan şahitliğinin kabul edilmeyeceği görüşündedir.¹⁸³

İmamı Şafii'ye göre anne-babanın çocukları lehine şahitliği geçerli olmadığı gibi çocukların da anne- baba lehine şahadetleri geçerli değildir.¹⁸⁴ Hanbeliler ise anne babanın çocuğu lehindeki şahadetini kabul etmezken; Hz Ömer'den yapılan bir rivayete dayanarak çocuğun babası hakkındaki şahitliğini kabul etmişlerdir.¹⁸⁵ Ömer b. Abdülaziz gibi bir kısım müctehitler ise ayetin umumî hükmünden hareketle anne-baba ve çocukların birbirleri hakkında yaptıkları şahitliğin geçerli olduğu görüşündedirler.¹⁸⁶

Hız. Peygamber'in ortaklardan birinin diğeri hakkındaki şahitliğini kabul etmediği nakledilmektedir.¹⁸⁷ Bu itibarla işçinin işveren lehindeki şahadeti geçerli kabul edilmemiştir.¹⁸⁸

Kardeşin kardeş hakkındaki şahitliği genel olarak kabul edilirken İmam-ı Malik kardeşin kardeşe şahitliğini kabul etmemiştir.¹⁸⁹

Süt emmeden dolayı meydana gelen hısımlık sadece evlenme engeldir. Bunun dışındaki konularda birbirlerine yabancı kabul edildiğinden şahadete engel kabul edilmemiştir.¹⁹⁰

¹⁷⁷ Serahsî, el-Mebsût, XVI/122; İbnü'l- Hümâm, VII, 403; Sahnun, El- Müdevvenetü'l-Kübrâ, IV/19.

¹⁷⁸ İbnü'l- Hümâm, VII, 407; Heysemî, Tuhfetü'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc, X/233

¹⁷⁹ Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, IV/434.

¹⁸⁰ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/193.

¹⁸¹ İbnü'l- Hümâm, VII, 403; Kâsâni, VI/272.

¹⁸² Kâsâni, VI/266.

¹⁸³ Sahnun, El- Müdevvenetü'l-Kübrâ, IV/19.

¹⁸⁴ Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, IV/434 .

¹⁸⁵ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/191.

¹⁸⁶ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/192

¹⁸⁷ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/188; Kâsâni, VI/272.

¹⁸⁸ İbnü'l- Hümâm, VII, 403,404.

¹⁸⁹ Sahnun, El- Müdevvenetü'l-Kübrâ, IV/21; Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, IV/434 ;İbn. Kudame, el- Muğni, IX/194.

¹⁹⁰ Serahsî, el-Mebsût, XVI/125; Kâsâni, VI/272. Türk ceza muhakemesinde ise bu durum CMK m. 45/ 1'de düzenlenmiştir. Bu hükme göre; "1) Aşağıdaki kimseler tanıklıktan çekinebilir: a) Şüpheli veya sanığın nişanlısı. b) Evlilik bağı kalmasa bile şüpheli veya sanığın eşi. c) Şüpheli veya sanığın kan hısımlığından veya kayın hısımlığından üstsoy veya altsoyu. d) Şüpheli veya sanığın üçüncü derece dahil kan veya ikinci derece dahil kayın hısımları. e) Şüpheli veya sanıkla aralarında evlâtlık bağı bulunanlar". Diğer tanıklıktan çekinme halleri; CMK m. 46- meslek ve sürekli uğraşları sebebiyle tanıklıktan çekinme; CMK m. 47; devlet sırrı niteliğindeki bilgilerle ilgili tanıklık; CMK m. 48- kendisi veya yakınları aleyhine tanıklıktan çekinme

7.2. Düşmanlık

Mal, Miras ve veraset gibi menfaat içeren maddi konulardan dolayı aralarında düşmanlık bulunan kişilerin birbirleri hakkındaki şahitlikleri geçerli kabul edilmemiştir. Aralarında düşmanlık olan kişiler birbirlerinin elindeki nimetin yokluğunu temenni edeceklerdir. Ancak kişinin birisine olan düşmanlığı şahsi bir menfaatten olmayıp, Allah'ın emirlerine karşı gelip yasaklarını çiğnemesinden kaynaklandığı için şahitliği geçerli kabul edilmiştir.¹⁹¹

Hadiste hain erkek-kadının ve başkasına düşmanlık besleyen kişinin şahitliğinin kabul edilmeyeceği¹⁹² belirtilmiştir.¹⁹³

7.3. Töhmüt

Bir kimse hakkında zanna dayalı olarak hüküm verme, suç isnadında bulunma anlamında fıkıh terimi. Fıkıhta “bir özelliğine, başkalarıyla olan menfaat, akrabalık gibi ilişkilerine veya eylemlerine bakarak bir kimse hakkında zanna dayalı kanaat belirtme ve bu sebeplerden ötürü ona suç isnat etme” şeklinde tanımlanabilir. Yargılama hukukunda töhmet kelimesi, şahidin davada doğru şahitlik yapamayacağını ortaya çıktığı yahut doğruluğunda şüphe edilmesine yol açan durumları belirtmek üzere kullanılır¹⁹⁴

Fakihler, töhmet altında bulunan kişinin menfaati celp etme ve zararı gidermede hakkaniyete riayet edemeyeceğinden şahitliğinin delil olarak kabul edilmeyeceği görüşündedirler.¹⁹⁵

Şahitliğin Allah için olma özelliğiyle çelişeceği ve hakkı ortaya çıkarma işlevine şâibe düşüreceği endişesiyle İslâm Hukukçuları şahidin töhmetten uzak bulunması şartını getirmişlerdir. Bir kimse için töhmet endişesi, hakkında şahitlik ettiği kişiyle kan bağı ve sosyal-hukukî ilişkileri bulunması sebebiyle olabileceği gibi doğrudan kendisinin bazı nitelikleriyle de ilişkili olabilir.¹⁹⁶

Zira Zâhiri fakihî İbn. Hazm, “Ey iman edenler! adaleti titizlikle ayakta tutun. Kendiniz, anne babanız ve akrabanız aleyhine de olsa Allah için şahitlik eden kimselerden olun” ayetini¹⁹⁷ ve konuya ilişkin hadisleri delil göstererek bir hakkın ortaya çıkması için âdilâne bir şekilde şahitlik yapmanın -bu şahitlik bir yakının lehine veya bir düşmanın aleyhine bile olsa- dinî bir vecibe olduğunu, dolayısıyla akrabalık, dostluk, işçilik, ortaklık, kefalet, vasiyet gibi ilişkilerin şahitliğin kabulüne engel teşkil etmediğini ileri sürmüştür.¹⁹⁸

Töhmüt altında olan kişinin şهادeti geçerli değildir. Zira hadiste “töhmüt altında bulunan ve düşmanlık sahibi olan kilinin kişinin şهادeti caiz değildir.” buyurulmuştur.¹⁹⁹

8. HAD SUÇLARINDA ŞAHİTLİK

Had cezasını gerektiren suçlarda kişi şahitliği eda edip etmeme arasında muhayyerdir. Resulullah'ın “herkim bir Müslüman kardeşinin ayıbını örterse Allah da onun dünya ve ahirette ayıbını örter” hadisi ile. Resulullah'ın huzuruna gelip şهادette bulunan bir kişiye “onu

¹⁹¹ İbn. Kudame, el- Muğni, IX/185; İbnü'l- Hümâm, VII, 404 ;Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, IV/434 ; Heysemî, Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc, X/233.

¹⁹² Zeylaî, IV/82.

¹⁹³ Serahsî, el-Mebsût,XVI/122.

¹⁹⁴ Atar, Fahrettin, “Töhmüt”, DİA, XLI/275.

¹⁹⁵ Heysemî, Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc, X/227.

¹⁹⁶ Apaydın H. Yunus “Şahit”, DİA,2010, XXXVIII/282.

¹⁹⁷ Nisâ 4/135.

¹⁹⁸ Muhallâ, VIII, 505-510; Atar, Fahrettin, “Töhmüt”, DİA, XLI/276.

¹⁹⁹ Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, IV/427;Serahsî, el-Mebsût, XVI/120.

gizleseydin senin için daha hayırlı olurdu”²⁰⁰ hadislerinden had suçlarında mümin kardeşinin ayıp ve kusurunu örtmenin daha faziletli olduğu anlaşılmaktadır.²⁰¹

Mülkiyet hakkı sabit olan kişinin hakkını korumak için kişi, malın kime ait olduğuna şahitlik edip, o malı izinsiz alanın çaldığına dair bir beyanda bulunmaması insanların ayıp ve kusurlarını açığa çıkarmayı hedeflemeden hakkı sahibine teslim güzel bir örnektir.²⁰²

Zina suçunun ispatında adil, hür dört erkek şahidin bulunması şartı getirilmiş²⁰³ ve dört şahit getiremeyen kişi Allah katında yalancı²⁰⁴ olarak vasıflandırılmış²⁰⁵ had ve kısas konularında kadınların şahitliği kabul edilmemiştir.²⁰⁶

Zina iftirası suçundan dolayı had cezası almış bir kişinin yalancı olduğu mahkemeye tescillenip hakkında hüküm verildiğinde şehadeti edaya ehil kabul edilmemiştir.²⁰⁷ Böyle bir kişi tövbe etse bile- tövbe Allah ile kul arasında bir durum olduğundan- Hanefilere göre şehadeti geçerli kabul edilmemiştir.²⁰⁸ Cumhura göre ise tövbe ettiği takdirde şehadeti geçerlidir.²⁰⁹

9. SONUÇ

Sosyal hayatta kişilerin karşılaştığı anlaşmazlıkların çözümünde, haksızlığı önlemede, hak sahibine hakkını teslim etmede sonuç itibarıyla adaletin tecellisinde şahitlik hakkın izharı için kullanılan vasıtaların en başta gelenlerinden biridir.

Şahitlik yaparken kişilerin ayıp ve kusurlarını ortaya çıkarmak gaye değil, tam aksine hak ihlaline sebep olmayan konularda kişilerin ayıp ve kusurlarının örtülmesi ilkesi benimsenmiştir.

Hak ihlalinin vukua geldiği konularda ise şahitlikte bulunmak dinî bir vecibe olarak değerlendirilmiş, böyle bir durumda şahitliği gizlemek (ketm etmek) Allah’ın emrine isyan ve günah olarak vurgulanmıştır.

Şehadeti tahammülde anlama ve kavrama esastır. Şehadeti edada ise kişinin hür iradesiyle etki ve baskı altında kalmadan, lehine bir menfaat sağlama gayreti gütmeyen, aleyhine düşmanlık ve töhmetten beri olarak sırf hakkın hatırı ve Allah için şehadette bulunmak temel ilkedir.

İslam hukukunda şahitlik yapma şartları incelendiğinde esas olanın adaletle hüküm verebilmek için şüpheye yer vermeyecek ölçüde bu şartların konulduğunu görmek mümkündür.

Özelde şahitliğin şartları dikkatle incelendiğinde erkekler gibi kadınlarında şahitliğine bir engel olmadığı görülmektedir. Şahitliği bir görev ve sorumluluk olarak değerlendirdiğimizde kadınların zaruret dışı durumlarda erkeklerle aynı seviyede sorumlu olmadıklarını anlayabiliriz. Ancak sırf kadınlara mahsus –yurt, sığınma evi, hapishane, hamam vb.- ortamlarda vuku bulan ve yargıya intikal eden olaylarda kadının şahitliği, adaletin tesisi ve hakkın ispatı için kaçınılmaz vasıtalarından biridir.

Hanefi’lere göre görme engelli birinin şahitliğinin kabul edilmemesi de ispattaki şüpheleri ortadan kaldırmak içindir. İslam Hukukçuları şehadette adalet vasfını belirlerken esas aldıkları

²⁰⁰ Ebu Davud, Hudud, 7; Muvatta, Hudud, 1; Ahmed, Müsned, 5, 217.

²⁰¹ Mevsilî II/139.

²⁰² Mevsilî II/140.

²⁰³ İbn. Kudame, el- Muğnî, 9/147.

²⁰⁴ Nûr 24/13.

²⁰⁵ Serahsî, el-Mebsût, XVI/121.

²⁰⁶ İbnü’l- Hümâm, VII,369.

²⁰⁷ Serahsî, el-Mebsût, XVI/111,128.

²⁰⁸ Serahsî, el-Mebsût, XVI/127.

²⁰⁹ İbnü’l- Hümâm, VII, 400.

kıstaslar haksızlığı ve yalancı şahitliği önleyerek Kur'an'ın “şahitliği Allah için yapın” emrine matuftur.

Şahitlik, aynı olayda başka şahitler olmadığında farzı ayn; birçok kişinin şahitliği durumunda ise farz-ı kifâye olarak karşımıza çıkan bir yükümlülüktür.

10. KAYNAKLAR

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ Ve Müzîlü'l-İlbâs, Thk. Ahmed el-Kalâş, Beyrut, 1988.
- Ahmed b. Hanbel, El-Müsned, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992
- Apaydın H. Yunus "Şahit", DİA,2010.
- Atar, Fahrettin, "Töhmet", DİA,2012.
- Bardakoğlu, Ali, "Beyyine", DİA, 1992.
- Başoğlu, Tuncay, "Tezkiye", DİA, 2012.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmet b. Hüseyin b. Ali, Sunenü'l-Kübrâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kâmusu, İstanbul, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, el-Câmiu's-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Canan İbrahim, Kütüb-i Sitte, Akçağ Yayınları, İstanbul, ts.
- Cin- Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, Osav Araştırmaları Vakfı Yayınları,1996.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es- Sicistânî el-Ezdî, es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Erdoğan, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Ertantan, Mesut, Medeni Yargılama Hukukunda Tanık ve Tanıklık, Ankara, 2005.
- Hâkim, Ebû Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbü'rî, el- Müstedrek Alâ's-Sahîhayn, Beyrut, ts
- Hamevî,Ebu'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed.b. Muhammed, Ğamzu Uyûni'l- Besâir Şerhu Kitâbil- Eşbâh ve'n- Nezâir,Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.
- Heysemî, Şihâbüddîn Ahmed b. Hacer,Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc,b.y,t.y.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zâhirî, el-Muhallâ, thk. Abdulgaffâr Süleyman Bindârî, Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut,1988.
- İbn Kudame, Muvaffakuddîn, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b.Muhammed b. Kudâme, el- Muğnî ,Dâru- İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l-Arab, Beyrut, ts.
- İbn Rüşd, Bidâyetü'l- Müçtehid ve Nihayetü'l- Muktesid, trc. Ahmed Meylanî, İst, 1976.
- İbnü'l- Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdilvâhid, Şerh'u Fethi'l Kadîr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- İbnü'l-Kayyim, Şemsuddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Kayyim el- Cevziyye, İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l- Âlemîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- _____ -et-Turuku'l-Hukmiyye fi-Siyâseti's-Şer'iyye, Dârü İhya'il-Ulûm, Beyrut,. thk. Behîc Gazâvî, Beyrut, ts.
- İlmihal (heyet),Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.
- Kâsânî, Alâu'd-Dîn Ebu Bekr b. Mesud b. Ahmed el-Kâsânî, Bedâiü's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi', Beyrut, ts.
- Kuru, Baki/ Arslan, Ramazan/ Yılmaz, Ejder, Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 25. Baskı, Ankara, 2014.
- Mâlik, b. Enes, el-Muvatta', Çağrı Yayınları, İstanbul,1992.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (heyet) Hikmet Yayınları, İstanbul, 1990.
- Merğînânî, Burhanuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr b. Abdi'l-Celîl, el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî, Beyrut, 1995.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd b. Mahmûd el-Mevsilî, El-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr, İstanbul, 1987.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. El-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, el-Câmiü's-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Sağlam, Hadi, İslam Hukukuna Göre Kadınlara Şahitliği Meselesi, Doğu Yayınları, 2008, Erzincan.
- Sahip, Beroje, İslam İspat Hukuku, Fecr Yayınları, Ankara, 2007.

- Sahnun, El- Müdevvenetü'l-Kübrâ, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1980.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl el-Mebsût, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983.
- Şirbinî, Muhammed el-Hatîb, Muğni'l-Muhtâc, , Mısır. 1958.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Servet (ö. 279/892), el Câmîü's-Sahîh, İstanbul, 1992.
- Üdeh, Abdülkadir, et- Teşrü'l-Cinâî'l-İslâmî, Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vad'î, Beyrut, 1993.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, İst, ts.
- Yıldız, Kemal, İslam Yargılama Hukukunda İspat Vasıtası Olarak Şahitlik, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üni. Sos. Bil. Ens.İst.1989.
- Zeylaî, Cemâlu'd-Dîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf , Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye, Beyrut, 1987.
- Zuhayli, Vehbe, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu, I-VIII, Şam, 1989.

SİYASİ MÜCADELE EKSENİNDE ERZİNCAN’DA FAALİYET GÖSTEREN DERNEKLER (1941-1960)

THE ASSOCIATIONS THAT WERE ACTIVE ON THE AXIS OF POLITICAL STRUGGLE IN ERZİNCAN (1941-1960)

Erdem YAVUZ¹

ÖZET: Türk siyasi tarihinde modern anlamda sivil toplum kuruluşlarının doğuşu, II. Meşrutiyet Dönemi’nde 16 Ağustos 1909 tarihinde kabul edilen Cemiyetler Kanunu ile olmuştur. Cemiyetler Kanunu ile cemiyet kurma hakkı yasal hale getirilmiş ve bu dönemde farklı amaçlarla pek çok cemiyet kurulmuştur.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e intikal eden dernekler, 1923, 1925, 1927 ve 1938 yıllarında Cemiyetler Kanunu üzerinde yapılan değişikliklerle sıkı denetim altına alınmıştır. 1946’da kanunda yapılan değişiklikle dernek özgürlüğü sağlanmış ve çok partili hayata geçişe zemin hazırlanmıştır. Bu durum toplumun her kesiminde derneklere olan ilginin artmasında ve benimsenmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışmanın amacı; tek parti ve çok parti döneminde Erzincan’da faaliyet gösteren dernekleri açıklamak ve her iki dönemi mukayese etmektir. Çalışmada derneklerin kuruluş amaçları ve çalışma alanları ile derneklere görev yapanlar hakkında bilgi verilerek, dönemin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik şartları ortaya konulmuştur. Özellikle çok partili hayata geçişle birlikte siyaset-dernek ilişkisi ve Erzincan’daki siyasi mücadelenin dernekler üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Cemiyetler Kanunu, Dernekler, Siyaset, CHP, DP, Erzincan.

ABSTRACT: The birth of non-governmental organizations in Turkish political history in modern sense occurred with the approval of Law of Associations on August 16, 1909 during the Constitutional Period II. With the Law of Associations, the right to establish associations was legitimized, and many associations were established for various purposes during this period.

The associations that were transferred to the Republic from the Ottoman State were taken under strict control with the amendments made in the Law of Associations in 1923, 1925, 1927 and 1938. The amendment in 1946 ensured freedom for associations, and the ground was prepared for the transition to multi-party life. This situation had been influential in the increase of the interest in associations and in their adoption in every part of the society.

The purpose of this study is to explain the associations that were active in Erzincan during the single-party and multi-party system, and compare these two periods. Information has been provided on the establishment purposes and working areas of the associations and on the people who were employed in them; and the political, social, cultural and economic conditions of these periods have been revealed in the study. Especially the relation between politics and associations with the transition to multi-party life and its influences on the political struggle in Erzincan have been determined.

Keywords: Law of Associations, Associations, Politics, CHP, DP, Erzincan.

¹ Erzincan Üniversitesi, EğitimFakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, eyavuz@erzincan.edu.tr

GİRİŞ

Cemiyet, “*Fertlerin müşterek bir gayenin takibi için bir araya gelmesidir ki, her fert içtimai gayenin gerçekleşmesine çalışmakla beraber aynı zamanda kendi gayesi için de çalışmış olur.*” şeklinde tarif edilmektedir². Osmanlı’da Tanzimat’a kadar “cemiyet” mahiyeti taşıyan kişi toplulukları arasında loncalar, tarikatlar ve gayrimüslimlerin dini ve idari görevlerini üstlenen kişilerin önderliğinde kurulan sivil toplum unsurları gelmektedir³. Lonca ve tarikatlar dışında, mali ihtiyaçlarının vakıflar tarafından karşılandığı, fütüvvet birliklerinin ve çeşitli tarikatlardan ayrılan toplulukların, örgütlenme ihtiyacını karşıladığı görülmektedir. Bu topluluklar, çoğunlukla siyasi bir amaç için bir araya gelmiş, ayaklanan veya ayaklanmayı tasarlayan topluluklar olarak görülmüştür. Nitekim Celali ve sufte (softa) ayaklanmalarında, asilerin meydana getirdiği topluluğa “cemiyet” denebilmektedir. Patrona Halil isyanı ile II. Mahmut dönemi arasındaki yüzyıl içinde “cemiyet” kelimesi ayrı bir anlam kazanmıştır. Tanzimat’tan kısa bir süre önce, Osmanlı’da siyasi ve siyasi amaç haricinde sürekli kişi toplulukları kurmak, aidat toplayıp üye kaydetmek, yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştır⁴.

Cemiyetlerle ilgili olarak ilk yasal düzenlemeler 3 Ağustos 1325 (1909) tarihli Cemiyetler Kanunu ile olmuştur. Dönemin şartlarına göre oldukça özgürlükçü olan 19 maddelik bu kanun, 1901 tarihli Fransız Cemiyetler Kanunu’ndan esinlenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde, 16 Ağustos 1909 (3 Ağustos 1325) tarihinde Cemiyetler Kanunu uygulamaya konulmuştur⁵. Cemiyetler Kanunu’nun 1. maddesinde⁶ cemiyet, “*Eşhas-ı müteaddide tarafından malumat veya mesailerini suret-i daimede bi’t-tevhid mukaseme-i ribhten gayri bir maksatla teşkil edilen heyettir.*” şeklinde tarif edilmiştir. Buna göre cemiyetin, kazanç paylaşmaktan başka bir maksatla ikiden fazla şahsın bilgilerini ve faaliyetlerini devamlı bir şekilde birleştirmek suretiyle vücuda geleceği vurgulanmıştır.

Cemiyetler Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle birlikte siyasal, sosyal, kültürel cemiyetler başta olmak üzere ayrılıkçı ve mason locaları gibi kuruluşların sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu bağlamda parti hüviyeti taşıyan, siyasal amaçlı kurulmuş olmakla beraber asla iktidarı ele geçirmek gibi bir amaç taşımayan cemiyetler de kurulmuştur. Bunların sayısı sınırlı olmakla beraber Meşrutiyet’in siyasal yapısında önemli rolleri olmuştur. Osmanlı’nın siyasi hayatında önemli etkisi olan Mason Locaları ile İttihat ve Terakki ve onun uzantısı olan Türk Ocağı gibi cemiyetler buna örnek olarak verilebilir. Bunun yanında Rumeli’de, Doğu illeri ve Arap ülkelerinde edebiyat ve sosyal amaçlı kurulmuş olmakla birlikte aslında tamamen siyasal içerikli kurulmuş olan “ayrılıkçı cemiyetler” de vardır. Bununla birlikte gazete ilanları ile kurulan cemiyetler de mevcuttur. Askerler, çeşitli meslek grupları, öğrenciler, işçiler vb. gibi pek çok grubun cemiyet kurma faaliyetleri neticesinde sivil toplumun modernleşmesi de başlamıştır. II. Meşrutiyet’te cemiyetler; mason locaları, çeşitli sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve milliyetçi cemiyetler ve ayrılıkçı cemiyetler olmak üzere üç grupta toplanmıştır⁷.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e intikal eden derneklerin nasıl teşekkül edeceği konusu Türk Medeni Kanunu’nun ilgili maddelerinde açıklanmıştır. Buna göre ilmi, bedii, hayri dernekler; tüzüklerinde dernek olarak kurulmak isteklerini açığa vurdukları takdirde tüzel kişilik kazanmış

² Ferit H. Saymen, *Türk Medeni Hukuku*, C. II (Şahsın Hukuku), Kenan Matbaası, İstanbul 1948, s. 303.

³ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C. II, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989, s. 51.

⁴ Hüseyin Hâtemi, *Medeni Hukuk Tüzelkişileri*, C. I, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1979, s. 177-196.

⁵ Suat Ballar, *Türk Dernekler Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s. 5.

⁶ Cemiyetler Kanunu maddeleri için bkz. *Düstur*, “Cemiyetler Kanunu”, C. I., 10 Temmuz 1324- 29 Teşrinievvel 1325 (Tertib-i Sani) Tertib 2, Matbaa-ı Osmaniye, Dersaadet (İstanbul) 1329, s. 604-608.

⁷ Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Genişletilmiş 3. Baskı, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 400.

Siyasi Mücadele Ekseninde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler (1941-1960)

olur⁸. Dernek, bir üst kavram olup, ideal amaç güden insan topluluğu biçimindeki tüm tüzel kişileri bünyesinde toplar⁹. Hızla değişen ve gelişen toplumda, insanlar eş görüşlere ve eş çıkarılara sahip insanlarla bir arada olmak istemişlerdir. Çünkü toplumda kişinin uğraşmak zorunda kaldığı problemler her geçen gün çoğalmıştır. Kişi de bu büyük sorunları çözebilmek için dayanışma ihtiyacı eğilimine girmiş ve dolayısıyla toplumsal koşulların yarattığı bir zorunluluk sonucu dernekler kurulmaya başlanmıştır. Netice olarak dernekleşme toplumsal sistemin bünyesinden doğan bir tepki olarak belirir. Buradaki tepkiden kasıt, toplumdaki siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelere ayak uyduramayan ya da gerisinde kalan bir yapıya olan karşıtlıktır. İşte dernekler bunun bir sonucu olarak doğmuşlardır¹⁰.

Dernekler, 15 Ekim 1923 tarih ve 325 sayılı ile 20 Aralık 1923 tarih ve 387 sayılı yasalarla sıkı denetim altına alınmıştır. "Takrir-i Sükûn Kanunu", 1925 yılından itibaren derneklerin faaliyetlerini zorlaştıran ve hatta imkânsız kılan bir atmosfer oluşturmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF)'nin dernekler üzerindeki denetim çabası, 1927 yılındaki büyük Kongre'de kabul edilen yeni tüzüğün 40. maddesi, CHF'ye, dernek yönetimine doğrudan müdahale etme hakkı vermiş, dernekler bir anlamda CHF yönetiminin hizmetine sokulmuştur. 16 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu yürürlüğe konularak otoriter sistem benimsenmiştir. 5 Haziran 1946 tarih ve 4919 sayılı kanunda yapılan değişiklikle, dernek özgürlüğü ve kuruluş serbestliği sistemini öngören bir yasa biçimine dönüştürülmüştür¹¹. 1946-60 yılları arasında Türkiye siyasal parti özgürlüğü açısından ilk ciddi deneyimini yaşamıştır. 27 Mayıs 1960'tan sonra çıkarılan geçici anayasada, derneklerle ilgili hükümler aynen korunmuş, 1961 Anayasası'nın 28. ve 29. maddeleri ile dernek kurma özgürlüğü genişletilmiştir¹². 22 Kasım 1972 tarihinde 1630 sayılı Cemiyetler Kanunu kaldırılarak, yerine yeni Dernekler Kanunu kabul edilmiştir¹³. 7 Ekim 1983 tarihinde 2908 sayılı Dernekler Kanunu¹⁴ kabul edilmiş, 1995 ve 2001 yıllarında Anayasanın ilgili maddeleri değiştirilerek derneklerle ilgili iyileştirmeler yapılmıştır. 4 Kasım 2004 tarihli ve 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun¹⁵ kabul edilmesiyle birlikte dernekler mevzuatı¹⁶ son şeklini almıştır.

1. Tek Parti Döneminde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler

Milli Mücadele Dönemi'nde Erzincan'da birçok cemiyetin faaliyet içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu dönemde öne çıkan en önemli cemiyetler, Erzincan Mudâfâa-i Hukuk Cemiyeti ile Erzincan Kadınları Mudâfâa-i Vatan Cemiyeti'dir¹⁷. Bu cemiyetler, Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte Erzincan'da görülen milli uyanışın bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan derneklerin, çoğunlukla toplumsal işlerde faaliyet göstermek için kurulduğunu söylemek mümkündür. Dernekler, faaliyet alanları içerisinde hedefleri doğrultusunda çalıştıkça toplumsal değişimi de başlatmışlardır. Türk Tarihi Tedkik

⁸ Lütfü Dalamanlı, vd, *İlmi ve Kazâi İçtihatlarla Açıklamalı Türk Medeni Kanunu*, C. I, Kazancı Matbaası, İstanbul 1991, s. 527.

⁹ Aydın Zevkliler, *Medeni Hukuk*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2000, s. 575, 576.

¹⁰ Ahmet N. Yücekök, *Türkiye'de Dernek Gelişimleri*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s. 3.

¹¹ Suat Ballar, *Türk Dernekler Hukuku*, s. 6,7; Esat Öz, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.192,194.

¹² Fikret Tokgöz, "Dernekler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. II., İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 366-386.

¹³ *Resmi Gazete*, 2 Aralık 1972, Sayı: 14379.

¹⁴ *Resmi Gazete*, 7 Ekim 1983, Sayı: 18184.

¹⁵ *Resmi Gazete*, 23 Kasım 2004, Sayı: 25649.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Selami Sazıl vd., *Son Değişikliklerle Dernekler Mevzuatı*, 3. Baskı, Beyaz Matbaa, Ankara 2006.

¹⁷ Milli Mücadele Dönemi'nde Erzincan'da faaliyet gösteren cemiyetler hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Bulut, *Milli Mücadelede Erzincan*, Erzincan Belediyesi Yayınları No:10, Aydoğdu Ofset, Ankara 1997.

Cemiyeti, Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Halkevleri gibi dernekler alanlarında önemli sayılabilecek çalışmalar yapmışlardır¹⁸.

Bu bağlamda Erzincan'da 1931 yılına kadar faaliyette olan Türk Ocağı'nın ve 1933'de açılan Halkevi'nin sivil toplum kuruluşu olarak önemli bir boşluğu doldurduğunu belirtmek gerekir. Türk Ocağı maddi imkânsızlıklar yüzünden sadece tabeladan ibaret bir görüntü vermesine rağmen Halkevi, şehrin eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Halkevi aracılığıyla, ülke genelinde olduğu gibi, Erzincan'da da Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni rejimi ve inkılabları halka anlatarak düzenli bir şekilde bilgi verilmesi de amaçlanmıştır¹⁹.

Erzincan'da faaliyet içerisinde olan derneklerle ilgili ilk kayıtlara 1940'lı yıllarda ulaşılmaktadır. Tarihi süreç içerisinde ülkedeki mevcut siyasi şartlar gereği gelişen ve olgunlaşan bazı derneklerin şubeleri, 1941'den itibaren Erzincan'da da açılarak faaliyetlerine başlamışlardır. Bu dernekler; Hava Kurumu, Kızılay, Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) ve Yardım Sevenler Derneği'dir.

1944 yılı itibarıyla Erzincan ve ilçelerinde faaliyet içerisinde bulunan dernekler ile bunların yönetici ve üyeleri şu şekildedir²⁰:

Tablo 1: Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernek ve Yöneticileri

Derneğin Adı	Merkez veya Şube Olduğu	Hangi Tarihte Kurulduğu	İdare Heyeti Başkan ve Azaları
Hava Kurumu	Erzincan Şubesi	1941	Başkan: Salim Ataman Başkan Vekili: Siret Aktan Aza: Ahmet Ergene Aza: Fahri Ayaz Aza: M. Ali Pamir Aza: Hakkı Unuvar Aza: Hikmet Kiliçer Aza: Dursun Malatyalı Aza: İbrahim Kolak
Yardım Sevenler	Erzincan	1941	Başkan: Semihe Argun Aza: Hatice Ataman Aza: Perihan Köksal Aza: Bediriye Altunterim Aza: Hatice Til
Kızılay	Erzincan	1942	Başkan: Dr. Naci Kaşiray İkinci Başkan: Zeki Çağlı Veznedar: Diş Hekimi Asım Bezirci Muhasip: Turgut Nalcıoğlu Kâtip: Ahmet Demirer
Kızılay	Erzincan	-	Başkan: Turgut Nalcıoğlu Aza: İbrahim Kocatürk Aza: Kadir Savaş Aza: Zeki Çağlı Aza: Yaşar Aydoğan
Çocuk Esirgeme	Erzincan	-	Başkan: Sorgu Hâkimi Nihat Bilikser

¹⁸ Fikret Tokgöz, "Dernekler", *CDTA*, s. 366-386.

¹⁹ Erdem Yavuz, "Erzincan'da İdari ve Siyasi Hayat (1923-1960)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2012, s. 123-127.

²⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)* 490.01.596.59.4.4.5.

Siyasi Mücadele Ekseninde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler (1941-1960)

			Başkan Vekili: Şefika Akan Aza: Ruhi Tuncer Aza: Abdurrahman Tüfenkçioğlu Aza: Zuhul Özyurt Aza: Sıtkı Mutmen Aza: Vehbi Köksal
Kızılay	Tercan	-	Başkan: Hamdi Dumlu Aza: Ziraat Bankası Müdürü Emin Eren Aza: Şeref Erdem Aza: Emrullah Işık Aza: Faruk Ezertürk Aza: Şinasi Özyurt
Hava Kurumu	Tercan	-	Başkan: Ziraat Bankası Müdürü Emin Eren Aza: Durak Gökçe Aza: Nazım Akalın Aza: Turgut Barlas Aza: Muhittin Gürel
Çocuk Esirgeme	Tercan	-	Başkan: Muhittin Gürel Aza: Hamdi Dumlu Aza: Saime Demirtepe
Hava Kurumu	İliç	-	Başkan: Nüfus Memuru Ömer Özkan Aza: Rifat Şener Aza: Osman Torun Aza: Mustafa Cebeci Aza: Hacı Tiryaki Aza: Ali Demirel Aza: Mehmet Karadayı Aza: Ahmet Zobi
Kızılay	İliç	-	Başkan: Ali Demirel Aza: Yusuf Şahin Aza: Mehmet Karadayı Aza: Rifat Şahsuvaroğlu Aza: Osman Torun
Hava Kurumu	Kemaliye	-	Başkan: Etem Kiliç Aza: Faruk Özdemir Aza: Hamit Çakmakçı Aza: İsmail Haznedar Aza: Cemil Özgül
Kızılay	Kemaliye	-	Başkan: İsmail Haznedar Aza: Turgut Ünsal Aza: Tevfik Oğuz Aza: Halil Sevgi
Çocuk Esirgeme	Kemaliye	-	Başkan: Derviş Oğuz Aza: Ahmet Erdoğu Aza: Hüseyin Güven
Hava Kurumu	Kemah	-	Başkan: Cemil Eryurt Aza: Hulusi Selçuk Aza: Mehmet Altunay Aza: Mehmet Ali Gürer Aza: Mustafa Sakaoğlu Aza: Hamdi Songur Aza: Tefik Baykara Aza: Hasan Benice Aza: Bayram İlter Aza: İsmail Gürses
Kızılay	Kemah	-	Başkan: Mustafa Sakaoğlu Aza: Celal Sağıroğlu Aza: Hasan Benice Aza: Ali Işıldar

			Aza: Rıza Baykara Aza: Sabri Coşkun
Çocuk Esirgeme	Kemah	-	Başkan: Fikri Erol Aza: Kâmil Gürkan Aza: Ali Işıldar Aza: Sabri Coşkun
Yetim Çocukları Himaye Cemiyeti	Kemah	-	Başkan: Hulusi Selçuk Aza: Orhan Yılmaz Aza: Dursun Ayyıldız Aza: Rıza Baykara Aza: Hasan Benice Aza: Ali Işıldar Aza: Ali Ünsal
Hava Kurumu	Refahiye	-	Başkan: İhsan Uluer Başkan Vekili: İdris Işık Aza: Hamdi Yılmaz Aza: Muharrem Engin Aza: Fehmi Günlük Aza: Ali Rıza Gülşen Aza: Mahmut Yıldırım Aza: Şükrü Şengül Aza: İbrahim Özel Aza: Kâmil Ünsal Aza: Zamir Turgay Aza: Cemal Işık Aza: Şevket Alaçat
Kızılay	Refahiye	-	Başkan: Mahmut Nedim Başkan Vekili: B. Yıldırım Aza: Yahya Yıldırım Aza: Hüseyin Taştemel Aza: Fehmi Günlük Aza: Talha Köprücü Aza: Ziya Gülan Aza: Kâmil Ünsal Aza: Mehmet Ali Akın
Çocuk Esirgeme	Refahiye	-	Başkan: Reşat Çoldur Aza: Hüseyin Taştemel Aza: Ferit Hüsmen Aza: İbrahim Özel

Görüldüğü gibi 1940'lı yıllarda Erzincan'da faaliyet gösteren derneklerin çalışma alanları, kimsesiz çocukların korunması, bakıma muhtaç ailelere destek olunması ve yaşlıların bakımı gibi sosyal hizmetler kapsamında olmuştur. Bunun yanında Hava Kurumu ve Kızılay gibi dernekler aracılığıyla da bu sosyal hizmetler desteklenmiştir.

Diğer önemli bir husus da dernek yönetiminde bulunan kişilerin, vali başta olmak üzere az sayıdaki devlet memurlarından oluştuğudur. Zira sosyal hizmetler başlarda derneklerin öncülüğünde başlatılmış ve zaman içerisinde devlet, bizzat kendisi bu görev ve sorumluluğu üstlenmiştir. Ancak dernek yönetimindeki kişilerin büyük bir çoğunluğunun aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin il ve ilçe teşkilatları ile Halkevinde görev yapan kişilerden²¹ ya da onların akrabalarından oluştuğunu da vurgulamak gerekir. Bu durum CHP'nin il genelinde toplumun her türlü siyasi, sosyal ve kültürel kurumlarında ağırlığının olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bir bakıma CHP, kendi güdümü ve denetiminde dernek faaliyetlerine izin vermiştir. Aynı zamanda bu durum, yeni rejimin her alanda halka anlatılması ve halk üzerinde belli bir otorite sağlanmasıyla da yakından ilgilidir.

²¹ Erzincan'daki CHP ve Halkevi idarecileri hakkında geniş bilgi için bkz. Erdem Yavuz, "Erzincan'da İdari ve Siyasi Hayat (1923-1960)".

Siyasi Mücadele Ekseninde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler (1941-1960)

CHP, kendisini destekleyici kültür kurumları (Halkevi gibi) ve çeşitli yardım kuruluşlarının yönetimlerine girmiştir. Kızılay, Yardım Sevenler, Çocuk Esirgeme, Türk Hava Kurumu gibi kurumların yöneticilerini seçmek, adeta siyasal bir nitelik kazanmıştır. Bunun yanında spor kulüplerinin statülerini düzenleyerek genel müdürlüğe bağlamış, öğrenci yurtları açmıştır. CHP çeşitli meslek kuruluşlarıyla ilişki içerisine girmiş ve bunlar parti kurultaylarına delege göndermişlerdir²². Derneklerle ilgili ülke genelinde görülen bu durum Erzincan için de geçerli olmuştur.

1. 1. Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi

29 Ocak 1928 tarihinde, Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Umay, Ankara'da Türk kadınlarına bir çağrıda bulunarak, bir kadın yardım derneğinin kurulması gerektiğini gündeme getirmiş, bu çağrı üzerine kadınlar, Dr. Umay'ın başkanlığını yaptığı Himaye-i Etfal Cemiyeti'nde toplanarak bir komisyon kurmuşlardı. Komisyon kurulacak derneğin adının Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti ve ambleminin de yürek biçiminde olmasını kararlaştırarak çalışmalarına başladı. Dernek ilk toplantısını 19 Şubat 1928 tarihinde yaptı. 1938 yılında derneğin adı Atatürk tarafından Yardım Sevenler Derneği olarak değiştirildi. Bu tarihten sonra Yardım Sevenler Derneği adı altında faaliyetlerine devam eden dernek, özellikle 1939 Erzincan Depremi'nde Kızılay'ın yanında yer alarak adını yurdun her köşesinde duyurdu. Böylece 1939'dan sonra Yardım Sevenler Derneği Ankara merkezli kalmayıp Türkiye'nin her yerinde şubeler açmaya başladı²³.

Yardım Sevenler Derneği'nin Erzincan'daki şubesi 25 Kasım 1941 tarihinde açıldı. Derneğin Şube Başkanı, Erzincan Valisi ve Belediye Başkanı Dr. Süküti Tükel'in eşi Piraye Tükel idi. Dernek açıldığı günden kısa bir süre sonra Erzincan'da imkânlar ölçüsünde çeşitli faaliyetlerde bulunarak; yoksul çocukların, askerlerin ve yardıma muhtaç olan kadınların yardımına koştu. Örneğin kış aylarında bazı fakir öğrencinin elbise ve ayakkabı ihtiyacını giderdi. 1942 yılında, erlere kışlık giyecek hediye edilmesi amacıyla, il genelinde toplanan 400 lira Genel Merkeze gönderildi. 23 Nisan 1942'de Çocuk Bayramı'nda Erzincan'daki 100 çocuğa elbise verilerek, yoksul kadınlara da yardım hazırlıkları başlatıldı²⁴. 1942 yılı hasat döneminde çiftçilerden imkânları ölçüsünde buğday ve arpa toplanarak muhtaç ailelere dağıtıldı²⁵. 1942 yılı Ekim ayında Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle, bazı fakir öğrencilerin ayakkabı ihtiyacı giderildi. Bunun yanında 20-25 kadar yardıma muhtaç kız çocuğuna, zanaat sahibi yaparak geçimlerini temin etmelerini sağlamak amacıyla, dikiş, nakış gibi kurslar açıldı²⁶. Aralık 1942'de Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi, İktisat Bakanlığı'ndan elli top Amerikan bezi istemiş, İktisat Bakanlığı da bu talebin karşılanması için Sümerbank Yerli Mallar Pazarı Müdürlüğü'ne talimat vermişti. Gönderilen bu bezlerle, Erzincan Beden Terbiyesi Salonu'nda kurulan bir atölyede, askerlere hediye edilmek üzere kışlık gömlek, havlu ve çamaşır dikildi²⁷.

Ocak 1943'de dernek tarafından çocukların temizliğinin yapılması için ailelere ikişer kalıp sabun dağıtıldı. Aynı zamanda çocuğu olan annelere, Dr. Zekayi Tarakçı tarafından, Erzincan Halkevi'nde tífüsle ilgili bilgilendirici konferanslar verildi²⁸. 19 Şubat 1943 tarihinde dernek tarafından 200 adet gömlek, 200 adet çamaşır, 304 adet yastık kılıfı, 414 adet havlu Erzincan Levazım Müdürlüğü'ne teslim edildi. Ayrıca yardıma muhtaç öğrencilere yarım kilo sabun ile bir takım çamaşır verildi. Bunun yanında köylülerden buğday ve fasulye toplanarak, toplanan

²² Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1975, s. 493.

²³ <http://www.tysd.org.tr/hakkimizda/tysd.html>, (Erişim Tarihi: 22.08.2016).

²⁴ *Yeni Erzincan*, 26 Mart 1942.

²⁵ *Yeni Erzincan*, 30 Temmuz 1942.

²⁶ *Yeni Erzincan*, 8 Ekim (Teşrinievvel) 1942.

²⁷ *Yeni Erzincan*, 17 Aralık (Kânunuevvel) 1942.

²⁸ *Yeni Erzincan*, 28 Ocak (Kânunusani) 1942.

buğday ve fasulye 10'ar kilo olmak üzere 48 aileye dağıtıldı. Dernek üyeleri tarafından, yardımsever vatandaşlardan toplanan 10.000 lira yoksul ailelere ulaştırıldı²⁹.

Örneklerde de görüldüğü gibi Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi, kuruluşundan itibaren kısıtlı imkânlarla rağmen Erzincan'da sosyal hizmetler kapsamında yaşlılara, yardıma muhtaç ailelere, çocuklara ve askerlere yönelik önemli çalışmalar yapmıştır. Dernek, kuruluşundan yaklaşık bir buçuk sene sonra da ilk kongresini gerçekleştirmiştir.

Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi ilk kongresini 23 Mart 1943 Salı günü Beden Terbiyesi Salonu'nda yaptı. Şube Başkanı Piraye Tükel'in açılış konuşması ile başlayan kongrede, geçici başkanlığa Muazzez Tarakçı seçildi ve daha sonra müzakerelere geçildi. Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi'nin geçen yıla ait faaliyet raporu, hesap bilançosu ve gelecek yılki bütçesi okunarak kabul edildi. Derneğin faaliyetlerinin daha fazla genişletilmesi kararı alındıktan sonra yeni idare heyeti seçimine geçildi. Seçim sonucunda derneğin eski kurucu üyelerinin yeniden seçildikleri görülmektedir. Buna göre yeni idare heyetinde başkanlığa Piraye Tükel, üyeliklere ise Münire Koç, Şevkiye Ülgen, Bedriye Altunterim, Hatice Til, Muazzez Tarakçı, Şükriye Özbek, Perihan Köksal ve Hatice Ataman seçildi³⁰.

Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi'nin ikinci kongresi 2 Şubat 1944 Çarşamba günü saat 15.00'de Halkevi Salonu'nda yapıldı. Şube Başkanı Semiha Argun'un açılış konuşması ile başlayan kongrede, geçici başkanlığa CHP İl Başkanı Ziya Ağca seçildi. Derneğin bir önceki yıla ait faaliyet raporu ve hesap bilançosu okunarak kabul edildi.

Buna göre 20.03.1943-31.01.1944 tarihleri arasında derneğin bilançosu 11.481,67 lira idi. Kemaliye Dokumacılar Kooperatifi'nden 99 m. kumaş, Erzincan merkez, nahiye ve köylerinden 3.196 kg buğday, 34 kg fasulye ve 16 kg arpa toplandı. Pülümür Kaymakamlığı'ndan 15 kg yağ, Refahiye'den 1.308 kg buğday, 102 kg arpa elde edildi. Bu ürünler satılarak nakdi yardıma dönüştürüldü. Geçen yıldan kalma 135,5 kg fasulye muhtaçlara dağıtıldı. Aynı zamanda 438 önlük ve 51 çift ayakkabı muhtaç öğrencilere ulaştırıldı. Bununla birlikte Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle ilkokul öğrencilerine 228 önlük, 188 çift ayakkabı; ortaokul öğrencilerine de 28 çift ayakkabı, 24 pantolon, 13 kız öğrenci ve 12 erkek öğrenciye de elbise dağıtıldı. Ayrıca 322 fakir ailenin çocuklarının bir kısmına entarilik kumaş, bir kısmına da çamaşır verildi. 297 aileye 10'ar kg buğday, 3 aileye 11 kg fasulye ve 1 aileye de 17 kg arpa dağıtıldı. Bunların dışında Yardım Sevenler Derneği Genel Merkezi'ne 1.000 lira, Kızılay Genel Merkezi'ne de 500 lira yardım yapıldı. Tüm bu masraflar için 6.971,53 lira harcanmış ve 4.510,14 lira da artmıştı. Kongrede yeni idare heyetinin seçimine geçilmiş ve seçim sonucunda yeni idare heyeti şu isimlerden oluşmuştu:

Başkan Semiha Argun, üyeler Bedriye Altunterim, Perihan Köksal, Hatice Ataman, Hatice Til, Behice Baydar, Şükriye Özbek, İffet Çalkavur ve Muazzez Kösebay. İdare heyetinin seçiminden sonra Yardım Sevenler Derneği Genel Merkezi'ne kongrenin tazim ve bağlılıklarının ifade edildiği telgraf ile kongre son buldu³¹.

Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi'nin üçüncü kongresi 9 Şubat 1945 Cuma günü saat 15.00'de Halkevi Salonu'nda yapıldı. Şube Başkanı Semiha Argun'un açılış konuşması ile başlayan kongrede, geçici başkanlığa CHP İl Başkanı Ziya Ağca seçildi. Derneğin bir önceki yıla ait faaliyet raporu ve hesap bilançosu ile gelecek yılki bütçesi okunarak kabul edildi.

Derneğin 01.02.1944- 08.02.1945 tarihleri arasında 7.648,45 lira gelirinden başka, Kemaliye Dokumacılar Kooperatifi'nden 123 m. kumaş, merkez köy ve nahiyelerden 2.221 kg buğday, 37 kg bulgur ve 5 kg yağ elde edildi. Dernek, gelirinin 500 lirasını 1944

²⁹ *Yeni Erzincan*, 25 Şubat 1943.

³⁰ *Yeni Erzincan*, 25 Mart 1943.

³¹ *Yeni Erzincan*, 17 Şubat 1944.

Siyasi Mücadele Ekseninde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler (1941-1960)

felaketzedelerine³² göndererek, 40 ilkokul öğrencisine de önlük dağıttı. Ayrıca 23 Nisan Bayramında 12 ilkokul öğrencisine ayakkabı, 1 öğrenciye çamaşır, 1 aileye 20 lira, 2 ilkokul öğrencisine pantolon yardımı yapılırken, 40 ilkokul öğrencisine de 90 gün boyunca yemek verildi. Bunlardan başka yine ilkokul öğrencilerine 149 çift ayakkabı ve 198 önlük dağıtıldı. Ambarda bulunan buğday ve bulgur gibi tahıl ürünleri de fakir ailelere ulaştırıldı. Kongrede faaliyet raporunun ve hesap bilançosunun okunmasının ardından yeni idare heyeti seçilerek görev dağılımı şu şekilde yapıldı: Başkan Semiha Argun, üyeler Hatice Ataman, Perihan Köksal, Bedriye Altunterim, Hatice Til, Kamuran Boğana, İffet Çalkavur ve Muazzez Kösebay³³.

Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi'nin 1946 yılı kongresi, 25 Ocak 1946 Cumartesi günü saat 15.00'de Halkevi Salonu'nda yapıldı. 1946 yılına ait raporlar ile yeni yılın bütçesi görüşülerek, yeni idare heyetinin belirlenmesi için seçimlere geçildi³⁴.

Derneğin, önceki yıllarda olduğu gibi sözü edilen yılda da sosyal hizmetler kapsamındaki çalışmalarına devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda 23 Nisan 1946 tarihinde Çocuk Bayramı münasebetiyle 300 öğrenci giydirildi. Bakıma muhtaç birçok kadına para yardımı yapıldı. 19 Mayıs 1946 tarihinde, geliri ihtiyaç sahiplerine harcanmak üzere, Belediye Gazinosu'nda bir balo tertip edildi. Baloda, el emeği pek çok eşyadan oluşan piyango tertip edilerek 1.200 lira gelir elde edildi³⁵. 29 Ekim 1946 tarihinde Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla ilk ve ortaokul öğrencilerinden 200 öğrenci giydirildi. Bunun dışında Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Şubesi ile Kızılay Erzincan Şubesi ile birleşerek 30 çocuğun daha giydirilmesi sağlandı³⁶.

Derneğin 1947 yılı kongresi, 27 Aralık 1947 Cumartesi günü Halkevi Salonu'nda yapıldı. İdare heyeti raporu okunarak kabul edildikten sonra 1948 yılı bütçesi görüşüldü ve yeni idare heyeti seçimlerine geçildi³⁷. 1947'deki kongrede de Erzincan'daki Yardım Sevenler Derneği'nin başkanlığına Semiha Argun seçildi³⁸.

Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi, Erzincan'ın düşman işgalinden kurtuluşunun 31. yıl dönümü münasebetiyle 14 Şubat 1948 tarihinde Erzincan Orduevi'nde yoksullara gelir temin etmek amacıyla bir kıyafet balosu düzenledi. Kıyafet balosundan 1.600 lira gelir elde edildi³⁹. 1949 yılı Şubat ayında, derneğe gelir sağlamak amacıyla bir eşya piyangosu tertip edildi⁴⁰.

Derneğin 1950 yılı kongresi, 28 Ocak 1950 Cumartesi günü saat 14.30'da Halkevinde yapıldı. Kongre, Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şube Başkanı Nihal Koçak'ın açılış konuşmasıyla başladı. İdare Kurulu raporu okunarak kabul edildikten sonra 1951 yılı bütçesi görüşülerek yeni idare heyetinin seçimi yapıldı⁴¹.

1950'li yıllarda da Erzincan'daki üst düzey yetkililerin dernekle yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. Özellikle Erzincan Valisi Sait Balioğlu'nun, dernek eliyle yapılan yardımların uzun vadede ve üretime dönük olması yönündeki çabaları dikkat çekicidir. Vali Balioğlu, bu amaçla 16 Ekim 1950 tarihinde Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi yöneticileri ile bir toplantı yaptı. Toplantıda, 1939 Depremi'nden bu yana hala sıkıntı içerisinde olan ve zor şartlarda hayatlarını idame ettirmeye çalışan yardıma muhtaç ailelerin durumlarının düzeltilmesi

³²1 Şubat 1944 tarihinde Bolu, Gerede ve Çerkeş merkez olmak üzere yerel saat ile 05.22'de 7.2 Ms büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. Depremde 3.959 kişi hayatını kaybetmiş, 20.865 bina hasar görmüştür. (<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>, (Erişim Tarihi 12.08.2016).

³³ *Yeni Erzincan*, 15 Şubat 1945.

³⁴ *Yeni Erzincan*, 30 Ocak 1947.

³⁵ *Yeni Erzincan*, 16 Mayıs 1946.

³⁶ *Yeni Erzincan*, 28 Ekim 1946.

³⁷ *Yeni Erzincan*, 1 Ocak 1948.

³⁸ *BCA*. 490.01.647.150.1.44.

³⁹ *Yeni Erzincan*, 22 Ocak 1948.

⁴⁰ *Yeni Erzincan*, 10 Şubat 1949.

⁴¹ *Yeni Erzincan*, 2 Şubat 1950.

için önemli kararlar alındı. Buna göre, 1.500 fakir ailenin üretici konumuna getirilmesi için faaliyete geçilmesi kararlaştırıldı. Hayır kurumlarından toplanan paraların sermaye yapılarak her ailenin çalışabilir durumdaki kadın ve çocuklarının iş sahibi yapılması planlandı. Bunun için daha önceden Erzincan Ticaret Odası tarafından dağıtılan ancak kullanılmayan dokuma tezgâhları toplanarak ihtiyaç sahibi ailelere verildi. Bu ailelere belirli bir müddet dokuma, yün eğirme, iplik boyaması gibi konularda kurs verildikten sonra “Elişi Erzincan Dokuma ve Halı Kooperatifi” kurulmak suretiyle imal edilen ürünlerin satılacağı daimi bir yer açıldı⁴².

Derneğin 1951 yılı kongresi, 20 Ocak 1951 Cumartesi günü Halkevi Salonu’nda yapıldı. İdare heyeti raporu okunarak kabul edildikten sonra 1950 yılı bütçesi görüşüldü ve yeni idare heyeti seçildi⁴³.

Görüldüğü gibi Yardım Sevenler Derneği Erzincan Şubesi, yardıma muhtaç ailelere ve çocuklara maddi yardımların yapıldığı, eğitici ve bilgilendirici toplantıların gerçekleştirildiği bir yer olmuştur. Dernek aracılığıyla, II. Dünya Savaşı’nın olumsuz etkilerinin yoğun olarak hissedildiği yıllarda, hazırlanan çeşitli ürünlerin askerlere ulaştırılması sağlanmıştır. Bir yandan yardımlarını devam ettiren dernek, diğer yandan da yardıma muhtaç ailelere gelir getirecek bazı faaliyetlerde bulunmuş ve çeşitli kurslar açmıştır.

1. 2. Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Şubesi

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu olarak bilinen ve Cumhuriyet’in ilk sosyal hizmet kurumu olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti⁴⁴, 30 Haziran 1921 yılında kuruldu. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin kurucuları; İstanbul Mebusu Muhtar Bey, Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi Raûf Bey, Kozan Mebusu Fevzi Paşa, İstanbul Mebusu Doktor Adnan Bey, Bolu Mebusu Doktor Fuad Bey, İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey, Tüccardan Erzurumlu Nafiz Bey, Bayezid Mebusu Doktor Refik Bey, Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey, Saruhan Mebusu Necati Bey, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey ile Heyet-i Merkeziye azaları; Niğde Mebusu Vehbi Bey, Edirne Mebusu Faik Bey, Edirne Mebusu Şeref Bey, Eskişehir Mebusu Eyyüp Sabri Bey, Vasıf Bey, Aydın Mebusu Hoca Esad Efendi, Ertuğrul (Bilecik) Mebusu Hamdi Bey, Canik Mebusu Emin Bey, İzmir Mebusu Enver Bey’di. Cemiyetin reisliğine İstanbul Mebusu Muhtar Bey, Katib-i Umumiliğine Bolu Mebusu Dr. Fuad Bey, Muhasipliğe ise Niğde Mebusu Vehbi Bey seçildi. Modern bir sosyal hizmet fikriyle amaçlarını gerçekleştirebilmek için anne ve çocuğa yönelik kapsamlı bir hizmet anlayışıyla faaliyetine başlayan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, yurt içinde ve yurt dışında hızla teşkilatlanmak üzere şubeler açtı⁴⁵.

Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Şubesi’nin 1942’de faaliyet içerisinde olduğu bilinmektedir. Kayıtlardan tespit edilen derneğin ilk idare heyeti şu isimlerden oluşmaktaydı: Başkan Sorgu Hâkimi Nihat Bilikser, Başkan Vekili Şefika Akan, üyeler Ruhi Tuncer, Abdurrahman Tüfenkçioğlu, Zuhâl Özyurt, Sıtkı Mutmen ve Vehbi Köksal⁴⁶.

Dernek, açıldığı günden itibaren Erzincan’daki faaliyetlerine başlamıştır. Örneğin dernek, yardıma muhtaç olan çocuklara giyim, okul ve tedavi yardımı yapmasının yanı sıra tedavilerinin Erzincan’da yapılması mümkün olmayan çocukların da Ankara’ya gönderilmesini sağladı.

⁴² *Yeni Erzincan*, 19 Ekim 1950.

⁴³ *Yeni Erzincan*, 25 Ocak 1951.

⁴⁴ Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi için bkz. Ed. Recep Çelik, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Cemiyet Kanun ve Nizamnameleri*, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Bion Dijital Baskı Matbaacılık, Ankara 2013, s. 84-94

⁴⁵ Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, Erzurum 2007, s. 321-338.

⁴⁶ BCA. 490.01.596.59.4.4.5.

Dernek aracılığıyla 23 Nisan 1942 tarihinde, önceden toplanılan oyuncakların tamiri yapılarak yeniden çocuklara dağıtıldı⁴⁷.

Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Şubesi'nin 1944 yılı kongresi, 17 Şubat 1944 Perşembe günü Halkevi Salonu'nda yapıldı. Kongreye Çocuk Esirgeme Kurumu Müfettişlerinden Sadullah Koloğlu da katılmıştı. Kongrede bir konuşma yapan Kurum Müfettişi Koloğlu, Erzincan'da bir Çocuk Yuvası kurulması ile ilgili kararlarının olduğunu açıklamış ve bu karar memnuniyetle karşılanmıştı. Daha sonra derneğin yeni idare heyetinin seçimine geçilerek, Eczacı Zeki Kayabaşı Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Şubesi Başkanlığına getirildi. Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi'ne kongrenin tazim ve bağlılıklarının çekildiği telgraf ile kongre son buldu⁴⁸. 1944'de derneğin şehir merkezinden başka Kemah, Kemaliye, Refahiye ve Tercan ilçelerinde de şubelerinin açıldığı anlaşılmaktadır⁴⁹.

İlerleyen yıllarda da derneğin kongresinin düzenli olarak yapıldığı görülmektedir. Derneğin 1945 yılı kongresi, 20 Ocak 1945 Cumartesi günü saat 15.00'de Halkevi Salonu'nda yapıldı⁵⁰. Kayıtlardan 1947 yılındaki dernek başkanlığını Erzincan Belediye Başkanı Rauf Bayındır'ın eşi Şefika Bayındır'ın yaptığı anlaşılmaktadır⁵¹.

Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Şubesi'nin 1949 yılı kongresi, 27 Kasım 1949 Pazar günü saat 14.30'da Halkevi Salonu'nda yapıldı. Çoğunluğunun bayan olduğu davetliler arasında, Erzincan Valisi Ahmet Koçak, Erzincan Belediye Başkanı Naci Gürkan, Erzincan Milletvekili Rauf Bayındır, İl Milli Eğitim Müdürü, İl Sağlık Müdürü, İl Bayındırlık Müdürü, Türkiye Emlak ve Kredi Bankası Erzincan Şube Müdürü, doktorlar ve öğretmenler vardı. Kongre, Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Şube Başkanı Şefika Bayındır'ın açılış konuşmasıyla başladı. Şefika Bayındır konuşmasında, şimdiye kadar Çocuk Esirgeme Kurumu'na gösterilen ilgi ve alakaya teşekkür ederek, Erzincan'dan ayrılmak zorunda olduğu için yeni bir idare heyetinin seçilmesi gerektiğini ifade etti. Ardından kongre başkanı, ikinci başkanı ve kâtip seçimine geçilerek, yeni idare heyeti oluşturuldu. 15 üyeden oluşan yeni idare heyeti seçiminden sonra yedek üye ve Genel Kongre'ye gidecek olan delege seçimi yapıldı. Derneğe yeni üyelerin kaydedilmesi ile kongre son buldu⁵².

Kongre sonucunda, Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Şubesi yeni idare heyeti şu şekilde oluşturuldu: Başkan Sanat Enstitüsü Müdürü Mümin Çamlıbel, İkinci Başkan Lise Felsefe Öğretmeni Zekeriya Mahmut Gönem, Kâtip Belediye Fen Müdürü Eşi Cahide Divitçi, Muhasip Eczacı Nezihe Gülhan, Veznedar Nurettin Şekeroğlu⁵³.

Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Şubesi, yoksul çocuklar yararına 13 Şubat 1950 tarihinde Orduevi'nde bir kıyafet balosu tertip etti. Öte yandan Genel Merkez'den gönderilen filmler, Orduevi sinemasında çocuklara izlettirildi⁵⁴.

Erzincan'da önemli bir boşluğu dolduran derneğin, muhtaç aile ve çocuklarına yönelik önemli yararlıklarının olduğunu belirtmek gerekir. Sosyal hizmet kurumu olarak derneğin, Erzincan'da yardıma muhtaç aile ve çocuklarına yapılan yardımlardan, onların tedavilerine kadar çok geniş bir çalışma alanı olduğu söylenebilir.

1. 3. Kızılay Derneği Erzincan Şubesi

⁴⁷ *Yeni Erzincan*, 23 Nisan 1942.

⁴⁸ *Yeni Erzincan*, 24 Şubat 1944.

⁴⁹ BCA. 490.01.596.59.4.4,5.

⁵⁰ *Yeni Erzincan*, 11 Ocak 1945.

⁵¹ BCA. 490.01.647.150.1.44.

⁵² *Yeni Erzincan*, 1 Aralık 1949.

⁵³ *Yeni Erzincan*, 8 Aralık 1949.

⁵⁴ *Yeni Erzincan*, 9 Şubat 1950.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kızılhaç'tan (Salib-i Ahmer) esinlenilerek 1868'de İstanbul'da Mecruhin ve Marda-i Askeriyeye İmdad ve Muavenet Cemiyet-i Osmaniyesi adıyla kurulan, 14 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti adını alan ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Kızılay Derneği olarak intikal eden önemli bir yardım kuruluşudur. 1925'de Kızılay'ın 134 maddeden oluşan yeni nizamnamesi kabul edilmiş, yeni nizamnamenin kabulünden sonra, Kızılay Umûmî Merkezi Ankara olarak belirlenmiştir⁵⁵.

Kızılay Derneği'nin Erzincan'daki Şubesi 1942 yılında açıldı. Kızılay Derneği Erzincan Şubesi'nin Başkanı Dr. Naci Kaşiray idi. Derneğin yönetim kurulunda görev alan diğer kişiler ile bunların görev dağılımı şu şekildeydi: İkinci Başkanı Zeki Çağlı, Veznedar Diş Hekimi Asım Bezirci ve Muhasip Turgut Nalcıoğlu, Kâtip Ahmet Demirer⁵⁶.

Kızılay Derneği Erzincan Şubesi'nin, kurulduğu günden beri önemli faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Derneğin en önemli faaliyeti, Kızılay Genel Müdürlüğü ile sürekli temaslarda bulunarak, 1939 Depremi sonrası depremden olumsuz olarak etkilenen halkın ev, okul, hastane vb. gibi önemli ihtiyaçlarının koordine edilmesini sağlamasıdır. 1940'dan sonra geçici şehirde ve yeniden kurulan şehir alanında, Kızılay tarafından yaptırılan her türlü bayındırlık faaliyetlerine öncülük etmiştir. Ayrıca muhtaç ailelerin sağlık, yemek, yakacak, giyecek vb. gibi ihtiyaçları Kızılay Derneği Erzincan Şubesi tarafından karşılanmıştır.

Derneğin 1944 yılındaki idare heyeti; Başkan Turgut Nalcıoğlu, üyeler İbrahim Kocatürk, Kadir Savaş, Zeki Çağlı ve Yaşar Aydoğan şeklindeydi. 1944'de derneğin Tercan, İliç, Kemaliye, Kemah ve Refahiye ilçelerinde de şubeleri vardı⁵⁷.

Derneğin faaliyetleri 1939 Depremi'nden sonra da hız kesmeden devam etmiştir. Örneğin 1947 yılı Kasım ayında, dernek tarafından 100 bin bilet bastırarak dernek yararına zengin bir eşya piyangosu tertip edildi. 1 liraya satılan bu biletlere, ikramiye olarak otomobil, buzdolabı, dikiş makinesi, halı gibi değerli eşyalar konuldu⁵⁸. Sözü edilen yılda derneğin başkanlığını Ragıp Şefik Çalkavur yürütmekteydi⁵⁹.

Derneğin başarılı çalışmaları halk tarafından da destek bulmuş ve vatandaşlar imkânları ölçüsünde zaman zaman derneğe katkı sağlamışlardır. Örneğin Erzincan'da Kızılay tarafından yaptırılan geçici pavyonlarda⁶⁰ oturan Esmâ Hoca olarak anılan kişi, 1949'da oturduğu pavyonu Kızılay Erzincan Şubesi'ne bağışlamıştı⁶¹.

1949 yılı Şubat ayında, Kızılay Derneği Erzincan Şubesi'nin Kızılay Genel Merkezi'ne yapmış olduğu bir teklif üzerine, Erzincan'da bir aşevi açıldı. Aşevi, Kızılay Genel Merkezi'nden gönderilen 15.000 lira ile hizmete başladı. Açılışından kısa bir süre sonra aşevine yapılan müracaatların 760 kişiyi bulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda aşevi, mevcut para ile ancak Mart ayı sonuna kadar hizmet verebildi. Aşevinin faaliyetine devam edebilmesi için Kızılay Genel Merkezi'nden yeniden para istendi⁶². Bunun üzerine Kızılay Genel Merkezi, Mart ayı içerisinde Kızılay Derneği Erzincan Şubesi'ne 2.500 lira daha yardımda bulundu⁶³.

⁵⁵ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2. Baskı, Rıhtım Yayınevi, Ankara 2010, s. 11-59.

⁵⁶ BCA. 490.01.596.59.4.4.5.

⁵⁷ BCA. 490.01.596.59.4.4.5.

⁵⁸ *Yeni Erzincan*, 20 Kasım 1947.

⁵⁹ BCA. 490.01.647.150.1.44.

⁶⁰ Açıkta kalan vatandaşların geçici olarak sığınmalarını sağlamak üzere yapılmış baraka şeklindeki küçük meskenlere verilen ad. Halk arasında telaffuz kolaylığından dolayı "Pavyon" şeklinde kullanılmasına rağmen orijinali "Pavillion" dır.

⁶¹ *Yeni Erzincan*, 22 Aralık 1949.

⁶² *Yeni Erzincan*, 10 Şubat 1949.

⁶³ *Yeni Erzincan*, 17 Mart 1949.

1950 yılı Ocak ayında Erzincan'da çetin kış şartları hâkim olmuş, hatta okullar bir hafta süreyle tatil edilmişti. Şiddetli soğuklar yüzünden halkın bir kısmı, yakacak bulmakta oldukça güçlük çekmişti. Kızılay Derneği Erzincan Şubesi de Valilik ve Belediye ile işbirliği yaparak ilk etapta 101 aileye 250'şer kg meşe odunu dağıttı⁶⁴. Yakacak yardımının haricinde sıcak yemek ve ekmek verilmesi için Kızılay Genel Merkezi'nden 20.000 lira gönderildi. Bu para ile 290 aileye aşevinde sıcak yemek ve ekmek dağıtıldı⁶⁵. Bunun dışında Kızılay Genel Merkezi'nden Erzincan'a 500 adet manto, 200 adet atkı, 75 adet ceket ve 20 adet diz örtüsü gönderildi⁶⁶.

Derneğin Erzincan'daki faaliyetleri Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde de devam etmiştir. 4 Ekim 1950 tarihinde Erzincan'a gelen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, incelemeleri neticesinde Kızılay'ın fakir halka ne gibi yardımda bulunduğunu sormuş ve bu yardımların artırılması için Kızılay Genel Müdürü ile bizzat görüşeceğini belirtmişti⁶⁷. Cumhurbaşkanı Bayar Ankara'ya döndükten hemen sonra Kızılay Genel Merkezi'nden Erzincan'daki aşevinde kullanılmak üzere ilk etapta 20.000 lira gönderildi⁶⁸.

1951 yılı Kızılay Derneği Erzincan Şubesi'nin yıllık kongresi 30 Nisan 1951 Pazartesi günü Halkevi Salonu'nda yapıldı. Kızılay Derneği Erzincan Şube Başkanı Ragıp Şefik Çalkavur'un açılış konuşmasıyla başlayan kongrede, idare heyeti raporu okunarak kabul edildi. 1951 yılı bütçesi görüşülerek yeni idare heyeti seçildi. Buna göre Ragıp Şefik Çalkavur başkanlığa, Avukat Kemal Sağıroğlu ikinci başkanlığa, Kadri Savaş muhasipliğe, İbrahim Karanlık kâtipliğe, Hayri Günalp'ta veznedarlığa getirildiler⁶⁹.

1. 4. Hava Kurumu Erzincan Şubesi

1941'de kurulan Hava Kurumu Erzincan Şubesi'nin idare heyeti ve görev dağılımı şu şekilde olmuştu: Başkan Salim Ataman, Başkan Vekili Siret Aktan, üyeler Ahmet Ergene, Fahri Ayaz, M. Ali Pamir, Hakkı Ünüvar, Hikmet Kılıçer, Dursun Malatyalıoğlu, İbrahim Kolak. Derneğin şehir merkezinden başka Tercan, İliç, Kemaliye, Kemah ve Refahiye'de de şubeleri açıldı⁷⁰. Kayıtlardan 1947'de derneğin başkanlığını Şefik Atamer'in yaptığı anlaşılmaktadır⁷¹.

Hava Kurumu Erzincan Şubesi'nin 1950'li yıllara kadar şehirde pek bir varlık gösteremediği ve derneğin daha ziyade kâğıt üzerinde kaldığı görülmektedir. Ancak buna rağmen Erzincan'daki derneklere, halkın bağışta bulunmak suretiyle büyük desteği olduğu gözlenmektedir. Örneğin Kayalar muhacirlerinden Hatice Kayalar, Karatuş Köyü'ndeki 8 tarlası ile evini Hava Kurumu Erzincan Şubesi'ne bağışlamıştı⁷².

Hava Kurumu Erzincan Şubesi'nin il kongreleri, tüzük gereği iki yıllık dönemler içerisinde gerçekleşiyordu. Derneğin tespit edilebilen tek kongresi, 10 Aralık 1949 tarihindeki kongresidir. Kongre, 10 Aralık 1949 Cumartesi günü saat 14.30'da Halkevinde üyelerin ve davetlilerin katılımıyla yapıldı. Kongre, Hava Kurumu Erzincan Şubesi Başkan Vekili İl Emniyet Müdürü Hamdi Canoğlu'nun açılış konuşması ile başladı. Kongre başkanı, ikinci başkan ve kâtip seçiminden sonra derneğin iki yıllık bütçesi okunarak kabul edildi. Ardından 10'u asıl, 5'i de yedek olmak üzere Hava Kurumu Erzincan Şubesi idare heyeti seçimlerine geçildi. İdare heyetinin asıl üyeliklerine; Askerlik Şube Başkanı Albay İzzet Demir, İl Jandarma Komutanı Albay Şevki Müftüoğlu, İl Emniyet Müdürü Hamdi Canoğlu, Erzincan Tekel Başmüdürü Y. Ziya Alancık, İl Veteriner Müdürü Kadri Elitez, CHP İl İdare Kurulu Üyesi Zeki

⁶⁴ *Yeni Erzincan*, 19 Ocak 1950.

⁶⁵ *Yeni Erzincan*, 2 Şubat 1950.

⁶⁶ *Yeni Erzincan*, 6 Nisan 1950.

⁶⁷ *Yeni Erzincan*, 5 Ekim 1950.

⁶⁸ *Yeni Erzincan*, 19 Ekim 1950.

⁶⁹ *Yeni Erzincan*, 3 Mayıs 1951.

⁷⁰ BCA. 490.01.596.59.4.4.5.

⁷¹ BCA. 490.01.647.150.1.44.

⁷² *Yeni Erzincan*, 15 Ocak 1948.

Çağlı, Derici Osman Tombul, Taksim Mahallesi Muhtarı Süleyman Sağ, Beybağı Mahallesi Muhtarı Salih Akkoyunlu yedek üyeliklerine de; İl Milli Eğitim Müdürü Nazif Evren, İl Sağlık Müdürü Selim Bilginer, Erzincan Belediye Başkanı Naci Gürkan, Kızılay Şube Başkanı Refik Şefik Çalkavur, DP İl Başkanı Turgut Nalcıoğlu seçildiler⁷³.

Hava Kurumu Erzincan Şubesi'nin tespit edilebilen en önemli faaliyeti, Türk Hava Kurumu'na ait uçakların Erzincan'da gösteri uçuşu yapmalarını organize etmek olmuştur. Türk Hava Kurumu'nun 3'ü kadın, 15'i erkek pilot ve 8 uçağından oluşan bir ekibi, 14 Ağustos 1950 Pazartesi günü Erzincan'a geldi. Bu ekip Erzincan semalarında gösteri uçuşları yaparak paraşütle atlayış gerçekleştirdi. Ayrıca 10 lira ücret karşılığında da halktan isteyenleri şehir üzerinde gezdirdi. İki gün Erzincan'da kalan bu ekip Salı günü Erzincan'dan ayrıldı⁷⁴. Türk Hava Kurumu'na ait 5 uçaktan oluşan başka bir ekipte 25-27 Ağustos 1951 tarihleri arasında Erzincan'da gösteri uçuşları yaptı⁷⁵. Bu bilgilerin dışında Hava Kurumu Erzincan Şubesi ile ilgili başka bir kayda rastlanmamıştır.

1. 5. İliç Şehir Kulübü

İliç Şehir Kulübü, 1944 yılının Nisan ayının ilk haftası kuruldu. Derneğin merkezi İliç olup başka bir şubesi bulunmamaktaydı. Derneğin kuruluş amacı; üyeleri arasındaki dayanışmayı kuvvetlendirmek, boş vakitleri iyi ve eğlenceli bir şekilde değerlendirmek, üyelerin ruhi ve fikri gelişimlerine katkıda bulunmak ve ilçeyi güzelleştirmek olarak belirtilmişti.

Derneğin kurucuları; İliç Kaymakamı Hamdi Güryel, İliç Ceza Mahkemesi Umumisi Mustafa Kecik, Mahkeme Hâkimi Kemal Bulut, Askerlik Şube Başkanı Yarbay Oktay Saran, Sorgu Hâkimi Hulki Güleç, Jandarma Bölük Komutanı Nurettin Çetin, Belediye Başkan Vekili Ahmet Zobi, Mal Müdürü Mustafa Başaraş, PTT Müdürü Hakkı Tuncel, Nüfus Memuru Ömer Özcan, Muhabere Memuru Ahmet Koç, İl Genel Meclis Üyesi Rıfat Şahsuvaroğlu, tüccardan İhsan Kaya ve Mustafa Cebeci idi.

Derneğe girme şartları; en az 100 kuruş giriş ücreti vermek, yılda 25 lirayı geçmemek ve ayda 25 kuruştan aşağı olmamak üzere aidat vermek, 18 yaşını bitirmiş olmak ve iki üye tarafından teklif edilmiş olmak şeklinde belirlenmişti⁷⁶.

1. 6. Erzincan İli Kültür ve Eğitim Derneği

Erzincan tarih boyunca çeşitli felaketlere maruz kalmış ve Erzincan'ın irfan ordusundaki pek çok kişi bu felaketler⁷⁷ neticesinde hayatlarını kaybetmiştir. Daha sonraki yıllarda da birçok genç, maddi imkânsızlıklar yüzünden eğitimlerine devam edememişlerdir. Erzincan'ın kabiliyetli gençlerinin elinden tutmak, onların eğitimlerine katkı sağlamak amacıyla bir teşekkülün kurulması için Ankara'da yaşayan Erzincanlılar faaliyete geçmişlerdir.

1948 yılı Kasım ayında Ankara'daki Erzincanlılar bir araya gelerek, Erzincan ve ilçelerinde yardıma muhtaç öğrencilere yurt içinde ve yurt dışında eğitim imkânı sağlamak ve Erzincan halkının kültür ve eğitim bakımından kalkınmasına ön ayak olmak amacıyla bir dernek kurulmasını kararlaştırdılar⁷⁸.

⁷³ *Yeni Erzincan*, 15 Aralık 1949.

⁷⁴ *Yeni Erzincan*, 17 Ağustos 1949.

⁷⁵ *Yeni Erzincan*, 30 Ağustos 1951.

⁷⁶ İliç Şehir Kulübü Nizamnamesi için bkz. *Yeni Erzincan*, 6 Nisan 1944.

⁷⁷ 1939 Erzincan Depremi'nin Erzincan'daki eğitime ve eğitim kurumlarına olan etkisi hakkında geniş bilgi için bkz. Erdem Yavuz, "Erzincan'da Eğitim ve Eğitim Kurumları (1923-1960) / Education and Educational Institutions in Erzincan", *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 11/6 Spring 2016, Ankara/Turkey www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9550>, p. 75-102.

⁷⁸ *Yeni Erzincan*, 10 Şubat 1949.

Siyasi Mücadele Ekseninde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler (1941-1960)

Aralarında Erzincan Milletvekili Rauf Bayındır, Doç. Dr. Sebahattin Özbek, Hava Kuvvetleri Komutanı Fevzi Uçaner ve Asım Ruacan'ında bulunduğu yaklaşık 60 kadar Erzincanlı, 1 Aralık 1948 tarihinde Ankara Valiliği'ne başvurarak *Erzincan İli Kültür ve Eğitim Derneği*'nin kurulmasına öncülük etti. Derneğin merkezi Ankara olup, yurt içinde ve yurt dışında derneğin şubelerinin açılmasına izin verildi. Derneğin Ankara'daki yönetim yeri, Sıhhiye'deki Necatibey caddesi, 56/18 nolu yeri. Derneğin kurucuları; Erzincan Milletvekilleri Behçet Kemal Çağlar, Rauf Bayındır, Doç. Dr. Sebahattin Özbek, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yurt Müdürü Kemal Boralıdar, Bayındırlık Bakanlığı Muhasebe Müdürü Halil Tanyol, Avukat Süreyya Malkoç, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi Necati Kubar ve Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Öğrencisi Şerafettin Tarhan idi. Dernek tüzüğünde belirtilen derneğin amacı, çalışma konusu ve biçimleri şu şekilde belirtilmişti⁷⁹:

“Madde 3-a) Erzincan ili merkezi ve ilçelerinden öğrenim yapmak isteyen muhtaç öğrencilere yurt içinde ve yurt dışında öğrenim imkânları sağlamak,

b) Erzincan halkının kültür ve eğitim düzeyinin yükselmesi için çalışmalar yapmak, yardımlarda bulunmak, kolaylıklar sağlamak,

c) Eğitim kursları açmak ve açılmış kurslara yardım ve önderlik etmek,

ç) İlin ve yöresinin tarihi, turistik ve kültürel değerlerine sahip çıkmak, bunları tanıtmak, yaşıtmak ve onarımlarına katkıda bulunmak,

d) İlin sanat, tarihi eser, eğitim ve kültürünü tanıtan yayınlarda bulunmak,

e) İlin merkez ve ilçelerinden okumak durumunda olan öğrenciler için gerekli yerlerde öğrenci yurtları açmak, açılmış yurtları genişletmek, onarımlarına katkıda bulunmak, bu konuda faaliyette bulunan kuruluşlarla işbirliği yapmak,

f) Eğitim ve öğrenim yapan öğrencilerden yardıma muhtaç ve başarılı olanlara imkânlarla göre maddi ve manevi yardımda bulunmak,

g) Eğitim ve öğrenim hizmeti yapan kurumlarla işbirliği yapmak, il ve ilçelerin merkezlerindeki ve köylerindeki okullara eğitim malzemesi yardımında bulunmak, bakım ve onarımlarına katkı sağlamak,

h) Halkın sosyal ve fikri gelişmesine yardımcı olmak, hemşeriler arasında kültür alışverişinde bulunmak ve toplantılar düzenlemek.”

Böylece Erzincan İli Kültür ve Eğitim Derneği, 1 Aralık 1948 tarihinden itibaren faal olarak çalışmalarına başladı. Erzincan İli Kültür ve Eğitim Derneği Genel Sekreteri Necati Kubar, derneğin faaliyete geçmesi ile birlikte Erzincan Valisi Recai Türel, Erzincan Belediye Başkanı Naci Gürkan, Erzincan İl Özel İdaresi ve tüm ilçe belediyelerinden derneğe yardımda bulunmalarını, dernekle ilgi ve alakalarını kesmemelerini istedi⁸⁰. Dernek, imkânlar ölçüsünde Erzincanlı gençlere hizmet sunmaya çalışmıştı. Örneğin 1951 yılı Mayıs ayında, Erzincan Milli Eğitim Müdürlüğü aracılığıyla, iki Erzincanlı öğrenciye İstanbul'da yüksek tahsil yaptırmıştı⁸¹.

2. Demokrat Parti (DP) İktidarı Döneminde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler

CHP iktidarı döneminde Erzincan'da faaliyet gösteren dernekler DP iktidarı döneminde de varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. DP iktidarı zamanında, mevcut olan çeşitli derneklerdeki CHP'li yönetici ve üyeler tasfiye edilmiş ya da alternatif dernekler kurularak

⁷⁹www.erzincandervak.org/index.php?option=com_c...tent&view=article&id=5:dernemz&catid=1:static, (Erişim Tarihi 08.05.2012).

⁸⁰ *Yeni Erzincan*, 10 Şubat 1949.

⁸¹ *Yeni Erzincan*, 24 Mayıs 1951.

öncekiler geri plana atılmıştır. DP iktidarı da, tıpkı CHP gibi, kendisini destekleyen dolaylı ve dolaysız grupları kurmuştur. DP iktidarı döneminde Erzincan'da faaliyetleri tespit edilen dernekler yardımlaşma, dayanışma, sağlık ve spor alanlarında olmuştur. Erzincan'daki CHP ile DP arasındaki rekabet ve siyasi üstünlük kurma çabaları, derneklerin yönetici seçimine kadar kendini hissettirmiştir.

2. 1. Erzincan Verem Savaş Derneği

1948 yılı Şubat ayında Erzincan'da Veremle Savaş Derneği kurulmuş ve bu dernek Sağlık Bakanlığı'na da uygun görülerek onay almıştı⁸². Veremle Savaş Derneği bu tarihten 1958 yılına kadar Erzincan'da faaliyetlerine devam etti. 1958'de Erzincan Verem Savaş Derneği adıyla yeniden yapılandırılan dernek, bu tarihten sonra daha aktif olarak rol oynadı.

Erzincan Verem Savaş Derneği'nin, ilk yıllık kongresi 13 Ocak 1959 tarihinde saat 15.00'de İl Daimi Salonu'nda yapıldı. Kongre Başkanlığına Erzincan Valisi Kazım Atakul, Kâtipliklere de Dr. Recai Ergünlü ile Dr. Nevzat Acar seçildi. Kongre Başkanının konuşmasıyla başlayan kongrede, 1958 yılı faaliyet raporu okunarak kabul edildi. 1959 yılı dernek bütçesi tanzim edilerek, bütçe 2.500 lira olarak belirlendi. Bundan sonra açık oyla yönetim kurulu seçimine geçildi ve yedi kişilik idare heyetinin seçimi yapıldı. Dilek faslında Erzincan'da bir Verem Savaş Dispanseri binasının yapılması, derneğe gelir sağlayacak bir balonun tertip edilmesi ve muhtaç ailelere ilaç temin edilmesi karar altına alındı⁸³. İncelenen dönem aralığında Erzincan Verem Savaş Derneği ile ilgili başka bir kayda rastlanmamıştır.

2. 2. Erzincan Öğretmenler Yardımlaşma Birliği

Erzincan'da görev yapan öğretmenler 20 Ocak 1951 Cumartesi günü saat 15.00'de Akşam Kız Sanat Enstitüsü Salonu'nda toplanarak, hem tanışma çayı düzenlemişler hem de öğretmenlerin birlikte hareket etmesi ve yardımlaşması amacıyla bir birlik kurulmasını kararlaştırmışlardı⁸⁴.

Derneğin adı, *Erzincan Öğretmenler Yardımlaşma Birliği* olup, kuruluş yeri Erzincan il merkezi idi. Birliğin çalışma konuları ve amacı tüzüğün 3. maddesinde şu şekilde belirtilmişti⁸⁵:

“Madde 3: Birliğin çalışma konuları ve amacı şunlardır:

- a. *Ana görevleri öğretmenlik olanları kültürce yükseltmek.*
- b. *Öğretmenler arasındaki dayanışmayı geliştirmek ve bunun gerektirdiği her türlü yardımlaşma örgütlerini kurmak.*
- c. *Halk dersaneleri, kurslar ve öğrenci bütünleme kursları açmak.*
- d. *Halkı ve öğretmenleri ilgilendiren konular üzerinde konferanslar vermek.*
- e. *Öğretmenler için toplu geziler düzenlemek.*
- f. *Müsamere ve konserler vermek, resim ve iş sergileri açmak.*
- g. *Öğretmenler kitaplığı kurmak.*
- h. *Öğretmen ve öğrenciler yararına yayınlar yapmak.*
- i. *Öğretmenler kulübü açmak.*

⁸² *Yeni Erzincan*, 19 Şubat 1948.

⁸³ *Fırat*, 24 Ocak 1959.

⁸⁴ *Yeni Erzincan*, 25 Ocak 1951.

⁸⁵ *Yeni Erzincan*, 1 Şubat 1951.

j. *Öğretmenlerin ve öğretmenliğin yararına olan diğer işlere girişmek.*"

Böylece Erzincan Öğretmenler Yardımlaşma Birliği, yukarıda belirtilen amaç ve çalışma konuları üzerinde faaliyet göstermeye başlamış ve siyasetle uğraşılmayacağı özellikle taahhüt edilmişti. 1951'de Belediye Meclisi'nin almış olduğu kararla, Erzincan Öğretmenler Yardımlaşma Birliği'ne, bina yapılması amacıyla Erzincan Belediyesi'ne ait arsalardan verildiği anlaşılmaktadır⁸⁶. Bu bilgilerin haricinde dernekle ilgili başka bir kayda rastlanmamıştır.

2. 3. Erzincan Memur ve Müstahdemleri Yardımlaşma Derneği

1951 yılı Şubat ayının son haftası Erzincan genelinde bulunan tüm memurları kapsayan bir yardımlaşma derneği kuruldu. Derneğin kuruluş amacı, il genelindeki tüm memurlar arasında yardımlaşmayı sağlamak ve küçük kesintiler ile bir fonda para biriktirebilmektir. Derneğin kurucu üyeleri; Erzincan Valisi Sait Balioğlu, Erzincan Vali Yardımcısı Selahattin Alağ, Ağır Ceza Başkanı Kadri Tabak, Asliye Ceza Hâkimi Nuri Erenler, İl Defterdarı Hamdi Özer, Jandarma Alay Komutanı Albay Şevki Müftüoğlu, İl Veteriner Müdürü Fehmi Baysoy, PTT İl Müdürü İhsan Savcı ve Özel İdare Müdürü Tevfik Tüzün idi⁸⁷.

Erzincan Memur ve Müstahdemleri Yardımlaşma Derneği, kuruluşundan kısa bir süre sonra Erzincan'da büyük bir alaka gördü. 1951 Haziran ayı itibarıyla derneğin üye sayısını 131'e çıkardığı görülmektedir. Derneğin kuruluşundan kısa bir süre sonra, kuruluş amacına uygun olarak faaliyet içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin dernek tarafından, piyasadan çok ucuza temin edilen zeytin, zeytinyağı, sabun, havlu gibi ürünler üyelere dağıtılmıştı⁸⁸. Bu bilgilerden başka bir kayda rastlanmamıştır.

2. 4. Erzincan Yenişehir'de Bir Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği

1939 Depremi'nden sonra kurulan *Yenişehir* alanında, bir cami yaptırmak ve yaşatmak amacıyla 8 Şubat 1951 tarihinde bir dernek kuruldu. Derneğin yönetim kurulunda; Nusret Bayındır, Rauf Bayındır, İl Müftüsü Edip Gören, Süleyman Özbek, Refik Kurdoğlu, Ragıp Şefik Çalkavur, İhsan Yeğin, Naci Gürkan, Mustafa Saray, Mehmet Ergüven, Mustafa Bilkan ve Hüseyin Aksu yer almışlardı⁸⁹. Derneğin yönetim kurulunda yer alan isimlere bakıldığında gerek tek parti ve gerekse çok parti döneminde öne çıkmış, CHP ve DP'den milletvekilliği ve belediye başkanlığı yapmış veya siyasi partilerde görev almış kişilerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, cami yapım işinin tek bir zümreye mal edilmesinin önüne geçmek ve toplumun her kesiminden kabul gören kişileri ön plana çıkararak kısa sürede gerekli yardımı sağlamak olduğu söylenebilir.

Derneğin merkezi Erzincan Ticaret ve Sanayi Odası olarak belirlendi. Derneğin kuruluş amacı dernek tüzüğü'nün 2. maddesinde şu şekilde belirtilmişti:

"Madde 2: Derneğin maksadı her izhar edilegelmekte olan arzuya uyularak derin ihtiyacı karşılamak üzere Erzincan'da yeni şehirde her bakımdan Türk mimarisinde bir cami ve lüzumlu müştemilat ve teferruatını yaptırmak ve bunun hüsnü muhafazası ile idema-i mevcudiyetine temine matuf esasların şeklini ve idaresini tespit etmektir."

16 yaşını bitirmiş ve medeni haklara sahip olan her Türk'ün derneğe üye olabileceği ve üyelerin daimi üye, yardımcı üye ve fahri üye olmak üzere üç şekilde olacağı vurgulanmıştı. Derneğe girerken en az 100 lira yardımda bulunanlar derneğin daimi üyesi olarak kabul edilmişlerdi⁹⁰.

⁸⁶ *Yeni Erzincan*, 22 Şubat 1951.

⁸⁷ *Yeni Erzincan*, 1 Mart 1951.

⁸⁸ *Yeni Erzincan*, 14 Haziran 1951.

⁸⁹ *Yeni Erzincan*, 12 Nisan 1951.

⁹⁰ *Yeni Erzincan*, 3 Mayıs 1951.

Dernek ilk kongresini, 29 Eylül 1951 Cumartesi günü şehir sinemasında yaptı. Geçici İdare Heyeti Başkanı Erzincan Belediye Başkanı Nusret Bayındır'ın derneğin faaliyetleri hakkında yapmış olduğu konuşmadan sonra yeni idare heyetinin seçimine geçildi. Derneğin idare heyetine seçilen üyeler şu isimlerden oluşuyordu: Rauf Bayındır, Nusret Bayındır, İhsan Hışır, M. Şevki Küçükaya, Saip Odabaşı, Osman Tonbul, İdris Aras, Yusuf Altinel, Mustafa Saray, İbrahim Karanlık, Hacı Feyzullah Uyar. Aynı gün teberru kaydına başlayan idare kurulu, yalnız üyelerden 6.820 lira topladı⁹¹. Bu bilgilerden başka bir kayda rastlanmamıştır.

2. 5. Erzincan 13 Şubat Gençlik Kulübü

1955'de kurulan Erzincan 13 Şubat Gençlik Kulübü, spor amaçlı bir dernek idi. Derneğin idare heyeti, 29 Mayıs 1955 Pazar günü toplanarak derneğin Fahri Başkanlığına Erzincan Milletvekili M. Rahmi Sanalan'ı, Fahri Üyeliklere de Erzincan Milletvekilleri Tevfik Şenocak ile Sadık Perinçek'i seçmişlerdi⁹². Derneğin ilk Genel Kurul Toplantısı 18 Haziran 1955 Cumartesi günü saat 15.00'de Yeni Şehir Gazinosu'nda yapıldı⁹³. İncelenen dönem aralığında Erzincan 13 Şubat Gençlik Kulübü hakkında başka bir kayda rastlanmamıştır.

2. 6. Erzincan Yenişehir Gençlik Spor Kulübü

Erzincan Yenişehir Gençlik Spor Kulübü, Mart 1959'da kuruldu. Kulübün kuruluş amacı, Kulüp Ana Nizamnamesinin 2. maddesinde şu şekilde belirtilmişti:

“a) Sarhoşluk ve kumar gibi hareketleri men etmekle beraber spor ilim ve fenlerin bütün vasıtalarından istifade suretiyle milli kültür ve ülkü dairesinde ilmi, sıhhi, bedeni ve içtimai terbiyeyi yükseltmek,

b) Memleket müdafaasında elverişli bilumum sporlarla meşgul olma,

c) Üyeler arasında samimiyet tesanüt tesis ve temin etmek.”

Kulübün kurucuları; Avukat Ahmet Cemal Aksu, Avukat Mehmet Özcan, Diş Hekimi Necdet Kınay, Avukat Alaaddin Kırtıloğlu, Tüccar Binali Metin, Stajyer Avukat Necdet Varlık ve Benzin İstasyonu Sahibi Oktay Malatyaloğlu idi. Kulübün renkleri sarı lacivert olup, nizamnamede kulübün kesinlikle siyasetle bir ilgisinin olmadığı ifade edilmişti⁹⁴. Erzincan Yenişehir Gençlik Spor Kulübü ile ilgili başka bir kayda rastlanmamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, II. Meşrutiyet Dönemi'nde kabul edilen Cemiyetler Kanunu ile sayıları hızla artan cemiyetlerin kuruluş süreci ortaya konularak, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte “cemiyetlerin” ya da “derneklerin” olgunlaşma sürecine yer verilmiştir. Bu bağlamda tek parti ve çok partili dönemde Erzincan'da faaliyet gösteren derneklerin çalışma alanları, amaçları, idare heyetleri ve siyaset-dernek ilişkisi üzerinde durularak, dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatına ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından önce Milli Mücadele Dönemi'nde Erzincan'da birçok cemiyetin faaliyet içerisinde olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Erzincan'da 1931'e kadar faaliyette olan Türk Ocağı'nın ve 1933'de açılan Halkevi'nin sivil toplum kuruluşu olarak önemli bir boşluğu doldurduğu anlaşılmaktadır. Erzincan Türk Ocağı'nın maddi imkânsızlıklar dolayısıyla önemli bir icraatta bulunamamasına rağmen, Erzincan'daki halkevlerinin şehrin eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hayatına önemli katkıları olduğu görülmektedir.

⁹¹ *Yeni Erzincan*, 4 Ekim 1951.

⁹² *Öz Demokrat*, 31 Mayıs 1955.

⁹³ *Öz Demokrat*, 18 Haziran 1955.

⁹⁴ *Fırat*, 31 Mart 1959.

Siyasi Mücadele Ekseninde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler (1941-1960)

Hava Kurumu, Kızılay, Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) ve Yardım Sevenler gibi derneklerin şubelerinin 1941'den itibaren Erzincan'da açılarak faaliyetlerine başladıkları tespit edilmiştir. Erzincan'da faaliyet gösteren derneklerin çalışma alanları; kimsesiz çocukların korunması, bakıma muhtaç ailelere destek olunması, yaşlıların bakımı ve askerlere yönelik olmak üzere sosyal hizmetler kapsamında gerçekleşmiştir. Derneklerin, özellikle 1939 Depremi'nin neden olduğu sosyo-ekonomik olumsuzlukların silinmesinde büyük yararlılıkları olmuştur. Bilhassa Kızılay Derneği Erzincan Şubesi'nin 1939 Depremi sonrası, depremden olumsuz olarak etkilenen halkın bayındırlık faaliyetlerine öncülük ettiği, yemek, giyecek, yakacak, sağlık gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında ön ayak olduğunu sonucuna varılmıştır. Erzincan'daki dernekler, yardıma muhtaç aile, çocuk, yaşlı ve askerlere maddi yardımların yapıldığı sosyal kurumlar olmasının yanı sıra eğitici ve bilgilendirici toplantıların gerçekleştirildiği, muhtaç ailelere gelir getirecek faaliyetlerde bulunduğu ve çeşitli kursların açıldığı yerler olmuştur. Özellikle derneklerin yardıma muhtaç ailelerin üretici konuma getirilmesindeki çalışmaları oldukça dikkat çekicidir. Bunun yanında derneklerin, şehrin eğitim ve kültür hayatını destekleyen ve bu anlamda önemli çalışmaların yapıldığı yerler olduğunu da vurgulamak gerekir.

Erzincan'daki derneklere olan ilginin, derneklerin başarılı çalışmaları dolayısıyla her geçen gün arttığı ve halk tarafından da rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Özellikle halk tarafından derneklere yapılan bağışların da dönemin şartlarında oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekir.

Erzincan'daki sosyal hizmetler başlarda dernekler aracılığıyla olmuş daha sonraları devlet, derneklerin bu görevlerini bizzat üstlenmiştir. Dernek yönetimindeki kişilerin büyük bir çoğunluğunun az sayıdaki devlet memurları ile CHP ve Halkevinde görev yapanlardan ya da onların akrabalarından oluştuğu tespit edilmiştir. Bir bakıma CHP, kendi güdümü ve denetiminde dernek faaliyetlerine izin vermiştir. Bu durum yeni rejimin halka anlatılması ve halk üzerinde belli bir otorite sağlanmasıyla yakından ilgilidir. Erzincan'da Kızılay, Yardım Sevenler, Çocuk Esirgeme, Türk Hava Kurumu gibi derneklere yönetici seçmek siyasi bir nitelik kazanmıştır.

Sonuç olarak, tek parti döneminde Erzincan'da açılan derneklerin, çok parti döneminde de faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir. Gerek tek parti gerekse çok parti döneminde Erzincan'da siyaset-dernek ilişkisinin her zaman iç içe olduğu, CHP ve DP hükümetleri tarafından derneklerin denetim altına alındığı anlaşılmaktadır. CHP ve DP iktidarları, kendilerini destekleyen dernekler ve yöneticileri vasıtasıyla Erzincan'da siyasi üstünlük kurma çabası içerisine girmişlerdir. DP iktidarı döneminde, mevcut derneklerdeki CHP'li yöneticiler ve üyeler tasfiye edilmiş ya da mevcut derneklere ilaveten yeni dernekler kurulmuştur.

KAYNAKÇA

A) Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.

BCA. 490.01.596.59.4.4,5.

BCA. 490.01.647.150.1.44.

B) Resmi Yayınlar

Düstur (İkinci Tertip)

Resmi Gazete

C) Süreli Yayınlar

Fırat

Öz Demokrat

Yeni Erzincan

D) Araştırma Eserleri Ve Makaleler

Ballar, S. (2006). *Türk Dernekler Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Bulut, H. (1997). *Milli Mücadelede Erzincan*, Erzincan Belediyesi Yayınları No:10, Aydoğdu Ofset, Ankara.

Cin, H., Akgündüz, A. (1989). *Türk Hukuk Tarihi, C. II, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.*

Çapa, M. (2010). *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), Türkiye Kızılay Derneği*

Çelik, R. (Ed.). (2013). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cemiyet Kanun ve Nizamnameleri, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Bion Dijital Baskı Matbaacılık, Ankara.*

Dalamanlı, L. vd., (1991). *İlmî ve Kazâî İçtihatlarla Açıklamalı Türk Medeni Kanunu, C.I, Kazancı Matbaası, İstanbul.*

Hâtemi, H. (1979). *Medeni Hukuk Tüzelkişileri, C. I, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.*

Öz, E. (1992). *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Sarıkaya, M. (2007). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, Erzurum.

Saymen, F. H. (1948). *Türk Medeni Hukuku, C. II (Şahsın Hukuku)*, Kenan Matbaası, İstanbul.

Sazıl, S. vd., (2006). *Son Değişikliklerle Dernekler Mevzuatı, 3. Baskı, Beyaz Matbaa, Ankara.*

Tokgöz, F. (1983). "Dernekler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. II., İletişim Yayınları, İstanbul.*

Tunaya, T. Z. (1975). *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.

Tunaya, T. Z. (2009). *Türkiye'de Siyasal Partiler, Genişletilmiş 3. Baskı, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul.*

Yavuz, E. (2012). *Erzincan'da İdari ve Siyasal Hayat (1923-1960), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.*

Yavuz, E. (2016). "Erzincan'da Eğitim ve Eğitim Kurumları (1923-1960) / Education and Educational Institutions in Erzincan", *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 11/6 Spring 2016, Ankara/Turkey, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9550>, p. 75-102.

Yücekök, A. N. (1972). *Türkiye'de Dernek Gelişimleri*, Sevinç Matbaası, Ankara.

Zevkliler, A. (2000). *Medeni Hukuk*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

E) İnternet Adresleri

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>, (Erişim Tarihi 12.08.2016).

http://www.erzincandervak.org/index.php?option=com_c...tent&view=article&id=5:dernemz&catid=1:static, (Erişim Tarihi 08.05.2012).

<http://www.tysd.org.tr/hakkimizda/tysd.html>, (Erişim Tarihi: 22.08.2016).

1915’TE OSMANLI’NIN TALTİF ETTİĞİ ERMENİ BİR MEMUR: NİŞAN ANTREASYAN

AN ARMENIAN FUNCTIONARY WHICH OTTOMAN HAS REWARDED IN 1915: NISAN ANTREASYAN

Mevlüt KAYA¹

ÖZET: : Tehcir yılları Osmanlı’nın, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini tehdit eden gruplardan arınması adına Türkiye tarihinde bir dönüm noktası oldu. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Ermeni ayaklanmalarını engellemek için, Ermeniler üzerinde her alanda yapıcı uygulamalara gidildi. Ermenilerin memuriyet kazanmasının önündeki engeller tümüyle kaldırıldı. Üst düzey memuriyetlerde, merkez teşkilatında, tercüme odasında görev alan birçok Ermeni memur, üstlendikleri görevleri çoğu kez kötüye kullandı. 1913-1915 yılında Trabzon bölgesinde ziraat müfettişliği görevinde bulunan Osmanlı’nın Ermeni vatandaşı Nişan Antreasyan, 1916 yılında taltif edilerek merkeze çekildi ve genel müfettişliğe terfi ettirildi. Uzman bir ziraatçı olan Antreasyan, fındık ziraatı ve ticareti alanında Osmanlı ekonomisinin gelişimi için bazı projeler içeren bir eser yazarak yayınladı. Osmanlı yöneticileri, başarılı ve kariyer sahibi Ermeni vatandaşlarına karşı etnik kökenlerinden ötürü herhangi bir dışsallaştırmada bulunmadan onları her başarılarında taltif etmiş, ancak Osmanlı’nın reçeteleri, Ermeni azınlıkların isyanlarını engelleyememiştir. Çalışmada, Ermeni bir Osmanlı memuru olan Antreasyan’ın memuriyeti, hizmetleri ve bu bağlamda Osmanlı’nın Ermeni vatandaşlarına bakış açısı ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Antreasyan, Tehcir, İsyan, Ermeniler.

ABSTRACT: The deportation years became a turning point in history of Turkey in behalf of Ottoman's freedom from the groups which threatened country's integrity and peace. From the first quarter of the 19th century, they have entered into the constitutive applications in all fields on Armenians for blocking Armenian rebellions. All of the obstacles to Armenians to gain the mission have lifted. A lot of Armenian officials mostly abused their ministrations in high-ranking offices, head quarters, chamber of translation. Ottoman's Armenian citizen Nişan Antreasyan who was in duty of agricultural inspectorship in the region of Trabzon in 1913-1915, was moved to head quarters by rewarding and promoted to the general supervisor ship in 1916. Antreasyan who was a principal agriculturalist, wrote and published a writing that including some projects for the development of Ottoman economics at the agricultural and trade areas of hazelnut. The Ottoman intendents always have rewarded the Armenian citizens who were successful and had a career without externalizing them because of their ethnicity but the Ottoman's prescriptions could not block the rebellions of Armenian minorities. Antreasyan's mission, ministrations who was an Ottoman's Armenian functionary and on that note, Ottoman's perspective to Armenian citizens will be considered in this study.

Keywords: Antreasyan, Deportation, Rebellion, Armenians.

¹ Okt, Giresun ÜNV. Eğnesil MYO, mevlut.kaya@giresun.edu.tr

1.GİRİŞ

Sözde “soykırım” yanlısı tezlerce tarihsel süreçten bağımsız olarak ele alınan tehcir yılları, ‘ulus devlet olma yolunda önceden planlanmış bir yok etme girişimi’ olarak değerlendirilmektedir. Ancak 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Ermenilere verilen hakların 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları ile pekiştirildiği ve Ermeni isyanlarının yoğunlaşmasına dek bu hakların geri alınmadığı göz ardı edilmektedir. Osmanlı’nın gerek Rumlara, gerekse Ermenilere karşı yaklaşımlarında onları eski sakin yaşamlarına geri döndürme çabaları hâkimdi. Bu çaba sürecinde gayrimüslimlerin hakları genişletiliyor, Müslümanlarla eşit statüye taşınıyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra devlet kademelerindeki Ermenice bilen memur açığı, Ermeni isyanlarıyla orantılı olarak artmaya başlamıştı. Ermeni memur alımlarında “güven” kriterine çokça önem verilmiş olsa da sonraki süreçlerde, görevlendirilen Ermeni memurlardan çoğunun devlete karşı isyancılara destek verdiği ortaya çıkmıştı. Tehcir yıllarına doğru güvensizlik yaratan olaylar giderek çoğaldı. İsyancılar Anadolu geneline yayılıp, güvenlik sorunları her alanda zirveye ulaşınca, tehcir son çare olarak tarih sahnesine konuldu.

Çalışmanın konusu olan Nişan Antreasyan da Osmanlı’nın iyi niyet uygulaması dâhilinde uzman olduğu alanda görevlendirilmiş, görevinde gösterdiği başarılı hizmetlerinden ötürü rütbesi yükseltilmişti. Antreasyan, Osmanlı’ya olan vatandaşlık ve hizmet bağıyla Anadolu’nun doğu illerinde yıllarca görev yapmış, görevi sırasında ziraata dair deney ve gözlemlerde bulunmuştu. Osmanlı ziraatı ve ekonomisi arasındaki ilişki üzerinde “kalkınma” doğrultusunda önemli görüşler bildirmişti. Antreasyan, Osmanlı hükümetine karşı alanında, rüştünü ispatlamış olmalıydı ki tehcir yıllarında kendisine herhangi bir yaptırım uygulanmamış, aksine Trabzon bölgesindeki görevinden terfi edilerek merkez genel müfettişliğinde görevlendirilmişti.

Bu çalışmada, Antreasyan hakkındaki kısıtlı kaynaklar kullanılarak, tehcir öncesi ve sonrası yıllarda Osmanlı’nın Ermeni vatandaşlarına bakışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Antreasyan’ın tehcir sürecindeki çalışmaları, yaptığı yayın ve taltifi, Osmanlı’nın Ermenilere karşı ‘planlı ve sistemli bir yok etme’ politikasının olmadığını göstermektedir. “Taktik” iddiası taşıyan tezlerin, tehcir öncesinden ve Ermeni isyanlarından bahsetmeden bazı hatıra, öykü ve Milli Mücadele karşıtı yayın yapan gazeteleri dayanak alarak ve Osmanlı arşiv belgelerinden “özel ve özel” manalar çıkarmaya çalışarak hazırlandıkları görülmektedir (bu eserlerden biri için bkz. Esin-Etöz, 2015). Bu tezlerin memuriyeti ve kariyeri Osmanlı hükümetince taltif edilen, başarılarından ötürü hükümetçe terfi ettirilen sakin Ermeni vatandaşlarının varlığından bahsetmemeleri de ilginç bir durumdur.

2. NİŞAN ANTREASYAN HAKKINDA BAZI BİLGİLER

Nişan Antreasyan’ın yaşamı hakkında gerek Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı arşivlerinde gerekse başka yazılı kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Öyle ki Antreasyan’ın doğum ve ölüm tarihlerine ulaşamamaktadır. Antreasyan’ın, bugün Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olan, geçmişi Osmanlı Devleti’nin son dönemine dek giden Getronagan Ermeni Lisesi’nde görev yapan ilk öğretmenlerden biri olduğu bilgisine erişilmiştir. 1886 yılı ilk öğretmen kadrosunda (<http://www.getronagan.k12.tr/tr/kurumsal/tarihce>) yer alan Antreasyan’ın burada, ziraatın yanında Osmanlıca derslerini de okuttuğu düşünülmektedir. Antreasyan, Osmanlı Türkçesi’ne hâkimdi ve ziraat-ticaret alanında 1915’te “Fındık Ziraatı ve Ticareti” adlı bir kitap yazmıştı. Kendisi bu tarihlerde ziraat başmüfettişiydi.

Antreasyan, Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşamış olan tanınmış ziraat başmüfettişlerinden biriydi. Osmanlı ekonomisinde kalitenin yükseltilmesi üzerine metotlar geliştirmeye çalışmıştı. Bu doğrultuda, “fındık ziraatı ve ticareti” konusunda bilimsel çalışmalar yapmıştı.

1915'te Osmanlı'nın Taltif Ettiği Ermeni Bir Memur: Nişan Antreasyan

Antreasyan, 1913'te Trabzon bölgesi ziraat başmüfettişiydi (TİTE, 2013, s. 59). İttihat ve Terakki hükümetinin 1913-1914 yıllarında, Ermeni meselesine çözüm arayışları çerçevesinde Doğu Anadolu'da uyguladığı "ıslahat müfettişliği projesi" kapsamında; Canik Sancağı, Trabzon, Bitlis ve Sivas vilayetleri ile en son Erzurum vilayetinde ziraat müfettişi iken, taşradan merkeze alınarak "genel müfettişlik"te Trabzon, Erzurum ve Sivas vilayetleri genel müfettişine bağlı olan "ziraat müfettişi" makamında görevlendirilmişti. Ziraat ve ticaret alanında oldukça donanımlı ve kariyer sahibiydi. İttihat ve Terakki hükümetinin söz konusu projesi dâhilinde, devletin merkez teşkilatına Antreasyan'dan başka birçok Ermeni memur atanmıştı. Örneğin bu süreçte, Müfettişlik Genel Sekreterliği'ne Duyun-ı Umumiye Kalemî müdür yardımcısı Mikail Nalbantyan atanmıştı. Aynı süreçte, önemli görevlere getirilen Ermeni kökenli Osmanlı memurları arasında Katipyan Efendi ve iyi derecede Fransızca bilen Seroper Noradonkyan Efendi bulunuyordu. Bu atamaların listesi Müfettişlik genel sekreteri olan Mikail Nalbantyan'a sunulup, görüşü alındığında, güney mıntıkası genel müfettişi Abdulhalik Bey'in Bitlis valiliğinde kalması gerektiğinden yerine başka birinin seçilmesinin gerektiğini ancak bu kişinin, Aziz Bey olmaması gerektiğini, Aziz Bey'in sadakatsiz biri olduğu gerekçesiyle bildirmişti. Ayrıca Galip Bahtiyar ve Mustafa Bey'in atanmasının uygun olduğu ancak Katipyan Efendi'nin hastalığından ötürü yerine Nişan Antreasyan'ın görevlendirilmesi gerektiğini bildirmişti (Türkmen, 2013, s.12,15).

Antreasyan'ın 1916'da Erzurum bölgesi ziraat başmüfettişliğinden, genel müfettişlikte "ticaret ve ziraat müfettişi" olarak görevlendirilmesi, onun doğu illerindeki görevleri sırasında verdiği hizmete biçilen bir değerdi. Antreasyan'ın taltifi sadece Ermeni tehciri sürecinde Osmanlı'nın ılımlı politikaları ile ifade edilmemelidir. Ermeni kökenli memurların tehcir yılları öncesinde de hükümet tarafından makamlarının yükseltilmesi, ekonomik şartlarının iyileştirilmesi ve taltif edilmesi örneklerine sıkça rastlanmaktadır.

3. ANTREASYAN'IN TEHCİR DÖNEMİNDE YAZDIĞI KİTAP

Nişan Antreasyan,1331 (M.1915) yılında yazmış olduğu "Fındık Ziraati ve Ticareti" (Antreasyan, 1331, s...) adlı eserinde, başta Doğu Karadeniz Bölgesi olmak üzere Anadolu'daki fındık ziraati ve ticaretini tüm ayrıntılarıyla incelemiştir. Kitap, İstanbul'da Hayriye Matbaası'nda basılmıştır. 83 sayfa ve Osmanlı Türkçesi dilinde yayınlanan bu kitabın, baskı adedi hakkında bilgi yoktur. Eserden anlaşıldığı üzere Antreasyan, 1915 Osmanlıcası'nı iyi bilmekte, ancak yine de Osmanlıca sözlükten ve duyuma dayalı bazı tanımlamalardan faydalanarak alana dair yer yer açıklamalarda bulunmuştur.

Antreasyan, eserinde Osmanlı ekonomisinde fındık üretimi ve ticareti konularını önemli ayrıntılarıyla birlikte ele almıştır. Fındık üretiminin mevcut durumuna ve nasıl olması gerektiğine dair projeler geliştirmeye yönelmiştir. Fındığın Osmanlı ihracatındaki önemine dikkat çekerek, fındık ziraatının Osmanlı ekonomisindeki yerine dikkat çekmiştir. Antreasyan'a göre, Osmanlı ülkesinde fındıkçılık yeteri kadar önemsenmemiş, bundan ötürü gelişmemiştir. Çözüm işe şudur: Dünya genelinde fındık üreten ülkelerin profesyonel fındık ziraati modellerinin Anadolu'ya getirilerek, başta dünyanın en kaliteli fındığının yetiştiği, ancak nicelikçe yetersiz olduğu Giresun-Trabzon yöresine büyük katkılar sağlamak ve fındık ziraatıyla Osmanlı'nın ekonomik kalkınmasına önemli ölçüde yararlı olacak atılımın yapılması gerekmektedir. Antreasyan, kitabında Osmanlı ülkesinde fındık ticaretinin geliştirilmesine yönelik önemli metotları hem üretim hem de ticaret açısından ele almıştır. Eserinin içeriğinde, Osmanlı ekonomisinin mevcut durumuna ve iyileştirilmesine yönelik birçok sorunun yanında, fındıkçılığın ülkeyi nasıl kalkındırabileceği hususunda girişimci bir duruşla cevaplar vermiştir. Eserde ayrıca şu sorular da cevap bulmaktadır:

Fındık fidanları hangi toprakta nasıl yetiştirilir?, Fındık yetiştirilen şehirlerdeki fındık hacmi nedir?, Fındık fiyatları nasıldır?, Fındığın Osmanlı ihracatındaki yeri nedir?, Fındık üretimi nasıl elverişli hale getirilir?, Hangi toprakta hangi cins fındık ziraatı yapılabilir?, Fındığın yetiştirildiği bölgelerde nem ve sıcaklık ortalamaları nasıl olmalıdır?, Fındığın doğal ve suni yollarla gübrenmesi ve ilaçlanması nasıl sağlanır?, Dünyada diğer fındık yetiştirilen ülkelerdeki modern teknoloji nasıldır ve Anadolu'ya yararı ne olabilir?, Tüccar ve yerli üretici arasındaki iktisadi ilişkiler nasıl olmalıdır ve bu hususta nelere dikkat edilmelidir?, Dış ticarete Osmanlı fındık tüccarları neden zarar ediyor ve bunun telafisi nasıl olabilir?, Fındık hastalıkları nelerdir? Çareleri nelerdir?, Fındık toplama işinde ve işçiliğinde en önemli noktalar nelerdir?, Doğu Karadeniz'de en önemli liman ve iskeleler nerelerdedir?, Dünya'nın en kaliteli fındığı nerede yetişir?, Fındık değirmen ve makinelerinin kullanımı hususunda, sosyal yapı bağlamında Giresun'un durumu nedir?, Trabzon fındık makinelerinde ve fabrikalaşmada nasıl ileri gitmiştir?, Fındık işçilerinin ve gündelik ödeme sistemlerinin mevcut sıkıntıları nelerdir?, Fındık ürünü bağlamında, Osmanlı Devleti üretimin ve dış pazarın neresindedir?, Osmanlı devletine dış ticarete hangi ambargolar neden konulmuştur?, Rusya fındık üretimi 1915'te hangi aşamadır ve geleceği ne olacaktır?, İtalya, Avusturya, İspanya ve ABD fındık üretiminde Osmanlı ziraatıyla kıyaslanabilir mi?, Giresun ve Trabzon limanlarının fındık ticaretindeki yeri nedir? Nasıl daha iyi bir liman ticareti sağlanabilir?, Fındık zararlılarının şekilleri nasıldır?, Fındık dikim şekilleri hangileridir?, Fındık cinsleri ve bu cinslerin toprağa bağlı özellikleri nelerdir?, Osmanlı dış ticaretini olumsuz etkileyen, fındık ürünü konusunda Osmanlı çiftçilerinin düştüğü hatalar nelerdir?, Çiftçiler, fındık ürününün kalitesini nasıl yükseltebilir?, Osmanlı devletinin vergi sistemindeki bozukluklar çiftçileri, tüccar ve dış tüccarları nasıl etkilemiştir? Bu sorun nasıl giderilmeye çalışılmıştır?, Doğu Karadeniz'de fındık ziraatı ilkel yollarla mı yapılıyor? İlkel ise alternatif modern araçlar nelerdir?, Osmanlı tüccarlarına dış ticarete zarar ettiren iç hususlar nelerdir?, Osmanlı fındık tüccarları dış ticarete nasıl kandırılmaktadır?, Fındığın değerlendirilmesi nasıl yapılır?, Osmanlı ziraatına önemli katkılar sağlayacak yöntemler ve Osmanlı Devleti'ne bu yolla büyük hizmet ideali nasıl değerlendirilmelidir? (Balci-Kaya, 2015, s. 9-12).

Antreasyan'ın eseri, bugüne dek birkaç araştırma kitabı ve makalenin (Uygun, 2015, s. 380; Kaynar, 2012, s.18; Kaya, 2015, s. 16-41) haricinde yeteri kadar akademik inceleme alanına taşınmamıştır. Eserin, özellikle ziraat ve ticaret ile ilgili bilim dallarında yapılan araştırmalar için önemli bir başvuru eseri olduğundan alana kazandırılması gerekmektedir. Zira başta Giresun olmak üzere Doğu Karadeniz illerinde fındıkçılığın kurumsallaşmasında ve ticari düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde Antreasyan'ın eseri temel çıkış noktalarından biridir. Antreasyan'dan uzun yıllar sonra ancak fındıkçılık üzerine ayrıntılı bir eser verilebilmiştir (Peker, 1947-1948; *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*. (1938); fındık kültürü için ayrıca bkz. Göreci, 2004).

4. ANTREASYAN'IN KARİYERİNDEN HAREKETLE OSMANLI DEVLETİ'NDE ERMENİLERİN MEMURLUĞU

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin her kademesinde gayrimüslim memur sayısı artmaya başlamıştı. Gayrimüslim azınlıklar içerisindeki etnik duyguların artması, onların kendilerini Müslümanlarla eşit görmesi sağlanarak ülke içinde tehlikesiz hale getirilmesi sağlanmaya çalışılıyordu. Bab-ı Ali Tercüme Odası'nda, Tanzimat'tan sonra Ermeni ve Rum memurların yanında Müslümanlar da göreve getiriliyordu (Kılıç, 2012, s. 95-96). Özellikle 1821'de Rum İsyanı'ndan ötürü, Rumların resmi tercümanlık görevlerinin son bulmasının ardından birçok Ermeni burada göreve getirilmeye başlandı. Ancak 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında tercüme odasında görevli Ermeni memurlardan çoğu devlet aleyhine çalışıyordu. Hükümet ciddi bir kısır döngünün içine düşmüştü; Ermeni isyanları arttıkça Ermenice bilen tercüman gereği de artıyordu. Ermeni tercümanlar ise büyük oranda işini kötüye

1915'te Osmanlı'nın Taltif Ettiği Ermeni Bir Memur: Nişan Antreasyan

kullanıyordu (Şahin, 2008, çeş. syf.). Verilen tüm haklara rağmen, Rum ve Ermeni azınlıkların ayaklanmalarının önüne geçilemiyordu. Avrupa'da ilk ikamet elçiliğini 1793'te Londra'da açan Osmanlı, öncelikle burada Rum maslahatgüzarlar görevlendirmeye başlamış, ardından yoğunlaşan Rum isyanlarıyla birlikte bu elçilikleri kapatmıştı. Tanzimat, Islahat ve Osmanlıcılık reformlarının devlet politikası haline getirilmesi gayrimüslimlere bürokraside büyük haklar tanısa da başarılı olarak sürdürülemedi (Kılıç, 2012, s. 111). Bu başarısızlığın en önemli nedeni ise Rum ve Ermeni azınlıkların her şeye rağmen dış işbirlikçiliğinden vazgeçmeyerek Osmanlı'ya karşı bölücü isyanlar organize etmeleridir.

Osmanlı'nın son döneminde oldukça zayıf bir devlet durumuna gelmesi, batılı devletlerin ve Rusya'nın dış destekleriyle ülke içindeki azınlıkların isyan çıkarmalarına ortam hazırlamıştı. Osmanlı vatandaşı olan çeşitli etnik gruplar, teker teker başkaldırmaya başladılar. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde isyanlar, artık önüne geçilemeyecek kadar vahim bir hal almış, Osmanlı'da can ve mal güvenliği kalmamıştı. Bazı azınlıklar devletin güçsüzlüğünü ve otokontrolünün kalmayışını fırsat bilerek bağımsızlık hareketlerine girişmişlerdi. Asırlarca Osmanlı mensubu olarak yaşamış Ermeniler dış destekli kışkırtmalarla devlete karşı isyankâr bir tutum benimsemişlerdi. İlk büyük Ermeni ayaklanması olarak bilinen ve 20 Haziran 1890'da Erzurum'da başlayan Ermeni isyanlarının ardından Osmanlı topraklarında hızla büyüyen bir "Ermeni meselesi" baş gösterdi. 1915'te Osmanlı hükümeti tarafından gerçekleştirilen Ermeni tehciri, bu azınlıkların bitmeyen isyan hareketlerinden kaynaklanan bir zorunluluk haline geldi. Osmanlı'nın Ermeni vatandaşlarına karşı önceden planlanmış bir "soykırım" uygulamadığı, devletin arşiv verilerinden açıkça anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın Ermeni kökenli bir vatandaşı olan Antreasyan'ın kariyer yaşamının devletçe ne denli önemsendiği, bu bağlamda kendisine fırsatlar yaratıldığı ve Osmanlı ülkesinde bir vatandaş olarak önünün ne derece açık olduğu, kendisinin de Ermeni bir vatandaş olarak Osmanlı ile herhangi bir sorununun bulunmadığı ortadadır. Kendisi görev başındayken devletin kurumlarıyla ve toplumla barışık bir tutum sergilemiştir. 1913'te Antreasyan'ın Trabzon'daki başmüfettişlik görevi esnasında Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti Trabzon Merkez Şubesi'ne maddi yardım yaptığı, Osmanlı kayıtlarında yer alan bilgiler arasındadır. Yardımı teslim alan Trabzon donanma şubesi reisi, yardıma dair makbuzu Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti merkezine göndermiştir (TİTE, 2013, s. 59).

Osmanlı, sınırları içindeki tüm azınlıklara olduğu gibi Ermenilere de geniş haklar tanımıştı. Ermeniler, Osmanlı'nın gözünde her şeyden önce "vatandaş" olduğundan, devletçe onların önlerine ayırıştırıcı bir engel konulmamıştı. Osmanlı'da Ermeniler dışallaştırılarak ayırıştırılan bir azınlık sınıfı değil, aksine başarıları devletçe sık sık taltif edilen bir vatandaş kitlesiydi. Arnavut, Rum, Yahudi, Ermeni ve diğer etnik gruplardan olan tahsilli kişiler, Osmanlı hükümeti tarafından dinine ve dünya görüşüne bakılmaksızın kariyer ve liyakatine göre, devlet kurumlarında görevlendirilmiştir. Antreasyan da bunlardan biridir. Osmanlı'da başarılı bir Ermeni vatandaşı gerek devletin yararı için, gerekse kişinin kariyerine verilen değerden ötürü, yüksek devlet görevlerine getirilmekteydi.

Antreasyan'ın ve daha birçok Ermeni kökenli memurun Osmanlı hükümetince taltif edilmesi, hükümetin Ermeni vatandaşları üzerinde bir kininin olmadığını açıkça göstermektedir. Ermeni isyanlarının zirveye çıktığı 1915 yılında Antreasyan'ın Osmanlı'ca taltifi, kendisine sunulan kariyer imkânları ve basın-yayın yapabilme özgürlüğü göz önünde tutulduğunda, hükümetin Ermenilere bir kastının olmadığı, ancak isyanlara çözüm olarak tehcir kararına mecbur kaldığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Antreasyan modeli, Osmanlı'nın Ermeni tehciri sürecinde dahi kendisine karşı güvenlik tehdidi oluşturmayan, aksine sükûnet içerisinde ülkesine faydalı olan Ermeni vatandaşlarıyla isyancıları aynı kefeyle koymadığının kanıtıdır. Antreasyan, Osmanlı ülkesi için başarılı ve verimli bir memurdur ve bunun mükâfatını da rütbesi yükselttilerek almıştır. 1914-1915 yıllarında devletin üst düzey memurları arasında birçok Ermeni kökenli vatandaşını bulundurması, onların ekonomik refahını sağlaması, başarılı

olanlarınsa taltif edilmesi, bugün Türkiye'ye dayatılan sözde "Ermeni soykırımı"nın gerçekte bağdaşmadığını kanıtlamak için yeterlidir.

Antreasyan, taşradaki memuriyeti sürecinde yaptığı gözlemleri düşünsel üretime dönüştürmüş, eserinde bunları kalkınma önerisi olarak sunmuştu: "*Avustralya, İtalya, Fransa, Almanya, Felemenk, Belçika, Rusya, İngiltere ve Amerika Birleşik Cumhuriyetleri'nde bulunan Osmanlı şehbenderleri, buldukları yerlerde bulunduğu ne gibi sanayide kullanıldığına, ithalat miktarlarına, söz konusu malların çıkış noktalarına, her bir pazardan hangi miktarda sevk olunduğuna, hangi fiyatlarla satıldığına ve saygın tüccarların kimler olduğuna dair her yıl ayrıntılı bilgi verip, uygun vasıtalarla ilgilileri bilgilendirdiklerinde hem ticaretimize hem de ziraatımıza ve devlet hazinesine büyük bir hizmet etmiş olacaklardır.*" (Antreasyan, 1331, s. 78-79; Balcı-Kaya, 2015, s. 58).

Antreasyan'ın yazmış olduğu kitapta yer alan zirai ve ticari alanda Osmanlı'yı kalkındırma planları, bir bakıma onun Osmanlı'ya olan bağlılığının ve samimiyetinin yanında, kendisinin devlet tarafından bilimsel çalışmalara teşvik edildiğinin göstergesidir. Buradan hareketle, Osmanlı'nın Ermeni vatandaşlarına karşı bu gibi olumlu tavırlarının, sözde "Ermeni soykırımı" iddiaları bağlamında tekrar gözden geçirilerek objektif bir biçimde değerlendirilmesi gerekir.

5.SONUÇ

Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermeni ve Rum azınlıkların 1789 Fransız ihtilalının ardından yavaş yavaş etnik bilinç kazanmak suretiyle giriştikleri örgütlenme faaliyetleri, son çağın tarihsel seyrini değiştirmiştir. Bu seyri yönlendiren ve kontrol altında tutan batılı ülkelerin "Hıristiyanlık" kozunu kullanarak Osmanlı azınlıklarına ayaklanma ivmesi kazandırdığı aşikârdır. Tehcire uzanan süreci tetikleyen saiklerden biri de batı emperyalizminin tırmanışa geçtiği çağda Osmanlı'nın iktisadi gücünü kaybetmiş olmasıdır.

Osmanlıcılık akımının, eşitlikçi ve bütünleştirici devlet politikalarının başarısız olmasının altındaki nedenlerden biri de Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın Osmanlı içerisindeki Rum ve Ermenileri kilise eliyle etüt etmesidir. Devletin yapıcı politikalarına rağmen Ermeniler, hiçbir koşulda ara vermeksizin örgütlenerek yıkıcı etken haline gelmişlerdir. Emperyalist güçlerce, konsolosluklar aracılığıyla iletişim kurularak oluşturulan Osmanlı karşıtı dinamik ayaklanmacı örgütlenmeler, güvenlik mekanizması çökmüş olan Osmanlı'ya karşı bağımsızlık isyanlarını organize etmişlerdi. Netice olarak tehcir kaçınılmaz bir proje haline geldi ise de Osmanlı'nın suçsuz ve isyankâr olmayan Ermeni vatandaşlarını hedef almadığı açıktır. Çalışmada incelenen Antreasyan örneği, isyanla ilişkisi bulunmayan ve devlete aidiyet duygusu ile bağlı olan Ermeni memuruna karşı Osmanlı'nın tutumlarının anlaşılması ve bu örnekten hareketle "önceden planlanmış" bir "soykırım" projesinin olmadığını ortaya koymasından oldukça önemlidir.

1915'te Osmanlı'nın Taltif Ettiği Ermeni Bir Memur: Nişan Antreasyan

KAYNAKÇA

- Antreasyan, Nişan. (1331). Fındık Ziraati ve Ticareti, İstanbul: Matbaa-i Hayriye Yayınları.*
- Balçı, Sezai-Kaya, Mevlüt. (2015). Nişan Antreasyan Fındık Ziraati ve Ticareti, İstanbul: Serüven Kitap Yayınları.*
- Esin, Taylan-Etöz, Zeliha. (2015). 1916 Ankara Yangını/Felaketin Mantığı, İstanbul: İletişim Yayınları.*
- Göreci, Ali. (2004). Fındık Kültürü, Giresun: Giresun Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları.*
- http://www.getronagan.k12.tr/tr/kurumsal/tarihce (Erişim: 22.09.2016).*
- Kaya, Mevlüt. (2015). "Giresun Ziraat Memurluğu'nun 23 Şubat 1924 Tarihli Raporu ve Giresun Fındıkçılığına Dair Tarihi Notlar", Uluslararası Karadeniz Havzası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, sayı: 4,16-41.*
- Kaynar, İhsan Seddar. (2012). "19. Yüzyılın İkinci Yarısından Cumhuriyet'e Fındığın Ekonomik ve Sosyal Tarihi (Orta Karadeniz Bölgesi)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE İktisat ABD.*
- Kılıç, Musa. (2012). "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Ermeni Memurları", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt: 31, sayı: 51, 93-124.*
- Peker, Kemal. (1947-1948). Fındık, Giresun: Yeşil Giresun Matbaası Yayınları.*
- Şahin, Gürsoy. (2008). "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Tercümanlar", Ermeni Araştırmaları, sayı: 30, 59-85.*
- Tite A9 Kataloğu. (2013). (Sıra: 302 kutu: 269 belge: 13 adet:10 tarih: 11.05.1329), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.*
- Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış. (1938). Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayınları.*
- Türkmen, Zekeriya. (2013). "İttihat ve Terakki Hükümetinin Doğu Anadolu Islahat Müfettişliği Projesi ve Uygulamaları (1913-1914): Ermeni Meselesine Çözüm Arayışları", Ermeni Araştırmaları, sayı: 9, 41-75.*
- Uygun, Süleyman. (2015). "Acente-Konsolos (Mesajeri Maritim Kumpanyası Acentesi ve Fransız Viskonsolosu) Raporlarına Göre Giresun Limanı (1880-1909)", OÜSBAD, Temmuz sayısı, 364-394.*
- Tatçı, M. (haz.) (1990). Yunus Emre-Divan, Ankara: Akçağ Yayınları.*
- Tatçı, M. (haz.) (2014). Niyazî-i Mısri Halvetî-Divan, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.*
- Uralgiray, Yusuf (1986). Arabça İlk ve İleri Dilbilgisi, Riyad: Tebliğ Yayınları, İstanbul.*

ÜNİVERSİTE DÖNER SERMAYE İŞLETMELERİNDE YAŞANAN SORUNLAR İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

PROBLEMS DEALING WITH MANAGEMENT OF CIRCULATING CAPITAL IN UNIVERSITIES AND SUGGESTED SOLUTIONS

Mahmut HANOĞLU¹

ÖZET: Döner sermaye işletmeleri, üniversitelerin bilgi birikimleri sonucunda gerçek ve objektif bilime dayalı olarak ürettikleri mal ve malzemelerin satışını gerçekleştirdikleri için toplumun hemen hemen her kesimini ilgilendiren kurumsal yapılardır.

Bu işletmeler, kurumların atıl kapasitesini kullanarak katma değer yaratan en önemli mali özerkliği olan kurumlardır. Ancak bu kurumlar ister idari hususlarda ister mali hususlarda olsun çok sıkıntılı süreçler yaşamaktadırlar. İdari ve mali konularda yaşanan bu sıkıntıların anlatıldığı bu çalışma özellikle mali alanda yapılması gereken düzenlemelerden bahsederek yaşanan problemlere açıklık kazandırılmayı ve bu problemlerin çözülmesine dayanak olan çözüm önerilerini içermektedir.

Anahtar sözcükler: Döner Sermaye İşletmesi idari ve mali mevzuat, yasal kesintiler, yükümlülükler.

ABSTRACT: Management of circulating capital is organizational structure applying to nearly all social classes due to its production of goods and materials based on objective scientific data accumulated in universities. Management of circulating capital is function possessing the most important financial autonomy, i.e. creation of added value using unutilized capacity of institutions. However there are serious administrative and financial problems concerning management of circulating capital. This paper aims at displaying these problems and offers necessary solutions to clarify them, particularly in financial sphere.

Keywords: Administrative and financial regulations, management of circulating capital, federal withholding, obligation.

GİRİŞ

Devlet kurumları kendilerine tahsis edilen bütçeler doğrultusunda harcama gerçekleştirirler. Bu harcamalar neticesinde atıl bir kapasitenin ortaya çıkması bu ekonomik unsurun kurumun lehine kullanılması hususunda kurumlara önemli bir fırsat tanımış olur. Döner sermaye işletmelerinin elde ettiği gelirlerin serbest kullanım kolaylığı nedeniyle atıl kapasiteye sahip her kurumu bu işletmeleri kurmaya teşvik eder². Özellikle üniversitelerde eğitim ve öğretim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bu atıl kapasite döner sermaye işletmelerinin etkin bir şekilde kurulmasına ve işletilmesine temel teşkil etmektedir.

Gelirleri milyarlarca lirayı bulan bu işletmelerin idari ve mali yönden işletilmeleri mevzuat açısından birçok uygulamayı ve bu uygulamalar neticesinde ortaya çıkan birçok

¹ Erzincan Üniversitesi Döner Sermaye İşletme Müdürü, mahsosli@hotmail.com

² ÇALIŞGAN ARANMAZ Sinem, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinin Bütçe Yönetim Sistemi ve Hacettepe Üniversitesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, 2005

problemi de yanında getirmiştir³. Bu işletmeler faaliyetlerini gerçekleştirirken, günümüzde yürürlükte olan idari ve mali mevzuatlarının yetersizliği bu mevzuat hükümlerinin güncellenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Olası problemlerin çözümünde bir takım sorunların ivedilikle çözülmesi gerekmektedir. Bu çalışmada üniversite döner sermaye işletmelerinde yaşanan olası problemlerin neler olduğu ortaya konulmakta ve bu problemlerin çözümüne yönelik öneriler sunulmaktadır.

ÜNİVERSİTE DÖNER SERMAYE İŞLETMELERİNDE YAŞANAN SORUNLAR İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Devlet kurumları fazla kapasitelerini kullanmak için döner sermayeli işletmelerin kurulmasını çeşitli kanun ve yönetmeliklerle hükme bağlamıştır. Kurumlar kendi bünyelerinde kurdukları döner sermaye işletmelerini yine kendi kurumlarının bağlı olduğu kanun ve yönetmelikler doğrultusunda işletirler⁴. Darphaneye ait döner sermaye işletmesi darphane ilkeleri doğrultusunda işletilirken, Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmeleri de Sağlık Bakanlığının ilke ve esaslarıyla işletilmektedir. Bu işletmelerden biriside üniversitelerde kurulan döner sermaye işletmeleridir.

Üniversitelerde kurulan döner sermaye işletmeleri 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun 58. Maddesine dayanılarak hazırlanmış olan “Üniversitelerde Döner Sermaye İşletmelerinin Kurulmasında Uyulması Gereken Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”⁵ doğrultusunda kurulurlar. Kurulumu birçok idari ve mali işlemin yerine getirilmesiyle gerçekleştirilen bu işletmeler ne yazık ki kendilerine ait tanımlayıcı ve tamamlayıcı bir kanun metni ile yönetilmeliler.⁶ Bu işletmeler yönetilmeye çalışılırken üç ayrı yönetmelik işletme yöneticilerine yönetim faaliyetlerinde dayanak olur. Özellikle üniversite döner sermaye işletmelerinin idari ve mali yönetimi için hazırlanan yönetmelikler aşağıdaki gibidir.

1. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 58. Maddesine Göre Döner Sermaye İşletmelerinin Kurulmasında Uyulacak Esaslara İlişkin Yönetmelik
2. Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe Ve Muhasebe Yönetmeliği
3. Yükseköğretim Kurumlarında Döner Sermaye Gelirlerinden Yapılacak Ek Ödemenin Dağıtılmasında Uygulanacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönetmelik
4. Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Yönetmeliği
5. Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Ek Ödeme Dağıtım Yönergesi

Yukarıdaki yönetmelikler bu işletmelerin idari ve mali işlemlerinin yürütülmesi sırasında işletmelerin ihtiyacı olan yeterli hükümleri içermediği için ülkemizde kamu mali mevzuatı alanında kullanılan diğer kanun ve yönetmeliklerde bu işletmeler tarafından kullanılmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse üniversite döner sermaye işletmelerinin idari ve mali yönetimini aşağıdaki kanun ve yönetmelikler de kapsamaktadır.

³ http://dmisproje.muhasebat.gov.tr/dss_verileri.php

⁴ TÜRKHAN Sergül, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, Maliye Anabilim Dalı, Mali Hukuk Bilim Dalı, Kamu Kesiminde Döner Sermaye İşletmelerinin Yeri ve Önemi, 2009

⁵ 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu

⁶ Tekin YENİGÜN, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kamu Mali Yönetimi Kapsamında Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinin Yeniden Yapılandırılması ve Bir Model Önerisi, 2011

1. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
2. Taşınır Mal Yönetmeliği
3. Merkezi Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliği
4. Harcırak Kanunu
5. Vergi Usul Kanunu
6. Katma Değer Vergisi Kanunu
7. Tevkifat Kanunu
8. Damga Vergisi Kanunu
9. Gelir Vergisi Kanunu (Muhtasar)
10. Kurumlar Vergisi Kanunu
11. Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun
12. Kefalet Kanunu
13. 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu
14. 4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu
15. Ön Ödeme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik
16. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu
17. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu
18. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu
19. Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği
20. Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu
21. Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik
22. Muhasebe Yetkilisi Mutemetlerinin Görevlendirilmeleri, Yetkileri, Denetimi ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

Olası Problemler

1. Mevzuat Yetersizliği ve Eksiklikleri

Tüzel kişiliği olmayan bir kamu idaresi olan döner sermaye işletmeleri üniversitelerin faaliyet alanları doğrultusunda mal ve hizmet üretirler. Bu işletmelerden en önemlisi elbette ki sağlık ve uygulama eğitimi ve hastane hizmetleri veren tıp fakültesine bağlı üniversite hastanesidir.

Üniversite hastaneleri başta olmak üzere diğer işletmeler, eksik ve dağınık mevzuatları gereği, mali yükümlülüklerde ki zorluklar sebebiyle gerçekten çok ağır koşullarda mal ve hizmet üretmek satışlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Mali yükün ağırlığı, ülkenin çok büyük bir kamu hizmetini karşılayan, üçüncü basamak sağlık hizmeti veren üniversite hastanelerini çok zor durumda bırakmaktadır.⁷

Öncelikle işletmelerin karşılaştıkları bu mali zorlukların kaynağı olan mali yükümlülüklerin bir diğer adıyla yasal kesintilerin neler olduğu şöyle sıralanır.

⁷ Prof. Dr. Asaf VAROL, Döner Sermaye İşletmelerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri, 4, 5

1. **Hazine Payı Kesintisi:** Üniversite döner sermaye işletmeleri elde ettikleri gayri safi tutarın yani vergi hariç gelirin % 1 oranında ki tutarını tahsilâtın yapıldığı ayı takip eden her ayın 20'sine kadar bağlı oldukları saymanlık aracılığıyla illerde hazinedar görevi yapan vergi dairelerine yatırmak zorundadır⁸.
2. **Bilimsel Araştırma Proje Payı (BAP):** Bu kesinti döner sermaye işletmesinin bağlı olduğu kurum olan üniversitenin Bilimsel Araştırma Projelerine kaynak yaratmak için elde edilen döner sermaye gelirlerinin gayri safi tutarından % 5 oranında yapılan kesintidir.
3. **Birim Payı (Kurum Payı):** Döner sermayeli işletmeler elde ettikleri gelirlerden maliyet unsurları düşüldükten sonra en az % 15 olmak üzere birim (kurum) harcama payı ayırmak zorundadır. Bu kesinti içerisinde kurumun ihtiyacı olan her hangi bir mal veya hizmet alımı yapılabilir. Ayrıca bu tutar içerisinde döner sermaye geliri elde eden birimin üst yöneticilerine "Yönetici Payı" adı altında ödeme yapılır.
4. **Personele Ödemeler:** 1, 2 ve 3. maddede ki kesintilerin ardından kalan tutar işletmenin mal ve hizmet üretiminde fiili katkısı olan personele katkı payı olarak ödenir. Bu ödemelerde mesai içi ve mesai dışı çalışma saatleri ile personel unvanları göz önünde bulundurularak ek ödeme yapılır.

Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere döner sermaye işletmeleri elde ettikleri geliri vergi hariç yukarıda anlatılan oranlar doğrultusunda dağıtırlar. Ancak bu kesintilerin hiçte adil olmadığı ortadadır. İşletmelerin maliyet unsurları göz önüne alınmadan 1. ve 2. maddede yapılan kesintiler işletmelerin mali yükünü iyice artırmaktadır. Hazine ve BAP kesintisi gayri safi yani vergi hariç tutardan kesildiği için o gelirin elde edilmesinde harcanan maliyet unsurları göz önünde bulundurulmamaktadır. Bu elbette ki haksız bir uygulamadır. Üniversite döner sermaye işletmeleri serbest piyasa koşullarında diğer özel sektör işletmeleriyle rekabet etmektedir. Bu rekabet koşullarının adil olabilmesi için bu iki kesintinin daha farklı bir şekilde hesaplandığı bir sistem uygulanmalıdır. Bunun için en iyi formül tıpkı Kurumlar Vergisinde olduğu gibi kesintinin yılsonunda, elde edilen kârlardan kesilmesidir.

2. Hazine Payı ve BAP Hisselinin Revizyonu veya Kaldırılması

Kurumlar Vergisi⁹, mükellefi olan işletmeler her yılsonu el ettikleri gelirlerden maliyet unsurlarının tamamı düşüldükten sonra elde kalan kâr tutarından % 20 oranında vergi öder¹⁰. Bu vergi türündeki hesaplama yöntemine benzeyen bir hesaplama ile Hazine ve BAP payı içinde bu kesintiler yeniden hesaplanmalıdır. Ya da çok daha iyisi bu iki kesintinin hiç alınmamak üzere tamamen kaldırılmasıdır. Üniversite hastanelerinin içerisinde bulunduğu ekonomik kaos düşünüldüğünde bu kesintilerin kaldırılması gerçekten çok önemli ve kamu faydası oluşturacak bir karar olacaktır.

KDV İndiriminin Yapılamayışı

Ayrıca üniversite hastanelerinde satılan mal veya hizmetlerle ilgili satışlar neticesinde KDV tahsilatı yapılmamaktadır. Ancak hastane kendi işletmesinde kullanmak üzere satın aldığı

⁸ Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinin Kurulmasında Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

⁹ 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

¹⁰ YAVUZ Hakan, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı, Türkiye'de Kurumlar Vergisinin Ekonomik Etkileri ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008

Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinde Yaşanan Sorunlar İçin Çözüm Önerileri

mal veya hizmet için ödeme yaparken KDV ödemesi de yapmaktadır^{11,12}. Bu durum vergi gelirleri ve giderleri açısından üniversite hastaneleri için çok ciddi bir kayıp oluşturur. Oysa “Hesaplanan KDV” tutarının tahsil edilmediği durumlarda bile “İndirilecek KDV” tutarı her zaman beyan edilerek vergi dairesine ödenmek zorundadır. Basit bir hesaplamayla;

Bir mali yıl içerisinde KDV hariç ortalama 30.000.000 TL mal veya hizmet alımı yapmış bir hastane % 18 KDV ödemiş olsun. Bu durumda $30.000.000 \text{ TL} \times 1,18 = 35.400.000 \text{ TL}$ ödeme yani 5.400.000 TL KDV ödemesi yapılmıştır. Aynı hastane aynı yıl içerisinde 40.000.000 TL sağlık hizmetini üreterek satmış olsun. Bu satıştan satışlara tanınan KDV muafiyeti gereği hiçbir şekilde KDV geliri elde edememiş olacaktır. 5.400.000 TL KDV ödemesi yaptığı halde hiç KDV tahsilâtı yapamamıştır. Ancak 40.000.000 TL den en azından sağlık hizmetleri karşılığı % 8 KDV alınmış olsaydı; $40.000.000 \text{ TL} \times 1,08 = 43.200.000 \text{ TL}$ tahsilât yapılmış olacaktı. KDV mahsuplaşması sonucunda,

$5.400.000 - 3.200.000 \text{ TL} = 2.200.000 \text{ TL}$ fark oluşur. Hastane işletmesi 5.400.000 TL KDV ödemesi yerine 3.200.000 TL gibi ciddi bir rakam kazancıyla ancak 2.200.000 TL KDV ödemesi yapacaktır.

Yukarıdaki hesaplamadan da görüleceği üzere hastane için gerçekten çok ciddi bir tutar vergi ödemesi için ayrılmaktadır. Bu haksız uygulama işletmelerin mali motivasyonunu önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemektedir¹³ Bu durumun önüne en kısa sürede geçilmeli yasal düzenlemeler bir an önce yapılmalıdır.

3. Kurumlar Vergisi Mükellefiyetinin Haksız Uygulanışı

Döner sermaye işletmelerinin bir diğer önemli sorunu ise bu işletmelerin bağlı oldukları vergi daireleri tarafından Kurumlar Vergisi Mükellefi yapılmaya çalışılmalarıdır. Vergi daireleri bu konu ile ilgili özelgeler yayımlayarak mevzuattaki boşluğu doldurmaya ve döner sermaye işletmelerini Kurumlar Vergisi Mükellefi yapmaya çalışmaktadırlar¹⁴.

Döner sermaye işletmelerinin Kurumlar Vergisi Mükellefi yapılamayacağı hususu hiçbir mali veya idari mevzuatta yer bulmamış olsa da bu mükellefiyetin tesis edilmesiyle ilgili çok somut hükümlerde bulunmamaktadır. Üniversite döner sermaye işletmelerinin Kurumlar Vergisi Mükellefi olmaması gerekmektedir. 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanununun 58. Maddesi üniversitelerde döner sermaye işletmelerinin nasıl kurulacağını ve elde edilecek gelirlerin hangi oranlarda nerelere dağıtılacağını detaylarıyla anlatmaktadır. Elde edilen gelirin nerelere dağıtılacağı kanun tarafından anlatılırken her kuruluş gelirin dağıtımının kurum içi ve kurum dışı yasal kesintiler olduğu vurgulanmaktadır. Vergi ve Hazine Payı kurum dışı harcamalar iken, BAP, Kurum Payı Kesintisi ve Personel İçin Ödenecek Tutar kurum içi dağıtılacak tutarlardır. Bu tutarların dağıtılması neticesinde kurum kasasında zaten kar kalmaması gerekmektedir. Ancak yılsonu kasa da kalan tutar dağıtılamayan tutarlardan kaynaklanacağı için kanun gereği bu tutarların gelecek yıl bütçelerine eklenmesi gerekmektedir.

¹¹ 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu

¹² ÖZBAY Hüseyin, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Sağlık Bakanlığı Hastanelerinde Döner Sermaye Harcamalarının Değerlendirilmesi, 2010

¹³ SAAT Ersin, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Vergi Yüküne Karşı Vergi Mükelleflerinin Tutumu, Yüksek Lisans Tezi, 2015

¹⁴ T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı İzmir Vergi Dairesi, B.07.1.GİB.4.35.16.01-176300-618 Sayılı ve 16.11.2011 Tarihli Özelge

Döner sermaye işletmelerinin Kurumlar Vergisi Mükellefi olamayacakları hususunda Danıştay'ın vermiş olduğu birçok karar vardır¹⁵¹⁶. Yukarıda anlatılan gerekçeler ve vergi dairelerine açılan davalar neticesinde hem yerel mahkemelerin hem de Danıştay'ın verdiği kararlar doğrultusunda Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinin Kurumlar Vergisi Mükellefi yapılması doğru bir uygulama değildir. Danıştay'ın bu kararları doğrultusunda kanun koyucunun bu konu hakkında gerekli düzenlemeleri bir an önce yaparak üniversite döner sermayelerinden alınan bu vergiyi ortadan kaldırması gerekmektedir.

4. Vergi Beyannamesi Verme Sorumluluğu

Döner sermaye işletmeleri idari ve mali yönden kendi kanun ve yönetmeliğine bağlıken, muhasebe işlemleri yönünden il defterdarlığına bağlı faaliyet gösteren “Kurumlar Döner Sermaye Saymanlığına” bağlıdır. Muhasebe işlemlerinin tamamı bu birimlerde kayıt altına alınır. İşletmeye ait banka hesaplarının açılması, bu hesaplardan harcama yapılması tamamen Sayman kontrolindedir. Her türlü yevmiye kaydı burada kayıt altına alındığı için mali tablolarda bu birim tarafından oluşturulur. İşletme gelirlerinden ödenmesi gereken Hazine Payı saymanlık tarafından hesaplanarak vergi dairesine, BAP Hissesi ise işletmenin bağlı olduğu kurumun Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığının hesabına yatırılır. Bu işlemlerin tamamını saymanlık yaparken ülke genelinde üniversite döner sermayelerine ait vergi beyannamelerini verme sorumluluğu hiçbir kanun veya yönetmelikte bahsedilememesine rağmen işletmelere yükletilmiştir. Bu durum işlemlerin bütünlüğü ile çelişmektedir. İşletmelerin tesis ettiği işlemler sonucunda verilmesi gereken vergi beyannameleri Döner Sermaye İşletme Müdürlüğünün değil Saymanlık Müdürlüğünün vermesi gerekmektedir. Çünkü vergi beyannamelerinin düzenlendiği mali tabloların tamamı saymanlık bünyesinde hazırlanmaktadır. Bu beyannameleri vermenin mali sorumluluğundan bütün saymanlıklar uzak durmaktadır. Vergi beyannamesi vermemenin veya geciktirmenin cezası ise sorumlu personele rücu ettiği¹⁷ halde bu görevden sorumlu olan personelin kimler olacağıyla ilgili yasal bir düzenleme yoktur. Beyanname verme sorumluluğu işletmeler üzerinde yasal bir yükümlülük olmadığı için bir an önce bu konuyu düzenleyen kanun hükümlerinin ilgili yasalara konulması gerekmektedir. Aksi takdirde bu yanlış uygulamadan ötürü döner sermaye işletmesi çalışanları vergi beyannamesi verme sorumluluğu nedeniyle idari ve mali hususlarda cezai işlemlerle karşı karşıya kalabileceklerdir.

5. Personele Ait Özlük Hakları Karmaşası

Döner sermaye işletmeleri personel tedariki konusunda da çok ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Bu işletmelerin nasıl idare edileceğini anlatan genel hükümlerin dışında özel ve bağlayıcı hükümler bulunmamaktadır. Bu nedenlerden dolayı hem eğitimli personel istihdamı güçleşmekte hem de Döner Sermaye İşletme Müdürlüklerinde çalışan personelin özlük hakları yönünden çok çeşitli karışıklıklar yaşanmaktadır. Bu karışıklardan bir kaçına şöyle örnek verilebilir.

- a. Döner sermaye işletmesi durumundaki üniversite hastanelerinde çalışan memur statüsündeki bütün personelin maaşlarını Maliye Bakanlığı ödeneklerinden alması gerekirken bu hastanelerde çalışan birçok memur maaşını döner sermaye gelirlerinden almaktadır. Bu durum hastaneye ait mali yükü iyiden iyiye artırmaktadır. Oysa mali yönden çok ciddi bir dar boğaz yaşayan bu hastanelerin mali mevzuatında yapılacak değişikliklerle ekonomik yönden desteklenmesi gerekmektedir. Üçüncü basamak sağlık hizmeti veren bu önemli kurumların bu tür mali problemlerle uğraşması öğretim elemanlarının verdikleri eğitimin kalitesini düşüreceği gibi öğrencilerin aldığı eğitimin de yetersiz olmasına neden olacaktır. Bu

¹⁵ Danıştay 4. Dairesi, Dava Esas Numarası: 1999/3147, Karar Numarası: 2000/956, Karar Tarihi: 08.03.2000

¹⁶ Danıştay 4. Dairesi, Dava Esas Numarası: 2015/10087, Karar Numarası: 2015/7548, Karar Tarihi: 21.12.2015

¹⁷ Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği

Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinde Yaşanan Sorunlar İçin Çözüm Önerileri

olumsuz durumların doğal sonucu olarak kalitesiz bir sağlık hizmeti ortaya çıkacaktır. Özellikle sağlık gibi bir alanda bu tür zorlukların üniversite hastanelerine yaşatılmaması gerekmektedir. Bilim ve eğitim üsleri olan bu kurumların bu tür mali problemlerle yıpratılması doğru değildir¹⁸.

- b.** Döner sermaye işletmelerinde çalışan personellere ait bir diğer problem ise Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü kadrolarına asaleten atanan personelin maaşını özel bütçeden mi yoksa döner sermaye bütçesinden mi alacağıyla ilgili husustur. Hastanesi olmayan döner sermaye işletme müdürlükleri muhakkak ki çok daha az gelir elde etmektedirler. Buna rağmen bu işletmeler varlıklarını sürdürmek zorundadır. Bu nedenden dolayı bu işletmeleri idare edecek yönetici ve memurlara ihtiyaç vardır. Bu yönetici ve memurlar kamu adına çalıştıkları halde Müdürlük kadrolarına atandıkları zaman maaşlarını döner sermaye gelirlerinden almaya zorlanmaktadır. Geliri yeterli olmayan işletmeler bu görevleri vekâlet eliyle yürütmektedir. Bu durum işletme çalışanlarını yaptıkları işe ve temsil ettikleri unvana yeterince bağlamadığı için personelde işe odaklanma eksikliği yaratmaktadır.

Kanun koyucunun yukarıda sıralana bu muallak durumları muhakkak bir hükme bağlaması gerekmektedir.

SONUÇ

Ülke ekonomisine bu denli katkısı olan bu işletmelerin etkin, ekonomik ve daha verimli faaliyetlerde bulunmaları için gerekli kanun ve yönetmeliklerin yeniden düzenlenerek işletmeler üzerindeki idari ve mali yüklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Aksi halde, bilimsel alanda hizmet veren, devletin ve kurumların atıl kapasitesini değerlendirmeleri neticesinde sosyo-kültürel ve ekonomik alanda ülkemize katma değer sağlayan bu işletmeler çok yakın bir zamanda mali bataklığa sürükleneceklerdir. Telifisinin çok güç olacağı durumlarla karşı karşıya kalmamak için en kısa sürede yukarıda izah edilen hususlar da iyileştirme çalışmalarının yapılması tavsiye edilmektedir.

Mali yüklerin fazla olduğu, kesintilerin ise ciddi oranlara ulaştığı durumlarda üniversite personelinin de döner sermaye gelirine konu olacak mal ve hizmeti üretmede çekinceli davrandığı da aşikârdır. Çünkü mal ve hizmeti üreten personel satıştan sonra elde edeceği ücretin birçok kalemden kesildiğini ve kendisine düşen payın azaldığını görünce işletme faaliyetlerinde yer almayı istememektedir.

İster personel açısından, ister üniversite açısından isterse ülke ekonomisi açısından bakılsın bu işletmelerin varlığına her hâlükârda ihtiyaç bulunmaktadır. Yukarıda izah edilen sebeplerden dolayı bu işletmelerin idari ve mali yapılarında bir an önce ciddi mevzuat düzenlemelerinin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu

2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

ÇALIŞKAN ARANMAZ Sinem, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinin Bütçe Yönetim Sistemi ve Hacettepe Üniversitesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, 2005

¹⁸ Mustafa GÜMÜŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Üniversite Hastaneleri ve Döner Sermaye Sistemlerinin İşleyişi; Sorun ve Çözüm Önerileri Yüksek Lisans Tezi, 2006

Danıştay 4. Dairesi, Dava Esas Numarası: 1999/3147, Karar Numarası: 2000/956, Karar Tarihi: 08.03.2000

Danıştay 4. Dairesi, Dava Esas Numarası: 2015/10087, Karar Numarası: 2015/7548, Karar Tarihi: 21.12.2015

GÜMÜŞ Mustafa, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Üniversite Hastaneleri ve Döner Sermaye Sistemlerinin İşleyişi; Sorun ve Çözüm Önerileri Yüksek Lisans Tezi, 2006

Hakan YAVUZ, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı, Türkiye'de Kurumlar Vergisinin Ekonomik Etkileri ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008

http://dmisproje.muhasebat.gov.tr/dss_verileri.php

ÖZBAY Hüseyin, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Sağlık Bakanlığı Hastanelerinde Döner Sermaye Harcamalarının Değerlendirilmesi, 2010

SAAT Ersin, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Vergi Yüküne Karşı Vergi Mükelleflerinin Tutumu, Yüksek Lisans Tezi, 2015

T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı İzmir Vergi Dairesi, B.07.1.GİB.4.35.16.01-176300-618 Sayılı ve 16.11.2011 Tarihli Özelge

Tekin YENİGÜN, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kamu Mali Yönetimi Kapsamında Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinin Yeniden Yapılandırılması ve Bir Model Önerisi, 2011

TÜRKHAN Sergül, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, Maliye Anabilim Dalı, Mali Hukuk Bilim Dalı, Kamu Kesiminde Döner Sermaye İşletmelerinin Yeri ve Önemi, 2009

Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinin Kurulmasında Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

VAROL Asaf Prof. Dr. Döner Sermaye İşletmelerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri, 4,5

Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği

MİFTAHU'L-KENZ BAĞLAMINDA TERZİ BABA'NIN İTİKADÎ GÖRÜŞLERİ VE YÖNTEMİ¹

TERZİ BABA'S THEOLOGICAL VIEWS AND METHODS IN THE CONTEXT OF THE MİFTAHU'L-KENZ

Ahmet ÇELİK², Orhan AKTEPE³

ÖZET: Bu araştırmada Erzincan açısından önemli bir isim olan Terzi Baba'nın itikadî görüşleri bağlamında ortaya koymaya çalıştığı inanç eğitiminin izleri, yönetsel olarak incelenecektir. Terzi Baba Miftahul-Kenz isimli mesnevi tarzında tasavvufî-itikadî bir eser kaleme almıştır. O, bu eserinde, itikadî konularda keşf ve ilhama yani ilm-i bâtına önem vererek mutasavvıfların yolunu izlemiş, diğer taraftan nazar ve istidlale yani ilm-i zâhire önem vererek kelimcilerin metodunu kullanmak suretiyle bir senteze girmiştir. Terzi Baba kendisini Hanefî-Matürîdî olarak tanımlamış; iman tanımında Ehl-i Sünnetin “kavl-i meşhur” diye bilinen formülünü benimsemiştir. Allah'ın varlığının ve birliğinin hem nakil hem de nazar ve müşahede ile anlaşılması gerektiğini üzerinde durmuştur. Bütün bu görüşler Terzi Baba'nın müridlerine itikad açısından belli bir yöntemle yol gösterdiğine işaret etmektedir.

Anahtar sözcükler: Terzi Baba, İtikad, Kelam, Yöntem, Kenzü'l-Fütûh.

ABSTRACT: This research is an important figure in terms of Erzincan Terzi Baba traces of doctrinal precis belief that tried to put forward in the context of education, it will be examined methodically. Terzi Baba, has written a mystical-theological book with the name Miftahu'l-Kenz of masnawi style. He, in this work, discovery and inspiration on theological issues that giving importance to ilm al-Mystic has followed the path of the mystic, on the other hand with emphasis consideration and inference, namely ilm al-Zahira by using the method of theologians has entered into a synthesis. Terzi Baba himself has defined as the Hanafi-Maturidi; he explained faith with a definition know “kawl mashoor” of Ahl al-Sunnah. He focused on the need to understand the existence and oneness of Allah with conveyance and reflection. All these opinions indicate that Terzi Baba's disciples led by a certain method in terms of the creeds.

Keywords: Terzi Baba, Faith, Kalam, Method, Kenzu'l-Futuh

GİRİŞ

Terzi Baba'nın asıl ismi “Muhammed Vehbi” olup mesleği terzilik olduğu için halk arasında Terzi Baba ismiyle bilinmektedir (Tâhir, 1333, s. 50). Eserinde kendini Hayyat Vehbi (Terzi Vehbi) olarak tanımladığından Muhammed Vehbi'nin, “terzi” lakabını benimsediği anlaşılmaktadır. Terzi Baba'nın bir mutasavvıf olarak Nakşibendi-Halidî koluna mensup olduğu bilinmektedir (Tâhir, s. 50). Kaynaklarda onun medrese tahsili aldığına dair bir bilgi bulunmasa da eserinde ele aldığı itikadî konulardan en azından itikad alanında bilgili olduğu anlaşılmaktadır (Er, 2014, s.46-47). Şu an elimizde bulunan tek eseri manzum haldeki “*Miftah-ı Kenz*”idir (Yurt, 2011, s.13).

¹ Bu makale *Erzincan Sempozyumu* (28 Eylül-1 Ekim 2016)'nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Yrd.Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ABD, celik5853@hotmail.com

³ Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ABD, oaktepe@erzincan.edu.tr

Bu bildiri de Erzincan'ın manevi önderlerinden Terzi Baba'nın Miftah-ı Kenz'de takip ettiği itikadî yöntem belirlenecektir. Bu konuda ana eksen onun itikad alanında ortaya koyduğu görüşleri belirlemekten ziyade bu görüşleri yazarken takip ettiği yöntemin açığa çıkarılması olacaktır. Böylece Erzincan üzerinde manevi etkisi oldukça fazla olan Terzi Baba'nın sadece tasavvuf yönünden değil inanç alanında da tanınmasına katkı sağlanacaktır.

İtikadî bir yöntemin belirlenmesi için öncelikle inanç konularını ele alan bir akîde kitabının ortada olması gerekir. Bu yüzden öncelikle Terzi Baba ve akide yazma geleneğinin anlaşılması gerekmektedir.

1) İnanç Konularını İfade Etmede Akide Yazmak ve Miftah-ı Kenz:

“Düğümlemek” anlamına gelen (İbn Manzûr, t.y., s. 296) “a-k-d” kökünden türeyen “akîde” (çoğulu “akâid”), inanılması zaruri olan esasları ifade etmektedir. Bu esaslardan bahseden ilme de “akâid ilmi” denilmiştir (“Akaid”, 2010, s.21).

Akâid yazma işinin ortaya çıkması, ilk zamanlarından itibaren İslam dünyasının geçirmiş olduğu bazı aşamalardan sonra ortaya çıkmış zorunlu bir durumu ifade eder. Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslümanlar arasında meydana gelen siyasal ayrılıklar zamanla dini alanda da bazı ihtilafları beraberinde getirmiştir. Genel olarak “tevil” başlığı altında zikredilebilecek bu ihtilaflar zamanla İslam dünyasını ciddi sorunlarla baş başa bırakmıştır. Mesela Hz. Peygamber zamanında tartışma konusu olmayan kader ve ilahî sıfatlar konusu cebirlik görüşünü ve insanın irade özgürlüğünde tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda ise Cebriyye, Hariciyye, Mutezile gibi çeşitli mezhepler ortaya çıkmış ve bunlar kendi görüşlerini savunup karşı görüşleri çürüten eserler kaleme almışlardır. Bunun sonucunda da sahih bir akidenin ortaya konması için akîde kitapları yazılmıştır (*Akâid Literatürü*, 2013, s.51).

Akâid ilminde inancı oluşturan unsurlardan bahsedilirken belirli bir metodun takip edildiği görülmektedir. Bazen selef metodu kullanılarak konular naklin ışığında incelenirken bazen de kelam metodu kullanılarak konulara aklî izahlar getirilmiştir. Ancak her iki yöntemde de amaç iman esaslarını tartışmaya girmeden muhtasar olarak sunmaktır (“Akaid”, 1989, s.213). İster selef metodu isterse de kelam metodu kullanılsın söz konusu eserleri ortaya koymak, müellifin inanç konularındaki bilgi düzeyi, eğitim metodu ve hedef kitleyi bilmesi; bunlara binaen bir ifade tarzı belirlemesiyle yakından alakalıdır.

Bütün bu bilgiler ışığında akla şöyle bir soru gelmektedir: Terzi Baba'nın yazdığı *Miftah-ı Kenz* isimli eseri, manzum bir akide kitabı sayılabilir mi?

Öncelikle içerik açısından Miftah-ı Kenz'e baktığımızda kendisinde bulunan kırk iki başlığın yarısından fazlasının inanç konularını ele aldığı görülmektedir. Belki başlığın tamamı spesifik olarak sadece inanç konusunu ele almamakta ama başlığın altında o konu hakkında kelam tarihindeki mevcut ihtilaflar değerlendirilerek bir sonuca varılmaktadır. Buna ek olarak mezhepsel bir tercihte bulunularak bir ekolün inanç sistemi ortaya konmaktadır. Bütün bunlar Miftah-ı Kenz'i bir akide kitabı olarak benimsemenin mümkün olduğunu gösterir. Belki içerisindeki ağırlıklı sufi mülahazalar ve eserin manzum olması onun bir akide kitabı olmadığı fikrini destekler gibi görünse de Terzi Baba'nın hedef kitlesinin başta müridleri olduğu gerçeği, onun tasavvufi yorumlarına açıklık getirebilir. Ayrıca akideyi manzum olarak yazma işi sadece Terzi Baba'ya has bir durum da değildir. İnanç tarihinde bunun gibi birçok esere rastlanmaktadır. Bu yüzden Erzincan için önemi büyük olan Terzi Baba ve Miftah-ı Kenz'in sahip olduğu itikadî yöntemin bilinmesi önem arz etmektedir.

2) Miftah-ı Kenz'in İtikadî Yönü ve Tarzının Belirlenmesi:

Terzi Baba manzum olan eserine bu işi yazmadaki maksadı ve kendi ilmi yeterliliğini vurgulayan bir girişle başlamaktadır. Kendisini oldukça mütevazı bir şekilde tavsif eden Terzi Baba, alimleri ilim, zühd ve hakikatte taklit ederek insanlar için faydalı bir iş yapmak istediğini;

yaptığı bu işin taklit olsa da tahkiki imana götüren bir yönü olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda kendisine “hidayete işaret edici” bir misyon yüklemiştir⁴.

İlâhî taklidimiz eyle tahkîk,

Ki zira senden olur kula tevfik,

Nedir tevfiki Allah'ın kuluna,

Hidayet etmesidir Hak yoluna (Terzi Baba, 1979, s.2-3).

Böyle bir giriş, müellifin her şeyden önce insanların inanç alanına yönelik olarak bir adım kabilinden “manzum akidelerin” gördüğü işleyle paralellik arzeder. Akide yazma işi de her şeyden önce halkı irşad kabilinden yapılan bir faaliyettir ve edebî bir yönü de vardır (Çelebioğlu, 1998, s.361). İslam tarihi boyunca eğitimde öğrenme kolaylığı sağlayan ve öğrenmede uzun süre kalıcılığı gerçekleştiren manzum akideler yazılmıştır (“Akaid”, s.215).

Terzi Baba kitabına itikadî bir yöntem olarak “sorun tespiti” ile başlamıştır ki bu sorun da “hidayet”tir. Müellif eski eserlerde görülen şümullük vasfını kendi eserinde de sergilemiştir. Daha önce geçen bir kavramı tümden gelim şeklinde birkaç beyit sonra açıklamaya gayret göstermiştir. Yeri geldikçe kitabının başka bölümlerinde de hidayet konusu gündeme gelmiştir. Bu anlamda hidayet Allah'ın varlığına iman; iman ise kalbî tasdik'tir (Terzi Baba, s.3). Hidayetin asıl kaynağı Allah olup Hz.Peygamber dahi mecazî bir hidayet edicidir (Terzi Baba, s.50) .

Varlığı tasdik sonucuna götüren bu tanımlama ortaya, varlıkla ilgili başka mülhakları da getirmektedir. Bir akide kitabı olarak düşünürsek Terzi Baba bu yönüyle ulûhiyet bahsine girmiş olmaktadır. Bu anlamda Yaratanın varlığı mesîl, nazîr, sıfat-ı zatî, fiilî sıfatlar gibi kelamî terminoloji ile anlatılmaktadır. Hayat, İlim, Sem', Basar, İrade, Kudret, Tekvin, Kelam sıfatları ilk başta manası açıklanmaksızın verilmektedir. Bir anlamda kelamda sıfatlar konusu bir anlam olarak özetlenmektedir (Aktepe, 2009, s.43). Böylece Allah'a iman bağlamında hidayetun unsurları belirlenmiştir. Belki burada özellikle vurgulanması gereken bir diğer unsur da onun, imanın sınırlarını çizmesine rağmen dışlayıcı değil kapsayıcı bir iman anlayışı çizerek “ötekine” karşı tekfir edici olunmaması gerektiğini vurgulamasıdır.

Görürsen ger aybı bir kulda setr et,

Erişmemiş hidayet ana fikr et (Terzi Baba, s.5).

Hatta bu ötekine karşı bakışı mezhepler için de geçerli olmaktadır. Kendisi Hanefi-Matürîdî çizgide olduğunu eserinde açıkça zikretmekte; dört mezhep hak olmakla birlikte Hanefiliğin en doğru mezhep olduğunu belirtmekte ama mezhep taassubunun karşısında durmaktadır:

Filan mezhep hata, dimek hatadır,

Ki zira cümlesi Haktan atâdır (Terzi Baba, s.14).

Terzi Baba'nın eserinde itikadi konuları, insanların iman-amel bütünlüğü içerisinde davranmalarını teşvik açısından, ahlakî bütünleyici konularla birlikte ele aldığı görülmektedir. Örneğin vatanın önemini vurgulayan dizelerinde Cennet ile vatanın kıyasını yaparak Cennet'in selamet yurdu olduğu ve ru'yetullah ile kişinin burada tasdik'in zirvesine çıkacağını; vatanın ise bu anlamda Cennet gibi bir selamet yurdu olup sadece Allah'ın tecellisinin eksik olduğunu, o da olsa kişinin Cennet'teki gibi tasdik'in zirvesine ulaşacağını söylemektedir:

⁴ Eserinin ismi “Miftah-ı Kenz” olarak bilinse de yazma bazı nüshalarında “Hidayetname” ismiyle geçmektedir. Bkz. 60 Mil Yz A 2138 arşiv numarası ile Milli Kütüphane (Ankara)'de kayıtlı Hayyât Vehbi'ye ait eser (www.yazmalar.gov.tr).

Eğer Cennete dahil olsa kişi,
 Selamet olîserdir cümle işi,
 Ki zira Hak cemalin görîserdir,
 Anın tasdik daim oliyserdir,
 Eğer Allah tecellî kılssa yerde,
 Kulun tasdiki artardı o yerde (Terzi Baba, s.10).

Böyle bir tanımlamanın şiirin genişliğinde algılanması mümkün olsa da genel anlamda Terzi Baba'nın itikadî bir istidlal yöntemi olarak –mütekellimlerde olduğu gibi- “*şahidden gaibe istidlal*”i kullandığı görülmektedir. Yani bu yöntem, görünen âleme bakarak görünmeyen alemi izah etmek demektir (*Delil...*, 2012, s.321-322). Burada bir teşbih yapılmış; müşebbeh bih (benzetilen-Cennet) daha güçlü bir unsur olarak müşebbeh (benzeyen-vatan)'e benzetilmiştir. Teşbih-i maklub⁵ kabilinden yapılan bu benzetme Akif'in “*Bedrin aslanları ancak bu kadar şanlı idi*” mısralarına (Ersoy, 2009, s.412) benzemektedir. Sanki gaib âlem çok iyi bilinen bir unsur gibi telakki edilerek şahid olan vatan Cennete benzetilmiştir. Böylece vatanın önemine dikkat çekilmiştir.

Terzi Baba'nın itikadi bir yöntem olarak inanç-ahlak birlikteliğini vurguladığı görülmektedir. İman ile ameli bir saydığına dair bir ibaresi olmamakla birlikte takip ettiğini vurguladığı Matüridiyye mezhebinin ana unsurlarını manzum bir akîde olarak sunmuştur. İmanı tasdik olarak niteleyip artıp-eksilmeyeceğini; ama kuvvetli ya da zayıf olabileceğini söylemektedir. İmanın itikadî bu yönüne ek olarak ahlak ile birlikteliği noktasında günahla imanın birleştirilemeyeceğini söylemektedir:

Yalan ile iman cem' olmaz asla,
 Birikmez ikisi bir kalbde kellâ (Terzi Baba, s.12).

Terzi Baba'nın eserinde, kelamın ulûhiyet bahsine giren Allah'ın sıfatları ve iman bahislerinden başka bilgi konusunu da işlediği görülmektedir. Bir akide kitabı tarzında, ilim konusunda birçok görüşün olduğunu dillendiren müellif, bilgiyi mümkün kabilinden görmekte ancak Allah'ın bilgisi konusunu gündemine almamaktadır. İnsanın kesbî olarak bir bilgisinin olduğunu vurgulayan müellif bu bilgiyi “*ilm-i zahir*” olarak belirtmektedir. İlm-i zahir nitelemesi, mukabili olarak “*ilm-i batın*”ı da gündeme getirmektedir. Ancak Terzi Baba'nın bir mutasavvıf olarak hep ilm-i batını açıklaması ve ona önem vermesi beklenirken (Aktepe, s.43) o, ilm-i zahiri tavsif ederek önemine vurgu yapmaktadır:

Kelamullah ile hadisten ihraç,
 Olandı cümle âlem ona muhtaç (Terzi Baba, s.13).

Ancak yaptığı ilim tasnifinde –her ne kadar zahirî ilim sahiplerini övse de- batınî ilmi zahirî ilme tercih ettiği görülmektedir:

Gel iste sen Hudâdan ilm-i vehbî,
 Bu Vehbi ilimdürür sana hasbî (Terzi Baba, s.37).

Eserinin başka bir yerinde ilm-i batını “*marifet*” diye niteleyen Terzi Baba, bu marifeti elde etmenin yedi *letâif* ile olduğunu belirtmektedir:

Yedi oldu bu kalb ile letâif,

⁵ *Teşbih-i Maklub*: Benzetme yönünün müşebbehte, müşebbeh bih'dekinden daha kuvvetli ve daha belirgin olduğunu iddia ederek müşebbehî, müşebbeh bih haline getirerek yapılan teşbihtir. Bkz. Bolelli, 2011, s.77-78.

Ki bunlardan tulû' eyler maârif (Terzi Baba, s.69).

Zahirî ilimde koyduğu tek kayıt onunla amel edilmesi gerektiği ve âlimin her zaman hakkı söyleyen insan olması gerektiğidir.(Terzi Baba, s.14) Zahirî ilim Kur'an'ın, insanlar için hüccet oluşturan kısmı; ilm-i batın ise ahlakî fayda sağlayan "vehbi" bir ilimdir. İlm-i zahir kıymetlidir ama ilm-i batın onun erişemediği yerlerde işe girmektedir ve belki bu yönüyle ilm-i zahirden bir adım öndedir:

Bular senden yeğın hakkı ararlar,

İlim deryasına daim dalarlar,

Bu ilm-i kesbî ile anlar bilinmez,

Küçük sularda cevher çok bulunmaz (Terzi Baba, s.34).

Terzi Baba'nın yazdığı eserinde, bir kelim kitabındaki mezhepler arası mevcut ihtilaflardan haberdar olup bunları ortadan kaldıran bir manzum akide kitabı yazdığı kanaatindeyiz. Yine bir örnek kabilinden nübüvvet bahsiyle alakalı olarak nazma aldığı dizelerde şu kelâmî konulara işaretler yer almaktadır: Kitap ve sahifeler; Resul-Nebi ayrımı; İlk nebi ve yaratılışı; Hatm-i nübüvve; Ulu'l-azm peygamberler; Varlık sıralaması; Hz.Peygamber'in hidayete vesilesi; Hz.Peygamberin şefaati (Terzi Baba, s.15-17).

Terzi Baba'nın eserinde dikkat çeken başka bir unsurda imamet-hilafet meselesini ele almasıdır. Bu konuda onun takip ettiği yöntem Ehl-i Sünnet'in genel kabulü olan sırasıyla (et-Teftazânî, 2011, s.177-178) Hz.Ebubekir, Hz.Ömer, Hz. Osman ve Hz.Ali'nin sırasıyla halifelğe layık ve ehil olduklarıdır. Ancak Terzi Baba'nın burada özellikle vurguladığı husus bir yöntem olarak "*sahabeye tazim*" olup onlara yakışsız herhangi bir vasıf takılmaması gerektiğidir:

Huda aşıklarına dil uzatma,

Sakın cânım anlarda ayıb gözetme (Terzi Baba, s.20).

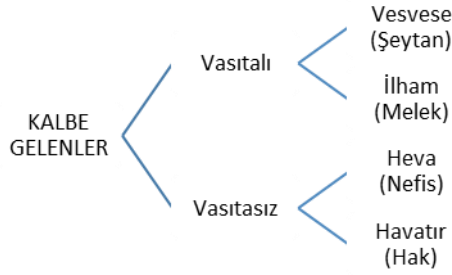
Terzi Baba'nın eserinde itikadî konuları ele alış sırası birbirini tamamlar bir görünüm arz etmektedir. Dört halife dönemi ile alakalı sahabeye tazimi bir düstur olarak belirlemişken cebir konusunu sahabeye tazimden sonra ele almış; ardından da insanın cüzî iradesini gündeme getirmiştir. Bu da Emeviler döneminde revaç bulan Cebriyye ve cebir fikri; ardından Ehl-i Sünnet tarafından benimsenen cüzî irade ile insanın sorumlu olduğu fikrinin tarihi sıralaması ile (Ardoğan, 2015, s.79-80) bir uyumluluk göstermektedir (Terzi Baba, s.18-22). Bu konuları ele alırken tasvir edici bir yöntem benimseyen Terzi Baba, cebre direkt karşı çıkmak yerine öncelikle onun anlaşılması için gayret sarfetmiştir:

Benim yoktur elimde hiç irade,

Eğer dirse cebir olur orada (Terzi Baba, s.20).

Konu anlaşılması girift "kader" olunca maksadı izah Terzi Baba için önemli bir hal almıştır. İnsanın iradesini havatır⁶ konusu ile tamamlayarak anlatan Terzi Baba insanın iradesine etki eden şu dört unsur üzerinde durmuştur (Terzi Baba, s.21-22) :

⁶ *Havatır*: İnsanın iradesi dışında zihnine gelen ya da kalpte hissedilen iyi veya kötü düşünceler. Bkz. Topaloğlu ve Çelebi, 2010, s.122.

Bu yönüyle Terzi Baba, bundan önce zikredilen Matürîdî çizgeden ayrılarak sufi geleneğe meyletmiştir. Çünkü sufler insanın kalbine gelen şeyleri tıpkı Terzi Baba'nın da açıkladığı şekil üzere tanımlarlar ("Havatır", 1997, s.526).

Terzi Baba halku'l-efal (fiillerin yaratılması) konusunda, insanın fiillerinin iradenin yönlendirilmesi sonucu Yaratıcı tarafından meydana getirildiğini söylemektedir. Burada önemli olan şey insanın iradesini kullanırken başka insanlara gerek olmadığını belirtmesidir (Terzi Baba, s.22). Bir mutasavvıf olarak insan özgürlüğüne bu denli vurgu yapması dikkat çekicidir. Belki burada özellikle değinilmesi gereken bir şey de onun ilham anlayışıdır. İlhamı çalışma ile ilişkilendiren Terzi Baba değişik bir ilham anlayışı çizmektedir.

Edüp dikkat çalış sarf et iraden,

Ne doğduysa melek ile Hudâ'dan (Terzi Baba, s.22).

Buna göre ilham çalışan herkese melek vasıtasıyla gelebilecek bir durum arz etmektedir.

Terzi Baba'nın eserinin başından beri kendini hissettiren inanç konularını kalamî tarzda ele alma yöntemi, halku'l-efal'den sonra işlediği dua bahsinde kendini göstermemektedir. Duanın irade ile olan bağıyla alakalı hiçbir değerlendirmede bulunamayan Terzi Baba, daha çok "*duanın adabı ve kabulü*" ile ilgilenmektedir. Burada daha çok tasavvuf-ahlak perspektifli olarak helal yemek, helalleşmek, kul hakkı gibi konular değerlendirilmektedir (Terzi Baba, s.23-25). Burada ortaya çıkan tasavvufî eksen devamında zikirten başlayıp ilm-i batına kadar devam etmektedir (Terzi Baba, s.25-39).

Terzi Baba'nın eserinde bir akide kitabı olması yönüyle başta sadece isimlerini saymakla yetindiği (Terzi Baba, s.4) subûti sıfatları açıklama yoluna gittiği görülmektedir. Bu sıfatlardan Semi, Basar, İrade, Kudret, Kelam, Tekvin bir sıra ile peş peşe açıklanmıştır. İlim ve İrade sıfatları önceden zikredilmişken Hayat sıfatına özel bir bahis ayrıldığı görülmektedir.

Semi sıfatı, Terzi Baba tarafından Allah'ın işitmesinin keyfiyeti açısından kısaca değerlendirilmiştir. O'nun işitmesinin harf veya herhangi bir sese dayalı olmadığı ama gerçekleştiğini söylemektedir. Bu gerçekleşmeye yaptığı istidlal ile örnek vermiştir:

İştitti Hazreti Musa kelamın,

Sefasından görem, derdi cemâlin (Terzi Baba, s.40).

.....

Kelam-ı Hak durur, gayet te merğub,

Anınçün sabrederdi derde Eyyüb (Terzi Baba, s.40).

Hz. Musa ve Hz. Eyyüp peygamberlerin Allah'ın sözünü işitmeleri ve beklemleri, Terzi baba tarafından Allah'ın işitmesine örnek olarak verilmiştir. Böyle bir istidlal için onun "*Kur'an ile istidlal*"de bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yine Allah'ın görmesi (basar) ve Allah'ı görmek (ru'yet) meselesini anlatırken Allah'ın Kur'an'da Hz. Musa'ya hitabı olan "*Beni*

göremezsın (len terâni)"(Terzi Baba, s.42) cümlesini kullanması gibi bazı örneklerde iktibas ile onun Kur'an ile istidlalde bulunduğunu göstermektedir. Bu istidlal bazen böyle ayetten bir kelime ile ayete atıf olurken bazen de ayetin mefhumu manzum şekilde meal edilmektedir:

Mürekkep tükenirdi cümlesi hep,

Yine halk etse kalmazdı mürekkep (Terzi Baba, s.54). Ayetin aslının meali şu şekildedir: *"De ki Rabb'imın sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizler kadar katsak); Rabb'imın sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi"* (Kehf, 18/109).

Ru'yetullah (Allah'ın görülebilmesi) meselesini ele almada kelamî tartışmaları yansıtmaya ve kendi görüşünü tercih etmesi Terzi Baba'nın mevcut ihtilaflardan haberi olduğunu bir kez daha göstermektedir:

Kim ol Musa gibi zat görmeyince,

Hüda ana göremezsın deyinice,

Bu kullar nice göriser dediler,

Onunçün bazı inkar eylediler,

Cevabında dediler bu meşayih,

Bu baş gözü göremez böyle ayık (Terzi Baba, s.42).

Terzi Baba'nın Basar sıfatından sonra İrade sıfatını tekrar ele aldığı görülmektedir (Terzi Baba, s.44-46). Bu tekrarın gayesi subûti sıfatları peş peşe sayarken "İrade" sıfatını yinelemek olduğu şeklinde anlaşılabilir. Ancak içerik açısından bakılırsa önceden "cebiri", "kalbe gelenler" ve "cüz-i irade" başlıklarıyla parça parça anlatmış olduğu irade konusunu, özel bir irade başlığı ile toplamış olmaktadır. Bu da onun konuya verdiği önemi açıkça göstermektedir.

Terzi Babanın Kudret sıfatını kudret, makdûr (kudretin ilişkili olduğu, güç yetirilen şey) ve hikmet üçlüsü içerisinde ele aldığı görülmektedir. Kadir olan Allah makdûruna güç yetirmektedir ama Terzi Baba için asıl önemli nokta bu kudret sonucu ortaya çıkan hikmetlerdir:

Bu mahluka verüp bir zerre kudret,

Zuhur etti anlarda bunca hikmet (Terzi Baba, s.47).

Bu anlamda kudret eşyanın yaratılış hikmetleri olmakta ve kavranamasa dahi inkar edilmemesi gereken bir unsur olmaktadır:

Bu mahlûkda nice hikmetleri var,

Sakın efsane olup etme inkar,

Süal olmaz Hüdanın hikmetinden,

Kime dilerse verir kudretinden (Terzi Baba, s.48).

Hatta bu unsur insanların dünyada takınması gereken tavrı da belirlemektedir:

Hüda kâdir deyu ikrar edersin,

Onun bunun işine dahledersin (Terzi Baba, s.48).

Böyle bir yöntem yani ilahi bir sıfatın eşyaya indirgenerek oradan insan davranışlarına yani ahlaka yönelik bir takım manzumelerin çıkarılması, akidenin işlevselleştirilmesine güzel bir örnek olmaktadır. Bu yönüyle Terzi Baba'nın kitabı akidevî-tasavvufî bir ahlak kitabı olmaktadır.

Terzi Baba'nın her ne kadar Kur'an'dan istidlallerde bulunsa da, ilahi kitaplar anlayışında Kur'an'ı diğer kitaplara göre öne çıkarmayıp sayfelerle birlikte devamlı "yüz dört" sayısını kullandığı ve bunlara itikadî açıdan bir birliktelik içerisinde baktığı anlaşılmaktadır:

Getirdi Cebrail yüzdört kitabı,
Haber verdi resullere cevabı (Terzi Baba, s.15).

....

Kim irsal eyledi yüz dört kitabı,
Kitabdan aldılar her bir cevabı (Terzi Baba, s.53).

Terzi Baba yine kelimada ana konulardan biri olan haklu'l-Kur'an (Kur'an'ın yaratılmışlığı) meselesini, Ehl-i Sünnet'in çizgisi üzere iki beyitte oldukça veciz bir şekilde anlatmaktadır:

Kelam-ı Hak Müberra savt-ı harften,
Meânîdür tulû' eyler bu kalbden,
Velakin Hak kelimadır bu Kur'an,
Okunur harf-ü savtiyle beherân (Terzi Baba, s.54).

Terzi Baba'nın bir başlık halinde ele aldığı konulardan biri de "*tekvin*"dir. Tekvin hususunda ilm-i ezelinin meydana geleceğini; Allah'ın irade ve kudreti ile yaratmayı gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır. Ona göre yaratma ilahi sıfatların taalluklarından ibarettir:

Sıfat deryalarından geldi emvâc,
Teallûk etti tekvin kıldı ihrac (Terzi Baba, s.55).

....

Bu tekvinden tecelli etti Ma'bud,
Gelip bir vücuda cümle mevcud (Terzi Baba, s.56).

Tekvin sıfatında göze çarpan asıl husus, tekvinin tecellisinin insan tarafından tam olarak kavranamayacağı; bu yüzden bunu kavramada kendisine yardımcı olacak bir "gavs"a tabi olunması gerekmektedir (Terzi Baba, s.56-57).

Keramet bahsinde Terzi Baba, hem bir mutasavvıf hem de bir Matüridi olarak evliyanın kerametini kabul etmektedir. Ancak onun keramete bakışı iki türlüdür:

Birincisi müminlerin kastettiklerinin olması:
Neye sen kastedersen halk ider Hak,
Bu kasta kesbî denildi muhakkak (Terzi Baba, s.62).

İkincisi ise bu makamın üstüne seyri süluka girip zikre devam edenlere ve dünya-ahiret dengesini gözetenlere verilen keramet:

Keramet-i ilahi oldu efdal,
Terakkiye gidin olur mufaddal,
Çalış zikre tarıkda bul ikamet,
Rızasın kasd eden bulur selamet (Terzi Baba, s.62).

....

Miftahu'l-Kenz Bağlamında Terzi Baba'nın İtikadî Görüşleri ve Yöntemi

Ki zira dünyasız olmaz dediler,
Nicesi dünyada kesb eylediler,
Velakin sevmediler asla anı,
Kamusu bildiler kim dünya fani (Terzi Baba, s.63).

Ancak her iki keramet türünde de insanın bizzat bunu Allah'tan istememesi esastır (Terzi Baba, s.62).

Nazar ve istidlal konusunda Nakşibendilerin yolunu izlediğini vurgulayan Terzi Baba, Allah'ın zatını misli olarak düşünmediklerini beyan etmektedir:

Düşünmek zatını şirkdir dediler,
Anınçün zatını fikr etmediler.

...

Kılurlar Nakşibendiler tezekkür,
İderler zat "bilâ mislî" tefekkür (Terzi Baba, s.72).

Terzi Baba sıfatlar konusunda Allah'ın eksik sıfatlarla nitelenmemesi gerektiği ve onun sıfatlarını icmâlen bilmek gerektiği; bunun da "ilme'l-yakîn"i ifade ettiğini düşünmektedir (Terzi Baba, s.78).

3) Miftah-ı Kenz'in Yöntemsel Analizi:

Terzi Baba, eserini kaleme alırken kendini ifade yönünden Türkçe ve manzum bir tür kullanmanın ona kolaylık sağladığını ifade etmektedir. Ancak bu kolaylığın sadece anlatım değil anlaşılma açısından da fayda sağlayacağı muhakkaktır (Çelebioğlu, s.350-351):

Kimi Manzum kimi mensur buyurdu,
Derûn-ı Razını halka duyurdu (Terzi Baba, s.2).

Bir akide kitabının selef metodunu mu yoksa kelam metodunu mu kullandığının belirlenmesi, onun nasslara yaklaşımıyla paralellik arz etmektedir (eş-Şafîî, 2001, s.25). Terzi Baba bu konuda tercihini kelam metodu olarak kullanmakta ve seleften farkını ifade etmektedir:

Bilemem künhini demekdir idrak,
Ki bahs etmek O zatdan oldu işrak,
Velakin bu meşayih zikr ederler,
Hüda var benzemez bir şeye derler (Terzi Baba, s.73).

Bu anlamda akıl-nakil ilişkisine bakışı da aklı bir ilim sebebi olarak eserinde kullandığını, âlemden Allah'a ulaşmada bir yardımcı olarak zikrettiği ama nakli de kendisine mesned aldığını belirtmektedir:

Delil-i akl ile hem ettik isbat,
Bu mevcudat olur varlığına âyât,
Kim isbat eyledi birliğini hem,
Nizam-ı âlem oldu bil delil hem,
Delil-i naklimiz âyât-ı Kur'an,

Anın varlığına çok geldi bürhan. (Terzi Baba, s.77)

Bu değerlendirmeye göre bazen ayetleri tefsir ettiği de görülmektedir:

“*Hüvallahü ahad*” dir zatı anın,

Şeriki hem nazîri yokdur anın (Terzi Baba, s.78).

Söz konusu ayette İhlas suresi birinci ayette geçen “*Kul Hüvallahü Ehad*” (De ki: O Allah birdir) ayetindeki “birlik”i Allah’ın ortağı ve benzeri olmaması şeklinde tefsir etmiştir.

Terzi Baba yazmış olduğu eserinde itikad konularını manzum olarak ustaca işlemiştir. Bir medrese eğitimi almayan (!) birisine göre oldukça mahir olarak eserini ortaya koyan Terzi Baba’nın, çevresindeki âlimlerin bu konuda yazmış oldukları benzer eserlerden faydalanmış olma ihtimali de mevcuttur. Örneğin *Miftahu’l-Kenz* ile Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın kaleme almış olduğu manzum akide (Hakkı, 1991, s.511-516) birbirleriyle hem nazm olma yönünden hem de ele aldıkları konu açısından oldukça benzerlikler göstermektedir. Bu da Terzi Baba’nın yöntemine ışık tutan unsurlardan biridir.

SONUÇ

Terzi Baba hem yaşadığı dönem hem de o dönemden günümüze gelinceye kadar Erzincan için hep bir manevî önder olarak kabul edilmiştir. Onun yaptığı önderlik Erzincanlıların ve kendisine tabi olan diğer insanların İslam’ın emrettiği şekilde yaşamaları ve inanmaları için gayret göstermek şeklinde olmuştur. Onun gösterdiği gayretin tasavvufî yönü ön plana çıkarılsa da Terzi Baba itikadî olarak da en az tasavvufî yönü kadar temayüz etmiş bir şahıstır. Bu yönüyle de bilinmeli ve hatırlanmalıdır.

Terzi Baba’nın kaleme aldığı eseri Miftah-ı Kenz itikad, tasavvuf ve bunların amele yansımaları ele alan bir kitaptır. O, bu eserinde insanları itikadî olarak eğitmek için çaba göstermiş ve eserinin anlaşılması için Türkçe ve yaygın olması için manzum bir dil benimsemiştir. Eserinde kelâmın usûl-ü selâse (uluhiyet, nübüvvet ve ahiret) konularını işlemektedir. Bu konular içerisinde de aslî’l-usûle (ulûhiyete) daha fazla yer ayrıldığı ve ilahî sıfatların eserin geniş bir kısmına yayıldığı görülmektedir. Bu da klasik itikad ve kelim kitaplarının konu genişliğinde izlediği yönteme uymaktadır. Terzi Baba ulûhiyet bahsinde ilahî sıfatlar konusunda teşbihî bir dil yerine tenzihî bir dil benimsemiştir. Allah’ın nasslarda nitelendirilmediği bir benzetmede bulunmamaktadır.

Terzi Baba’nın eserinde çeşitli istidlal türlerinden yararlandığı anlaşılmaktadır. “Şahidden gaibe istidlal”, “ayet ve hadislerle istidlal” ve “tumdengelim” onun eserinde öne çıkan istidlal yöntemlerdendir. Bilgi meselesine ise kelamdaki sistematik açıdan zorunlu-kesbi ayrımında değil; tasavvufî bir sistemde kesbî-vehbî olarak bakmıştır. Bu anlamda insanın gösterdiği çabaya ve kesbî bilgiye de eserinin hacmine göre yeterince yer ayırmıştır. Ancak kelamda subjektif olarak değerlendirilen vehbî bilgi kesbî bilgiden daha önemli bir konumdadır. Bir Matüridî olduğunu vurgulayan Terzi Baba akıl-nakil ilişkisinde bir mutasavvıf olmasına rağmen akla ve düşünmeye; bu düşünme sonucunda da amel etmeye yani ahlakî düzeltmeye vurgu yapmaktadır. Bu bakış onun itikadî ve tasavvufu birleştiren bir yöntem izlediğini açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, O. (2009). *Terzi Baba'nın İtikadî Görüşleri*. Erzincan: Doğu Yay.
- Altıntaş, R. (2012). *Delil ve Delillendirme Yöntemleri*. Ş. A. Düzgün (Ed.). *Kelam El Kitabı* (s.317-327). Ankara: Grafiker Yay.
- Ardoğan, Recep (2015). *Akideden Kelama*, İstanbul: Klm Yay.
- Bıçer, R. (2013). *Akâid Literatürü*. Ş. A. Düzgün (Ed.). *İslâm İnanç Esasları* (s.51-63). Ankara: Grafiker Yay.
- Bolelli, N. (2011). *Belâgat*, İstanbul: İFAV Yay.
- Çelebioğlu, A. (1998). *Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler*. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (s.349-365). İstanbul: MEB Yay.
- Er Ş. (2014). *Erzincanlı Terzi Baba Külliyyâtı Hayatı, Eserleri, Halifeleri ve Menkabeleri*. İstanbul: Kutup Yıldızı Yay.
- Ersoy, M. A. (2009). *Safahat*, Ankara: Hece Yay.
- Hakkı, İ. (1991), *Marifetname c.II*, İstanbul: Merve Yay.
- Hidâyetnâme. (t.y.). Erişim: 15.06.2016, https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=138163
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim (t.y.). *Lisanu'l-Arab c.XV*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Kılavuz, A. S. (1989). *Akâid*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.II, s.212-216). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- eş-Şafî, M. (1422/2001), *el-Medhâl ilâ Dirâseti İlmi'l-Kelâm*. Lahor: İdâratü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye.
- Tâhir, Bursalı M. (1333). *Osmanlı Müellifleri c.I*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Topaloğlu, B., Çelebi İ. (2010). *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yay.
- et-Teftazânî, S. (2011), *Şerhu'l-Akâid*. İstanbul: Fazilet Neşriyat.
- Terzi Baba (ö.1264/1847), *Terzi Baba Hayatı ve Miftah-ı Kenz* (O. Aktepe, haz.). Erzincan: Muştu Yay. (1979).
- Yavuz, Y. Ş. (1997). *Havâtır*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.XVI, s.523-526). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yurt, Vehbi. (2011). *Terzi Baba ve Erzincan*. İstanbul: Birun Yay.

YÜKSEKÖĞRETİMDE CBS (COĞRAFI BILGI SİSTEMLERİ) DESTEKLI ÖĞRETİMİN COĞRAFYA DERSİNDEKİ AKADEMİK BAŞARIYA ETKİSİ*

ACADEMIC ACHIEVEMENT EFFECT IN GEOGRAPHY COURSE OF GIS (GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS) ASSISTED INSTRUCTION IN HIGHER EDUCATION

Yavuz DEĞİRMENCI** , Namık Tanfer ALTAŞ***

ÖZET: Bu araştırmanın amacı, Yükseköğretimde, Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda okutulan "Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği" dersinde CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) destekli öğretimin öğrencilerin akademik başarılarına etkisini incelemektir. Araştırma, 2013-2014 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda öğrenim gören 2. sınıf öğrencileriyle yürütülmüştür. Çalışmada, sınıflardan biri deney (n=36) diğeri ise kontrol grubu (n=36) olarak rastgele seçilmiştir. Araştırmada kontrol gruplu öntest-sontest yarı deneysel araştırma modeli uygulanmıştır. Deney grubunda dersler CBS kullanılarak yürütülürken, kontrol grubunda ise geleneksel yöntemler kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak "Başarı Testi" kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre deney ve kontrol grubu öğrencilerinin akademik başarıları karşılaştırıldığında deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın ortaya çıktığı görülmüştür. Sonuç olarak CBS destekli öğretimin, öğrencilerinin akademik başarılarını artırmada geleneksel yöntemlere göre daha etkili olduğu söylenebilir.

Anahtar sözcükler: Coğrafya Öğretimi, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), Akademik Başarı

ABSTRACT: The purpose of this research is that to determine effect of GIS (Geographic Information Systems) supported education on student academic achievement, in "Turkey Geography and Geopolitics" in the Department of Elementary Teacher in higher education. The research has been applied second grade student in the Department of Elementary Teacher at Bayburt University Education Faculty in the spring in 2013-2014 academic year. One of the classes is experimental group (n=36) and the another is control group (n=36). These classes are selected randomly in this study. While lessons in the experimental group are conducted by GIS supported applications, in the control group by conventional methods. Data collection tool "Achievement Test" is used. According to the results of the experimental and control groups in experimental group compared to the academic success of students it was seen to favor statistically significant differences emerged. As a result, GIS supported education students increase their academic achievement can be said to be more effective than traditional methods.

Keywords: Teaching Geography, Geographic Information Systems (GIS), Academic Achievement

* Bu çalışma "III.rd International Eurasian Educational Research Congress" de sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışmada "CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) Destekli Öğretimin Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarına ve Motivasyonlarına Etkisi" adlı doktora çalışmasından yararlanılmıştır.

** Yrd.Doç.Dr., Bayburt Üniversitesi, e-posta: ydegirmenci@bayburt.edu.tr.

*** Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, e-posta: ntanfer@atauni.edu.tr.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında teknoloji ve bilimin hızlı bir şekilde gelişmesiyle birlikte pek çok alanda yenilenme ve değişim kendini her zamankinden daha fazla hissettirmektedir. Bu değişim ve yenilenmenin yaşandığı alanların başında da kuşkusuz eğitim ve eğitim ortamları gelmektedir. Yaşanan bu değişim hareketi ile birlikte eğitimde yeni bakış açıları ortaya çıkmış ve eğitim ortamlarında kullanılan yöntem, teknik ve araç-gereçler çağın ihtiyaçlarına uygun olarak daha da modernleşerek zenginleşmiştir. Günümüzde artık her alanda olduğu gibi eğitim ortamlarında da kullanılan bu modern araçlardan birisi de bilgisayarlardır.

Eğitimde bilgisayarların kullanımı önce ABD ve daha sonra Avrupa ülkelerinde başlamıştır. Bilgisayarlar zamanla ilköğretimde, ortaöğretimde ve yükseköğretimde yerini almıştır. Bilgisayarlar eğitimde iki farklı amaçla kullanılmaktadır. Birincisi, öğrencilere veri sağlamak amacıyla, ikincisi ise öğrencinin kavrama ve algılamasını sağlayan öğretmen rolündeki bilgisayarlar olarak kullanılmaktadır. Ancak burada belirtilmelidir ki, bilgisayarlar öğretmen ve öğrencinin yerini alan araç değil; bunlara yardımcı bir araçtır (Doğanay, 2014; Demirel, 2014; Sarı, 2005; Sezer, 2002).

Günümüzde, bilgisayar teknolojilerinin öğrenilmesi ve kullanılması gerektiği konusunda herkes benzer düşünceye sahiptir. Bugün artık okulöncesi eğitimde bile bilgisayarın kullanımı öğretilmektedir. Bundan dolayı öğretmenlerin de derslerini teknoloji ile bütünleştirmeleri beklenmekte ve öğretim sürecinde teknolojik araç-gereçlere daha fazla yer vermeleri istenmektedir (Gündüz ve Odabaşı, 2004; Taşkaya ve Bal, 2010; Çelik, 2011; Özer ve Gelen, 2008; Yılmaz, 2007; Seferoğlu, 2004). Ancak teknolojinin eğitimdeki rolü ve önemi giderek artmasına karşın okullarda öğretmenlerin teknolojiye karşı dirençleri sürmekte (Demir, 2005), öğretmenlerin öğretim yaklaşımları, teori ve araştırmalara dayanmakla birlikte, deneyim, tecrübe, gözlem ve yetiştirme ortamları da bu durumu etkilemektedir (Saban, 2013). Bu durumda öğretmen adaylarının adaylıkları sürecinde, alanlarına özgü öğretim teknolojilerini kullanma ve geliştirme konusunda yetiştirilmeleri gerekir (Saka ve Saka, 2005). Çünkü biz eğitimciler her ne kadar yeni yaklaşımların, tekniklerin, modern araç ve gereçlerin öğretmenler tarafından eğitim ortamlarında daha fazla kullanılması gerektiğini savunsak da, mevcut durumun istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri öğretmen adaylarının yükseköğretimde yetiştirilme yöntemleri ve ortamlarıdır.

Teknolojik araçların eğitim ve öğretim sürecinde kullanılması eğitimde belirlenen amaçlara daha kısa sürede ulaşmayı sağlamakta ve eğitimin niteliğini artırmaktadır (Daban, 2001; Sarı, 2005). Bundan dolayı farklı disiplinlerde bu alanda yapılan çalışmalar (Özel, 2010; Lim ve Ching, 2004; Kaya, 2006; Kesler, 2010; Çilenti, 1983; Yılmaz, 2007; Şimşek, 2002; Yiğit ve diğ., 2009; Akın, 2007; Sarı, 2005; Demiralp, 2007; Pollard ve Richard, 2004; Gümüş ve Özüpekçe, 2013; Alkan, 2005; Akpınar, 2003; Kenar, 2012; Gündüz ve Odabaşı, 2004) incelendiğinde öğretmenlerin derslerinde teknolojiyi ve derslerin amacına uygun bazı araç-gereçleri kullanmaları tavsiye edilmektedir. Bununla birlikte ilgili literatür incelendiğinde, derslerde teknolojinin kullanımı öğrencilerin akademik başarılarını da (Bowman, 2015; Güven ve Sülün, 2012; Doğan, 2009; Zengin, Kırılmazkaya ve Keçeci, 2011; Çelen ve diğ., 2011; Sakız ve diğ., 2014;) olumlu yönde artırdığı görülmektedir. Bu nedenle farklı disiplinlerde bilgisayarlardan azami derecede faydalanılması gerektiği açıktır.

Günümüzde bütün disiplinlerin öğretiminde kullanılabilen bilgisayar destekli öğretim, özellikle coğrafya dersi için daha büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu disiplinin içerdiği birçok soyut kavramın somutlaştırılması ve yerinde gözlemlene imkân olmayan doğal ve beşeri oluşumların sınıf ortamına taşınmasına imkân vermesi bakımından bu teknoloji giderek daha da önem kazanmaktadır (Geçit ve Şeyihoğlu, 2011).

Yükseköğretimde CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) Destekli Öğretimin Coğrafya Dersindeki Akademik Başarıya Etkisi

Günümüzde bilgisayar ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler diğer bilim dallarında olduğu gibi, coğrafya bilimi ve eğitiminde de büyük yeniliklere kapı açmıştır. Coğrafya biliminde çağın bilgisayar ve teknoloji alanında yakalamış olduğu ilerleme, günümüzde “Coğrafi Bilgi Sistemleri” (CBS) ile temsil edilmekte ve pek çok bilim adamı tarafından, coğrafyanın 20. yüzyıldaki gelişmesinde büyük bir yenilik olarak gösterilmektedir (Demirci, 2007). Kerski, (2001)’ye göre CBS, dijital mekânsal veri setlerini kullanarak devletlerin, üniversitelerin ve endüstride karar verme metodlarına sahip, kişilerin coğrafi analiz yapabilmelerine imkân tanıyan, elde ettiği verileri bilgisayar ortamına getiren bir teknolojidir. Bununla birlikte bazı eğitimciler eğitim reformlarını gerçekleştirmede CBS’yi umut verici bir araç olarak düşünürler.

Favier ve Schee (2012) bir çalışmada teknoloji, eğitim ve coğrafyanın bir araya gelerek oluşturduğu bir yenilik olan CBS’den bahsederken sınıflarda CBS destekli sorgulamalı bir coğrafya öğretiminin geleneksel coğrafya öğretiminden farklı olarak daha ileri seviyede bir coğrafya öğretimi imkânı sunduğunu savunmuştur.

McClurg ve Buss (2007), CBS’nin eğitimde kullanılmasının öneminden bahsederken şunları dile getirir:

- CBS, eğitim ortamlarında kullanılması ile birlikte yerel koşullarla ilgili ayrıntılı çalışmalar yapabilmeyi sağlar,
- CBS, değişen çevre koşullarının analizinde ve potansiyel çözüm yollarının incelenmesinde güçlü bir araçtır,
- CBS, coğrafyada, problem ve meselelerin yapısını anlamada öğrencilere ışık tutacak ve onların ilgisini çekecek teknolojik bir araç,
- Sınıf ortamında uygulamalar ve teknolojinin kullanımı ile aşinalık kazanan öğrenciler daha sonraki eğitim hayatlarında ve yaşamlarında teknolojiyi kullanmaya ve öğrenmeye daha fazla eğilimli olacaklarını ileri sürmüştür.

CBS, mekânsal bilgilerin görselleştirilmesi, modelleme, analiz, depolama ve bu verileri yönetmede kullanılan bilgisayar temelli bir bilgi sistemidir. Bu nedenle teknoloji, eğitiminin her düzeyinde olması gerekir (Madsen ve Rump, 2012; Liu ve Zhu, 2008; Burns ve Henderson, 1989; Swanson, 2008; Broda ve Baxter, 2003). CBS, coğrafi verileri kullanma ve toplama, coğrafi kavramları sunma ve keşfetme, interaktif haritaları üretebilme ve kullanabilme, coğrafi konu ve meseleleri araştırma, soruşturma ve problem çözme gibi öğrenme-öğretme aktivitelerini destekleyen bir sistemdir (Liu ve Zhu, 2008).

Nitekim tanımlardan da anlaşılacağı üzere CBS, bilginin sürekli yenilendiği, bilgi akışının hız kazandığı; bilgiyi elde etmenin, üretebilmenin ve kullanabilmenin önemli olduğu günümüz dünyasında bireye bu imkânları sunabilen teknolojik bir araçtır. Bununla birlikte özellikle coğrafya ilminde olmak üzere pek çok bilim alanlarında kullanılabilen, eğitim ortamında kullanımı her geçen gün yaygınlaşan ve günümüz eğitim anlayışına uygun yapısıyla etkili bir öğrenme aracıdır. Bu nedenle coğrafya derslerinde CBS’den daha fazla yararlanılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu teknoloji yükseköğretimde kullanılması, öğretmen adaylarının bu teknolojiyi tanımaları ve eğitim yaşamlarında daha fazla kullanmalarını sağlayacaktır.

Sonuç olarak bu araştırmanın amacı, yükseköğretimde “Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği” dersinde CBS destekli öğretimin öğrencilerin akademik başarısı nasıl etkilediği incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu alt problemlere de yanıt aranmıştır.

- Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin öntest puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sontest puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmada öntest-sontest kontrol grublu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deneysel desen; düzenlenmiş ve denetim altındaki bir ortamda bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini saptama süreci ve bu süreç sonunda elde edilen bilgi olarak tanımlanır (Sönmez ve Alacapınar, 2011). Sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların deneysel olması, o araştırmanın neden-sonuç ilişkisini ortaya koyabilmesini ve ortaya koyduğu bu sonucun benzer koşullarda genellenebilir olmasını gösterir. Yani, bir araştırma ne derecede neden sonuç ilişkisini gösterebiliyor ve sonuçları benzer bağlamlar için genellenebiliyorsa, o derece deneyseldir denilebilir (Can, 2014). Ekiz (2009)’e göre ise deneysel desen, araştırmalarda herhangi bir olay, olgu, obje, kişi ve etkeni inceleyerek, değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini tespit etmek ve sonuçlarını karşılaştırmak amacıyla kullanılır.

Çalışma Grubu

Çalışma grupları Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesinin Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı’nda öğrenim gören 2. sınıf (2/A ve 2/B şubeleri) öğrencileri oluşturmaktadır. Yansızlık atama ölçütüne göre gruplardan biri deney grubu, diğeri ise kontrol grubu şeklinde belirlenmiştir. Çalışma gruplarına ilişkin veriler tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Deney ve Kontrol Grupları

Gruplar	Kız	Erkek	Toplam
Deney Grubu	30	6	36
Kontrol Grubu	29	7	36

Tablo 1. incelendiğinde araştırma, 36’sı deney, 36’sı ise kontrol grubunda olmak üzere toplam 72 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Çalışmaya katılan deney grubu öğrencilerin 30’u kız, 6’sı da erkeklerden oluşmaktadır. Çalışmada kontrol grubunda yer alan öğrencilerin 29’unu kız, 7’sini ise erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

Uygulama Sürecinde Yapılan Çalışmalar

Araştırmada CBS’nin yükseköğretimde kullanılmasının öğrencilerin akademik başarısına etkisi araştırılmıştır. Araştırmada ilk önce Eğitim Fakültelerinin Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı’nda okutulan “Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği” dersi ders kitabı incelenmiştir. Ders kitabında CBS uygulama ve etkinliklerinin yapılabileceği öğrenme konuları belirlenmiştir. Gerekli uzman görüşü de alınarak belirlenen bu öğrenme konuları; Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği ders kitabında yer alan “Türkiye’nin Coğrafi Konumu, Sınırları ve Jeopolitiği”, “Türkiye’nin İklim ve Bitki Örtüsü”, “Türkiye’de Doğal Afetler”, “Türkiye’nin Nüfus Özellikleri” ve “Türkiye’nin Ekonomik Coğrafyası”ndan oluşmaktadır. Daha sonra araştırmacı tarafından bu öğrenme konuları ile ilgili CBS’de kullanılmak üzere çeşitli kurumlardan güncel veriler temin edilmiştir (TÜİK, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar

Bakanlığı gibi). Bu veriler ArcWiev 9.2 programına yüklenerek CBS ortamına aktarılmıştır. Araştırmacı tarafından bu veriler kullanılarak öğrenme konuları ile ilgili uygulamalar yapılmış ve haritalar oluşturularak kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Araştırmanın deney grubunda, uygulamaya başlamadan önce deney grubu öğrencilerine ilk hafta CBS yazılımı hakkında açıklamalar yapılarak CBS'nin ne olduğu, ne işe yaradığı ve derslerde nasıl kullanılabileceğine dair uygulama örnekleri ile bu program tanıtılmaya çalışılmıştır. Daha sonra uygulama geçilmiştir. Deney grubunda yapılan bu uygulama toplam 6 hafta (18 saat) sürmüştür. Bu süreçte daha önceden araştırmacı tarafından öğrenme konularına uygun harita, tablo ve grafiklerden oluşan CBS uygulama örnekleri oluşturulmuş ve hazırlanan bu etkinlikler sınıf ortamına getirilerek dersler öğrencilerle birlikte yürütülmüştür. Süreçte, Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği dersinde konular işlenirken konuya uygun CBS uygulamaları da bilgisayar ve prejeksiyon yardımıyla yansıtılarak tüm öğrencilerin görebilmeleri sağlanmıştır. Bununla birlikte süreçte öğrencilere de benzer CBS uygulaması yapma imkânı verilmiştir. Dersin bu şekilde yürütülmesi ile öğrenciler, CBS programını tanıma ve kullanma fırsatı bularak öğretim faaliyeti içerisinde de daha fazla yer almaları sağlanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada uygulamanın öğrenci başarısına etkisini ortaya koymak amacıyla araştırmacı tarafından 25 sorudan oluşan başarı testi geliştirilmiştir. Testin geliştirilmesi sürecinde, ilk önce uygulama konusu ile ilgili öğrenme konularına yönelik 55 maddeden oluşan bir soru havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra bu sorular içerisinde alan uzmanı, eğitim uzmanı, ölçme değerlendirme uzmanı ve dil uzmanının da olduğu 10 kişilik bir ekip tarafından testin görünüş, ölçüt, kapsam geçerliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Yapılan bu inceleme sonrasında test, 30 maddeye düşürülerek ön uygulama için hazır hale getirilmiştir.

Başarı testlerinde başarının göstergesi olan maddeler, değişik güçlük düzeylerinde bireyleri ayırt edecek maddeler olmalıdır. Başarı testlerinin, bireylerin eksik ve güçlü yönlerini görmede ve ona göre eğitim önlemlerini almada ve bireyler hakkında nihai karar vermede önemlidir. (Erkuş, 2014). Madde güçlüğü, "0" ile "+1" arasında değer alır. Madde güçlüğü'nün 0,50 olması o maddenin orta güçlükte bir madde olduğunu gösterir ve test maddelerinin de bu güçlük değerine yakın olması istenir. Madde değeri "0" a yaklaştıkça madde güçlük derecesi artar, madde değeri "1" e yaklaştıkça madde kolaylaşır. Madde ayırt ediciliğinde ise değerler "-1" ile "+1" arasında değişir. Ayırt ediciliği " $\leq 0,20$ " altında olan maddelerin ayırt ediciliği düşüktür ve testten çıkarılması gerekir. Ayırt ediciliği " $\leq 0,20$ ile " $\leq 0,30$ " arasında olan maddelerin ise orta düzeyde ayırt ediciliğe sahiptir. Bu maddeler gözden geçirilerek kullanılabilir. Ayırt ediciliği " $\leq 0,30$ " ve üzerinde olan maddelerin iyi düzeyde ayırt edici olduğu, bilenle bilmeyeni ayırt ettiği söylenebilir (Tan, 2012; Teker, 2012; Eş, 2014). Testteki maddelerin iç tutarlılığını belirlemek ve güvenilirliğini ortaya koymak amacıyla testin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu analizde başarı testlerinin güvenilirlik analizini belirlemek amacıyla en sık kullanılan KR20 (Kuder Richorson-20) tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğe göre testteki her bir madde aynı değişkeni ölçtüğü, yani ölçülen şeyin homojen olduğu varsayımına dayanır. Bu analiz yapılırken doğru cevap verilen her bir maddeye "1" puan verilirken, yanlış cevaplanan veya boş bırakılan maddelere puan verilmez. Değerler +1'e yaklaştıkça testin güvenilirliği yüksek kabul edilir. Değerlerin 0'a yaklaşması durumunda ise testin güvenilirliğinin düşük olduğu sonucu çıkarılır (Tekin, 1991). Wasserman ve Bracken (2003)'e göre, puanları "0" ile "1" arasında değişen Kuder Richorson-20 (KR20) değerinin en az 0.60 düzeyinde olması gerekir (Akt. Fonseca, Costa, Lencastre ve Tavares, 2013). Yapılan analiz sonucunda başarı testinin KR20 güvenilirlik değeri 0.68 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre testin güvenilir olduğu kabul edilir. Bu

aşamadan sonra 25 maddeden oluşan test uygulamaya hazır hale getirilerek son şekli verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 21.0 paket programı kullanılmıştır. Ayrıca deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test puanları arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ve araştırmanın alt problemlerine uygun olarak t- testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde CBS uygulama ve etkinliklerinin kullanıldığı deney grubu ile geleneksel yöntemlerin kullanıldığı kontrol gruplarının ön test ve son testlerden aldıkları puanlar karşılaştırılmış ve istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı incelenmiştir.

- **Deney ve kontrol gruplarının akademik başarı testi ön test puanlarına ilişkin bağımsız gruplar t- testi sonuçlarının karşılaştırılması**

Araştırmada deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin akademik başarı testinden aldıkları ön test puanlarının ortalama ve standart sapma değerlerine bakılmıştır. Puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı bağımsız gruplar t-testi ile belirlenerek sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Akademik Başarı Testi Ön Test Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar t- Testi

Gruplar	N	X	SS	df	t	p
Deney	36	58.88	7.13	70	0.194	0.847*
Kontrol	36	58.55	7.47			

* $p > .05$

Tablo 2’de yer alan verilere göre, deney grubunun ön test puan ortalaması 58.88, kontrol grubunun ön test puan ortalaması ise 58.55’tir. Tablo 2’deki verilerin anlamlılık düzeylerine göre p değerleri incelendiğinde ise grupların ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı ($t(70) = 0.194$; $p > .05$) görülmektedir. Bu verilere göre deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön akademik başarıları açısından benzer özellikler gösterdikleri söylenebilir.

- **Deney ve kontrol gruplarının akademik başarı testi son test puanlarına ilişkin bağımsız gruplar t- testi sonuçlarının karşılaştırılması**

Araştırmada deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin akademik başarı testinden aldıkları son test puanların ortalama ve standart sapma değerlerine bakılmıştır. Puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı bağımsız gruplar t-testi ile belirlenerek sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Akademik Başarı Testi Ön Test Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar t- Testi

Gruplar	N	X	SS	df	t	p
Deney	36	75.11	7.77	70	3.88	0.00*
Kontrol	36	68.11	7.49			

* $p > .05$

Yükseköğretimde CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) Destekli Öğretimin Coğrafya Dersindeki Akademik Başarıya Etkisi

Tablo 3'te yer alan verilere göre, deney grubunun son test puan ortalaması 75.11, kontrol grubunun son test puan ortalaması ise 68.11'dir. Tablo 3'teki verilerin anlamlılık düzeylerine göre p değerleri incelendiğinde deney ve kontrol grubu öğrencilerin uygulama sonrasında son test puan ortalamaları açısından deney grubu lehine anlamlı bir farkın olduğu ($t(70) = 3.88; p < .05$) görülmektedir. Bu verilere göre deney grubunda yapılan uygulamanın öğrencilerin akademik başarılarını artırmada etkili olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Deney ve kontrol grupları üzerinde yürütülen bu çalışmada yükseköğretimde lisans düzeyinde sınıf öğretmenliği anabilim dalında okutulan "Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği" dersindeki bazı öğrenme konularına ilişkin hazırlanan akademik başarı testi uygulama öncesinde ve sonrasında deney ve kontrol gruplarına ön test ve son test şeklinde uygulanmıştır. Araştırmada, CBS'nin kullanıldığı deney grubu ve geleneksel yöntemlerin kullanıldığı kontrol grubu öğrencilerinin ön test ve son test puanları incelenmiş ve deney grubu öğrencileri lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p < .05$) tespit edilmiştir. Uygulama sonrasında hem deney hem de kontrol grupları öğrencilerinin, ön test puanlarına göre son test puanlarında bir artış gözlemlenmiş olsa da, bu artışın düzeyi deney grubu öğrencileri lehine daha yüksektir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda denilebilir ki, CBS uygulama ve etkinlikleri öğrencilerin akademik başarılarını artırmada geleneksel yöntemlere göre daha etkilidir.

CBS'nin, öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde etkilediğine dair yapılan çalışmalar (Singh ve Bergen, 2013; İneç, 2012; Ünal, 2012; Aydoğmuş, 2010; Erdoğan, 2009; Zaman ve diğ., 2009; Türkez, 2009; Milson ve Earle, 2008; Liu ve Zhu, 2008; Clark, Monk ve Yool, 2007; Uğurlu, 2007; Şimşek, 2007; Aladağ, 2007; Tiyekli, 2007; Kerski, 2003; Baker, 2002) incelendiğinde çalışmamız sonucunda ulaştığımız bulguları desteklediği görülmektedir.

Aladağ (2007), CBS'nin ilköğretim 7. Sınıf öğrencilerinin akademik başarıları ve motivasyonları üzerinde etkisinin araştırıldığı çalışmada, CBS'nin kullanıldığı deney grubu öğrencilerinin uygulama öncesi ve uygulama sonrası test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılığın olduğu ve dolayısıyla CBS'nin öğrencilerin akademik başarılarını artırmada etkili olduğunu dile getirmiştir. Favier ve Schee (2012)'e göre de CBS destekli sorgulama temelli bir coğrafya eğitiminin, geleneksel metotlara göre öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde potansiyel olarak daha etkili olduğu ifade edilmiştir.

Şimşek (2007)'e göre CBS'nin kullanıldığı sosyal bilgiler dersinde öğrenciler CBS temelli etkinliklerle derslerin işlenmesi konusunda oldukça istekli oldukları gözlenmiş. CBS uygulama ve etkinlikleri ile derslerin yürütülmesi dersleri ezberden uzak ve öğrencinin süreçte aktif olduğu bir duruma getirmektedir. Bununla birlikte CBS'nin derslerde kullanılması ile bazı anlaşılması zor soyut konular CBS sayesinde somutlaştırılmakta ve konular görselleştirilerek öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştırmaktadır. Öner ve Aydın (2014) kontrol gruplu ön test ve son test uygulamalı deneysel araştırma deseninin kullanıldığı çalışmalarında CBS'nin kullanıldığı deney grubu ve geleneksel yöntemlerin kullanıldığı kontrol grubu öğrencilerinin ön test ve son testten aldıkları başarı ortalamaları karşılaştırılmış ve veri sonuçları deney grubu lehine anlamlı bir farkın oluştuğunu göstermiştir. Ortaya çıkan bu farklılığın nedeni ise CBS'nin coğrafya derslerinde kullanılmasıdır. Çünkü CBS, öğretimi zenginleştirmekte, daha etkili ve anlaşılır bir sınıf içi coğrafya öğretiminin gerçekleştirilmesine katkı sağladığını vurgulamışlardır.

Hagevik (2003)'e göre eğitim ortamlarında teknolojinin kullanılması öğrenme ve öğretimi olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle eğitim ortamlarında yeni bir öğretim teknolojisi olarak kullanılan CBS öğrencilerin öğrenme konularını yapılandırmalarında ve yaşadıkları çevre ile ilgili içerikleri anlamlandırmalarında etkilidir.

Lee (2005)'e göre ise CBS'nin öğretim aracı olarak kullanıldığı sınıflarda CBS öğrencilerin öğrenmelerine yardımcı olmakla birlikte öğrencilerin mekânsal okuryazarlık ve mekânsal problem çözme becerilerinin gelişmesinde fırsatlar sunar. Buna paralel olarak benzer bir çalışmada Lee ve Bednarz (2009) da CBS'nin öğrencilerin mekânsal becerilerini geliştirmelerinde etkili bir öğretim aracı olduğunu dile getirmişlerdir. Wechsler ve Pitts (2004) ise CBS'nin sınıflarda kullanılmasının öğrencilerin coğrafi bakış açılarını ve coğrafya algılarını olumlu yönde etkilediğini vurgulamışlardır. Bununla birlikte CBS'nin coğrafya derslerinde kullanılması ile öğrenciler CBS ile coğrafya bilimi arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamalarını sağlar. West (2003)'e göre ise coğrafya derslerinde CBS'nin kullanılması öğrencilerin tutumlarını pozitif yönde artırmaktadır. CBS, içsel motivasyonu büyük ölçüde artıran önemli konular üzerinde araştırma yapmada öğrencileri cesaretlendirmekte ve bireylere yüksek düzeyde düşünme becerisini kazandırmaktadır. Singh ve Bergen (2013) de CBS'nin öğretim sürecinde kullanılması öğrencilerin akademik başarılarını ve motivasyonlarını artırmada pozitif bir etkiye sahip olduğunu vurgulamışlardır.

Arı (2010), günümüzde yaşanan problemlerin çözümünde coğrafya ilminin önemine vurgu yaparken, olay ve olgulara bütüncül bir bakış açısıyla bakabilmenin de gerekliliğini dile getirmiştir. Çok boyutlu ve multidisipliner bir yapıya sahip olan coğrafya biliminde olay ve olgulara geniş ve bütüncül bir bakış açısı ile bakabilmek bu bilimden daha fazla yararlanmayı sağlar. Bundan dolayı coğrafya ilminin imkânlarından daha fazla yararlanmak ve bu bilimin günlük hayatımızda yer edinmesini sağlamak için coğrafya öğretimine gerekli önem verilmelidir. Bunu yaparken de çağın gereklerine uygun öğretim araçları ve yaklaşımları benimsemek gerekir. Coğrafya biliminde coğrafi kavram ve konuların öğretimi yapılırken burada öğrencilere günümüz dünyasında, özellikle sorunların analizinde ve çözümünde gerekli olan farklı bakış açılarını kazandırabilecek CBS gibi teknolojilerin daha etkin kullanılması gerekmektedir.

Doğanay (2014)'a göre coğrafya ilminin laboratuvarı arazi, yani coğrafi yeryüzüdür. Coğrafya eğitimi ve öğretimi yapılırken bu laboratuvardan yeterince faydalanmak gerekir. Çünkü coğrafi unsurlar yerinde gözlemlendiğinde öğrenme daha kolay olur. Ancak mevcut şartlar buna yeterince imkân tanımamaktadır. Bu durumda CBS teknolojisinden faydalanarak bu laboratuvarın sınıf ortamına getirilmesi mümkündür. Öğrencilerin coğrafi unsurları bu ortamda gözlemlenmeleri sağlanarak öğrenme düzeylerine daha fazla katkı sunulabilir.

Coğrafya görselliğin ön planda olduğu bir derstir. Bu nedenle coğrafya dersleri yürütülürken soyut ve anlaşılması güç bazı konu, kavram ve bilgilerin görselleştirilerek sunulması öğretimi kolaylaştırır. Bu konu ile ilgili olarak İncekara ve diğ., (2008), Uğurlu (2007), Şimşek, (2007), Aladağ (2007) ve Ünal, (2012)'in yaptığı çalışmalar da bu yargıyı desteklemektedir. Coğrafya bilimi, gerek zengin konu içeriği ve inceleme alanı, gerekse içerisinde bulundurduğu bazı soyut konuların öğretilmesinde bu ilmin yapısına uygun, amaca hizmet edecek görsel materyallerin kullanılması bu dersin anlaşılmasını ve sürecin daha eğlenceli ve öğretici hale gelmesini sağlayacaktır. Özellikle CBS gibi gelişmiş ülkelerde pek çok alanda kullanılan ve bir öğretim aracı olarak eğitim ortamlarında kullanımı her geçen gün artan bu teknoloji, coğrafya derslerinde de konuların görselleştirilerek ve somutlaştırılarak öğretilmesinde kullanılmalıdır. Örneğin İncekara ve diğ. (2008) yaptıkları bir çalışmada bu duruma dikkat çekerek CBS'nin coğrafya derslerinde kullanılması coğrafya konularının görselleştirilmesi açısından oldukça etkili olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte CBS'de üç boyutlu modellerle özellikle bazı fiziki coğrafya konularının öğretiminde (eğim, bakı, yükselti gibi) bu teknolojinin kullanımı öğrenmeyi olumlu etkileyecektir.

Coğrafya eğitimi ve öğretimi yapılırken haritaların ayrı bir önemi vardır. Bu alanda yapılan çalışma sonuçları (Demiralp, 2009; Kızılcıoğlu, 2007; Taş, 2006; Alım ve Girgin, 2004; Doğanay ve Zaman, 2002; Ünlü, Üçışık ve Özey, 2002) incelendiğinde bu yargıyı desteklediği görülmektedir. Bu nedenle coğrafya derslerinde konuların görselleştirilmesi, bu ilmin ilklerine

Yükseköğretimde CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) Destekli Öğretimin Coğrafya Dersindeki Akademik Başarıya Etkisi

uygun olarak verilerin dağılışının yapılabilmesi, konuların daha anlaşılır ve somut hale getirilerek yorumlanması adına haritalar derslerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan farklı konu ve amaçlar için derslerde kullandığımız haritalar günümüzde CBS teknolojisi ile daha güncel ve kolay bir şekilde üretilebilmektedir. Gerek öğrenme sürecinde sınıf ortamında, gerekse öncesinde öğretmen ve öğrenciler tarafından CBS ortamında haritalar oluşturularak kullanılabilir hale getirilebilir.

Birçok disiplin açısından öğretim sürecinde teknolojinin kullanılması gerekliliği (Taşkaya ve Bal, 2010; Özel, 2010; Özer ve Gelen, 2008; McClurg ve Buss, 2007; Yılmaz, 2007; Gündüz ve Odabaşı, 2004; Doğanay, 2014; Akkoyunlu, 2002; Lemberg ve Stoltman, 2001; Bednarz ve Audet, 1999) yapılan çalışmalar ışığında vurgulanmaktadır. Ancak teknolojinin derslerde kullanılabilmesi her şeyden önce bu teknolojiyi kullanabilecek öğretmenlerin varlığına bağlıdır. Bunun için CBS, yükseköğretimde öğretmen adaylarına öğretilmeli ve öğretmen eğitimi sürecinde özellikle coğrafya bölümlerinde CBS ile ilgili ders ve uygulamaların sayısı artırılarak uygulamalar daha nitelikli hale getirilmelidir. Bununla birlikte bu teknoloji sadece coğrafya bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adayları için değil, diğer bilim alanlarında da CBS dersleri konularak bu teknolojinin bu alanlarda öğrenim gören öğrenciler tarafından da öğrenilmesi sağlanmalıdır. Bu şekilde coğrafya derslerinde CBS teknolojisinden daha fazla yararlanılmış olunacaktır.

Sonuç olarak, CBS, coğrafi ilkelerin öğrencilere kazandırılmasında (Patterson, Reeve ve Page, 2003), öğrencilerin öğretim sürecinde kendi haritalarını oluşturabilmelerinde onlara imkân tanıdığı (Galev ve Mihova, 2006), öğrencilerin özgürlük algılarının gelişmesinde etkili olduğu (Milson ve Earle, 2008) yapılan çalışmalar sonucunda belirtilmiştir. Ayrıca CBS, öğrencilerin mekânsal düşünme becerilerini geliştirmelerinde (Martinha, 2013; Kim ve Bednarz, 2013; Milson ve Kerski, 2012; Madsen ve Rump, 2012; Lee ve Bednarz, 2009; Patterson, 2007; Lee, 2005) ve coğrafi becerilerinin artırılmasında (Bevainis, 2008) etkili olduğu ilgili çalışmalarda vurgulanmıştır. Bununla birlikte yapılan çalışmalarda CBS, öğrencileri öğrenme sürecinde aktif kıldığı, öğrencilerin analiz, sentez, yorumlama ve mekânı algılama gibi çeşitli becerilerinin gelişmesinde (Şimşek, 2007) etkili olduğu vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akın, M. (2007). *Bilgisayar ve İnternet Teknolojilerinden Yararlanmanın Uygulama Alan Bilgisi Oluşturma Yönünde Etkisi (Erzincan Eğitim Fakültesi Örneği)*. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9, (2).
- Akkoyunlu, B. (2002). *Öğretmenlerin İnternet Kullanımı ve Bu Konudaki Öğretmen Görüşleri*. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. (22), 1-8.
- Akpınar, Y. (2003). *Öğretmenlerin Yeni Bilgi Teknolojileri Kullanımında Yükseköğretimin Etkisi: İstanbul Okulları Örneği*. *TOJET*. 2, (2).
- Aladağ, E. (2007). *İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarı ve Derse Karşı Motivasyonlarına Etkisi*. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı. Ankara.
- Alım, M. ve Girgin, M. (2004). *Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre 9. Sınıf Coğrafya Derslerinde Yararlanılan Araç Gereçler ile Materyal ve Öğretim Yöntemleri*. *Doğu Coğrafya Dergisi*. (12).
- Alkan, C. (2005). *Eğitim Teknolojisi*. Anı Yayıncılık. Ankara.
- Arı, Y. (2010). *Coğrafyayı Neden Çok Boyutlu Olarak Tanımlama ve Öğretmeye İhtiyaç Vardır? Coğrafya Öğretiminde Yöntem ve Yaklaşımlar*. (Ed. Özey, R. ve Demirci, A.) *Aktif Yayınevi*. İstanbul.
- Aydoğmuş, M.Y. (2010). *CBS Uygulamalarının Coğrafya Dersinde Öğrencilerin İlgisi, Motivasyon ve Öğrenme Düzeylerine Etkisi*. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Baker, T.R. (2002). *The Effects of GIS Technologies on Students' Self-Efficacy and Achievement in Middle School Science Classroom*. *Phd. Thesis*. University of Kansas.
- Bednarz, S.W. ve Audet, R.H. (1999). *The Status of GIS Technology in Teacher Preparation Programs*. *Journal of Geography*. 98, (2), 60-67.
- Bevainis, L. (2008). *Applying The GIS in School Education: The Experience of Japanese Geography Teachers*. *GEOGRAFIJA*. 44, (2), 36-40.
- Bowman, B. (2015). *Teacher Knowledge and Geospatial Technologies. Conversations on Knowledge for Teaching. Education Technologies: Now and in the Future*. Erişim: <http://conversationsonkft.weebly.com/uploads/1/9/4/1/19412239/bbowman-teacher-knowledge-geospatial-technologies.pdf>. Erişim Tarihi: 10.11.2015.
- Broda, H.W. ve Baxter, R.E. (2003). *Using GIS and GPS Technology as an Instructional Tool, The Social Studies*, 94, (4), 158-160.
- Burns, T. ve Henderson, J. (1989). *Education and Training In Cıs: The View From ESRI*. Erişim: 25.12.2014: <http://mapcontext.com/autocarto/proceedings/auto-carto-9/pdf/education-and-training-in-gis-the-view-from-esri.pdf>.
- Can, A. (2014). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara.
- Çelen, F.K., Çelik, A., Seferoğlu, S. S. (2011). "Türk eğitim sistemi ve PISA sonuçları." *Akademik Bilişim 2011, 2-4 Şubat 2011, İnönü Üniversitesi, Malatya*.
- Çelik, F. (2011). *Eğitim Bilimine Giriş*. (Ed. Ekiz, D. ve Durukan, H.) İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Çilenti, K. (1983). *Eğitim Fakülteleri İçin Bir Eğitim Teknolojisi Merkezi Modeli*. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 16, (1), 209-216.
- Clark, A.M., Monk, J. ve Yool, S.R. (2007). *GIS Pedagogy Web-Based Learning and Student Achievement*. *Journal of Geography in Higher Education*. 31, (2), 225-239.
- Daban, Ş. (2001). *Coğrafya Öğretiminde Bilgisayar ve Programlarının Kullanımı*. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Diyarbakır.
- Değirmenci, Y. (2015). *CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) Destekli Öğretimin Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarına ve Motivasyonlarına Etkisi*. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Atatürk Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Demiralp, N. (2007). *Coğrafya Eğitiminde Materyaller ve 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 15, (1), 373-384.
- Demiralp, N. (2009). *Haritalarla Öğrenme*. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 7, (4), 955-973.
- Demirci, A. (2012). *Öğretmenler İçin CBS*. *Fatih Üniversitesi Yayınları*. İstanbul.

Yükseköğretimde CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) Destekli Öğretimin Coğrafya Dersindeki Akademik Başarıya Etkisi

Demirci, A. (2007). CBS'nin İlk ve Ortaöğretim Derslerinde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması: Önem, İlke ve Metotlar. *Öneri Dergisi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 7, (28), 377-388.

Demirel, Ö. (2014). Öğretim İlke ve Yöntemleri. *Öğretme Sanatı*. Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara.

Doğan, N. (2009). Bilgisayar Destekli İstatistik Öğretiminin Başarıya ve İstatistiğe Karşı Tutuma Etkisi. *Eğitim ve Bilim*. 34, (154).

Doğanay, H. (2014). Coğrafya Öğretim Yöntemleri. (6. Baskı) Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara.

Doğanay, H. ve Zaman, S. (2002). Orta Öğretim Coğrafya Eğitiminde Hedefler-Stratejiler ve Amaçlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*. 7, (8).

Ekiz, D. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Anı Yayıncılık. Ankara.

Erdoğan, H. (2009). Ortaöğretim Coğrafya Derslerinde Doğal Afetler Konularının Coğrafi Bilgi Sistemleri Uygulamaları İle Öğretimi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Erkuş, A. (2014). Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme-I. Temel Kavramlar ve İşlemler. Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara.

Eş, A. (2014). Test Geliştirme. Sancak Tepe Rehberlik Araştırma Merkezi. Ölçme ve Değerlendirme Farkındalık Semineri. Milli Eğitim Bakanlığı. Erişim: 05.11.2014. <http://mebk12.meb.gov.tr/mebdosyalar/34/40/973505/dosyalar>.

Favier, T.T. ve Schee, J.A. (2012). Exploring the Characteristics of an Optimal Design For Inquiry-Based Geography Education With Geographic Information Systems. *Computers & Education*. (58), 666-677. *Journal Homepage*: www.elsevier.com/locate/compedu. Erişim Tarihi: 09.07.2015.

Fonseca, M. J., Costa, P., Lencastre, L., ve Tavares, F. (2013). A Statistical Approach to Quantitative Data Validation Focused on the Assessment of Students' Perceptions About Biotechnology. *SpringerPlus*. <http://doi.org/10.1186/2193-1801-2-496>. Erişim Tarihi: 09.07.2015.

Galev, E. ve Mihova, K. (2006). Educational of GIS in Landscape Architecture Student Classes in Bulgaria. *4th. GIS Days in Türkiye, September 13-16. İstanbul*.

Geçit, Y. ve Şeyihoğlu, A. (2011). Türkiye'de Bilgisayar Destekli Coğrafya Öğretimi Konusunda Yapılan Çalışmaların İncelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*. (23), 327-351.

Gümüüş, N. ve Özüpekçe, S. (2013). Bilgisayar Destekli Coğrafya Öğretimine Yönelik Bir Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Turkish Studies*. 8, (8), 665-677.

Gündüz, Ş. ve Odabaşı, F. (2004). Bilgi Çağında Öğretmen Adaylarının Eğitiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme Dersinin Önemi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*. (TOJET). (3).

Güven, G. ve Sülün, Y. (2010). Bilgisayar Destekli Öğretimin 8.Sınıf Fen ve Teknoloji Dersindeki Akademik Başarıya ve Öğrencilerin Derse Karşı Tutumlarına Etkisi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*. 9, (1).

Hagevik, R. A. (2003). *The Effects of Online Science Instruction Using Geographic Information Systems to Foster Inquiry Learning of Teachers and Middle School Science Students*. Unpublished Phd. Thesis. North Carolina State University.

İncekara, S., Karatepe, A. ve Karaburun, A. (2008). Ortaöğretim Coğrafya Derslerinde CBS Yoluyla Harita Okuma Becerisinin Kazandırılmasına Yönelik Bir Uygulama. *Marmara Coğrafya Dergisi*. (17), 99-112.

İneç, Z.F. (2012). Sosyal Bilgiler Eğitiminde İnternet Tabanlı CBS Uygulaması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Erzincan.

Kaya, Z. (2006). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara.

Kerski, J.J. (2001). A National Assessment of GIS in American High Schools. *International Research in Geographical and Environmental Education*. 10, (1), 72-84.

Kerski, J.J. (2003). The Implementation and Effectiveness of GIS Technology and Methods In Secondary Education. *Journal of Geography*. 102, (3), 128-137.

Kesler, T. (2010). Coğrafya Öğretiminde İnternet. (Edit. Özey, R. ve Demirci, A.) *Coğrafya Öğretiminde Yöntem ve Yaklaşımlar*. Aktif Yayınevi. İstanbul.

Kim, M. ve Bednarz, R. (2013) Development of Critical Spatial Thinking Through GIS Learning. *Journal of Geography in Higher Education*. 37, (3), 350-366.

Kızılcıoğlu, A. (2007). Harita Becerilerine Pedagojik Bir Bakış. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (18), 341-358.

Lee, J. ve Bednarz, R. (2009). Effect of GIS Learning on Spatial Thinking. Journal of Geography in Higher Education. 33, (2), 183-198.

Lee, J.W. (2005) Effect of GIS Learning on Spatial Ability. Ph.D Thesis, Texas A&M University. ProQuest Digital Dissertations, UMI Number: 3218369.

Lemberg, D. ve Stoltman, J.P. (2001). Geography Teaching and The New Technologies: Opportunities and Challenges. Boston University, Journal of Education. 181, (3).

Lim, C. P. ve Ching, C. S. (2004). An Activity-Theoretical Approach To Research Of ICT İntegration İn Singapore Schools: Orienting Activities And Learner Autonomy. Computers ve Education, (43), 215-236.

Liu, S. ve Zhu, X. (2008). Designing a Structured and Interactive Learning Environment Based on GIS for Secondary Geography Education, Journal of Geography. 107, (1), 12-19.

Madsen, L.M. ve Rump, C. (2012) Considerations of How to Study Learning Processes when Students use GIS as an Instrument for Developing Spatial Thinking Skills. Journal of Geography in Higher Education. 36, (1), 97-116.

Martinha, C. (2013). GIS Presence in Geography Textbooks A Highway To Spatial Thinking Development? Journal of Research and Didactics in Geography (JREADING). 1, (2), 57-66.

McClurg, P.A. ve Buss, A. (2007). Professional Development: Teachers Use of GIS to Enhance Student Learning. Journal of Geography, 106, (2), 79-87.

Milson, A.J. ve Earle, B.D. (2008). Internet-Based GIS in an Inductive Learning Environment: A Case Study of Ninth-Grade Geography Students. Journal of Geography, 106, (6), 227-237.

Milson, A.J. ve Kerski, J.J. (2012). Around the World with Geospatial Technologies. Social Education. 76, (2), 105-108.

Öner, S. ve Aydın, F. (2014). Coğrafi Bilgi Sistemleri Destekli Eğitimin Coğrafya Dersindeki Akademik Başarı Üzerindeki Etkisi. TSA. 18, (3), 179-196.

Özel, A. (2010). Coğrafya Derslerinde Hangi Bilgi ve İletişim Teknolojileri Nasıl Kullanılmalı. Coğrafya Öğretiminde Yöntem ve Yaklaşımlar (Edit. Özey, R. ve Demirci, A.). Aktif Yayınevi. İstanbul.

Özer, B. ve Gelen, İ. (2008). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerine Sahip Olma Düzeyleri Hakkında Öğretmen Adayları ve Öğretmenlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 5, (9), 40-55.

Patterson, M.W., Reeve, K. ve Page, D. (2003). Integrating Geographic Information Systems into the Secondary Curricula. Journal of Geography. 102, (6), 275-281.

Patterson, T.C. (2007). Google Earth as a (Not Just) Geography Education Tool. Journal of Geography. 106, (4), 145-152.

Saban, A. (2013). Öğrenme-Öğretme Süreci. Yeni Teori ve Yaklaşımlar. (6.Baskı). Nobel Yayıncılık. Ankara.

Saka, A. Z. ve Saka, A. (2005). Öğretmen Adaylarının Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme Dersinde Mesleki Becerilerini Geliştirme Düzeyi - Sakarya Örneği. IETC. Eylül 21-23. Sakarya.

Sakız, G., Özden, B., Aksu, D. ve Şimşek, Ö. (2014). Fen ve Teknoloji Dersinde Akıllı Tahta Kullanımının Öğrenci Başarısına ve Dersin İşlenişine Yönelik Tutuma Etkisi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 18, (3), 257-274

Sarı, M. (2005). Fen Bilimleri Eğitiminde Teknolojik Araç-Gereçlerin Öğretme Öğrenme Ortamında Kullanılmasına Yönelik Öğretmen Görüşleri. IETC. Eylül 21-23. Sakarya.

Seferoğlu, S. S. (2004). Öğretmen Yeterlikleri ve Mesleki Gelişim. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim. (58), 40-45.

Sezer, A. (2002). Ortaöğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretim Teknolojisinin Öğrenci Başarısına Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Şimşek, N. (2002). Eğitim Teknolojilerindeki Yönelimleri Uluslararası Boyutları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 34, (1-2), 77-87.

Şimşek, N. (2007). Sosyal Bilgiler öğretiminde CBS Temelli Uygulama ve Etkinliklerin Öğrenci Başarısı ve Ders Karşı Tutumuna Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Yükseköğretimde CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) Destekli Öğretimin Coğrafya Dersindeki Akademik Başarıya Etkisi

Singh, S.S.B. ve Bergen, G.K.P.V. (2013). *A Conceptual Framework for Assessing the Impacts of GIS on the Motivation and Achievement in Geography Among Underachieving Students of Smart School in Sabah, Malaysia. US-China Education Review A, ISSN 2161-623X. 3, (2).*

Sönmez, V. ve Alacapınar, F.G. (2011). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Anı Yayıncılık. Ankara.*

Swanson, S.E. (2008). *GIS, Journal of Hospital Librarianship. 1, (3), 83-89.*

Tan, Ş. (2012). *Öğretimde Ölçme ve Değerlendirme KPSS El Kitabı. Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara*

Taş, H.İ. (2006). *Coğrafya Eğitiminde Görselleştirmenin Önemi: Mekansal Algılamaya Pedagojik Bir Bakış. Doğu Coğrafya Dergisi. (16).*

Taşkaya, S. M. ve Bal, T. (2010). *Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Ders Araç Gereçlerini Kullanma Durumları. Akademik Bakış Dergisi. (22).*

Teker, G.T. (2012). *Test Geliştirme Süreci ve Madde Analizi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü. Erişim: <http://www.desdep.sakarya.edu.tr/fileuploads/src/facdbc3b-19c6-475e-9b8f-88cfbb256c67/6.bolum.pdf>. Erişim Tarihi: 05.11.2014.*

Tekin, H. (1991). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. (21.Baskı). Yargı Yayınevi. Ankara.*

Tiyekli, E. (2007). *CBS Aracılığıyla Veri Tabanı Oluşturulması ve Coğrafya Dersinde Kullanılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Adana.*

Türkez, K. (2009). *10. Sınıf Coğrafya Dersinde Yer Alan İklim Tipleri ve Bitki Örtüsü Konularının CBS İle Öğretilmesinin Öğrenci Başarısına Etkileri (Erzurum örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.*

Ünal, B. (2012). *CBS Destekli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminin Öğrenci Başarısı ve Tutumuna Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Antalya.*

Ünlü, M., Üçışık, S. ve Özey, R. (2002). *Coğrafya Eğitim ve Öğretiminde Haritaların Önemi. Marmara Coğrafya Dergisi. (5). İstanbul.*

Wasserman J.D. ve Bracken B.A. (2003). *Psychometric Characteristics of Assessment Procedures. In: Graham JR, Naglieri JA (Eds) Handbook of Psychology: Assessment Psychology, vol 10. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.*

Wechsler, S.P. ve Pitts, L.A. (2004). *GIS in High School Integrates Geography with Technology: A Case Study. The California Geographer. (44), 38-54.*

West, B.A. (2003). *Student Attitudes and the Impact of GIS on Thinking Skills and Motivation. Journal of Geography, 102, (6), 267-274.*

Yiğit, N. (Ed.), Alev, N., Özmen, H., Altun, T. ve Akyıldız, S. (2009). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı. Akademi Kitabevi İber Matbaacılık. Trabzon.*

Yılmaz, M. (2007). *Sınıf Öğretmeni Yetiştirmede Teknoloji Eğitimi. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. 27, (1), 155-167.*

Zaman, S., Coşkun, O., Sever, R., Türkez, K. ve Zaman, N. (2009) *The Effects of Geographical Information Systems Use on Student Achievement in Geography Education. 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics (FLTAL '11). Sarajevo.*

Zengin, F.K., Kırılmazkaya, G. ve Keçeci, G. (2011). *Akıllı Tahta Kullanımının İlköğretim Öğrencilerinin Fen ve Teknoloji Dersindeki Başarı ve Tutuma Etkisi. 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium. Fırat University. Elazığ.*

MESLEK YÜKEKOKULU ÖĞRENİLERİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİNE İLİŞKİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

IDENTIFICATION THE LEVEL OF AGGRESSION OF ASSOCIATE DEGREE STUDENTS IN RESPECT OF DEMOGRAPHIC VARIABLES*

Fatma YILMAZ** Yasin MERCAN***

ÖZET: Araştırmanın amacı önlisans öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesidir. Mevcut çalışma Erzincan Üniversitesi'nde basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 250 meslek yüksekokulu öğrencisi üzerinde 37 sorudan oluşan bir anket ile uygulanmıştır. Öğrencilerin cevaplandığı anketler sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde saldırganlık konusunda literatür araştırması yapılmış olup ikinci bölümünde fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık alt boyutları çerçevesinde saldırganlık kavramı ve öğrencilerin demografik özellikleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda önlisans öğrencilerinin yaşadıkları bölge, yerleşim yerleri, ebeveyn eğitimi vb. değişkenler ile saldırganlık tutumları arasındaki korelasyon yorumlanmıştır.

Anahtar sözcükler: fiziki saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke .

ABSTRACT: The target of this study is to analyze the level of aggression of associate degree students. The present study was applied with a questionnaire consisting of 37 questions on 250 vocational high school students which was chosen through simple incidental sampling methods in Erzincan University. The data obtained as a result of the student's answers in questionnaire were analyzed through SPSS package program. In the first section of the study literature study about aggression was done and in the second part, the term of aggression and student's demographic features were compared within the frame of physical and oral aggression, sub-dimension of anger and enmity. As a result of the study, the correlation between associate degree student's living regions, settlements, parent education and some other variables with their aggression manners was interpreted.

Keywords: physical aggression, oral aggression, enmity, anger

GİRİŞ

İnsanların sosyal bir varlık olmasından dolayı yaşamın bir gereği olarak diğer insanlarla ilişki halindedir ve bu ilişki hali kimi zaman saldırgan unsurlar içerebilmektedir. Saldırganlığın birey ve toplum için yol açtığı olumsuz sonuçlar hemen herkes tarafından bilinmektedir. Bu durum, saldırganlığın kontrol altına alınmasıyla ilgilenen araştırmacıları, saldırgan duygu ve davranışlarla ilişkili olan değişkenleri araştırmaya yöneltilmektedir. Saldırganlık, Ruhbilim Terimleri Sözlüğü'nde (Enç, 1980) 'bireyin kendi düşünce ya da davranışlarını, dıştaki direnmelere karşın zorla karşısındakine benimsetme çabası' olarak tanımlanmaktadır. Başka kaynaklar incelendiğinde ise saldırganlık, 'başkalarını inciten, psikolojik ve fizyolojik zarar

* Bu çalışma 2. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sosyal ve Teknik Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Öğr. Gör., Erzincan Üniversitesi, Üzümlü MYO, Erzincan-Türkiye, fyilmaz@erzincan.edu.tr

*** Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Kırklareli-Türkiye, ysn_tln@hotmail.com

veren her türlü davranış', 'başkalarını incitme niyeti taşıyan her türlü davranış' ya da 'öfke içeren davranış' gibi farklı şekillerde ifade edilmektedir. Bu tanımlar yakından incelendiğinde ortak noktalar 'zarar verme davranışına' yaptıkları vurgudur (Hasta ve Güler, 2013). Saldırganlığın, psikolojik ihtiyaçlar arasında da özel bir yeri vardır. Kimine göre saldırganlık doğuştan var olan bir içgüdü iken, kimine göre ise sonradan öğrenilen ve toplumsal nitelikte bir ihtiyaçtır (Şahin ve Owen, 2009).

Saldırganlık, sözel veya fiziksel bir güç harcayarak, genellikle bir hedefe (kişi ya da nesneye) yönelen bir eylem olup, öfke, hiddet veya düşmanlık benzeri duygulanımların karşılığı olarak tanımlanmaktadır. Diğer insanlar üzerinde fiziksel ve psikolojik sonuçları olan önceden karar verilmiş davranış olarak kısaca tanımlanabilir. Bu tanımlamaya başkasının mallarına verilen zarar da dâhil edilebilir (Ceylan, 2012).

1.2.Saldırganlık Kavramı

Saldırganlık; genellikle bir canlıya ya da bir nesneye, fiziksel ya da psikolojik olarak kasıtlı bir şekilde zarar vermeye yönelik davranış olarak tanımlanmaktadır (Karahana vd., 2009). Saldırganlık, saldırı davranışı göstermeye yönelik olan ve çoğu zaman süreklilik özelliği taşıyan bir eğilimdir (Kuru&Var, 2009). Engellenme duygusuna yapılan en genel davranışlardan birisi saldırganlıktır. Bireyi engelleyen nesne ya da kişiye yapılan saldırganlık, bazen duruma uyum yapmaya, bazen de uyumsuzluğa götürür. Bizi engelleyen kişi ya da olay bizim gücümüzün dışında ise engellenme sonucu ortaya çıkan kızgınlık yer değiştirir ve gücümüzün yettiği kişi ve nesnelere yönelmektedir (Cüceloğlu, 1994).

Düşmanlık, rahatsızlık ve öfke, saldırganlığın yaygın ifade edilmiş biçimleridir (Gültekin, 2011). Saldırganlığı genelde sevgi ortamından uzak olma, baskı altında yetişme, ekonomik nedenler, değerlerdeki değişme, travmatik olaylar, istismar ve ailedeki kötü örnekler ve buna benzer olumsuz olaylar etkilemektedir (Alp vd., 2014). Saldırganlıkta, kızgınlık duygusu öne çıkmakta, kavga etme, ağlama veya bağırıp-çağırma gibi tepkiler görülmektedir. Araç olarak saldırganlıkta ise kişi, sosyal ya da maddi bir fayda sağlamak adına saldırgan tepkiler sergilenmektedir (Campbell, Muncer, & Bibel, (1985).

Poggenpoel ve Mybrugh (2002), saldırganlığı bireyin kendi kendine ve çevresiyle olan ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve saldırganlığı, yapıcı ve yıkıcı olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Poggenpoel ve Mybrugh'e göre saldırganlık, saldırgan davranışın dışavurumu ile başlamamaktadır. Saldırganlık, çocukluk ile birlikte başlayan ve yaşam boyu devam eden saldırganlık eğiliminin bir sonucudur. Saldırganlık eğilimi, kişinin algı dünyasında oluşarak tepkiye dönüşür. Buradaki en önemli nokta bu tepkilerin yapıcı mı, yoksa yıkıcı saldırganlığa mı dönüşeceği. Saldırganlık; bireyin, ailenin, grubun veya toplumun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak amacıyla yapılırsa olumlu biçimde ifade edilmiş olur. Ancak kişi çevresine zarar veriyorsa saldırganlık, yıkıcı biçimde ifade edilmektedir.

Bazı araştırmalara bakıldığında, düşmanlık ve saldırgan davranışların, birbirine eşit olduğu ileri sürülmektedir. Düşmanlık, kişinin diğer kişilerden hoşlanmama duygularını içeren ve onları olumsuz değerlendirmesine neden olan bir davranış olarak tanımlanmaktadır Berkowitz (1990) Düşmanlığın saldırgan davranışlarla ilişkisine dikkat çekilmekte ve düşmanlığın, içselleştirilmiş değil, daha çok dışsallaştırılmış bir öfke sonucunda oluştuğu belirtilmektedir. Öfke kontrolünün azlığının ve dışsallaştırılmış öfkenin, düşmanlığı yordayan önemli değişkenlerden olduğunu vurgulamaktadır (Bridewell&Chang,1997). Bir başka çalışma incelendiğinde saldırganlık ile ilgili önemli etkenlerden birinin aile olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ebeveyn çocuk ilişkileri, anne/baba tutumları, ailede saldırgan modeller, aile içi şiddet ve istismar gibi değişkenlerin ergenlerin saldırgan davranışlarıyla ilişkili olabileceği ortaya konmuştur (Kaplan&Aksel, 2013). Saldırganlık davranışı üzerine yapılan pek çok araştırma göstermektedir ki, bu davranış sorunu erken yaşlarda öğrenilerek kazanılmaktadır. Saldırganlık

davranışına yönelik sık olarak uygulanan cezalara rağmen, öğrenilen saldırganlık davranışının silinmesi çok zordur. Gençlik ve erişkinlik dönemlerde yapılan girişim ve iyileştirme programları oldukça geç kalmakta, büyük ölçüde de başarısız olmaktadır (Akçay&Özcebe, 2012).

Saldırganlık Kavramı

Saldırganlık; genellikle bir canlıya ya da bir nesneye, fiziksel ya da psikolojik olarak kasıtlı bir şekilde zarar vermeye yönelik davranış olarak tanımlanmaktadır (Karahana vd., 2009). Saldırganlık, saldırı davranışı göstermeye yönelik olan ve çoğu zaman süreklilik özelliği taşıyan bir eğilimdir (Kuru&Var, 2009). Engellenme duygusuna yapılan en genel davranışlardan birisi saldırganlıktır. Bireyi engelleyen nesne ya da kişiye yapılan saldırganlık, bazen duruma uyum yapmaya, bazen de uyumsuzluğa götürür. Bizi engelleyen kişi ya da olay bizim gücümüzün dışında ise engellenme sonucu ortaya çıkan kızgınlık yer değiştirir ve gücümüzün yettiği kişi ve nesnelere yönelmektedir (Cüceloğlu, 1994).

Düşmanlık, rahatsızlık ve öfke, saldırganlığın yaygın ifade ediliş biçimleridir (Gültekin, 2011). Saldırganlığı genelde sevgi ortamından uzak olma, baskı altında yetişme, ekonomik nedenler, değerlerdeki değişme, travmatik olaylar, istismar ve ailedeki kötü örnekler ve buna benzer olumsuz olaylar etkilemektedir (Alp vd., 2014). Saldırganlıkta, kızgınlık duygusu öne çıkmakta, kavga etme, ağlama veya bağırıp-çağırma gibi tepkiler görülmektedir. Araç olarak saldırganlıkta ise kişi, sosyal ya da maddi bir fayda sağlamak adına saldırgan tepkiler sergilenmektedir (Campbell, Muncer, & Bibel, (1985).

Poggenpoel ve Mybrugh (2002), saldırganlığı bireyin kendi kendine ve çevresiyle olan ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve saldırganlığı, yapıcı ve yıkıcı olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Poggenpoel ve Mybrugh'e göre saldırganlık, saldırgan davranışın dışavurumu ile başlamamaktadır. Saldırganlık, çocukluk ile birlikte başlayan ve yaşam boyu devam eden saldırganlık eğiliminin bir sonucudur. Saldırganlık eğilimi, kişinin algı dünyasında oluşarak tepkiye dönüşür. Buradaki en önemli nokta bu tepkilerin yapıcı mı, yoksa yıkıcı saldırganlığa mı dönüşeceği. Saldırganlık; bireyin, ailenin, grubun veya toplumun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak amacıyla yapılırsa olumlu biçimde ifade edilmiş olur. Ancak kişi çevresine zarar veriyorsa saldırganlık, yıkıcı biçimde ifade edilmektedir.

Bazı araştırmalara bakıldığında, düşmanlık ve saldırgan davranışların, birbirine eşit olduğu ileri sürülmektedir. Düşmanlık, kişinin diğer kişilerden hoşlanmama duygularını içeren ve onları olumsuz değerlendirmesine neden olan bir davranış olarak tanımlanmaktadır Berkowitz (1990) Düşmanlığın saldırgan davranışlarla ilişkisine dikkat çekilmekte ve düşmanlığın, içselleştirilmiş değil, daha çok dışsallaştırılmış bir öfke sonucunda oluştuğu belirtilmektedir. Öfke kontrolünün azlığının ve dışsallaştırılmış öfkenin, düşmanlığı yordayan önemli değişkenlerden olduğunu vurgulamaktadır (Bridewell&Chang,1997). Bir başka çalışma incelendiğinde saldırganlık ile ilgili önemli etkenlerden birinin aile olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ebeveyn çocuk ilişkileri, anne/baba tutumları, ailede saldırgan modeller, aile içi şiddet ve istismar gibi değişkenlerin ergenlerin saldırgan davranışlarıyla ilişkili olabileceği ortaya konmuştur (Kaplan&Aksel, 2013). Saldırganlık davranışı üzerine yapılan pek çok araştırma göstermektedir ki, bu davranış sorunu erken yaşlarda öğrenilerek kazanılmaktadır. Saldırganlık davranışına yönelik sık olarak uygulanan cezalara rağmen, öğrenilen saldırganlık davranışının silinmesi çok zordur. Gençlik ve erişkinlik dönemlerde yapılan girişim ve iyileştirme programları oldukça geç kalmakta, büyük ölçüde de başarısız olmaktadır (Akçay&Özcebe, 2012).

Saldırganlık Kavramı

Fiziksel Saldırganlık

Son yıllarda işyerinde saldırganlığın fiziksel olmayan türlerini araştıran çalışmalardaki artış dikkate değerdir. Saldırganlık kavramı psikolojik taciz, sözlü saldırı, nezaketsizlik gibi farklı isimler altında çeşitli araştırmalara konu olmaktadır (Gül, 2010). Biçimi olan saldırganlığın, ifade biçimlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel saldırganlık motor davranışlarla ilişkilidir ve amaç karşıdaki kişiye, objeye zarar vermektir. Diğer bir deyişle hedef yönelimlidir (Kesen vd. 2001). vurma gibi fiziksel nitelikli davranışlar fiziksel saldırganlığı göstermektedir.

Sözel Saldırganlık

Saldırganlığın ikinci şekli olan, sözel saldırganlık boyutu ise daha çok, dışa vurulmuş öfke olarak tanımlanmaktadır tehdit etme, alay etme, olumsuz isimler takma gibi sözel ifadelerde sözel saldırganlığa işaret etmektedir. Sözel saldırganlık da en az fiziksel saldırganlık kadar etkilidir. Sözel saldırganlık, fiziksel saldırganlıktan daha yaygındır ve sözel saldırganlık, bireyin doğumundan itibaren en sık karşılaştığı saldırganlık türüdür. Bunun altında yatan ana sebep ise, kendisini ifade etmekte zorluk çeken bireylerin en basit şekilde ortaya koydukları davranış olmasıdır (Çiftınar, 2003).

Öfke

Öfke, doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen son derece doğal, evrensel ve insani bir duygusal tepkidir. Öte yandan belki de en zarar verici duygusal yaşantı olarak da tanımlanabilir. Diğer bir yandan öfke, engellenme, saldırıya uğrama tehdit edilme, yoksun bırakma, kısıtlama gibi durumlarda hissedilen genellikle neden olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu şekilde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun, olumsuz bir duygudur (Karataş, 2009). Öfke duygusunun yoğun, baş etme becerilerinin sınırlı olduğu ergenlik döneminde, bu durum zamanla uyumsuzluğa, saldırganlığa, şiddete dönüşebilmektedir. Öfke ve saldırganlığın, suç ve antisosyal davranışlara dönüşebilmesinin yanı sıra bireyin uyumunu bozan etkisini ortadan kaldırabilmek, öfkesini ve saldırganlığını uygun şekilde ifade etmesini sağlamak için de müdahalede bulunmak gerekmektedir (Gültekin, 2009). Herhangi bir durum birey için engelleyici olarak algılanıyorsa kızgınlık ve öfkeye neden olur. Öfke duygusuna saldırganca davranışlar gösterme eşlik eder. Bireylerin öfke ve saldırganlık duygularının ortaya çıkmasında, içinde bulunulan gelişim döneminin özellikleri, ortam ve çevre etkili olabilmektedir (Kesen, 2001). Çoğu zaman birey engellendiğinde öfke duygusu yaşamaktadır. Öfke duygusu da saldırganlığı tetikleyici niteliktedir (Ceylan, 2012). Diğer bir yandan öfke, engellenme, saldırıya uğrama tehdit edilme, yoksun bırakma, kısıtlama gibi durumlarda hissedilen genellikle ne-den olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu şekilde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun, olumsuz bir duygudur (Karataş, 2009).

Düşmanlık

Öfke ve kızgınlıktan meydana gelen, amacı incitmek olan saldırganlık düşmanca saldırganlık olarak tanımlanmaktadır (Kesimli, 2013). Düşmanlık, rahatsızlık ve öfke, saldırganlığın yaygın ifade edilmiş biçimleridir (Gültekin, 2011). Düşmanlık ifadeleri; öncelikle sözlü veya sembolik olarak, sözlü saldırılar, olumsuz jestler ve yüz ifadeleri gibi davranışları kapsamaktadır (Gül, 2010). Temel insan gereksinimlerinin engellenmesinin düşmanlık duygularının ve saldırganlığın temel nedenidir (Şahin&Owen, 2009).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Örneklemi

Araştırmanın amacı; meslek yüksekokulunda öğretim gören öğrencilerinin demografik özellikleri dikkate alınarak saldırganlık düzeylerini ölçmektir. Araştırmanın çalışma grubunu 2014-2015 eğitim-öğretim yılı Erzincan Üniversitesi Üzümlü Meslek Yüksekokulu öğrencileri ve Kemah Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya toplam 250 öğrenci katılmıştır.

2.2. Varsayımlar ve Sınırlılıklar

Varsayımlar;

En uygun ölçme aracının “saldırganlık ölçeği” olduğu varsayılmaktadır.

Anketi dolduran katılımcılar samimi görüşlerini yansıtmışlardır

Araştırma örneklemini evreni temsil etmektedir

Verilerin normal dağılım göstermektedir

Grupların varyansları eşittir.

Sınırlılıklar;

Araştırma 2014-2015 öğretim yılı Erzincan Üniversitesi Üzümlü Meslek Yüksekokulu öğrencileri ve Kemah Meslek Yüksekokulu öğrencileri ile sınırlandırılmıştır.

Veri toplama aracı 8 demografik, 2 saldırganlığa ilişkin toplam 37 soru ile sınırlandırılmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Buss ve Perry (1992) tarafından hazırlanıp gözden geçirilen saldırganlık ölçeği, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık olmak üzere 4 farklı alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin orijinalinin test güvenilirliği, 80, ölçeğin fiziksel, sözel, öfke ve düşmanlık boyutları için iç tutarlılık katsayıları ise sırasıyla 85, .72, 83 ve 77 olarak saptanmıştır (Buss ve Perry, 1992).

1992 yılın-da Buss ve Perry tarafından geliştirilen, Buss ve Warren tarafından 2000 yılında güncellenen “Aggression Questionnaire” adlı ölçeğin Can tarafından Türkiye’ye uyarlanmış biçimi kullanılmıştır (Can, 2000). Öğrencilerden toplanan veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Analiz yöntemi olarak T-testi, ve Anova kullanılmıştır.

BULGULAR

3.1. Demografik Değişkenlerle İlgili Bulgular

Araştırma da öğrencilerin, yaş, cinsiyet, yetişme çağında (0-18 yaş arası) bulunmuş olduğu yer ve meslek yüksekokulunda öğrenim gördükleri program olmak üzere 4 farklı açıdan demografik özellikleri incelenmiştir. Bunun yanında öğrencilere ailelerine yönelik olarak; ailelerinin yaşadığı bölge, gelirleri ve anne-baba eğitim düzeyleri sorulmuştur. Öğrencilerin ve ailelerinin demografik değişkenlere ilişkin olarak frekans ve yüzde tabloları incelenerek araştırmaya katılan deneklerin özellikleri ile ilgili genel bilgiler elde edilmiştir. Ankete katılan toplam denek sayısı 250’dir.

Tablo 1. Ankete Katılan Öğrencilerin Demografik Dağılımları

	Frekans	Yüzde (%)
Yaş		
18	17	6,8
19	56	22,4
20	45	18,0
21	61	24,4
22+	71	28,4
Cinsiyet		
Kız	163	65,2
Erkek	87	34,8
Yetişme Çağında Bulunulan Yer		
Köy	34	13,6
Belde/Bucak	18	7,2
İlçe	95	38,0
İl	68	27,2
Büyük Şehir	35	14,0
MYO Programı		
İnsan Kaynakları Programı	49	19,6
Dış Ticaret Programı	25	10,0
Maliye Programı	41	16,4
Emlak ve Emlak Yönetimi P.	41	16,4
Bilgisayar Programcılığı	8	3,2
Bankacılık ve Sigortacılık P.	72	28,8
Muhasebe Programı	7	2,8

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Demografik Değişkenlerine İlişkin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi

İşletme Programı	7	2,8
Toplam	250	100

Tablo 2. Ankete Katılan Öğrencilerin Ailesine Yönelik Demografik Dağılımlar

	Frekans	Yüzde (%)
Ailenin Yaşadığı Böl.		
Güney Doğu Anadolu	113	45,2
Doğu Anadolu	67	26,8
Marmara	15	6,0
Ege	4	1,6
Akdeniz	27	10,8
Karadeniz	14	5,6
İç Anadolu	10	4,0
Toplam Aile Geliri		
0-300	3	1,2
301-500	16	6,4
501-900	69	27,6
901-1500	91	36,4
1500+	71	28,4
Anne Eğitim Durumu		
Okuryazar değil	67	26,8
Okuryazar	28	11,2
İlkokul	94	37,6
Ortaokul	36	14,4
Lise	24	9,6
Üniversite	1	,4

Baba Eğitim Durumu		
Okuryazar değil	16	6,4
Okuryazar	28	11,2
İlkokul	89	35,6
Ortaokul	63	25,2
Lise	44	17,6
Üniversite	10	4,0
Toplam	250	100,0

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde; ankete katılan deneklerin yaş dağılımlarının, öğrenciler üzerinde uygulanmasından dolayı birbirine yakın olduğu görülmektedir. Anketi cevaplayan erkek öğrencilerin (87) sayısı, kız öğrencilerin (163) yarısı kadardır, il merkezlerinde büyüyen çocuklar ilçe, belde ve köylerde büyüyen çocuklardan daha az sayıda olup, üniversitede program olarak sayısal ve sözel bölümlerin seçilme oranı birbirine yakındır.

Öğrencilerin ve ailelerin yaşadığı bölgeler incelendiğinde neredeyse $\frac{3}{4}$ 'ünün Doğu Anadolu Bölgesi ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşadığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak; öğrencilerin meslek yüksekokulu için özellikle yakın yerleri tercih ediyor olması söylenebilmektedir. Ailelerin gelirleri incelendiğinde ise, $\frac{1}{3}$ 'ünün asgari ücretin altında, $\frac{1}{3}$ 'ünün asgari ücret düzeyinde, $\frac{1}{3}$ 'ünün de asgari ücretin üstünde olduğu görülmektedir. Anne ve babanın eğitim seviyeleri ise; ilkokul ve altı eğitim almış anne sayısı toplam sayının $\frac{3}{4}$ 'ü oranındadır, ilkokul ve altı eğitim almış baba sayısı ise araştırmaya katılan deneklerin sayısının yarısı kadardır.

3.2. Hipotezler

Araştırmanın genel hipotezleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

H1: Öğrencilerin cinsiyetleri ile saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutları (fiziki saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

H2: Öğrencilerin ailelerin gelirleri ile saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutları (fiziki saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

H3: Öğrencilerin ailelerinin yaşadığı bölge ile saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutları (fiziki saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

H4: Öğrencilerin baba eğitim durumları ile saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutları (fiziki saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

Hipotezlerin Yorumlanması;

H1: Öğrencilerin cinsiyetleri ile saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutları (fiziki saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

Tablo 3. Bağımsız örneklere ait tanımsal istatistikler

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Demografik Değişkenlerine İlişkin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi

Grup		Ana Kütle	Ortalama	Standart Sapma	Standart Ortalama Hata
Fiziksel Saldırganlık	Kız	163	21,3497	7,76152	,60793
	Erkek	87	24,8966	6,94670	,74476
Düşmanlık	Kız	163	24,2945	5,91601	,46338
	Erkek	87	24,6437	5,99802	,64305
Öfke	Kız	163	19,8589	5,07338	,39738
	Erkek	87	20,1379	5,77116	,61873
Sözel Saldırganlık	Kız	163	14,3497	3,65239	,28608
	Erkek	87	15,7471	3,79479	,40684
Saldırganlık	Kız	163	79,8528	16,10660	1,26157
	Erkek	87	85,4253	19,03096	2,04033

Tablo 3'te kız ve erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri hakkında tanımsal istatistikler verilmektedir. Kız öğrencilerin fiziksel saldırganlık ortalaması 21,34 iken erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık ortalaması 24,89'dur. Genel saldırganlık puanı ise; kızlarda 79,85 iken, erkeklerde 85,42'dir.

Tablo 4. Öğrencilerin Saldırganlık Puanları ile Cinsiyetlerine Göre T-Testi Sonuçları

	F	Sig	t	Serb. Der.	. (2-tailed) iki- kuyruklu/yönlü anlamlılık
Fiz.S.	0,963	0,327	-3,567	248	,000
			-3,689	193,240	,000
Düşm.	0,60	0,807	-,442	248	,659
			-,441	173,644	,660
Öfke	2,260	0,134	-,395	248	,693
			-,379	157,365	,705
Söz.S.	0,386	0,535	-2,843	248	,005

			-2,810	170,004	,006
Genel Saldırganlık	1,953	0,164	-2,443	248	,015
			-2,323	152,495	,022

Kız ve erkek öğrencilerin saldırganlık ortalamalarının %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına ilişkin test sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. T- testi sonuçlarına göre sırasıyla fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık ve genel saldırganlık boyutları $p < 0.05$ ($p=0,00$, $p=0,00$, $p=0,22$) olduğundan H1 kabul edilmektedir yani kız ve erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bu farklılık üç boyutta da erkek öğrencilerden kaynaklanmaktadır. Erkek öğrencilerin fiziki, sözel ve genel saldırganlık puanları kızlara göre daha yüksektir.

H2: Öğrencilerin ailelerin gelirleri ile saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutları (fiziki saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

H2'yi test edebilmek için Anova Testi yapılmıştır, testin sonuçları Tablo5'te verilmiştir:

Tablo 5. Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarının Ailelerinin Gelirlerine Göre Anova Sonuçları

ANOVA – Saldırganlık

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Karesi	F	Sig.
Fiz.S.	Gr.Arası	172,215	4	43,054	0,730	0,572
	G. İçi	14450,521	245	58,982		
Düşm.	Gr.Arası	1686,017	4	421,504	0,650	0,627
	G. İçi	73249,167	245	298,976		
Öfke	Gr.Arası	218,761	4	54,690	1,965	0,100
	G. İçi	6819,755	245	27,836		
Söz.S.	Gr.Arası	77,356	4	19,339	3,180	0,64
	G. İçi	3432,920	245	14,012		
Genel	Gr.Arası	92,097	4	23,024	1,410	0,231
	G. İçi	8678,639	245	35,423		

Tablo 5 incelendiğinde sözel saldırganlık boyutuna ilişkin olarak sözel saldırganlık değeri $p=0,64$ bulunmuştur böylece öğrencilerinin gelirleri ile saldırganlık boyutlarından sözel saldırganlık arasında Tukey testine bakarak azda olsa fark bulunduğu söylenebilir.

Tablo 6. Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarının Gelirlerine Göre Tukey Testi Sonuçları

Sözel Saldırganlık
Tukey HSD

Gelir Düzeyi	N	Subset for alpha = 0.05	
		1	2
1500+	71	14,6197	
501-900	69	14,6374	
901-1500	91	15,1884	15,1884
0-500	19		19,3333
Sig.		,995	,064

Tablo 6 incelendiğinde; en düşük saldırganlık düzeyi, ailesinin geliri 1500 ve üzeri olan öğrenci grubundadır öğrencilerdedir. En yüksek sözel saldırganlık düzeyi ise ailesinin geliri 0-500 arası olan öğrenci grubundadır.

H3: Öğrencilerin ailelerinin yaşadığı bölge ile saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutları (fiziki saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

H3'yi test edebilmek için Anova Testi yapılmıştır, testin sonuçları Tablo 7'de verilmiştir:

Tablo 7. Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarının Yaşadıkları Bölgelere göre Anova Sonuçları

ANOVA – Saldırganlık

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Karesi	F	Sig.
Fiz.S.	Gr.Arası	172,215	4	43,054	0,730	0,572
	G. İçi	14450,521	245	58,982		
Düşm.	Gr.Arası	92,097	4	23,024	0,650	0,627
	G. İçi	8678,639	245	35,423		
Öfke	Gr.Arası	218,761	4	54,690	1,965	0,100
	G. İçi	6819,755	245	27,836		
Söz.S.	Gr.Arası	1686,017	4	19,339	1,380	0,241
	G. İçi	73249,167	245	14,012		
Genel Sald.	Gr.Arası	77,356	4	421,504	1,410	0,231
	G. İçi	3432,920	245	298,976		

Tablo 7 incelendiğinde tüm p değerlerinin 0,05'ten büyük olmasından dolayı ($p>0,05$) öğrencilerin yaşadıkları bölgeler ile saldırganlık boyutları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

H4: Öğrencilerin baba eğitim durumları ile saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutları (fiziki saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

H4'ü test edebilmek için Anova Testi yapılmıştır, testin sonuçları Tablo 8'de verilmiştir:

Tablo 8. Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarının Baba Eğitim Düzeyine Göre Anova Sonuçları
ANOVA – Saldırganlık

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Karesi	F	Sig.
Fiz.S.	Gr.Arası	4531,842	5	169,958	3,011	0,012
	G. İçi	70403,342	244	56,446		
Düşm.	Gr.Arası	214,598	5	906,368	1,224	0,298
	G. İçi	8556,138	244	288,538		
Öfke	Gr.Arası	424,327	5	84,865	3,131	0,009
	G. İçi	6614,189	244	27,107		
Söz.S.	Gr.Arası	83,889	5	16,778	1,195	0,312
	G. İçi	3426,387	244	14,043		
Genel Sald.	Gr.Arası	849,790	5	42,920	3,141	0,009
	G. İçi	13772,946	244	35,066		

Tablo 8 incelendiğinde %95 güven düzeyinde p değerlerine bakarak öğrencilerin baba eğitim düzeyleri ile fiziksel saldırganlık, öfke ve genel saldırganlık puanları arasında anlamlı bir fark bulunduğu söylenebilir. Tukey testi incelendiğinde en yüksek farklılık öfke boyutunda okuryazar olmayanlarda en düşük puan ise ilkökul ve ortaokul mezunu olan babaların çocuklarında görülmüştür.

TARTIŞMA ve SONUÇ

1996 yılında yayınlanan bir rapora göre sadece ABD'de her yıl 2 milyondan fazla fiziksel şiddet problemi yaşanmaktadır. Aynı rapora göre her yıl ABD'de kişilerin maruz kaldıkları sözlü saldırı vakası 16 milyonu geçmektedir. Bulatao ve VandenBos 1992 yılında ABD'de işlenen 668,000 şiddet suçunun % 15.1'inin işyerinde gerçekleşmiş olduğunu tespit etmişlerdir (Gül, 2010). Gençler tarafından yapılan kanuna aykırı işlerin başında ise hırsızlık, çevreyi ve eşyaları tahrip etme, tecavüz, saldırı ve cinayet gelmektedir. Bu tür suçları işleyen gençlerin sayısında başta A.B.D olmak üzere çeşitli Batılı ülkelerde yıldan yıla artış görülmektedir. Cinsiyetler arasında bu tür suçlara eğilim açısından bir farklılık görülmektedir.

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Demografik Değişkenlerine İlişkin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi

250 meslek yüksekokulu öğrencisi üzerinde uygulanan saldırganlık ölçeği sonuçlarına göre; demografik değişkenlerden en fazla cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Genel saldırganlık puanları; kızlarda 79,85 iken, erkeklerde 85,42'dir. Yapılan T- testi sonuçlarına göre sırasıyla fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık ve genel saldırganlık eğilimleri erkek öğrencilerde kız öğrencilere göre daha fazladır. Daha önce yapılan birçok çalışma da bu hipotezimizi doğrulamaktadır.

Yapılan araştırmalar, saldırgan davranışın genellikle erken gelişim dönemlerinde kazanıldığını ve erkeklerde saldırgan davranışların kızlara oranla daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Fuat&Him, 2013).

Saldırganlık ile demografik değişkenlere ilişkin bir diğer ilişki gelir düzeyi arasındadır. En az gelire sahip öğrencilerin sözel saldırganlıkları en fazladır. En yüksek gelire sahip öğrencilerin sözel saldırganlıkları ise en az düzeydedir.

Öğrencilerin baba eğitim düzeyleri ile öfke alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. En yüksek farklılık öfke boyutunda okuryazar olmayanlarda en düşük puan ise ilkokul ve ortaokul mezunu olan babaların çocuklarında görülmüştür.

Diğer demografik değişkenler ile saldırganlık ve saldırganlığın alt boyutları Anova testi ile analiz edilmiş olup herhangi birinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Öğrencilerin ailelerinin yaşadığı bölge ile saldırganlık arasındaki analiz sonucu yukarıda tablo ile verilmiş olup anlamlı farklılığın olmadığı belirtilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin büyüdüğü yer, öğrenim gördükleri bölüm, anne eğitim düzeyi ve yaşlarına ilişkin bir farklılık yoktur.

Literatürde yapılan diğer çalışmalara baktığımızda saldırganlığı bağımlı değişken olarak alan bir çalışmada; özel okullarda saldırganlığın daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Özel okullarda fiziki saldırganlık daha fazlayken, devlet okullarında ise sözel saldırganlığın özel okullara göre daha fazla yaşandığı belirtilmektedir. (<http://www.haberturk.com/saglik/haber/620368-ozel-okulda-saldirganlik-daha-fazla>).

Araştırmalar, akranlarınca zorbalığa maruz kalma ile anksiyete ve depresyon, sosyal uyumsuzluk, yakın akran ilişkilerinden yoksun kalma ve yalnızlık arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Bu sorunlar, mağdur olan çocukları, psikolojik ve sosyal gelişimleri açısından risk altına sokabilmekte ve öğrencilerin kendilerini güvende hissetmedikleri ve öğrenmeye odaklanamadıkları bir okul ve sınıf atmosferi yaratmaktadır (Uzbaş, 2009).

Bir diğer çalışma ise bize, duygusal olan kişilerin stresli yaşantıları daha fazladır; çünkü bu bireyler kendini düzenlemede yetersiz düzeydedirler. Bu yüzden saldırgan davranışlar sergileme olasılıkları yüksek olduğunu göstermektedir (Sharron 2005).

Çeşitli teorisyenlere göre saldırganlık hakkında değişik teoriler ortaya atılsa da saldırganlığın altında yatan temel nedenin bireyin psikolojik ve sosyolojik olgunluğu olduğu savunulur. Saldırgan bireyler psikolojik ve sosyal açıdan eksiklikler ve bu eksikliklerini gidermek için saldırgan davranışlar sergiledikleri ifade edilmektedir Diğer taraftan yaş ile sözel saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırmada elde edilen diğer bir bulgu ise ergenlerin yaşları arttıkça genel saldırganlık ve atak, dolaylı, sinirli, negatif saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki görülmüştür (Kesen, 2001). Bununla birlikte yüksek oranda saldırganlık antisosyal davranışların en belirgin özelliğidir (Karahan vd. 2009).

KAYNAKÇA

Ağlamaz, T., Karahan, T. F. ve Özcan, K. (2009). Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne babanın birliktelik durumu,öz üvey oluşu ve yaşamda öncelikle en önemli değer algısı açısından incelenmesi. Eğitim Fakültesi Dergisi 12(1), 211-229.

Akçay, D. ve Özcebe, H. (2012). Televizyonun okul öncesi dönemdeki çocukların saldırganlık davranışına etkisi. *Çocuk Sağlığı Hastalıkları Dergisi*, 55, 82-87.

Aksel, E. Ş. ve Kaplan, B. (2013). Ergenlerde bağlanma ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 1 (1).

Alp, M. ve Eraslan, M. & Atay, E. & Özmutlu, İ. (2014). Düzenli spor yapan ve yapmayan çocukların sosyo-demografik özelliklerine göre saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi, e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1).

Berkovitz, L. (1990). On the formation and regulation of anger aggression: A cognitive- eoassociationistic analysis. *American Psychologist*, 45(4), 494-503.

Bridewel, W. B. & Chang, E. C. (1997). Distinguishing between anxiety,depression and hostility: relations to anger-in, anger-out and anger control. *Personality and Ondividual Differences*, 22(4), 587-590.

Buss, A. H., & Perry, M. P. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.

Can, S. (2002). "Aggression questionnaire" adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Uzmanlık Tezi, Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Servis Şefliği: İstanbul.

Campbell, A., Muncer, S. & Bibel, D. (1985). Taxonomies of aggressive behavior: A preliminary report. *gressive Behavior*, 11, 216-222.

Ceylan, D. (2012). Besyo öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Spor Yöneticiliği Bölümü.

Cüceloğlu, D. (1994). İnsan ve davranış,psikolojinin temel kavramları. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çiftınar, B. (2003). Dil ve sözel şiddet. Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, 5, 45- 56.

Fuat, N. & Him, T. (2013). Üniversite öğrencilerinin internet kullanım durumları ve saldırganlık düzeyleri arasındaki korelasyon: GAÜ psikoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü öğrencilerinde internet kaynaklı tutum değişiklikleri. II.International Conference on Communication, Media, Technology and Design, 392-396.

Gül, H. (2010). Saldırgan davranışlar ve örgütsel mağduriyet üzerine kavramsal bir araştırma. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (18), 91-98.

Gültekin, F. (2011). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin öfke ve saldırganlık düzeylerinin azaltılması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (41), 180-191.

Hasta, D. ve Güler, M. E. (2013). Saldırganlık: kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (1).

Karataş, Z. (2009). Bilişsel davranışçı teknikler kullanılarak yapılan öfke yönetimi programının ergenlerin saldırganlığını azaltmadaki etkisi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (26), 12-24.

Kesimli, İ.G. (2013). Saldırganlık ve Vandalizm. *Elektronic Journal of Vocational Colleges*, 157-170.

Kuru, E. ve Var, L. (2009). Futbol seyircilerinin spor alanlarındaki saldırganlık davranışları hakkında betimsel bir çalışma. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10 (2), 141-153.

Poggenpoel, M. & Mybrugh, C.P.H. (2002). The lived-experience of aggression in secondary schools in South Africa. *Education*, 123 (1), 161-167.

Sharron, M. C. (2005). Dating violence prevention in middle school and high school youth. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 18 (1), 2-9.

Şahin, E. S. & Owen, K. F. (2009). Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (32), 64-74.

Tutkun, E. & Güner, B.Ç. & Ağaoğlu, S.A. & Soslu, R. (2010). Evaluation of aggression level of individuals participating in team individual sports. *Journal of Sports and Performance Research*, 1 (1), 23-29.

Uzbaş, A. (2009). Okul psikolojik danışmanlarının okulda saldırganlık ve şiddete yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9 (18), 90-110.

Yıldız, S.A. (2004). Ebeveyn tutumları ve saldırganlık. *Polis Bilimleri Dergisi*, 6, 3-14.

<http://www.haberturk.com/saglik/haber/620368-ozel-okulda-saldirganlik-daha-fazla>

DAĞITILMIŞ KAMU HİZMETİ MODELİ BAĞLAMINDA KAFKAS ÜLKELERİNDEKİ KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ AZERBAIJAN ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN ANALİZİ

ANALYSIS OF DISTRIBUTED MODEL FOR PUBLIC SERVICE IN THE CONTEXT OF PUBLIC SERVICE BROADCASTING IN THE CAUCASUS: EXAMPLE OF AZERBAIJAN

Gönül CENGİZ¹

ÖZET: 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldıktan sonra özgürlüğüne kavuşan ülkeler yayıncılık alanında da özgürleşme girişiminde bulunmuşlardır. Bu girişimlerden biri de demokrasi gereği kamu hizmeti yayıncılığı anlayışının ortaya çıkması idi. Uygulamaya konulduğu dönemlerden itibaren birçok bağımsız post Sovyet ülkelerinde kamu yayıncılığı yayın ilkeleri konusunda başarılı olamamıştır.

Bu çalışmada amaç, Azerbaycan timsalinde Kafkas ülkeleri kamu yayıncılığı hizmetinin gelişimini kamu yayıncılığı ve modelleri kavramı bağlamında araştırmaktır.

Sovyet döneminde kamu hizmeti yayıncılık anlayışından uzak olan bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uluslararası kamu hizmeti modellerini örnek almaya çalışmışlardır. Fakat liberal bir yayıncılık anlayışına sahip olmaya çalışılsa da, ülkelerdeki rejimler gereği bu pek de mümkün olamamaktadır.

Kafkas ülkelerindeki kamu yayıncılığı analiz yöntemi ele alınarak incelenmiştir. Aynı zamanda yapılan bu çalışmanın sonucunda Azerbaycan Cumhuriyetindeki kamu kanalının tamamen dağıtılmış kamu hizmeti modelinde tezahür ettiği görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Kamu Yayıncılığı, Kamu Yayıncılık Modelleri, Azerbaycan Kamu Yayıncısı

ABSTRACT: Countries gained freedom after the collapse of the Soviet Union in 1991 have attempted emancipation in the broadcasting field. The need of democracy one of these initiatives were the emergence of the concept of public service broadcasting. Since the period in which they put into practice in several independent post-Soviet states did not succeed in public broadcasting programming principles.

The purpose of this study is to investigate the development of public broadcasting service in the Caucasian like Azerbaijan in the context of the concept of public broadcasting and models.

These countries were far away from concept of public service broadcasting in the Soviet era, but after gaining their independence they tried to follow the models of international public services. However as required by the regimes in these countries, tries to have the liberal broadcasting concept can be hardly possible.

¹ Araştırma Görevlisi Dr., Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, gonulcengiz88@gmail.com

Public broadcasting in the Caucasian countries will be examined by the method of analysis. At the same time the results of this study, in Azerbaijan entirely of public channel is manifested in distributed model of public broadcasting service.

Keywords: Public Broadcasting, Public Broadcasting Models, Azerbaijan Public Broadcasting

GİRİŞ

Avrupa Ülkelerinde 1980'lerden itibaren "kültür – temelli" politika sürecinden "ticari – merkezli" politika sürecine doğru bir değişim yaşanmasının ardından, kamu hizmeti yayıncılığindeki krizden farklı olarak, Kafkasya'da kamu hizmeti yayıncılığının neredeyse tüm oluşumu boyunca devletle kurduğu organik bağlar, kamusal yayıncılığını değişik hükümetlerin müdahalelerine karşı savunmasız bırakmış ve bu ülkelerdeki kamu yayıncılığının gelişim süresi boyunca çoğulcu ve çok sesli bir iletişim düzeninin ihtiyaçlarıyla uyumlu özerk ve tarafsız bir kurumsal yapıdan çok uzakta kalmasına yol açmıştır.

Avrupa'daki örneklerinden farklı olarak; "siyasal" ve "ticari" çıkarlara karşı önemli bir güç odağı konumundan hareket edebilen ve art alanında sağlam bir kamu hizmeti yayıncılığı olarak gelişen bir kamusal yayıncılık modeli, Kafkas ülkelerinin tartışma gündeminde, sınırlı bile olsa yer al(a)mamıştır. Bu bağlamda, Kafkasya'da yer alan ülkelerden biri olan Azerbaycan için ayırt edilmesi gereken sorunlardan biri de kamu hizmeti yayıncısının karakteristik niteliğinden kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği ölçeğinde kamu hizmeti yayıncılarının karakteristik niteliklerini değerlendiren Espen Ytreberg (2002: 759), kamu hizmeti yayıncılarını "karizmatik", "bürokratik", "avangarde" ve son olarak "tekelci paternalist" olarak ayırt eder. Gerçekte, kamu hizmeti yayıncıları için kamu yararı ve kamu çıkarını nasıl ele aldıklarından bağımsız olmayan söz konusu sınıflandırma çabası bu ülkelerdeki kamu yayıncılığı söz konusu olduğunda, kamu çıkarının bürokrat elit ve egemen iktidar tarafından belirlendiği "bürokratik model" olarak değerlendirilmesi gerekir. Gerçekten de, Kafkasya'daki kamu yayın kuruluşları, ilk yayın hayatını izleyen dönemden itibaren siyasal iktidarlar ve kamu hizmeti yayıncılığı arasındaki ilişkilerde olduğu kadar, toplumun birçok kesimi ile kurduğu ilişkilerde de anlamlı sorunlarla karşılaşmış ancak kamu çıkarı kavramının nasıl değerlendirilebildiği çok da açık olmamıştır. Ancak, bu ülkelerdeki kamu yayın kuruluşlarının örgütlenme ve personelden kaynaklanan yetersizlikleri ve hem bölgesel farklılıkların dikkate alınmadan gerçekleştirilen programcılık ve ilkel yapıım koşulları hem de siyasal iktidarlara iç içe geçmiş yapısı eleştirilerin merkezindeki bir kamu hizmeti yayıncılığı modelini ortaya çıkartmıştır.

Uzun yıllar boyunca bir Sovyet cumhuriyeti olarak, Sovyetler Birliği sınırları içinde varlığını sürdürmüş olan Azerbaycan bağımsızlık sürecinin ilk yirmi yılını önemli reform yılları olarak geride bırakmıştır (Budak, 2011: 2). Komünist sistemi boyunca etkili olan, komünist partinin bir yayın organı olarak onun amaçlarına hizmet edecek şekilde çalışan ve kitle iletişim araçlarının hükümetin politikalarına müdahale etmeyen aksine onun amaçlarını destekleyerek geliştiren ve egemen gücün egemenliğini pekiştiren yapısı (Vural, 1994: 29) bağımsızlık sonrası farklı bir yapılanmaya yönelmiştir. Bu farklı yapılanma medya alanında, geçiş sürecindeki tüm cumhuriyetlerde, ideal olarak basın ve ifade özgürlüğüne dayalı ve demokratik ölçütlere yönelmiş bir kitle iletişim sisteminin oluşturulması anlamına gelmektedir. Ancak süreç boyunca eski sistemin izlerinin hemen ve tümüyle silinmediği görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması Güney Kafkasya'daki devletleri bağımsızlık konusunda hazırlıksız yakalamış, tüm cumhuriyetlerde özellikle demokratikleşme alanında önemli sorunlarla karşılaşmıştır.

Demokrasiye geçiş sürecinin sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi ise her şeyden önce demokratik ölçütlere göre yapılandırılmış kamu hizmeti yayıncılığına ihtiyaç duyar. Demokratik

Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli Bağlamında Kafkas Ülkelerindeki Kamu Hizmeti Yayıncılığının Azerbaycan Örneği Üzerinden Analizi

ölçütlerden kastedilen, sağlıklı, özgür, tarafsız ve sorumlu bir kamu yayıncılığı anlayışının oluşturulması ve yerleştirilmesidir. Sağlıklı bir demokrasinin yaşatılması ve geliştirilmesinde de bu yapılanmanın önemi büyüktür (Budak, 2011: 2).

Güney Kafkasya'daki tüm ülkelerde, kamu televizyon ve radyo yayın hizmeti kurmak için bir mekanizma genel mevzuatta ve medya kanunlarında belirtilmektedir:

1. Azerbaycan: Kamu Televizyon ve Radyo Yayıncılığı 28 Eylül 2004 Tarihli Kanun.
2. Ermenistan: Bölüm IV, "Kamu Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Şirketi" 20 Kasım 2000 Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Kanunu ve Ermenistan
3. Cumhuriyeti Anayasasının 27. Madde, 5 Haziran 1995 Tarihli Kanun. Gürcistan: Bölüm III, 24 Aralık 2004, "Kamu Yayıncılığı Hizmet".

Aynı zamanda bu yasalar sayesinde Kafkas ülkelerindeki kamu yayın kuruluşları mali açıdan da doğrudan hükümete bağımlı hale getirilmiştir. Böyle olunca da, buradaki kamu yayıncıları iktidarın çıkarlarını göz önünde bulundurmamak zorunda kalmaktadır.

KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ TANIMI

Kamu hizmeti yayıncılığının tanımlanmasında, onun ayırt edici özelliklerinin ortaya konulmasında karşılaşılan bir başka önemli zorluk, sınırların tam olarak çizilememesidir. Bir başka ifadeyle Türkiye gibi ülkelerde kamu hizmeti yayıncılığını tanımlamaya girişirken mevcut gerçekliğin (TRT'nin durumunun) kimi noktalarıyla tarihsel olarak kamu hizmetinden izler taşımasının, kimi noktalarıyla (ağırlıklı olarak) devlet yayın sistemlerin yapısal unsurlarını içinde barındırmasının yarattığı teorik sıkıntılardır söz konusu olan. Bu nedenle mevcut durumu daha iyi aydınlatmak için öncelikli olarak her iki sistemi tanımlamakla işe başlanacaktır (Yılmaz, 2010: 46).

Erol Mutlu, kamu hizmeti yayıncılığının ulusallık fikriyle sıkı sıkıya bağlı olup, bir memlekete özgü kültürel özelliklerin tüm vatandaşlarca paylaşılır hale geldiği, kültürel ve siyasal bütünlüğe tehdit oluşturan unsurları dışlayan, en azından bu unsurların sızmasına veya hakim hale gelmesine direnen, memleket halkını, bilgili, eğitilmiş, kültürlü, bilinçli vatandaşlar haline getiren ve hem piyasadan hem de devletten bağımsız olarak iş gören yayıncılık olduğunu belirtmiştir (Mutlu, 2001: 25). Kamu yayın kurumunun üzerine düşen görevleri yerine getirebilmesi için, en önemli koşulun devletten bağımsız çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Kamu hizmeti yayıncısının nesnel ve güvenilir bir kitle iletişim aracı olabilmesi için mali, idari ve editöryal açıdan bağımsız olması şarttır.

Kamu hizmeti yayıncılığını ticari yayıncılıktan ayırarak kamusal yarar sağlayan önemli farklılıklardan birisi de çeşitliliktir. Kamu hizmeti yayıncılığına geçiş sürecindeki ülkeler, yetersiz profesyonelliğin, kamu hizmeti misyonunun anlaşılmasının, yetersiz finansmanın, yayıncılık yönetimine yapılan siyasi müdahalelerin ve toplumda kamu hizmeti televizyonculuğunun ayırıcı özellikleri hakkındaki farkındalık düzeyinin düşük oluşunun sıkıntılarını çekmektedirler.

Kamu hizmeti yayıncılığı, demokratik-hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda tarafsızlık ve siyasetler üstü yayıncılık niteliğine sahiptir. Halkın eğitim-kültür, sanat ve bilgilendirme gereksinimini karşılamak, kamu hizmeti yayıncılığının en önemli görevleri arasında yer almaktadır. Ulusal birlik ve bütünlüğün korunup geliştirilmesi, temel hak ve özgürlüklerden yurttaşların yararlanabilmesi için gerekli bilinçlendirmenin yapılması, laik bir devlet düzeninin savunulması, sosyal devlet anlayışının benimsenmesi kamu hizmeti yayıncılığında temel yayın politikaları olmalıdır (Akgüner, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019014881/1019014091>: 288).

Ancak, kamu hizmeti yayın modeli konusunda da farklı bakış açıları vardır. Bir dönem TRT Genel Müdürlüğü yapmış olan Tayfun Akgüner'in tanımlaması bunlardan biridir:

“Kamu hizmeti yayıncılığı modeli ise, az önce sayılan iki farklı modelin dışında, özgün bir yayın türü-rejimi- olarak ele almak doğru olacaktır. Kamu hizmeti modelinde, yayın kuruluşunun Devlet tarafından kurulması ve yayınların Devlet tarafından belirli kriterler (ölçütler) doğrultusunda denetlenmesi söz konusu olabilir. Ancak, kamu hizmeti yayıncılığı, demokratik ilkeler doğrultusunda tarafsızlığı, siyasetler üstü yayıncılık niteliğini, temel almakta ve halkın eğitim-kültür gibi, doğru ve tarafsız haber alma hakkı gibi, ulusal birlik ve bütünlüğün korunup geliştirilmesi gibi beklentileri karşılamak üzere yayın politikasını oluşturmaktadır. Kamu hizmeti yayıncılığı, yurttaşların temel insan hak ve özgürlüklerinden azami ölçüde yararlanmak üzere bilinçlendirilmesini, devlet ile birey arasında diyalog zemininin yaratılmasını, devletin maddi ve teknik imkânsızlıklar nedeniyle, eğitim-kültür hizmetlerini götüremediği yörelere bu hizmetlerin yayın yoluyla ulaştırılmasını, temel pratik bilgilerin taşınması ile toplumsal yaşamın kolaylaştırılmasını, estetik değerlerin, beğeni düzeyinin yükseltilmesini ve daha pek çok sosyal amaçlı hizmeti hedeflemektedir” (Akgüner, 1996: 10)

DEVLET YAYIN SİSTEMİ

Kamu hizmeti yayıncılık sistemi ile karıştırılan yayın biçimlerinden biri de devlet yayın modelidir. Ulusal yayın sisteminde (National System), yayın kanalları doğrudan ya da dolaylı olarak devletin elinde bulunur ve kamu yararına yayın yapılır. Yayın kanallarının siyasal erk ile ilişkisi yasalar ile belirlenmiştir. Geliri devlet tarafından, onun koyduğu kurallar çerçevesinde devlet bütçesinden ya da televizyon hizmetlerinden yararlanma karşılığı olarak ruhsat ücretlerinden sağlanır. Yayın kanalları giderlerini karşılamak için devletten elde edebileceklere bütçeye ek olarak ya reklamlara yer verirler ya da gelir elde etmek üzere diğer faaliyetlerde (program satışı gibi) bulunurlar (Aziz, 2006: 92)

Devlet yayın sistemlerinde hükümet ya da siyasi iktidarı elinde tutan güçler, yayın kurumlarını büyük ölçüde denetler. Bu sistem ülkeden ülkeye farklılık gösterse de iktidar sahipleri, kendi politikalarını halka benimsetmek amacıyla yayın kurumlarından yararlanırlar. Otoriter ülkelerde devletin yayın kurumlarını denetimi doruk noktasına ulaşır. Bu yayıncılık sistemlerinde radyo ve televizyon kurumlarında muhalif unsurların kendilerini ifade etmelerine olanak tanınmaz. 1990'dan önce Doğu Bloğu ülkelerinde bu yayın sistemi uygulanıyordu (Yılmaz, 2010: 47). Özellikle, Sovyetler Birliği zamanında birlik ülkelerinde bu sistem uygulanmaya başlamıştır.

KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI MODELLERİ

Karol Jakubowicz (2004: 280), Avrupa Birliği medya siyasasında kamu hizmeti yayıncılığı bağlamındaki sorunları aşağıdaki gibi maddeleştirmektedir:

1. Kamu hizmeti yayıncılığına dair belirgin ve anlamlı bir tanımın geliştirilmemiş olması.
2. Kamu hizmeti yayıncılığına dair politika araçlarının birden daha çok resmi yasa altında toplanmış olması ve en önemlisi.
3. Kamu hizmeti yayıncılığı ile bu yayın biçiminin dışında yer alan kamusal faaliyetler arasında anlamlı, uygun ve belirgin bir ayrımın geliştirilmemiş olması.

Avrupa Birliği medya siyasasının temel sorunlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda da, kamu hizmeti yayıncılarının toplumsal sorumluluğu, finansman biçimi, düzenleyici otoriteler ile olan ilişkisi giderek belirginliğini kaybetmektedir. Avrupa Birliği medya tartışmaları içerisinde

Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli Bağlamında Kafkas Ülkelerindeki Kamu Hizmeti Yayıncılığının Azerbaycan Örneği Üzerinden Analizi

kamu hizmeti yayıncılığı modelleri yer almaktadır. Aşağıdaki tablo'da kamu hizmeti yayıncılığının modelleri ve onların tanımı yer almaktadır:

Ek Tablo: 1. Kamu Yayıncılık Modelleri

DAĞITILMIŞ KAMU HİZMETİ MODELİ

Kafkas ülkelerinde uygulanan kamu yayıncılık modeli "Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli"dir. Dağıtılmış kamu hizmeti yayıncılığı, kamu hizmeti yayıncılığı için görevlendirme ve sorumluluğun tek bir yayıncılık ile sınırlı olmaması anlamına gelmektedir - genellikle "kamu hizmeti yayıncılığı" olarak adlandırılır ancak bir ülkenin yayın sistemindeki tüm yayıncıların, ulusal çıkar konuları adına kendi programlamalarına kota koymaları için yasal sorumluluğa sahip olması beklentisini kapsayacak şekilde genişletilmiştir, yani programlama, kamu hizmeti yayıncılığının temel ilkeleri ile uyumludur. Bu model siyasi (örneğin demokrasinin genişlemesi), ekonomik, eğitimsel sosyal ya da kültürel olarak ulusal kalkınmaya katkıda bulunmayı hedeflemektedir (Fourie, 2010: 8).

Dağıtılmış kamu yayıncılığının gelişim, eğitim, ulus inşası, kültürel ve sosyal donanımına katkıda bulunarak, aynı zamanda hükümet ve diğer siyasi müdahale riskinin az olmasını umut ederek yayıncılığı yapabilir olması, öte yandan yönetsel ve finansal sorunları daha etkin bir şekilde ele alabilir olması onu Kafkasya ile özdeşleştirmektedir.

Kafkasya'da kamu yayıncılığının sürekli rahatsız edilmesi ve bu yayıncılık hakkında yeni bir bakış açısı gerektiren yeni medya ortamı sorunlarına ek olarak, dağıtılmış kamu yayıncılığı hizmeti aynı zamanda, post modern ve sosyal semiyotik medya teorisinin geçmişine karşı da teşvik edilebilmektedir. Dağıtılmış Kamu Yayıncılığı modelinde asıl vurgu; bölünmüş, karma, çeşitli, metinler arası, genelleyici kitle iletişim fenomeni olan yayıncılık üzerine ve ayrıca yayıncılığın her yerde birden bulunma ve medya alanında kendi varlığının bir parçası olma anlamı üzerinedir.

Modelin daha önemli ayrıntıları, örneğin programlamayı, finansmanı, vb. tanımlamak için yönetim, finansman, değerlendirme, izleme ve parametrelere ilişkin yönler; hala Kafkasya'da, Kafkas perspektifinden ve Kafkasya bağlamını dikkate alarak araştırılması gereken yönlerdir.

Kamu Hizmeti Yayıncılığının, Kafkas toplumundaki paradoksları, Birinci Dünya medya sistemi ve Kafkasya kamu hizmeti yayıncılığında gerçekleşen değişiklikleri, sorunları ve problemleri yukarıdaki düşünceler ışığında ele alındığında, dağıtılmış kamu hizmeti yayıncılığı, çok kültürlü, çok ırklı ve çok dilli Kafkasya için bir model olarak zorlayıcı bir şekilde motivasyon kaynağı olabilir.

AZERBAYCAN'DA KAMU YAYINCILIĞI VE DAĞITILMIŞ KAMU YAYINCILIĞI MODELİNİN ANALİZİ

İster Sovyetler Birliği döneminde, isterse de bağımsızlık kazanıldıktan sonraki yılların yasal boşluğundaki yeni dönemde Azerbaycan'da özgür medya, özgür iletişim anlayışı hep askıya alınmış, toplum, kendisine hizmet edecek, kendi sesini duyurabilecek kamu işlevini yerine getiren ve gerçek gazetecilik ve yayıncılık anlayışı sergileyen iletişim araçlarından hep mahrum bırakılmıştır.

Uzun yıllardan beri Azerbaycan izleyicisinin istediğini, ne devlet ne de özel televizyon yayınlarından alamadığını belirten Muharremli (2003: 144), "Bu yüzden de ekranlarda özgür ve objektif enformasyonun, keza edepi ve entelektüel tartışmaların tadına vardıkça bizim izleyici

toplumsal televizyonun önemini daha çok kavramaktadır” diye özetleyerek toplumsal yayıncılığın gerekliliğinden bahsetmektedir.

Ülkede kamu yayıncılığının oluşturulması ve toplumsal demokratikleşme sürecinin geliştirilmesi adına Avrupa Konseyi’nin talebi gereği (Muharremli, 2003:133) başlatılan altyapı çalışmalarının sonucunda kurulan İçtimai (Kamusal) Televizyon ve Radyo Yayınları Şirketi 29 Ağustos 2005 yılında faaliyete başlamıştır.

Azerbaycan gerçeklerinin, Azerbaycan halkının tarihinin, milli mücadelesinin, halkın ölmez müziğinin, edebiyatının, onun büyük ananesinin bu toplumsal televizyon ve radyodan daha aydın gösterileceği ve sesleneceği inamla ifade edilmekte idi (Alizade, Muharremli, 2006: 65-66).

Bu sözler genel olarak yeni kurulan bir kurumun- İçtimai Televizyon ve Radyo Yayınları Şirketi’nin- adına söylenmekteydi.

Avrupa Konseyi’ne üyeliğin bir şartı gereği Azerbaycan’da kamu yayıncılığının (toplumsal yayıncılık) oluşturulması konusunda tartışmalar yaklaşık dört yıl sürmüştür. Bu tartışmalardan biri ve en önemlisi de Azerbaycan’da planlanan kamu yayıncılığı modeli konusunda yaşanmıştır. İlk başlarda Fransa ve Rusya modeli ileri sürülse de, kabul görmemiş, ardından Almanya modeli tartışılmış ve bu da çeşitli sebeplere göre cazip gelmemiştir. Tartışmalar sonucunda kamu yayıncılığı konusunda devletin finanse ettiği ve yayınlarının bağımsız Yayın Kurulu tarafından yönetildiği Hollanda modeli kabul görmüştür (Muharremli, 2003:147).

Nihayet 9 Ocak 2004 yılında “Toplumsal Televizyon ve Radyo Yayınları Hakkında Kanun”, Parlamento’dan geçmiş, ama aynı yılın Mart ayında cumhurbaşkanı tarafından veto (Azerbaycan tarihinde ilk veto) edilmiştir. Bazı düzeltmeler sonrasında içeriği yeniden oluşturulan bu kanun 9 Kasım 2004 tarihinde resmen kabul edilmişti (İnternyus Azerbaycan Toplumsal Birliği Yayınları, 2005: 20-21). Bu kanunla aynı zamanda İçtimai TV ve Radyosu’nun yayınlarını denetleyecek İçtimai TV ve Radyo Yayın Kurulu da oluşturulmuş ve bu kurul İçtimai Televizyon’un yayına başladığı günden (29 Ağustos 2005) yılından itibaren de faaliyetine başlamıştır.

Bu gelişmeler sonucunda 29 Ağustos 2005’ten itibaren yayına başlayan İçtimai Televizyon (İTV) ülkede umut doğurmuştur (Alizade, Muharremli, 2006: 116). Bu umut ne zamandan beri demokratik, seviyeli, kaliteli ve gerçek kamu yayıncılığı hasretini çekmiş bir halkın umududur aslında. Bu umudun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini, bu kurumun bundan sonraki yayın hayatı gösterecektir. On senedir yayınlarını sürdüren bu kanal, habercilik alanında sözünü “Carçı” haber bülteni ile demeye çalışmaktadır.

Ayrıca haber programlarında dış haberlere ağırlık veren dört ulusal televizyon istasyonlarından biri olan İTV’nin ilk yayın ayı içerisinde (1 Eylül–30 Eylül 2005) haber programlarında dış haber oranının %30,6 olduğu belirtilmektedir. Bir röportajında İTV’nin bir aylık yayın faaliyetini değerlendiren iletişim bilimcisi Gulu Muharremli, bu kurumun yayına başlamasını toplum için önemli bir adım olarak değerlendirse de, özellikle kurum çalışanlarının bu kamu yayıncılığı anlayışından haberdar bile olmadığını belirterek yayın politikasının doğru ve açık belirlenmediğini ve televizyonun haber bülteni “Carçı”nın da habercilikte çok zayıf kalarak ülkenin haber manzarasını yansıtmadığını (Knyazgızı, 2005: 5) vurgulamaktadır.

Azerbaycan Kamu Yayın Kuruluşu’nun işleyişini apaçık bir şekilde etkileyen Azerbaycan toplumunun karmaşıklığı ve çelişkilerinin dışında kamu yayıncısının başarısızlığı için üç ana neden sıralanabilir: 1) Hükümetin yayıncının bağımsızlığı ve özerkliğini sürekli tehdit etmesi (veya yönetimine karışma); 2) kötü yönetim; 3) yetersiz finansman ve finansal yönetim.

Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli Bağlamında Kafkas Ülkelerindeki Kamu Hizmeti Yayıncılığının Azerbaycan Örneği Üzerinden Analizi

Araştırmanın amacı, hükümet denetimi altında dağıtılmış Kamu Hizmeti Yayıncılığının sorunlara olası bir çözüm olarak getirilmesini gerekçelendirmek olduğundan Azerbaycan Kamu Yayıncısı için bu model en uygun model olarak görülmektedir.

Burada savunulan, sadece hükümet denetimi altında dağıtılmış kamu hizmeti yükümlülüğü ile Azerbaycan'ın üç katmanlı yayın sisteminin (kamu, özel ve devlet yayıncılığı) tamamen kapsanacağı düşüncesidir.

Ayrıca dikkati çeken önemli bir nüans da, Azerbaycan diğer Kafkas ülkelerinden farklı olarak eski geleneklerine sadık kalarak kamu yayıncısıyla beraber, devlet televizyonunun faaliyetini de sürdürmektedir. Oysa Ermenistan ve Gürcistan'da bunun yerini kamu yayıncılığı tutmaktadır.

SONUÇ

90'lı yılların başında medyanın serbestleşmesi istikametinde bir “patlamanın ardından, hükümetlerin son zamanlarda medya sektörü üzerindeki kontrolü yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Onların “sözcüsü” olan devlete ait medyayı ve çoğu zaman iktidarın fikirlerini yansıtan kamu yayıncılığını desteklemiş ve bağımsız yayın yapan medyanın gelişimine engel olmuştur. Kamu yayıncılığı Azerbaycan'da devlet kontrolü altında kalmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyetinde dağıtılmış kamu hizmeti yayıncılığının gelişimini, medya mensupları ve halkın yerine, organize, çalışma ana yükünün hükümet tarafından üstlendiği gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Bir yandan, Azerbaycan, Avrupa Konseyi'ne katılan bir ülkenin demokratik imajını korumak için çalışmakta; diğer yandan ise kamu televizyonunu kaldırmak için yeni mekanizmalar geliştirmektedir. Azerbaycan'da, kamu televizyonunun kurulması, devletin işlettiği televizyon yönetimi arasında olanlar da dâhil olmak üzere, yetkililer tarafından başlatılmıştır. Kabaca aynı tasarı, Gürcistan'da da uygulanmıştır.

Profesyonellik ve statü bakımından Güney Kafkasya ülkelerinde kamu yayıncılığının geleceği hâlâ belirsizdir ve kamu televizyonunun ekonomik refahı, ulusal bütçeye büyük oranda bağlıdır. Bu özelliği sayesinde kamu yayıncılığı politik açıdan aktif kesim bir kenara, geniş halk kitlelerinin de gereksinimlerini karşılamamaktadır. Durumu değiştirmek için, Güney Kafkasya ülkelerindeki kamu hizmeti televizyonunun açık tartışılması gerekmektedir, çünkü burada lider rolü kamu ve meslek kuruluşları, siyasi partiler ve hareketlerin yerine, hükümet yetkilileri oynamaktadır. Öte yandan şeffaf kamu televizyonu sistemi için ulusal bütçeye bağımlılıktan kaçınmak gerekmektedir.

Aynı zamanda bir kamu hizmeti türüne odaklanmak, hem mevcut kamu yayıncılığı politikasının karşı karşıya kaldığı çok sayıda çelişkiyi hem de kamu/özel sektör arasındaki, kültür/piyasa, hizmet/kar, ulusal/küresel, vatandaş/tüketici ve de kalite/miktarı arasındaki fikir ayrılıklarından kaynaklanan gerilimleri ele almanın ilk adımı olabilir. Bu, Azerbaycan Cumhuriyeti gibi gelişmekte olan bir ülkede tüm toplumu kapsayan sosyal sorumluluk ihtiyacını da tanıyabilir.

Diğer taraftan, erişim açısından, bir tür olarak kamu yayıncısına odaklanmak ve giderek artan bir şekilde kamu, özel ve devlet yayıncılığı arasında yapay bir ayırım gibi görünen şeyden kurtulmak, halkı/seyircileri (durumuna göre parçalanmış olarak) “sosyal açıdan daha sorumlu bir içerik” ile baş başa bırakabilir. Böylece, bilgi açısından zengin/fakir arasındaki ayırım sorununu çözmek için bir başlangıç yapılabilir.

Azerbaycan örneğinde olduğu gibi, Kafkasya ülkelerinin farklı siyasal ve yaşam durumları, kamu televizyonunun ekonomik durumu gibi farklı standartlar göz önüne alındığında,

Avrupa ülkelerinin geleneksel kamu televizyon modellerinin geçerli olabileceğini hayal etmek zordur.

Kamu televizyonu fikrinin ilanı ile kurulmasının tamamen farklı iki şeyler olduğu unutulmamalıdır.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi bölge ülkelerinde televizyon yayıncılığı Sovyetler Birliği dönemi ile yeni dönem arasında doğal olarak bir yığın bariz farklılıkların olduğu söze gerek bırakmamaktadır. Ama şu bir gerçektir ki, eskiden kapalı sistem çerçevesinde merkez Sovyet ideolojisine bağlı geleceğini göremeyen ve neredeyse “kör” faaliyet içerisinde bulunan bu üç ülkenin, yayıncılık alanında, yeni bağımsızlık döneminde ise bu sefer tek yönlü enformasyon akışı gibi uluslararası bir iletişim sorunu çerçevesinde egemen Batı ülkelerinin ve ABD merkezli oluşturulan tek tip yapay kültürün etkisi kendini göstermektedir.

Kafkas ülkelerindeki kamu yayıncılığı demokratik bir iletişim düzeni ve iletişim özgürlüğü bağlamında eleştirilerin odağında yer alması tam da, toplumun değişen beklenti, ihtiyaç ve çıkarlarıyla devletin resmi ideolojisi arasında bir kamusal uzam oluşturamamasından kaynaklanmaktadır. Bu devletlerdeki kamu yayın kuruluşlarının iktidar ve toplum arasında demokratik bir kamusal uzam oluşturmak yerine, devletin hatta daha da bir ileri giderek siyasal iktidarların ideolojisini taşıyan bir ideolojik araç olarak konumlanması, topluma karşı sorumluluklarını da giderek ikincil kılmaktadır. Öyle ki, kamusal kaynakların harcama biçiminin şeffaf olması, kamu hizmeti yayıncılığının neredeyse başlangıç yıllarından itibaren kamunun değil ancak siyasal iktidarın ideolojisinin taşındığı kanal olarak konumlanması kamu hizmeti yayıncılığının meşru temellerinin dahi sorgulanmasına yol açmaktadır. Mesela, devlet protokolüne paralel hazırlanan ana haber bültenleri, yasalara uymayan reklam süreleri bunlara örnek teşkil etmektedir.

Azerbaycan Kamu hizmeti yayıncısının, medya özgürlüğü ve kamuya karşı sorumluluk kavramlarını yeniden tanımlayacak biçimde yeni bir yayıncılık dönemine hazırlanması gerekmektedir. Bu şekilde bir değişim süreci; plüralist ve çok seslilik adına kanal sayısındaki artış üzerinden değil, kamunun yeniden düşünülmesi ve kamuya karşı sorumluluk ile yüzleşme üzerinden hayata geçirilecektir. Diğer taraftan, yalnızca bürokratik kontrol mekanizmasının değil bundan daha da önemli olan izleyicisinin yönetiminde yer aldığı bir kamu hizmeti yayıncısı, iletişim özgürlüğü için oldukça anlamlı bir işlevi yerine getirebilecektir.

KAYNAKÇA

AKGÜNER Tayfun (1996). http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi20/5-37.pdf, aktaran Dr. Mine Yıldız, “Siyasal İletişim Aracı Olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Televizyonu”, ss. 5-37, Erişim Tarihi: 11.04.2015.

AKGÜNER Tayfun (1998). “Kamu Hizmeti Yayıncılığı”, sayı 7, s.288, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019014881/1019014091>, ss. 285-296. Erişim tarihi: 10.01.2015

AZİZ Aysel (2006). *Televizyon ve Radyo Yayıncılığı*. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

BUDAK Leyla (2011). “Bağımsızlığının Yirminci Yılında Azerbaycan Medyasının Genel Durumu”, *Türkbilim Haziran*, sayı: 6, ss. 1-13.

ALİZADE Yalçın ve Muharremli Gulu. (2006). *Azerbaycan Efiri (Yayıncılık, Tarih ve Çağdaşlık)*. Nurlan Yayınları, Bakü.

FOURİE Pieter J (2010). *Distributed public service broadcasting as an alternative model for public service broadcasting in South Africa*, “*Communicare Volume 29 (2) December*, ss.1-25.

Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli Bağlamında Kafkas Ülkelerindeki Kamu Hizmeti Yayıncılığının Azerbaycan Örneği Üzerinden Analizi

İnternyus Azerbaycan Toplumsal Birliği Yayınları. (2005). Azerbaycan'da Enformasyon Araçlarının Genel Değerlendirilmesi. Bakü.

JAKUBOWICZ Karl (2004). "A Square Peg in a Round Hole: The EU's Policy on Public Service Broadcasting". European Culture and the Media: Channing Media-Channing Europe Series Volume 1 içinde. Ed: Ib Bondebjerg ve Peter Golding, Bristol: Intellect Books, ss.277-303.

KAYMAS Serhat (2013). "Kamu Hizmeti Ve Siyasal Despotizm Arasında Kamu Yayıncılığını Yeniden Düşünmek: 2002-2012 Kesitinde Türkiye'de Kamusal Yayıncılık", İletişim Çalışmaları Dergisi / Journal of Communication Studies, Sayı: 5, Haziran, ss. 84-130.

KNYAZGIZI Gültekin (2005). "İTV'nin Seviyesi Şimdilik Çok Aşağıdır" Azatlık Gazetesi, Sayı:Eylül, s.5.

MUHARREMLİ Gulu (2003). İçtimai Televizyon, Prensipler, Gerçekler, Perspektifler. BaküNeşr Yayınları, Bakü.

MUTLU Erol (2001). "Ne Olacak Bu Kamu Yayıncılarının Hali?", (der) D. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilyay Çelenk, Gülseren Adaklı, Medya Politikaları, Ankara: İmge.

YILMAZ Vacit Ertan (2010). "Kamu Politikası Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Hizmeti Yayıncılığının Analizi (1960-2006)", Ankara Üniversitesi, doktora tezi, danışman Prof. Dr. Metin Kazancı.

VURAL Sacide (1994). Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri. Özışık Matbaacılık, Ankara.

YTREBERG Espen (2002). "İdeal types in public service television: paternalists and bureaucrats, charismatics and avant-gardists", Media, Culture and Society, vol.24, No. 6, ss. 759-774.

Tablo 1: Kamu Yayıncılık Modelleri

<i>Yıpratıcı Model</i>	<i>Kamu hizmeti yayıncılarının, yeni iletişim teknolojilerine uyumunu engelleyen, yeni kanal ve servisleri geliştirmesi ve internet yayıncılığına girmesine izin verilmeyen yayın modelini oluşturmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerini kullanma hakkı yalnızca ticari yayıncılara tanınmıştır.</i>
<i>Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli</i>	<i>Kamu hizmeti programcılığı, o dönem için etkin olan organizasyonlardan aldığı desteğe göre ayırt edilebilir. Düzenleyici otoritelerin tanıdığı izin doğrultusunda; çeşitli kurum ve kuruluşlar kamu hizmeti yayıncılarına destek verebilir, program üretimini teklif edebilir hatta kamu hizmeti yayın kuruluşlarının programlarına sponsorluk yapabilir, mali açıdan destek olabilirler.</i>
<i>Manastır Modeli</i>	<i>Bu modelde kamu hizmeti yayıncıları tam da gerçek bir izolasyona tabii tutulmuştur. Ticari yayıncılar karşısında tamamlayıcı bir rol oynamaktadırlar. Kâr amaçlı yayıncılık gerçekleştirilemez ve ticari yayıncıların programlarına destek verme görevi kamu hizmeti yayıncılarına yüklenmiştir.</i>
<i>Klasik Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Bu model, Avrupa Birliği üye ülkeleri dâhil olmak üzere bir dizi ülkede egemen olan kamu hizmeti yayıncılığını oluşturmaktadır. Geleneksel model olarak da isimlendirilen söz konusu model, geniş alan yayıncılığı gerçekleştirmekte ve hedef kitle ayrımı gözetmeden toplumun birbirinden farklılaşan taleplerine seslenmektedir.</i>
<i>Yarı Ticari Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Bu yayıncılık modelinde, kamu hizmeti yayıncıları da tıpkı ticari yayıncılar gibi reklam geliri elde etmekte ve ticari yayıncılar ile rekabete girmektedir. Ticari yayıncılara çok yakın programlar üreten yarı ticari kamu yayıncılığı modelinde kamu yayıncıları eş anlı olarak reklamcılardan kaynaklanan etkilere de açıktır.</i>

Gönül Cengiz

<i>Saf Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Kamu hizmeti yayıncıları, çok sayıda karasal sayısal yayın temeline sahip televizyon kanalı (DTT) oluşturabilirler ancak program geliştirme hakkına sahip değildirler.</i>
<i>Ful – Portfolyo Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Bu modelde, kamu hizmeti yayıncıları evrensel ve özelleştirilmiş tüm program hizmetlerini gerçekleştirmekte, yeni iletişim teknolojilerinin kazanımlarını kullanmaktadırlar. Kamu hizmeti yayıncılığının söz konusu modelinde, kamu hizmeti yayıncıları eş anlamlı olarak ticari yayıncılara benzer bir yapı sergilemektedir.</i>
<i>Spesifikleştirilmiş Tematik Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Bu modelde, kamu hizmeti yayıncısı çeşitli amaçlara yönelik “özelleştirilmiş” tematik kanallar kurmakta ve program hizmeti vermektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde son dönem içerisinde ağırlıklı olarak tercih edilen kamu hizmeti modelini oluşturur. BBC kanalları, özellikle Channel 4, France 2 ve France 3 kanalları örnek olarak verilebilir.</i>
<i>Elektronik Program Rehberi</i>	<i>Bu model, daha çok yeni iletişim teknolojilerinin kazanımları üzerine gelişen kamu hizmeti yayıncılığını oluşturmaktadır. Özellikle Batı Avrupa'nın 2014 yılından itibaren kamu hizmeti yayıncılığı vizyonunu “elektronik program rehberi” hizmeti oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kamu hizmeti yayıncıları program üretiminde değil daha çok pazar ve kullanıcı araştırma çalışmaları, kullanıcı araştırma yöntemleri, vaka çalışmaları ve pazar dağılımları üzerine çalışmalarını sürdürecektir.</i>

(www.arel.edu.tr/pages/iletisimfakulte/dergi/sayi_5/serhat_kaymas_2.pdf, 103-105).

ALTMİŞLİ YILLARDA ALTERNATİF BİR ÖRGÜTLENME: TÜRK SİNEMATEK DERNEĞİ

ALTERNATIVE ORGANIZATION IN THE SIX MONTHS: TURKISH CINEMATEK ASSOCIATION

Birgül ALICI*

ÖZET: Altmışlı yıllar sinemamız altın çağını yaşarken, bu yılın ortalarından itibaren alternatif arayışlar ve örgütlenmeler kendini göstermeye başlamıştır. Bu örgütlenmelerden biri olan Türk Sinematek Derneği, kurulduğu 1965 yılından itibaren Yeşilçam Sineması'na alternatif yeni bir sinema önererek çalışmalarını bu yönde sürdürmüştür. Bu çalışmada Türk Sinematek Derneği'nin Türk Sineması'ndaki faaliyetleri ve önemini belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda derneğin adeta "sinema okulu" misyonu üstlenerek günümüz yazar ve sinemacılarının yetişmesinde büyük katkı sağladığı bulgularına erişilmiştir.

Anahtar sözcükler: Sinematek, Türk Sinematek Derneği, Altmışlı Yıllar

ABSTRACT: In the sixties, while our cinematic golden age lived, from the middle of the year, alternate quests and organizations began to manifest themselves. The Turkish Cinematheque Association, one of these organizations, has continued to work in this direction by proposing a new cinema alternative to the Yeşilçam Cinema since its foundation in 1965. In this study, it was aimed to determine the activities and importance of Turkish Cinema Association in Turkish Cinema. In this respect, it has been found that the project has made a great contribution to the development of today's writers and filmmakers by undertaking the mission of "cinema school".

Keywords: Cinematheque, Turkey Cinematheque Association, Sixties

1. GİRİŞ

Altmışlı yıllar özellikle 1961 Anayasası'nın getirdiği anayasal hak ve özgürlükler neticesinde Türk Sineması'nda da yeni açılımları beraberinde getirmiştir. Bu dönem Batıcılık perspektifinde Yeşilçam'a alternatif bir sinema arzusu ile Türk Sineması'nın kendi geleneklerinden ve özünden beslenmesi gerektiğini savunan ulusal sinema anlayışı sıklıkla karşı karşıya duran iki zıt kutup haline gelmiştir.

1965 yılında kurulan Türk Sinematek Derneği, Yeşilçam'a alternatif yeni bir sinema önerisiyle çıkarak ve dünya sinemasının gözde örneklerini sinemaseverlerle buluşturarak genç sinemacıların deneysel ürünler vermesine ön ayak olmuştur. Türk Sinematek, sinemamızın değişmesi hedefini gerçekleştirilmedi de bir çok genç sinemacının, yazarın ve eleştirmenin yetişmesine katkı sağlamıştır ve Yılmaz Güney, Ömer Kavur gibi genç sinemacılarımızı etkileyerek yurtdışında tanınmasına öncülük etmiştir. Diğer yandan Sinematek, Türk Sineması'nı yok saydığı, arşivcilik faaliyetlerini yeterli düzeyde yapmadığı yönünde zaman zaman eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Ancak Türk Sinematek Derneği'nin böyle bir faaliyeti kendine temel amaç olarak almadığı düşünülebilir.

Çalışmada altmışlı yıllardaki sinemamıza karşı yeni bir sinema önerisiyle gelen Türk Sinematek Derneği'nin bu yıllardaki faaliyetleri ve önemi düşünüldüğünde alternatif bir sinemanın oluşumuna katkıları olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda

* Araştırma Görevlisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, Van-Türkiye, E-posta: birgualici@yyu.edu.tr

konuyla ilgili literatür taranmış ve doküman inceleme yöntemiyle çalışma gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların sınırlı oluşu, Türk Sinematek Derneği'nin sinemamıza katkılarının çok yönlü olarak bilinmemesi, Yeşilçam'a alternatif bir sinemanın oluşamamasının ardında yatan nedenleri sorgulamaya açması nedeniyle çalışma önem arz etmektedir.

Türk Sinematek Derneği, 1965 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır ve 1980 yılında kapatılmıştır. 1970'li yılların farklı siyasi ve toplumsal dinamikleri içermesi ve altmışlı yılları incelerken bunların ele alınmasıyla çalışmanın kapsamının dışına çıkılacağı için, Türk Sinematek Derneği'nin altmışlı yıllar çerçevesinde incelenmesiyle çalışma sınırlandırılmıştır.

2. ALTMİŞLİ YILLARA GENEL BİR BAKIŞ

1955'li yıllardan sonra sinemanın geleneksel kurallarına karşı oluşmaya başlayan tepkiler ilk olarak Fransa'da kendini göstermiştir ve hemen hemen aynı tarihlerde bu tepki bir çok yerde yankı bulmuştur. Sinemanın geleneksel yapısını zorlayan bu tepki Fransa'da 1958 yılından itibaren çevrilmeye başlanan ilk "Yeni Dalga" filmleriyle şekillenmeye başlamıştır. "Yeni Dalga" akımı, bir yanda kısa metrajlı film deneyiminden gelen bir grup genç sinemacı (Resnais, Varda, Demy, L. Malle vb.) ile diğer yanda Cahiers Du Cinema (Sinema Defterleri) adlı dergi etrafında toplanmış bir grup genç eleştirmeni (Truffaut, Chabrol, Godard vb.) bir araya getirmiştir. Üretimde ve sahneye koymada daha geniş bir özgürlük arayan genç yönetmenler, o zamana kadar tiyatro geleneğine fazlasıyla bağlı kaldığını düşündükleri sinema dilinin özgürlüğünü ortaya koymak adına kahramanların, gerçek hayata daha yakın olmasını istemiştir. Bu düşünceyle küçük bütçeli pek çok filmin çevrilmesine tanık olunan bu dönem önemli yönetmen ve filmlere; François Truffaut'nun 400 Darbe (1959), Jules ve Jim (1961), Landru (1962), Hayatını Yaşamak (1962), Alphaville (1965), Week-End (Hafta Sonu, 1967) örnek verilebilir (Betton, 1995:80-81).

Fransa'da "yeni dalga" akımının geliştiği yıllarda İngiltere'de de "Özgür Sinema" akımı kendini göstermeye başlamıştır. Bu akım, kendilerini kabul ettiren genç sinemacıların serbestçe film çevirebilmelerinin önünü açmış ve İngiliz Sineması'na yeni bir soluk kazandırmıştır. Aynı dönemde bir çok genç Amerikalı sinemacı da, film çevirmek üzere İngiltere'ye gelmiştir. Bu dönem Amerika'da sinema, bir yandan Mc. Carthy'ciliğin yol açtığı ahlak bunalımının diğer yandan ciddi bir ekonomik krizin üstesinden gelmenin mücadelesini vermektedir. Bu zorluklara ve yaşanan krize rağmen, kendini kabul ettirmiş sinemacılar önemli filmler yapmayı sürdürürken 1960'lı yıllarda İtalyan Sineması yeniden dünya sineması içinde ön saflarda bir yer tutmayı başarmıştır. Bu yıllarda çok sayıda film, ortak yapıım şeklinde gerçekleştirilmektedir. Özellikle, Amerikan-Fransız-İspanyol-Alman ortak yapıımları sıklıkla görülmektedir. Genç sinemacılar sayesinde 1965'ten sonra Alman Sineması'nda da bir yenilenme gerçekleşmiştir. Diğer yandan "Stalin sonrası" (1950'lerin ikinci yarısında) canlanmaya başlayan Sovyet Sineması, sınırlayıcı önlemler ve yeni bir uyumcu politikadan kaçınmaması nedeniyle durgun bir döneme girmiştir. Ancak 1960'tan sonra önemli bazı filmler yapılmış ve bunların birkaçı büyük bir seyirci kitlesi toplamıştır. Romanya'da 1960'dan başlayarak uzun metrajlı film sayısında artış görülmüştür ve Fransa başta olmak üzere ortak yapıımlarla işbirliği yapma eğilimi gelişmiştir. 1962-1963'ten itibaren Çekoslovak Sineması büyük bir canlılık kazanarak kendini Orta Avrupa'nın en parlak sinemalarından biri olarak kabul ettirmiştir. Birkaç Polonyalı sinemacı uluslararası düzeyde adlarını duyurmayı başarmıştır. Bulgar Sineması bu yıllarda bir kaç önemli eser vermiştir. 1962'den başlayarak Macar Sineması büyük bir hamle yapmıştır ve ideolojik şematizmin dar kalıplarından sıyrılabilen yönetmenler, bu yıllarda kendilerini birbirinden çok değişik temalar üzerinde özgürce ifade etme olanağını bulmuşlardır. Yugoslavya'da, diğer Orta Avrupa ülkelerindeki gibi 1960'lı yılların, özellikle sanat alanında bir dönüm noktası olduğu söylenilebilir. Kısaca 1960'lı yıllarda Avrupa ülkelerinde, Latin Amerika, Meksika, Siyah

Afrika, Mısır, Hint, Çin Halk Cumhuriyeti, Japon Sineması'nda çok başarılı filmler adından söz ettirmiştir (Betton, 1995: 84-91).

1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı sayesinde, ülkemizde ise farklı sinema arayışları öncelikle seyirciden gelirken, sinemacılarımız bunu 1960 sonrası toplumsal gerçekçi filmlerinde yansıtabilmiştir. "Altmışlı yıllar aynı zamanda yeni kuşakların sinemaya girdiği, sosyal gerçekler çizgisinde kimi deneysel çabaların perdeye yansıdığı, ilk uluslararası başarıların kazanıldığı yıllardır" (Kırbaş, 2010:256). 1960-1965 arası dönemde Metin Erksan, Halit Refiğ, Atıf Yılmaz, Lütfü Akad gibi yönetmenlerce çekilen ve farklı tarzlarıyla büyük ticari başarı yakalayamayan filmler olmuş ve yönetmenlerin giderek hayal kırıklığına uğradığı bu dönemin ortamında 1965 yılında Sinematek kurulmuştur. Bu arayış sürecinde başta Halit Refiğ olmak üzere bazı sinemacılar yeni kuramlar oluşturmuşlardır. Önce Halk Sineması, daha sonra Ulusal Sinema'ya dönüşen yeni anlayış, ticari sinemanın isteklerine uygun filmler yapmanın daha doğru olacağı görüşünde birleşmiştir (Öztürk, 1985:18).

1960'lı yıllar bu farklı kırılmalar yanında Türk Sineması'nda çeşitli türlerin ortaya çıktığı, tipe dayalı sinemanın popülerleştiği yıllardır. Polisiye filmler, Amerikan tipi salon komedileri, çizgi-roman uyarlamalarından oluşan tarihsel kostüme yapımlar, pembe edebiyat romanı melodramları ve fantastik sinema ürünleri gibi içerik zenginleşmesinin nedenlerinin özünde Hollywood Sineması'nın açık biçimde etkileri olduğu düşünülebilir. 1960'lar, Hollywood'tan gelen "star sistemi"nin de "altın yıllar"ıdır ve ilk kez kamera karşısına 1950'lerin sonlarında çıkan Ahmet Mekin, Leyla Sayan, Fatma Girik, Orhan Günşınay, Yılmaz Güney gibi isimler, altmışlı yıllarda gerçek anlamıyla yıldızlaşmışlardır. Bu yıllarda "Artist", "Ses", "Sinema" ve "Perde" gibi ünlü, popüler sine-magazin dergilerinin "artist yarışmaları"ndan gelen Filiz Akın, Cüneyt Arkın, Tanju Gürsu, Ediz Hun, Tunç Okan, Tamer Yiğit, Murat Soydan, Selda Alkan, Semra San ve Ajda Pekkan gibi isimler bu dönemsal dergilerin "kapak yıldızları" seçilerek 1960'lı yıllarda ünlenmişlerdir ve Kadir Savun, Hulusi Kentmen, Suna Pekuysal, Mürüvet Sim gibi yan karakter oyuncularını da isimleri aranan oyuncular haline gelmiştir (Özgüç, 2014:71-73).

Altmışlı yıllarda sinemanın neredeyse tek finansman kaynağı olan bölgesel dağıtımcılardan oluşmuş "bölge işletmecileri" sistemi hakimdir. Bu sistemde söz konusu işletmeciler; yönetmen ve senaristin film üzerindeki rolünü adeta yok sayarak, konu ve oyuncu seçiminde ağırlıklı, hatta tek söz sahibi konumuna gelmiştir. Bu sistemde yapımcıların da sinema eserinin sahibi olarak yasa tarafından koruma altına alındıkları bilinmektedir. Bu kanun daha sonra 1995 yılı itibariyle değişmiş, bu tarihten itibaren çekilen sinema filmlerinin eser sahibi filmin yönetmeni, senaristi, diyalog yazarı ve özgün müzik bestecisi olarak belirlenmiştir ve yapımcılar da komşu hak sahibi olarak tanımlanmışlardır (Tanrıöver, 2011:21).

"Türkiye Sineması'nda Politik Filmler Sorunu" isimli çalışmasında Ertan Yılmaz, 1960 müdahalesi ve sonrasında hazırlanan 1961 anayasasının getirdiği görece özgürlükler sayesinde sinemanın toplumsal-politik sorunlarla ilgilenebilmesinin söz konusu olabildiğini ve sol düşünce üzerindeki yasağın kalkmasıyla bu görüşteki senaryo yazarlarının/ yönetmenlerin toplumsal sorunlara daha rahat eğilebildiğini ifade etmektedir. Ancak politik olarak müthiş hareketli bir dönem olmasına rağmen politik olarak muhalif bir filmsel üretim olmadığına değinen Yılmaz, bunda toplumdaki yaygın muhafazakârlığın ve resmi sansürün olduğu kadar resmi ideolojiye karşı güçlü ve köklü bir politik muhalefetin olmamasının da rolü olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle politik olarak muhalif olan yönetmenler bile güçlü bir politik muhalefeti arkalarına alamadıkları için bu dönemde doğrudan politik konulardan uzak durmuşlardır (2014:116-117).

1965'te Süleyman Demirel'in yönetimindeki Adalet Partisi tek başına iktidara geçmiştir. Bu iktidar değişikliği ile birlikte önceleri dengesiz de olsa ekonomik anlamda bir rahatlama görüldüyse de sonraları sosyal adalet anlayışında haksızlığa uğradığını düşünen üretici ve işçi kesimi ile işsizlik, eğitim yetersizliği vb. nedenlerle geleceklerini parlak görmeyen bazı öğrenci

grupları (özellikle 1968'lerden itibaren) hak arayışına girmişlerdir ve gerçekleşen eylemler sonrası oluşan gergin ortam 1970'lerde Demirel Hükümeti'ni istifaya zorlamıştır.

Altmışlı yılların ortalarından itibaren üretilen sinemada ise film sayılarında artışla birlikte –Örneğin 1965'te üretilen film sayısı 178'den 214'e çıkmıştır- farklı film yapma denemeleri de birbirini izlemiştir: 1965 yılında, İlhan Engin “Artık Düşman Değiliz” ile sağ eğilimli siyasal sinemayı denemiştir. Tiyatro sanatçısı Haldun Dormen “Bozuk Düzen”, “Güzel Bir Gün İçin” adlı iki filmle sinemadaki macerasını noktalamıştır. Senaryo yazarı Vedat Türkali, “Sokakta Kan Vardı” ile kamera arkasına geçmiştir. Yazar Cengiz Tuncer “Sevmek Seni” ile ilk ve son kez soyut sinema yapmaya çalışmıştır. İlk “yeni kuşak” denilen sinemacılar da bu yıl seslerini duyurmuşlardır: Feyzi Tuna, Halit Refiğ'in senaryosundan “Yasak Sokaklar”ı, Tunç Başaran, Orhan Kemal'den uyarladığı “Murtaza”yı, Erdoğan Tokatlı, Ayşe Şasa'nın yazdığı “Son Kuşlar”ı çekmiştir (Scognamillo, 1998:201).

Metin Erksan'ın sıradan bir aşk temasını sıra dışı ele aldığı ve gösterime giremeyen “Sevmek Zamanı”nı yapması, Atıf Yılmaz'ın ağalık sorunundan (Muradın Türküsü) gerilim filmine (Sayılı Dakikalar) geçmesi, Memduh Ün'ün şiddet gösterisini (Namusum İçin) ve atmosfer araştırmalarını (Yıldıztepe) tercih etmesi dönemin ünlü yönetmenlerinin farklı arayışlara girdiğini göstermektedir. Diğer yandan Türk Sineması, AP hükümetinin siyasal çizgisine uygun, dönem ve koşulların içinde geçerli görülen bir tür olan dinsel filmlere de belli bir ağırlık vermiş ve sansür kurumunun sertleştiği gözlemlenmiştir. Türk Sinematek Derneği işte böyle bir ortamda 1965 yılında kurularak faaliyetlerine başlamıştır (Scognamillo, 1998: 201-202).

Dünyanın her yerinde alternatif sinema akımlarının ve örgütlenmelerinin zirvede olduğu 1960-1970 arası dönemde az sayıda olsa da sinematekler açılmıştır. Türk sinemacılarımız uzun yıllar setlerde çalışarak usta-çırak ilişkisiyle sinemacılığı öğrenmiştir. Altmışlı yılların sonlarına doğru sinemateklerin de etkisiyle bir grup sinemayı el yordamıyla, deneme yanılma yöntemiyle öğrenmeye başlamıştır (İlgaz, 2012:28).

Kirel, “Yeşilçam Öykü Sineması” adlı eserinde altmışlı yılları, kuramsal tartışmalar yanında bu tartışmaların “manifesto”su olabilecek nitelikte filmlerin üretildiği, sinema dergilerinde ve çeşitli toplantılarda film üretenler ve sinema yazarları arasında ateşli tartışmaların yaşandığı yıllar olarak ifade etmektedir. Yeşilçam'ın ürettiği popüler filmler gündelik hayatın bir parçası haline geldiğinden aydınlara göre yapılması gereken sinema bu değildir. Sinemacılar arasında düzenlenen toplantılarda bir yandan Türk filmlerinin özelliklerinin ne olması gerektiği üzerine konuşulmakta, diğer yandan popüler sinema örneklerinin yoğun biçimde piyasaya egemen olması çeşitli tartışmalara sebep olmaktadır. Ayrıca bu yıllarda popüler sinema ürünlerinden farklı düşünsel alt yapısı olan filmler dikkat çekmektedir (2005:46-47).

Altmışlı yılların canlı ve sinema dilinin etkin olduğu ortamında, sinema herkese kucak açmış durumdadır. Çok sayıda yeni yönetmen, oyuncu, yapımcı, senarist, yapımcı, kameraman, ışıkçı, dublör ve figüran bu dönemde sinemaya girmiş, üretim çarkında bir yer edinmiştir. Bu noktada Türk Sinematek Derneği, bir anlamda gençlerin, ticari sinema dışındaki dünya sinemasıyla tanışmasını sağlayan bir okul görevi üstlenmiştir. Türk Sineması'nı eleştirerek Yeşilçam'a alternatif bir sinema gelişmesini isteyen dernek, uygulama yapamasa da, gençlerin ufkunu açarak sinemasal dilin daha da gelişmesi, içerik olarak filmlerin daha da eleştirel olması gerekliliği düşüncesini onlara kazandırmıştır ve 1970'li yılların Genç Sinemacılarının yetişmesinde etkili olmuştur (Esen, 2010:129).

Diğer yandan 1965'lerle birlikte toplumsal gerçekçi filmlerin de azaldığı ve halka dönük bir sinemanın etkili olmaya başladığı gözlenmektedir (Nigar, 2001:197). Bu yıllarda Aydın ve sanatçılar kendi değer ve kültürlerini kullanarak toplum üzerinde daha kolay etkili olabilmekte, vermek istedikleri yeni düşünceleri daha kolay kabul ettirebilmektedir (Kaplan, 2004:88). Öte

yandan sinema endüstrisinde yetişmiş teknik ekibin ve edebiyat uyarlamaları kadar özgün senaryo yazan senaristlerin sayısının arttığı bu dönemin ardından Sinematek (1965) ve Sinema İşçileri Sendikası'nın (1963) kurulmasıyla, sinema endüstrisinde kurumsallaşmanın temelleri atılmaya başlanmıştır (Batur, 2014:80).

Önemli sinema yazarı ve eleştirmenlerinden Atilla Dorsay, altmışlı yılların ortalarından itibaren Türk Sineması'nın geniş bir eleştiri yağmuruna tutulduğuna değinerek şunları söylemektedir (Olçay, 2013):

Askerlikten döndüğüm sene (1966) müthiş bir eleştiri furyası vardı. Türk Sinematek Derneği yeni kurulmuştu. Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Film Arşivi olan kuruluş vardı. Başında sevgili Sami Şekeroğlu vardı. Türk sineması geniş bir eleştiri sağanağı altındaydı. Yeşilçam'ın parlak dönemlerinde yeni bir sinemayı özleyenler de vardı. Özellikle gençler... Öte yandan yabancı sinema çok canlıydı. Öyle bir hareketlilik vardı ki Türk Sinematek Derneği'nin çıkardığı Yeni Sinema Dergisi o yıllarda Türkiye'ye hiç ithal edilmeyen, ülkemize gelmeyen Avrupa sineması yeni dalga örneklerini gösteriyordu. Sinemalarda kolaylıkla Federico Fellini, Luchino Visconti gibi yönetmenlerin filmi oynuyordu. Bunlar o yıllara kadar pek görülmemiş şeylerdi. O müthiş canlılık bana da büyük bir ivme kazandırdı ve ben de 1966 yılımdan bu yana kendimi sinemanın içinde buldum. Semih Tuğrul, Tuncay Olkan, Agah Özgüç gibi isimler benden önce yazan isimlerdi ve bana ışık tuttular.

Bu dönemde Yeşilçam düzeninin değişmesinin tek yolu olduğu düşünülmektedir: Politik eylem, ki bu son patlama noktası olarak halktan desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bunun ise iki yolu vardır: Birinci yol; Türk Sineması'nın bizzat içine girerek mevcut kuralların elverdiği nispette devrime yararlı filmler yapmak. İkinci yol; mevcut Yeşilçam Sineması dışında yapım ve dağıtım örgütleri kurarak, kendi başına bir devrimci sinema piyasası oluşturmak. Birinci görüşün, daha çok Onat Kutlar, Şakir Eczacıbaşı, Atilla Dorsay yönetimindeki (1976 öncesi) İstanbul'daki Türk Sinematek Derneği tarafından savunulmaya çalışıldığı görülmektedir. İstanbul Sinematek'i, Batılı anlamda bir Türk Sinema sanatının oluşturulması amacıyla kurulsun da devrimci zihniyete sahip yöneticileri bu gayeyi devrime katkı şekline dönüştürmeye çalışınca söz konusu ikiliğin yarattığı zıtlık, yapılan faaliyetlerde birtakım çelişkileri, burjuva baskılarına karşı devrimci tavizleri de beraberinde getirmiştir ve Türk Sinematek'i haklı ya da haksız birçok eleştirilere maruz kalmıştır (Uçakan, 2010:82-84).

3. SİNEMATEK KAVRAMI

Sinematek, Fransızca Cinémathèque kelimesinin Türkçesi'dir. Sinema eserlerinin korunduğu, saklandığı, onarıldığı ve gösterimlerinin yapıldığı sinema merkezine Sinematek denilmektedir. Bir sinematek, genellikle çok büyük bir sinema filmi arşivini, sinema kütüphanesini, sinema gösterim salonlarını ve bir sinema müzesini içermektedir. Dünyadaki en önemli sinematek, bütün bu sayılanlara sahip olan meşhur Fransız Cinémathèque'idir. Diğer önemli sinematekler, Lumiere Kardeşlerin ilk film çektikleri yerde kurulan Lumiere Enstitüsü, Londra'daki Britanya Film Enstitüsü, İsviçre Lozan Cinémathèque'i, Berlin'deki Film Müzesi, Torino'daki Uluslararası Sinema Enstitüsü, Milano İtalyan Sinematek'i, Newyork'taki George Eastman House ve Moskova Cinémathèque'leridir. İlk sinematek ve sinema kulübü, 1921 yılında Paris'te kurulmuştur (Başgüney, 2013: 65-66).

Bu ilk sinema kulübü 1921 yılında açılmıştır ve savaş arası dönemde burada çok sayıda sinema dergileri yayınlanmıştır. İşgal altında yarı gizli faaliyet gösteren bu kültür, 1945'te yeniden kendini göstermiştir. Sol görüşlü sinema kulüplerinin bir ortak iletişim ağı Paris'te

kurulmuştur. Bu kez yeniden kurulan Fransız Cinémathèque'in başına geçen Henri Langlois öncülüğünde, Messine Sokağı'nda alt yazısız Hawks, Hitchcock filmleri ve film noir'lar gösterilmiştir (Bickerton, 2006:2).

Sinematekler, sinema ve/veya video arşivi ve gösteri salonlarının yanında sinema ile ilgili diğer belgeleri, kütüphanesi, basılı malzemeleri içeren arşivleri, araştırma ve yayın yapan, eğitim programları düzenleyen birimleri olan kapsamlı birer organizasyondur. Arşivcilik sinematek düşüncesinin önemli bir parçasıdır; fakat bir sinematek yalnızca bir arşivden ibaret değildir. Sinemateklerin yaptıkları iş yalnızca arşivleme olmadığından zaman zaman film enstitüsü adını kullanabilmektedir. Görüntü arşivi, film arşivi, görsel-işitsel arşiv, sinematek, film müzesi, film enstitüsü vb. her ne isim altında olursa olsun bu kurumlar, filmleri ve filmler ile ilgili malzemeleri toplumun kullanımına ve beğenisine sunmak, ticari değeri kalmamış yapımları yaşatmak, film kültürünü geliştirmek, görsel-işitsel mirası geleceğe aktarmak amacıyla filmleri koruma altına almaktadırlar (İnceoğlu, 2001:25-26).

Başgüney (2013:77), Sinematek grubunu, derneğin başta Yeni Sinema dergisi ve film gösterimlerinden sonra yapılan konuşmalar olmak üzere her türlü faaliyetine yön veren, Batılı ve evrensel değerlerin merkezinde durarak ortak bir sosyalist bakış açısını paylaşan, sinemanın sunduğu zengin zeminde tartışmalar gerçekleştiren, hem sanat hem de Türkiye'nin toplumsal sorunları için çözümler üretmeye çalışan sol kanat bir aydınlar topluluğu olarak değerlendirmektedir.

Sinematekler önceliği ulusal sinema kültürünün ve sanatının gelişimine yarayacak çalışmalara, yerli yapımların korunmasına ayırmaktadır. Bununla hedeflenen, sinema sanatının ve sektörünün düşünsel ve kültürel altyapısının oluşturulup beslenmesidir. Bu, iki şekilde mümkündür: Birincisi, görsel-işitsel geleneğin, deneyimin mirasını ve aynı zamanda bugünün eserlerini koruyup toplumla bugünde ve gelecekte buluşturmak, ikincisi, sinemateğin faaliyet alanındaki çalışmalarla bugünün sinema ortamını bir adım ileriye taşıyarak, bilginin, kültürün ve sanatın birikimini sürekli artan bir sürece oturtmaya çalışıp, görsel-işitsel kültürün yabancı kültürler tarafından biçimlendirilişine karşı koymak. Sonuçta ortaya çıkan bu kültür ve sanat birikimi, bir sonraki süreçte yurtdışında temsil edilmeye, küreselleşen dünya kültürü ve sanatında etkin bir konuma getirilmeye çalışılmaktadır. Sinematekler buldukları ülkelerde, sinema ve televizyon adına yapılan kuramsal ve bilimsel çalışmaların temelini hazırlamaya, koleksiyonlarındaki filmlerin ve diğer malzemelerin yabancı ülkelerde sergilenme olanağı bulması için organizasyonlar yapmaya büyük gayret göstermektedir. Çünkü, görsel-işitsel malzemeler aynı zamanda ideolojilerin yeniden sunumunu en etkin biçimde gerçekleştirmeye yarayan propagandaya en elverişli araçlardır (İnceoğlu, 2001:93-94).

4. TÜRK SİNEMATEK'İN ONURSAL KURUCUSU LANGLOIS

Dünyanın ilk sinematekçilerinden Fransız Sinematek'inin kurucusu ve yönetmeni Henri Langlois, 1914 yılında Fransız anne-babanın çocuğu olarak İzmir'de doğmuştur. Beş yaşında, ailesiyle birlikte Fransa'ya giden, daha lise öğrencisiyken gerçek bir sinema dostudur. O yıllar, "sessiz sinema"nın en parlak yıllarında salonlarda gösterilen filmler, vizyondan çıkar çıkmaz bir kenara atılıp çürümeye terk edilince genç Langlois, evinin banyosunda küçük bir koleksiyon oluşturmaya başlamıştır. Bu amaçla 1935 yılında "Cercle de Cinema" kulübünü kuran Langlois burada sinema meraklılarına sessiz çağın bulabildiği yapıtlarını göstermiştir. Daha sonra genç yönetmen George Franju ile Fransız Sinematek'inin temellerini atan Langlois ile dostları tam 10 yıl süre ile devlet desteği olmadan 50 bin'e yakın film toplamıştır (Kutlar, 2004: 87-88). Sinematekin devlet desteğini alması ve kurumsallaşması ikinci dünya savaşı sonrası yılları bulmuştur. Bu, İngiltere'deki British Film Institue'de de benzer bir seyir izlemiştir (İnceoğlu, 2008:101-102).

1936'da Fransız Sinematek'inin kuruluşu, aynı yıl benzeri kuruluşların doğmasına yol açmıştır. İngiliz, Amerikan, Sovyet, Alman arşivleri aynı yıllarda devlet desteğiyle peşpeşe kurulmuştur. 1938 yılında yine Langlois'nin öncülüğü ile Uluslar arası Film Arşivleri Federasyonu (FIAF) kurulmuştur¹. Langlois yaşamı boyunca “kopya çalmak” tan nefret ettiğinden FIAF'ın ne pahasına olursa olsun koleksiyon elde etme tavrına şiddetle karşı çıkmıştır ve bu yüzden kurumla sorunlar yaşamıştır. Daha sonra FIAF ve onun yöneticilerine karşı Tokyo, Rochester, Torino Sinematek'leriyle birlikte “Dünya Sinema Müzeleri Birliği”ni kurarak başta Cezayir ve Türk Sinematek'leri olmak üzere birçok sinema kurumunun temellerinin atılışında yardımcı olmuştur. Onun büyük bir coşkunluk ve ince bir sinema zevki ile düzenlediği programları izleyenler içerisinde François Truffaut, Claude Chabrol, Torre Nilson, Nicholas Ray gibi büyük yönetmenler çıkmıştır. Kazandığı uluslararası sempati Henri Langlois'nun 1964 yılında özel Oscar armağanı elde etmesini sağlamıştır. Malraux, Kültür Bakanı iken 1968 yılının şubat ayında, Fransız hükümetinin Langlois'in idari görevlerine son vermek istemesi² büyük olay olunca Fransa'yı da aşan tepkilere karşı Malraux, nisan sonunda Sinematek'i rahat bırakmıştır (Kutlar, 2004:88-90). Henri Langlois ülkemizde Türk Sinematek Derneği'nin kurulmasında üstlendiği öncü rol ve derneğin davetlisi olarak gelmesi gibi desteğini her anlamda hissettirmesi nedeniyle geniş bir çevre tarafından Türk Sinematek'in onursal kurucusu olarak kabul edilmektedir (Baş, 2006:169).

5. TÜRK SİNEMATEK DERNEĞİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Türk Sinematek Derneği 25 Ağustos 1965 tarihinde kurulmuştur; ancak kuruluş çalışmaları 1962 yılında başlamıştır. Şakir Eczacıbaşı'nın 1962 yılında Paris'te Henri Langlois ile görüşmesi sonucu ortaya çıkan bu fikir, Langlois'in Eczacıbaşı'na “Muhakkak Sinematek kuracaksın, Türkiye'ye yazık oluyor, Sinematek'siz filmcilik kurulmaz” demesiyle hız kazanmıştır. Eczacıbaşı, Türkiye'ye döndükten sonra daha önce tanışmadığı Onat Kutlar onun yanına gelmiş ve Eczacıbaşı'na “Siz Henri'yle tanışmışsınız, Türk Sinematek'ini

¹ Uluslararası Film Arşivleri Federasyonu (FIAF), film mirası üzerine çalışan dünyanın önde gelen kurumlarını bir araya getiren bir kuruluştur. Bir kültür, sanat ürünü ve tarihi belge olarak değer taşıyan filmin, kaybolmaktan kurtarılacak korunmasına ve gösterilmesine yönelik çalışan FIAF, 1938 yılında Cinémathèque Française'nin kurucuları Henry Langlois, George Franju ve arkadaşları Olwen Vaughan ile İris Barry tarafından diğer sinemateklerle işbirliği yaparak, koleksiyonlardan karşılıklı faydalanılması amacı için kurulmuştur. FIAF'ın üç kurucu üyesi ise; Cinémathèque Française, The Museum Of Modern Art'ın Film Arşivi (MoMA) ve British Film Institute (BFI)'dir. Hemen sonrasında Almanya'daki (İnceoğlu, 20) Reichsfilmarchiv'in katılımıyla başlangıç olarak 4 üye ile faaliyete geçen FIAF'ın bütün kıtalarda üyeleri bulunmakla beraber üyelerinin çoğunluğunu Avrupa ve Kuzey Amerika'daki üyeleri oluşturmaktadır. Mevcut üye kuruluşların çoğunluğu, kar amacı gütmeyen devlet arşivleri, bağımsız kuruluşlar, sinematekler, müzeler veya üniversitelerin ilgili bölümleridir. FIAF, üye kategorisindeki kurumların faaliyetlerinin ortak hedefini koleksiyon, kataloglama, koruma, filmlerin ve ilgili dökümanların restorasyonu olarak açıklamaktadır. Bunun yanında federasyon, üyelerini, kültürel anlamda geliştirmeye yarayacak faaliyetlere de teşvik etmektedir: Gösteri amaçlı kopyalarla film programları düzenlemek, sinema kütüphanesi, yayınlar, sinema ile ilgili müze parçalarını toplamak ve sergilemek, bu faaliyetler arasındadır (İnceoğlu, 2001:20-23).

² 1936'da Fransız Sinematek'i'ni kuran ve yönetmenliğini yapmaya başlayan Henri Langlois Kültür Bakanlığı'nın emri ile görevinden alındı. Türk Sinematek Derneği'nin de kuruluşunda büyük ölçüde yardımcı olan ve bir numaralı onur üyesi bulunan Langlois'nin yönetmenlikten alınıp yerine Pierre Barbin'in atanması sinema dünyasında büyük olaylara yol açmıştır. Başta Fritz Lang, Joseph Losey, Nicholas Ray, Roberto Rossellini, Vincente Minnelli, Robert Florey, Charles Spaak ve Nico Papatakis'in bulunduğu birçok sinemacı filmlerinin Sinematek'te gösterilme haklarını kararı protesto etmek amacıyla geri almışlardır. Bunların dışında Fransız ve yabancı sinema oyuncularından Marlene Dietrich, Simone Signoret, Alain Delon, Delphine Seyrig, Yves Montand, Michel Simon, Jean-Claude Brially ve Sami Frey de kararı protesto ederek filmlerinin artık sinematekte gösterilmemesini istemişlerdir. Langlois'nin yerinden alınmasının nedeni ise Sinematek'in ulusal bir önem kazanması ve yönetiminin de buna bağlı olarak yürütülmesi gerektiği savunulmuştur. Türk Sinematek Derneği de bu olayda Henri Langlois'ya bir telgraf göndererek desteğini bildirmiştir (Yeni Sinema, 1968b:37).

gerçekleştirmeyi düşünüyor musunuz, niçin derhal başlamıyoruz?” şeklindeki sorusunu yöneltmiştir. Eczacıbaşı gelen teklif için tek bir şart öne sürmüştür: O da Kutlar’ın genel sekreter olması şartıdır (Kalsın, 2013:72).

Kutlar, bir süre sonra Langlois’in aynı görüşmeyi Hüseyin Baş ile de yaptığını öğrenmiş ve ilk toplantı hemen düzenlenmiştir. Derneğin kurucular kurulu; Onat Kutlar, Şakir Eczacıbaşı, Hüseyin Baş, Aziz Albek, Semih Tuğrul, Tunç Yalman, Tuncan Okan, Sabahattin Eyüboğlu, Cevat Çapan, Macit Gökberk, Nijat Özön ve Muhsin Ertuğrul isimlerinden oluşmuştur. Açılışa Langlois de katılmıştır ve ilk gösterilen film Claude Chabrol filmidir (Kalsın, 2013:73).

Sinematek Derneği’nin kurulduğu dönem, Türk Sineması’ndaki kamplaşmanın da doruğa çıktığı bir dönemdir. Bu kamplaşmanın bir yanında, Onat Kutlar, Nijat Özön, Giovanni Scognamillo, Ali Gevgilili gibi eleştirmenler, diğer yanında ise Halit Refiğ, Metin Erksan, Sami Şekeroğlu gibi isimler bulunmaktadır. Birinci gruptakiler, yönetmenleri ticari Yeşilçam filmlerini yaygın hale getirmekle suçlarken, karşı taraf sinema eleştirmenlerini Batı, özellikle de Avrupa Sineması’na özendirilmesi hususunda eleştirmişlerdir (Kalsın, 2013:75).

6. TÜRK SİNEMATEK DERNEĞİ’NİN FAALİYETLERİ

Sinemateklerin gerçekleştirdiği faaliyetler ülkelere ve kurumlara göre çeşitlilik göstermektedir. Bu çok sayıdaki faaliyet, görsel-işitsel kültür mirasını korumak için arşivleme, toplumun çoğunluğuna ulaşmak ve film kültürünü arttırmak için gösteri programları düzenlemek ve eğitim faaliyetlerinde bulunmak şeklinde üç temel başlıkta sıralanabilir. Türkiye’de sinemaya ilişkin yazılı veya görsel-işitsel belgeleri bir araya getirme çalışmaları 1960’lı yıllarda başlarken sinemanın geçmişinden gelen kültür mirasının, az sayıdaki bireysel çabaların ve rastlantıların sonucunda elde edildiği ifade edilebilir (İnceoğlu, 2001:35,82).

1960’lı yıllara gelirken İstanbul Belediyesi, yanıcı özelliği bulunan nitrat tabanlı filmlerin bir yangın tehlikesine karşı belediyenin tahsis ettiği Lale Film Deposu’nda saklanmasını zorunlu tutmuştur. Ancak kötü şartlardaki bu depoda 1959 yılının temmuz ayında çıkan bir yangınla, belgesel dahil yerli ve ülkemizdeki yabancı sinemanın en önemli ürünleri yok olmuştur. "Yaşanılan maddi zararın ötesinde, bir kültürün yok olması durumu günümüzde çok daha büyük kayıp olarak düşünülebilir. Zarar dönemin bir yıllık bütün aktifleri boyutuna yakındır" (Atam, 2008: 518). Daha sonra filmleri kişisel imkânlarla saklamak serbest bırakılmıştır. Yapımcılar ise birer yük olarak gördükleri eski filmleri, gene uygunsuz koşullarda saklamaya devam etmişlerdir. Yangının ardından bir sinematek kurulması ihtiyacı kendini iyiden iyiye hissettirmiştir ve ilk olarak dünyada olduğu gibi ülkemizde de küçük organizasyonlar şeklinde sinema kulüpleri kurulmaya başlanmıştır. 1961 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde kurulan bir sinema kulübü, film gösterileri düzenlemeye başlamıştır. 1962 yılında ise Güzel Sanatlar Akademisi’nde bir grup öğrenci ve öğretim üyesi “Kulüp Sinema 7”yi kurmuştur. Kendi imkanlarıyla kurulan bu kulüpler, maddi kaynak gerektiren, sinema gibi pahalı bir uğraşı alanında genelde film gösterileri ve söyleşiler düzenlemekle sınırlı kalarak imkanlar dahilinde film edinme ve koruma yollarını aramışlardır (İnceoğlu, 2001:35, 82-85). Bu noktada Türk Sinematek Derneği, sinemanın temel yapıtlarını, Türkiye’de ilk olarak düzenli toplu gösteri, yayın, konferans ve sergi eşliğinde üyelerine sunarak (Yeni Sinema, 1967b: 42) geniş bir kitleye ulaşmayı başarmıştır.

Sinematek Derneği, kurulur kurulmaz Fransız Yeni Dalgası’nın en önemli “auteur”lerinden Claude Chabrol, Jean-Luc Godard, François Truffaut gibi yönetmenlerin, İtalyan Yeni Gerçekçiliği’nden Luchino Visconti, Vittorio De Sica gibi yönetmenlerin, ünlü İspanyol yönetmen Bunuel filmlerinin, Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği (özellikle Eisenstein ve Vertov gibi) ve Amerikan Sineması’nın örneklerinin bulunduğu oldukça zengin bir programla yola koyulmuştur. Kuruluşundan sonra kısa dönemde çok geniş kesimleri etkileyen Sinematek,

özellikle eğitilmiş üst-orta sınıflar, sanatçılar, öğrenciler arasında kendine taraftar bulmuştur. Rekin Teksoy, derneğin üye sayısının 6000'e ulaştığını ifade etmiştir. Dernek, etkilerini hissettirince sansür üzerinden devlet baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Onat Kutlar ve arkadaşları bunun üzerine film gösterimleri gibi dernek etkinliklerini ve dergi yayınlarını gerçekleştirebilmek için alternatif yöntem arayışına girmişlerdir. Fransız Sinematek'ile olan yakın ilişkiler ve Rusya- Doğu Avrupa ülkeleri konsoloslukları sayesinde sansürden muaf bir şekilde filmleri gösterebilme imkanı bulan Sinematek'in bu durumu anlaşılınca sansür kurulunca yine engellemelerle karşılaşmış ve kurul birçok filmin gösterimi engellendiğinden bir şekilde amacına ulaşmıştır (Başgüney, 2013: 68, 71, 72, 76 ve 84).

Dernek, Ankara'daki faaliyetlerinin başlangıcına ise Yeni Sinema dergisindeki yazısında şu şekilde yer vermiştir:

Ankara, kent olarak, Sinematek Derneği'nin yalnız İstanbul'da çalışmalarını sürdürdüğü 1965-1966 döneminde bile, çalışma alanımızı genişlettiğimiz istediğimiz bir yerdi. Ancak, ilk çalışma yılının hatalarını dayayacağımızı düşünerek bu tasarımı, 1966-1967 döneminde gerçekleştirmek üzere geri bırakmıştık. Geçen yıl Ankara'luların büyük ilgisiyle karşılaşan Sinematek'in Ankara bürosu, kabul etmeliyiz ki zaman zaman çalışmalarını arzulan kıvamda üyelerine sunamadı. Bunun, kadro yetersizliği, programlama güçlükleri gibi nedenleri olmakla birlikte, aslında ilk yıl İstanbul'da karşı karşıya geldiğimiz güçlüklerin etkisi üyelerimizi haklı olarak, bizi zaman zaman kinamaya yöneltti. Bu yıl Erdal Öz yönetiminde yeni bir kadroyla çalışmalarını yürütecek olan Ankara büromuz 7 kasımda Potemkin Zirhlisi'yle gösterilerine başladı. İlk yılın bütün aksaklıklarına rağmen, program ilan edilir edilmez, ilgilerini gösteren Ankara'lı üyelerimize bu sütunlarımız aracılığıyla teşekkürlerimizi sunar, İstanbul programlarının aynen gerçekleştirilmesinde gereken titizliği göstereceğimizi bildiririz (Yeni Sinema, 1967a: 31).

Kuruluşunun ilk üç yılında Türk Sinematek Derneği, üyelerine 250'ye yakın önemli sinema eseri sunmuştur. Chaplin'den Eisenstein'e, Flaherty'den Ivens'e, Mizoguchi'den Bunuel'e, Bellocchio'dan Resnais'ye kadar düzinelerle klasik veya çağdaş büyük isimlerin eserlerini yansıtan, ABD'den Japonya'ya kadar hemen bütün ülkelerin sinemasını Türk seyircisine tanıtan programlarında Sinematek, gerçek sinemaseverin yıllardır istediği, ancak düşlerinde bile göremediği büyük bir olayın gerçekleşmesine aracı olmuştur (Yeni Sinema, 1968b:3).

Soner, filmlerin konsolosluklar kanalından sağlandığını, her film için özetler yazılıp teksirle çoğaltıldığını, Şişli ve Kadıköy'de iki sinema birden gösteri düzenlendiğini ifade etmektedir (2006:207). Sinematek'in kuruluş amacı genel çerçevede, ülkemizde ve yabancı ülkelerde çevrilmiş olan sinema eserlerini ve sinema ile ilgili yayınları araştırmak, toplamak, düzenlemek, saklamak, korumak, göstermek ve dağıtmak olarak da açıklanabilir (Taş, 2001:34).

Sinematek, öncelikle Beyoğlu Mis Sokak'ta bulunan bir binada faaliyet göstermeye başlamıştır (Kıraç, 2011:71). Sonraki yıllarda Şişli Kervan Sineması³ ve daha sonra Taksim Sıraselviler'de kendi mekânında film gösterilerine devam etmiştir. Sinematek, bu binada en görkemli günlerini yaşamıştır ama kiranın düzenli ödenmemesinden dolayı mekân kapatılmak zorunda kalınır. 1975 yılının Ekim ayından itibaren gösterimler Dostlar Tiyatrosu'nda, önemli gösterimler ise Dünya Sineması'nda yapılmaya başlanır. Sinematek'in üyelerinin faydalandığı, içerisinde Türkçe ve yabancı sinema kitapları, politik eserler ve romanların bulunduğu bir

³ Kervan Sineması'nı kiraladıktan sonra 8 Kasım 1965'te başlattıkları film gösterilerinin açılışına Henri Langlois'nin katılımını da sağlamışlardır (İnceoğlu, 2001:87).

kütüphanesi de vardır⁴. Ayrıca Sinematek'in sinema kursları düzenlediği bilinmektedir; fakat Giovanni Scognamillo, bu kurslarda imkânlar dahilinde yeterli teknik ve teorik eğitim veremediklerini ifade etmektedir (Başgüney, 2013:76).

1959'da Belediye Film Deposu'ndaki yangında büyük bir kısmı yok olan Türk Sineması'nın ilk örneklerinden geriye kalanların kurtarılması için kolları sıvayan Türk Sinematek Derneği, 1917-1948 yılları arasındaki filmlerin listesini çıkararak, bu filmlerin bulunması üzerine çalışmıştır ve bu dönemde çekilen 100'e yakın Türk filminin beşte ikisinin negatifini ya da kopyalarını bularak bu dönemle ilgili fotoğraf, afiş, broşür, haber gibi belgeleri toplamıştır. 1967 yılı itibariyle söz konusu döneme ait 32 uzun metrajlı filmi arşivinde koruma altına alan Sinematek, ayrıca 85 adet uzun metrajlı yabancı filmi arşivinde barındırmıştır (İnceoğlu, 2001:89).

Türk Sinematek Derneği, Türk sinema tarihinin eski eserleriyle ilgili çalışmalar yapmanın yanında çağdaş yönetmenlerle ilişkiler kurmuştur. 1966 yılının Haziran ayında derneğin yöneticileri ve Halit Refiğ, Duygu Sağıroğlu, Atıf Yılmaz gibi usta yönetmenlerin katıldığı toplantıda derneğin tutumu açıklanmış, yaz aylarında yapılması planlanan Türk Sineması'yla ilgili gösteri ve açık oturumlara Türk sinemacılarının katılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca dernek tarafından Berlin Film Şenliği'ne üç Türk filmi seçilerek yollanmıştır. Ancak derneğin daha çok yabancı filmler göstermesi ve Türk Sineması'na karşı aldığı tavır zamanla sinemacılarla eleştirilenleri karşı karşıya getirmiştir (Kalsın, 2013:75).

Aydın Sayman, Türk Sinematek Derneği kurucularından Onat Kutlar'la anılarından bahsederken aslında Türk Sinematek'inin sanıldığı gibi çok iyi şartlarda faaliyetlerde bulunmadığına dikkat çekmektedir (2006:212-214):

O yıllar Deniz Gezmiş'lerin asıldığı, Vietnam'ın ABD'yi topraklarından sürüp çıkardığı, Angola'da, Mozambik'te kurtuluş savaşlarının verildiği, Portekiz'de Nisan Devrimi'nin patlak verdiği, İspanya'da Franko'nun öldüğü, İran'da şahın koltuğunun sallandığı ve nihayet Şili'de sosyalist başkan Allende'nin faşist darbeye devrildiği yıllardı. Ve Onat Abi bizlere o küçük salonda "sadece dünyayı anlamak değil, onu değiştirmek için yapılacak bir sinemanın gerçekçiliğinden bahsederdi. İçerik biçimle nasıl örtüşmeliydi? Brecht'in epik tiyatro anlayışı sinemaya da uygulanabilir miydi? "Illusion-yanılsama"ya dayanan sinema dili bizatihi "gerici" bir dil olarak kabul edilebilir miydi? Biz Sinematek çalışanları ve "müdürümüz" Onat Kutlar her gün tatlı bir koşturmacanın içerisinde bulurduk kendimizi. Sinematek'in bu kendiliğinden dönüşümü nedeniyle olsa gerek öyle Eczacıbaşı tarafından fonlandığı filan da yoktu. Onat Abi dahil herkes kit kanaat geçinmeye çalışırdık. Onat Abi'nin aybaşında maaşlarımızı dağıtıp sonra derneğin birikmiş elektrik, telefon paralarını ödemek için ödünç para topladığı bile olurdu. Gün olur Onat Abi bilet satar biz aşağıda bilet keser, gün olur film kutularını hep beraber sırtlar taşırdık

Türk Sinematek'inin finansman konusuna değinen Onat Kutlar da, o dönemde çok da elverişli şartlarda faaliyet göstermediklerini ifade ederek bunun nedenlerini şöyle izah etmektedir (Avcı, 2006:187-188):

Türkiye'nin koşullarında zorluklar çektik. Ama devletten destek almadık. Destek için de yalvarmadık. Üyelerin desteğiyle yaşamayı yeğ tuttuk. Yoksa hemen denetim başlayacaktı. Soldan da, sağdan da, ortadan da her yerden bize

⁴ Araştırma ve eğitim imkanı bakımından 600 ciltlik bir kitaplığa sahip olan sinematek, 200 civarında filmin kopyasını ve negatiflerini, fotoğraf, afiş gibi ilgili malzemeleri de arşivinde bulunduruyordu (İnceoğlu, 2001:88).

saldırıları vardı. Filmcilerden de büyük hücumlar geldi.....Bağımsız kalmak adına Sinematek, üye desteğinin dışında hiçbir yardım ve destek kabul etmedi. Bu ilkesi gerçekten onun özgürlüğünün ve bağımsızlığının en ciddi desteği idi. Bu nedenle de mali sıkıntıyı her zaman çekti. İlgi alanı çok genişti, parası azdı. 1980’de de bütün özerk kuruluşlar gibi sıkıyönetim tarafından, yahut 2 Eylül idaresi tarafından otomatik olarak kapatıldı

Kurulduğu dönemden kapandığı döneme kadar Sinematek’le ilgili önemli açıklamalarda bulunan Türk Sinematek’in kurucuları Şakir Eczacıbaşı ve Onat Kutlar, ilk aylar üye sayılarının az olduğunu 1967-1968 döneminde geldiklerinde üye sayılarının üç bini aştığını söylemektedir. Üyeler aylık 1 TL’ye hemen hemen 10 film seyredabilmektedir. Önceleri haftada 3 film yedinci yılda yavaş yavaş günde 4 film haftada 20 film gösterilmeye başlanmıştır. Aidatların hep ucuz kaldığını, Sinematek kavramını kimse bilmediğinden çok para kazanamadıklarını belirten Eczacıbaşı, 12 Mart sonrasında filmleri gümrükten çekmenin başlı başına bir problem olduğunu, gümrükten çektikten sonra bir de sansürden geçirmek gerektiğini söylemektedir. Eczacıbaşı, bu müthiş koşturma temposunu anlatırken, önce filmlerin yurtdışından bulunup getirildiğini, sonra gümrükten geçirildiğini, geçenlerin sansüre girdiğini, günde 3-4 film, haftada 15 bazen 20 film gösterilmesinin yanında bir yandan da bu film ne demek istiyor? Yönetmen kimdir? Gerçek film nedir? Trajik film nedir? gibi filmler üzerinden eğitim verdiklerini belirtmektedir (Avcı, 2006:179-182).

1969 yılına gelindiğinde sayıları 6 bini bulan üyelere, ticari sinemalarda gösterilme imkanı bulunmayan 274 filmi izleyebilme fırsatı sunmuş olan Türk Sinematek’inin İstanbul ve Ankara’da lokalleri ve deposu bulunmaktadır. Sinematek’te İstanbul’da üç ayrı salonda, Ankara’da da bir salonda düzenli film gösterileri yapılmaktadır ve yılda 50-70 arası film gösterilmektedir. Ayrıca bu dönem filmler çoğunlukla orijinal dilinde, İngilizce, Fransızca veya Almanca gibi alt yazılar ile verilmektedir (İnceoğlu, 2001:88).

6.1. Derneğin Yayın Organı: Yeni Sinema

Türk Sinematek Derneği yabancı sinemacılar ile karşılaşma olanağı sunmanın yanında sinema alanında düşünce gelişimini de sağlamıştır. Derneğin en önemli faydalarından biri, bir tartışma ve araştırma platformu oluşturan *Yeni Sinema* dergisini yayınlamak olmuştur. "Derginin adından da anlaşılacağı gibi “yeni bir sinema” kurulması hedeflenmiştir" (Eren, 2012:41). Derneğin kurulmasından kısa bir sene sonra Yeni Sinema dergisi, başta sesini duyurmak daha sonra yapılan çalışmalarını aktarmak ve sinemaseverlere sinema eğitimi vermek üzere yayınlamaya başlamıştır. “Dergi, Fransız Yeni Dalgası, İtalyan Yeni Gerçekçiliği, Brezilya’dan Cinema Nova gibi pek çok alternatif sinema hareketini ve yönetmeni sayfalarında okurlara tanıtmaya misyonunu üstlenmiştir” (Başgüney, 2013:68). 1966 yılının Mart ayında ilk sayısı yayımlanan dergi, 1966-1970 arasında 30 sayı olarak yayımlanmıştır. Yaklaşık on yıl ara veren dergi, daha sonra 1980 yılında 31. (nisan-mayıs sayısı) ve 32. (haziran-temmuz-ağustos sayısı) sayısını yayımladıktan sonra tamamen kapanmıştır (Kalsın, 2013:77-78).

Dergide genel olarak her sayıda; film festivalleri, yeni filmler, yarışmalar ve kulüpler ile ilgili haberler, yapılan açık oturumlardan, kimi zaman yabancı dergilerden alınan söyleşiler, farklı yazarların sinema ile ilgili anıları, eleştirileri veya fikirleri, yeni çıkan filmlerle ilgili eleştiriler, yurtiçi ve yurtdışında yeni gösterime girmiş olan filmler hakkında bilgiler, Sinematek’te ve diğer sinemalarda gösterilen filmler hakkında puanlama sistemi ile birlikte ünlü sinema yazarlarınca yapılan değerlendirmeler, kaynaklar kısmında Agâh Özgüç’ün yazdığı (derginin yayımlandığı aya göre çekilen filmler) 1966 Ocak ayından 1970 Mayıs ayına kadar çevrilen Türk filmi listeleri bulunmaktadır. Ayrıca derginin birçok sayısı belirli konulara yönelmiştir. Örneğin, “Türk Sineması Özel Sayısı”, “Eleştirme Özel Sayısı”, “Sansür Dosyası”,

“Sinemanın Anlatım Araçları Özel Sayısı”, “Yeni Gerçekçilik Sayısı” gibi daha çok belirlenen konular üzerinde yoğunlaşarak yazılar yazılmıştır. Bununla ilgili bilgiye ise "Önsöz" yazısında yer verilmiştir (Kalsın, 2013:79-80).

Genellikle Onat Kutlar'ın editörlüğünde çıkan yeni sinema dergisinde Nijat Özön, Giovanni Scognamiglio, Rekin Teksoy, Ali Gevgilili, Sungu Çapan, Tuncan Okan, Tanju Akerson ve Jak Şalom gibi Türk Sineması hakkında sonraki yıllarda da en kapsamlı yazın çalışmalarını gerçekleştiren bir grup, yazılar yayınlayıp çeviriler yapmıştır. Yeni Sinema Dergisi aracılığıyla Onat Kutlar ve arkadaşları Sinematek'e has bir duruşun/tavrın oluşmasını sağlamışlardır (Başgüney, 2013:75).

Sinematek bünyesinde örgütlenen sinema yazarları, çıkardıkları *Yeni Sinema* adlı dergiyle düşüncelerini yazıya dökme fırsatı bulurken, *Yeni Sinema* dergisinin yayın hayatı son bulmadan 5 Şubat 1970 yılında Türk Sinematek Derneği *Film 70* adında daha küçük boyutta ikinci bir yayına başlamıştır. 18 sayfalık bu dergi, 1972 yılına dek yayınlanmıştır ve derginin adı yayınlandığı yıllar anılagelmiştir; *Film 71*, *Film 72* olarak devam eden derginin sonrasında yayınına son verilmiştir (Kıraç, 2011:71-72).

1960'lı yılların ikinci yarısında sinema dergiciliğinde önemli adımlar atılıp yeni dergiler yayın hayatına girse de bu dergilerin çoğu kısa ömürlü olmuştur. Bunların içinde en uzun ömürlü olan “Yeni Sinema”dır. Yeni Sinema’da Onat Kutlar, Jak Şalom, Ali Gevgilili, Tarık Kakinç, Sungu Çapan, Ülkü Tamer, Tanju Akerson, Giovanni Scognamiglio, Sezer Tansuğ, Atilla Dorsay ve Mustafa Irgat film eleştirilerini “Klasik Eleştiri” yöntemiyle sunarken Sinematek’de gösterilen filmlerin bir tablo halinde değerlendirilmesini yapmaktadırlar. Ayrıca dergide, derginin yazarları tarafından yazılmış Türk Sineması üstüne “Derinlemesine Eleştiriler” bulunmaktadır. Daha çok yabancı filmler üzerinde durulan “Yeni Sinema Dergisi”nde inceleme, araştırma, çeviri, söyleşi ve derlemeler de yer almaktadır (Biryıldız, 2002:111-112, 116-117).

Sinema dergileri arasında *Sinema 65* de özellikle önemlidir. Çünkü bu dergi, Halit Refiğ, Metin Erksan gibi ulusal sinema çevresini oluşturan yönetmenler ile Sinematek Derneği çevresini oluşturacak olan sinema yazarlarının belki de son kez bir araya geldikleri ortak bir platform olmuştur (Başgüney, 2013:62).

6.2. Genç Sinema Dergisi

Ağırlıklı olarak 1968 sonrasında, toplumun ve sanatın bütün alanlarında olduğu gibi sinemada da politik hareketlenme görülmeye başlanmıştır. Yılmaz Güney'in, ‘Kısa Film’-‘Belgesel’de “Genç Sinema Grubu’nun ve “Hisar Kısa Film Yarışması’nın aktif olduğu bu yıllarda bir yandan da İstanbul ve Ankara Sinematek Dernekleri başta olmak üzere Anadolu’nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan 10-15 kadar sinema derneği ile izleyicinin sinemanın nitelikli ürünlerini izleyebildiği ortamlar oluşmuştur. Bu hareket ve örgütlenmeler arasında özellikle başlangıçta önemli dayanışmalar vardır. Çoğu öğrenci olan, kimi sinema eğitimi alıp ellerine kamera geçirmiş genç insanlar, kapağı olmayan tek forma, 16 sayfa “Genç Sinema” adında bir sinema dergisi çıkarırken, önceleri Sinematek’ ve Robert Kolej Sinema Kulübü’nün bir etkinliği olan “Hisar Kısa Film Yarışması” ile birlikte yola çıkmışlardır (Tuncer, t.y).

1967 yılının Temmuzunda Robert Koleji Sinema Kulübü'nün düzenlediği “1. Hisar Kısa Film Yarışması”nda ödül kazanan filmler, Sinematek Derneği’nde de gösterilmiştir. 1968 yılıyla birlikte artan sosyal mücadele ve siyasi gelişmeler, gençlerin ve entelektüellerin hayatlarının bir parçası olurken sanat ve sinema da bunlara dâhil edilir, hatta bu kavramlardan mücadelelerin bir parçası olarak faydalanılır. 1970'lere doğru ortaya çıkan Genç Sinema grubu, derneğin içinden doğup, derneğin ilk kuşak yazarlarını yetersiz bulan ve dönemin sosyal mücadelelerinin etkisi altında daha devrimci bir sinema arayışıyla dernekten ayrılan bir gruptur. Bu grup, daha çok

gençlerden ve kendilerini devrimci olarak adlandıran genç sinemacılardan oluşmaktadır. Grup, 1968 yılında hemen Genç Sinema adında bir dergi yayınlamak için Sinematek grubunu eleştirmeye başlamıştır. Genç Sinema hareketi, Sinematek gibi var olan sinemanın eleştirisini yaparken, devrimci sinemanın sistemden bağımsız bir şekilde örgütlenmesi için alternatifler aramaya başlamıştır ve bu noktada kısa filmlerin ve belgesellerin bir alternatif olarak düşünülebileceğini savunmuştur. Toplumsal eşitsizlik ve adaletsizliklerin, sinema perdesinde gösterilmesi gerektiğini düşünen Genç Sinema grubu çok fazla etkili olamamıştır. Ancak bu grup üyeleri, sinema dergisi çıkarmanın en hızlı kimlik edinme yolu olduğunu düşünmüşler, dergi sayfalarında devrimci sinemanın imkânlarını tartışarak devrimci sinemanın örneklerine ve sinema seyircileriyle yapılan soruşturmalara yer vermişlerdir. 1971 yılına gelindiğinde askeri darbeye birlikte yoğun bir baskı dönemi yaşanmaya başlamıştır. Hem Sinematek hem de diğer sinema grupları, ağır bir siyasi baskı döneminin sancılılarıyla boğuşurken, Hisar Kısa Film Yarışmaları ve Genç Sinema grubu da bu dönemde etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Ayrıca Sinematek Derneği üye ve yöneticilerinden bir kısmı da tutuklanmıştır. Dernek, bir süre sonra yeniden faal hale gelse de 1976'dan sonra büyük ölçüde etkisini yitirmiştir (Başgüney, 2013:87-88,102-105).

1968 Ekim'inde yayın hayatına atılan "Genç Sinema" isimli dergide, Mehmet Gönenç, Mustafa Irgat, Veysel Atayman ve Ahmet Soner tarafından film eleştirileri yapılmıştır. Yazarlar eleştirilerinde "Derinlemesine Eleştiri" yöntemini kullanarak yapıtları siyasal gözle incelemişler ve daha çok belgeleri sinemaya ağırlık vermişlerdir. Film Dergisi, Sinema 65, AS Akademik Sinema, Özgür-Ulusal Sinema bu dönemde yayınlanan diğer dergilerdendir. "Toplumsal Gerçekçilik Denemeleri"nin film eleştirisine olan etkileri bu dergilerdeki Türk filmleri eleştirilerinde görülmeye başlanmıştır. Diğer yandan 1960'lı yıllarda ortaya çıkan "Ulusal Sinema", "Milli Sinema" ve "Devrimci Sinema" tartışmaları, yayınlanan dergilere de yansarak film eleştirilerindeki dünya görüşüne önemli etkilerde bulunmuştur (Biryıldız, 2002:113, 117).

Genç Sinemacıların seslerini kamuoyuna duyurup yetişmeleri ve birleşmeleri için bir ortam sağlayan Genç Sinema dergisi, kimilerine göre kısa filmcilerin bir yayın organıdır. Bilinen sinema düzeni dışında öncelikle kısa film yapan sinemacıların bağımsızlıklarını, özgünlüklerini, devrimciliklerini sürdürebilmeleri ve oluşturabilmeleri için bir araya gelişleridir ve örgütlenmeye doğru bir adımdır. Genç Sinemacıların asıl amacı, çok kısa bir sürede eldeki yapıtlara daha başarılı, daha sağlam ve daha çok sayıda açıkladıkları genel ilkelere uygun, kişilikli ve çeşitli filmler eklemektir (Yeni Sinema, 1968a:3).

Hisar Kısa Film Yarışması ve Türk Sinematek Derneği'nin elverişli ortamından doğan "genç sinemacılar", Hisar'ın 4. yılında, ilk defa 1970'de keskin politik tavırlarıyla bu kurumları eleştirmeye başlamıştır. Söz konusu kuruluşların burjuva kuruluşları olduğu, burjuva sanatını desteklediğini söylemişlerdir. Oysa içlerinde bu kuruluşları öyle düşünmeyip aksine ortak platform oluşturulmasının mantıklı olacağını düşünen bir grup (Oğuz Alpöge, Ömer Tuncer gibi) da vardır ve bu grup "genç sinemacılar"dan ayrılma yolunu seçecektir (Tuncer, t.y.).

Genç Sinema Dergisi, Yeşilçam dışında bir sinema piyasası oluşturup teorilerini tavizsiz olarak uygulama görüşünü (Bağımsız Sinema görüşünü) benimsemiştir. Kısıtlı imkânlardan yakınan bu gençlerin amacı, 67 ilde dağıtım şebekesi kurmaktır. Buna maddi güçleri elvermediğinden kendi kişisel sermayeleri ile 8 mm ve 16 mm'lik grev, ihtilal, miting gibi konularda kısa, çoğu zaman belgesel filmler çekmişler, bunları sendika, dernek, parti, birlik, yurt ve kulüplerde işçi ve köylüye özel gösterilerle sunma yoluna gitmişlerdir. Genç Sinemacıların savundukları parlamenter bir devrim değil, doğrudan doğruya ihtilaldır. Bazıları bir süre sonra, Hisar Kısa Film Yarışması'na tepki göstermek istemeyince tekrar Sinematek'e geçmiştir. Bunun üzerine dergi çıkamaz olduğundan Genç Sinemacıların saldırıları bu kez de, kendi içlerinden çıkan bu gruba yönelmiştir (Uçakan, 2010: 85-86).

6.3. Arşivcilikte Sinematek

Yeni Sinema dergisinin yayın kurulunda bulunan Hüseyin Baş, Sinematek'in aslında bir arşiv kurumu olduğuna değinmiştir. O dönemlerde amacın yangına karşı çok hassas olan pozitif ve negatif filmleri yok olmaktan korumak, tasnif etmek, bilgi ve belgeleriyle gelecek kuşaklara ulaştırılmasını sağlamak olsa da İstanbul Belediyesi Film Deposu'ndaki yangında çok sayıda yerli ve yabancı film negatif ve pozitifleri yandığından Türk Sinematek Derneği'nin arşiv görevini yerine getirmek için çabaladığını ancak çalışmalarının son derece sınırlı kaldığını ifade etmektedir. Buna karşılık Baş, arşivin önemi, Türk ve dünya klasiklerinin gösterimi, tartışılması, sinema tarihiyle ilgili araştırmalar, ülke sinemalarının tanıtımı konularında düzenli ve kapsamlı etkinliklerin gerçekleştirilmesine, sendikalar dahil çeşitli kültür kuruluşları, salonlar ve üniversitelerde, Sinematek mantığına uygun çok sayıda film gösterisinin yapıldığına, Ankara ve İzmir'de şubelerinin açıldığına, yüzlerce seminer, tartışma ve forumun, ülke sinemalarının tanıtımına dönük özel programların, Türk filmlerinin yabancı ülkelerde tanıtımına yönelik film haftalarının organize edildiğine, düzenli olarak Yeni Sinema dergisinin yayımlandığına ve 10 yıldan fazla süren sayısız etkinliğe imza atıldığına da dikkat çekmektedir (2006:168-170).

Yeni Sinema Dergisi'nin 1967 yılı 10/11. sayısında Türk Sinematek Derneği'nin arşiv konusundaki çalışmalarının birbirine bağlı iki yönde geliştiği ifade edilmektedir: İstanbul Belediyesi'nin deposunda çıkan yangında ürünlerinin büyük bir kısmı yok olan Türk Sinemasının, kalan filmlerinin araştırılması (1914-1948). Halen çevrilme sürecinde olan Türk filmlerinin arşive mal edilmesi için imkanların araştırılması. Ayrıca ülkemizde kopyaları bulunan önemli yabancı filmlerin arşive mal edilmesi konusunda çalışmalar yapılması. İkincisi, 1917-1948 Türk filmlerinin araştırılması. Nitekim bir ülkenin en önemli sinema örnekleri ilk yapılmış olan filmleridir. Yeni yetişen/ yetişecek kuşaklar sinemaları ile ilgilenmeye başladığında onun ilk örneklerini öncelikle görüp tanımak isteyeceklerdir. Türk Sineması ile yakından ilgili meslekten kişilerin de kendi kaynaklarını görüp öğrenmeleri, hatalarını ve olumlu yönlerini değerlendirmeleri de bu ilk örneklerin korunmuş olmasına bağlıdır. Bunları göz önünde bulunduran Türk Sinematek'i çalışmalarını öncelikle bu ilk ürünlerin araştırılması, edinilmesi ve teknik koşullar altında korunması konularında yoğunlaştırmıştır. Araştırılan ilk alan eski yapım ortaklarının ellerinde kalabilecek kopyalardır. Yine 1917'den 1948'e yapılmış filmlerin bir listesinin çıkarılması, yönetmenlerinin bulunması ilk saptamalar arasında düşünülebilir. 1917-1948 dönemi Türk filmleri konusundaki tespitler sonucunda, çevrilen 100'e yakın filmin 2/5'sinin kopyaları bulunmuştur. 1959 yangını sonucu birçok yapım şirketinin dağılması çalışmaları engelleyen etkenler arasında olsa da var oldukları tespit edilen kopyaların durumları analiz edilerek, negatifleri elde bulunmadığı için titizlikle korunmasına çalışılmıştır. Bu dönemle ilgili fotoğraf, afiş, broşür gibi bütün belgelerin toplanması ve yaşayan yönetmenlerin anılarının bir fonotekte saklanması da çalışmalar içinde sayılabilir (Yalçın, 1967:6,8).

Türk Sinematek, bu dönemde 1947-1948 arası filmlerin yanı sıra 1948'den günümüze kadar çevrilen ve çevrilmekte olan filmlerin de arşive mal edilmesi konusunda da geniş çalışmalara başlamıştır. Bu noktada Türk Sineması'nın ilk ürünlerinin tespiti ve toplanması çalışmaları yanında, başlangıcından bugüne çevrilen Türk filmlerinin bir filmografisinin çıkarılması ve yapım şirketleri ile temaslar bu konudaki araştırmaların temelini teşkil etmektedir. Kurulduğu günden itibaren Türk Sinematek'i sinemamızın ürünlerinin saklanması ve korunması konusunda meslekten insanları (yönetmenleri, yapımcıları, eleştirmenleri) yardıma çağırarak onların bilgilerinden yararlanmak isteyen Sinematek, Yeni Sinema dergisinde karşılaşılan zorluklara ve çalışmalarına şöyle değinmiştir (Yalçın, 1967:8):

Son yıllarda yapımı 250'ye ulaşan sinemamızın bu ürünlerini toplamak ve saklamak çeşitli güçlüklerle karşı karşıyadır. Üye ödentileri dışında hiçbir kaynaktan yararlanmayan sinematek için bu toplama ve koruma ancak bazı

yapımcıların ve yönetmenlerin yakın ilgisine bağlıdır. Bugüne kadar (1967'ye kadar) Türk Sinematek Derneği arşivine uzun metraj 15 kısa metraj ve dökümanter 24 film kazandırılmıştır. Sinematek uluslararası ilişkilerinde Türk filmlerinin tanıtılması konusunda da titizlikle çalışarak beş ülkede Türk Filmleri Toplu gösterisi düzenlemiştir. Düzenlenen bu gösterilere gönderilecek Türk filmlerinin diyalogları küçük çeviri komisyonlarınca yabancı dillere çevrilmiş ve alt yazı olarak bastırılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra filmlerle ilgili bütün dökümanlar biyografiler hazırlanmıştır. Böylece haftaların eksiksiz ve etkili bir biçimde sunulması mümkün olacaktır. Ayrıca meslekten insanların başka ülkedeki meslektaşlarıyla tartışmaları ve tartışmaları da bu toplu gösteriler sırasında mümkün olacaktır. Kendi sinemamızın ürünlerinin saklanması ve korunması konusunda yapılan temel çalışmaların yanı sıra, bazı önemli yabancı filmlerin de arşive katılması mümkün olmuştur. Kuruluşu birinci yılı doldurmadan Sinematek Uluslar arası Film Arşivleri Federasyonu'na "Yazışma Üyesi" olarak kabul edilmiş ve diğer ulusların sinematekleri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Yeni kurulan bir arşive, yerleşmiş bazı sinematekler süresiz ödünçle filmlerini yollamışlardır. Böylece iki yılda Türk Sinematek'i arşivine 34 uzun metraj ve 4 kısa metrajlı filmin sağlanması mümkün olmuştur. Buna küçük bedeller ödenerek arşive mal edilen kopyalarda eklenebilir. Bugün Türk Sinematek Derneği film arşivinde 1914-1948 arası filmlerden 32'si teknik koşullar altında saklanmaktadır. Bunlar uzun metrajlı ve konulu filmlerdir. Uzun metrajlı filmlerin yanı sıra 34 kısa metrajlı Türk filmi de arşive yerleştirilmiştir. Kuruluşundan bu yana geçen iki yıl içinde arşiv yerli ve yabancı 85 uzun metrajlı, 35 kısa metrajlı, film kazanmıştır. Bu kazanç yalnızca görevlerini yapan sinematekçilerin değil aynı zamanda sinemayla ilgilenen bütün sinemaseverlerin ve meslekten insanların kazancıdır. Ayrıca yerli ve yabancı senaryolar, fotoğraflar, afişler önemli sinema kitap ve dergilerinden kurulmuş (500) ciltlik kitaplık da sinematek arşivine katılan şeyler arasında sayılabilir

Türkiye'de sinema filmlerinin depolanması, korunması, bakımının yapılması, filmlerin uygun koşullarda muhafaza edilerek ömürlerinin uzatılması ve özellikle negatiflerin saklanması için ne özel yapımevleri ne de devlet uzun yıllar hiç yatırım yapmamıştır (Atam, 2008:517). Sinematek kavramına salt arşivcilik olarak yaklaşmayan sinemateğin kurucusu Henri Langlois'ten etkilenen Türk Sinematek Derneği de Langlois'in izinden giderek amaçlarını geçmişin sinema birikimini gelecek kuşaklara aktarabilmek olarak belirlemiştir. Onat Kutlar, Türkiye'de yaşayıp dünya sinemasından haberdar olmak isteyenlerin sinemateği kurduklarını bu nedenle amacın da bu doğrultuda şekillendiğini ifade etmektedir (Öztürk, 1985:15).

Derneğin film arşivciliği konusunda sinema tarihçisi ve dönemin tanığı Giovanni Scognamiglio şu yorumu getirmiştir (Aktaran Özkan, 2001:59):

Arşiv kurulamaması sadece maddi sorunlardan kaynaklanmadı. Bir seçim yaptılar. Başta üye toplamak için film göstermek zorundaydılar. İlk yılının sonunda 3000'e yakın üyesi vardı. Yalnız zamanla o üye sayısı düşmeye başladı. O dönemde biraz da sosyetik bir olgu oldu. Bomonti'deki sinema salonu tıklım tıklım doluyordu ve Sinematek'e gitmek, filmlerini seyretmek modaydı. Bir yıl böyle gitti. Ondan sonra yavaş yavaş yeni film niye getirmiyorsunuz? diye şikâyetler başladı. Biraz da İstanbul Festivali örneği her yıl festival zamanı herkes müziksever oluyor. Sonradan konserler yarı boş gidiyor. Aynı psikoz içinde doğdu ve düşmeye başladı... Sinematek hiçbir zaman gerçek bir Sinematek olamadı. Çünkü örnek alınan Langlois'in kurduğu Fransız

Sinemateği idi. Sinematek sadece gösteri ya da yayın değil, bir de film toplamayı ve korumayı da içeriyordu. Bunu da Sami Şekeroğlu yaptı

1967'de Berlin'de Türkiye'den 'Kulüp Sinema 7'⁵ adına aralarında Sami Şekeroğlu'nun da bulunduğu FIAF toplantısına katılan (İnceoğlu, 2001:87) Sinematek Derneği'nin bilimsel film arşivciliği çalışmalarını, Sami Şekeroğlu yönetimindeki Türk Film Arşivi Kurumu'nda olduğu gibi yürütememesi bir süre sonra Uluslararası Film Arşivleri Federasyonu FIAF ile ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir (Eren, 2012:45)⁶. Diğer yandan Türk Film Arşivi, ülke sinemasına ve onun ürünlerine sahip çıkma sorumluluğunu taşıyarak arşivcilik çalışmalarını aralıksız sürdürmesiyle önce 1969 yılında New York'ta yapılan FIAF Kongresi'nde yedek üyeliğe, sonra 1973 yılında Moskova Kongresi'nde Türkiye'yi arşivcilik konusunda uluslar arası alanda temsil eden tek kurum olması sebebiyle asil ve yetkili üyeliğe yükseltilmiştir (Turhan, 2004:147).

10 Haziran 1973 tarihinde yapılan 19. FIAF Kongresinde (Moskova) Sinematek Derneği, Uluslar arası Film Arşivleri Federasyonu üyeliğinden çıkarılmıştır. Zamanla Eczacıbaşı Holding'den alınan desteği ve üyelerini hızla kaybeden dernek yönetiminden 1975 yılında Onat Kutlar ayrılmıştır. Yönetimi 1975-1978 arasında Vecdi Sayar, 1978'den sonra 1980'de yöneticilerce feshedilene kadar Ahmet Sezerel üstlenmiştir (Özkan, 2001:59).

Ünlü yönetmen Memduh Ün, bu dönemde Sami Şekeroğlu'nun yaptığı film arşivleme çabalarına ilişkin şunları söylemektedir (Aktaran, Özkan, 2001:60):

O yıllarda (1960'lı yıllar) Sami Şekeroğlu sürekli olarak gelip filmleri kendi kurduğu arşive götürüp orada koruma altına almak için ısrar ediyordu. Acar Film Stüdyosu'ndan depoları boşaltmam söylenince direnmekten vazgeçip filmleri arşive naklettim. Firmamın 150 civarında filmi vardı. 1500 kutu negatif, ses filmleriyle birlikte 2250 kutu ediyor. Eğer film arşivi olmasaydı bu kadar filmi nerede saklardım bilemiyorum. Belki de bazılarını hiç işe yaramaz diye imha bile edebilirdim. Çünkü o sıralarda televizyon, video gibi araçları düşünemediğimiz için filmlerin ana malzemesi olan negatifler önemli gelmiyordu bize. Aradan yıllar geçti filmlerimiz arşivin kurulduğu yıldan bu yana en sağlıklı şekilde korundu. Video hakları, özel televizyon kanallarında gösterim hakları gibi imkanlar ortaya çıktı. Film yapımının iyice zorlaştığı, sinemaya harcanan paraların geri dönmediği şu yıllarda arşivde korunan negatiflerimizin video kopyalarını televizyon kanallarına satarak biraz olsun rahatladık

Batur'a göre Sami Şekeroğlu, Türk Sineması'nın darmadağın edilen belleğini, adeta batan geminin yüzeye saçılan, dibe vuran parçalarını toplamıştır. Batur ayrıca bu parçaları kurtarıp sınıflandırıp aynı zamanda onaran Şekeroğlu sayesinde Türk Sineması'nın arşivinin bir bakıma yoktan var olduğunu, Sinema-Televizyon Enstitüsü'nün, merdiven boşluğuna kurulan bir masadan, sağlam altyapılı, gelişkin stüdyo olanaklarına sahip sıcak bir yuva atmosferi gerçekleştirmiş bir merkez haline geldiğini, sıra dışı bir sinema müzesi kurarak gelecek yüzyılın sinemaseverlerinin ona çok şey borçlu olduğunu ifade etmektedir (2007:58-60).

⁵ Altmışlı yıllarda şehirlerde, üniversitelerde kurulan sinema kulüplerinin etkinlikleri giderek artarken, kurulan ilk sinema kulübü 1962 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Akademisi kapsamında Sami Şekeroğlu'nun kurduğu Kulüp Sinema 7'dir. İlerleyen yıllarda sinema kulüpleri arasındaki ilişkiler de gelişmiştir ve kulüpler arasında ortak zemin oluşturulmaya çalışılmıştır (Başgüneş, 2013:62).

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Eren, 2012:45-46.

7. TÜRK SİNEMATEK DERNEĞİ VE ÖNEMİ

Bir sinematek kurumunun kurulmasında, öncelikle devletin bir sinema politikasının var olması gerekmektedir. Bu nedenle dünyadaki yabancı sinemateklerin yönetimlerine bakıldığında bunların, devletin kültür politikası sonucu kurulmuş olan, sinemayla ilgili kurumlara bağlı olduğu görülmektedir (Örneğin BFI, Film Council'a bağlıdır). Türkiye'de değişen hükümetlerle birlikte kültür-sanat politikalarının da değiştiği göz önüne alındığında, bir sinematek organizasyonunu sürekli yürütecek bir hükümet politikasının uygulanabileceği ve sürekli bir ödeneğin sağlanabileceği olasılığı bugün için pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca görsel-ışitsel alanda, yetişmiş insan kaynağına ihtiyacı duyan Türkiye'de, yeni akademisyenlerin ve araştırmacıların yetişmesinde, yapılan çalışmaların uluslar arası standartları taşımasının garantilenmesinde, film ve ilgili malzeme koleksiyonlarıyla, bir veri bankası olmasıyla, kütüphanesiyle, yayınlarıyla, gösteri programlarıyla, eğitim ve diğer temel faaliyetleriyle bir sinemateğin, dünya sinematekleriyle işbirliği içinde bir bütün olarak sunacağı bilimsel ve sanatsal ortama ihtiyaç vardır. Bu ortam yaratılmadığında ise, gerekli bilgi ve belgeye etkin bir şekilde ulaşılmadan yapılan araştırmaların başarı şansının azalması ve harcanan her emeğin, yapılan her çalışmanın birbirinden kopuk, birbiriyle etkileşimden uzak, verilere tam erişim sağlanamadığından, birikmesi gereken bilginin parça parça ve yalıtılmış bir halde olması söz konusudur (İnceoğlu, 2001:92-94).

Türk Sineması'nda gelişme olmasını arzu ettiklerinden eleştirel bir bakışlarının olduğunu söyleyen Onat Kutlar, Türk sinemaseverleri kadar sinemacılarının da Sinematek'ten faydalandığını, Erden Kıral'dan Ömer Kavur'a bir çok yönetmenin Sinematek'i okul olarak benimsediğini, Türk Sineması'yla filmler kaliteli olduğu sürece hiç bir zaman ilişkilerini koparmadıklarını ve Yılmaz Güney'le olağanüstü güzel ilişkilerinin olduğunu belirtmektedir. Eczacıbaşı da Yılmaz Güney'in dünya çapında patlamasının nedeninin Sinematek olduğunu, yönetmenler dışında bütün yazarların, eleştirmenlerin vasıtasıyla sinemanın gazetelere girdiğini, özel kulüpler kurulduğunu, kulüpleri açan gençlerin çok sayıda ilde film gösterimleri yapıp konferanslar verdiklerini, sonrasında bu gençlerin sinemacı, eleştirmen vb. olarak kendilerini gösterdiklerini, Sinematek olarak tüm derneklerle az sayıda 5-6 kişiyle Ankara ve İzmir'deki şubelerine film göndererek destek olmaya çalıştıklarını, üniversite kulüpleri, belgesel yarışmaları derken Türkiye'de birden bire bir sinema dünyası oluştuğunu ve farklı görüşteki insanların bir araya getirilebileceğini anlatmaya çalıştıklarını ifade etmektedir (Avcı, 2006:186-191).

Sinematek, ülkemizde sinemanın tanıtılıp sevdirmesinde ve özellikle eleştirmen kuşağının yetiştirilmesinde büyük katkıları olan bir dernektir (Taş, 2001:35). Dernekte bağımsızlıklarını koruyabilmek adına dışarıdan hiçbir destek almadıklarını söyleyen Onat Kutlar, politik ve ekonomik bir gücün etkisi altına kesinlikle girmek istemediklerini ifade etmiştir. Bu sinemaseverler, sinema teknolojisinin yeterince gelişmediği bir dönemde, pek çoğu alt yazısız Fransız, Japon ve Bulgar filmini ve pek de iyi olmayan kopyalarını izlerken sinema sevgisinin, dil ve teknik imkânsızlıklar gibi engelleri aşabileceğini göstermişlerdir (Başgüney, 2013:76, 84).

Giovanni Scognamillo Türk Sinematek Derneği'nin önemini bir kaç cümleyle şöyle ifade etmektedir:

12 Eylül'de (artık Mis Sokağı'ndan Sıraselviler'e taşınmış) Türk Sinematek Derneği kapatılınca zaman içinde benzer girişimler oldu, ancak hiçbiri başarılı olamadı ve Türkiye'de sinema kültürünün tarihinde Sinematek tek kaldı. Kutlar'ın ve etrafında topladığı, toplamayı bildiği arkadaşların heyecanı, gençlik ve sinemaseverlik heyecanı olmasaydı Sinematek de bu denli uzun süreli bir olay teşkil (196) etmezdi. Yanılmıyorsam ilk sinema kurslarını düzenleyen Sinematek oldu, genç sinemacı yönetmen heveslilerini ilk harekete getiren ("kameramızı alıp sokağa inelim") yine Sinematek oldu. Artı o döneme kadar en

uzun süreli “ciddi” sinema dergisi (Yeni Sinema), artı salt kitaplardan bildiğimiz son derece önemli sinema klasiklerinin gösterisi, Eisenstein’in Bronenose Potemkin’den Dreyer’in La Passion de Jeanne D’Arc’ına kadar, artı “bir takım” ve Sinematek’in etrafında kilitlenen sinema yazarları ister eskiler (Nijat Özön, Rekin Teksoy, Tuncan Okan, Giovanni Scognamillo vd.) ister yeniler (Atilla Dorsay, Sungu Çapan, Jak Şalom vd.) ve her derde deva olan Ömer Pekmez! (2006:196-197).

Sinematek çevresinde toplanan gençlik ve sinemaseverler, istedikleri gibi Türk Sineması’nı değiştiremeseler de özellikle 1970’lerin ikinci yarısında ve 1980’lerin ilk yarısında Türk Sineması’na pek çok kayda değer, yabancı film festivallerinde ödül kazanan modernist, deneysel ve avant-garde filmler kazandırmışlardır. Yılmaz Güney’in "sanatın görevi, halkı sosyal ve politik meseleleri düşünmeye ve harekete geçmeye çağırmasıdır" düşüncesinden ve sanatından etkilenen Sinematek üyeleri, özellikle Yılmaz Güney ve Lütfü Akad sinemasını arzu edilen sinema olarak değerlendirmişlerdir. Yılmaz Güney de Sinematek’ten özellikle Onat Kutlar’ın görüşlerinden çok etkilenmiştir. İlerleyen yıllarda derneğin Ali Özgentürk, Şerif Gören, Erdem Kıral, Ömer Kavur gibi yönetmenlerin üzerinde de ciddi etkileri olmuştur (Başgüney, 2013:111, 164).

Altmışlı yıllarda belgesel film çalışmalarında da önemli eserler verildiği söylenebilir. Özellikle 1957’den sonra İstanbul Üniversitesi Film Merkezi (İÜFM)’nin çalışmaları ile hız kazanan belgesel film çalışmalarına, 1960’dan sonra çeşitli kurum ve bankaların da destek verdiği görülmüştür. Böylelikle ikinci planda kalan belgesel sinemamız, bir ölçüde gelişme olanağı bularak bireysel çabalardan kurtarılmıştır. Bu kuruluşlardan biri olan Eczacıbaşı fabrikaları, İÜFM’nin işlediği konulara benzer bir yaklaşımla belgesel film çalışmaları gerçekleştirmiştir. Kurumun belgesel film çalışmalarına Sinematek üyelerinden Sabahattin Eyüboğlu da yardımcı olmuştur. “İÜFM’nin 1954 yılından 1974 yılına kadar hazırladığı 18 filminden 11’ine katkıda bulunan Eyüboğlu, diğer çalışmalarını Eczacıbaşı Kültür Filmleri Dizisi’nde sürdürmüştür” (Avcı, 2006:151). “Eczacıbaşı Kültür Filmleri Dizisi” olarak gerçekleştirilen belgesel film çalışmalarından “Yaşamak İçin” (1962), “Renk Duvarları” (1962)⁷, “Göreme” (1963), “Kırkpınar” (1964) ve “Tülü” kayda değer önemli çalışmalardandır (Avcı, 1999:62-63).

Filmlerin hazırlandığı dönemde Şakir Eczacıbaşı, gazete ve dergilerde çıkan yazıları ve çeşitli ülkelerde düzenlenen kültür filmleri festivallerine katıldıklarını gösteren belgeleri günümüze kadar titizlikle saklarken, bu belgelerden örnekler vererek filmlerin yeniden değerlendirilmesini de sağlamıştır. Bu filmler, gerek konuları, gerekse sinematografik özellikleriyle Sinematek’in öncüsü Henri Langlois’in de ilgisini çekmiştir ve yazdığı mektupta Eczacıbaşı’na bu filmlerden çok etkilendiğini belirterek hiçbir ülkede rastlanamayacak kültürel zenginliğe sahip bir ülkeden, niçin bugüne kadar büyük yapıtlar gelmediğini sormuştur. Şakir Eczacıbaşı ve arkadaşları, bundan sonra film çalışmalarını sürdürmemişlerdir ancak yine de Türk belgesel sineması adına, gelecek kuşaklara, bu özenli ve güzel beş film çalışmasını kazandırmışlardır (Avcı, 1999:124, 137).

Şakir Eczacıbaşı, Sinematek’in zamanla dünya çapında önem taşıyan, bütün dergilerde yer alan İstanbul Film Festivali’ne dönüştüğünü, Sinematek’teki ekibin İstanbul Film Festivali’ni yürüttüğünü, bu nedenle tekrar Sinematek’in kurulmasına ihtiyaç duyulmadığını ifade ederek o zaman ki deneyimler olmasa iki hafta süren uluslararası film festivalinin bu kadar başarılı olamayacağını belirtmiştir (Avcı, 2006:190).

⁷ Bu film 1964 yılında Locarno Film Festivali’nde en başarılı beş film arasına girmiştir. Avrupa Konseyi’ne üye ülkelerin filmlerinin katıldığı “En İyi Kültür Filmleri” yarışmasında da birincilik kazanmıştır. Eyüboğlu “Yaşamak İçin” adlı filmin metnini yazıp Şakir Eczacıbaşı ile birlikte yönetmiştir ve diğer filmlerin sunuş ve seslendirme metinlerini kendisi hazırlamıştır (Avcı, 1999:63).

8. SİNEMATEK-TÜRK SİNEMASI TARTIŞMALARI

Türk Sineması en şanslı ve en verimli çağını 1958-1964 arasında yaşamıştır: “Üç Arkadaş” filmi (1958) ile gelen umut, o günlerde sinema yazarı-sinemacı işbirliğinin doruğa ulaşması, hemen sonrasında 27 Mayıs ihtilaliyle ülkeye yeni bir dinamizmin-özgürlüğün gelmesi, “Susuz Yaz”ın 1964’de Film Şenliği’nde birinci oluşu gibi güzel gelişmelerle birlikte olumlu sonuçlara ulaşmasa bile Sinema Şurası da 1963’te ilk defa toplanmıştır. Kısaca sözü edilen dönemin özellikle ilk yıllarında “çeşme” akmaya başlamıştır ve çok kişi, çeşme akarken testiye doldurma telaşındadır. Sonrasında kurulan Sinematek Derneği, kuruluş günlerinde sinemacılarla, sinema yazarlarını bir araya getirir gibi olsa da, ilk günlerin belli belirsiz yakınlaşması bir süre sonra anlaşmazlıkları gün yüzüne çıkarmıştır. Bu dönem, bir yandan film enflasyonu var gücüyle sürerken, ortaya gereğinden fazla (ve kötü) filmin çıkması kendilerini bunun dışında tutmak isteyen yönetmenlerin de endüstri dışına itilmesine neden olmuştur. Ortada sözü edilecek az sayıda film olduğundan sinema yazarları da giderek daha az yazmaya, yazdıklarında da eleştiri dozunu arttırmaya başlamışlardır (Şener, 1976:72-74).

Sosyalist çizgiyi benimseyen siyasi bir dergi olan Ant dergisi, 1968 yılında kendi deneyimleriyle, “dost meclislerinde kalan” ulusal sinema tartışmasını “somutlaştırmak” için sinema çevresinden çeşitli kişilerin katıldığı bir soruşturma açmıştır. Atilla Gökbörü, Türk Sineması’nın çıkmazda olduğunu daha önce Ant dergisinde bir yazısında dile getiren ve soruşturmayı hazırlayan isimdir. Soruşturmaya katılanlar ise dergide yayımlanan sıra ile, "Onat Kutlar (sinema yazarı), Halit Refiğ (sinema yazarı, yönetmen), Nijat Özön (sinema yazarı), Sami Şekeroğlu (Türk film arşivi yönetmeni), Metin Erksan (yönetmen), Turgut Demirağ (yönetmen), Giovanni Scognamillo (film eleştirmeni), Hüseyin Baş (yeni sinema dergisi sorumlu müdürü), Atıf Yılmaz (yönetmen), Hasan Akbelen (Robert Kolej Sinema Kulübü Başkanı), Ertem Eğilmez (yönetmen, yapımcı), Murat Köseoğlu (Acar Film sahibi), Ümit Utku (yönetmen, yapımcı), Lütfü Ö. Akad (yönetmen), Atilla Dorsay (film eleştirmeni), Artun Yeres (kısa film yönetmeni), Sezer Tansuğ (kısa film yönetmeni, sanat tarihçisi), Üstün Barışta (kısa film yönetmeni)" olarak yer almaktadır. Soruşturma kapsamında; "Ulusal Türk Sineması’ndan ne anlıyorsunuz?", "Türk Sineması’nın kurulmasından yana mısınız?", "Sinemamızın bugünkü ekonomik yapısının değişmesini istiyor musunuz?" tarzında dokuz soru sorulmuştur (Mutlu, 2010:425).

Buna göre ulusal Türk Sineması’nın varlığına ya da filizlenmesine ilişkin görüşler dört grupta toplanabilir: Barışta, Yeres, Akbelen ve Eğilmez’e göre ulusal Türk Sineması henüz mevcut değildir, ilk üç isim ulusal Türk Sineması’nın gençlerin yaptığı kısa filmlerle filizlenmekte olduğu görüşündedir. Eğilmez ise filizlenmenin varlığını da reddetmekte, hatta geçmişte bu yönde gerçekleştirilmiş bazı örneklerin başarısız olmasının ulusal Türk Sineması’nın ileride kurulma imkanını da gölgelediğini iddia etmektedir. Refiğ, Şekeroğlu ve Yılmaz’a göre ulusal Türk Sineması’nın bazı güçlü örnekleri vardır. Kutlar, Baş ve Dorsay’a göre ulusal Türk Sineması’nın örnekleri olsa da yetersizdir, Tansuğ’a göre ulusal Türk Sineması “filizlenmeyi bırakın ağaç bile olmuştur ama meyveleri tatsızdır”. Özön ve Utku’ya göre ulusal Türk Sineması vardır ve filizlenmektedir. Özön’e göre filizlenmenin kanıtı ise sinemanın ve yurdun sorunları ile yakından ilgilenenlerin artmasıdır. Utku için Türk Sineması hep ulusal olmuştur ve öyle olacaktır. Erksan, Akad, Demirağ ve Scognamillo’ya göre ulusal Türk Sineması çoktan kurulmuştur. (Mutlu, 2010:427). Altmışlı yılların sonunda sol görüşü benimseyen ve ulusallığı kulak arkası eden kurum ve kişilerle ciddi tartışmalar başlatan Halit Refiğ, Sinematek Derneği ve başındaki Onat Kutlar kadar, Yılmaz Güney’le de ters düşmüştür. Bu konudaki hararetli yazıları, yakın zamanda yeniden basılan Ulusal Sinema Kavgası kitabında toplanmıştır (Dorsay, 2010:465).

Refiğ'in "Ulusal Sinema Kavgası" eserinin ele aldığı konulardan birincisi, Doğu İslam ve Batı Hristiyan toplumlarının farklı değişme çizgilerinin karşılaştırılmasıdır. Refiğ'e göre Batının sanat eserleri ve estetik felsefesi Batı toplumlarının ekonomik yapısının ve kendine özgü üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak düşünölmelidir. Eserin ikinci ana meselesi, medeniyetlere göre estetik oluşum ve Doğu-Batı sanatlarındaki şekillenme olarak ifade edilebilir. Batıda bireyselliğin ön planda olduğunu açıklamaya çalışan Refiğ, "Batı sanatları toplumsal bir konu anlatsa bile, bireyin dramı üzerine kurulmuştur. Geleneksel ve klasik Türk sanatlarında birey önemli rol oynamaz. Önemli olan toplumun içinden temsilci tiplerin tasviri ve kamusal bilinçtir" görüşünü savunmaktadır. Ulusal Sinema Kavgası'nda üçüncü ana mesele ise Batıcılığı geri kalmış toplumların aydınlarının, kendi toplumları kalkınamadığından, gelişmiş toplumlara aşağılık kompleksiyle özendiği ve kendi yerini izah ettiği şeklinde belirtilebilir. Halit Refiğ, Türk sinemacıları olarak ikinci meseleyi benimsediklerini, önce düşüncede bağımsızlığımızı kaybetmekle başlayan Batı yanlılığının, daha sonra ekonomik bağımsızlığın ve neticede siyasal egemenliğin kaybına giden bir yol olduğunu, 'sanat evrenseldir' diye ülkeye sızdırılan kültür emperyalizminin yayılmasına set çekilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Kırbaş, 2010:254).

27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra getirilen anayasa, daha önce de değinildiği gibi her renk ve tondaki Batıcı fikir, sanat ve kültür hareketlerine özgürlük getirmiştir (Çokyiğit, 2010:91) Altmışlı yıllar bu doğrultuda Türkiye'de sinemanın durumu, devletle ilişkileri, sinema dili ve endüstrinin geleceğine dair sektör aktörleri arasında şiddetli tartışmalara sahne olmuştur. Halit Refiğ'in ileri sürdüğü Batıda üretilenden ayrı, yerel kültürel kaynaklardan beslenen bir "Ulusal Sinema" gereksinimi iddiasının başlattığı tartışma, Türkiye'de Batılılaşma deneyimi, ulusal kimlik, sanat ve halkın etkileşimi gibi pek çok ilgili konuyu da tartışmanın bir parçası haline getirmiştir (Batur, 2014:80). Söz gelimi Türk Sinematek Derneği'ndeki Batı sinemasını önceleyip Türk Sineması'nın bu sinema anlatı unsurları cinsinden şekillenmesini arzulayan çevreye Halit Refiğ'in tepkisi biraz sert olmuştur. Refiğ, Türk Sineması'ndaki teşkilatlanmanın "Ahi-Fütüvvet Teşkilatlanması" gibi olması gerektiğini, sinemamızın kendi anlatı geleneklerimiz çerçevesinde ilerlemesini ve yine kendi tarihi edebi kaynaklarımızdan faydalanılmasını savunmuştur (Kabil, 2010:117).

1960-1970'li yıllar Türk Sineması'nın geniş kitlelere ulaşarak toplumsal sorunları izleme eğiliminin başladığı bir dönemdir. Halit Refiğ'e göre Türk Sineması, Türk halkının doğrudan doğruya film seyretme ihtiyacından doğan ve sermaye değil de emeğe dayanan bir sinema olduğu için bir halk sinemasıdır. Yabancı sermaye tarafından kurulmadığından emperyalizmin sineması, milli sermaye tarafından kurulmadığından burjuva sineması, devlet tarafından kurulmadığından devlet sineması da değildir. Ulusal sinema ise yine aynı yönetmenlerce (Halit Refiğ, Atıf Yılmaz, Lütfü Akad, Duygu Sağıroğlu) daha öncesinde ortaya atılan halk sineması kavramındaki yanlışlardan yola çıkarak oluşturulmuş bir kuramdır ve Batı sineması hayranlığına karşı bir duruş sergilemektedir. Ulusal sinema ekseninde asıl mesele, filmin özünde, genel yapısında ve hareketlerinde ulusal olabilmektir (Tunca, 2010:311).

Sinematek çevresinde örgütlenen grup ise, Türk Sineması'nı az gelişmiş, eğitimsiz, yoksul kesimlere yönelen ve bu kesimlerin zaafalarını sömüren bir sinema olarak görmektedir. Var olan Türk Sineması'ndan hoşnut olmayan ve onu değiştirmenin yollarını tartışan bu grup, Türk Sineması'nın kusurlarının ve eksikliklerinin, ancak evrensel sinema değerlerinin benimsenmesiyle aşılabileceğini düşünmektedir (Başgüney, 2013:82,99).

Türk Sinematek Derneği, Yeni Sinema dergisinde Türk filmlerinin tanıtımı konusunda yapılan yurtdışı etkinliğinden birine şöyle yer vermiştir:

Yapımın değersizlikte birbirleriyle yarışan filmleri arasında çeşitli nitelikleri ile kendilerini gösteren filmlerin yurtdışında da tanıtılması konusunda bir süredir yapılan çalışmalar sonuçlanmış ve kasım ayında yurtdışındaki ilk Türk Filmleri Haftası Sofya'da yapılmıştı. Karşılıklılık esasına dayanılarak düzenlenen bu

haftaların ikincisi geçtiğimiz haftalarda bu kez Bükreş'te yapıldı. 11-18 Aralık tarihler arasında, Sofya'da gösterilmiş olan filmler Romanya Sinemateki'nin düzenlediği programla halka sunuldu. Filmleri tanıtmak amacıyla üç kişilik bir heyetimiz Bükreş'e gitti. Pervin Par, Atilla Dorsay ve Tuncan Okan'ın bulunduğu heyet gönderdikleri ilk haberlerde, hafta'nın başarılı sonuçlarını bildiriyorlardı (Yeni sinema, 1968c: 36).

Buradan görülebileceği gibi, Sinematek Türk Sineması'nın eserlerinin büyük bir kısmını kayda değer görmemektedir. Esasında bunda bölge işletmeciliğinin getirdiği ticari anlayışla çekilen filmlerin benzer konu ve temaları takip etmesi yatmaktadır. Yılmaz Güney bu nedenle Sinematekçilerce övgüyle karşılanmaktadır. Çünkü Güney özellikle yönetmenliğinde klasik anlatı kalıplarından, düzeni kabul eden ideolojik yanlılıktan ayrık bir duruş sergileyerek izleyicilerinin gönlünde taht kurmuştur.

Genç Sinema grubu da, yine Sinematek Derneği'nin entelektüel duyarlılıkları merkeze koyan eğiliminden rahatsız olan ve üçüncü dünya ülkeleriyle kaderlerini ortak gören genç sinemacılar. Buna karşılık Sinematek grubu heterojen yapıda olmakla birlikte grup üyeleri farklı sosyalist tahayüllere sahiptir ve aralarındaki ortak nokta Türkiye'nin var olan üretim biçimlerine alternatif bir sosyalist kalkınma ve modernleşme projelerine inanmalarıdır. Özellikle Onat Kutlar ve Hüseyin Baş, Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalist devrimci modelini benimseyerek bunu kültürel alanda uygulamaya çalışmışlardır (Başgüney, 2013:162-163).

1967 yılında Sinematek Derneği ile Türk sinemacılarının ilişkileri gerek "Yeni Sinema" dergisinde yer alan Türk Sineması'na ilişkin eleştiriler, gerek sinemacılarımızla bir araya gelinen toplantı, açikoturum gibi etkinliklerde yaşanan gerginlikler nedeniyle kopma noktasına gelmiştir ve sinemacılar Türk Sineması'nı sahiplenen Türk Film Arşivi ile yakınlaşmaya başlamıştır (Eren, 2012: 44). Yeni Sinema dergisinde (1966:4) yer alan bir yazı bu gerginliği gözler önüne sermektedir:

Türk Sineması'nın geçmişi, sanat değerleri yönünden bütünüyle kaostur. Sinema tarihçisinin değerlendirdiği birkaç olumlu çıkış ve kısa süren pırlıtlı dönem bir yana bırakılırsa bu elli yıllık geçmiş, toplumumuzun bütün bozuk kurumlarının tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Bazı sinemacıların çok güçlü olmayan ama gene de olumlu çabaları bu özellikleri değiştirmeye yetmemiştir. Tam tersine bu olumlu çabalar, sonunda onları çarkın dişlilerinden biri olmayı kabule zorlamış ve bu zorlama çoğu zaman başarı kazanmıştır

Yeni Sinema dergisine alternatif olarak yayınlanan ulusal sinema dergisi de bu tartışmalara katılmıştır. Ulusal Sinema dergisinin yayıncısı ve Türk Film Arşivi'nin kurucusu olan Sami Şekeroğlu, Halit Refiğ ve Metin Erksan gibi yönetmenlerle birlikte, Sinematek Derneği'nin yabancı değerlerinin karşısına yerel değerleri çıkarmıştır. 1967 yılında Metin Erksan, Memduh Ün, Atif Yılmaz, Duygu Sağıroğlu, Osman Seden, Alp Zeki Heper ve Halit Refiğ yayınladıkları ortak deklarasyonda Yeni Sinema dergisinin düzenlediği Türk Sineması'yla ilgili ankete (soruşturmaya) katılmayacaklarını bildirmişlerdir ve bu tavır, sinematek ve yönetmenler arasındaki ilişkide son nokta olmuştur. Bundan sonra sinema üzerine düşünen ve üreten aydınlar, sanatçılar karşı karşıya gelmiştir ve bu yarılma, Türk Sineması'nda adeta bir kan davasına dönüşmüştür (Başgüney, 2013:95,97).

Eczacıbaşı, bu tartışmalarda Türk sinemacılarıyla tanışırken zaman zaman çok ileri gittiklerini, onlar için yaptıklarının sanki Türk filmciliğine karşı bir davranış gibi algılandığını ifade ederek; "Oysa biz tam tersine, yerli yapımların her festivale girmesini, yurt dışında Türk Sineması'nın tanınmasını sağlamaya çalışıyorduk. Henri'den yararlanıyorduk, Yılmaz Güney örneğinde olduğu gibi. Türk Sinematek'inin kurucuları olarak Türk Sineması'nın tanıtılmasına, dışarıya açılmasına olanak verdik, hala da veriyoruz" demiştir (Avcı, 2006:191).

9. SONUÇ

Altmışlı yıllarla birlikte sinemamızda görölmeye başlanan toplumsal gerçekçi çizgi kendi içinde de çeşitli kırılmalar yaşamıştır. Bir yandan ulusal sinema, diğ er yandan devrimci ve milli sinema akımlarının bu dönemde kendini göstermesine ilaveten sinemacılar alternatif örgütlenmeler etrafında hararetili tartışmalara girebilmiştir. Bu tartışmalarda ulusal sinemacılardan Halit Refiğ, Metin Erksan, Atıf Yılmaz gibi sinemacılar Türk Sineması'nın başarılı örnekleri olduğunu, sinemamızda geleneksel çizginin ve kültürel değerlerin korunması gerektiğini söylemişlerdir. Bu görüşün tersine Türk Sineması'nı destekleyen ancak auteur sinemacılar gibi yönetmenlerin daha özgün ve gerçekçi eserler vermesi gerektiğini savunan bunun için de Batıdaki popüler baş yapıtları örnek gösteren Onat Kutlar, Şakir Eczacıbaşı, Hüseyin Baş gibi Sinematek kurucu üyeleri özellikle bir araya geldikleri ortamda ulusal sinemacılarla kopma noktasına gelmiştir.

Türk Sinematek Derneği, diğ er ülke örneklerine zıt bir şekilde devlet desteğ inden mahrum olduğu gibi devletin sansür mekanizmasıyla sürekli engellemelerine de maruz kalmıştır. Buna rağmen kısıtlı üye aidatlarıyla çeşitli salonlarda dünya sinemasının önde gelen örneklerinin toplu gösterimlerini gerçekleştirmiş, genç sinemacıların yetişmesinde desteklerini esirgememiş, dergi yayıncılığı, kütüphane arşivi vs. ile eğitici faaliyetlerine ara vermeden devam etmiştir. Sinematek derneği arşivcilik faaliyetlerini 1959 İstanbul Belediye deposundaki yangın sonrasında başlatmış ancak kısıtlı imkanlar nedeniyle çalışmalar sınırlı düzeyde kalmıştır. Üstelik dernek olmazsa olmaz faaliyetleri arasına arşivciliği hiç bir zaman koymamıştır. Derneğin öncelikli hedefleri arasında sinemanın güzide, başarılı örneklerini seyirciyle buluşturmak vardır. Arşivcilik faaliyetini sistemli yürüten ise Kulüp Sinema 7'nin kurucusu Sami Şekeroğ lu olmuştur.

Sinemaseverler sayesinde uzun yıllar ayakta durabilmiş olan Sinematek, Batıcı olmakla eleştirilse de aslında kendi çizgisinde Türk Sineması'nın Ömer Kavur, Ali Özgentürk, Erden Kıral gibi genç kuşak yönetmenlerini etkilemeyi başarmıştır. Derneğin yayın organı olan Yeni Sinema, dönemin kültürel atmosferine ışık tutarak seyircileri sürekli yeni filmler hakkında bilgilendirmiş, film eleştirilerine yer vermiş, yapılacak organizasyonlar, faaliyetleri hakkında açıklamalarla büyük beğeni elde etmiştir.

Film gösterimleri yanında sinemayla ilgili açık oturumlar, konferanslar, paneller, tartışma toplantıları, sergiler vb. bir çok faaliyet gerçekleştiren Sinematek, birçok yerli ve yabancı sinemacı davet etmiş, toplantılar düzenlemiş, farklı şubeler, kulüpler açılmasına vesile olarak ünlü sinema örneklerinin Anadolu'da genç sinemacılar tarafından halka gösteriminde öncülük etmiştir.

Türk Sinematek Derneği'nin alternatif bir sinema getirmek yönünden katkısı özellikle yetmişli yıllardan itibaren izdüşümlerini sinemamızda göstermeye başlamıştır. Siyasi ve ekonomik anlamda istikrarsızlıkların, yanlış politikaların görüldüğü bu döneme damgasını vuran Yılmaz Güney ve genç yönetmenlerin ortaya koyduğu politik, eleştirel ve gerçekçi filmler yapımıcılardan rağbet göremeyince kısıtlı mevcut imkanlarla sinemaseverlerin karşısına çıkabilmiştir. Günümüzde eski deneyimlerinden yola çıkarak Uluslararası İstanbul Film Festivali olarak faaliyetlerini sürdüren Sinematek, Türk Sinematek Derneği kadar kapsamlı olmasa da günümüz sinemaseverlerine eğitici, yol gösterici olmaya devam etmektedir.

10. KAYNAKÇA

- Atam, Zahit (2008). Yeşilçam ve İktisadi Krizlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. (Hzl.) Deniz Bayrakdar. *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 7: Sinema ve Para İçinde*. 1. Baskı. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, ss.485-535.
- Avcı, Berrin (1999). *Belgesel Sinemacı Yönüyle Sabahattin Eyüboğlu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Avcı, Zeynep (2006). Onat Kutlar ve Şakir Eczacıbaşı Sinematek Dönemini Anlatıyor: İstanbul Film Festivali'ne Ulaşan Yol. Turgut Çeviker (Ed.). *Onat Kutlar Kitabı İçinde*, İstanbul: Türsak Yayınları, ss.173-191.
- Avcı, Berrin (2006) Sabahattin Eyüboğlu ve “Anadolu Destanı”. Deniz Bayrakdar (Hzl.), Elif Akçalı (Derl.)*Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 5: Sinema ve Tarih İçinde*. 1. Baskı. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, ss.139-152.
- Baş, Hüseyin (2006). Onat İçin. Turgut Çeviker (Ed.). *Onat Kutlar Kitabı İçinde*, İstanbul: Türsak Yayınları, ss.168-172.
- Başgüney, Hakkı (2013). *Türk Sinematek Derneği -Türkiye’de Sinema ve Politik Tartışma-*. 2. Baskı. İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Batur, Enis (2007). *Enis Batur’dan Sinema Yazıları: Hurufi Gözüyle Büyü Kutusu*. Âlâ Sivas (Ed.). İstanbul: Es Yayınları.
- Batur, Ayşe Lucia (2014). Toplumsal Değişimler Ekseninde Türkiye Sineması. *Sinemada Bir Asır Türk Sineması’nın 100. Yılına Armağan İçinde*. Ş. Abdurrahman Çelik (Ed.). Ankara: Altın Portakal Film Festivali Yayınları.
- Betton, Gerard. (1995) *Sinema Tarihi: Başlangıcından 1986’ya Kadar*. Şirin Tekeli (Çev.) İstanbul:İletişim Yayınları.
- Bickerton, Emile (2006). Adieu To Cahiers. *NewLeft Review* 42, November-December. pp.1-17. <http://www.newleftreview.org.lp.hscl.ufl.edu/?page=article&view=2645> Access Date: 15.12.2014
- Biryıldız, Esra (2002). *Örneklerle Türk Film Eleştirisi (1950-2002)*. 1. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Çokyiğit, Coşkun (2010). Milli Sinema Mı, Milli Estetik Mi?. Abdurrahman Şen (ed.). *Türk Sinemasında Yerli Arayışlar İçinde*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. ss.91.
- Dorsay, Atilla (2010). Fikirlere Adanmış Bir Hayat. Abdurrahman Şen (ed.). *Türk Sinemasında Yerli Arayışlar İçinde*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eren, Esra (2012). Sinema Kültür Mirasının Korunması ve Dijital Teknolojik Gelişmelerin Film Arşivciliğine Etkileri. *Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esen, Şükran Kuyucak (2010). *Türk Sinemasının Kilometre Taşları*. 2. Baskı. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- İlgaz, Fatma Defne (2012). Doğu Batı Ekseninde Türk Sineması’nda Kimlik Sorunu “Valiz”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- İnceoğlu, Mahmut Çağrı (2001). Bir Kültür Kurumu Olarak Sinematekler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnceoğlu, Mahmut Çağrı (2008). Modernleşme ve Türk Sineması: Tarihsel ve Toplumbilimsel Bir İnceleme. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kabil, İhsan (2010). Sinemamızda Yerli Arayışın İki Ustasının Ardından. Abdurrahman Şen (ed.). *Türk Sinemasında Yerli Arayışlar İçinde*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. ss.113-117.
- Kaplan, Neşe (2004). *Aile Sineması Yılları 1960’lar*. İstanbul: Es Yayınları.
- Kıraç, Rıza (2010). 1950 Sonrası Türkiye’de Politik, İdeolojik ve Kültürel Değişimin Sinemaya Yansıması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü
- Kırbaş, Bilal (2010). Halit Refiğ ve Ulusal Sinema. Abdurrahman Şen (ed.). *Türk Sinemasında Yerli Arayışlar İçinde*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. ss. 253-257.
- Kırel, Serpil (2005). *Yeşilçam Öykü Sineması*. 1. Baskı. İstanbul: Babil Yayınları.
- Kutlar, Onat (2004). *Sinema Bir Şenliktir: Sinema Yazıları*. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mutlu, Dilek Kaya (2010). Türk Sineması Ne? Türk Seyircisi Kim?. Abdurrahman Şen (ed.). *Türk Sinemasında Yerli Arayışlar İçinde*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. ss.421-434.

- Olçay, Sümeyya (2013). Sinema Benim En Büyük Aşkı. *Yeşilay Dergisi*. Eylül. Sayı:956. <http://dergi.yesilay.org.tr/konu-basliklari/sinema/item/25-atilla-dorsay-sinema-benim-en-buyuk-askim/25-atilla-dorsay-sinema-benim-en-buyuk-askim.html> Erişim Tarihi: 15 Aralık 2014.
- Özgüç, Agah (2014). 100 Yaşındaki Türk Sineması'nın "Altın Yıllar"ı 1960'lar. *Sinemada Bir Asır Türk Sineması'nın 100. Yılına Armağan İçinde*. Ş. Abdurrahman Çelik (Ed.). Ankara: Altın Portakal Film Festivali Yayınları.
- Özkan, Hilal (2001). Türkiye'de Film Arşivciliği Sorunları ve Arşivciliğin Türk Sinema ve Televizyonuna Etkileri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Serhat (1985). Tarihsel Gelişme Hükümünü Veriyor. *Ve Sinema İçinde*. İstanbul: Hil Yayın, ss.15-23.
- Pösteği, Nigar (2001). Toplumsal Değişim Süreci Bir Etkileme Aracı Olarak Sinema ve 90'lar Türkiye'si Sineması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sayman, Aydın (2006). Onat Kutlar Presente!. Turgut Çeviker (Ed.). *Onat Kutlar Kitabı İçinde*. İstanbul: Türsak Yayınları. ss. 212-215.
- Scognamillo, Giovanni (2006). Yalnızca Onat. Turgut Çeviker (Ed.). *Onat Kutlar Kitabı İçinde*, İstanbul: Türsak Yayınları. ss.196-198.
- Scognamillo, Giovanni (1998). *Türk Sinema Tarihi (1896-1997)*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Soner, Ahmet (2006). Onat İsyancıdır. Turgut Çeviker (Ed.). *Onat Kutlar Kitabı İçinde*, İstanbul: Türsak Yayınları. ss.207-211.
- Şener, Erman (1976). *Sinema Seyircisinin El Kitabı*. İstanbul: Koza Yayınları.
- Tanrıöver, Hülya Uğur (2011). *Türkiye'de Film Endüstrisinin Konumu ve Hedefleri*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Taş, Ayşe (2001). 1960'lardan 1990'lara Türk Siyasal Sineması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunca, Çetin (2010). Yücel Çakmaklı İçin...Abdurrahman Şen (ed.). *Türk Sinemasında Yerli Arayışlar İçinde*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tuncer, Ömer (t.y.). "Türk Belgesel Sineması". <http://www.kameraarkasi.org/belgesel/makaleler/omertuncer/turkbelgeselsinemas.html> Erişim Tarihi: 10 Aralık 2014.
- Turhan, Berk (2004). Sinema Kültür Mirasının Korunması ve Devletlerin Tutumu. *Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uçakan, Mesut. (2010). *Türk Sinemasında İdeoloji*. Suat Köçer (Hzl.). 1. Baskı. İstanbul: Sepya Yayıncılık.
- Yeni Sinema (1966). Ellinci Yıla Önsöz. *Yeni Sinema Dergisi*. Sayı:2, Ekim-Kasım ss.4.
- Yeni Sinema (1967a). Sinematek Haberleri. *Yeni Sinema Dergisi*. Yıl:2, Sayı:13, Aralık, ss.31.
- Yeni Sinema (1967b). Sinematek Haberleri. *Yeni Sinema Dergisi*. Yıl:2, Sayı: 9, Ağustos, ss.42.
- Yalçın, Altan (1967). Sinematek Arşivinde İki Yıl. *Yeni Sinema Dergisi*. Yıl:2, Sayı:10-11, Eylül-Ekim, ss.6-8.
- Yeni Sinema (1968a). Haberler. *Yeni Sinema Dergisi*. Kasım. Yıl:3, Sayı:24. ss.3-4.
- Yeni Sinema (1968b.) Sinematek ve Üyeleri. *Yeni Sinema Dergisi*. Mart. Yıl:2, Sayı:16. ss.3-4.
- Langlois Olayı. *Yeni Sinema Dergisi*. Mart. Yıl:2, Sayı:16. ss.37.
- Yeni Sinema (1968c) Sinematek Haberleri. *Yeni Sinema Dergisi*. Ocak. Yıl:2, Sayı:14. ss.36.
- Yılmaz, Ertan (2014). Türkiye Sineması'nda Politik Filmler Sorunu. *Sinemada Bir Asır Türk Sineması'nın 100. Yılına Armağan İçinde*. Ş. Abdurrahman Çelik (Ed.). Ankara: Altın Portakal Film Festivali Yayınları.

İDARE HUKUKUNDA YORUM VE İDARİ UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE VE YORUMLANMASINDA HUKUK DEVLETİ İLKESİNİN YERİ VE ÖNEMİ

INTERPRETATION IN ADMINISTRATIVE LAW AND THE IMPORTANCE AND PLACE OF THE RULE OF LAW IN SOLVING AND INTERPRETATION OF ADMINISTRATIVE DISPUTES

Merve Burcu GİŞİ*

ÖZET: Hukuk devletinin, genel anlamıyla, devletin hukuk yoluyla yönetimi olduğu söylenebilir. Bu nedenle de bu ilkenin gerçekleştirilebilmesi için kamu hukuku yargıcının üzerine düşen rol önemlidir. Toplumsal hayatın hızla değişen koşullarına, yasamanın her an veya sürekli olarak yanıt verebilmesi mümkün bulunmamaktadır. Bu nedenle zaman içerisinde ve uygulamada, hukuk kurallarının tekrar yorumlanmasına ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu yüzden de idare ile birey arasında denge kuracak olan yargının, adalet idealini gerçekleştirebilmek için, hukuk kurallarını, anayasal değer taşıyan hukuk devleti ilkesi ışığında yorumlaması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle idari uyuşmazlıkların çözümünde idare yargıcı, hukuk devleti düşüncesini kararlarına yansıtmak suretiyle adalete yönelmek zorundadır. Bunu yaparken de idari yargıç, bir takım yöntem, teknik veya unsurlara başvurmalı ve kuvvetler ayrılığı sınırını aşmadan karar vermelidir.

Anahtar sözcükler: Hukuk Devleti, Adalet, Yorum Yöntemleri, Yorum Teknikleri, İdare Hukuku

ABSTRACT: The rule of law, in general terms, can be said to be the management of the state by the law. Therefore, the role of the judge in public law is important for the realization of this principle. It is not possible for the legislature to respond continuously or at any time to the rapidly changing conditions of social life. Therefore, over time and in practice, it may be required to interpret law and regulations over again. For this reason, the judiciary, which would establish a balance between the administration and the individual, must interpret law and regulations in the light of the rule of law which is of constitutional value in order to achieve the ideal of justice. In other words, while solving administrative disputes, the administrative judge must turn to justice by reflecting the idea of the rule of law in decisions. For doing this, the administrative judge should decide by referring to certain methods, techniques or elements and without exceeding the limit of separation of powers.

Keywords: The Rule of Law, Justice, Methods of Interpretation, Interpretation Techniques, Administrative Law.

1.GİRİŞ

İnsanın sosyal bir varlık olması, onun toplumsallaşmasını zorunlu kılar. Bu noktada hukuk, insanların bir arada yaşayabilmelerini sağlayan bir düzen olarak ortaya çıkmaktadır. Günlük yaşamımızda sık sık ele alınan hukuk olgusuna, genellikle adalet çerçevesinden bakılmakta, bu yüzden de adaletin ve dolayısıyla hukukun gerçekten sağlanabilmesi açısından, çok önemli olan ve bir anlamda “devletin hukuk yoluyla yönetimi” olarak tarif edilebilen hukuk devleti ilkesi de bu yönden sürekli ve defaten ele alınmaktadır ve alınması da gerekmektedir.

Hukuk devletinin, en genel anlamıyla, devletin hukuk yoluyla yönetimi olduğu söylenebilir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de kamu hukuku yargıcının üzerine düşen rol

---

* İdari Yargı Hâkimi, Kocaeli Üniversitesi Genel Kamu Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi, mbc8180@hotmail.com

önemlidir. Hukuk düzeninde kamu hukuku yargıcının yargılama işlevini gerçekleştirirken uyguladığı yargılama teknik ve yöntemleri de bu nedenle kendiliğinden önemli bir gelişim sürecine girmiştir. Çünkü toplumsal hayatın hızla değişen koşullarına, yasamanın her an ve sürekli olarak yanıt verebilmesi olanak dışıdır.

Devletin hukuk yoluyla yönetilmesi bakımından idare ile birey arasında köprü vazifesi gören yargının, uyuşmazlıkları, hukuk devleti ve ayrıca adalet idealini gerçekleştirebilmek açısından, önceden konulmuş kuralları, değişen toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilmek adına, süregelen zamanda, hukuk devleti ilkesi ışığında yorumlayarak çözmesi gerekir. Bu bakış açısıyla çalışmamızda Türk idare hukukunda, idari uyuşmazlıkların çözümünde ve yorumlanmasında, hukuk devletinin öneminin vurgulanması amaçlanmakta ve hukuk devleti ilkesi ışığında, yargıcın uyguladığı yorum yöntemleri, temel ilkeler, ortaya çıkan sonuçlar ve örneklerin açıklanması hedeflenmektedir.

2. İDARE HUKUKU KODİFİYE EDİLMEMİŞ VE İÇTİHADİ BİR HUKUK DALIDIR

Genel olarak belirtmek gerekirse idare hukuku, kamu hukukunun bir dalıdır ve statü hukukudur. İdare hukuku, aynı zamanda, özerk ve genç bir hukuk dalıdır. İdare hukuku kodifiye edilmemiştir, içtihadidir, eşitsizlik ilkesi üzerine inşa edilmiş ve dinamik bir hukuk dalıdır¹. İdare hukuku durağan değildir, sürekli değişim ve gelişim içerisindedir. Bu nedenlerle de idare hukuku diğer hukuk dallar gibi kodifiye edilemeyeceğinden bu hukuk dalında mahkeme içtihatları ve yorumları ayrı bir yere sahiptir². Bu bakış açısıyla idare hukukundan kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde mahkeme içtihatları ve yorumları, önemli bir işlev yerine getirmektedir³. Bu kapsamda idare hukuku yargıcının da somut uyuşmazlıkları, hukuk devleti ilkesi, adalet ve hakkaniyet gibi hukukun genel ilkeleri çerçevesinde ele alarak ve değerlendirerek uyuşmazlıklara ilişkin en adil çözümleri bulma gayesiyle hareket etmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımla hem yürürlükteki yasal düzenlemelerin somut olaylar karşısındaki suskunluğuna çözüm bulunabilecek hem de yazılı hukuk kuralları ile hukukun genel ilkeleri arasında var olabilecek boşluklar giderilmiş olacaktır⁴. Burada idare hukukunda yorum faaliyetinin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

3. İDARE HUKUKUNDA YORUM VE AMAÇSAL YORUM YÖNTEMİNİN ÖNEMİ

Genel olarak yorum, bir metnin anlamının belirlenmesine ilişkin bir faaliyettir. Hukukta yorum ise bir kanun hükmünün anlamının tespiti olarak ifade edilebilir⁵. Hukuki uyuşmazlıkların çözümlenmesinde, hukuki metinlerin açık olmaması ve dil yapısı ile yürürlükteki hukuki metinlerin yetersiz ya da çelişik olması gibi durumlar yoruma başvurulmasını zorunlu kılar⁶. Ayrıca yürürlükteki hukukun zamanla eskimesi, uygulama kabiliyetini kaybetmesi veya güncel gelişmelerin gerisinde kalması gibi sebepler de mezkur kuralların somut olaylara uygulanıp uygulanmaması konusunda yorumlama faaliyetine başvurmayı gerektirir. Diğer taraftan gelişen

¹ Atay, Ender Ethem, İdare Hukuku, Ankara 2014, 4.Bası, Turhan Kitabevi, s.38-51.

² Akyılmaz, Bahtiyar, Sezginer Murat, Kaya Cemil, Türk İdare Hukuku, 5. Bası, Ankara 2014, Seçkin Yay., s.43-44; Atay, İdare Hukuku, s. 42-43.

³ Atay, İdare Hukuku, s.43.

⁴ Erkut, Celal, Hukuka Uygunluk Bloku (İdare Hukukunda Hukukun Genel Prensipleri Teorisi), İstanbul 1996, Kavram Yayınları, s.16.

⁵ Oğuzman, Kemal, Nami Barlas, Medeni Hukuk- Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar, İstanbul 2008, Vedat Kitapçılık, s. 80

⁶ Işıktaç, Yasemin, Sevtap Metin, Hukuk Metodolojisi, İstanbul 2010, Filiz Kitabevi, s. 183-184.

İdare Hukukunda Yorum ve İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde ve Yorumlanmasında Hukuk Devleti İlkesinin Yeri ve Önemi

güncel koşullar karşısında, toplumsal beklentilerin değişmesi ve farklılaşması ile idare yargıcının bu beklentileri karşılama işlevi, onu yorum faaliyetine yöneltir. Özetle, bu ve buna benzer hususların yarattığı olumsuz şartlar, hukukun gerçekleştirilmesinde yorumu zorunlu kılmaktadır.

Genel itibarıyla, yorumu yapan kişi veya otoriteye göre yorum türleri; yasama, bilimsel ve yargısal yorum olarak sınıflandırılmaktadır. Biz çalışmamızda bu yorum türlerinden yargısal yorum üzerinde yoğunlaşacağız.

Esasında yargısal yorum, mahkemelerin yaptığı yorumdur ve bu yorum ilke olarak, yüksek mahkeme içtihadı birleştirme kararları dışında ne daha sonraki olaylarda yargıcın kendisini ne de başka mahkemeleri bağlayıcı niteliktedir⁷. Temel olarak bu yorum türünde yargıç, hukuk kuralını önüne gelen somut olaya uygulayarak yargısal yorum faaliyetinde bulunur. Bu yönüyle de yargısal yorumun yargı faaliyetinden ayrılması mümkün bulunmamaktadır. Diğer bir anlatımda ise kanunun her halükarda bir anlamı vardır ve yargıç yorum yaparak bu anlamı bulmak zorundadır⁸. Böylece de yargısal yorumla aslen yargıç, hukuku belirleme fonksiyonunu gerçekleştirmektedir. Fakat bu belirme sınırsız ve tamamen özgür olarak gerçekleştirilebilecek şekilde görülmemelidir. Çünkü yargıcın hukuku belirleme ve ele alma fonksiyonu, kuvvetler ayrılığı çerçevesinde, yargıya belirlenen sınırlar içerisinde ancak anayasa ve yasalardaki anlamı net olmayan veyahut soyut ifadelerle, hukukun genel ilkeleriyle bağlantılı olarak hukuki bir anlam getirmekten ibarettir⁹. Bu gerekçeyle somut uyuşmazlıklarda yorumsal faaliyette bulunan yargıç, önüne gelen uyuşmazlıkta vardığı sonucu gerekçelendirmek ve bilimsel esaslara dayandırmak zorunluluğundadır¹⁰. Çünkü idare hukuku yargıcının verdiği kararlar, toplumsal hayatın yarattığı sorunlarla direk temas içinde olduğundan, uyuşmazlıkları çözüme gerçekleştirdiği yorumlama faaliyeti, devletin hukuk yoluyla yönetimiyle yakından ilgilidir. Bu nedenle de idare hukuku yargıcı, gerçekleştireceği yorumlama faaliyetinde, hukuk devleti ilkesi ve adalet gibi hukukun genel ilkelerini dikkate almak ve bunlara dayanmak zorunluluğundadır. Bu konuda Yargıtay da aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Yorum denilen düşünsel araştırma işlemi, ortak hukuki değerlerin sistematik bütünü olarak hukuki düzenin bir bölümünün bütün ile karşılaştırılması anlamındadır. Yazılı hukukun hak veya adalet denilen ve yazılı olmayan hukuka dayanması gerektiğinden, yasalar hak ve adaleti, eşitliği sağlayacak şekilde yorumlanmalı ve uygulanmalıdır.”¹¹

Diğer bir deyişle hukukçu, hukuksal eylem ve olgulara uygulanması gereken adaletli kuralın, başka bir deyişle olması gereken hukukun, yürürlükteki hukuk kurallarıyla uyuşup uyuşmadığını araştırmak durumunda olduğunun bilincinde olmalıdır¹². Bu bakış açısıyla da idari uyuşmazlıkların çözümünde idari yargıç, hukukun genel ilkelerinin ışığında ve bunlara dayanarak bir kuralın nasıl uygulanması gerektiğini, kuvvetler ayrılığı ilkesi sınırlarını aşmadan belirlemesi gerekliliğinin farkında olarak yapacağı yorumla yeni bir norm koyarak yorumda kritik çizginin aşılmasına sebep olmamalıdır¹³. İşte bu ve buna benzer durumlardan kaçınılabilmesi için de yargıcın bir takım yorum kuralları, yöntemleri, ilkeleri ve mantık kuralları ile hukukun genel ilkelerine bağlı kalması gerekir. Bu kapsamda idari yargıcın önüne gelen

⁷ Edis, Seyfullah, Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Ankara 1997, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.189.

⁸ Gözler, Kemal, Hukuka Giriş, Bursa 2014, Ekin Basın Yayın Dağıtım, s. 263.

⁹ Çağlar, Selda, Hukuk Devletinin Hukuki Belirlilik Üzerinden Değerlendirilmesi. İstanbul 2013, Beta Yayınları, s.28.

¹⁰ Gözler, Hukuka Giriş, s.263.

¹¹ Bknz. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E.2004/1-46, K. 2004/78, T. 30.3.2004, UYAP Bilgi Bankası. <https://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/>, son erişim: 14.10.2015.

¹² Gürbüz, Ahmet, Hukuk ve Meşruluk (Meşru Hukukun Temel Unsurları) İstanbul 2013, 3. Bası, Beta Yayınları. s.12.

¹³ Bakır, Çağlar, Anayasa Bilimi (Bir Çalışma Taslağı), İstanbul 1989, Sanat Kitabevi, s. 27-29.

uyuşmazlıklar; sözel yorum, tarihi yorum, sistematik yorum, amaçsal yorum, kavramcı yorum ve dinamik yorum yöntemleri gibi bir takım yorum yöntemlerine ve temel ilkelere başvurulacak çözülecektir.

İdari uyuşmazlıkların çözümünde başvurulacak yöntemlerden ilki ve en temel aşaması, sözel yorumdur. Sözel yorumda kanun maddesindeki sözcüklerin anlamına, dizilimine, cümle içindeki yerine ve noktalama işaretlerine bakılarak kanunun anlamına ulaşılmaya çalışılır¹⁴. Diğer taraftan bazen kanunun sadece yalnız başına anlamına bakılması yanlış sonuçların doğmasına yol açabilir. Böyle bir halde kanunun bu maddesinin doğru anlamı kanunun içinde bulunduğu bölüme, diğer maddeler ve kanunlar karşısındaki durumuna, kanunun sistematığına, kanunun planı içindeki konuma bakılarak tespit edilebilir¹⁵. Kanunun anlamının bu şekilde tespit edilmesine sistematik yorum denilmektedir. Bu yorum türünde kanun maddesinin kanunun içinde bulunduğu bölüm, ilgili kısım ile kanunun kenar başlıkları önemli bir yere sahiptir¹⁶. Sistematik yorum, bunlar yanında hukukun genel ilkelerinin de göz önüne alınarak yorum yapılmasını içermektedir. Çünkü gerçekte hiçbir kanun hükmü, hukukun genel ilkelerine aykırı düşecek biçimde yorumlanamaz¹⁷.

Amaçsal (teleolojik, çağdaş) yorum yönteminde ise kanunun metni ve hazırlık malzemesi yoruma ışık tutar; fakat, bunlarla yetinilmez. Amaçsal yorum, bir hukuk kuralının belli bir değer ifade ettiğini ve bu değer, kuralın, varması gereken bir amaç olduğunu kabul eder¹⁸. Amaçsal yorum yönteminde kanunun amacı ile birlikte zamanın ihtiyaçları ve devrin özellikleri de göz önünde bulundurulup bunlara göre bir yorum yapılır. Çünkü hukuk yaşayan bir düzen olması dolayısıyla her neslin ve her devrin ihtiyaçlarına cevap vermek zorunluluğundadır. Bu da kanun koyucunun kanunu koyduğu zamanki düşüncesine değil günümüz ihtiyaçlarına, içinde bulunduğumuz zamanın gereklerine göre kanunun yorumlanmasını gerekli kılmaktadır¹⁹. Çünkü kanunlar yürürlüğe girdikten sonra kanun koyucunun iradesine bağlı olmaktan çıkar, bağımsız hale gelir²⁰. Amaçsal yorum tekniği ayrıca diğer yorum tekniklerini inkâr ve ihmal etmez; aksine, gerektiğinde bu yorum tekniklerinden de yararlanarak hukuk kuralının çağdaş amaçsal yorumunu gerçekleştirmek hedefini güder²¹.

Amaçsal yorum yönteminde hukuk metni, uygulandığı zamanın ihtiyaçlarına, anlayışına ve somut olaya göre yorumlanır. Özellikle kanunun uygulandığı dönemdeki ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar bu yorumun işleyişinde büyük öneme sahiptir. Yalnız amaca göre yapılacak yorumda yorumcu, kanun metninden tamamen bağımsız olarak yorum yapamaz. Bu bağlamda yorumu yapacak kişi kanundaki kelimelerin taşıyamayacağı bir anlamı yorum yoluyla çıkarmak yahut kanunun genel yapısını bozacak yorumlara ulaşamaz²². Bugün öğretilde hakim olan amaçsal yorum tekniğine göre, hukuk kuralları taşıdıkları amaca, çağın gereklerine ve ortama göre yorumlanır ve somut uyuşmazlığa uygulanacak hukuk kuralının içerdiği anlam da bu bağlamda belirlenmeye çalışılır²³.

¹⁴ Öder, Bertil Emrah , Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri. İstanbul 2010, Beta Yayınları, s. 33-35.

¹⁵ Uzun, Ertuğrul, Akıl Tutkunu Hukuk, İstanbul 2010, XII Levha Yayınları, s. 190-191.

¹⁶ Gözler, Hukuka Giriş, s.269-270.

¹⁷ Metin, Yüksel, Anayasa'nın Yorumlanması, Ankara 2008, Asil Yayıncılık, s. 23.

¹⁸ Bakır, Çağlar, "Anayasa Yargısında Yorum Problemi, Karşılaştırmalı Analizin Katkıları, İHİD, 1984, C. 5, S.1-3, s.27.

¹⁹ Gözler, Hukuka Giriş, s. 271.

²⁰ Edis, Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, s. 191.

²¹ Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s.30.

²² Aktaş, Sururi, "Hukukta Yorum Çabaları", EUHFD, 2011, C.15, S. 3, s. 18.

²³ Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s.30.

İdare Hukukunda Yorum ve İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde ve Yorumlanmasında Hukuk Devleti İlkesinin Yeri ve Önemi

Tüm bunlar dışında amaçsal yorum, hem daraltıcı hem de genişletici şekilde yapılabilmektedir. Kanun koyucunun kanundaki kelimelerin anlamının dar yorumlanması gerektiği konusundaki bir amaçla düzenlemeyi yaptığı düşünülüyorsa daraltıcı yorum yapılır. Yasaklayıcı kurallar ve istisna hükümleri bu doğrultuda dar yorumlanır. Kanun koyucunun kanundaki kelimelerin anlamının geniş yorumlanması gerektiği şeklindeki bir amaçla düzenlemeyi yaptığı düşünülüyorsa hüküm genişletici olarak yorumlanır²⁴.

Amaçsal yorumda, yukarıda belirtilen sınırlar göz önünde tutularak, eğer kanunun hükmünün zaman içinde uygulanışında adaletsiz bir durum ortaya çıkıyorsa bu adaletsiz durumu ortadan kaldıracak şekilde kanun yorumlanır. Çünkü adalet ve hakkaniyetle çelişen sözel yorumdan kaçınılması gerekir²⁵. Örneğin aç kaldığı için fırından ekmek çalan çocuğun yargılanmasında amaçsal yorumda, yargıcın hukuk normuna değil somut gerçekliğe önem vererek adalet duygusuna ağırlık verecek şekilde bir çözüm yoluna gitmesi öngörülebilir²⁶. Bu kapsamda Yargıtay'ın bir içtihadı birleştirme kararında da belirtildiği üzere “*Yorum, yasaların uygulanmasında tabii ve zorunlu bir fikri faaliyettir. Adaletsizliği; daraltıcı ve düzeltici yorumla gidermek, uygulamacının başta gelen görevlerindedir.*”²⁷.

4. YORUMDA DAYANILACAK UNSURLAR

İdare hukuku yargıcı önüne gelen uyuşmazlıkların çözümünde yorum yaparken, seçilen yorum yöntemi ne olursa olsun, yorumunu temellendirecek bir takım unsurlara dayanması gerekir. Bu unsurlar ise uyuşmazlığa konu olan kanunun metni, kanunun tarihçesi, amacı ve sistemi gibi çeşitli noktalardır²⁸. Yargıç bunlardan hangisi ya da hangilerine dayanılacağını belirledikten sonra hukukun genel ilkeleri, mantık kuralları, toplumsal gerçeklikler ve bilimsel ilkeler çerçevesinde en uygun sonuca ulaşabilir. Yapılacak yorum faaliyetinde, yargıcın sadece tek bir dayanak noktasına dayanması mukayeseli bir yaklaşımla en doğru kararı verebilmesi açısından kabul edilemez²⁹.

5. YORUM YÖNTEMİNDE BAŞVURULAN TEMEL İLKELER

İdare hukuku yargıcı önüne gelen uyuşmazlıkların çözümünde yorum yaparken, adaleti ve dolayısıyla hukuk devleti ilkesini gerçekleştirmek amacı ile faaliyette bulunur ve bu amaçla da yorum yaparken yukarıda belirtilen yorum yöntem, teknik, teori ve çeşitleri dışında mantık biliminden de faydalanmak durumunda kalır. Çünkü metinlerin yorumlanması, önemli ölçüde mantık kurallarını bilmeyi ve kullanmayı da gerekli kılar. Bu durum en başta yargısal faaliyetin birbiri ile sürekli çelişen işlemler yapmaması gerekliliğinden kaynaklanır. Bu kapsamda idare hukuku yargıcı önüne gelen uyuşmazlıkların çözümünde yorum yaparken kıyas (argumentum a simili), aksiyle kanıt (argumentum a contrario), evleviyet (öncelik, argumentum a fortiori), büyükten küçüğe doğru akıl yürütme (argumentum a maiori ad minus) ve küçükten büyüğe doğru akıl yürütme (argumentum a minori ad maius) gibi akıl yürütme kurallarına başvuracaktır.

Diğer taraftan idare hukuku yargıcı önüne gelen somut uyuşmazlıklarda yorum yaparken çok ölçülü bir dengede hareket etmek zorundadır. Bunun usulünce ve uygun yapılabilmesinin de

²⁴ Işıқтаç, Metin, Hukuk Metodolojisi, s. 209-211.

²⁵ Aktaş, “Hukukta Yorum Çabaları”, s.32.

²⁶ Güriz, Adnan, Hukuk Başlangıcı, Ankara 2005, Siyasal Kitabevi, s. 63.

²⁷ Bknz. Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu, E. 1993/1, 1995/1, T. 30.06.1996, UYAP Bilgi Bankası. <https://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/>, son erişim: 14.10.2015.

²⁸ İmre, Zahit, Medeni Hukuka Giriş, İstanbul 1980, İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 153-154.

²⁹ Edis, Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, s. 193.

oldukça zor olduğunu ifade edebiliriz. Böylesine zor bir faaliyette adil sonuçlara ulaşabilmek için de birtakım evrensel temel ilkeler ışığında bu faaliyetin gerçekleştirilmesi gerekir. Elbette yorum faaliyetinde başvurulabilecek temel ilkeleri sayma yoluyla tüketebilmek mümkün değildir. Bu nedenle bu hususlara da kısaca yer vermek durumunda olduğumuzdan çalışmamızın bu kısmında hukukun genel ilkeleri, normlar hiyerarşisi ve kanun çatışmaları halinde uygulanacak hükümleri açıklayacağız.

A. Hukukun Genel İlkeleri

İdare hukuku yargıcı, önüne gelen uyuşmazlıkların çözümünde hukukla bağlı Devlet düşüncesini savunurken, hukukun genel ilkelerine başvurmak zorundadır. Kaldı ki hukukun genel ilkeleri teorisi idari yargı içtihatlarından doğmuş, gelişmiş ve bugünkü kimliğini kazanmıştır³⁰. Hukukun genel ilkeleri, hukukun bilinen ve bütün uygar ülkelerde kabul edilen prensipleridir³¹. Hukukun genel ilkeleri yargıç açısından yön gösterici yapıya sahiptir³². Türk kamu hukukunda, hukukun genel ilkelerinin kaynağının Anayasa metni ile bu metnin temel felsefesi olduğu belirtilmektedir³³.

Hukukun genel ilkeleri, özünde kişilerin kişisel hak ve özgürlüklerini korumak amacı taşır. Hukukun genel ilkeleri Anayasanın üstünde yer alan ve/veya en azından anayasal değer taşıyan, hukukun bilinen ve bütün uygar ülkelerce kabul gören prensipleridir³⁴. Bu ilkeler hukukçular tarafından çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuşlarsa da tek tek sayılmamıştır³⁵. Ayrıca hukukun genel ilkelerinin niteliği gereği tek tek sayma yoluyla tüketilmesi de olanak dışıdır. Ancak, doktrinde konuyla ilgili çalışmalardan yola çıkarak hukukun genel ilkelerini genel itibarıyla belirtmemiz gerekirse bunları; hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, kanunlar önünde eşitlik, tabi mahkeme ve hâkim güvencesi, hak arama hürriyeti, dürüstlük ve iyi niyet ilkeleri, kazanılmış haklara saygı, bir suçtan iki ceza verilememe ilkesi, suç ve cezada kanunilik ilkesi, şahsi sorumluluk ilkesi, suçsuzluk karinesi, yargı ve yargıç bağımsızlığı ile tarafsızlığı, iddia edenin ispat külfeti, ceza kanununu bilmemenin mazeret sayılmaması, ölçülülük ilkesi, savunma hakkı, idarenin işlemlerinin gerekçeli olması vb. şeklinde örneklendirilebiliriz³⁶. Bu gibi ilkelerin dinamik bir şekilde halen oluşmakta olduğu düşünüldüğünde yargıcın yorum yaparken hukukun genel ilkeleri hususunda özel bir dikkat göstermesi gerektiği açıktır.

Hukukun genel ilkelerinden bazıları kanunlarımızda bazıları da İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi yahut Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi sözleşmelerde belirtilerek somutlaşmakta, bu şekilde pozitif hukuk bakımından bağlayıcı bir güce de kavuşmaktadır. Fakat pozitif bir düzenlemede yer almasalar dahi yorum yaparken her zaman bu ilkelere dikkat edilmeli, bu ilkelere aykırı sonuçlara ulaşılmamalı ve bu ilkelere faydalanılmalıdır. Çünkü idari yargı içtihatları ile gün yüzüne çıkarılmış bulunan hukukun genel ilkeleri, yargıç tarafından pozitif hukuk düzenine aktarılmış gerçek hukuk kurallarıdır³⁷. Ayrıca Anayasa Mahkemesine

³⁰ Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s. 16.

³¹ Kabaoğlu, İbrahim, "Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı Özgürlükler Hukuku Açısından Bir Yaklaşım", Anayasa Yargısı Dergisi, 1991, C.8, s. 311.

³² Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s.19.

³³ Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s.62.

³⁴ Kabaoğlu, "Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı Özgürlükler Hukuku Açısından Bir Yaklaşım", s.311.

³⁵ Akıl, Abdülkadir, "Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi", EÜHFD, 2003, S. 7, s. 403; Oytan, Muammer, "İdari Yargıda Hukukun Genel İlkeleri", Şu Kitapta: Editör Yekta Güngör Özden, Atatürk ve Hukuk, Ankara 1981, Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 196.

³⁶ Bereket, Zuhâl, Hukukun Genel İlkeleri ve Danıştay, Ankara 1996, Yetkin Yayınları, s. 12-97; Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, s. 229-230.

³⁷ Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s.22.

İdare Hukukunda Yorum ve İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde ve Yorumlanmasında Hukuk Devleti İlkesinin Yeri ve Önemi

göre de hukukun genel ilkeleri kanun koyucunun takdir yetkisini sınırlar³⁸. Bu yönüyle hukukun genel ilkeleri bağlayıcı bir hukuki değer taşır. Bu bakımdan da idare hukuku yargıcı, hukukun genel ilkelerini, önüne gelen somut uyuşmazlıklarda uygulamak zorundadır. Zira bu ilkeler toplumsal yaşamda birlikte ve belirli bir düzen içinde yaşama istencinin bir ürünü olarak temel bir uzlaşma altında meydana gelmiştir³⁹.

Sonuç olarak kapsamı veya anlamı açık olmayan bir hukuk kuralı, hukukun genel ilkeleri ışığında ve onunla uzlaşma zemini çerçevesinde yorumlanmalıdır. Örneğin bir kanun hükmünün, anayasada yer alan sosyal güvenlik hakkını ortadan kaldırır biçimde yorumlanması mümkün değildir⁴⁰.

B. Normlar Hiyerarşisi

Bir hukuk düzeninde yargıcın yorum yaparken normlar hiyerarşisini ihmal edecek şekilde yorum yapmaması gerekir. Normlar hiyerarşisi, adeta, hukuk kurallarının derece ve kuvvetini belirlemektedir. Hukuk düzeni bir piramide benzetilerek hiyerarşisinin en üstünde evrensel hukuk ilkeleri ve Anayasa bulunmakta ve daha sonra gelen kanunlar yürürlüğünü Anayasa'dan, tüzükler yürürlüğünü kanundan, yönetmelikler ise yürürlüğünü kanun ve tüzükten almaktadırlar⁴¹.

Normlar hiyerarşisi içerisinde altlık ve üstlük ilişkisi söz konusu olmakta ve her norm geçerliliğini bir üst hukuk normundan almakta ve bir normun kendisinden daha üst konumda bulunan ve dayanağını oluşturan bir norma aykırı veya bunu değiştirici nitelikte bir hüküm getirmesi mümkün bulunmamaktadır⁴². Nitekim Danıştay bir kararında somut uyuşmazlığa ilişkin uygulanması gereken bir özel kanun bulunması durumunda Anayasa'nın doğrudan uygulanamayacağını, özel bir kanun bulunmaması halinde Anayasa'nın genel kurallarının uygulanabileceğini içtihat etmiştir⁴³.

C. Kanun Çatışmalarında Başvurulacak İlkeler

Hukuk düzeninde çeşitli kanunlar arasında çatışma söz konusu ise yargıç yorum yaparken bu kanunların çatışması halinde uygulanacak hususları göz önünde bulundurarak yorum yapmalıdır. Bu gibi hususlar çeşitli durumlarda ortaya çıkabilirler. İdari yargıcı, önüne gelen somut uyuşmazlıklarda, konuyla ilgili kanun çatışmalarının bulunması halinde genel ilkelerden yola çıkarak aşağıdaki ilkeler çerçevesinde uyuşmazlıkları çözebilir:

1. Eğer çatışan hükümlerden biri diğerinden daha üst derecede ise normlar hiyerarşisi bakımından üst derecedeki norm uygulanır.

2. Normlar hiyerarşisinde aynı düzeyde yer alan önceki genel nitelikteki kanun ile sonraki genel nitelikteki kanun çatışabilir. Bu durumda sonraki genel kanun somut uyuşmazlıklara uygulanır.

3. Aynı düzeyde yer alan önceki özel nitelikteki kanun ile sonraki özel nitelikteki kanun çatışabilir. Bu durumda sonraki özel kanun uygulanır.

³⁸ Kaboğlu, İbrahim, "Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı Özgürlükler Hukuku Açısından Bir Yaklaşım, s. 311.

³⁹ Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku s.17.

⁴⁰ Karar hakkında değerlendirme için bakınız. Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s.32.

⁴¹ Kuluçlu, Erdal, Türk Hukuk Sisteminde Normlar Hiyerarşisi ve Sayıştay Denetimine Etkileri, Sayıştay Dergisi, S.71, s.2; Sözer, Ali Nazım, Hukukta Yöntembilim, İstanbul 2013, Beta Yayınları, s. 229.

⁴² Gözler, Hukuka Giriş, s. 180- 181.

⁴³ Bknz. DİBK., E. 1970/3, K. 1972/7, T. 11.03.1972, Danıştay Dergisi, S. 8, s.67-69

4. Aynı düzeyde yer alan önceki genel nitelikteki kanun ile sonraki özel nitelikteki kanun çatışabilir. Bu durumda sonraki özel nitelikli kanunun uygulanması söz konusudur.

5. Aynı düzeyde yer alan önceki özel nitelikteki kanun ile sonraki genel nitelikteki kanun çatışabilir. Böyle bir halde çözümün nasıl olacağı konusunda kesin bir çıkarım bulunmamaktadır. Fakat doktrindeki kuvvetli görüş önceki tarihli özel kanunun sonraki tarihli genel kanun ile kaldırılamayacağı yani özel kanunun uygulanacağı yönündedir⁴⁴.

Görüldüğü üzere yargıç hukuku uygular ve ele alırken yorum faaliyeti ile doğru bir sonuca ulaşması için dikkate alması yahut uygulaması gereken yorum teknikleri ile diğer ilkeler oldukça kapsamlı ve sayıca da çoktur. Ancak bunların eksiksiz bir şekilde dikkate alınması, uyumsuzluklara uygun olanlarının seçilerek kullanılmasıyla doğru bir sonuca ulaşılabilecek, kuvvetler ayrılığına sekte vurulmaksızın, yargı faaliyeti sınırlarında hukuk devleti ideali gerçekleştirilebilecektir.

Bu kapsamda idare hukuku yargıcının, yorumlama faaliyetinde birbiriyle çatışan kurallar ve ilkeler ile temel hak ve özgürlükleri uzlaştırması gerekir. İdare hukuku yargıcının gerçekleştireceği uzlaştırma yönteminde ortaya koyduğu kriterlerin sübjektiflikten uzak olması gerekir. Türk kamu hukukunda uzlaştırma yöntemi, idare yargıcı tarafından açıkça uygulanmamakla birlikte, Danıştay başta hukuk devleti ve hakkaniyet ilkeleri gelmek üzere, çeşitli hukukun genel ilkelerini kamu düzeni ve kamu yararı ile bağdaştırarak karar tesis etmektedir⁴⁵. Nitekim, günümüzde toplumsal hayatın değişen şartlarına ve uyumsuzluklara adil bir şekilde çözüm bulunabilmesi, hukukun manevi unsuru olan adalet değeri ile hukukun diğer yönünü oluşturan toplumsal gerçekliğin uzlaştırılması yaklaşımı benimsenerek sağlanabilir⁴⁶.

6. HUKUKUN ADALET İDESİNE YÖNELMESİ VE HUKUKUN GENEL BİR İLKESİ OLARAK HUKUK DEVLETİ

Üzerinde çağlar boyunca süregelen düşünsel uğraşıya rağmen yine de hukukun ne olduğu konusunda üzerinde mutabakata varılan bir tanıma henüz ulaşılamamıştır. Bu nedenle de doktrinde hukukun ne olduğuna ilişkin farklı tanımlar ortaya çıkmıştır. Ancak hukuka ilişkin yapılan tanımlar içinde, özellikle hukukun “adalete yönelmiş bulunan toplumsal bir yaşam düzeni” şeklinde ifade edilen tanımı ayrı bir öneme sahip olmuştur⁴⁷. Bu tanıma göre hukukun kural, toplumsal olgu ve adalet (etik değer) öğelerinden oluştuğu, adalet değerinin bu oluşum içerisinde öncelik ve üstünlüğe sahip olduğu açıktır⁴⁸. Nitekim bu öncelik ve üstünlüğü ARAL, hukukun meşruluğunun ancak onun “adalet” kavramına dayanmasıyla ortaya konulabileceği ifadeleriyle belirtmiştir⁴⁹. Çünkü hukuk temel olarak adaleti istemektir, adalet ise, kimsenin adına sanına bakmadan herkesi aynı ölçüyle ölçmeyi gerektirir⁵⁰. Bu yönden hukukun amacı adalet dışında bir şey olamaz.

Hukuk dediğimiz şey bünyesinde meşruluk değerini ve algısını barındırmalıdır. Hukukun meşruluk niteliğini kazanması, onun evrensel hukuk değerleri ve ilkelerine uyumlu olmasına

⁴⁴ Gözübüyük, Şeref, Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları. Ankara 2005, Turhan Kitabevi, s. 67; Karayalçın, Yaşar, Aynur Yongalık, Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod Problem Çözme, Ankara 2008, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 151-152; Gözler, Hukuka Giriş, s.350.

⁴⁵ Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s.102.

⁴⁶ Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, s.113.

⁴⁷ Işıkaç, Yasemin, Hukuk Yazıları. Ankara 2004, Yetkin Yayınevi, s.52.

⁴⁸ Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, s.49, 192.

⁴⁹ Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, s. vııı.

⁵⁰ Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, s.180.

İdare Hukukunda Yorum ve İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde ve Yorumlanmasında Hukuk Devleti İlkesinin Yeri ve Önemi

bağlıdır⁵¹. Bu gerekçeyle hukuk uygulayıcıları, somut uyuşmazlıkları ve hukuk kurallarını gerçek adalet değerine; yani hukuk devleti, insan hakları, demokrasi, eşitlik, özgürlük ve toplumsal adalet gibi evrensel hukuk değerleri ve ilkelerine uygun olup olmadığı yönünden araştırmak zorundadırlar⁵². Böyle bir yaklaşım evrensel hukuk değerleri ve ilkelerinin, pozitif hukuk ilkeleri ve kuralları olarak yaşama geçirilmesine katkı sağlayacak ve hukuku adalet idesine yaklaştıracaktır.

İdari uyuşmazlıkların çözümünde uygulanacak yorum yöntemlerle ulaşılmaya çalışılan amaç, varılan kararlardan veya ortaya çıkan sonuçlardan adalete en uygun olanın seçilmesidir⁵³. Aksi bir düşünceyle fiili olarak var olan algılanış ve oluş biçiminin belirlenip bununla yetinilmesi ve bunun aynı zamanda bir olması gereken/değer olarak savunulması; olması gerekene ilişilmemesi, benimsenebilir bir tavır olarak kabul edilemez⁵⁴. Hukuk adalete yönelmezse, kendisinden koruması beklenen adaleti yok etmeye yönelmiş olacak ve yozlaşacaktır⁵⁵. Dolayısıyla da hukukun, adalete yönelik talepleri karşılaması zorunludur.

Adaletin insanlara hak ettiklerini, başta da her insanın eşit olarak hak ettiği insan haklarını verebilmek, sağlamak, daha sonra da herkesin emeği karşılığında hak ettiğini verebilmek olduğu dikkate alındığında temel işi adaleti dağıtmakla yükümlü olan yargı organının mevcut uyuşmazlıkları ele alırken nasıl bir yol izlemesi gerektiği ve hukuk devleti işleyişini nasıl sağlayabileceği sorunsalı karşımıza çıkar⁵⁶. Bu sorunsala, hukukun ve yargının amacı ve işlevinin adaletin tesisi olması gerektiği ilkesinden⁵⁷ yola çıkılarak çözüm bulunması gerekir. Yargı organlarının somut uyuşmazlıklara ilişkin yapacağı adalet idesine uygun yorumla, hukuk devleti ilkesinin gerekleri yerine getirilmiş olacaktır.

Adaletin tesisi bakımından idari uyuşmazlıkların çözümünde idare hukuku yargıcının hukuk devleti ilkesi çerçevesinde vardığı sonuçlar oldukça önemlidir ve incelemeye değerdir. Yargının vardığı bu sonuçlar esasında, adaletin tesisi ile hukuk devleti ilkesinin gelişimi açısından da önemlidir.

En genel anlamıyla hukuk devleti, hukuk kurallarının sadece yönetilenler için değil yönetenler için de bağlayıcı olduğu bir düzeni anlatır⁵⁸. Ancak hukuk devletine ilişkin yapılacak değerlendirmeler, hukuk devletine ilişkin farklı yaklaşımlara göre farklılaşabilmektedir. Örneğin maddi hukuk devleti yaklaşımı, sadece mevcut hukuk kurallarının varlığı anlamına gelen ve bireysel hakların tanınması konusunda hassasiyeti olmayan pozitivist yaklaşım ile hukukun içerik itibarıyla ne olması gerektiğine ilişkin sorularla ilgilenmeksizin salt bir takım şekli gereklerle temel ilkelerin varlığını gerekli ve yeterli gören şekli hukuk devleti yaklaşımından önemli ölçüde farklıdır. Bu yaklaşımda var olması gereken bazı şekli gereklerle bir takım temel ilkelerin yanında hakim kılınması gereken hukukun belli bir maddi içeriğe sahip olması da gerekmektedir⁵⁹. Maddi anlamda hukuk devleti, hukukun içeriği itibarıyla insan hakları, değerler ve adalet gibi kavramları barındırması gerektiğini öngörür⁶⁰.

⁵¹ Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, s.195.

⁵² Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, s.64, 236.

⁵³ Işıktaç, Metin, Hukuk Metodolojisi, s. 208.

⁵⁴ Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, s.2, 38.

⁵⁵ Bastiat, Frederic, Hukuk (Law), Çev. Yıldray Arslan, İstanbul 2005, Liberte Yayınevi. s. 18.

⁵⁶ Hatemi, Hüseyin, Hukuk Devleti Öğretisi, İstanbul 1989, İşaret Yayınları, s. 12.

⁵⁷ Çeçen, Anıl, Adalet Kavramı, Ankara 2003, Turhan Kitabevi, s. 70-72.

⁵⁸ Günday, Metin, İdare Hukuku, Ankara 2003, İmaj Yayıncılık, s. 38.

⁵⁹ Hatemi, Hüseyin, "Hukukun Üstünlüğü", İslami Araştırmalar Dergisi, 2001, C.14, S. 2, s. 207-208; Küçük, Adnan, "Hukuk Devleti Kavramı ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti". Şu Kitapta: Editör Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük. Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal, Ankara 2008, Adres Yayınları, s. 355.

⁶⁰ Hatemi, Hukuk Devleti Öğretisi, s. 164-165.

Hukuk devleti; başka bir anlamında, belli bir hukuk ve devlet düzeni anlayışını yansıtır ve normlar hiyerarşisi ve kuvvetler ayrılığı vasıtalarıyla devletin üstün otoritesine karşı kişiyi korur⁶¹. HATEMİ, hukuk devletinin aslında adalet devleti olduğunu ve hukuk/adalet devletinin gerçekleşebilmesi için siyasi örgütlenmenin ana çizgilerinin belli olması, özellikle yöneticilerde adaletli, ilimli olma şartlarının aranması, yargı bağımsızlığı, memur güvenliği ve idarenin olağanüstü yöntem ve önlemlerine karşı kişilerin korunmasının sağlanması ve yargı yetkisini yalnızca yargıçların kullanabilmesinin gerektiğini belirtmiştir⁶². ÖZBUDUN ise hukuk devletini vatandaşların hukuki güvenlik içinde buldukları ve devletin işlem ve eylemlerinin hukuka bağlı olduğu devlet olarak tanımlamıştır⁶³.

Fakat genel olarak hukuk devleti ilkesi, kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alan ve idarenin her türlü işlem ve eylemlerinin yargı denetimine tabi olduğu, özetle kişilere hukuk güvenliği sağlayan temel bir ilkedir⁶⁴ ve aslen hukuk devleti ilkesi, devletin güç ve yetkilerinin belli kurallara bağlanarak kişilere karşı keyfi güç ve yetki kullanımını önlemek amacıyla geliştirilmiştir⁶⁵.

Bu gibi oldukça çetrefilli yönleri bulunan hukuk devletini tam anlamıyla uygulamaya geçirme uğraşında, yorum yöntem ve tekniklerinin bilinmesinden başka bu tekniklerin uygulamada nasıl ele alındığını bilmek de önemlidir. Bu nedenle, konumuz açısından, çeşitli mahkemelerin hangi yorum yöntem, teknik ve ilkeleri kullanarak hangi husus ve kanunları yorumladıkları ve hukuk devletine ulaşmada nasıl bir yol izledikleri üzerinde durulması gereken önemli bir husustur.

Anayasa Mahkemesi içtihatlarında, hukuk devleti, bir devletin hukuk devleti olması için gerekli bulunan unsurları üzerinden değerlendirilmiş ve somut olaylara uygulanmıştır⁶⁶. Anayasa Mahkemesi kararlarında genel olarak hukuk devleti aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

*“Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen hukuk devleti, eylem ve işlemleri hukuka uygun, insan haklarına saygılı, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan, yargı denetimine açık olan devlettir.”*⁶⁷.

Danıştay kararlarında da hukuk devleti ilkesi, Anayasa Mahkemesi içtihatlarına paralel şekilde ele alınmış ve uyuşmazlıklara uygulanmıştır. Örneğin Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, idarenin takdir yetkisinin kullanılmasının irdelendiği 17.04.2008 tarihli, E. 2005/270, K. 2008/1286 sayılı kararında;

“Hukuk devleti, eylem ve işlemleri hukuka uygun, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan devlettir.”

⁶¹ Kaboğlu, İbrahim, “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, İnsan Hakları Yıllığı, 1990, C.1, S. 12, s.164-165.

⁶² Hatemi, Hukuk Devleti Öğretisi, s. 429-453.

⁶³ Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2005, Yetkin Yayınları, s. 113.

⁶⁴ Gözübüyük, Şeref, Anayasa Hukuku, Ankara 2003, 11. Bası, Turhan Kitabevi, s.163-164.

⁶⁵ Çağlar, Hukuk Devletinin Hukuki Belirlilik Üzerinden Değerlendirilmesi, s.2.

⁶⁶ Çağlar, Hukuk Devletinin Hukuki Belirlilik Üzerinden Değerlendirilmesi, s.166.

⁶⁷ AYMK., E. 2013/116, K. 2014/135, T. 11.9.2014, R.G. Tarih-Sayı : 24.6.2015-29396.

İdare Hukukunda Yorum ve İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde ve Yorumlanmasında Hukuk Devleti İlkesinin Yeri ve Önemi

ifadeleriyle tanımlamış ve kararın devamında idari kararların alınmasında adalet ve hakkaniyet ölçütlerinin gözetilmesinin hukuk devleti olmanın gereği olduğunu “idarenin yasalarla kendisine tanınan takdir yetkisini adalet, hakkaniyet ve kamu yararı ölçütlerini göz önünde tutarak kullanması gerekir.” ifadeleriyle vurgulayarak, hukuk devleti ilkesinin gerçekleşmesinde mezkur ilkeleri karara varmada/yorumlama faaliyetinde kullanmıştır⁶⁸. Bu ölçütlere kararda başvurularak idareye tanınan takdir yetkisinin, kişilerin kanundan doğan bir hakkını haksız bir şekilde ihlal etmesinde bir gerekçe veya araç olarak kullanılmasını hukukun korumayacağı vurgulanmıştır.

Yine Danıştay 9. Dairesinin 26.12.2013 tarihli, E. 2013/11310, K. 2013/12989 sayılı kararında, idarenin aldığı kararın geriye yürütülmesiyle ilgili uyuşmazlıkta (geriye dönük vergi külfeti yüklemesi), hukuk devleti ilkesinin kişilerin hukuki güvenliğini sağlamanın zorunlu olduğu üzerinde durulmuş ve kararın gerekçelendirilmesinde ve uyuşmazlığın yorumlanmasında bu ilke üzerinden yola çıkılarak, kişilerin hukuk güvenliğinin sağlanması ve idarece ilgililerde hukuki durumun süreçeğine olan inançlarının boşa çıkarılmaması gerektiği vurgulanarak aşağıdaki değerlendirmelerde bulunulmuştur:

“...Hukuki güvenlik ilkesi ... bir toplumda bireylerin bağlı oldukları hukuk kurallarını önceden bilmeleri, davranış ve tutumlarını bu kurallara göre güvenle düzene sokabilmeleri, başka bir ifadeyle ilgililerin hukuki durumun süreçeğine olan inancı dolayısıyla hayal kırıklığına uğratılmaması anlamına gelir. Dolayısıyla hukuki güvenlik ilkesi, hukuk devletinin olmazsa olmaz koşuludur.”⁶⁹.

Mahkeme bu kararında, işlem ve uygulamaların geriye yönelik düzenleme yapılarak uygulanamayacağını, bunun hukuki güvenlik ilkesine ve onun koşutu olan hukuk devleti ilkesine aykırı olacağı şeklinde yorumlamıştır. Danıştay’a göre hukuk devletinde bireyler alacakları kararları mevcut kurallara göre alırlar ve bu şekilde yapacakları eylemlerden ileride bir sorunla karşılaşmayacaklarını düşünürler. Hukuk devletinde, idarenin yarattığı beklentinin oluşturduğu istikrar korunmalıdır.

Hukuk devleti ilkesi, idare edilenlere hukuk güvenliği sağlar ve bu amaçla idare hukuku yargıcı önüne gelen uyuşmazlıklarda kişilerin hukuki güvenliğinin sağlanması ilkesinden hareket ederek yorumlama faaliyetinde bulunur. Kişilerin hukuki güvenliğini sağlamayan hukuk, vatandaşlar açısından kabul görmez.

Danıştay diğer kararlarında da mali mevzuatta yer alan istisna hükümlerinin yorum yoluyla genişletilemeyeceği içtihadında bulunmuştur⁷⁰. Bu durum Anayasa’da teminat altına alınan verginin yasallığı ilkesinin ve hukuk devletinin bir gereği olan Anayasa’ya uygun yorum ve normlar hiyerarşisine uygunluğun tabi bir sonucudur. Danıştay 4. Dairesi’nin 24.12.2013 tarih ve E. 2013/8030, K. 2013/10451 sayılı kararında bu durum şu açıklamalarla belirtilmiştir:

*“Vergilendirme alanında muafiyet ve istisna hükümlerinin yorum yoluyla genişletilmesi veya daraltılması Anayasal güvence ifade eden verginin yasallığı ilkesine aykırı düşeceğinden, öngörüldüğü kuralda veya Gelir Vergisi Kanunu’nda vergiden müstesna tutulmayan, gelirin unsurlarına dâhil olan her türlü kazanç ve iradın vergilendirilmesi zorunludur.”*⁷¹.

Bu ve benzer şekilde Danıştay’ın kararları dikkate alındığında idarenin hukuka uygunluğunu denetleyen yüksek yargı organının, 1982 Anayasası’ndaki hukuk devleti ilkesini, aslen maddi içerikleri ile algıladığı ve hatta kavramları yorum yoluyla genişleterek uygulamaya çalıştığı

⁶⁸ UYAP Bilgi Bankası. <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/Veri-BankasiIstemciWeb/>, son erişim: 05.07.2015.

⁶⁹ UYAP Bilgi Bankası. <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/Veri-BankasiIstemciWeb/>, son erişim: 05.07.2015.

⁷⁰ D. 9. D., E. 2009/3992, K. 2012/7621, T. 26.11.2012, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, <http://www.kazanci.com>, son erişim: 05.07.2015.

⁷¹ Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, <http://www.kazanci.com>, son erişim: 05.07.2015.

söylenbilir. Daha açık bir deyişle Danıştay'ın maddi anlamıyla ele aldığı hukuk devleti yaklaşımını, olması gereken hukukun olgunlaştırılması yoluyla değerlendirme eğiliminde olduğu görülmektedir⁷². Bu yaklaşımla hukukun üstünlüğünü, toplumsal barışı amaçlamayan, Anayasa'nın öncelik ve bağlayıcılığını gözetmeyen, hukukun evrensel kurallarına saygılı olmayan, adaletli bir düzeni gerçekleştirilmeyen, kişilere değer vermeyen devletin, hukuk devleti olduğundan söz edilemez⁷³. Bu yönde Danıştay 9. Dairesi'nin 14.03.2013 tarihli ve E. 2012/8105, K. 2013/1931 sayılı kararı incelemeye değerdir. Karar idari uyuşmazlıkların çözümünde başvurulacak yorum yöntemleri, hukuk devleti, hukuki belirlilik ve güven ilkelerinin bu uyuşmazlıkların çözümünde ve kanunların yorumlanmasındaki yeri ve önemine değinmesi açısından önemlidir. Kararda davacı adına düzenlenen ve tebliğ edilen ödeme emirlerinde bu emirlere karşı dava açılması halinde, yetkili olacak mahkeme gösterilmesine rağmen dava açma süresi konusunda hiçbir bilgiye yer verilmediği, durumun bu haliyle de oldukça karışık olan mevzuat karşısında bireylerin hak arama hak ve hürriyetlerinin korunması açısından öngörülen zorunluluğa uyulmadığı, bu haklarının sınırlandırıldığı, hukuk devletinde devletin açık ve belirgin hukuk kuralları koyarak ve en önemlisi de bunları uygulayarak hukuk güvenliğini sağlayacağı çıkarımlarıyla iş bu söz konusu davada yedi günlük özel dava açma zamanasını süresinin geçirildiği gerekçesiyle ret kararı verilmesi hukuka uygun bulunmamıştır.

Kararda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü" başlıklı 11. maddesine değinilerek Anayasa hükümlerinin, yasama, yürütme, yargı, idare makamları ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kuralları olduğu ifade edilmiş, Anayasa'nın 36. maddesi ile hak arama hürriyetinin düzenlendiğine dikkat çekilmiş, 40 maddesi ile de devlete bir yükümlülük olarak işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmekle yükümlü olduğunun düzenlendiği açıklanmıştır. Fakat sadece mevzuat üzerinden bir değerlendirme yapılmamış, Anayasa'nın 40. maddesinde belirtilen bu yükümlülüğün konuluş gerekçesine de yer verilerek ve hatta buradan da hareketle uyuşmazlık konusu olay ve mevzuatın yorumlanmasına gidilmiştir. Madde gerekçesinde maddenin konuluş amacı olarak bireylerin idari makamlar ya da yargı önünde sonuna kadar haklarını arayabilmelerine kolaylık ve imkân sağlanmasının amaçlandığı, dağınık mevzuat karşısında kanun yolu, mercii ve sürelerin belirtilmesinin hak arama hak ve hürriyetlerin korunması açısından zorunluluk haline geldiği açıklaması yapılmıştır. Danıştay'ın ilgili dairesi tarafından da bu gerekçe ile yasa koyucunun amacına vurgu yapılarak hukuk devleti olmanın unsurları üzerinden mevzuat yorumlanmış, adalet idesine ulaşabilmek bakımından günün gerekleri mevcut gerçeklerle birlikte değerlendirilerek amaçsal yorumla sonuca ulaşılmıştır. Kararda bu bakımdan aşağıdaki gerekçelere yer verilmiştir:

"...bireylerin yargı ya da idari makamlar önünde anayasal bir hak olan "hak arama hürriyetlerini" son derece dağınık mevzuat sebebiyle sonuna kadar kullanabilmelerini sağlamak ve kolaylaştırmak amacıyla devletin kurumları vasıtasıyla tesis edilen her türlü işlemlerinde, bu işlemlere karşı başvurulacak yargı veya idari makamların gösterilmesi, ayrıca söz konusu başvurunun süresinin de belirtilmesi gerektiğinin bir Anayasal zorunluluk olduğu ve bu zorunluluğa Anayasanın bağlayıcılığı karşısında, yasama, yürütme ve yargı organlarının, idare makamlarının ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının uymakla yükümlü oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum, Anayasa Mahkemesi'nin 18.10.2003 tarihli ve E.2003/67, K.2003/88 Sayılı kararında: "Hukukun üstünlüğünün egemen olduğu bir devlette hukuk güvenliğinin sağlanması hukuk devleti ilkesinin yerine getirilmesi zorunlu koşullardandır. Statü hukukuna dair düzenlemelerde istikrar, belirlilik ve öngörülebilirlik göz önünde bulundurularak hukuki güvenlik sağlanır. Bireyin insan olarak varlığının korunmasını amaçlayan hukuk devletinde vatandaşların hukuk güvenliğinin sağlanması zorunludur. Devlet açık ve belirgin hukuk kurallarını yürürlüğe koyarak bunları uyguladığı zaman hukuk güvenliği sağlanır." şeklindeki

⁷² Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, s. 91.

⁷³ AYMK., E. 1989/6, K. 1989/42, T. 07.11.1989, R.G. Tarih-Sayı : 06.04.1990-20484.

İdare Hukukunda Yorum ve İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde ve Yorumlanmasında Hukuk Devleti İlkesinin Yeri ve Önemi

yorumla somutlaşan "hukuk devleti", ve "belirlilik" ilkelerinin de bir gereğidir. Bu bağlamda, Devletin bir kurumu olan vergi dairesi tarafından düzenlenen ödeme emrinde de, ödeme emrine karşı başvurulacak kanun yolu veya varsa idari makamın ve başvuru sürelerinin gösterilmesi gerekmekte olup, bu gereklilik ise ilgili makamların takdirinde olmayıp, en üst hukuki norm olan Anayasanın bağlayıcılığının zorunlu bir sonucudur. ... Ödeme emrine karşı yapılacak başvuru yeri ve süresinin öngörülmemiş olması, Anayasanın doğrudan uygulanabilirliği tartışmasının yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Kural olarak Anayasa hükümleri doğrudan uygulanacak hükümler olmayıp Anayasada öngörülen düzenlemelere dair olarak uygulama ile ilgili kanunların çıkarılması gerekir. Ancak Anayasanın ayrıntılı biçimde düzenlediği konularda uygulama kanunu çıkarılması gerekmediği gibi, mevcut kanunda Anayasaya uygunluğu sağlayacak değişiklik yapılması gerekiyorsa bu değişikliğin yapılması beklenilmeden ayrıntılı Anayasa hükümlerinin doğrudan uygulanacağı kabul edilmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin 8.12.2004 tarihli ve E 2004/84. K:2004/124 sayılı kararında ... Anayasanın söz konusu 40. maddesinin 2. fıkrasının doğrudan uygulanabilirliği konusuna açıklık getirmektedir."⁷⁴

Aslen kanaatimizce benzer yönde olarak Danıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu'nun 29.01.1976 tarihli ve E. 1974/2, K. 1976/2 sayılı kararının azlık oyunda da değişen sosyal ihtiyaçlar karşısında kanunların hukuk sınırları içerisinde amaçsal yöntemle yorumlanabileceği vurgulanmış ve akıl yürütme yöntemlerinin kullanılmasıyla da bu çıkarım desteklenmiştir. Görüş bu yönleriyle dikkate değerdir.

Dava, Danıştay'ın 6. Dairesi' nin 18.10.1973 ve 18.04.1973 tarihli iki ayrı kararında belirtilen hususlara yönelik olarak içtihatların birleştirilmesine yöneliktir⁷⁵. İçtihadı birleştirme karar sonucunda da 6830 sayılı Kanuna dayalı olarak yapılan kamulaştırmalarda, kamulaştırma konusu taşınmazların yürürlükteki imar planlarında belirtilen maksat dışında kamulaştırılmalarının sadece imar planlarında bu yolda yapılacak değişikliklerle mümkün olabileceğine oy çokluğu ile karar verilmiştir. Fakat azlık oyunda bu durum farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Söz konusu azlık oyunda, 1961 Anayasası'nın 38. maddesinin devlet ve kamu tüzel kişilerinin kamu yararını gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla özel mülkiyette bulunan taşınmaz malları kanunla gösterilen esas ve usullere göre tamamını veya bir kısmını kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkili kıldığı, istimlak kanununun 1. maddesinde de aynı yönde düzenleme yapıldığı belirtilmiştir. Bu düzenlemeler karşısında da kamulaştırmada önemli olanın kamu yararının mevcudiyeti ve kanunun öngördüğü usullere uyulup uyulmadığı olduğu, bunun takdirinin de yargı organınca yapılacağı açık olduğu belirtilmiştir. Bu mevzuat karşısında da kamulaştırma işleminin kanuna uygunluğunun başka, kamulaştırılan taşınmazın imar planına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı başka; yani birbirlerinden ayrı hususlar olduğu sonucuna varılmıştır. Azlık oyuna göre ayrıca imar planlarına her halde bağlılığı öngörmek ülke koşullarına olduğu kadar kamu hizmeti gerekleriyle de bağdaşmaz. Çünkü hizmet gereksinmelerinin tümünü en küçük ayrıntılarıyla önceden düşünebilmek ve buna göre planlarda yer ayırmak mümkün bulunmamakta, imar planlarında çok sık değişiklik yoluna başvurulması da bu durumu ortaya koymaktadır. Keza gelişmekte olan ülkemizde kasaba ve şehirler hızla büyüdüğünden süratle karşılanması gereken gereksinmeler de ortaya çıkmaktadır ve bu yüzden de yapılacak kamulaştırmalarda imar planlarına kesin bağlılığı şart saymak kamu hizmetinin aksamasına yol açabilecektir. Bunlar dışında her halükarda İmar Kanunu hükümleri de taşınmazların imar planlarında tahsis edildikleri amaç dışında kamulaştırılmasını istisna tanımayacak biçimde engellememiş bulunmaktadır. Görüşe bu hususlar şu şekilde somutlaştırılmıştır:

⁷⁴ UYAP Bilgi Bankası. http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/Veri_BankasiIstemciWeb/, son erişim: 03.07.2015.

⁷⁵ UYAP Bilgi Bankası. http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/Veri_BankasiIstemciWeb/, son erişim: 04.07.2015.

“...Gerçekten, söz konusu kanunun 29. maddesinde yer alan "Gerektiği takdirde" deyimi ve 32. maddesinin son fıkrasındaki "genel olarak herhangi bir saha, imar ve yol istikamet planı esaslarına, bulunduğu bölgenin şartlarına ve talimatname hükümlerine aykırı maksatlar için kullanılamaz ve üzerine bu maksatlara aykırı yapı yapılamaz" hükmünün muhalif mefhumunun ortaya koyduğu anlam, bu görüşü doğrulamaktadır. Demek ki, özel olarak herhangi bir saha, imar ve yol istikamet planı esaslarına, bulunduğu bölgenin şartlarına aykırı maksatlar için kullanılabilir ve üzerine bu maksatlara aykırı yapı yapılabilecektir. ...Burada sorun, kişinin mülkiyet hakkının korunması ilkesi ile kamu hizmeti gerekleri arasında makul ve adil bir denge tesis etmektedir. Kamulaştırmalarda, imar planlarına bağlılığı kural olarak kabul etmek, öte yandan da istisnai hallerde, özellikle ivedilik arzeden durumlarda, idareye takdir alanı bırakmak ve plan dışı maksatlarla kamulaştırma yapılmasına imkân tanımak anılan dengeyi sağlayabilir, idareye takdir hakkı tanımayan kati görüşün çağdaş idare hukuku ve kamu hizmetinin gerekleri ile bağdaştırılması mümkün değildir...⁷⁶”

Sonuç olarak söz konusu azlık oyunda, kanunun sözü üzerinde akıl yürütme teknikleri ile bir sonuca ulaşıldığı gibi günün koşul ve ihtiyaçları kanunla birlikte değerlendirilerek ve asıl sorunun kişinin temel haklarından olan mülkiyet hakkı ile kamu hizmeti gerekleri arasında makul bir denge sağlanması hususunda olduğu açıklanarak, adil bir denge tesis etmenin önemi vurgulanmıştır. Bu netice bizleri kanunların amaçsal yorum yöntemiyle ele alınarak adalete uygun bir sonuç oluşturulmaya çalışıldığı sonucuna götürebilecektir.

Amaçsal yorum ile bir anlamda hukuk kuralının, sözel içeriğinin hukukun genel ilkeleri çerçevesinde yorumlanarak uyarlanması, yasa hükmünün içeriğinin hukukun genel ilkeleri yararına yeniden biçimlendirilmesi söz konusudur⁷⁷. Ancak hukuk devleti ilkesi uyarınca, idari düzenlemelerin öngörülebilir olması ve keyfiliğe neden olabilecek uygulamalara yol açılmaması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda; yasada yer alan kuralın yorumlanıp genişletilmesi suretiyle örneğin idari yaptırım ihdas edilmesi ya da geçmişe yürütme yoluyla hukuk güvenliği ilkesini zedeleyecek sonuçlara yol açacak yorumlardan kaçınılması gerekir⁷⁸. Ayrıca yürürlüğe konulan düzenlemelerin, getiriliş amacına uygun biçimde işlerliğinin sağlanması yanında hukuka uygunluk bloku çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir⁷⁹.

Danıştay'ın amaçsal yoruma ilişkin yaptığı değerlendirmelere benzer bir yaklaşım Yargıtay kararlarında da yer almıştır. 18.02.2000 tarihli, E. 1997/1, K. 2000/1 sayılı Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu kararında amaçsal yorumun sınırı da şu şekilde ayrıntısıyla belirtilmiştir:

“Amaçsal yorum, çağcıl bir yöntemdir. Yasanın yapıldığı andaki değil, uygulandığı andaki yasa koyucunun nesnel amacını gözetilen bir yorumdur. Ancak, bu yorumun sınırını yasanın anlatım çerçevesi çizer. Anlatım içindeki deyişler ve/ya da kavramlar, bu nesnel amaç içinde geniş ya da dar algılanabilir. Ancak, amaçsal yorum bahanesiyle, kesinlikle bu çerçevenin dışına çıkılarak yasal metne anlam verilemez. Bu yapıldığı takdirde, uygulayıcı yasayı örtülü olarak değiştirmiş olur. Kuşkusuz hiçbir yorum aracı ve yöntemi böyle bir keyfiliğe izin veremez.”⁸⁰

⁷⁶ Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, <http://www.kazanci.com>, son erişim: 05.07.2016.

⁷⁷ Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s.38.

⁷⁸ D10D. E. 2007/4030, K. 2010/6813, K.T: 27.9.2010, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, <http://www.kazanci.com>, son erişim: 28.06.2016.

⁷⁹ D12D. E. 2015/3691, K. 2015/4698, K.T. 9.9.2015, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, <http://www.kazanci.com>, son erişim: 28.06.2016.

⁸⁰ kararara.com. <http://www.kararara.com/yargitay/>, son erişim: 07.08.2015.

İdare Hukukunda Yorum ve İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde ve Yorumlanmasında Hukuk Devleti İlkesinin Yeri ve Önemi

Özetle idari uyuşmazlıkların çözümünde ve sonuçlandırılmasında, yorum gereklidir ve zorunludur. Bu sayede hukuk durağanlaşmaktan kurtularak toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecektir. Ancak, bu faaliyet gerçekleştirilirken yargıcın hukuk kurallarını yorumlayıcı niteliğinden uzaklaşarak kanun koyucu sıfatıyla genel, objektif, soyut ve gayri şahsi kural koyma yoluna başvurmaması ve bu konuma gelmemesi (yorumda kritik çizgi) gerekmektedir⁸¹.

7. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kanunların ve dolayısıyla kanun koyucunun, toplum, hukuksal olay ve kavramların süregelmeekte oldukları değişime her an uyabilmelerini ve bunları anında algılayarak sonuca kavuşturmalarını beklemek, günümüz dünyasının girift yapısını gözettiğimizde gerçeklikle bağdaşmamaktadır. Hukuk sistemimizde yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinin ayrılığı, hukukun genel bir ilkesidir. Fakat netice bakımından, kişi ve toplum sorunlarının her an ve sadece tek bir kuvvet veya organ tarafından çözümlenmesine programlanmak, doğru bir sonuç yaratmamakta; hatta böyle bir programlanma nedeniyle oluşan sonuçlar, kişilerin ve toplumun adalet ve güven duygularını zedeleyebilmekte, en nihayetinde de devletin işleyişini aksatabilmektedir.

Bu açıdan yargı faaliyetinin üzerine düşen görev, her konuda sınırlı bir bakış açısı ile olaylara yaklaşımdan ziyade kuvvetler ayrılığının sınırlarını aşmayarak, anayasal değer taşıyan hukuk devleti ilkesi ışığı altında önüne gelen uyuşmazlıkları adaletli bir sonuca kavuşturmaktır. Burada yargıç gerekiyorsa yorum yoluna başvurmadan kaçınmamalıdır. Fakat bu başvurma, tamamen sorumsuz ve “en iyisini kendi bildiği” bir bakış açısıyla şekillenmemelidir. Çünkü böyle bir yaklaşımın ürünü olan sonuçlar; bu defa hem hukuka, hem kuvvetler ayrılığına hem de vicdan ve toplum kabullerine uymayan bir husus olarak akıllarda yer etmekte; ayrıca yasama, yürütme ve yargı yetkisinin dayanağı olan “egemenlik” hakkı ve gücünün yargı tarafından çiğnenmesi sonucunu yaratmaktadır. En önemlisi de hukuk devletinin tanımının, en dar anlamıyla devletin hukukla yönetilmesi olarak düşünüldüğünde, söz edilen durumların, hukukun bizzat kendisinin hukukla bağlı olmayacağı sonucuna götürecektir olmasının en istenmeyen neticeyi oluşturacak olmasıdır. Bu gibi olumsuz durumların yaşanmaması için yargıcın, yorum yöntem, teknik ve hukukun genel ilkelerini gözetmesi ve bunlara bağlı kalması önemlidir. Önüne gelen uyuşmazlıklarda, hukuk kurallarını Anayasa’nın temel ilkelerine uygun düşecek biçimde yorumlanmasının ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumasının hukuk devleti ilkesinin bir gereği olduğunu gözetmesi gerekir. Çünkü yüzyılların birikimi sonucu bilimin ve yargı kararlarının şemsiyesi altında oluşan yorum yöntemleri, teknikleri ve hukuk devleti ilkesi gibi genel ilkeler, sadece kendi kısa hayatının tecrübesini taşıyan yargıcın, yanlışa düşmesini engelleyebilecek ve kişilerin hukuki güvenliğini sağlayabilecektir.

Özetle, idari uyuşmazlıkların çözümünde idare yargıcının adalete yönelen hukukun uygulanmasında anayasal değer taşıyan hukuk devleti ilkesinin izini sürmesi gerekir. Diğer bir ifadeyle idari uyuşmazlıkların çözümünde idare yargıcını, hukuk devleti düşüncesini kararlarına yansıtmak suretiyle adalete yönelmek zorundadır. İdari yargıcın vardığı sonucun hukuk devleti ilkesine aykırı bir yapıya sahip olmaması gerekir. Böylece karar verilen hukuksal sonucun, ilgililer nezdinde meşruluğu sağlanabilir.

Unutulmamalıdır ki hukuk bir hesap işi değil, uyuşmazlıkların adil şekilde çözümlenmesine yönelik bir faaliyettir. Bu faaliyeti, hukuk devleti ve adaletin gerekliliklerine uygun olarak yerine getirebilmek için yargıcın içinde yaşadığı dünyaya, değerlere ve en önemlisi de toplumuna uzak olmaması gerekir. Yargıcın edindiği birikimleri öğreti ve içtihatlardaki yöntem, teknik ve unsurlardan faydalanarak sonuçları bakımından değerlendirerek, yoruma

⁸¹ Erkut, Hukuka Uygunluk Bloku, s.35.

ihtiyaç duyan alanlarda kuvvetler ayrılığı sınırını aşmadan uygulaması gerekmektedir. Kanaatimizce ancak bu gibi bir uygulama sonucunda hukuk devletinin gerekleri yargı tarafından yerine getirilmiş olabilecek ve süregelenekte olan “hukuk devleti” serüvenine yargı tarafından bir katkı sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akul, Abdülkadir, “Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi”, EÜHFD, 2003, S. 7.*
- Aktaş, Sururi, “Hukukta Yorum Çabaları”, EUHFD, 2011, C.15, S. 3.*
- Akıylmaz, Bahtiyar, Sezginer Murat, Kaya Cemil, Türk İdare Hukuku, 5. Bası, Ankara 2014, Seçkin Yayıncılık.*
- Atay, Ender Ethem, İdare Hukuku, Ankara 2014, 4.Bası, Turhan Kitabevi.*
- Bakır, Çağlar, Anayasa Bilimi (Bir Çalışma Taslağı), İstanbul 1989, Sanat Kitabevi.*
- Bakır, Çağlar, “Anayasa Yargısında Yorum Problemi, Karşılaştırmalı Analizin Katkıları, İHİD, 1984, C. 5, S.1-3.*
- Bastiat, Frederic, Hukuk (Law), Çev. Yıldırım Arslan, İstanbul 2005, Liberte Yayınevi.*
- Bereket, Zuhal, Hukukun Genel İlkeleri ve Danıştay, Ankara 1996, Yetkin Yayınları.*
- Çağlar, Selda, Hukuk Devletinin Hukuki Belirlilik Üzerinden Değerlendirilmesi. İstanbul 2013, Beta Yayınları.*
- Çeçen, Anıl, Adalet Kavramı, Ankara 2003, Turhan Kitabevi.*
- Edis, Seyfullah, Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Ankara 1997, Ankara Üniversitesi Basımevi.*
- Erkut, Celal, Hukuka Uygunluk Bloku (İdare Hukukunda Hukukun Genel Prensipleri Teorisi), İstanbul 1996, Kavram Yayınları.*
- Gözler, Kemal, Hukuka Giriş, Bursa 2014, Ekin Basın Yayın Dağıtım.*
- Gözübüyük, Şeref (2005). Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları. Ankara 2005, Turhan Kitabevi.*
- Gözübüyük, Şeref, Anayasa Hukuku, Ankara 2003, 11. Bası, Turhan Kitabevi.*
- Günday, Metin, İdare Hukuku, Ankara 2003, İmaj Yayıncılık*
- Gürbüz, Ahmet, Hukuk ve Meşruluk (Meşru Hukukun Temel Unsurları) İstanbul 2013, 3. Bası, Beta Yayınları.*
- Güriz, Adnan, Hukuk Başlangıcı, Ankara 2005, Siyasal Kitabevi.*
- Hatemi, Hüseyin, Hukuk Devleti Öğretisi, İstanbul 1989, İşaret Yayınları.*
- Hatemi, Hüseyin, “Hukukun Üstünlüğü”, İslami Araştırmalar Dergisi, 2001, C.14, S. 2.*
- Işıқтаç, Yasemin, Hukuk Yazıları. Ankara 2004, Yetkin Yayınevi.*
- Işıқтаç, Yasemin, Sevtap Metin, Hukuk Metodolojisi, İstanbul2010, Filiz Kitabevi.*
- İmre, Zahit, Medeni Hukuka Giriş, İstanbul 1980, İstanbul Üniversitesi Yayınları.*
- Kaboğlu, İbrahim, “Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı Özgürlükler Hukuku Açısından Bir Yaklaşım”, Anayasa Yargısı Dergisi, 1991, C.8.*
- Kaboğlu, İbrahim, “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, İnsan Hakları Yıllığı, 1990, C.1, S. 12.*
- Karayalçın, Yaşar, Aynur Yongalık, Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod Problem Çözme, Ankara 2008, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.*
- Kuluçlu, Erdal, Türk Hukuk Sisteminde Normlar Hiyerarşisi ve Sayıştay Denetimine Etkileri, Sayıştay Dergisi, S.71.*
- Küçük, Adnan, “Hukuk Devleti Kavramı ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti”. Şu Kitapta: Editör Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük. Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal, Ankara 2008, Adres Yayınları.*

İdare Hukukunda Yorum ve İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde ve Yorumlanmasında Hukuk Devleti İlkesinin Yeri ve Önemi

Metin, Yüksel, Anayasa'nın Yorumlanması, Ankara 2008, Asil Yayıncılık.

Oğuzman, Kemal, Nami Barlas, Medeni Hukuk- Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar, İstanbul 2008, Vedat Kitapçılık.

Oytan, Muammer, "İdari Yargıda Hukukun Genel İlkeleri", Şu Kitapta: Editör Yekta Güngör Özden, Atatürk ve Hukuk, Ankara 1981, Anayasa Mahkemesi Yayınları.

Öder, Bertil Emrah, Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri. İstanbul 2010, Beta Yayınları.

Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2005, Yetkin Yayınları.

Sözer, Ali Nazım, Hukukta Yöntembilim, İstanbul 2013, Beta Yayınları.

Uzun, Ertuğrul, Akıl Tutkunu Hukuk, İstanbul 2010, XII Levha Yayınları.

MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA ÇALIŞAN AKADEMİK PERSONELİN RİSK ALGISI: ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

RISK PERCEPTION OF ACADEMICIANS WORKING IN VOCATIONAL SCHOOLS: AN INVESTIGATION AT ERZİNCAN UNIVERSITY

Tevhit KAHRAMAN*, *Mustafa Serdar TOKSOY***, *Oğuz Han AYKUT****, *Erhan HANCIĞAZ*****

ÖZET: Risk, öncelikle ekonomik ve sosyal yapılar da olmak üzere gerek iş hayatının, aynı zamanda günlük hayatımızın da değişmez bir unsuru halini almıştır. Riskin varlığı, belirsizliği, ister istemez riskin yönetilmesi ve bu riskten kaçınılması ihtiyacını doğurmaktadır.

Bu çalışma, Erzincan Üniversitesine bağlı, meslek yüksekokullarında çalışan akademisyenlerin, çalışma becerilerine etki eden etkenleri anlamak ve risk algılarını araştırmak üzere yapılmıştır. Çalışma, Erzincan üniversitesine bağlı bütün meslek yüksekokullarında çalışan akademisyenlerle yapılmıştır. Çalışma da, veri toplama aracı olarak literatür bilgisi doğrultusunda, araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Anket çalışması meslek yüksekokullarında görev yapan tüm akademik personele dağıtılmış, araştırma için 103 anket değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 22 programıyla analiz edilmiştir. Araştırmada; Faktör Analizi, T Testi, Korelasyon Analizi ve Anova Analizi kullanılmıştır. Ankete uygulanan güvenilirlik analizi sonucu 40 değişkenden 12'si elenmiş ve faktör analizine 28 değişken sokulmuştur. Ölçeğin alpha katsayısı 0,867 olarak tespit edilerek özdeğeri 1'den büyük 4 faktör elde edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Akademik personel, risk algısı, meslek yüksekokulu

ABSTRACT: Risk has become an inevitable element of both the business and everyday life in economic and social structure. The existence of risk creates uncertainty and also the need for risk management and avoidance.

This study aimed to explore the factors which affect the working skills of academicians working at vocational schools of Erzincan University and also to investigate the academicians' perceptions and practices of risk. The study was conducted with all the academicians working at the vocational schools of Erzincan University. As a data collection tool, a questionnaire developed by the researcher within the light of literature was used in the study. The questionnaire was given all academicians working in vocational schools and 103 of them were evaluated for research. The data were analysed with SPSS 22 program. Factor Analysis, T Test, Correlation Analyses and Anova Analyses were carried out in the study. Conclusion and suggestions have been presented for other related studies. According to reliability analysis, 12 of 40 variables was eliminated and 28 variables was evaluated in factor analyses. The alpha coefficient of the scale was found 0.867 and four factors greater than the eigenvalue of 1 were obtained.

Keywords: Academician, risk perception, vocational school

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Erzincan-Türkiye, tkahraman@erzincan.edu.tr

** Uzman, Erzincan Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Erzincan-Türkiye, mstoksoy@erzincan.edu.tr

*** Öğr. Gör., Meslek Yüksekokulu, Erzincan-Türkiye, ohaykut@erzincan.edu.tr

**** Öğr. Gör., Meslek Yüksekokulu, Erzincan-Türkiye, ehancigaz@erzincan.edu.tr

GİRİŞ

Neo-Klasik Yönetim Teorisinin ortaya koyduğu “sosyal insan” terimi, iş verimliliği açısından insanın sosyal yönünün fiziksel kapasitesine göre daha önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal insanın, psikolojik, sosyolojik ve sosyal psikolojik yönleri vardır (Ertürk, 2000: 23). Buna bağlı olarak da bireysel, toplumsal ve belirli bir grubun parçası olma rolleri olduğu ifade edilebilir.

Toplumsal yapı içerisinde, sosyal bir varlık olarak hayatını devam ettiren insan, aynı zamanda meslek sahibi bir bireydir. Her bireyin icra ettiği meslek ile beklentileri noktasında bir ilişki mevcuttur. Aynı zamanda toplumsal yapı içerisinde, muhatapların da meslek sahiplerinden beklentileri olacaktır. Akademisyenlerden genelde toplumun, özelde ise öğretim yaptığı öğrencilerinin beklentileri vardır. Aynı zamanda idari görevi de olan akademik personelin altına girmiş olduğu yük, ihtiyaçların giderilmesinde bir engellenme ve çatışma durumu oluşturabilir.

Günlük dilde “hayal kırıklığı” ya da “hüsrân” olarak da ifade edilen “engellenme” insanların ihtiyaçlarının tatmininde ve amaçlarının gerçekleşmesinde birtakım engellerle karşılaşması durumudur. Bu durumda insan, dengesizlik içine girer ve yeni duruma uyum sağlamaya çalışır. Başka bir deyişle karşılayamadığı ihtiyaçlarını başka şekillerde tatmin etmeye çalışır. Çatışma ise birbirine zıt gelişen karşılıklı etkileşim hallerini ifade eder. Yani iki değişik güdünün fert içinde yarışmasından doğar. Birden fazla amacın kişiyi aynı anda etkisi altına alması ve bunlardan birinin tercih edilmesi gerekliliğinin doğmasıdır (Eroğlu, 2000: 305).

Bunların dışında ücretlerde görülen dengesizlik, akademik çalışmalara yeteri kadar zaman ayıramama, çalışma koşullarında ki fiziksel yetersizlik, kariyer planlamasında yaşanan olumsuzluklar gibi bağımsız değişkenler akademisyenlerde psikolojik belirsizlik oluşturabilir. Bu olumsuz hava akademisyenlerde kişisel başarılarında düşme, mesleki doyumda azalma, fizyolojik ve ruhsal açıdan çökme tehlikesi yaratabilir.

Tehlike ve risk kavramları, sıklıkla birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Ancak tehlike ve risk kavramlarının, birbirinden farklı şeyler olduğunu ifade edebiliriz. Tehlike, çeşitli nedenlerden dolayı kapsamı belirlenmemiş durumların insanlara verebileceği zararı, risk ise tehlikenin meydana gelme olasılığı ile sonuçlarının ortaya çıkaracağı zararı ifade eder (Ç.S.G.B., 2007: 6). Risk kavramı, sözlük anlamı itibariyle genel olarak kaybetme olasılığı olarak tanımlanır. Risk kavramının unsurları potansiyel kayıplar, kayıpların ehemmiyeti, kayıpların belirsizliği olarak ifade edilmiştir. (Mitchell, 1995:115).

Bu kayıpların belirsizliği ve ehemmiyeti, üniversitelerde ki akademik personel için de şüphesiz büyük öneme sahiptir. Çünkü akademik personel, cemiyet içerisinde, üretme ve insan yetiştirme sorumluluğunun kilit noktasında bulunmaktadır.

Bu araştırmada, meslek yüksekokullarında çalışan akademisyenler ele alınarak, akademisyenlerin mesleklerini icra ederken oluşan algıları, bazı değişkenlere göre incelenerek risk algısı düzeylerinin saptanması amaçlanmıştır.

1.1. Algılanan Risk

Duyu verilerini birbiriyle ilişkili bir şekilde harekete geçirip, yorumlayarak çevremizdeki nesne ve olayları anlamlandırma sürecine algılama ve ortaya çıkan ürüne de algı adı verilir (Cüceloğlu, 2010: 97). Aslında değişmeyen objelerin farklı şekillerde yorumlanması da diyebiliriz. Genel olarak algı, dışarıdan duyumlarla aldığımız uyarıların bilinçte gerçekleşen tasarımı olarak belirtilmektedir. Algı, insan deneyiminin temeli olarak psikolojinin konusudur fakat değişik şekillerde ve farklı alanların da konusu olarak karşımıza çıkabilir. Mesela, çevre

Meslek Yüksekokullarında Çalışan Akademik Personelin Risk Algısı: Erzincan Üniversitesi Örneği

algısıyla ilgili olarak fizik biliminin, görsel sistem (göz, sinirler, beyin) işlevleri nedeniyle biyoloji, fizyoloji, nörolojinin, estetik ve düşünce ile ilgili olarak felsefenin konusu olmuştur (Erdem, 2014: 15).

Risk, belli bir zaman diliminde, hedeflenen amaca ulaşamama, zarara uğrama ihtimali ile arzu edilmeyen bir hadisenin, zararın, kaybın oluşma ihtimali, ya da oluşması durumunda yaratacağı olumsuz etkinin şiddetidir (Fikirkoca, 2003: 37). Muğlak bir haldir, ancak her belirsiz hal risk olarak nitelendirilmemelidir. Risk ve belirsizlik kavramları, genellikle birlikte kullanılmaktadır ancak ikisinin arasında en önemli fark, riskin belirsizliğin bir sonucunun olmasıdır. Kurumlar da, bu belirsizliği ortadan kaldırmakta, olası riskleri minimuma indirmekte ve maruz kalınan belirsizliğin yol açacağı olası kayıplara karşı çaba göstermektedir (Onat ve Diğerleri, 2004: 3).

Algılanan risk kavramını tüketici davranışları bağlamında ilk ortaya koyan Bauer'e (1960) göre risk, bir durumun gerçekleşme olasılığı ile sonuçların tercihler üzerindeki etkisinin çarpımı olarak tanımlanarak, olumsuz olarak algılanmış ve minimize edilmesi gereken bir durum olarak ifade edilmiştir (Bauer, 1960: 139).

Risk algısı, farklı nedenlerden dolayı farklı şekillerde tanımlanabilir. Genel anlamda, bir güvenlik anlayışı olarak tanımlayabileceğimiz risk algısı, olası tehlikelerin doğuracağı sonuçların farkına varılması ve gerçekleşme ihtimallerinin değerlendirilmesini kapsayan, bir farkındalık durumu olarak ifade edilebilir. Ayrıca, risk algısı; bir kişinin toplumsal ve kültürel yapı içerisinde risk ile ilgili inançları, tutumları, duyguları, kararları, riski göze alması olarak da tanımlanabilir (Martin, 2003: 27). Tabii ki bu kavramı incelerken, bireyin riskleri algılama şekilleri ve kavramın içerdiği farklı unsurları da dikkate almak gerekir.

Risk algısını etkileyen faktörleri şöyle ifade edebiliriz (Schmidt, M., 2004: 3);

Gönüllülük; risk algısını azaltacak, riski kabul edilebilir hale getirecektir, baskı algıyı artıracaktır.

Kontrol altında ki riskler, kişinin kendi kontrolü dışında ki risklere göre daha çok kabullenilebilir.

Gecikme etkisi, olay ile zarar arasındaki zaman aralığını ifade eder. Olay ile etki arasındaki ilişki, başlangıçta belli olmadığı için riskin etkilerinin anlaşılmasında ekstra güçlüğü neden olabilir.

Riskin veya zararın doğal veya yapay olması, risk algısı üzerinde büyük fark oluşturur. Daha tedbirli ve ihtiyatlı davranışlar veya risk hakkında sahip olduğumuz bilgi ile yapay bir zarardan kaçınabileceğimizi düşünebiliriz. Ancak deprem gibi kasırga gibi doğal risklerin olumsuz etkileri bellidir. Bu risklerin ortaya çıkması, ihtiyatlı davranmayla engellenemeyeceği için daha çok kabullenilebilir.

Alışkanlık, korkularımızın azalmasında bir faktördür. İnsanlar bilinmeyen, yeni risklere karşı daha müteyakkızdır.

Teknik olarak risk derecesi aynı olsa bile bildiğimiz riskler, alışkanlıklarımızdan dolayı zayıflatılmıştır. Dolayısıyla bilinen riskler bilinmeyen risklerden daha fazla kabullenilir. Eşit dağıtılacağına inanılan riskler daha fazla kabul görür. Herkes eşit risk taşıyacak ve bu kuruma fayda sağlayacak.

İlgili literatür incelendiğinde algılanan risk türlerini belirlemek amacıyla çok sayıda çalışmanın var olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde araştırmalarda kullanılan algılanan risk türleri şöyle sıralanabilir; performans riski, finansal risk, zaman riski, fiziksel risk, sosyal risk ve psikolojik risk (Stone, Mason, 1995: 2).

Performans Riski: Fonksiyonel risk olarak da değerlendirilir. Ürünün dizayn edildiği ve reklâmı yapıldığı gibi performans göstermemesi, bu nedenle de arzu edilen faydaları sağlayamaması ihtimalini ifade etmektedir (Featherman, Pavlou, 2003: 455). Tüketicinin satın alım ile karşı karşıya iken üründen elde edeceği faydadan emin olmaması tüketicinin bir risk ile karşı karşıya olmasına neden olmaktadır. Ürün ilk defa satın alınıyorsa, ürün hakkında bilgi yoksa veya ürünün kullanımı uzmanlık gerektiriyorsa fonksiyonel riskin artması beklenir.

Finansal Risk: Olası maddi kayıpla ilgili risktir. Bir ürünün harcanan paraya değmemesi olarak açıklanmaktadır (Evans, Berman, 1997:213). Her bir satın alım işlemi finansal sonuçları olan bir akittir. Tüketicilerin bir ürünü satın aldıkları zaman kabullendikleri mali yükümlülükler finansal riske neden olmaktadır. Ürünün fiyatı arttıkça finansal riskin artması beklenir.

Sosyal Risk: Bir ürün veya markanın kullanılması durumunda diğer insanların tüketici hakkındaki olumsuz düşünceleri riskidir. Sosyal risk bir ürünü satın alma sonucunda bireyin sosyal bir grup içindeki statüsünü kaybetmesi anlamına gelmektedir (Featherman, Pavlou, 2003: 455). Bu risk türüne İmaj Riski (Sjödın, 2007: 49) ve Ego Kaybı (Roselius, 1971: 56) da denilmiştir.

Fiziksel Risk: Sağlık veya fiziksel durumla ilgili risktir. Bir ürünün kullanımı sırasında karşılaşılan tüm sağlık ve fiziksel durumla ilgili endişeler bu risk grubuna girer. Bu risk ayrıca bireyin ürünü kullanması sonucunda, malvarlığına zarar gelmesine ilişkin endişeleri de kapsamaktadır (Weathers, 2002: 14).

Psikolojik Risk: Tüketicinin özgüveniyle ilgili risktir. Aynı zamanda kötü bir seçim yapmanın bireyde yarattığı hayal kırıklığı ve psikolojik denge kaybı ile de ilgilidir (Ashford, Cuthbert, Shani, 1999: 61).

Zaman Riski: Yanlış ürünün tercih edilmesi nedeniyle maruz kalınan zaman kaybı riskidir. Bu risk türü satın alma öncesi ve sonrası harcanan zaman ile ilgilidir (Kehoe, 2002: 54).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Türkiye'de 2015 yılı itibariyle 179 üniversite vardır. Bunlardan 117'ü devlet üniversitesi, 63'i vakıf üniversitesidir. Erzincan Üniversitesi, 01.03.2006 tarih ve 5467 sayılı yasa ile beraber 15 yeni devlet üniversitesi ile aynı anda kurulmuştur. 2008 yılında alınan yeni üniversitelerin kurulması kanunuyla Türkiye'nin her ilinde en az bir devlet üniversitesi bulunmaktadır. 2008'de 547 olan MYO sayısı yaklaşık yüzde 47 artarak 2014'te 802'ye ulaşmıştır. Türkiye'de bulunan 802 meslek yüksek okulunun 705'i yani yaklaşık yüzde 88'i devlet üniversitelerinde, 57'si yani yaklaşık yüzde 7'si vakıf üniversitelerinde, 8'i yani yüzde 1'i Vakıf M.Y.O.'larda, 32'si yani yüzde 4'ü diğer M.Y.O.'larda bulunmaktadır. Bu M.Y.O.'ların 549'u teknik ve sosyal olmak üzere farklı eğitim programlarında, 253 M.Y.O. ise sağlık, turizm, havacılık, adalet, maden, ulaştırma gibi 20 farklı tematik alanlarda eğitim vermektedir (OSYM, 2014).

Meslek Yüksekokullarında Çalışan Akademik Personelin Risk Algısı: Erzincan Üniversitesi Örneği

Yükseköğretim sistemi içerisinde önemli bir yer kaplayan ve büyümeye devam eden üretim ve hizmet sektörlerinin nitelikli ara eleman ihtiyacını karşılama konusunda meslek yüksekokullarının önemi her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda meslek yüksekokullarında görev yapmakta olan akademisyenlerin çalışma koşullarında ve özellikle kariyer gelişimlerinde algıladıkları risklerin belirlenmesi önemli bir konudur.

Bu çalışmanın temel amacı, Erzincan Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokullarında çalışan akademisyenlerin çalışma becerilerine etki eden unsurları anlamak ve algıladıkları riskleri araştırmaktır.

2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamını, Erzincan Üniversitesine bağlı meslek yüksekokullarında (Meslek Yüksekokulu, Adalet M.Y.O., Kemaliye Hacı Ali Akın M.Y.O., Refahiye M.Y.O., Tercan M.Y.O., Sağlık Hizmetleri M.Y.O., Üzümlü M.Y.O., Kemah M.Y.O., Turizm ve Otelcilik M.Y.O., Çayırılı M.Y.O. ve İliç Dursun Yıldırım M.Y.O.) görev yapan tüm akademik personel oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak, anket formundan yararlanılmıştır. Veri toplamasına geçilmeden önce ankette kullanılan ölçeklerin anlaşılır olup olmadığını belirlemek ve eksiklikleri gidermek amacıyla 15 kişi ile görüşülerek ankete son hali verilmiştir. Anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik değişkenlerle ilgili sorular bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise katılımcıların algılayabilecekleri risklere yönelik olarak değerlendirme soruları sorulmuştur. Algılanan risk değişkenleri ise literatür araştırmasından ve geçmiş çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır (Stone, Mason, 1995: 2). Katılımcıların, algıladıkları risk ile ilgili değişkenlere katılma dereceleri 5'li likert ölçeği (5=Tamamen katılıyorum, 1=Kesinlikle katılmıyorum) ile ölçülmüştür.

Anket çalışması Ağustos-Eylül 2016 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu amaçla bu birimlerde çalışan tüm akademik personele anket formları gönderilmiş, uygulanan 120 anketten eksik ve hatalı anketlerin elenmesi sonucu 103 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Verilerin değerlendirilmesinde, SPSS 22 İstatistiksel paket program yardımıyla bilgisayar ortamında; tanımlayıcı istatistik, faktör analizi, T testi, korelasyon analizi ve anova analizi kullanılmıştır. Sosyo-demografik özellikler, çalışma yaşamına ilişkin bilgiler ile ilgili risk algıları arasındaki ilişkiler analiz edilmeye çalışılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda Erzincan Üniversitesine bağlı meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerden elde edilen verilerin incelenmesi ve analiz sonuçları yer almaktadır.

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Seçenekler	Durum	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	22	21,4
	Erkek	81	78,6
Yaş grupları	23-29	10	9,7
	30-36	54	52,4
	37-43	20	19,4
	44-50	6	5,8

	51 ve üzeri	13	12,6
Medeni durum	Evli	81	78,6
	Bekâr	22	21,4
	Araştırma Görevlisi	1	1,0
Ünvanlar	Uzman	5	4,9
	Okutman	3	2,9
	Öğretim Görevlisi	72	69,9
	Öğretim Üyesi	22	21,4
	1 yıldan az	6	5,8
Çalışma yılı	1-5 yıl	35	34,0
	6-10 yıl	33	32,0
	11-15 yıl	11	10,7
	15 ve üzeri	18	17,5
	4.000,00 ve altı	7	6,8
Gelir (TL)	4.001,00 – 5.000,00	70	68,0
	5.001,00 – 6.000,00	17	16,5
	6.001,00 – 7.000,00	4	3,9
	7.001,00 ve üzeri	5	4,9
	Girmiyorum	1	1,0
Ders çeşitliliği	1-4	9	8,7
	5-8	46	44,7
	9-12	30	29,1
	13 ve üzeri	17	16,5
	Girmiyorum	1	1,0
Ders yükü (saat)	1-12	4	3,9
	13-24	33	32,0
	25-36	31	30,1
	37 ve üzeri	34	33,0
	TOPLAM	103	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere; katılımcıların %21,4’ü kadın ve %78,6’sı erkektir. %9,7’si 23-29 yaş arası, %52,4’ü 30-36 yaş arası, %19,4’ü 37-43 yaş arası, %5,8’i 44-50 yaş arası ve %12,6’sı 51 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır. Katılımcıların %78,6’sı evli ve %21,4’ü bekârdır. Katılımcı akademisyenlerin %1’i araştırma görevlisi, %4,9’u uzman, %2,9’u okutman, %69,9’u öğretim görevlisi ve %21,4’ü öğretim üyesidir. Çalışma yılları; %5,8’i 1 yıldan az, %34’ü 1-5 yıl, %32’si 6-10 yıl, %10,7’si 11-15 yıl, %17,5’i 15 yıl ve üzeridir. Gelir durumları; %6,8’i 4.000,00 TL ve altı, %68’i 4.000,00-5.000,00 TL, %16,5’i 5.000,00 TL-6.000,00 TL, %3,9’u 6.000,00 TL-7.000,00 TL ve %4,9’u 7.001,00 TL ve üzeridir. Ders çeşitlilikleri; %1’i hiç derse girmeyen, %8,7’si 1-4, %44,7’si 5-8, %29,1’i 9-12 ve %16,5’i 13 ve üzeridir. Ders yükleri; %1’i hiç derse girmeyen, %3,9’u 1-12, %32’si 13-24, %30,1’i 25-36 ve %33’ü 37 ve üzeridir.

3.2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Test Edilmesi

Araştırmada katılımcıların algıladıkları riskleri belirlemek için 40 değişkenden oluşan algılanan risk değişkenleri faktör analizine sokulmuştur. Değişkenlerin 0,40 ve üzeri faktör yükleri olanlar dikkate alınmıştır. Değişkenlere uygulanan güvenilirlik analizi sonucu 12 değişken elenmiş ve faktör analizine 28 değişken sokulmuştur. Yapılan analiz sonucu kullanılan ölçeğin alpha katsayısı 0,867 olarak tespit edilmiştir. 28 değişkenin faktör analizine sokulması sonucu özdeğeri 1’den büyük 4 faktör elde edilmiştir. Bu faktörler toplam varyansın %40,02’sini açıklamaktadır. (KMO örneklem yeterlilik ölçütü: %61,2, Barlett Küresellik Testi:1684,317, $p < 0,000$). Tablo 2.’de elde edilen algılanan risk faktörlerinin değişkenleri, faktör yükleri, varyans yüzdeleri ve öz değerleri gösterilmektedir.

Tablo 2: Algılanan Risk Faktörleri

Değişkenler	Faktör yükleri	Varyans yüzdesi	Özdeğeri
Faktör 1: Zaman Riski		11,804	8,078
M.Y.O.'da geçirilen akademik sürecin kişisel motivasyonumu olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,625		
Doçentlik değerlendirilme sürecinde M.Y.O.'da görev yapmanın süreci olumsuz etkilediğini düşünmüyorum	0,647		
M.Y.O.'lardaki kurumsal yapının kariyer gelişimini özendirici bir örgüt kültürü oluşturduğunu düşünüyorum	0,594		
Akademik gelişim sürecinde M.Y.O.'da çalışmanın akademisyenlere karşı olumlu bir bakış açısı oluşturduğunu düşünüyorum	0,658		
Alanımla ilgili gelişmelere zaman ayırmada M.Y.O.'da çalışmanın olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum	0,752		
İdari görevlerle elde edilen deneyimin kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,672		
İkinci öğretim derslerinin kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,530		
M.Y.O.'da çalışmanın lisansüstü akademik danışmanlarla iletişim sürelerini etkilediğini düşünüyorum	0,713		
Faktör 2: Sosyo-Psikolojik Risk		9,776	2,934
Akademisyen olarak emekli olmayı düşünüyorum	0,600		
Akademisyenliğin sosyal yaşantıyı olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,667		
Öğretim üyeliği öncesinde derse girmenin kişisel gelişimi olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,593		
M.Y.O.'da çalışmamın sosyal yaşantımı olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,653		
Toplumun M.Y.O.'da çalışan akademisyenlere karşı olumlu bir bakış açısı olduğunu düşünüyorum	0,468		
Odamda tek kişi çalışmanın kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,434		
Kariyerime akademisyen olarak devam etmenin sosyal gelişimi olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,661		
Faktör 3: Performans Riski		9,487	2,562
M.Y.O. da ya da fakültede çalışmanın kariyer gelişimi açısından bir fark oluşturduğunu düşünmüyorum	0,453		
Girdiğim ders yükünün kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,534		
Doktora sonrası M.Y.O.'da çalışmanın akademisyenlerin kariyer planlamasını olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,728		
Farklı derslerimin olması kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,563		
Yabancı dil kriteri getirilmesinin M.Y.O.'larda akademik niteliği olumlu etkileyeceğini düşünüyorum	0,468		
Ders paylaşımlarında uzmanlık alanlarının dikkate alındığını düşünüyorum	0,426		
Faktör 4: Fiziksel Risk		9,131	2,235
Çalıştığım birimin coğrafi konumunun (yakınlık/uzaklık) kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,478		
Çalıştığım M.Y.O. kurs, seminer, konferans vb. faaliyetleri düzenleyebilecek mekânsal imkanlara sahip olduğunu düşünüyorum	0,527		

M.Y.O. bilgi teknolojileri altyapı imkanlarının diğer akademik birimlerden farklı olduğunu düşünmüyorum	0,540
M.Y.O.'nun laboratuvar ve teknolojik imkanlarının akademik çalışmalarımı olumlu etkilediğini düşünüyorum	0,619
Çalışma ortamımda yeterli donanım ekipmanı olduğunu düşünüyorum	0,665
M.Y.O.'da çalıştığım üniversitenin faaliyetlerinden yeterli derecede haberdar edildiğimi düşünüyorum	0,568
Merkez yada ilçe M.Y.O.'da çalışmanın akademik gelişimimde herhangi bir etkisi olduğunu düşünmüyorum	0,647

Elde edilen faktörler sırası ile aşağıdaki gibidir:

Faktör 1; “M.Y.O.’da geçirilen akademik sürecin kişisel motivasyonumu olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “Doçentlik değerlendirilme sürecinde M.Y.O.’da görev yapmanın süreci olumsuz etkilediğini düşünmüyorum”, “M.Y.O.’larda ki kurumsal yapının kariyer gelişimini özendirici bir örgüt kültürü oluşturduğunu düşünüyorum”, “Akademik gelişim sürecinde M.Y.O.’da çalışmanın akademisyenlere karşı olumlu bir bakış açısı oluşturduğunu düşünüyorum”, “Alanımla ilgili gelişmelere zaman ayırmada M.Y.O.’da çalışmanın olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum”, “İdari görevlerle elde edilen deneyimin kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “İkinci öğretim derslerinin kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “M.Y.O.’da çalışmanın lisansüstü akademik danışmanlarla iletişim sürelerini etkilediğini düşünüyorum” değişkenleri “**Zaman Riski**” şeklinde isimlendirilebilir.

Faktör 2; “Akademisyen olarak emekli olmayı düşünüyorum”, “Akademisyenliğin sosyal yaşantıyı olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “Öğretim üyeliği öncesinde derse girmenin kişisel gelişimi olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “M.Y.O.’da çalışmamın sosyal yaşantımı olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “Toplumun M.Y.O.’da çalışan akademisyenlere karşı olumlu bir bakış açısı olduğunu düşünüyorum”, “Odamda tek kişi çalışmanın kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “Kariyerime akademisyen olarak devam etmenin sosyal gelişimi olumlu etkilediğini düşünüyorum” değişkenleri “**Sosyo-psikolojik Risk**” şeklinde isimlendirilebilir.

Faktör 3; “M.Y.O. da ya da fakültede çalışmanın kariyer gelişimi açısından bir fark oluşturduğunu düşünmüyorum”, “Girdiğim ders yükünün kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “Doktora sonrası M.Y.O.’da çalışmanın akademisyenlerin kariyer planlamasını olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “Farklı derslerimin olması kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “Yabancı dil kriteri getirilmesinin M.Y.O.’larda akademik niteliği olumlu etkileyeceğini düşünüyorum”, “Ders paylaşımlarında uzmanlık alanlarının dikkate alındığını düşünüyorum” değişkenleri “**Performans Riski**” şeklinde isimlendirilebilir.

Faktör 4; “Çalıştığım birimin coğrafi konumunun (yakınlık/uzaklık) kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “Çalıştığım M.Y.O. kurs, seminer, konferans vb. faaliyetleri düzenleyebilecek mekânsal imkanlara sahip olduğunu düşünüyorum”, “M.Y.O. bilgi teknolojileri altyapı imkanlarının diğer akademik birimlerden farklı olduğunu düşünmüyorum”, “M.Y.O.’nun laboratuvar ve teknolojik imkanlarının akademik çalışmalarımı olumlu etkilediğini düşünüyorum”, “Çalışma ortamımda yeterli donanım ekipmanı olduğunu düşünüyorum”, “M.Y.O.’da çalıştığım üniversitenin faaliyetlerinden yeterli derecede haberdar edildiğimi düşünüyorum”, “Merkez yada ilçe M.Y.O.’da çalışmanın akademik gelişimimde herhangi bir etkisi olduğunu düşünmüyorum” değişkenleri “**Fiziksel Risk**” şeklinde isimlendirilebilir.

3.3. Demografik Özellikler ile Algılanan Risk Arasındaki İlişkiler

Meslek Yüksekokullarında Çalışan Akademik Personelin Risk Algısı: Erzincan Üniversitesi Örneği

Katılımcıların medeni durumlarına (evli veya bekâr) göre algılanan risk açısından bir farklılığın olup olmadığı yapılan T- testi ile incelenmiştir ve aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

- H₁:** Katılımcıların algıladıkları zaman riski medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H₂: Katılımcıların algıladıkları sosyo-psikolojik risk medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H₃: Katılımcıların algıladıkları performans riski medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H₄: Katılımcıların algıladıkları fiziksel risk medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre, evli ve bekâr katılımcılara ilişkin istatistikler ve test sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4'de gösterilmiştir. Evli ve bekâr katılımcılar arasında algılanan risk açısından anlamlı bir fark fiziksel risk boyutunda tespit edilmiştir (Sig. 2-tailed. 0,013<0,05). Buna göre %95 güven aralığında sadece H₄ hipotezi doğrulanmıştır. Bekâr katılımcılar evli katılımcılardan daha fazla fiziksel risk algılamakta olduğu sonucuna ulaşmıştır (Ortalama: 3,1023>2,7037).

Tablo 3: Evli ve Bekâr Katılımcılar Açısından Algılanan Risk Farklılığı

Algılanan Riskler	Medeni durum	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata Ortalaması
Sosyo-Psikolojik Risk	Evli	81	3,7921	0,73483	0,08343
	Bekâr	22	3,7350	0,57973	0,12517
Performans Riski	Evli	81	2,5637	,82456	,09340
	Bekâr	22	2,7690	,73828	,15898
Fiziksel Risk	Evli	81	2,7057	,68191	,07755
	Bekâr	22	3,1043	,57370	,12389
Zaman Riski	Evli	81	3,1008	,78105	,08856
	Bekâr	22	3,2520	,60210	,12994

Tablo 4. Evli ve Bekâr Katılımcılar Açısından Algılanan Risk Farklılığı Test Sonuçları

Algılanan Riskler		Levene Testi		T-testi						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farklar	Farkların Standart Hatası	Farkların Güven Aralığı % 95	
									Düşük	Yüksek
Sosyo-Psikolojik Risk	Eşit varyans	1,556	,227	,340	101	,738	,05917	,17111	-,2763	,39464
	Eşit olmayan varyans			,389	41,297	,703	,05917	,14965	-,23896	,3573
Performans Riski	Eşit varyans	,879	,364	-1,058	101	,294	-,20332	,19563	-,58742	,18079
	Eşit olmayan varyans			-1,128	36,550	,268	-,20332	,18364	-,57152	,16488

Fiziksel Risk	Eşit varyans	1,681	,226	-2,514	101	,015	-,39657	,16041	-,7108	-,08233
	Eşit olmayan varyans			-2,777	38,735	,010	-,39657	,1454	-,68669	-,10645
Zaman Riski	Eşit varyans	,425	,545	-,842	101	,403	-,14923	,1812	-,50473	,20626
	Eşit olmayan varyans			-,977	42,301	,335	-,14923	,15647	-,46091	,16244

Aynı şekilde, katılımcıların cinsiyetlerine (erkek veya bayan) göre algılanan risk açısından bir farklılığın olup olmadığı yapılan T- testi ile incelenmiştir ve aşağıdaki hipotezler kurulmuştur;

- H₅:** Katılımcıların algıladıkları zaman riski cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H₆:** Katılımcıların algıladıkları sosyo-psikolojik risk cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H₇:** Katılımcıların algıladıkları performans riski cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H₈:** Katılımcıların algıladıkları fiziksel risk cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre, kadın ve erkek katılımcılara ilişkin istatistikler ve test sonuçları Tablo 5. ve Tablo 6.'da gösterilmiştir. Levene testindeki "Sig." değerlerine göre grupların varyanslarının homojen olup olmadığı ve bu durumlarının anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadıkları incelenmiştir. Buna göre, kadın ve erkek katılımcılar arasında algılanan risk açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Dolayısıyla, %95 güven aralığında cinsiyet ile algılanan risk açısından anlamlı bir farklılığı tespit etmek adına kurulan hipotezler reddedilmiştir.

Tablo 5. Kadın ve Erkek Katılımcılar Açısından Algılanan Risk Farklılığı

Algılanan Riskler	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata Ortalaması
Sosyo-Psikolojik Risk	Kadın	22	3,7122	,43739	,09483
	Erkek	81	3,7983	,75963	,08618
Performans Riski	Kadın	22	2,5247	,74766	,16097
	Erkek	81	2,6301	,82643	,0936
Fiziksel Risk	Kadın	22	2,8997	,56715	,12249
	Erkek	81	2,7613	,70517	,08013
Zaman Riski	Kadın	22	2,9736	,72052	,15519
	Erkek	81	3,1764	,75166	,08530

Tablo 6. Kadın ve Erkek Katılımcılar Açısından Algılanan Risk Farklılığı Test Sonuçları

Meslek Yüksekokullarında Çalışan Akademik Personelin Risk Algısı: Erzincan Üniversitesi Örneği

Algılanan Riskler		Levene Testi		T-testi						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farklar	Farkların Standart Hatası	Farkların Güven Aralığı % 95	
									Düşük	Yüksek
Sosyo-Psikolojik Risk	Eşit varyans	6,269	,016	-,507	101	,614	-,08407	,17099	,614	-,08407
	Eşit olmayan varyans			-,685	59,232	,497	-,08407	,12731	,497	-,08407
Performans Riski	Eşit varyans	,242	,627	-,540	101	,591	-,10336	,19642	,591	-,10336
	Eşit olmayan varyans			-,572	36,214	,571	-,10336	,18548	,571	-,10336
Fiziksel Risk	Eşit varyans	,97	,329	,853	101	,399	,14047	,16471	,399	,14047
	Eşit olmayan varyans			,966	40,495	,343	,14047	,14561	,343	,14047
Zaman Riski	Eşit varyans	,015	,912	-1,133	101	,261	-,20079	,18070	,261	-,20079
	Eşit olmayan varyans			-1,161	34,464	,255	-,20079	,17637	,255	-,20079

Katılımcıların gelir seviyeleri, ders yükleri, ders çeşitlilikleri ve çalışma yıllarına göre algılanan risk açısından bir ilişki olup olmadığı yapılan korelasyon analizi ile incelenmiştir ve aşağıdaki hipotezler kurulmuştur;

- H₁:** Katılımcıların algıladıkları zaman riski ile gelir seviyeleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₂:** Katılımcıların algıladıkları sosyo-psikolojik risk ile gelir seviyeleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₃:** Katılımcıların algıladıkları performans riski ile gelir seviyeleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₄:** Katılımcıların algıladıkları fiziksel risk ile gelir seviyeleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₅:** Katılımcıların algıladıkları zaman riski ile ders yükleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.4
- H₆:** Katılımcıların algıladıkları sosyo-psikolojik risk ile ders yükleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₇:** Katılımcıların algıladıkları performans riski ile ders yükleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₈:** Katılımcıların algıladıkları fiziksel risk ile ders yükleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₉:** Katılımcıların algıladıkları zaman riski ile ders çeşitlilikleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₁₀:** Katılımcıların algıladıkları Katılımcıların algıladıkları sosyo-psikolojik risk ile ders çeşitlilikleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₁₁:** Katılımcıların algıladıkları performans riski ile ders çeşitlilikleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₁₂:** Katılımcıların algıladıkları fiziksel risk ile ders çeşitlilikleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.

- H₁₃**: Katılımcıların algıladıkları zaman riski ile çalışma yılları arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₁₄**: Katılımcıların algıladıkları sosyo-psikolojik risk ile çalışma yılları arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₁₅**: Katılımcıların algıladıkları performans riski ile çalışma yılları arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.
- H₁₆**: Katılımcıların algıladıkları fiziksel risk ile çalışma yılları arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki vardır.

-1 ve +1 arası değer alan ve pozitif yada negatif yönde ilişki düzeylerini belirleyen pearson korelasyon katsayılarını içeren Tablo 7. incelendiğinde, katılımcıların gelir seviyeleri ile algıladıkları sosyo-psikolojik risk (-,656*) (*p<0,05) ve performans riskleri (-,723*) (*p<0,05) arasında ters yönlü bir ilişki olup H₂ ve H₃ hipotezleri kabul edilmiştir. Katılımcıların ders yükü seviyeleri ile algıladıkları sosyo-psikolojik risk (,560*) (*p<0,05) ile doğru yönlü, performans riski (-,648**) (** p<0,01) ile ters yönlü bir ilişki olup H₆ ve H₇ hipotezleri kabul edilmiştir. Katılımcıların ders çeşitlilikleri ile algıladıkları sosyo-psikolojik risk (,662*) (*p<0,05) ile doğru yönlü, performans riski (-,594**) (** p<0,01) ile ters yönlü bir ilişki olup H₁₀ ve H₁₁ hipotezleri kabul edilmiştir. Katılımcıların çalışma yılları ile algıladıkları performans riski (-,578*) (*p<0,05) arasında ters yönlü bir ilişki olup H₁₅ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Korelasyon Analizi Test Sonuçları

Değişkenler		Algılanan Risk Boyutları			
		Sosyo-Psikolojik	Performans	Fiziksel	Zaman
Gelir	Pearson Korelasyonu	-,656*	-,723*	,168	,025
	Sig. (2-tailed)	,007	,008	,199	,988
Ders Yükü	Pearson Korelasyonu	,560*	-,648**	-,133	-,074
	Sig. (2-tailed)	,008	,000	,292	,907
Ders Çeşitliliği	Pearson Korelasyonu	,662*	-,594**	-,097	-,045
	Sig. (2-tailed)	,007	,000	,382	,736
Çalışma Yılı	Pearson Korelasyonu	-,058	-,578*	,124	,055
	Sig. (2-tailed)	,680	,006	,210	,641

** p<0,01 (2-tailed) * p<0,05 (2-tailed).

Farklı unvan gruplarına dahil katılımcılar arasında risk algılama eğilimi açısından bir farklılığın olup olmadığı ANOVA analizi yapılarak incelenmiş ve aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

H₀: Farklı unvan gruplarına dahil katılımcılar arasında risk algılama eğilimi açısından anlamlı bir farklılık yoktur.

H₁: Farklı unvan gruplarına dahil katılımcılar arasında risk algılama eğilimi açısından anlamlı bir farklılık vardır.

Analiz sonuçlarına göre, levene testi ve anova testi gruplar arası "Sig." değerleri 0,05'ten büyük olduğundan grupların varyansları homojendir ve farklı unvan gruplarına dahil katılımcılar arasında risk alma eğilimi açısından anlamlı bir fark olmadığını öne süren H₀ hipotezi % 95 güven aralığında doğrulanmıştır. Test sonuçları Tablo 8.'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Anova Analizi Test Sonuçları

Algılanan Riskler	Varyans Homojenlik Testi		ANOVA	
	Levene Testi	Sig.		Sig.
Sosyo-Psikolojik Risk	,084	,972	Gruplar Arası	,651
			Gruplar İçi	
Performans Riski	,477	,715	Gruplar Arası	,375
			Gruplar İçi	
Fiziksel Risk	,948	,456	Gruplar Arası	,798
			Gruplar İçi	
Zaman Riski	1,146	,373	Gruplar Arası	,473
			Gruplar İçi	

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonuçları genel olarak incelendiğinde; bayan akademisyen oranının (% 22) azlığı, M.Y.O.'ların genellikle ilçelerde kurulu olması ve özellikle lisansüstü eğitim sürecinde olan akademisyenler tarafından fazla tercih edilmediği şeklinde yorumlanabilir. Yaş gruplarındaki en büyük pay 30-36 yaş arası (% 52,4) olduğundan, M.Y.O.'larda nispeten genç bir kadronun görev yaptığı söylenebilir. M.Y.O. akademisyenlerindeki evlilik oranının yüksekliği dikkat çekmektedir (% 79,6). Araştırma görevlisi oranının (% 1) oldukça azlığı ve öğretim görevlisi oranının (% 69,9) fazlalığı, M.Y.O.'larda açılan kadroların genellikle öğretim görevlisi olduğunu göstermektedir. Öğretim üyesi sayısının azlığı (% 21,4), eğitim-öğretim kalitesi bakımından olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir. Çalışma yılları 10 yılın altında olanların oranı (% 66), M.Y.O. akademisyenlerinin nispeten mesleki tecrübeye sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. 4.000,00-5.000,00 TL arası gelir durumu oranı (% 68), Erzincan Üniversitesi'nde maaşa ilaveten verilen geliştirme ödeneğinin varlığı ile açıklanabilir ve diğer üniversitelere göre daha cazip görünmesine neden olabilir. 5-8 ders çeşitliliği oranı (% 44,7) ve en az 37 saat ders yükü oranı (% 33), M.Y.O. akademisyenlerinin çoğunlukla yasal sınır olan haftada 12 saat dersten fazla bir iş yüküne sahip olduklarını göstermektedir.

Araştırmada kullanılan ölçeğin istatistiksel anlamda güvenilirliği % 0,867 olup oldukça iyi bir değere sahiptir. Ankette örneklem kütesinin yalnızca mevcut akademisyen sayısı ile sınırlı kalması analizler için olumsuz bir durum olarak gözlenebilir. Ankette kullanılan 12 değişken açıklayıcı faktör analizi sonucu elenerek analizlere 28 değişken üzerinden devam edilmiştir. Özdeğeri 1'den büyük 4 faktör ortaya çıkmış, değişkenlerden 0,40 ve üzeri faktör yüküne sahip olanlar Stone ve Mason (1995) tarafından hazırlanan algılanan risk değişkenlerine göre dağıtılmıştır. Bu bağlamda sosyal riskler ve psikolojik riskler tek bir faktör altında sosyo-psikolojik risk olarak, diğer faktörler ise zaman, performans ve fiziksel risk olarak değerlendirilmiştir.

Anket sorularından elde edilen faktör yükleri incelendiğinde, en yüksek faktör yüklerine sahip dört değişken ve faktörleri sırasıyla aşağıdaki gibidir:

“Alanımla ilgili gelişmelere zaman ayırmada M.Y.O.'da çalışmanın olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum” değişkeni 0,752 faktör yükü ile zaman riski algısına, “Doktora sonrası M.Y.O.'da çalışmanın akademisyenlerin kariyer planlamasını olumlu etkilediğini düşünüyorum” değişkeni 0,728 faktör yükü ile performans risk algısına, “M.Y.O.'da çalışmanın lisansüstü

akademik danışmanlarla iletişim sürelerini etkilediğini düşünüyorum” değişkeni 0,713 faktör yükü ile zaman riski algısına, “İdari görevlerle elde edilen deneyimin kariyer planlamamı olumlu etkilediğini düşünüyorum” değişkeni 0,653 faktör yükü ile zaman riski algısına, “Akademisyenliğin sosyal yaşantıyı olumlu etkilediğini düşünüyorum” değişkeni 0,667 faktör yükü ile sosyo-psikolojik risk algısına sebep olduğu görülmektedir.

Bu tespitlere göre bir yandan lisansüstü eğitime devam edip akademik gelişim süreci içerisinde olan diğer yandan da M.Y.O. akademik ve idari görevlerine devam eden akademisyenlerin tüm bu süreçleri verimli bir şekilde yürütebilmek için etkin bir zaman yönetimini yapmaları ve bu konuda birim yöneticileri tarafından destek görmeleri gerekmektedir. Ders dağılımları ve idari görevler verilirken lisansüstü süreçlerin dikkate alınması performans ve motivasyon açısından olumlu geri dönüş sağlayabilir. Doktora sonrası yapılan akademik çalışmalar hem bireysel hem de kurumsal anlamda katkı sağlayacağından bu faaliyetler yöneticiler tarafından teşvik edilebilir. Akademik gelişim süreci yanında sosyal gelişiminde sağlanabilmesi için öğrenci kulüpleri gibi faaliyetlerin artırılması ve iç ve dış paydaşlarında bu faaliyetlerden daha fazla yararlanması sağlanabilir.

Yapılan T testinde, evli ve bekâr katılımcılar arasında algılanan risk açısından anlamlı bir fark sadece fiziksel risk boyutunda tespit edilmiştir. Bekâr katılımcılar evli katılımcılardan daha fazla fiziksel risk algılamakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu duruma göre, medeni durumun özellikle evli olan akademisyenlerde genel olarak risk algısı oluşturmadığı söylenebilir. Aynı şekilde, % 95 güven aralığında akademisyenlerin cinsiyet durumlarının algıladıkları risk üzerinde hiçbir etkisi olmadığı görülmüştür.

Katılımcıların gelir seviyeleri, ders yükleri, ders çeşitlilikleri ve çalışma yıllarına göre algılanan risk açısından bir ilişki olup olmadığı yapılan Pearson Korelasyon Analizi ile incelenerek, katılımcıların gelir seviyeleri ile algıladıkları sosyo-psikolojik risk ve performans riskleri arasında ters yönlü bir ilişki gözlenmiştir. Yani, akademisyenlerin gelir seviyeleri arttıkça, algıladıkları sosyo-psikolojik risk ve performans risklerini önemsemediği ya da göz ardı ettiği söylenebilir. Katılımcıların ders çeşitlilikleri ile ders yükleri ile algıladıkları sosyo-psikolojik risk ile doğru yönlü, performans riski ile ters yönlü bir ilişki gözlenmiştir. Bu durum, akademisyenlerin iş yükleri ve farklı derslere girme oranının ve ders yüklerinin artışını sosyal ve psikolojik anlamda artan bir risk algısına neden olduğu ancak performans riski algısında azalan bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu durum, artan iş yükünün akademisyenin ailesine ya da bireysel olarak kendisine, sinema, tiyatro, gezi gibi sosyal faaliyetlere yeterince zaman ayıramadığı ancak bu durumun performansına negatif etkisinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde katılımcılar çalışma yıllarının yani kıdem ve tecrübenin performans risk algısında azalan bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir.

Yapılan Tek-Yönlü Anova analizi ile farklı unvan gruplarına dahil katılımcılar arasında risk algılama eğilimi açısından bir farklılığın olup olmadığı testi yapılarak incelenmiş ve % 95 güven aralığında farklı unvan gruplarında algılanan risk açısından anlamlı bir fark olmadığını gözlenmiştir. Bu durum, akademisyenlerin algıladıkları risklerin unvanlarına göre farklılaşmadığı şeklinde açıklanabilir.

Globalleşmenin hızlıca arttığı günümüz dünyasında nitelikli insan kaynağı özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler için ülkeler için önemli bir fırsattır. Bu gelişimin hem nicelik hem de nitelik bakımından büyümesi için en önemli hamlelerden biriside nitelikli insan yetiştirmektir. Bu çerçevede özellikle iş dünyasını oluşturan sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinin beklentilerini karşılayacak nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde meslek yüksekokulları çok büyük bir öneme sahip olmaktadır. Bugün itibarıyla sayıları neredeyse 200’e

Meslek Yüksekokullarında Çalışan Akademik Personelin Risk Algısı: Erzincan Üniversitesi Örneği

ulaşmış olan üniversitelerimizde, 1.000'e yakın MYO bulunmakta olup Türkiye'deki toplam yükseköğretim öğrencilerinin yaklaşık üçte birine ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle son yıllarda vakıf üniversitelerinde M.Y.O. açılma oranında büyük artışlar görülmektedir. Vakıf üniversitelerindeki M.Y.O.'lara olan ve artan ilgi mezunlarının da aranılan elemanlar olduğunun tipik göstergelerindedir.

Bu bağlamda, M.Y.O.'lardaki kalitenin artırılması için akademisyen niteliğinde artırılması yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla, M.Y.O.'larda çalışan akademisyenlerin mevcut durumlarının incelenmesi, kendi program faaliyetlerinin yanı sıra kendi kişisel akademik gelişimlerini tamamlayarak yükseköğretim sistemi içerisinde daha faydalı bir birey haline gelmeleri için algıladıkları risklerin belirlenmesi oldukça önemlidir. bu risklerin ortaya konulması ve eldeki imkanlar dahilinde bu risklerin minimize edilmesinde yükseköğretim sistemi ve birim yöneticilerince değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi ile M.Y.O.'lar hem eğitim-öğretim kalitesi hem de öğrenci talepleri bakımından tercih edilen birer eğitim kurumları haline gelmelidir.

KAYNAKÇA

- Ashford, R., Cuthbert, P., Shani, P. (1999). "Perceived Risk and Consumer Decision Making Related to Health Services: A Comparative Study", *Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 5, 1.
- Bauer, R. A. (1960). "Consumer Behavior As Risk Taking", R. S. Hancock (Ed.), In: *Dynamic Marketing For A Changing World Chicago: American Marketing Association*, 389-398.
- Cüceloğlu, D. (2010). "İnsan ve Davranış", İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayınları (2007). Ankara: Yayın no:140.
- Erdem, E. (2014). "Kurumsal Risk Yönetiminde Çalışanların Risk Algısı: Bir Kalkınma Ajansı Örneğinde", *Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazi Üniversitesi, Ankara*.
- Eroğlu, F. (2000). "Davranış Bilimleri", İstanbul: Beta yayınları.
- Ertürk, M. (2000). "İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon", İstanbul: Beta Yayınları.
- Evans, J. R., Berman, B. (1997). "Marketing", Seventh Edition, Prentice Hall International.
- Featherman, M. S. , Pavlov, P. A. (2003). "Predicting E-Services Adoption: A Perceived Risk Facest Perspective", *Int. J. HumanComputer Studies*, 59, 451-474.
- Fikirkoça, M. (2003). "Bütünsel Risk Yönetimi", Ankara: Kalder Yayınevi.
- Kehoe, M. (2002). "The Role of Perceived Risk and Consumer Trust in Relation to Online Shopping and Security", *Phd Dissertation, UMI*
- Martin, F. (2003). "Cultural differences in risk perception: an examination of USA and Ghanaian perception of risk communication", (Unpublished master's thesis), Virginia Polytechnic Institute, State University, Blacksburg, Virginia.
- Mitchell, V-W. (1995). "Organizational Risk Perception and Reduction a Literature Review", *British journal of management, Volume. 6, Issue.2, UK*
- Onat, O. K., Akın, O., Eser, E. D. (2014). "İşletmelerde Risk Kavramı Farkındalığı: Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5, 11.
- ÖSYM, (2014). <http://www.osym.gov.tr/belge/1-11320/2008-2009-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri-kit.html>, Erişim Tarihi:01.03.2014
- Roselius, T. (1971) "Consumer Rankings of Risk Reduction Methods" *Journal of Marketing*, 35, 56-61.
- Schmidt, M. (2004). "Investigating Risk Perception: A Short Introduction", Austria.
- Sjödın, H. (2007). "Uh-oh, Where Is Our Brand Headed? Exploring the Role of Risk in Brand Change" *Advances in consumer Research*, 34, 49-53.

Stone, R.N., Mason B. J. (1995). "Attitude And Risk: Exploring The Relationship", Psychology And Marketing, 12,2.

Weathers, P. D. (2002). "Purchase Channel And Product Characteristic Effects On Consumer Risk Perceptions", Phd Dissertation, University Of South Carolina, UMI.

İBN EBİ ŞEYBE'NİN *MUSANNEF*'İNDE YER ALAN URVE B. ZÜBEYR'İN HZ. PEYGAMBER'İN HAYATIYLA İLGİLİ RİVAYETLERİNİN SİYER AÇISINDAN ÖNEMİ

İBN EBİ ŞEYBE IN *MUSANNEF* URVE B. ZÜBEYR'S HZ. THE IMPORTANCE OF CYPRIOTS OF THE PROPRIETARY RELATIONS OF THE PROPHET'S LIFE

Ramazan ÖNAL**1

ÖZET: İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde bulunan 1000'e yakın siyer ve meğâzî rivayetinden 46 tanesi Urve b. Zübeyr'e nispet edilmiştir. Bu rivayetlerin tamamı içerik itibarıyla diğer kaynaklardaki bilgilerle örtüşmektedir. Ancak az da olsa İbn Ebî Şeybe'nin münferit kaldığı rivayetler de bulunmaktadır. Urve'den nakledilen bu bilgiler Cerh ve ta'dil kriterlerine göre güvenilir kabul edilen 14 şeyh aracılığıyla aktarılmıştır. Rivayetlerde işlenen konular ağırlıklı olarak Hz. Peygamber'in Medine dönemine ait hayatıyla ilgilidir. Bununla birlikte Necâşi'nin Müslüman olması, Hz. Ebû Bekr'in azad ettiği köleler ve Hz. Hatice'nin vefatı gibi Mekke dönemine ait bazı konular da yer almaktadır.

Anahtar sözcükler: Meğâzi Resulillah, Siyer, İbn Ebî Şeybe, Urve b. Zübeyr, Mekke ve Medine Dönemi, Abbâsî hilafeti.

ABSTRACT: About a 1000 prophetic biographies in the Musannefi of Ibn Abi Shaybe and forty six of Megazi's Narratives had been attributed to Urve b. Zübeyr. All of these narrations are authentic in terms of charter, and are also overlap with information which are in the other sources. But even if just a smidgen, there are narratives that Ibn Abi Shaybe has been kept alone. This information transmitted from Urve was transmitted through 14 sheikhs that have been accepted as reliable according to the criteria of cerh and tadil. Topics studied in the narratives are mainly interested in the life of the Prophet during the Medina period. However, in the work there are also some subjects of the Mecca perion such as Necasi's being a Muslim, slaves freed by Abu Bakr, and Hatice's death.

Keywords: : Megazi's Prophetic Biography, Ibn Abi Shaybe, Urve b. Zübeyr, the period of Mecca and Medina, Abbasid's Caliphate.

GİRİŞ

I. İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) Hayatı

İbn Ebî Şeybe, 159-235/776-849 yılları arasında Abbâsî hilâfetinin merkezi ve aynı zamanda yüzlerce sahabe ve tabiinin yerleştiği, İslam kültür mirasının ortaya çıkıp geliştiği mekânlar olan Kûfe, Basrâ, Bğdâd ve çevresinde yaşamıştır.² Onun yetişmesinde başta ilim ehli

* Bu makale yazarın doktora tez çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır. Bk. Ramazan ÖNAL, İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer ve Meğâzî İle İlgili Rivayetlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi) (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Bursa 2016.

** Öğr. Gör., Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ramazonanal@hotmail.com

² Bağdadi, el-Hatib el-Hafiz Ebu Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463), *Tarihu Bağdad*, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, ts., X, 66; İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed (ö. 230/844), *et-Tabakatu'l-Kübra*, Daru Sadır, Beyrut, 1966, VI, 413.

olan ailesinin büyük katkısının yanında rivayet naklettiği ve ilmî müzakerelerde bulunduğu 300 yüz civarında hocasının emeği vardır.³

Yaşadığı 75 yıllık hayatı önemli ilmî, fikrî ve siyasî olayların gerçekleştiği ve aynı zamanda ulemanın türlü sıkıntılara da maruz kaldığı dokuz Abbâsî halifesinin yönetimini dönemine denk gelmiştir. Hayatının büyük bölümü Kûfe ile Abbâsîlerin başkenti olan Bağdâd arasında gelmiştir. Halife Mütevekkil zamanında vefat ettiği sırada Irak'ın en meşhur âlimi olduğu kabul edilmiştir.⁴

İbn Ebî Şeybe, dönemin önde gelen âlimleri olan Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797), Veki' b. Cerrah (ö. 197/812), Süfyan b. Ueyene (ö. 198/813), Yahya b. Said el-Kattan (ö. 198/813) ve Abdurrezzak b. Hemmam'dan (ö. 211/826) hadis nakletmiş, cerh ve ta'dil âlimlerince güvenilirlik sınavında başarıyla geçmiş ve güvenilirliği konusunda ittifak edilmiştir.⁵ Kendisinden Kütüb-i Sitte yazarları (Tirmizî hariç), Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd, Belazûrî ve daha birçok hadis ve meğâzî âlimi rivayette bulunmuşlardır. Onun rivayetleri; tefsir, fıkıh, hadis, tarih ve biyografi gibi İslamî ilimlerin birçok alanlarında delil olarak kullanılmıştır.⁶

İbn Ebî Şeybe, İslamî ilimlerin çeşitli alanlarda eserler kaleme almıştır. Bunların arasında en önemli eseri olan ve aynı zamanda diğer bütün rivayet ve fikirlerini ihtiva eden *el-Musannef*'inde 39000 civarında rivayet nakletmiştir. Rivayetlerinin içeriğine bakıldığı zaman onun tıptan tefsire, tarihten ibadete, görgü kurallarından itikadî meselelere kadar bütün ilmî bilgilere hâkim olduğu görülmektedir.

Naklettiği bilgilerin tamamında sened kullanımına önem verdiği için inanç, ibadet, muamelatla ilgili rivayetlerinin yanında Siyer ve meğâzî bilgilerinin de sıhhati desteklenmiş ve bilgilerin kaynağını denetleme fırsatını sağlamıştır. Siyerle ilgili naklettiği rivayetlerin tamamında hadis âlimleri tarafından bilgiyi aktarma biçiminin en üstün yolu olarak kabul edilen ve büyük ölçüde bu bilgileri doğrudan hocadan naklettiğini ifade eden "*haddesena*" sigasını kullanmıştır. Birkaç rivayeti hariç meçhul kişilerden nakillerde bulunmamıştır.

İbn Ebî Şeybe, *Musannef*'teki 39000 civarındaki rivayetlerini üç yüz civarında hocasından nakletmiştir. Sadece siyer ve meğâzî rivayetlerini aktardığı hoca sayısı ise 90 küsurdur ve bunlardan 17 hocası çeşitli alanlarda eser yazmış ilim adamlarıdır. Üstelik bu hocaların tamamına yakını güvenilir şahsiyetlerden oluşmaktadır. Ayrıca hocaları vasıtasıyla, siyerin en önemli kaynakları kabul edilen İbn İshâk, Zührî ve Urve b. Zübeyr'den naklettiği rivayet sayısı da azımsanmayacak miktardadır. Ancak bu rivayetlerin büyük bölümü bu müelliflere ait eserlerinde yer almamaktadır. Fakat İbn Ebî Şeybe, eserinde yer verdiği bu rivayetlerin tamamı diğer kaynaklardaki rivayetlerle desteklendiği için sıhhatleri konusunda tereddüt bulunmamaktadır. Bu çalışmamızda İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde yer alan Urve b. Zübeyr'e ait rivayetler incelenecektir.

II. Urve b. Zübeyr

³ Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748) *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut vd., Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1985, Üçüncü Baskı, XI, 122-130; Ömeri, Abdülaziz b. İbrahim, *Kitabu'l-Meğâzî li İbn Eb Şeybe*, Daru İsbilya, Riyad, 1999,(Mukaddime) s., 14.

⁴ Zehebî, *A'lam*, VII, 401; X, 278, 279, 291; Suyuti, Hafız Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911), *Tarihu'l-Hulefa*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, ts. s., 279, 285, 293, 299, 306, 308, 335, 338; et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî (ö. 310/922), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk*, Beyrut 1987, VIII, 307; İbn Kesir, İmaduddin Ebu'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-Nihaye fi't-Tarih*, Mektebetu'l-Mearif, Beyrut, 1978, X, 272; Bağdadi, XIV, 19, 176; Yatkın, Nihat, Ebu Bekr İbn Ebî Şeybe ve Kitabu'l-Musannef'i, AÜSBE (Basılmamış doktora tezi), Erzurum 1998. s. 23.

⁵ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XI, 124.

⁶ Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal*, XVI, 37-39.

İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'inde Yer Alan Urve B. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Rivayetlerinin Siyer Açısından Önemi

İsmi, Urve b. Zübeyr b. el-Avvam b. Huveylid b. Esed b. Abdiluzâ b. Kusay b. Kilab'tır.⁷ Annesi Hz. Ebû Bekr'in kızı (Hz. Aişe'nin ablası) Esmâ (Zatu'n-Nitâkayn) bt. Ebû Bekr'dir, Künyesi ise Ebû Abdillâh'tır.⁸

Urve, 23/643 senesinde doğmuştur.⁹ Vefat tarihi konusunda da muhtelif görüşler öne sürülse de¹⁰ güçlü olan görüşe göre 94/712 yılında vefat etmiştir.¹¹

Urve, ilmî çalışmalarına hadis, haber ve nesep bilgileri konusunda rivayet toplamakla daha erken dönemlerde başlamıştır.¹² Rivayet konusunda son derece titiz olan Urve, siyerle ilgili bilgileri özellikle “*şuhudu ayan*” denilen olaya tanıklık edenlerden rivayet etmeye özen göstermiştir.¹³ Urve'nin ilim noktasında ulaştığı dereceden dolayı sahabenin kendisine soru sormaya başladığı ifade edilmektedir.¹⁴ Urve haberleri yazma konusunda da oldukça titiz davranmış, yazmakla da kalmamış, arz etmeyi de şart koşmuştur.¹⁵

a. Kaynakları

Urve, aralarında ilim sahibi ashâbın da bulunduğu birçok kişiden nakil yapmıştır. Bunlardan bazıları; babası Zübeyr b. el-Avvam, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr b. el-As, Abdullah b. Cafer b. Ebî Talib, Abdullah b. Erkam, Abdullah b. Ömer b. el-Hattab, Abdullah b. Zema b. el-Esved, kardeşi Abdullah b. ez-Zübeyr, Amr b. el-As, Asım b. Ömer b. el-Hattab, Beşir b. Ebî Mesud el-Ensârî Beşir b. Sa'd, Cabir b. Abdillâh, Ebu Eyyüb Halid b. Zeyd el-Ensârî, Ebu Humeyd es- Saidî, Ebû Hureyre, Ebu Said el-Hudrî-bunda şüphe vardır-, Ebu Seleme b. Abdirrahman b. Avf, Eslemlerinin mevlası Cumhan, Hişâm b. Hakim b. Hizam, Kays b. Sa'd b. Ubade, Mervan b. el-Hakem, Misver b. Mahreme, Muaviye b. Ebî Süfyan, Muğıra b. Şu'be, Muhammed b. Mesleme el- Ensârî, Nafi' b. Cübeyr b. Mut'im, Numan b. Beşir, Ömer b. Abdilaziz, Said b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Sehl b. Ebî Hasme, Üsame b. Zeyd, Zeyd b. Sabit, Zübeyd b. es-Salt, annesi Esmâ bt. Ebî Bekr es-Sıddık, Esmâ bt. Umeys, Büsre bt. Safvan, Zeyneb bt. Ebî Seleme, Dıba' bt. ez-Zübeyr b. Abdilmuttalib, teyzesi Aişe, Amre bt. Abdirrahman, Fatıma bt. Ebî Hubeys, Fatıma bt. Kays, Habibe bt. Ebî Süfyan, Ümmü Seleme,

⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillâh el-Buhârî (ö. 256/870), *et-Tarihü's-Sağîr*, thk: Mahmûd İbrahim Zâyid, Dâru'l-Va'î/Mektebetü Dâri't-Türâs, Kahire 1977, I, 232; Müslim, *el-Künâ*, thk: Abdurrahim Muhammed Ahmed, el-Câmiatu'l-İslâmiyye, Medine 1404, I, 474; İbn Kutaybe, *el-Meairf*, 219, 222; İbn Ebî Hatim, *el-Cerh*, VI, 395; Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ*, *Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, I, 305; İbn Kesir, *el-Bidaye*, IX, 124-125; Sehâvî, -Sehâvî, el-Hafız Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman (ö. 902/1496), *et-Tuhfetu'l-Latîfe fi Târihi'l-Medineti's-Şerîfe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 258; Suyutî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403, I, 29.

⁸ İbn Kutaybe, *el-Meairf*, 221; İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî, (ö. 354/965), *Mesâhîru Ulemâi'l-Emsâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1959, I, 64; *es-Sikât*, thk: Seyyid Şerefuddin Ahmed, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1975, V, 194-195; Sehâvî, *Tuhfe*, II, 258.

⁹ Zehebî, *A'lam, Dirâsât*, IV, 422.

¹⁰ Mizzî, *Tehzib*, XX, 23; Suyutî, *Tabakat*, I, 30; İbn Kesir, *el-Bidaye*, Dâru'l-Ma'rife, III. Bsk., Beyrut 1998, IX, 126; Sehâvî, *Tuhfe*, II, 259; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 195; İbnü'l-Cevzi, *Safve*, thk. Tarık Muhammed Abdulmunim, Dar İbn Haldun Neşri, İskenderiye, II, 88; İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1979, IV, 582; Buhârî, *et-Tarihü's-Sağîr*, I, 232.

¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 181-182; Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ*, I, 305; Mizzî, *Tehzib*, XX, 24; İbn Kesir, *el-Bidaye*, IX, 126; Zehebî, *el-İber fi Haber men Ğaber*, thk: Salahuddin el-Muncid, Matbaatu Hükümeti'l-Kuveyt, İkinci Baskı, Kuveyt 1948, I, 110; İbn Hacer, *Takrib*, 389.

¹² Zehebî, *es-Siretu'n-Nebevviye*, thk: Hüsamuddin el-Kudsi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut 1988, s., 1.

¹³ İbn Abdilber, *ed-Dürer fi İhtisâri'l-Meğâzi ve's-Siyer*, tlk, thrc: Mustafa Dîb el-Buğa, Teclidu'l-Fidâ, Dimaşk, 1984, s., 26.

¹⁴ Mizzî, XX, 18-19; Zehebî, *A'lam*, IV, 425; İbn Kesir, *el-Bidaye*, IX, 124.

¹⁵ Mizzî, XX, 15; Zehebî, *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehu Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, thk: Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible li's-Sakâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1992, II, 18; İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 179.

Ümmü Şerik ve Ümmü Hani bt. Ebî Talibtir.¹⁶ Yaşının küçük olması nedeniyle babasından az miktarda rivayet nakleden Urve'nin en önemli kaynağı teyzesi Hz. Aişe'dir.¹⁷

b. Ravileri

Kendisinden; oğulları Abdullah b. Urve ve Hişâm b. Urve, Abdullah b. Ebî Bekr, b. Muhammed b. Amr, Abdullah b. Ebî Seleme el-Maceşûn, Abdurrahman b. Humeyd b. Abdurrahman b. Avf, Ali b. Zeyd b. Cudan, Amr b. Dınar, Ata b. Ebî Rabah Cafer b. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin, Ebû Bekr b. Hafs b. Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebu Bürde b. Ebî Musa el-Eşari, Ebu Seleme b. Abdurrahman b. Avf, Ebul Esved Muhammed b. Abdurrahman b. Nefvel, Ebu'z-Zinad Abdullah b. Zekvan, Mevlası Habib (en önemli ravisi)¹⁸, İfrikiyye kadısı Halid b. Ebî İmran, Kardeşinin oğlu Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr, oğlu Muhammed b. Urve, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zühri Muhammed b. Şeybe el-Hacebî Musa b. Ukbe, Abdurrahman b. Avf, Said b. Halid b. Amr b. Osman b. Affan, Salih b. Keysan, Süleyman b. Yesar, Ubeydullah b. Utbe b. Mesud, Vehb b. Keysan, oğlu Yahya b. Urve, Yezid b. Ruman, mevlası Zemil b. Abbas ve daha birçok tabiin ve tebe-i tabiin, ondan rivayet etmiştir.¹⁹

c. Eserleri

Urve'nin meğaziye dair eserinin olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülse de, Ebû'l Esved tarafından nakledilen, meğazî rivayetlerini bir araya toplayan Muhammed Mustafa el-A'zamî onun *Meğazi Resulillah* isimli bir eserinin olduğunu iddia eder.²⁰ Yine Vâkîdî, " O ilk meğazi tasnif edendir."²¹ dediği gibi Zehebî, Urve'nin *Meğâzî*'sinden bahsetmekte ve " *Urvenin Meğazi kitabını, Ebu'l-Esved el-Kuraşi (130?/747) Mısır'da rivayet etti.*"²² demektedir. İbn Kayyim el-Cevziyye, " *Ebu'l-Esved'in Meğazi'sinde Urve'den...*"²³ ve İbn Hacer, " *Ebû'l-Esved , el-Meğazi'de Urveden zikreder ki...*"²⁴ şeklinde ona atıfta bulunmuşlardır. Aynı şekilde Kâtip Çelebi de Urve'nin, ilk meğazi telif eden kişi, olduğunu ifade eder.²⁵

d. İbn Ebî Şeybe'nin Urve b. Zübeyr Rivayetlerini Naklettiği Hocaları

İbn Ebî Şeybe, farklı raviler aracılığı ile siyerle ilgili Urve'den naklettiği rivayet sayısı kesin olmamakla beraber 45 civarındadır. Bu rivayetlerden 12 tanesi *Musannef*'in genelinde değişik kitap ve bab başlıkları altında bulunmaktadır. Geriye kalan 33 rivayet ise siyere dair olan *Megazi* bölümünde yer almaktadır. Bu rivayetlerin sadece altı tanesi Ebu'l Esved tarafından nakledilen Urve b. Zübeyr'e ait riavyetleri bir araya getirerek *Meğazi Resulillah* isimli neşreden Muhammed Mustafa el-A'zamî'nin çalışmasında yer almaktadır. İbn Ebî Şeybe Urve'nin rivayetlerini, aşağıda isimlerini ve kısa biyografilerini vereceğimiz 14 şeyhi aracılığı ile nakletmiştir.

1. Ebû Üsâme: Hammad b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Kûfe'lidir. Dokuzuncu tabaka ricalindendir. Ebû Üsâme künyesi ile şöhret bulmuştur. Güvenilirlik derecesi, sika ve sebt

¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 179; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk: Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut tz., III, 413; *et-Târîhu's-Sağîr(el-Evsat)*, thk: Mahmûd İbrahim Zâyd, Dâru'l-Va'î, Mektebetü Dâri't-Türâs, Kahire, 1977, I, 232; İbn Ebî Hatim, *el-Cerh*, VI, 395; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 194; İbnü'l-Cevzi, *Safve*, II, 88; Nevevi, *Tehzibu'l-Esma*, I, 305; Mizzî, XX, 12-14; Zehebî; *A'lam*, IV, 422; *el-Kaşif*, II, 18; İbn Kesir, *el-Bidaye*, IX, 124; Sehâvî, *Tuhfe*, II, 258.

¹⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 58-59, 61-69, 72, 76, 79, 85, 94, 114, 141.

¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 321.

¹⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, III, 413; İbn Ebî Hatim, *el-Cerh*, VI, 395; Nevevi, *Tehzibu'l-Esma*, I, 305; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XX, 14-15; Sehâvî, *Tuhfe*, II, 258; Zehebî; *A'lam*, IV, 435;

²⁰ A'zami, *Dirasat*, I, 158.

²¹ İbn Kesir, *el-Bidaye*, IX, 124.

²² Zehebî; *A'lam*, VI, 150; Sehâvî, *Tuhfe*, II, 520.

²³ İbnü'l-Kayyim, Ebu Abdillâh Semsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye (ö. 751/1350), *Câmiu's-Sîre*, cem: Yusri's-Seyyid Muhammed, Dâru'l-Vefâ, Birinci Baskı, Beyrut, 2002, s., 139.

²⁴ Urve, *Meğâzî Resulillah*, 192.

²⁵ Kâtip Çelebi, II, 604; Sehâvî, *Tuhfe*, II, 259; İbn Kesir, *el-Bidiye*, IX, 125.

İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde Yer Alan Urve b. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Rivayetlerinin Siyer Açısından Önemi

olarak kabul edilmiştir. Bazen tedlis yaptığı rivayet olunur.²⁶ İbn Ebî Şeybe, siyerle ilgili Urve'den naklettiği kırk altı rivayetin on tanesini Ebû Üsâme aracılığı ile aktarmıştır. Ebû Üsâme Urve'nin oğlu Hişâm'ın ravilerindedir ve Hişâm'dan altı yüz rivayet naklettiği söylenmektedir.²⁷ Rivayetlerden bir tanesi *Kitabu'l-Fedâil*'de²⁸, bir tanesi *Kitabu't-Tarih*'te yer almaktadır.²⁹ Geriye kalan sekiz tanesi ise *Kitabu'l-Megâzi*'de geçmektedir.³⁰

2. Abde b. Süleyman: Abde b. Süleyman el-Kilâbî, el-Kûfî (isminin Abdurrahman olduğu da söylenir) (ö. 187/803). Güvenirlik derecesi: Sika ve sebtir.³¹ İbn Ebî Şeybe'nin siyerle ilgili Urve b. Zübeyr'e dayandırdığı rivayetlerden on tanesini kaynaklarda Hişâm b. Urve'nin ravileri arasında gösterilen Abde b. Süleyman'dan³² nakletmiştir. Bu rivayetlerden bir tanesi *Kitabu't-Tarih*'te³³ diğer dokuz rivayet ise *Kitabu'l-Megâzi*'de³⁴ yer almaktadır.

3. Abdullah b. Nümeyr: Abdullah b. Nümeyr el-Hemedânî, Ebû Hişâm el-Kufî (ö. 199/814). Dokuzuncu tabaka büyüklerinden sika, ehl-i hadis ve ehl-i sünnettir.³⁵ Urve'nin ravileri arasında yer alır.³⁶ İbn Ebî Şeybe şeyhi Abdullah b. Nümeyr'den Hişâm aracılığıyla Urve b. Zübeyr'den dört rivayet nakletmiştir. Rivayetlerden bir tanesi *Kitabu't-Tıbb*'da³⁷, biri *Kitabu's-Siyer*'de³⁸ iki tanesi ise *Kitabu'l-Megâzi*'de³⁹ yer almaktadır.

4. Abdurrahim b. Süleyman: Abdurrahim b. Süleyman el-Kinânî veya et-Tai Ebu Ali el-Eşel el-Mervizî (ö. 184/800) Fakih olup birçok esere sahiptir.⁴⁰ Hişâm'ın ravileri arasında yer almaktadır.⁴¹ İbn Ebî Şeybe, hocası Abdurrahim b. Süleyman'dan Hişâm aracılığıyla Urve b. Zübeyr'den dört rivayet nakletmiştir. Rivayetlerin bir tanesi *Kitabu'l-Fedâil*'de⁴², bir tanesi *Kitabu'l-Evail*'de⁴³ iki tanesi ise *Kitabu'l-Megâzi*'de⁴⁴ yer almaktadır.

5. Ebû Muaviye: Ebû Muaviye, Muhammed b. Hazım ed-Darîr (ö. 195/811), sikadır.⁴⁵ Hişâm'ın ravileri arasında yer almaktadır.⁴⁶ İbn Ebî Şeybe Eûu Muaviye'den Hişâm aracılığıyla Urve b. Zübeyr'den üç rivayet nakletmiştir. Rivayetlerin bir tanesi *Kitabu'l-Cenâiz*'de⁴⁷, bir tanesi *Kitabu'l-Fedail*'de⁴⁸, bir tanesi ise *Kitabu'l-Megâzi*'de⁴⁹ yer almaktadır.

6. Hafs b. Gıyâs: Hafs b. Gıyâs b. Talk b. Muaviye en-Nahai Ebû Ömer el-Kufî el-Kâdî (ö. 194/810) sika ve fakihtir.⁵⁰ Hişâm b. Urve'nin talebesidir.⁵¹ İbn Ebî Şeybe Hafs b. Gıyâs'tan

²⁶ İbn Hacer, *Takrib*, I, 195; *Tehzib*, III, 2.

²⁷ Zehebi, *A'lam*, IX, 277; Mizzi, XXX, 235.

²⁸ **İbn Ebî Şeybe, "Fedâil", XVII, 252.**

²⁹ **İbn Ebî Şeybe, "Tarih", XVIII, 395.**

³⁰ İbn Ebî Şeybe, "Megâzi", XX, 254, 257, 270, 278, 329, 343, 379, 393, 395, 605.

³¹ İbn Hacer, *Takrib*, I, 53; *Tehzib*, VI, 458.

³² Mizzi, XXX, 235.

³³ **İbn Ebî Şeybe, "Tarih", XVIII, 355.**

³⁴ İbn Ebî Şeybe, "Megâzi", XX, 295, 317, 328, 378, 388, 389, 390, 492.

³⁵ İbn Hacer, *Takrib*, I, 457; *Tehzib*, VI, 57.

³⁶ Mizzi, XXX, 235.

³⁷ İbn Ebî Şeybe, "Tıbb", XII, 63.

³⁸ İbn Ebî Şeybe, "Siyer", XVII, 529.

³⁹ İbn Ebî Şeybe, "Megâzi", XX, 388, 579.

⁴⁰ İbn Hacer, *Takrib*, I, 804; *Tehzib*, VI, 306.

⁴¹ Mizzi, XXX, 235.

⁴² İbn Ebî Şeybe, "Fedâil", XVII, 153.

⁴³ İbn Ebî Şeybe, "Evâil", XIX, 574.

⁴⁴ İbn Ebî Şeybe, "Megâzi", XX, 384, 517.

⁴⁵ İbn Hacer, *Takrib*, II, 157; *Tehzib*, IX, 137.

⁴⁶ Mizzi, XXX, 236.

⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, "Cenâiz", VII, 168.

⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, "Megâzi", XVII, 34.

⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, "Megâzi", XX, 354.

⁵⁰ İbn Hacer, *Takrib*, I, 189; *Tehzib*, II, 414.

⁵¹ Mizzi, XXX, 235; KÖSE, Saffet, "Hafs b. Gıyâs", DİA, XV, İstanbul 1997, 118.

Hişâm aracılığıyla Urve b. Zübeyr'den üç rivayet nakletmiştir. Rivayetlerin iki tanesi *Kitabu's-Siyer*'de⁵², bir tanesi de *Kitabu'l-Cenâiz*'de⁵³ geçmektedir.

7. Eb Halid el-Ahmer: Ebû Halid el-Ahmer Selmân b. HayyaÂn el-Ezdî el-Ahmer (ö. 190/806) Sadûktur. Bazen hata yaptığı bilinir.⁵⁴ Hişâm b. Urve'den rivayet alanlardandır.⁵⁵ İbn Ebî Şeybe Ebû Halid el-Ahmer'den Hişâm aracılığıyla Urve b. Zübeyr'den iki rivayet nakletmiştir. Rivayetlerin ikisi de *Kitabu'l-Meğazi*'de⁵⁶ yer almaktadır.

8. Veki' b. Cerrâh: Ebû Süfyân Veki' b. Cerrâh b. Melîh er-Ruâsî (ö.197/812) Kûfe'lidir. Sika, hâfiz ve âbid bir zattır.⁵⁷ Veki' b. el-Cerrâh: *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında rivâyetleri vardır⁵⁸. Kaynaklarda Hişâm b. Urve'den rivâyet ettiği belirtilmektedir⁵⁹ Urve'den nakledilen Elliye yakın rivayetinin iki tanesi Veki'e aittir. Rivayetlerden bir tanesi *Kitabu's-Siyer*'de⁶⁰, ise *Kitabu'l-Meğazi*'de⁶¹ geçmektedir.

9. Yezîd b. Hârûn: Yezîd b. Harun b.Zâzân es-Sülemî el-Vâsîtî(ö.206/821) Hafız, sıkka, mütkin, alim ve abiddir.⁶² Yezîd b. Hârûn Hişâm b. Urve'den Hammâd b. Seleme vasıtasıyla rivayet nakletmiştir. Urve'den nakledilen 50 civarında rivayetinin iki tanesi Yezid b. Hârûn'a aittir. Rivayetlerin ikisi de *Kitabu'l-Meğazi*'de⁶³ yer almaktadır.

10. Halid b. Mahled: Halid b. Mahled el-Kutvanî, Ebu'l-Heysen el-Becelî (ö. 193/809) onuncu tabakadan olup sadûktur. Şiilikle itham edilmiştir.⁶⁴ Halid b. Mahled Hişâm b. Urve'den Ali b. Misher vasıtasıyla rivayet nakletmiştir. Urve'den nakledilen rivayetlerden bir tanesi Halid b. Mahled'e aittir. Rivayet *Kitabu'l-Meğazi*'de⁶⁵ geçmektedir.

11. Affân b. Müslim: Ebû Osman Affân b. Müslim b.Abdullah es-Sifâr el-Basrî (ö.220/835) Buhari'nin doğrudan ve dolaylı olarak hadis naklettiği hocalarındandır. Sika, sebt ve huccettir. ⁶⁶ Affan b. Müslim Hişâm b. Urve'den Hammad b. Seleme vasıtasıyla rivayet nakletmiştir. Urve'den nakledilen rivayetlerden bir tanesi Affan b. Müslim'e aittir. Rivayet *Kitabu'l-Meğazi*'de⁶⁷ geçmektedir.

12. Süfyân b. Uyayne: Ebû Muhammed Süfyân b. Uyayne b. Meymûn el-Hilalî el-Kûfî (ö. 198/814) Mekke'de 107-198 tarihleri arasında yaşadı. Oranın âlimlerindedir. Sika, hafız ve imamdır.⁶⁸ Süfyân b. Uyayne'nin Hişâm b. Urve'den rivayet naklettiği belirtilmektedir.⁶⁹

⁵² İbn Ebî Şeybe, "Siyer", XVII, 527; XVIII, 127.

⁵³ İbn Ebî Şeybe, "Cenâiz", VII, 162.

⁵⁴ Mizzî, XXX, 235.

⁵⁵ Mizzî, XXX, 235.

⁵⁶ İbn Ebî Şeybe, "Meğâzi", XX, 388, 483.

⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzib*, XI, 123; *Takrib*, II, 331; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, XVI, 37.

⁵⁸ İbn Hacer, *Takrib*, II, 331.

⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzib*, XI, 23. Mizzî, XXX, 237; Özafşar, Mehmet Emin, "Veki' b. el-Cerrâh", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, 8-9.

⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, "Siyer", XVII, 529.

⁶¹ İbn Ebî Şeybe, "Meğâzi", XX, 328.

⁶² İbn Hacer, *Tehzib*, XI,366; *Takrib*, II, 372; Güler, Zekeriya, "Yezîd b. Hârûn", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, 521-522.

⁶³ İbn Ebî Şeybe, "Meğâzi", XX, 280, 380.

⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzib*, III, 116; *Takrib*, I, 218.

⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, "Meğâzi", XX, 280.

⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzib*, VII, 230-234; *Takrib*, II, 25. Kandemir, M. Yaşar, "Affân b. Müslim", *DİA*, I, İstanbul 1998, 399-400.

⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, "Meğâzi", XX, 280, 360-362.

⁶⁸ ez-Zehabî, *A'lam*, VIII, 554; İbn Hacer, *Tehzib*, IV,117; *Takrib*, I, 312.

⁶⁹ İbn Hacer, *Takrib*, II, 372. Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, XXX, 235; Hatipoğlu, İbrahim, "Süfyân b. Uyeyne", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, 28-29.

İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde Yer Alan Urve B. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Rivayetlerinin Siyer Açısından Önemi

Urve'den nakledilen rivayetlerden bir tanesi Süfyan b. Uyayne'ye aittir. Rivayet *Kitabu'l-Meğazi*'de⁷⁰ geçmektedir.

13. Yahya b. Âdem: Ebû Zekeriya Yahya b. Âdem b. Süleyman el-Kureşî el-Ümevî el-Kûfî (ö. 203/818)sika ve sadûktur.⁷¹ Yahya b. Âdem Hişâm b. Urve'den Hammad b. Seleme vasıtasıyla rivayet nakletmiştir. Urve'den nakledilen rivayetlerden bir tanesi Yahya b. Âdem'e aittir. Rivayet *Kitabu'l-Meğazi*'de⁷² yer almaktadır.

14. Abdullah b. İdrîs: Ebû Muhammed Abdullah b. İdrîs b. Yezîd b. Abdurrahman el-Evdî, el-Kûfî (ö. 192/808). Sika, fakih ve abiddir.⁷³ Kaynaklarda İbn İshak'ın ravileri arasında yer aldığı söylenir.⁷⁴ Urve'den nakledilen rivayetlerden bir tanesi Abdullah b. İdrîs'e aittir. Rivayet, *Kitabu'l-Meğazi*'de⁷⁵ yer almaktadır.

İbn Ebî Şeybe, Urve'den naklettiği rivayetlerin tamamını yukarıda adı geçen hocalarından “haddesenâ” sığası ile rivayet etmiştir. Bunun anlamı, bu rivayetleri tahammül yollarının en üstünü kabul edilen semâ ile almıştır, demektir.

Burada önemli olan diğer bir husus, rivayetlerini naklettiği şeyhlerin tamamı güvenilir ravilerden oluşmasıdır. Üstelik bunların yalnız ikisi hakkında “sadûk”tur⁷⁶, denilmesinin yanında, on ikisinde sika, sebt, hâfız, zamanının muhaddisi gibi, ta'dilin en üst mertebelerine ait terimler kullanılmıştır. Ayrıca on üç şeyhten dokuzu, kaynaklarda verilen bilgilere göre Urve'nin oğlu Hişâm'dan doğrudan rivâyet naklettikleri anlaşılmaktadır. Yezid b. Harun, Halid b. Mahled, Affan b. Müslim ve Yahya b. Âdem'in Hişâm'dan Hişâm'ın ravilerinden olan Hammad b. Seleme⁷⁷ vasıtasıyla nakilde bulunmuşlardır. Abdullah b. İdrîs ise İbn İshak vasıtasıyla Hişâm'dan rivayet nakletmiştir. Hocalarında Abdullah b. Numeyr, Abdurrahim b. Süleyman, Hafs b. Gıyas, Veki b. Cerrah, Süfyan b. Uyayne ve Yahya b. Âdem aynı zamanda yazılı kaynak sahibi âlimlerdir. Dolayısıyla İbn Ebî Şeybe'nin Urve'ye nispet ettiği rivayetlerin senedinde ve ravilerinde herhangi bir problem görünmemektedir. Metin kısmına gelince rivayetlerin tamamına yakını ya aynı senetle veya farklı senetle diğer kaynaklarda yer aldığı ileriye değerdendir.

İbn Ebî Şeybe'nin Urve'den naklettiği kırk küsur rivayetten sadece altısını Muhammed Mustafa el-A'zami'nin Ebu'l-Esved'in rivayetinden cem ve tahkikini yaptığı Urve b. Zübeyr'e ait *Meğazi Resulillah* isimli eserde yer almaktadır. Geriye kalan kırk civarında rivayet ise Urve'ye nispet edildiği halde Ebu'l-Esved'in kanalıyla nakledilmediği için bu eserde yer almamıştır. Ancak rivayetlerin bu kaynaktan yer almaması rivayetlerin sıhhatine halel getirmemektedir. Çünkü rivayetler senet yönüyle sahih ve Buhârî, Müslim, İbn Mace, Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd ve İbn Hişâm gibi kaynaklarda da yer almaktadır.

e. Urve'ye Ait Siyer ve Meğâzî Rivâyetlerinin Musannef'teki Dağılımı

Musannef'te bulunan Urve'ye ait siyer ve meğâzî ile ilgili rivâyetler yukarıda ismi geçen kaynaklardan yapılan nakiller oluşturmaktadır. Bu rivâyetlerin çoğu “Meğâzî”⁷⁸, “Fadâil”⁷⁹,

⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, “Meğâzî”, XX, 408.

⁷¹ İbn Hacer, *Tehzib*, XI,175; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, XXXI, 188; Kallek, Cengiz, “Yahya b. Adem”, *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, 234-237.

⁷² İbn Ebî Şeybe, “Meğâzî”, XX, 263.

⁷³ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal* XIV, 295-298; İbn Hacer, *Tehzib*, V,144; *Takrib*, I, 401; Koçyiğit, Talât, “Abdullah b. İdrîs”, *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, 234-237.

⁷⁴ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, XIV, 295; İta Hacer, *Takrib*, II, 372.

⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, “Meğâzî”, XX, 401.

⁷⁶ Sadûk terimi, ez-Zehabî ve İrâkî'ye göre ta'dilin üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan râvî hakkında kullanılan bir sigadır. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır (Aydın, *Istilahlar*, s., 132).

⁷⁷ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, XXX, 235.

⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Meğâzî*, XX, 254, 257, 270, 278, 280, 280, 295, 317, 323, 328, 328, 328, 329, 343, 354, 362, 378, 378, 379, 380, 384, 388, 389, 390, 393, 395, 408, 483, 492, 517, 579, 605.

“*Siyer*⁸⁰”, “*Cenâiz*⁸¹”, “*Târîh*⁸²”, “*Evâil*⁸³”*Tıb*⁸⁴”, gibi ana başlıklar altında bulunsa da tekrarlar göz önünde bulundurulsa “*İman*”dan “*Edeb*”e kadar çeşitli bölümlerde de yer alabilmektedir. Kısacası *Musannef*’te yer alan Urve’nin siyer ve meğâzî rivayetlerinin düzenli ve sistematik bir yapısı yoktur. Eserin her tarafına dağılmıştır. Bu dağılımda eserin yaklaşık yarısının tekrar edilmesinin de büyük bir payı olduğu görülmektedir.

f. Urve’ye Ait Siyer ve Meğâzî Rivâyetlerinin Konuları

Yukarıda da ifade edildiği gibi İbn Ebî Şeybe değişik konularla ilgili Urve’den kırk beş civarında rivayet nakletmiştir. Bu rivayetlerin içeriği hakkında kronolojik sıraya göre bilgi verilecektir.

1. Hz. Ebu Bekr (r.a.) ve İlk Müslümanlar

İbn Ebî Şeybe’nin, Urve’den naklettiği rivayete göre Hz. Ebû Bekr, Müslüman olduğunda malvarlığı olarak kırk bin dirhemi vardı.⁸⁵ Hz. Ebû Bekr’in, malvarlığı ile alakalı verilen bu bilgi, miktar olarak farklı olsa da birçok kaynakta yer almaktadır. Ayrıca diğer kaynaklarda bu bilgiye ilave olarak Hicret esnasında elinde sadece beş bin dirhem bulunduğu ifade edilmektedir.⁸⁶ Hz. Ebû Bekr ile ilgili Urve’den naklettiği bir diğer bilgi ise Hz. Bilâl’in, Hz. Ebû Bekr’in bekçisi⁸⁷ olduğuna dairdir. Bu bilgisi diğer kaynaklarda yer almamakta, sadece *Musannef*’te yer almaktadır. *Musannef*’te Urve’den Hz. Ebu Bekr ile ilgili nakledilen diğer bir rivayette ise Hz. Ebû Bekr işkenceye maruz kalan Âmir b. Führeyre, Bilâl, Zinnîra, Ümmü Ubeys, Nehdiyye ile kızı ve Amr b. Muemmil kabilesinin bir cariyesi toplam yedi köleyi satın alıp Allah rızası için azat ettiği ifade edilmektedir.⁸⁸

2. Necâşî

İbn Ebî Şeybe’nin Urve’den naklettiği rivayetlerden bir tanesi de Necâşî ile ilgilidir. Bu rivayete göre, “*Onun hak olduğunu öğrendiklerinden dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün*”⁸⁹ ayetinde kastedilen Necâşî’dir.⁹⁰ Müellif, bu ayetle ilgili farklı kanaldan naklettiği diğer bir rivayette de şu bilgiyi kaydetmektedir. Necâşî, Hıristiyanların ileri gelenlerini toplayıp Hz. Cafer’e onlara Kur’ân okumasını istedi. Hz. Cafer Meryem sûresinden okuyunca onların gözleri yaşla doldu. Bunun üzerine, Maide suresi 83. ayeti nazil oldu.⁹¹ İbn Ebî Şeybe’nin naklettiği bu rivayetlere bakılırsa Necâşî’nin Müslüman olduktan sonra etrafındakileri de etkileyip Müslüman olmalarını sağladığı anlaşılmaktadır. Ancak bazı kaynaklarda⁹² bu ayetin Necâşî ile ilgili nazil olduğu söylense de çoğunluğa göre bu ayet Hz. Peygamber’i ziyaret eden Necran, Şam veya Habeşli Hıristiyan gruplarla ilgili nazil olmuştur.⁹³

⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, “*Fedâil*”, XVII, 34, 153, 252.

⁸⁰ İbn Ebî Şeybe, “*Siyer*”, XVIII, 127, 527, 529, 529

⁸¹ İbn Ebî Şeybe, “*Cenâiz*”, VII, 168, 162, 312

⁸² İbn Ebî Şeybe, “*Tarih*”, XVIII, 355, 395.

⁸³ İbn Ebî Şeybe, “*Evâil*”, XIX, 574.

⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, “*Tıb*”, XII, 63

⁸⁵ İbn Ebî Şeybe, “*Meğâzi*”, XX, 254.

⁸⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 172; İbn Hacer el-Askalanî, *el-İsabe fi Temyizi’s-Sahabe*, IV, 103; ed-Diyarbakri, *Tarihu’l-Hamis*, I, 326; Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, III, 107; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Ğabe*, Daru’l-Fikr, III, 223,

⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, “*Fedâil*”, XVII, 252.

⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, “*Fedâil*”, XVII, 34; Belazûrî, *Ensâb*, I, 266.

⁸⁹ Maide, 5/83.

⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, “*Meğâzi*”, XX, 295.

⁹¹ İbn Ebî Şeybe, “*Meğâzi*”, XX, 296.

⁹² İbn İshâk, *es-Sîre*, I, 253.

⁹³ Kurtubi, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö. 671), *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, thk: Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfîş, Daru’l-Kütübi’l-Misriyye, Kahire 1964, VI, 256; İbn Kesir, *Tefsir*, VI, 220; İbn İshak, *es-Sîre*, I, 288; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 392; Beyhaki, *Delail*, II, 306; Süheyli, *Ravdu’l-Unf*, III, 240; İbn Seyyidinnas, *Uyunu’l-Eser*, Daru’l-Kalem, Beyrut, 1993, I, 150; İbn Kesir, *es-Sîre*, II, 40; İbn Kesir, *el-Bidaye*, III, 82.

3. Hz. Hatice'nin Vefatı ve Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yle Evliliği

İbn Ebî Şeybe'nin Urve'den aktardığı bilgiye göre Hz. Hatice'nin vefatı, Resûlullah'ın Medine'ye hicretinden iki yıl veya buna yakın bir süre önce meydana gelmiştir. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yle evliliği ise Hz. Hatice'nin vefatından üç yıl sonra Hz. Aişe altı yaşındayken gerçekleşmiş ve Hz. Aişe dokuz yaşına geldiğinde Hz. Peygamber onunla gerdeğe girmiştir.⁹⁴

4. Medine'ye Hicret

İbn Ebî Şeybe, Urve'den Resûlullah ile Hz. Ebu Bekr'in Medine'ye hicret için hazırlık yaptıkları sırada Esmâ bt. Ebî Bekr'in onlara hazırladığı azığı ve suyu bağlamak için kuşağını ikiye bölüp, bir parçasıyla su kabını diğeriyle azığı bağladığı için ona “iki kuşak sahibi” lakabı verildiğini⁹⁵ bilgisini nakleder. Buhârî⁹⁶ de Urve'den bu rivayeti naklettiği halde rivayet Urve'nin *Meğâzi*'sinde yer almamaktadır. Hicret yolculuğu esnasında Resûlullah ile Hz. Ebû Bekr mağaraya sığındıkları süre zarfında onlara yemek götüren kişinin Abdullah b. Ebî Bekr⁹⁷ olduğu rivayeti ise az farkla Urve'nin *Meğâzisi*'nde yer almaktadır.⁹⁸ Hicretle alakalı *Musannef*'te yer alan Urve'nin rivayetlerinden bir başka bilgi de Abdullah b. Zübeyr'in Kuba'da doğmuş olması⁹⁹ ve Resûlullah'ın ile Hz. Ebû Bekr'in Medine'ye girerken kendilerine hediye edilen beyaz elbiseleri giyerek girmeleridir.¹⁰⁰

Hicret esnasında Resûlullah ile Hz. Ebû Bekr mağaradayken kendilerine yemek götüren kişinin Abdullah b. Ebî Bekr olduğuna dair bilgi İbn Sa'd'ın *Tabakat*'inde¹⁰¹ ve *Müstedrek*'te de¹⁰² yer almaktadır. İkisi de aynı senedle İbn Ebî Şeybe'den nakletmiştir.

5. Bedir Savaşı

Musannef'te yer alan Urve b. Zübeyr'e ait rivayetlerin birkaç tanesi Bedir Savaşı hakkındadır. Hz. Osman'ın, eşi Rukiyye'nin vefatı nedeniyle, Üsâme b. Zeyd'in de defin işlerinde O'na yardımcı olduğundan dolayı Bedir savaşına katılmamaları¹⁰³ ve Resûlullah'ın Bedir kuyusunun başında durup müşriklerin ölülerine seslenmesi¹⁰⁴ gibi rivayetler az bir farkla Urve b. Zübeyr'in *Meğâzi*'sinde bulunan rivayetlerdendir.¹⁰⁵ Bedir Savaşı sırasında Hz. Zübeyr'in sarı renkli bir sarık sardığına dair bilgi ise Urve b. Zübeyr'den sadece İbn Ebî Şeybe

⁹⁴ İbn Ebî, Şeybe, “Tarih”, XVIII, 355, 395. Raviler güvenilir, hadis sahihtir. Urve'ye ait bu rivayette İbn Ebî Şeybe yalnız kalmıştır. İbn İshak'ta Hz. Hatice'nin vefatından üç sene sonra Hz. Aişe ile evlendiği ifade edilmektedir. Ayrıca Hz. Hatice'nin vefatı ve Hz. Aişe ile ilgili Urve'den naklettiği iki rivayet yer aldığı halde bu rivayete yer verilmemiştir. İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr (ö. 151), *es-Siretu'n-Nebevviyye*, thk: Ahmed b. Ferid el-Mezîdî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, I, 271; Müslim, II, 1039; Buhârî, “*Kitabu Menâkibi'l-Ensâr*”, V, 55 (hadis no: 3894).

⁹⁵ İbn Ebî Şeybe, a.g.e., *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 270.

⁹⁶ Buhârî, “*Kitabu'l-Cihâdi ve's-Siyer*”, IV, 54 (hadis no: 2979).

⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, a.g.e., *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 278;

⁹⁸ Urve b. Zübeyr, *Meğâzi Resulillah*, thk: Muhammed Mustafa el-A'zami, Mektebetu't-Terbiyyeti'l-Arabiyye, Riyad, 1401, s., 130. Not: Urve'nin *Meğâzisi*'nde yer alan rivayette Abdullah b. Ebîbekr Mekke'de olan bitenden haber getirirdi. şeklindedir.

⁹⁹ İbn Ebî Şeybe, a.g.e., *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 280; Müslim, III, 1691; Buhârî, “*Kitabu Menâkibi'l-Ensâr*”, V, 62 (hadis no: 3909).

¹⁰⁰ İbn Ebî Şeybe, a.g.e., *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 280; el-Muttaki el-Hindi, Alaeddin b. Ali el-Burhanfûri (ö. 975), *Kenzu'l-Ummâl*, thk: Bekri Hayyani vd., Müessesetu'r-Risâle, Beşinci Baskı, 1981, 16, 684; İbn Sa'd, *Tabakat*, III, 172.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *Tbakat*, III, 173

¹⁰² Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 477

¹⁰³ İbn Ebî Şeybe, a.g.e., *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 317; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 47, 48; III, 217- 218.

¹⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, a.g.e., *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 328; Buhârî, “*Kitabu'l-Meğâzi*”, V, 77 (hadis no: 3980); Müslim, II, 643 26, 27; Buhârî “*Kitabu'l-Cenâiz*”, II, 98 (hadis no: 1370)

¹⁰⁵ Urve b. Zübeyr, *Meğâzi Resulillah*, s., 143-144; az farkla onları lanetleyerek Üsâme'nin ismi yok.

ve İbn Ebî Hatim tarafından nakledilmektedir.¹⁰⁶ Umeyye b. Halef'in Hz. Bilal tarafından öldürüldüğü haberi¹⁰⁷ de Urve'nin rivayetleri arasında yer almaktadır.

6. Uhud Savaşı

İbn Ebî Şeybe'nin Urve'den naklettiği rivayetlerin bir kısmı da Uhud Savaşıyla ilgilidir. Bilindiği üzere Uhud savaşında Hz. Peygamber, Abdullah b. Cübeyr (r.a.) komutasında elli kişilik bir okçu birliğini Ayneyn Tepesi'ne yerleştirmiş ve savaşın sonucu ne olursa olsun okçuların yerlerinden ayrılmamalarını emretmişti. O, bu tedbirle düşmanın arkadan saldırmasını ve Medine'ye girmesini önlemek istemişti.¹⁰⁸ İbn Ebî Şeybe Uhud savaşındaki okçular birliğinden hiç bahsetmemekle beraber Müslüman ordusunun öncüleri, arkalarında bulunanları müşriklerden sanarak geriye döndüklerini ve bu sırada Huzeyfe'nin, babasını müşriklerden biri zannederek öldürdüklerini¹⁰⁹ diğer kaynaklarda da bulunan¹¹⁰ Urve'nin rivayetiyle açıklamaktadır. Yine Beyhakî'ninde *Delâil*'inde¹¹¹ yer verdiği *Kitabu'l-Cenâiz*'deki Urve'nin rivayetine göre Uhud savaşında şehit düşen Hz. Hamza'nın kefenlenmesi için kız kardeşi Safiyye tarafından getirilen iki parça kumaş, kur'a ile paylaşılmış biriyle Hz. Hamza diğer parçayla Ensar'dan şehit düşen biri kefenlenmiştir.¹¹²

İbn Ebî Şeybe'nin konuyla ilgili Urve'den naklettiği diğer bir rivayete göre Resûlullah Uhud savaşında yüzünden yaralandı, dişi kırıldı ve susuzluktan dizüstü çöktüğü sırada etrafında da kimse kalmamıştı. Ubey b. Halef, kardeşi, Umeyye b. Halef'in intikamını almak hırsıyla şöyle diyordu: "Peygamber olduğunu iddia eden kişi nerede, karşıma çıksın. Eğer peygamberse beni öldürür." Hz. Peygamber, mızrağını veriniz" deyince sahabe: "Ya Resûlallah! Hareket edecek takatin var mı?" dedi. Resûlullah "Allah'tan, bu kişinin kanını dökmeyi diledim" deyip ve bir mızrakla onu bineğinden düşürdü. Arkadaşları gelip Umeyye'yi kurtardılar ve: "Sana bir şey olmadığını görüyoruz" dediler. Umeyye şöyle karşılık verdi: "Allah'tan kanımı dökmeyi dilemiş. Vallahi o kadar, korktum ki bu korku, Rabîa ve Mudar kabilesine dağıtılsaydı onlara yeter de artardı."¹¹³

Yine Meğazi'deki Urve'nin rivayetinde Hz. Peygamber, bir sefer dönüşünde Uhud dağına görünce "Bu bizi seven ve bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır" dediği nakledilir.¹¹⁴ Buhari¹¹⁵ ve Müslim'de¹¹⁶ bulunan bu rivayetin bütününe bakıldığında Uhud dağıyla Medine ve Medine halkı kastedildiği anlaşılmaktadır. Çünkü rivayetin devamında Hz. Peygamber Medine bölgesini harem ilan ettiğini söyler ve Medine halkı için dua eder.

7. Hendek Savaşı

Hendek savaşıyla ilgili sadece *Musannef'te* yer alan Urve'nin rivayetine göre Hendek günü iki ordu karşılaştığında, Müslümanlar daha önce hiç görmedikleri kadar sıkıntılı bir gün yaşamışlardı. Hz. Ebû Bekr başını kaldırıp hurma ağacına bakınca yılın ilk hurma yemişini gördü ve eliyle işaret ederek sevinçli bir şekilde: "Ya Resûlallah! Hurmalara bak!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah tebessüm ederek: "Allahım! Verdiğin güzel şeyleri bizden çekip alma" diye dua etti.¹¹⁷ İbn Ebî Şeybe'nin Urve'den mürsel olarak naklettiği bu bilgi, başka kaynaklarda

¹⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 328; *Kitabu's-Siyer*, XVII, 429. İbn Ebî Hatim, *Tefsir*, III, 755.

¹⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 323; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 84.

¹⁰⁸ Vâkîdî, *Meğâzi*, I, 219, 220.

¹⁰⁹ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 343.

¹¹⁰ Buhârî, "*Kitabu Bed'i'l-Halk*", IV, 125 (hadis no: 3290); Beyhaki, *Delail*, III, 230; Tabakat, II, 45.

¹¹¹ Beyhakî, *Delâil*, III, 289.

¹¹² İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Cenâiz*, VII, 168.

¹¹³ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 362; Urve b. Zübeyr, *Meğâzi Resulillah*, s.,17; Buhârî, "*Kitabu'l-Cihâdi ve's-Siyer*", IV, 40 (hadis no: 2911); Müslim, III, 1416; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 46.

¹¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 354.

¹¹⁵ Buhârî, "*Kitabu'l-Cihâdi ve's-Siyer*", IV, 35 (hadis no: 2889).

¹¹⁶ Müslim, II, 993.

¹¹⁷ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 379;

İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde Yer Alan Urve B. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Rivayetlerinin Siyer Açısından Önemi

bulunmamaktadır. *Kenzu'l-Ummal* sahibi de *Musannef'i* kaynak göstererek nakletmiştir.¹¹⁸ Bilindiği gibi Müslümanlar Hendek savaşı sırasında günlerce açlığa maruz kalmışlardı. Aynı şekilde o bölgedeki insanların beslenme ve geçim kaynağı hurmaydı.¹¹⁹ Bu nedenle Hz. Ebu Bekr'in bu olay karşısında sevinçten şaşkınlığını gizleyememesi ve Hz. Peygamber'in de onun bu duygularını paylaşması önemli bir durumdur.

Hendek savaşında Sa'd b. Muaz'ın kolundan yaralanması ile ilgili *Musannef'te* yer alan Urve'nin rivayetine göre Sa'd'ı, İbn Arike adında bir kişi kolundaki can damarından vurmuştu. Resûlullah onunla yakından ilgilenmek için mescidin yanında bir çadır kurdurdu.¹²⁰

Yine İbn Ebî Şeybe'nin Hendek savaşıyla ilgili Urve'den naklettiği rivayete göre : "*Onlar size yukarıınızdan ve aşağıınızdan gelmişlerdi; gözler de dönmüştü, yürekler ağızlara gelmişti...*"¹²¹ ayetinin Hendek savaşını anlattığını bildirir.¹²² Bu olay Urve'nin rivayetiyle İbn Ebî Şeybe'nin Meğazi'sinde yer almaktadır.

Urve'nin Hendek'le ilgili başka bir rivayetinde Hendek savaşı sırasında Benî Kureyza'dan haber getiren kişinin Hz. Zübeyr olduğunu O'nun bu fedakârlığına mukabil Hz. Peygamber'in kendisine Babam ve annem sana feda olsun" dediğini. Yine Hz. Peygamber Hz. Zübeyr için: "Her peygamberin havarisi vardır. Zübeyr de benim havarim ve halamın oğludur" dediğini¹²³ nakleder.

İbn Ebî Şeybe Urve'den naklettiğine göre Hendek günü Hz. Peygamber, Mes'ûd isminde bir sahabinin laf taşıyıcı özelliğinden faydalanmak için onun yanında Ebû Süfyân'ın Benî Kurayza'ya göndereceği askerlerin Benî Kurayza tarafından öldürüleceklerini söyledi. Bunun üzerine Mesud, bu sözü Ebû Süfyân'a ulaştırdı. Ebû Süfyân, Hz. Peygamber'in doğruluğunda şüphe etmediği için Benî Kurayza'ya asker göndermedi.¹²⁴ İbn Ebî Şeybe'den bu bilgiyi nakleden İbn Hacer, bu meselenin Hendek savaşı sırasında Müslüman olan Nuaym b. Mesud olayıyla karıştırılmış olma ihtimali olduğunu söyler.¹²⁵ Zira Gatafan kabilesinden Nuaym b. Mesud Hendek savaşı sırasında Müslüman olmuş ve kurnazlık yaparak Ebu Süfyân'ın Kurayza kabilesine asker göndermesine engel olmuştu. O'nun bu tavrı savaşın seyrini Müslümanların lehine çevirmişti.¹²⁶

8. Beni Kurayza Savaşı

Beni Kurayza savaşıyla ilgili Urve'nin rivayetlerine yer veren İbn Ebî Şeybe, Hendek savaşından dönen Resûlullah'ın, silahlarını bırakıp yıkanmak istediği sırada Cebrail'in silahlarını bırakmaması gerektiğini ve Benî Kurayza'yı işaret ettiğini, bunun üzerine Hz. Peygamber'in Benî Kurayza'nın üzerine yürüdüğünü söyler.¹²⁷

Urve'nin başka bir rivayetine göre Hendek savaşında ihanet eden Beni Kurayza hakkında hüküm veren kişi Sa'd b. Muaz'dır. Sa'd b. Muaz, onların savaşçılarının öldürülmesine, ailelerinin esir alınıp mallarının taksim edilmesine hükmetti. Resûlullah da Sa'd b. Muaz'a

¹¹⁸ el-Muttaki el-Hindi, *Kenzu'l-Ummâl*, X, 455.

¹¹⁹ el-Medhali, İbrahim b. Muhammed, *Merviyatu Ğazveti'l-Handek*, İmadetu'l-Bahsi'l-İlmi, Medine, 1424.

¹²⁰ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 378; Müslim, III, 1389-1391.

¹²¹ Ahzâb, 33/10.

¹²² İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 378; Müslim, IV, 3216; Buhârî, "*Menakibu'l-Ensâr*", V, 109 (hadis no: 4103)

¹²³ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 384; *Kitabu'l-Fedâil*, XVII, 153; *Tayâlisî*, *Müsned*, I, 137; *Hâkim, el-Müstedrek*, III, 367; *Buhârî*, "*Kitabu'l-Cihâdi ve's-Siyer*", IV, 27 (hadis no: 2846), Müslim, IV, 1879.

¹²⁴ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 380.

¹²⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 82, (metni ve senediyle *a.g.e.*tan Mes'ud'un tercemesi bahsinde)

¹²⁶ İbn İshak, *es-Sire*, I, II, 405

¹²⁷ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 388; *Buhârî*, "*Kitabu'l-Cihâdi ve's-Siyer*", IV, 21 (hadis no: 2813); Müslim, III, 1389.

“Allah'ın hükmüyle hükmettin” diyerek onun kararını teyit etti.¹²⁸ Özet olarak *Musannef'te* nakledilen bu iki rivayet Urve'nin *Meğazi*'sinde uzun bir şekilde yer almaktadır.¹²⁹ İbn Ebî Şeybe, Beni Kurayza savaşıyla ilgili Urve'den naklettiğine göre bu savaşta Resûlullah, Beni Kurayza'dan haber getirdiğinden dolayı Zübeyr için, annesini ve babasını bir arada zikrederek: "Anam babam sana feda olsun"¹³⁰ dedi ve "harp hiledir" buyurdu.¹³¹ Müellif, Urve aracılığıyla Hz. Aişe'den naklettiği rivayete göre "*Onlar size yukarınızdan ve aşağıınızdan gelmişlerdi; gözler de dönmüştü, yürekler ağızlara gelmişti...*"¹³² âyetinin Hendek savaşını anlattığını anlatmaktadır. Çünkü ifade edilen durum Hendek günü olmuştu.¹³³

9. Beni Nadr Arazileri

Beni Nadr'la ilgili İbn Ebî Şeybe'nin Urve'den naklettiği rivayete göre Resûlullah, Beni Nadr arazisinden içinde hurma ağaçları olan bir tarlayı ikta olarak Zübeyr'e verdi.¹³⁴ *Kitabu's-Siyer*'de yer alan Beni Nadr ile ilgili bu rivayetin haricinde *Musannef'te* başka bilgi bulunmamaktadır. Bu bilgiyi İbn Sa'd Hz. Zübeyr'den bahsederken Urve'nin rivayetiyle nakletmektedir.¹³⁵

10. Benî Mustalik Savaşı

İbn Ebî Şeybe, *Meğazi*'sinde Urve'den naklettiği bir rivayette Benî Mustalik savaşı sırasında meydana gelen bazı olaylardan bahsetmektedir: Benî Mustalik kabilesi hezimete uğratıldığı sırada Muhacir köleler ile Ensâr köleler arasında tartışma çıkmıştı. Köleler Muhacir ve Ensâr'ı da olaya müdahil etmek isteyince Hz. Peygamber fitneyi önlemek için ordunun hemen yola koyulmasını emretti. Müslümanlar arasındaki bu tartışmayı kendileri için bir fırsat olarak gören Münafıklardan Abdullah b. Ubey b. Selûl (arkadaşlarına): "*Eğer Medine'ye dönersek, şerefli kimseler alçakları ant olsun ki, oradan çıkaracaktır.*"¹³⁶ sözünü söyledi. Bunu duyan Müslümanlar Hz. Peygamber'e: "Yâ Resûlallah! Doğruyu söylemiş! Zira vallahi şerefli olan sensin, alçak olan da kendisidir." dediler.¹³⁷ İbn Ebî Şeybe'nin Urve'den naklettiği bu rivayeti Suyuti de kendisinden aynı kanalla nakletmiştir. Bu olay diğer hadis ve siyer kaynaklarında ise farklı kanallardan nakledilmiştir.¹³⁸

11. Hudeybiye

Urve'nin İbn Ebî Şeybe'nin *Meğazi*'sinde yer alan en uzun rivayeti Hudeybiye ile ilgilidir. Bu rivayete göre Resûlullah Şevval ayında Hudeybiye'ye çıktı. Usfân denilen yerde karşılaştığı Benî Ka'b'dan bir adamdan Kureyş'le ilgili istihbarat aldı ve Hâlid b. Velîd'in onları engellemek için yola çıktığı öğrendi. Bunun üzerine Resûlullah sahabeyle yoldan saparak iki tepe arasından Gamîm'e indi ve Resûlullah burada ashabıyla istişarede bulundu. Hz. Ebû Bekr Mekkelilerle çarpışmayı tavsiye ederken Mîkdâd b. el-Esved de O'nu destekler mahiyette sözler söyledi. Resûlullah harem bölgesine girince burada devesi çöktü. Bunu üzerine Hz. Peygamber çarpışma yerine anlaşmayı düşündüğünü söyledi.

¹²⁸ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 390; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 426.

¹²⁹ Urve b. Zübeyr, *Meğâzi Resulillah*, s., 186-188 daha geniş bir şekilde

¹³⁰ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 389; *Kitabu'l-Fedâil*, XVII, 154.

¹³¹ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 388.

¹³² Ahzab, 33/10.

¹³³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, *Kitabu'l-Megazi*, XX, 378; Müslim (4/ 3216: 12) müelliften; Buhârî (4103) ve Nesâî (11398) müellifin senediyle rivayet ettiler.

¹³⁴ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu's-Siyer* XVII, 527, 529.

¹³⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 104.

¹³⁶ Münâfikûn, 63/8.

¹³⁷ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 393.

¹³⁸ Buhârî "*Kitabu Tefsiri'l-Kurân*", VI, 152 (hadis no: 4900) ve Müslim, IV, 2140; Zeyd b. Erkam'dan; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, VI, 225- 226; Taberî, *Tarih*, II, 109; Beyhakî, *Delâil*, IV, 52- 53.

İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde Yer Alan Urve B. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Rivayetlerinin Siyer Açısından Önemi

Hudeybiye'de konakladıkları sırada kuyudaki su az gelince Resûlullah arkadaşlarına bir ok verdi ve kuyuya atmalarını söyledi. Sahabe oku kuyuya atınca kuyunun suyu fişkırp yükselmeye başladı ve halk suya kandı.

H. Peygamber, kendisine elçi olarak gönderilen Urve b. Mes'ûd'a savaşmak için gelmediklerini umre yapıp döneceklerini, savaşta bir hayır olmadığını, Kureyş'in Beytullah ile arasından çekilmeleri gerektiğini söyledi. Urve, gördüklerini dönüp Kureyş'e anlatınca Kureyş, Süheyl b. Amr ve Mikrez b. Hafs'ı gönderip Hz. Peygamber'in bu sene Umre yapmadan geri dönmesini istediler. Resûlullah onların bu isteklerini kabul etti ve sözleşmeye "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla yazınız" dediğinde onlar tepki gösterince Resûlullah onların istediği gibi yazdırdı. Anlaşmanın sonuna yazılan Allah'ın Resülü ifadesi yerine Muhammed b. Abdillâh yazıldı. Anlaşmanı şartları içerisinde karşılıklı güven ve müşriklerden gelenlerin iadesi Müslümanların ise iade edilmemesi maddeleri de vardı. Beni Ka'b Müslümanlarla, Benû Bekr ise Kureyş ile ittifak yapacaklarını ilan ettiler. Müşriklerin elinde esir bulunan ama kaçarak Hudeybiye'de Müslümanlara sığınmak isteyen Ebû Cendel ise müşriklere bırakıldı.¹³⁹

İbn Ebî Şeybe, Urve'nin isnadıyla diğer kaynaklarda da yer alan¹⁴⁰ Hudeybiye ile ilgili başka bir rivayette de Hz. Peygamber'in bin küsur kişiyle yola çıktığını, Zu'l-Huleyfe'ye gelince kurbanlıklarına gerdanlık takıp işaretlediğini ve ihrama girdiğini.¹⁴¹ nakleder. Resûlullah'ın umre yapması engellendiği yıl Hz. Peygamber, Hudeybiye'ye gidip Hill denilen yerde ikamet etti. Namazını ise haremde kılıyordu. Yapılan anlaşmanın şartları Müslümanların çok ağırlına gittiği için onlar Resûlullah'ın sözünü dinlemede gevşeklik gösterdiler. Ümmü Seleme'nin tavsiyesiyle Resûlullah kurbanını kesip tıraş olunca sahabe de tıraş olup ihramdan çıktı.¹⁴²

12. Mekke'nin Fethi

İbn Ebî Şeybe Mekke'nin fethiyle ilgili Urvre'den naklettiği rivayete göre Mekke, fethedildiği gün Bilâl, Ka'be'nin damına çıkıp ezan okudu."¹⁴³Mekke fethinden sonra Resûlullah Umre yapıp hac için Hz. Ebû Bekr'i Mekke'de bıraktı. Bu yıl itibarıyla Müşriklerin hac etmeleri ve bundan sonra Ka'be'yi çıplak bir şekilde tavaf etmeleri yasaklandı.¹⁴⁴

13. Mute Savaşı

Üsâme'nin komutan tayin edilmesi ilgili Urve'den nakledilen rivayette, içinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer 'in de bulunduğu orduya Üsame komutan olarak tayin edilmişti. Ashabtan bazıları buna itiraz edince Hz. Peygamber, daha önce de onun babasına da itiraz edildiğini hatırlatarak Üsame'nin kendisi için çok değerli olduğunu ve bu işe layık olduğunu söyledi ve kendisine iyi davranılmasını emretti.¹⁴⁵ Burada İbn Ebî Şeybe'nin Mute savaşı olarak isimlendirdiği bu olay Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir tarihte Şam topraklarına gönderilmek üzere hazırlanan ordunun komutanlığıdır.

14. Hz. Peygamber'e Büyü Yapılması

Urve'nin rivayetiyle *Musannef'te* yer alan önemli bir konu da Hz. Peygamber'e büyü yapılması meselesidir. *Kitabu'Tıbb*'da yer alan rivayete göre Beni Zürayk Yahudilerinden Lebîd

¹³⁹ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 395; el-Müttaki, *Kenzu'l-Ummâl X, 483*; Buhârî, "*Kitabu'l-Cihâdi ve's-Siyer*", III, 193 (hadis no: 2731, hadisin diğer bölümleri 1694); Taberânî, XX, 13,14.

¹⁴⁰ Zührî, İbn Şihab, Muhammed b. Süleyman b. Abdillâh, *el-Meğâzi'n-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zükkar, Daru'l-Fikir, 1981, s. 50; Buhârî, "*Kitabu'l-Meğâzi*", V, 123 (hadis no: 4157).

¹⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 408; Zührî, *el-Meğâzi'n-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr, s., 50.

¹⁴² İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 401; İbn İshâk, *es-Sîre*, II, 463, Müslümanların tavrı ve Ümmü Seleme'nin tavsiyesi eksik; ez-Zührî, *el-Meğâzi'n-Nebeviyye*, s., 56. Son kısmı var. Taberânî, XX, 13,14.

¹⁴³ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 483; *Kitabu'l-Libas*, XII, 540; Beyhakî, *Delâil* (5/78).

¹⁴⁴ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 492.

¹⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e., Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 517; *Kitabu'l-Fedâil*, XVII, 234; Buhârî "*Kitabu'l-Menâkib*", V, 23 (hadis no: 3730); Müslim IV, 1884.

b. el-A'sam adında biri Resûlullah'a büyü yaptı. Bu olay Hz. Peygamber'e vahiyle bildirildi. Zî Ervân kuyusunda büyü malzemesi olarak bulunan, tarak, taraktaki saç kalıntıları ve erkek hurma tomurcuğunun içi kuyudan çıkarılmadan toprakla kapatıldı.¹⁴⁶

15. Allah Yolunda İlk Kılıç Çeken Kişi

İbn Ebî Şeybe'nin *Kitabu Fadli'l-Cihad*, *Kitabu'l-Fedail* ve *Kitabu'l-Evail*'de naklettiği Urve'nin rivayetlerinden bir tanesi de Allah yolunda ilk kılıç çeken kişinin Zübeyr b. el-Avvâm olduğu ile ilgilidir.¹⁴⁷ Mekke'de Resûlullah'ın öldürüldüğüne dair bir söylenti yayılınca, Zübeyr kılıcıyla, insanları yara yara Mekke'nin üst tarafında olan Resûlullah'ın yanına vardı. Meseleyi anlayan Resûlullah Zübeyr'e istiğfarda bulunup kendisi ve kılıcı için dua etti.¹⁴⁸

16. Hz. Peygamber'in Vefatı

Resûlullah'ın üç parça Yemen işi pamuklu bez ile kefenlendiğine¹⁴⁹, Resûlullah'ın defin işlemi Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in bulunmadığına, onların o esnada Ensâr'ın yanında olduklarına dair *Musannef*'te yer alan bilgi de Urve'nin rivayetleri arasında yer alır.¹⁵⁰

17. Dûme Liderinin Hediyesi

İbn Ebî Şeybe Urve'den Dûme liderinin, müşrik iken Resûlullah'a bir hediye verdiğini. Resûlullah'ın da bu hediye kabul ettiğini nakleder.¹⁵¹

SONUÇ

İbn Ebî Şeybe, siyerle ilgili Urve b. Zübeyr'den naklettiği kırk küsur rivayeti on dört hocası aracılığıyla nakletmiştir. Müellifin Urve'den aktardığı bu rivayetler, sened yönüyle herhangi bir eleştiriye maruz kalmadığı gibi, metin itibarıyla da diğer kaynaklardaki bilgilerle örtüşmekte ve benzer haberlerle desteklenmektedir. Ancak bu rivayetlerden sadece altı tanesi Urve'ye nispet edilen ve Ebû'l-Esved el-Kuraşî tarafından kaleme alınmış *Meğâzî Resulillah* isimli eserde bulunmaktadır. Bunun sebebi ise nakledilen bu bilgiler Ebu'l-Esved el-Kuraşî kanalıyla gelmemiş olmamasıdır. Bu durum ise İbn Ebî Şeybe'nin Urve'ye dayandırdığı bu rivayetlerin önemini daha da artırmaktadır. Zira bu bilgilerin tamamı senet itibarıyla Urve'ye dayanmasa da metin ve içerik yönüyle başta Buhârî, Müslim olmak üzere birçok sahih hadis ve siyer kaynaklarında yer almaktadır. *Musannef*'te yer alan Urve'nin rivayetlerinde siyer kaynaklarındaki bilgilerden fazla farklı bilgi bulunmamaktadır. Fakat Hz. Bilal ile alakalı onun Hz. Ebû Bekr'in bekçisi olduğuna dair malumata *Musannef*'in haricindeki kaynaklarda rastlanılmamaktadır. Asr-ı Saadete dair bu malumat küçük olsa da meseleye siyer ilmi açısından baktığımızda Hz. Peygamber'in iki yakın arkadaşı olan Hz. Ebû Bekr ve Hz. Bilal ile alakalı önemli bir ayrıntı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴⁶ İbnn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu't-Tib*, XII, 63; Buhârî, "*Kitabu't-Tib*", VII, 136 (hadis no: 5763), Müslim, IV, 1719; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (ö. 275), *Sünen*, thk: Şuayb el-Arna'ut vd., Daru'r-Risale'l-Alemiyeye, 2009, *et-Tib*, 45.

¹⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Evâil*, XIX, 574.

¹⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Fedâil*, XVII, 153; *Kitabu'l-Cihad*, X, 348; Ahmed b. Hanbel, *Fedâilü's-Sahabe*, thk: Vasiyullah Muhammed Abbas, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1983, II, 735; Taberânî, *M. Kebîr*, I, 119; Beyhakî, *Delâil*, VI, 367.

¹⁴⁹ İbnn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Cenâiz*, VII, 162; Buhârî, "*Kitabu'l-Cenâiz*", II, 77 (hadis no: 1271), Müslim, II, 650; İbn Mâce, *Sünen*, *Cenâiz*, 11.

¹⁵⁰ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu'l-Meğâzi*, XX, 579.

¹⁵¹ İbnn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, *Kitabu's-Siyer* XVIII, 127.

İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde Yer Alan Urve B. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Rivayetlerinin Siyer Açısından Önemi

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî el-Mervezî (ö. 241/855), Fedailü's-Sahabe, thk: Vasiyullah Muhammed Abbas, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1983.

Azamî, Muhammed Mustafa, Dirâsat fi'l-Hadisi'n-Nebevi ve Tarihi Tedâvinihi, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1992.

Badğadî, el-Hatib el-Hafız Ebu Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), Tarihu Bağdad, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut ts.

Belâzurî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzurî (ö. 279/892), Ensabu'l-Eşraf, thk. Suheyl Zekkar - Riyaz Zerkeli, Beyrut 1996.

Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Huseyin b. Ali el-Beyhakî (ö. 458/1066), Delailu'n-Nubuvve ve Ma'rifetu Ahvali Sahibi's-Şeri'a, thk. Abdulmu'ti el-Kal'aci, Beyrut 1985.

Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillâh el-Buhari (ö. 256/870), el-Cami'u's-Sahih el-Müsnedü'l-Muhtasar Min Umuri Resulillah ve Sünenihi ve Eyyamihi, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır, Daru Tavki'n-Necât, 1422.

----- et-Târîhu'l-Kebîr, thk: Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut tz.

----- et-Târîhu's-Sağîr(el-Evsat), thk: Mahmûd İbrahim Zâyd, Dâru'l-Va'î, Mektebetü Dâri't-Türâs, Kahire, 1977.

Diyarbakrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekri (ö. 966/1559), Tarihu'l-Hamis fi Ahvali Enfesi'n-Nefis, Daru Sadır, Beyrut, ts.

Hakim, Ebu Abdillâh el-Hakim Muhammed b. Abdillâh en-Nisaburi (ö. 405/1014), el-Mustedrak ale's-Sahihayn, tah. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1990, (eş-Şamile).

Hacı Halîfe, Mustafa b. Abdillâh (Kâtib Çelebi), Keşfu'z-Zunun an Esmâ'l-Kütübi ve'l-Funûn, thk: Şerafettin Yaltkaya-Rıfat Bilge, MEB Yayınları, İstanbul, 1971.

Hatipoğlu, İbrahim, "Süfyân b. Uyeyne", DİA, XXXVIII, İstanbul 2010, 28-29.

İbn Abdilber, Ebu Omer Cemaluddin Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemeri (ö. 463/1071), ed-Dürer fi İhtisârî'l-Meğâzi ve's-Siyer, tlk, thrc: Mustafa Dîb el-Buğa, Teclîdu'l-Fidâ, Dimaşk, 1984.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaeddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdadi et-Teymi el-Kureşî (ö. 597/1201), Sıfatu's-Safve, thk. Târik Muhammed Abdulmunim, Daru İbn Haldun Neşri, İskenderiye.

İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman Muhammed b. İdris er-Razi el-Münziri et-Teymi (ö. 327/939), el-Cerh ve't-Ta'dil, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1952.

----- Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, thk., Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu Nizar Mustafa el-Bâz, Suudi Arabistan, Üçüncü Baskı, 1419

İbn Ebî Şeybe, Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe Ebu Bekr el-'Absî el-Küfî (ö. 235/849), el-Musannef, thk. Muhammed Avvame, Daru'l-Kible li's-Sekafeti'l-İslamiye, Cidde, 2006.

----- Kitabu'l-Meğazi li İbn Ebî Şeybe, thk. Abdülaziz b. İbrahim el-Ömeri, Daru İşbiliya, Riyad, 1999

İbnu'l-Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Muhammed b., Abdilkerim b. Abdilvahid eş-Şeybanî el-Cezerî (ö. 630/1233), Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, Beyrut 1417.

----- el-Kamil fi't-Tarih, Dâru Sâdır, (I-IV. Ciltler) Beyrut 1399/1979 (V-XII. Ciltler) 1402/1982.

İbn Hacer el-Askalanî Şihabuddin Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali (ö. 852/1448), Tehziibu't-Tehzib, Matbaatu Meclisi Dairati'l-Mearif, Haydarabad, 1910.

----- Takribu't-Tehzib, thk: Abdülvehhab Abdüllatif, Dari'l-Ma'rife, İkinci Baskı, Beyrut 1975.

----- Takribu't-Tehzib, thk: M. Avvame Daru'r-Reşid Suriye, 1986

----- el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe, thk. Adil Ahmed vd. Daru'l-kütübi'l-İlmîyye, Beyrut 1415.

- *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, thk: Ali Muhammed el-Becâvî, *Dâru'l-Cil*, Beyrut 1992.
- İbn Hıbbân*, Ebu Hâtîm Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî, (ö. 354/965), *Mesâhîru Ulemâi'l-Emsâr*, *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut 1959.
- Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr ve A'lâmu Fukahâi'l-Aktar*, thk: Marzûk Ali İbrahim, Müessesetü'l- Kütübi's-Sakâfîyye, Beyrût, 1987.
- *es-Sikât*, thk: Seyyid Şerefuddin Ahmed, *Dâru'l-Fikr*, Beyrut, 1975
- *es-Sire'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa*, thk. Hafız Seyyid Bek, *el-Kütübi's-Sekâfîyye*, Beyrut, 1417.
- İbn Hişâm*, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyub el-Hımyeri Ebu Muhammed Cemalüddin, (ö. 213/828), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa es-Seka vd, *Şirketu Mustafa el-Bâbi*, Mısır, İkinci Baskı, 1975.
- İbn İshâk*, Muhammed b. Yesâr (ö. 151/768), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk: Ahmed Ferid el-Mezîdî, *Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 2004.
- İbn Kesir*, Ebu'l-Fida İsmail b. Omer İbn Kesir (ö. 774/1372), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Abdulvahit, *Daru'l-Marife*, Beyrut, 1976.
- *el-Bidaye ve'n-Nihaye fî't-Tarih*, Mektebetu'l-Mearif, Beyrut, 1978.
- *el-Bidaye ve'n-Nihaye fî't-Tarih*, *Dâru'l-Ma'rife*, III. Bsk., Beyrut 1998.
- *el-Bidaye ve'n-Nihaye fî't-Tarih*, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim (mukaddime)*, *Daru'l-Ma'rife*, Beyrut, 1388.
- İbn Kuteybe*, Ebu Mumammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineveri (ö. 276/889), *el-Maarif*, thk. Servet Ukkâşe, Mısır 1960, *el-Hey'etu'l-Misriyye*, Kahire, 1992.
- İbn Mâce*, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (ö. 275/888), *Sünen*, thk: Şuayb el-Arna'ut vd., *Daru'r-Risale'l-Alemiyye*, 2009.
- İbn Sa'd*, Ebu Abdillâh Muhammed (ö. 230/844), *et-Tabakatu'l-Kübra*, *Daru Sadır*, Beyrut, 1966
- İbn Seyyidinnâs*, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidinnâs el-Ya'muri (ö. 734/1333), *Uyunu'l-Eser*, ta'lik: İbrahim Muhammed Ramadan, *Daru'l-Kalem*, Beyrut, 1993.
- Kallek, Cengiz "Yahya b. Adem", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, 234-237.
- Kandemir, M. Yaşar, "Affân b. Müslim", *DİA*, I, İstanbul 1998, 399-400.
- Kurtubî*, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö. 671/1272), *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, thk: Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfîş, *Daru'l-Kütübi'l-Misriyye*, Kahire 1964.
- Medhalî*, İbrahim b. Muhammed, *Merviyatu Ğazveti'l-Handek*, *İmadetu'l-Bahsi'l-İlmi*, Medine, 1424.
- Mizzî*, el-Hafız Cemaluddin Ebu'l-Haccac Yusuf (ö. 742/1341), *Tehzibu'l-Kemal fî Esmâ'r-Rical*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1402.
- Muttakî el-Hindî*, Alaeddin b. Ali el-Burhanfüri (ö. 975/1567), *Kenzu'l-Ummâl*, thk: Bekri Hayyani vd., Müessesetu'r-Risâle, Beşinci Baskı, 1981.
- Müslim*, Müslim b. el-Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyri en-Nisâburi, (ö. 261/875), *el-Müsnedü's-Sahihu'l-Muhtasar bi Nakli'l-Adli ani'l-Adli ilâ Resulillah*, thk., Muhammed Fuad Abdülbaki, *Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi*, Beyrut, ts.
- *el-Bidaye ve'n-Nihaye fî't-Tarih*, *el-Künâ*, thk: Abdurrahim Muhammed Ahmed, *el-Câmiatu'l-İslâmiyye*, Medine 1404.
- Nevevî*, Ebu Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevi (ö. 676/1277), *Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Luġât*, *Dâru'l-Fikr*, Beyrut 1996.
- Ömerî*, Abdülaziz b. İbrahim, *Kitabu'l-Meġâzi li İbn Ebî Şeybe*, *Daru İşbiliye*, Riyad, 1999.
- Özaşşar*, Mehmet Emin, "Veki' b. el-Cerrâh", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, 8-9.
- Sehâvî*, el-Hafız Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman (ö. 902/1496/), *et-Tuhfetu'l-Latife fî Târîhi'l-Medineti's-Şerife*, *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut 1993.
- Suyûtî*, Hafız Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *Tarihu'l-Hulefa*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, ts.

İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'inde Yer Alan Urve B. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Rivayetlerinin Siyer Açısından Önemi

----- *el-Bidaye ve'n-Nihaye fi't-Tarih, ed-Durru'l-Mesur, thk: Muhammed b. Lutfi es-Sabbağ, Camiatu'l-Melik Suud, Riyad, ts*

----- *el-Bidaye ve'n-Nihaye fi't-Tarih, Tabakâtu'l-Huffâz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403.*

Süheylî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman(ö. 581/1185), er-Ravdu'l-Unuf, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arâbi, Beyrut, 1412.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî (ö. 310/922), Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk, Beyrut 1987.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed el-Lahmi eş-Şami Ebu Kasım et-Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire ts.

Tayâlisi, Ebu Davud Süleyman b. Davud b. el-Cârüd et-Tayâlisi (ö. 204/819), Müsnedu Ebî Davud et-Tayalisi, thk., Abdülmusin et-Türki, Daru Hecer, Mısır, 1999, (eş-Şâmile).

Urve b. Zübeyr, Ebû Abdillâh Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid el-Kureşî el-Esedî (ö. 94/713), Meğâzî Resulillah, thk. Muhammed Mustafa el-A'zami, Mektebetu't-Terbiyeti'l-Arabiye, Riyad, 1401.

*Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî (ö. 207/822), el-Meğâzî, Daru'l-A'lemi, Beyrut, 1989, 3. Baskı
Yatkın, Nihat, Ebu Bekr İbn Ebî Şeybe ve Kitabı'l-Musannef'i, AÜSBE Basılmamış doktora tezi, Erzurum 1998.*

Koçyiğit, Talât, "Abdullah b. İdris", DİA, XLIII, İstanbul 2013, 234-237.

Köse, Saffet, "Hafs b. Gıyas", DİA, XV, İstanbul 1997, 118.

Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748/1347) Siyeru A'lami'n-Nübela, thk. Şuayb el-Anaut vd., Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1985, Üçüncü Baskı

----- *el-Bidaye ve'n-Nihaye fi't-Tarih, Daru'l-Hadis, Kahire, 2006.*

----- *Tarihu'l-İslam ve Vefeyatu'l-Meşahir ve'l-A'lam, thk: Ömer Abdüsselam Tedmiri, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1987.*

-----*Tarih, Tarihu'l-İslam, thk: Beşşar, Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 2003.*

-----*el-İber fi Haber men Ğaber, thk: Salahuddin el-Muncid, Matbaatu Hükümeti'l-Kuveyt, İkinci Baskı, Kuveyt 1948.*

-----*es-Sîretu'n-Nebeviyye, thk: Hüsamuddin el-Kudsî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut 1988.*

-----*el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehu Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte, I-II, thk: Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible li's-Sakâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1992.*

Zühri, İbn Şihab, Muhammed b. Süleyman b. Abdullah (ö. 124/741), el-Meğâzî'n-Nebeviyye, thk. Süheyl Zükkar, Daru'l-Fikir, 1981.

ERZİNCAN İLİNDE SUÇA SÜRÜKLENEN VE SUÇ MAĞDURU OLAN ÇOCUKLAR

THE JUVENILES PUSHED TO CRIME AND JUVENILE VICTIMS IN THE CITY ERZİNCAN

Hatice BEKİR*

ÖZET: Bu çalışmanın amacı Erzincan İli'nde suça sürüklenen (yaralama, hırsızlık, mala zarar verme, v.b.) ve suç mağduru olan (aile düzenine karşı suçlar, yaralama, v.b.) çocuk sayılarının belirlenmesi ve bu sayıların son 8 yıldaki önlenme hızının ortaya konması ve ülke göstergelerine göre karşılaştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda yürütülen bu çalışma, Erzincan İli'nde konu ile ilgili bir çalışmanın yapılmamış olması, ildeki suça sürüklenen ve suç mağduru olan çocuk sayılarının değerlendirilmesi açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışmanın alanda yapılacak diğer araştırmalara ışık tutması ve konu ile ilgili müdahale programlarının geliştirilmesi açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

Tanımlayıcı-kesitsel araştırma tipinde planlanan bu çalışmada TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından Erzincan ili ve Türkiye'ye ait olarak ilk defa 2008 ve en son 2014 yılında yayınlanan "Adalet İstatistikleri" konulu "Güvenlik Birimlerine Gelen ve Getirilen Çocuklar " veri tabanında bulunan suç mağduru ve suça sürüklenen 11 yaş ve altı çocuklara ait istatistiksel veriler kullanılmıştır. Son 6 yıl boyunca ilde ve ülkemizde suça sürüklenen ve suç mağduru olan çocuklar belirlenmiştir. İstatistikler yüzdeler hesaplanarak tablolar halinde sunulmuştur. Araştırma sonucunda Erzincan ilinde 2008 ve 2014 yıllarında suça sürüklenen çocukların suç türleri arasında yaralamaya sürüklenme en fazla sayı (1680) ile ilk sırada yer alırken, hırsızlığa sürüklenen ikinci sırada (1412) yerini almış, mala zarar vermeye sürüklenme de üçüncü sırada yer aldığı tespit edilmiştir. 2014 yılında Erzincan ilinde 134 çocuğun (77'si erkek, 57'si kız) yaralandığı, 18 (13'ü erkek, 5'i kız) çocuğun aile düzenine karşı suçlara maruz kaldığı, 8 çocuğun (4'ü erkek, 4'ü kız), 2 kişi (2'si kız), 1 erkek ise diğer suç mağduru olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erzincan, Suça Sürüklenen Çocuklar, Suç Mağduru, Çocuk, Suç.

ABSTRACT: The aim of this study is to define the number of the juveniles pushed to crime (injury, theft, damage to property, etc.) and juvenile victims (offenses against the family, injury, etc.), to present the pace of prevention of these numbers in the last 8 years and to compare them according to country charts. That there has not been any research in the city Erzincan concerning this issue is important in terms of examining the number juvenile pushed to crime and juvenile victims. Moreover, the present study is believed to be important with regards to providing an insight into other studies on this issue and to the development of intervention and prevention programs.

In this study, designed with descriptive cross sectional research design, the statistical data of the juveniles pushed to crime and juvenile victims below the age 11 present in the data base called "The Juveniles Came and Brought into Security Units" themed as "Statistics of Justice" which was published by TÜİK (Turkish Statistical Institute) for the first time in 2008 and last in 2014 belonging to the city Erzincan and Turkey were used. The juveniles pushed to crime and juvenile victims of the last 6 years in the city and in the whole country were defined. Statistics were presented with percentages in the tables. In the province of Erzincan As a result drift to injury between types of crime of children driven to crime in 2008 and 2014, the highest number (1680) and , while the first place , the second dragged theft (1412) have taken place, the drift damage to property has been found to take third place. In the province of Erzincan in 2014 134 children (77 boys , 57 girls) were injured, 18 (13 male and 5 female) are exposed to crimes against children in the family order , 8 children (4 boys and 4 daughter) , 2 (2 girls) , became the first man other crime victims

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Okul Öncesi Öğretmenliği A.B.D.,
shatice@gazi.edu.tr, hsimsekbekir@gmail.com

Key Words: Erzincan, juveniles pushed to crime, victim of crime, juvenile, crime.

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Çocuk Haklarına Dair sözleşme’ de belirtildiği üzere; “daha erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşın altındaki her birey çocuk sayılmaktadır” (UNICEF, 1998). Çocuk doğduğu anda ne ‘iyi’ nede ‘kötü’ bir varlık olup yetişkinler gibi çevresiyle etkileşim halinde olan ve her an gelişen bir varlıktır. Doğumdan on sekiz yaşına kadar geçen bu süre değişik şekillerde evrelere ayrılmaktadır. Bu evrelerde onun iyi ya da kötü olmasını belirleyen yaşantılarıdır (Aral, 1997, s.5; Öztürk, Çopur, Ulutaşdemir ve Balsak, 2015, s.20).

Suç; “yasanın cezalandırdığı hareket” (Bayındır, Özel, Köksal, 2007:96) veya topluma zarar verdiği ya da tehlikeli olduğu yasa koyucu tarafından kabul edilen ve açık olarak tanımlanan eylem ve hareketlerdir. Çocuk suçluluğu ise kanunen reşit sayılmayan yani 18 yaşını doldurmamış kimsenin suç işlemesi olarak tanımlanabilir. Bu durum, İngilizce’de “juvenile delinquency” terimiyle açıklanmakta, Türkçe karşılığı ise tam olarak “reşit olmayanın suçluluğu” anlamına gelmekte ancak, Türkiye’de çocuk suçluluğu olarak kullanılmaktadır (Öcel, 2002, s.375).

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de; “suçlu çocuk” yerine, “Suça Sürüklenen Çocuk” ifadesi kullanılmasına özen gösterilmektedir. Bu yaklaşım, “Her suça bulaşan çocuk, aynı zamanda mağdur çocuktur” anlayışıyla hareket edilmesi gerektiğini göstermektedir (Solak, 2011, s.71). Çocuk suçluluğu, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ciddi boyutlarda kendini göstermektedir. Toplumumuzu derinden etkileyen böylesi sosyal sorunun sadece hukuk ve ceza adalet sistemi içerisinde ortaya koyulan uygulamalarla çözümlenmesi mümkün olmamaktadır (Topçuoğlu, 2014, s.217).

Literatürde çocuklarda, mala karşı suç, okuldan kaçma, saldırganlık ve madde bağımlılığı gibi çok çeşitli davranış problemlerinin aynı anda görüldüğü belirtilmektedir (Farrington, 1997). Örneğin, Farrington (1991), Londra’da 400’ün üstünde erkek çocuğu 8 yaşından 32 yaşına kadar ileriye dönük olarak takip ettiği boylamsal çalışmasında belli bir kategoride suç işleyen erkeklerin diğer suç kategorilerinde de suç işleme eğilimlerinin oldukça yüksek olduğunu tespit etmiştir. Farrington, bu çalışmada Londra örneklemindeki erkeklerden şiddet suçlarından dolayı hüküm giyenlerin %86’sının şiddet içermeyen suçlardan da hüküm giydiğini tespit etmiştir.

Bu çalışma, Erzincan İli’nde konu ile ilgili kritik yaş dönemi olan 7-11 yaş dönemine yönelik herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması açısından özgünlük göstermektedir. Ayrıca çalışma sonuçlarının alanda yapılacak diğer araştırmalara ışık tutması ve konu ile ilgili müdahale programlarının geliştirilmesi açısından da önemli olduğu düşünülmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı çalışmanın amacı Erzincan İli’nde suça sürüklenen (yaralama, hırsızlık, mala zarar verme, v.b.) ve suç mağduru olan (aile düzenine karşı suçlar, yaralama, v.b.) çocuk sayılarının belirlenmesi ve bu sayıların son 8 yıldaki önlenme hızının ortaya konması ve ülke göstergelerine göre karşılaştırılmasıdır.

YÖNTEM

Çalışma tanımlayıcı-kesitsel araştırma tipinde planlanmıştır. Gönç-Şavran (2012, s.116)’a göre kesitsel araştırmalar araştırma konusunun zamanda belirli bir noktadaki halini, yani bir kesitini inceleyen araştırmalardır.

Çalışmada, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından Erzincan ili ve Türkiye’ye ait olarak ilk defa 2008 ve en son 2014 yılında yayınlanan “Adalet İstatistikleri” konulu "Güvenlik Birimlerine Gelen ve Getirilen Çocuklar " veri tabanında bulunan suç mağduru ve suça sürüklenen 11 yaş ve altı çocuklara ait istatistiksel veriler kullanılmıştır.

Son 6 yıl boyunca ilde ve ülkemizde suça sürüklenen ve suç mağduru olan çocuklar belirlenmiştir. İstatistikler yüzdeler hesaplanarak tablolar halinde sunulmuştur.

BULGULAR

Araştırmaya ait bulgular tablo ve şekiller halinde aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1. Erzincan İli ve Türkiye'de Cinsiyete Göre 11 Yaş ve Altı Suç Mağduru Çocukların Dağılımı

Suça Sürüklenen Çocuklar		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2008-2014 Toplam	
İsnat edilen suç türü	Cinsiyet	Erzincan	Türkiye	Erzincan	Türkiye	Erzincan	Türkiye	Erzincan	Türkiye	Erzincan	Türkiye	Erzincan	Türkiye	Erzincan	Türkiye	Erzincan	Türkiye
5682 Sayılı Kanun'A Muhalefet	Erkek	1	36		71		61		72		74		122		1998	1	2434
5682 Sayılı Kanun'A Muhalefet	Kız		10		16		10		27		22		26		699	0	810
6136 Sayılı Kanun'A Muhalefet	Erkek	1	791		981	1	1066		855	3	921		1286	5	1382	10	7282
6136 Sayılı Kanun'A Muhalefet	Kız		25	1	26		8		26		21		19		24	1	149
Adliyeye Karşı Suçlar	Erkek		135		154		170	1	160		179	1	311		284	2	1393
Adliyeye Karşı Suçlar	Kız		47		51		84		101		106		97	1	128	1	614
Aile Düzenine Karşı Suçlar	Erkek					1	369	3	384		523	1	675	1	785	6	2736
Aile Düzenine Karşı Suçlar	Kız					1	156		61		107	1	184		233	2	741
Bilinmeyen	Erkek	30	880		149								5		1	30	1035
Bilinmeyen	Kız	1	74		22						61		62			1	219
Bilişim Suçları	Erkek													3	59	3	59
Bilişim Suçları	Kız										20		43		23	0	86
Cebir	Erkek						605		152		132		18		12	0	919
Cebir	Kız						172		33		14	-	-		4	0	223
Cinsel Suçlar	Erkek	3	1517	3	1732	21	2149	5	2175	6	2811	4	2985	13	2912	55	16281
Cinsel Suçlar	Kız	1	331	1	389	4	574		68	1	186		244	1	323	8	2115
Diğer	Erkek	10	6543	24	6038	19	6741	18	4621	19	5055	1	2237		1079	91	32314
Diğer	Kız	1	1088	1	832	4	852	2	457	2	520	1	263		107	11	4119
Genel Ahlaka Aykırı Suçlar	Erkek		127		91	1	57		50	1	81		71		59	2	536
Genel Ahlaka Aykırı Suçlar	Kız		22		19		13		18		23		39	1	18	1	152
Görevli Memura Mukavemet	Erkek		254	4	323	9	450	5	590	1	631	3	963	3	887	25	4098
Görevli Memura Mukavemet	Kız		15		15		31		26		17		48		59	0	211
Hakaret	Erkek	5	546	5	753	5	792	5	642	9	862		1004	2	1032	31	5631
Hakaret	Kız	1	157	2	184		222	3	236	1	365		435	2	418	9	2017

Erzincan İlinde Suça Sürüklenen ve Suç Mağduru Olan Çocuklar

271

Tablo 1 (Devamı)

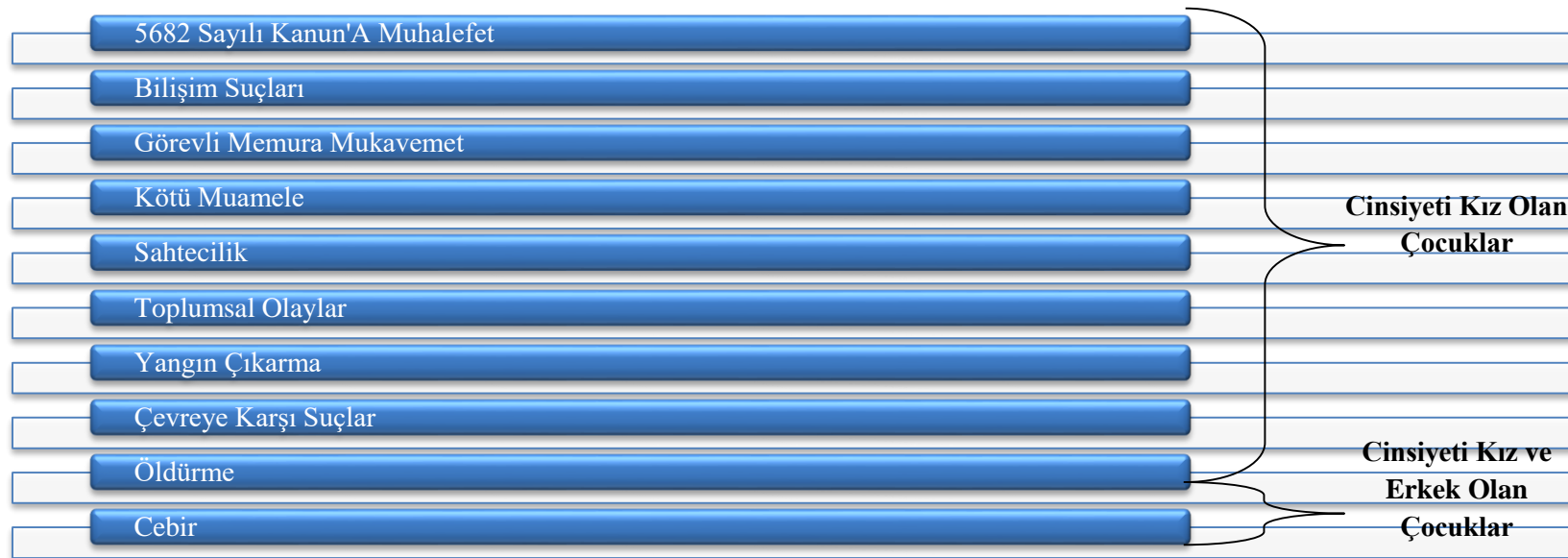
Hırsızlık	Erkek	75	16441	194	16519	217	20195	218	23033	145	26768	328	31016	199	28594	1376	162566
Hırsızlık	Kız	3	1443	7	1350	6	1662	10	1571	1	1738	5	2022	4	1904	36	11690
Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma	Erkek	2	561	5	720	1	790	9	1175	3	1375	4	1331	4	1320	28	7272
Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma	Kız	1	404	1	661	1	388		259	2	249		298	1	333	6	2592
Konut Dokunulmazlığının İhlali	Erkek	6	317	1	253	5	353	5	320	6	429	3	504	4	454	30	2630
Konut Dokunulmazlığının İhlali	Kız		49		37	1	33	3	51		74		73	1	65	5	382
Kötü Muamele	Erkek		83		78									6	1244	6	1405
Kötü Muamele	Kız		49		15										173	0	237
Mala Zarar Verme	Erkek	6	2492	21	2704	22	2800	29	3300	17	3452	26	4001	15	3912	136	22661
Mala Zarar Verme	Kız		80		101		116	1	163	1	202		268		300	2	1230
Sahtecilik	Erkek		262		374	1	353		512		713	6	1701	4	1524	11	5439
Sahtecilik	Kız		20		50		51		73		133		118		128	0	573
Tehdit	Erkek	13	1605	12	1762	20	2232	6	2368	23	2790	17	3150	15	3463	106	17370
Tehdit	Kız	1	248		349		531	7	542	6	734		870	4	928	18	4202
Toplumsal Olaylar	Erkek		691		526	1	652		964		906		1558	2	2076	3	7373
Toplumsal Olaylar	Kız		31		21		36		63		59		144		126	0	480
Trafik Suçları	Erkek	4	1043		230	6	459	5	599	2	638		601	1	557	18	4127
Trafik Suçları	Kız	1	19		9		14		15		19		10		17	1	103
Uyuşturucu Veya Uyarıcı Madde Kullanmak, Satmak, Satın Almak	Erkek		1758		2865		5365		4175	6	5488	9	9983	7	8192	22	37826
Uyuşturucu Veya Uyarıcı Madde Kullanmak, Satmak, Satın Almak	Kız		71	1	94		187		213		321		521	1	663	2	2070
Yangın Çıkarma	Erkek	1	329	2	323		274	4	423	2	456	3	552	1	551	13	2908
Yangın Çıkarma	Kız		22		15		8		12		24		21		25	0	127
Yaralama	Erkek	79	18028	173	22373	232	26298	238	27954	268	32997	292	35339	180	37108	1462	200097
Yaralama	Kız	5	1698	20	2809	38	3882	26	4377	36	6051	61	7201	32	8103	218	34121
Yağma (Gasp)	Erkek	1	1688	3	1584	13	1546	14	1399	3	1824	16	2281	9	2403	59	12725

Tablo 1 (Devamı)

Yağma (Gasp)	Kız		30	34	5	41		77		87	2	90		92	7	451
Çevreye Karşı Suçlar	Erkek		50	153		120	2	116		99		171	2	123	4	832
Çevreye Karşı Suçlar	Kız		3	8		21		18		17		14		17	0	98
Öldürme	Erkek		288	395	1	354	1	366		402	1	423	2	482	5	2710
Öldürme	Kız		29	86		50		24		55		41		83	0	368
Toplam			252	62430	481	68344	636	83393	620	84916	564	100831	785	115439	526	632839

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Tarafından Erzincan İli ve Türkiye'ye Ait Olarak 2008- 2014 Yıllarında Yayınlanan "Adalet İstatistikleri" Konulu "Güvenlik Birimlerine Gelen ve Getirilen Çocuklar " Veri Tabanında Bulunan Suç Mağduru Olan 11 Yaş ve Altı Çocuklara Ait İstatistiksel Veriler (TÜİK, 2016)

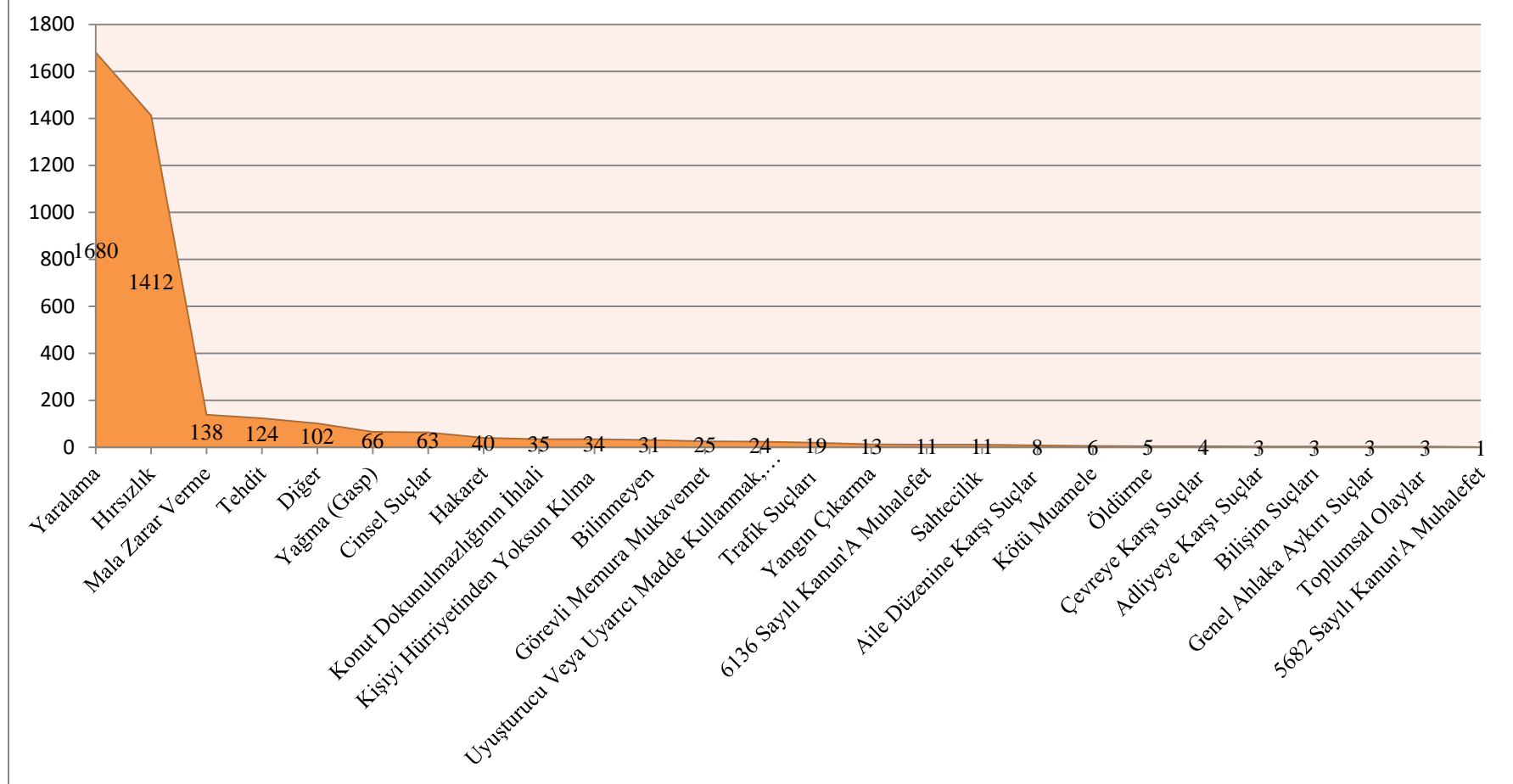
Tablo 1'de Erzincan İli ve Türkiye'de cinsiyete göre 11 yaş ve altı suç mağduru çocukların dağılımı verilmiştir ve aşağıda şekil ve tablolar yardımı ile detaylı olarak tartışılmıştır.

Şekil 1. Cinsiyete Göre Erzincan İlinde Suç Türleri

Şekil 1 incelendiğinde Türkiye'de erkek ve kız çocuklar, Erzincan ilinde ise erkek çocuklar 5682 Sayılı Kanun'a muhalefet, bilişim suçları, görevli memura mukavemet, kötü muamele, sahtecilik, toplumsal olaylar, yangın çıkarma, çevreye karşı suçlar, öldürme suçlarına sürüklenmesine rağmen Erzincan ilinde kız

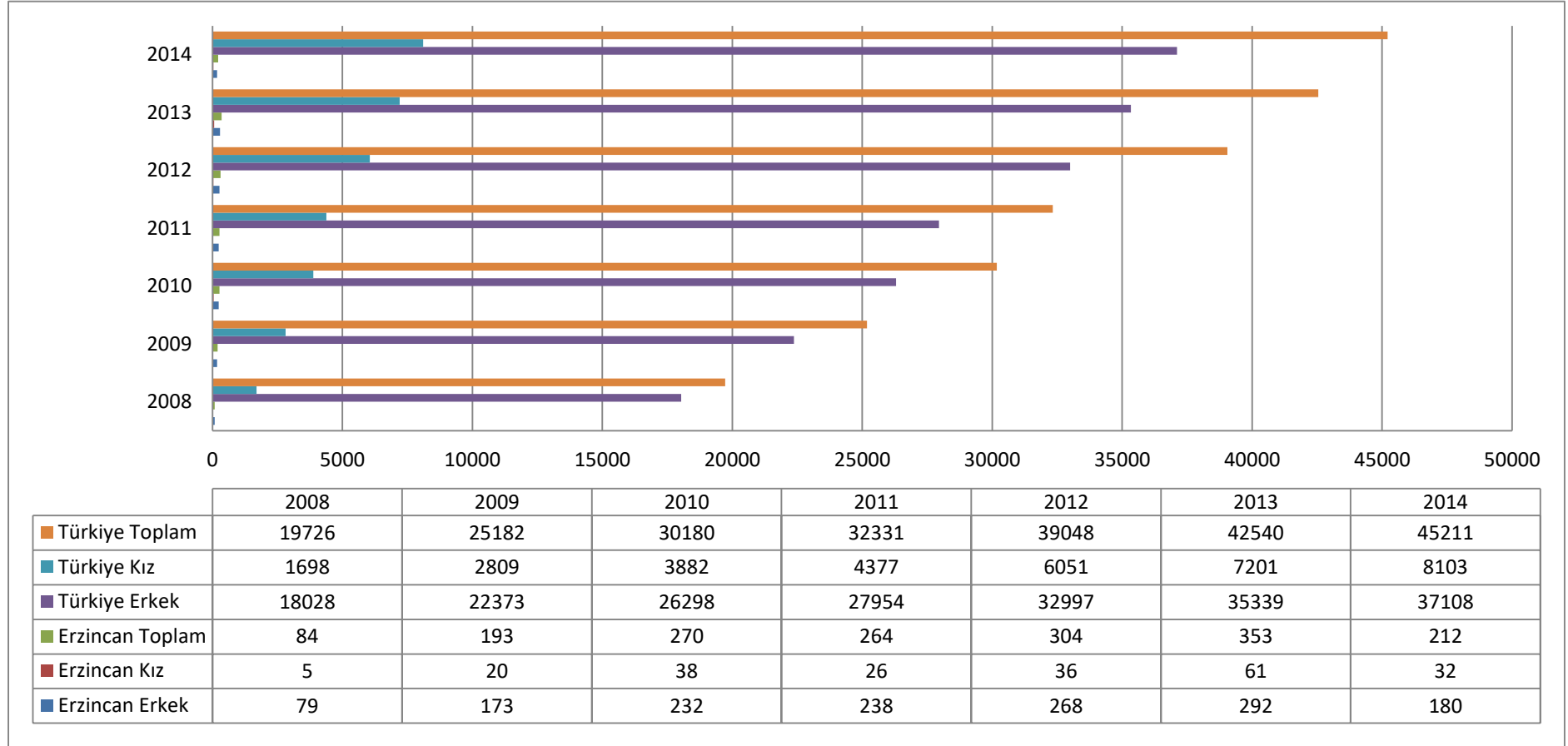
çocuklar bu suçlara sürüklenmemiştir. Erkek çocukların ilgili yıllarda kız çocuklara göre daha fazla suça sürüklendiği görülmektedir. Türkiye'de kız ve erkekler cebir suçuna sürüklenirken Erzincan ilinde cebir suçuna sürüklenen çocuk bulunmamaktadır.

Şekil 2 Erzincan İlinde 2008-2014 Yılları Arasında Suça Sürüklenen Çocukların Suç Türleri

Şekil 2 incelendiğinde Erzincan ilinde suça sürüklenen çocukların suç türleri arasında yaralamaya sürüklenme en fazla sayı (1680) ile ilk sırada yer alırken, hırsızlığa sürüklenen ikinci sırada (1412) yerini almış, mala zarar vermeye sürüklenme de üçüncü sırada yer almaktadır.

Hatice Bekir

Şekil 3. Erzincan ve Türkiye’de 2008 ve 2014 yılları arasında çocukların en fazla suça sürüklendiği isnat edilen suç türü olan yaralamanın cinsiyet ve yıllara göre dağılımları

Erzincan İlinde Suça Sürüklenen ve Suç Mağduru Olan Çocuklar

Şekil 4 incelendiğinde 2008 yılında Erzincan'da toplam 84 (5'i kız 79'u erkek), Türkiye'de ise toplam 19726 (1698'i kız 18028'i erkek) çocuğun yaralama suçuna sürüklendiği görülmektedir. 2009 yılında ise Erzincan'da toplam 193 (20'si kız 173'ü erkek), Türkiye'de ise toplam 25182 (2809'u kız 22373'ü erkek), 2010 yılında Erzincan'da toplam 270 (38'i kız 232'si erkek), Türkiye'de ise toplam 30180 (3882'si kız 26298'si erkek), 2011 yılında Erzincan'da 264 (26'sı kız 238'si erkek) Türkiye'de ise toplam 32331 (4377'si kız 27954'ü erkek), 2012 yılında Erzincan'da 304 (36'sı kız 268'si erkek) Türkiye'de ise toplam 39048 (6051'i kız 32997'si erkek), 2013 yılında Erzincan'da 353 (61'i, kız 292'si erkek) Türkiye'de ise toplam 42540 (8103'ü kız 35339'u erkek), 2014 yılında Erzincan'da 212 (32'si kız, 180'i erkek) Türkiye'de ise toplam 45211 (8103'ü kız 37108'i erkek), çocuğun yaralama suçuna sürüklendiği görülmektedir.

Tablo 2. 2014 Yılında Erzincan İli ve Türkiye'de Cinsiyete Göre 11 Yaş ve Altı Suç Mağduru Çocukların Dağılımı

	Erzincan			Türkiye		
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
Yaralama	77	57	134	13759	7947	21706
Aile Düzenine Karşı Suçlar	13	5	18	3070	2164	5234
Cinsel Suçlar	4	4	8	748	1304	2052
Diğer	1		1	448	264	712
Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma		2	2	159	238	397
Tehdit				187	149	336
Hırsızlık				128	57	185
Yağma (Gasp)				151	31	182
Trafik Suçları				105	48	153
Hakaret				65	66	131
Genel Ahlakı Aykırı Suçlar				39	31	70
Yangın Çıkarma				32	21	53
Mala Zarar Verme				16	4	20
Çevreye Karşı Suçlar				11	5	16
Sahtecilik				11	2	13
Konut Dokunulmazlığının İhlali				3	9	12
6136 Sayılı Kanun'A Muhalefet				3	6	9
Adliyeye Karşı Suçlar				4	4	8
Bilişim Suçları				4	4	8
Uyuşturucu Veya Uyarıcı Madde Kullanmak, Satmak, Satın Almak				7	1	8
Cebir				7		7
Toplumsal Olaylar				3		3
Bilinmeyen				1		1

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Tarafından Erzincan İli ve Türkiye'ye Ait Olarak 2014 Yılında Yayınlanan "Adalet İstatistikleri" Konulu "Güvenlik Birimlerine Gelen ve Getirilen Çocuklar " Veri Tabanında Bulunan Suça Sürüklenen 11 Yaş ve Altı Çocuklara Ait İstatistiksel Veriler (TÜİK, 2016)

Tablo 2 incelendiğinde 2014 yılında Erzincan ilinde 134 çocuğun (77'si erkek, 57'si kız) yaralandığı, 18 (13'ü erkek, 5'i kız) çocuğun aile düzenine karşı suçlara maruz kaldığı, 8 çocuğun (4'ü erkek, 4'ü kız), 2 kişi (2'si kız), 1 erkek ise diğer suça maruz kalmıştır. Bu bulgular şekilde şekil 5'de karşılaştırmalı olarak yer almaktadır.

Türkiye'de, 2014 yılında çocukların tehdit, hırsızlık, yağma (gasp), trafik suçları, hakaret, genel ahlakı aykırı suçlar, yangın çıkarma, mala zarar verme, çevreye karşı suçlar, sahtecilik, konut dokunulmazlığının ihlali, 6136 sayılı kanun'a muhalefet, adliyeye karşı suçlar, bilişim suçları, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak, satın almak, cebir, toplumsal olaylar gibi suçlara maruz kalan çocuklar olmasına rağmen Erzincan ilinde yaşayan çocukların bu suçlara maruz

kalmadıkları görülmektedir. Erzincan ilinde yaşayan çocukların bu suçlara maruz kalmadıkları suç türleri Şekil 4'de verilmiştir.

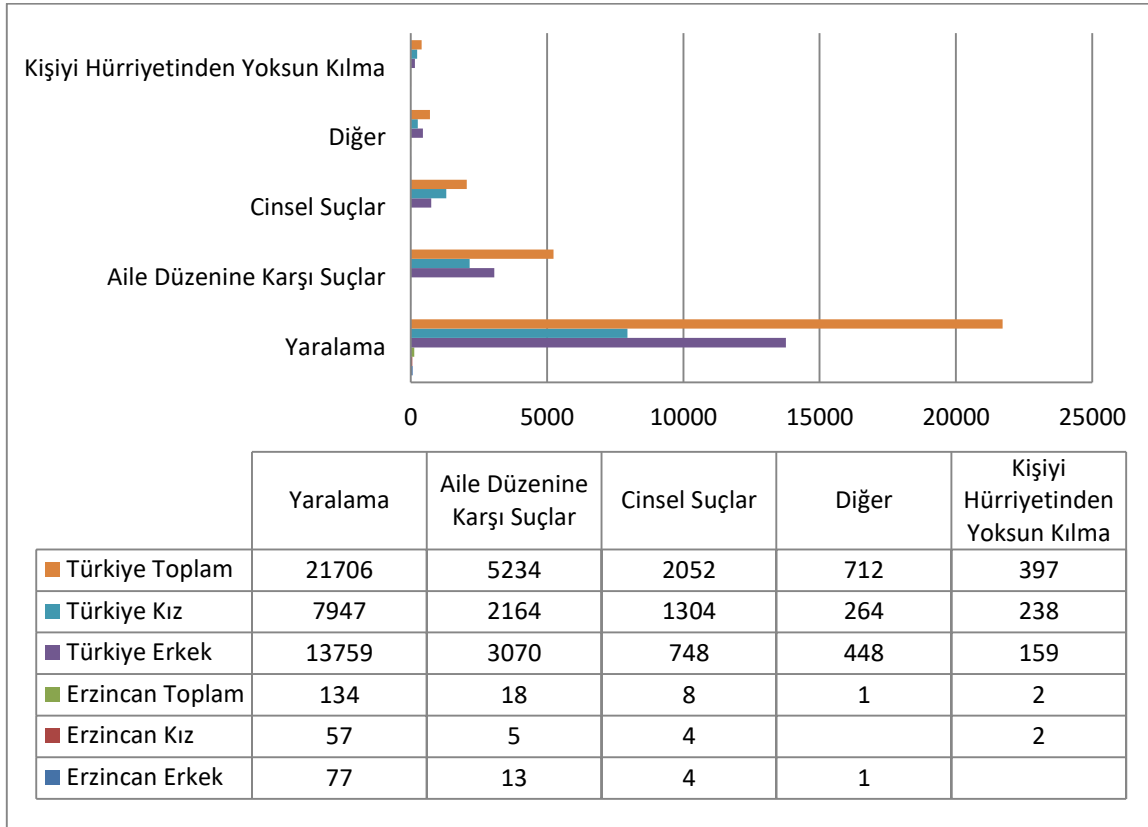

Şekil 5. 2014 Yılında Erzincan İlinde Çocukların Maruz Kalmadıkları Suçlar

Şekil 4'de 2014 yılında Erzincan ilinde çocukların tehdit, hırsızlık, yağma (gasp), trafik suçları, hakaret, genel ahlaka aykırı suçlar, yangın çıkarma, mala zarar verme, çevreye karşı suçlar, sahtecilik, konut dokunulmazlığının ihlali, 6136 sayılı kanun'a muhalefet, adliye karşı suçlar, bilişim suçları, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak, satın almak, cebir, toplumsal olaylar gibi suçlara maruz kalmadıkları görülmektedir.

Çocukların gelişim özellikleri düşünüldüğünde buldukları dönemde hırsızlığa maruz kalma v.b. suç türlerinden uzak oldukları akla gelmektedir.

Erzincan İlinde Suça Sürüklenen ve Suç Mağduru Olan Çocuklar

Şekil 6.2014 Yılında Erzincan İlinde ve Türkiye'de Çocukların Maruz Kaldığı Suçların Dağılımı

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Tarafından Erzincan İli ve Türkiye'ye Ait Olarak 2014 Yılında Yayınlanan "Adalet İstatistikleri" Konulu "Güvenlik Birimlerine Gelen ve Getirilen Çocuklar " Veri Tabanında Bulunan Suça Sürüklenen 11 Yaş ve Altı Çocuklara Ait İstatistiksel Veriler (TÜİK, 2016)

Şekil 5 incelendiğinde 2014 yılında Erzincan ilinde, 57 kız, 77 erkek toplam 134 çocuk yaralanmış, Türkiye genelinde ise; 7947 kız, 13759 erkek toplam, 21709 çocuk yaralanmaya maruz kalmıştır. Aynı yıl içinde aile düzenine karşı suçlara bakıldığında, Erzincan ilinde 5 kadın, 13 erkek toplam, 18 çocuk, Türkiye genelinde ise; 2164 kız, 3070 erkek toplam 5234 çocuk aile düzenine karşı suçlara maruz kalmıştır. Cinsel istismara ise Erzincan ilinde 4, 4 erkek toplam, 8 çocuk, Türkiye genelinde ise; 1304 kız, 748 erkek toplam 2052 çocuk maruz kalmıştır. Erzincan ilinde 1 erkek toplam 1 çocuk, Türkiye genelinde ise; 264 kız, 448 erkek toplam 712 çocuk diğer suçlara maruz kalmış, herhangi bir kız çocuğu diğer suçlara maruz kalmamıştır. Kişinin hürriyetinden yoksun kalması ile ilgili Erzincan ilinde 2 kız toplam, 2 çocuk, herhangi bir erkek çocuğu kalmamıştır. Türkiye genelinde ise 238 kız, 159 erkek toplam 397 çocuk kişinin hürriyetinden yoksun kalmıştır. Bunlardan da anlaşılacağı üzere yaralanmalara maruz kalan çocuk sayısı diğer suçlara göre hem Erzincan ilinde, hem de Türkiye genelinde dikkat çekicidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda 2008 ve 2014 yılları arasında Erzincan'da suça sürüklenen çocukların suç türleri arasında yaralanmaya sürüklenme en fazla sayı (1680) ile ilk sırada yer alırken, hırsızlığa sürüklenen ikinci sırada (1412) yerini almış, mala zarar vermeye sürüklenme de üçüncü sırada yer almaktadır.

Türkiye'de erkek ve kız çocuklar, Erzincan ilinde ise sadece erkek çocuklar 5682 Sayılı Kanun'a muhalefet, bilişim suçları, görevli memura mukavemet, kötü muamele, sahtecilik, toplumsal olaylar, yangın çıkarma, çevreye karşı suçlar, öldürme suçlarına sürüklenmesine rağmen Erzincan ilinde kız çocuklar bu suçlara sürüklenmemiştir. Erkek çocukların ilgili yıllarda kız çocuklara göre

daha fazla suça sürüklendiği görülmektedir. Türkiye'de kız ve erkekler cebir suçuna sürüklenirken Erzincan ilinde cebir suçuna sürüklenen çocuk bulunmamaktadır.

2008 yılında Erzincan'da toplam 84 (5'i kız 79'u erkek), Türkiye'de ise toplam 19726 (1698'i kız 18028'i erkek) çocuğun yaralama suçuna sürüklendiği görülmektedir. 2009 yılında ise Erzincan'da toplam 193 (20'si kız 173'ü erkek), Türkiye'de ise toplam 25182 (2809'u kız 22373'ü erkek), 2010 yılında Erzincan'da toplam 270 (38'i kız 232'si erkek), Türkiye'de ise toplam 30180 (3882'si kız 26298'si erkek), 2011 yılında Erzincan'da 264 (26'sı kız 238'si erkek) Türkiye'de ise toplam 32331 (4377'si kız 27954'ü erkek), 2012 yılında Erzincan'da 304 (36'sı kız 268'si erkek) Türkiye'de ise toplam 39048 (6051'i kız 32997'si erkek), 2013 yılında Erzincan'da 353 (61'i, kız 292'si erkek) Türkiye'de ise toplam 42540 (8103'ü kız 35339'u erkek), 2014 yılında Erzincan'da 212 (32'si kız, 180'i erkek) Türkiye'de ise toplam 45211 (8103'ü kız 37108'i erkek), çocuğun yaralama suçuna sürüklendiği görülmektedir.

2014 yılında Erzincan ilinde, 57 kız, 77 erkek toplam 134 çocuk yaralanmış, Türkiye genelinde ise; 7947 kız, 13759 erkek toplam, 21709 çocuk yaralanmaya maruz kalmıştır. Aynı yıl içinde aile düzenine karşı suçlara bakıldığında, Erzincan ilinde 5 kadın, 13 erkek toplam, 18 çocuk, Türkiye genelinde ise; 2164 kız, 3070 erkek toplam 5234 çocuk aile düzenine karşı suçlara maruz kalmıştır. Cinsel istismara ise Erzincan ilinde 4, 4 erkek toplam, 8 çocuk, Türkiye genelinde ise; 1304 kız, 748 erkek toplam 2052 çocuk maruz kalmıştır. Erzincan ilinde 1 erkek toplam 1 çocuk, Türkiye genelinde ise; 264 kız, 448 erkek toplam 712 çocuk diğer suçlara maruz kalmış, herhangi bir kız çocuğu diğer suçlara maruz kalmamıştır. Kişinin hürriyetinden yoksun kalması ile ilgili Erzincan ilinde 2 kız toplam, 2 çocuk, herhangi bir erkek çocuğu kalmamıştır. Türkiye genelinde ise 238 kız, 159 erkek toplam 397 çocuk kişinin hürriyetinden yoksun kalmıştır. 2014 yılında Erzincan ilinde çocukların tehdit, hırsızlık, yağma (gasp), trafik suçları, hakaret, genel ahlaka aykırı suçlar, yangın çıkarma, mala zarar verme, çevreye karşı suçlar, sahtecilik, konut dokunulmazlığının ihlali, 6136 sayılı kanun'a muhalefet, adliyeye karşı suçlar, bilişim suçları, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak, satın almak, cebir, toplumsal olaylar gibi suçlara maruz kalmadıkları görülmektedir.

Araştırma sonucunda Erzincan İlinde;

- Suça sürüklenen ve suç mağduru olabilecek çocukların kendi yeteneklerini ve becerilerini keşfetmeye yönelik yapılandırıcı yaklaşıma dayalı eğitim programlarının oluşturulması ve uygulanması,
- Suça sürüklenen ve suç mağduru olabilecek çocukların ebeveynlerine yönelik aile eğitim programlarının oluşturulması ve uygulanması,
- Okul yöneticileri, okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin konu ile ilgili farkındalıklarının arttırılması,
- Kurumlarda kriz ve müdahale ekiplerin etkin bir şekilde kurulması,
- Suça sürüklenen ve suç mağduru olabilecek çocuklarla boylamsal, deneysel çalışmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Aral, N. (1997). *Fiziksel istismar ve çocuk*. Ankara: Tekişik Veb.
- Bayındır, N., Özel, A., Köksal, E. (2007). Çocuk suçluluğu demografisi Kütahya şehri örneği. *Polis Bilimleri Dergisi*, 9 (1-4) , 95-108.
- Farrington, D. P. (1991). Childhood aggression and adult violence: early precursors and later-life outcomes. D. J. Pepler ve K. H. Rubin (Ed.) *The Development and Treatment of Childhood Aggression* (ss. 5-29). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Farrington, D. P. (1997). Evaluating a community crime prevention program. *Evaluation* ,3, 157-173.
- Gönç-Savran, T.(2012). Araştırma probleminin oluşturulması ve uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesi. *Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri* (ed. T. Gönç-Savran), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Öcel, N.(2002). *İletişim ve çocuk: iletişim ortamlarında çocuk ve reklam etkileşimi*. İstanbul:İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk Çopur, E., Ulutaşdemir, N. ve Balsak, H.(2015). Çocuk ve suç. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1, 120-124.
- Solak, A.(2011). Türkiye’de çocuk suçluluğu ve mağduriyeti, *Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, Yetişkin Bildirileri Kitabı*, 71-99, İstanbul.
- Topçuoğlu, T. (2014). Çocuk suçluluğu ve gelişimsel (risk-odaklı) suç önleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,16 (Özel Sayı I), 217-226.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).(2016). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=98&locale=tr>, 15.07.2016.
- UNICEF.(1998). *Çocuk haklarına dair sözleşme uygulama el kitabı*. Ankara:Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş.

ОЗНАКОМЛЕНИЕ И АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ КОРАНА НА ИВРИТ

İBRANİCE MEALLERİN TANITIMI VE İNCELENMESİ

Mürsel ETHEM*, Michael SHAFİRO**

ÖZET: Коран – священная книга мусульман. Начало ниспослания Корана Мухаммеду было в седьмом веке, когда ему было 40 лет. Ниспослание Корана длилось около двадцати трех лет. Первые слушатели Корана прекрасно понимали его. Ибо Коран был ниспослан на их языке. Они так же прекрасно знали контекст, в котором был ниспослан Коран. Но после, те кто приняли Ислам, но не знали арабского и контекст Корана, нуждались в переводе и толковании Корана.

Насколько нам известно, в средневековой еврейской литературе встречаются намеки на Коран, иногда даже дословные цитаты из него, однако полного перевода Корана на иврит тогда ещё не существовало. Коран был впервые переведен на иврит с итальянского языка (1547), но не был напечатан. Первый прямой перевод Корана с арабского языка на иврит был выполнен Германом Реккендорфом (1857). На сегодняшний день, после Реккендорфа, Коран был переведен на иврит еще четыре раза. В нашей статье мы изучили эти переводы Корана и проанализировали их.

Anahtar sözcükler: Ислам, Переводы Корана, Иврит, Переводоведение.

ABSTRACT: Kur'an Müslümanların kutsal kitabıdır. Hz. Muhammed'e nazil olan ilk vahyin başlangıcı miladi yedinci asra dayanmaktadır. Böylece vahiy yaklaşık yirmi üç sene devam etmiştir. Vahye doğrudan muhatap olanlar onu çok iyi anlamaktaydılar. Nitekim Kur'an kendi anadillerinde nazil olmaktaydı. Vahye doğrudan muhatap olanlar Kur'an'ın nazil olduğu bağlamı da çok iyi bilmekteydi. Fakat anadili Arapça olmayanlar ve Kur'an'ın bağlamını bilmeyenler İslamiyet'le müşerref olunca Kur'an'ın mealine ve tefsirine ihtiyaç duymaya başladılar.

Bildiğimiz kadarıyla, ortaçağ Yahudi literatüründe Kur'an-ı Kerim'e atıflar bulunmaktadır, hatta bazen alıntılar dahi vardır, ancak Kuran'ın İbranice tercümesi o zaman henüz yoktu. Kur'an'ın ilk tercümesi, İtalyancadan İbraniceye olmuştur (1547) fakat söz konusu meal matbu değildir. Arapça aslından İbraniceye Kur'an'ı ilk tercüme eden Hermann Reckendorf olmuştur (1857). Hermann'dan günümüze kadar Kur'an dört defa daha İbraniceye tercüme edilmiştir. Bu çalışmamızda İbranice mealleri tanıtacağız ve kısaca inceleyeceğiz.

Keywords: İslam, Kur'an Mealleri, İbranice, Çeviribilim.

1. ВВЕДЕНИЕ

Первые переводы Корана на иврит сохранились в нескольких рукописях, которые никогда не были опубликованы. Одна из них (датируется 17 веком) находится в Оксфорде, вторая (вероятно была написана в Индии в 18 веке) находится в Лондоне. В этих рукописях ивритский перевод Корана, который был сделан в 17 веке раввином Яковом бен Исраэль а-Леви, который использовал итальянский вариант Корана, опубликованный в Венеции в 1547 году. Итальянский вариант был переведён с латыни.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Denizli-Türkiye, murselahiska@gmail.com

** Bağımsız Araştırmacı, İsrail-Aşkelon, 7shafiro@gmail.com

Третья рукопись находится в библиотеке конгресса в Вашингтоне и скорее всего ее можно назвать парафразой, чем настоящим переводом, который был сделан по голландскому варианту.¹

Первый перевод Корана с арабского первоисточника на иврит, который был напечатан, составлен Германом Реккендорфом. Сравнительно с его давностью, этот перевод выглядит понятным и легко усваиваемым. Второй печатный перевод Корана был подготовлен Джозефом Ривлиным. Этот перевод был издан в 1937 году. Перевод Аарона бен Шемеша был напечатан в 1971 году. Перевод Ури Рубина был издан в 2005 году. Используя тафсиры ас-Самарканди, аль-Джаузи, аль-Байдави и ал-Джалалейн, Ури Рубин стремится передать как выглядит Коран в глазах верующих мусульман.

На сегодняшний день, последний перевод Корана подготовлен Субхи Али Адави. Это первый перевод Корана на иврит, сделанный мусульманином. По утверждению издателей, данный перевод является более правильным чем предыдущие с научной точки зрения.

В настоящее время ахмадийская мусульманская община пока перевела первые три суры в своём варианте перевода Корана на иврит. Так как это далеко не полный перевод, мы не изучали его в нашей статье.

А. GERMAN RECKENDORF, AL-KORAN O A-MIKRA, 1857

Первый прямой перевод Корана с арабского языка на иврит был осуществлён немецким востоковедом Цви Хаим Германом Реккендорфом (1825-1875). Перевод был издан под названием "אלקוראן או המקרא נעתק מלשון ערבית ללשון עברית ומבואר" /ал-Коран о а-Микра нээтак милашон аравит лелашон иврит умэвоар" в Лейпциге в 1857 году.² В этом переводе, так же как и в переводе Джозефа Ривлина, была использована система Густава Флюгеля³ в нумерации аятов⁴ Корана.

Реккендорф востоковед и еврейский писатель. Получил образование в Моравии, историческом регионе Чешской республики. Продолжил учёбу в университете Leipzig который находится в Германии. Во время учебы посещал уроки семитских языков и в особенности арабский в университете Heidelberg.⁵

Реккендорф очень любил и уважал своего отца. По словам Реккендорфа можно понять, что отец был для него учителем и примером в жизни. В введении к переводу Корана, Герман написал несколько страниц в виде стиха, где он говорит добрые слова в память своему отцу.

После этого Реккендорф сравнивает иудаизм и христианство с исламом. После чего открыто восхваляя Коран заявляет, что ислам "в своей основе был как река, которая выходит из берегов и рушит горы, пересекает скалы, и покрывает землю водами водопада."

¹ Ури Рубин, "Hebrew Translations of the Koran", Энциклопедия Judaica, Второе издание, Издательство Gale, США 2007, XII/304; Ахмед Салах Ахмед ал-Бахнаси, "Переводы Корана на иврит, (история, цели и проблемы)", Международный симпозиум Священного Корана, ИУА, 15-17 декабрь, Хартум 2011.

² Герман Реккендорф, ал-Коран о а-Микра нээтак милашон аравит лелашон иврит умэвоар, Издательство Липсия, Лейпциг 1857.

³ Густав Леберехт Флюгель (1802 - 1870), (нем. Gustav Leberecht Flügel) - немецкий востоковед.

⁴ Аят (араб. آية - знак) — мельчайшая структурная единица Корана.

⁵ Лариса Деммиг, "Reckendorf, Hermann Solomon", Энциклопедия Judaica, XVII/146; Ал-Бахнаси, "Переводы Корана на иврит, (история, цели и проблемы)".

Реккендорф так же задается вопросом как получилось, что необразованные жители пустыни стали правителями вселенной и ислам стал мировой религией? По мнению Реккендорфа, вероятны две причины: "фанатизм религии или ценность веры? Возможно обе!" По убеждению Реккендорфа, "ислам - это религия, которая вдохновляет своих последователей бороться за неё, обещает наслаждения и в этой жизни и в будущем мире. Ислам обращается к сердцам верующих громким голосом: Пусть ваша жизнь будет неотрывно связана с (завоеваниями) мечом. То, чего соблазнительные речи не могут достичь за несколько лет, обнажённый меч достигает за мгновения." Таким образом он намекает на то, что причина распространения ислама это войны, в которых людей насильно заставляли принять ислам. Хочется сразу отметить, что ислам - это не религия войн. В Коране есть много аятов где настойчиво подчёркивается, что ислам не терпит принуждения и насилия.⁶

После подобных изречений, Реккендорф делит свое предисловие Корана на восемь частей:

а) Аравийский Полуостров И Его Жители До Прихода Мухаммеда

В этой части Реккендорф дает общую информацию об Аравийском полуострове который можно разделить на пять частей: Йемен, Хиджаз, Тихама, Неджд и Джамаме. А так же дает информацию о его границах, населении и природе.

б) Жизнь Мухаммеда

Здесь Реккендорф дает лексическое значение имени "Мухаммед". Далее рассказывает о рождении Мухаммеда и описывает его жизненный путь и черты характера.

с) Коран

В этой части рассказывается, что через архангела Гавриила Коран был ниспослан пророку Мухаммеду. Так же упоминается что у Корана есть и другие имена: Фуркан, Мусхаф, Худа, Зикр и т.д. Потом он дает информацию о сурах,⁷ аятах и о чтении Корана. "Согласно нашему варианту" говорит Реккендорф, "в Коране 6259 аятов, 77639 слов, 323015 букв" и таким образом он дает детальную информацию о Коране и численный состав до каждой буквы и даже до каждого знака.

Реккендорф дает информацию об откровениях Корана; как и на чем записывались и как потом собирались Абу Бакром. Также он подчеркивает, что порядок сур не зависел от времени их ниспослания, а учитывался только их размер. Далее он приводит информацию о делениях сур по месту и времени их ниспослания. Абу Бакр поспешно собирал откровения и устанавливал их порядок по своему усмотрению, утверждает Реккендорф. Здесь нужно подчеркнуть, что с исламской точки зрения, порядок сур и аятов в Коране был установлен по повелению Аллаха. Еще необходимо подчеркнуть, что суры не всегда расположены по размеру в убывающем порядке.

Придерживаясь точки зрения христианских мудрецов (Сейл, Марачи) Реккендорф дает информацию об аббревиатурах в начале некоторых сур (الحروف المقطعة /Хуруф аль-Мукаттаа).⁸ Он утверждает, что эти буквы были записаны позже подвижниками Мухаммеда. Но это конечно же абсолютно противоречит исламским традициям.

⁶ Бакара, 2/256; Лукман, 31/17; Касас, 27/56. Гашия, 88/21-22.

⁷ Сура (араб. سورة) — это арабское слово для обозначения одной из 114 глав Корана. Каждая сура делится на более мелкие части-аяты.

⁸ Мукатта'а (араб. مقطعة -"разрозненные [буквы]") -комбинации букв, с которых начинаются 29 сур Корана.

В конце главы Реккендорф коротко рассказывает о первых и последних сурах которые были ниспосланы Мухаммеду.

d) Информация Которую Мухаммед Заимствовал Из Еврейских Источников

Реккендорф в этой главе напоминает, что в своей работе использовал информацию из книги Гейгера. Напоминая, что “число евреев на аравийском полуострове было огромное; Мухаммед не хотел враждовать с ними и иметь плохие отношения.” Реккендорф открыто заявляет, что Мухаммеду было необходимо идти на некоторые уступки. “Мухаммед научился некоторым легендам и святым текстам от Варака.⁹ А так же он был учеником Абдулла бин Салам¹⁰ который перешел из иудаизма в ислам из-за алчности” этими своими он уверенно высказывает предположение, что основы ислама были взяты из иудаизма.

Реккендорф делит информацию взятую Мухаммедом у иудеев на 3 части:

1. *Законы Иудаизма.* Об этом Реккендорф более подробно описал в главе "Коран".
2. *Рассказы из Торы.* Реккендорф говорит, что Мухаммед взял рассказы из Торы и некоторые из них искажил и этим самым ухудшил их.
3. *Толкования и предания Талмуда.* Некоторые рассказы упомянутые в Коране, были взяты из толкований и преданий Талмуда. Реккендорф упоминает некоторые рассказы из Корана, а затем приводит ссылки на эти же рассказы из Талмуда. Таким образом он пытается доказать, что первоисточником рассказов в Коране был Талмуд.

e) Информация Взятая Мухаммедом Из Христианских Источников

Мухаммед, по мнению Реккендорфа, так же взял некоторые отрывки из христианства, смешал и даже искажил их. По мнению христианских толкователей он взял сведения об Иисусе из "Евангелие от Варнавы" и к ним добавил свое мнение. Далее Реккендорф приводит в примеры некоторые аяты, в которых рассказывается об Иисусе.

f) Информация Взятая Мухаммедом От Идолопоклонников

В этой главе Реккендорф рассказывает, что Мухаммед не посмел убрать многие обычаи и законы которые были у арабов с древних времен. Он просто добавил их в свою новую религию. Как доказательство Реккендорф приводит следующие примеры: восхождение в Мекку, семикратный обход Каабы,¹¹ восхождение на гору Арафат,¹² обычаи жертвоприношения и др.

g) Сунна И Исламское Устное Толкование Корана

Рассказывая об аятах Корана Реккендорф говорит следующее: “Каждый читающий Коран поймет, что рассказы закодированы, они прекрасны, но без толкований они остаются нерасшифрованными текстами. Так же понятно, что законы и правила в Коране недостаточны и не всегда и везде актуальны. Это хорошо понимали исламские мудрецы, которые старались что бы каждый отрывок из книги был расшифрован.” Таким образом Реккендорф разъясняет причины возникновения тафсиров.¹³ Так же как и некоторые ориенталисты он утверждает, что Коран невозможно понять без тафсиров. Здесь хотелось

⁹ Варака ибн Навфаль, двоюродный брат Хадиджи, первой жены пророка Мухаммеда.

¹⁰ Сподвижник пророка Мухаммеда, бывший иудейский священнослужитель в городе Медина.

¹¹ Кааба (араб. الكعبة المشرفة - Аль-Ка'батуль Мушаррафа “почётная Кааба (куб)”) - мусульманская святыня в Мекке.

¹² Арафат (араб. عرفة) – местность расположенная не далеко от Мекки.

¹³ Тафсир (араб. التفسير - “разъяснение”) - толкование Корана.

бы возразить Реккендорфу и сказать, что исламский взгляд на эту тему иной. Нужно подчеркнуть, что для понимания Корана необходимо знание арабского языка, асбаб ан-нузуль,¹⁴ глубокие знания общей и исламской истории и т.д. Все тафсиры всего лишь попытка понять/объяснить смысл Корана.

Далее Реккендорф напоминает своим читателям, что некоторые законы, которые установил Мухаммед не были записаны в Коране, они просто были утеряны. Поэтому все труды Мухаммеда о которых знали его знакомые были собраны в книге "Сунна". В исламской традиции речи Мухаммеда входят в сборник, называемый Сунна. У мусульман не было цели записать изречения Мухаммеда в Коран. Это являлось бы искажением слов Всевышнего. Первое время Мухаммед категорически запрещал записывать свои речи: "Не пишите от моего имени ничего, кроме Корана. Кто писал от моего имени что-либо, помимо Корана, пусть сотрет! ..." В дальнейшем Мухаммед разрешил нескольким своим сподвижникам записывать свои слова. Таким образом была составлена Сунна.

h) Наиболее Важные Направления Ислама

В этом разделе Реккендорф объясняет причины возникновения и существования различных направлений ислама комментируя словами "Не удивительно, что каждый отрывок из книги может быть освещен с различных сторон. До того как прошло сто лет после смерти Мухаммеда возникли десятки различных направлений ислама. Ибо приверженцы каждого направления понимали Коран по своему." Далее он дает шесть основных направлений (сунниты, мутазилиты, саляфиты хариджиты, алевиты и ваххабиты) и коротко рассказывает об их идеологии и географическом распространении.

Извиняясь перед читателями из-за того, что написал на иврите то, что не относится к Торе и благодаря всех тех, кто участвовал в этой работе Реккендорф в конце введения дает три причины своего перевода:

1. Потому что иврит наиболее удобный из всех существующих языков для дословной передачи Корана. Ибо иврит и арабский языки - родственные.
2. Иврит понятен нашим еврейским мудрецам.
3. Самая важная причина по мнению Реккендорфа это "дать возможность читателю сравнить между законами и рассказами в Торе и Коране. Таким образом он сможет различить святое от обыденного, чистое от нечистого. Так же читатель сможет понять и оценить святость Торы. Ибо чтобы понять истину и хорошее, нужно знать их противоположности."

Этот перевод был чисто "танахический"¹⁵ и для своего времени являлся произведением искусства. Особенно если мы обратим внимание на то что он был сделан по исследованиям величайших исследователей Корана и востоковедов запада. Но к сожалению, этот перевод не всегда был точным.

В. ДЖОЗЕФ ДЖОЭЛ РИВЛИН, АЛ-КУРАН, 1936

Джозеф Джоэл Ривлин (1889-1971) знаток арабского языка и литературы, родился в Иерусалиме. Его отец Реувен Ривлин последний секретарь генерального совета Кнессет. Мать Ривлина, сестра Авраама Шапира, умерла, когда ему было неделя от роду. С 1910-1914-гг Ривлин преподавал в школах Иерусалиме. После вынужденного переселения во время первой мировой войны ему удалось вернуться обратно на родину в 1922, после чего отправился в Франкфурт изучать в университете арабский язык и исламские литературы.

¹⁴ Причины ниспослания того или иного аята.

¹⁵ Танах (ивр. תנ"ך) аббревиатура слов Тора (Пятикнижие), Невиим (Пророки), Ктувим (Писания). Танахический - древнееврейский язык используемый в святых текстах

По возвращении в Иерусалим в 1927 году, он был назначен на работу в институт востоковедения, где позже получил должность профессора. У Ривлина много научных работ по различным темам. Несомненно, одна из важнейших из них является перевод Корана на иврит.¹⁶

В 1936 году выходит второй перевод Корана под названием “אלקוראן - תרגום מערביט/ Ал-Куран таргум меаравит” подготовленный Джозефом Ривлиным. Последующие издания были выпущены в 1963, 1972 и 1987 годах.¹⁷

Ривлин в ведении рассказывает о том, что Коран является священной книгой для одной седьмой части человечества. Описывая Коран, он говорит следующее “в Коране есть особенные ценности для еврейского народа. Потому что эта книга напоминает читателям общий семитский дух в выражении законов. Когда мы читаем Коран то чувствуем, что его источник такой же как и источник еврейского учения. В этой книге слышится стремление верующих к единому Богу и высокому нраву. Сейчас, когда просыпается самосознание еврейского народа то перевод Корана является очень своевременным.”

В Гамбурге Ривлин встречается с Бяликом, который заинтересовался его трудом и по совету Альтера Друянова они решают выпустить перевод Корана в издательстве "Двир".

Бялик со всей ответственностью взялся за совместное редактирование перевода. Во время редакции суры Бакара, Ривлин постоянно был в страхе от того что Бялик своим поэтическим давлением может изменить суть всей суры, как это он делал в своих других работах. Когда Бялик уехал в Израиль, Ривлин остался один на один со своим переводом и понял, что заканчивать работу придется самому. Но во время совместной работы, которая была одним из замечательных периодов жизни Ривлина, Бялик своим поэтическим взглядом повлиял не только на перевод суры Бакара, но и на весь перевод Корана.

Стиль Перевода Корана Джозефа Джоэла Ривлина

По словам Ривлина некоторые части Корана по своей структуре и содержанию похожи на Тору. Тогда как другие части Корана больше похожи на структуру средневековой легенды. Продолжая рассказывать о стиле своего перевода Ривлин говорит: “После длительных и повторных переводов Корана я решил перевести весь Коран в стиле Танаха. Во время перевода я старался использовать слова из древнего иврита.”

Когда Ривлин сталкивался с аятами, которые имеют разные толкования у мудрецов, то в таких случаях он старался не придерживаться какой-либо стороны и пытался переводить аят так, чтобы он включал в себя различные толкования. Чтобы перевод был более понятным для еврейского читателя, в некоторых местах он добавлял слова в скобках для пояснений.

Несомненно, перевод это очень трудная процедура. Когда перевод касается священного Корана она становится еще труднее. Не всегда можно с легкостью найти эквивалентный смысл того или иного слова. Эту трудность Ривлин описывает следующими словами: В тех аятах в которых встречаются арабские слова, не имеющие эквивалентного перевода на иврит, там мне пришлось заменить их на другие слова. А более точный перевод был упомянут в сноске, и я это делал только для понимания оригинала.

¹⁶ Дэвид М.Л. Оливер Стоун, Rivlin, Joseph Joel, Энциклопедия Judaica, XVII/351.

¹⁷ Джозеф Джоэл Ривлин, Ал-Куран таргум меаравит, Издательство Липсия, Тель-Авив 1936.

Для верного понимания смысла Корана необходимо знать историю и время ниспослания аятов Корана. Но в переводах Корана затрагивать эту тему не всегда будет уместно, ибо эта процедура занимает много времени и объёма. Ривлин решил эту проблему с помощью коротких объяснений и разъяснил это следующим образом: “Что касается истории и самой сути смысла то я давал очень короткие объяснения, потому что моя задача была перевести Коран, а не давать информацию об исламе.”

В делении Корана на аяты была использована система Густава Флюгеля. Во время перевода Ривлин решил разделить аяты на части по их смыслу, придерживаясь принципов деления Нёльдеке и Швали. В конце своего введения Ривлин благодарит всех тех, кто участвовали в переводе Корана.

С. ААРОН БЕН ШЕМЕШ, А-КУРАН СЭФЕР А-СФАРИМ ШЕЛ А-ИСЛАМ, 1971

О жизни Аароном бен Шемешема (1899-?) известно очень мало. Перевод Корана сделанный доктором бен Шемешем был выпущен в 1971 году в издательстве Масада, Рамат Ган.¹⁸ Второе, исправленное издание вышло в Тель-Авиве в 1978 году. Перевод называется “הקוראן ספר הספרים של האשלאם תרגום מערבית/ А-Куран сэфер а-сфарим шел а-ислам, таргум мэравит”.¹⁹

В введении бен Шемеш дает филологическое объяснение к слову "ислам" говоря, что “ислам расшифровывается как полное покорение”. Затем он приводит некоторые отрывки из Торы где встречается корень этого слова.

В последующих параграфах бен Шемеш рассказывает о Мухаммеде. Далее он дает короткую информацию о Коране: о том, что в Коране есть 114 сур некоторые из них короткие, а некоторые длинные. Каждая сура делится на аяты. Но по комментариям Аарона бен Шемеша очевидно его мнение о том, что аяты были разделены позже. И во многих случаях нет тематической последовательности. Он напоминает, что есть два вида деления аятов: один из них был основан Густавом Флюгелем и этой системой пользуются большинство переводчиков. Вторая система была создана в Египте. Аарон бен Шемеш не видит между этими двумя системами большой разницы и поэтому не указывая номера каждого из аятов предпочитает переводить по смысловой тематике сразу по пять аятов. В этом случае невольно задаемся вопросом "почему именно по пять аятов?" Ведь в Коране смысловая тематика не ограничивается определенным количеством аятов. Но ответ на этот вопрос мы так и не нашли в труде бен Шемеша.

Расположение сур в Коране бен Шемеш объясняет следующим образом: “Порядок сур в Коране установлен не по их дате ниспослания а по количеству аятов составляющих суру. Первую суру в этом смысле можно назвать исключением. Ибо в ней всего лишь семь аятов. Вторая и последующие суры расположены по уменьшающемуся количеству аятов. Все древние исламские толкователи имеют общее мнение что этот порядок не соответствует порядку ниспослания сур. Последние короткие суры в Коране были ниспосланы пророку в Мекке и они включают в себя пророчества, а длинные суры которые состоят из законов и правил для Мусульман были ниспосланы в Медине”.

Бен Шемеш напоминает, что среди исследователей и переводчиков есть те, которые изменяют общепринятый порядок сур, и располагают их по дате ниспослания (такие как Давуд и Родвел). А к примеру Белл располагает суры по общепринятому порядку, но внутри сур располагает аяты по их смысловому содержанию и своему усмотрению.

¹⁸ Перевод был назван “הקוראן הקדוש תרגום חופשי/ А-Куран а-кадош таргум хофши”.

¹⁹ Аарон бен Шемеш, А-Куран сэфер а-сфарим шел а-ислам, Издательство Карни, Тель-Авив 1978.

Большинство переводчиков избегают подобные вмешательства в Коран. Перевод Аарона бен Шемеша основан на том порядке сур, который принят в арабском оригинале.

Далее бен Шемеш выражает мнение что Коран преподносит по-своему некоторые ветхозаветные рассказы искажая их. По мнению бен Шемеша "Коран не видит в ветхозаветных рассказах исторических святых фактов, а видит учебные материалы для морали. Для этого приводятся также другие легенды о древних народах, которые были истреблены из-за их грехов." Подобными словами бен Шемеш подчеркивает, что Коран искажил Ветхий завет.

Несовпадение с библейскими рассказами, по мнению бен Шемеша, Мухаммед объясняет тем что иудеи и христиане исказили священные тексты для своих корыстных целей. А что касается повторений в Коране библейских рассказов бен Шемеш сравнивает это с различными повторениями в Танахе и в Новом Завете.

Бен Шемеш старался понять, что имеется ввиду в контексте аятов Корана и затем подобрать нужный смысл слов для перевода. Рассуждая что "язык Корана так же как и язык Торы многоликий и у каждого слова есть множество смыслов иногда даже противоположных друг другу" бен Шемеш напоминает, что не так то просто переводить Коран.

Причины кираата (разночтений) Корана, бен Шемеш объясняет тем что во время ниспослания Корана арабский язык состоял в основном из согласных букв в виде коротких горизонтальных черточек без каких-либо обозначений гласных букв: "И можно предположить сколько различных вариантов чтения Корана развились из за этих черточек. Только после окончания написания Корана во времена халифа Абдел Малик который правил в Сирии (685-705) его визирь Хаджаж б. Юсуф ввел систему чтения и знаков, которые позволили более или менее ясное чтение Корана и заложили основу создания грамматики арабского языка." "И поэтому" говорит бен Шемеш, "нельзя полагаться на грамматику арабского языка для понятия смысла слов Корана."

Придерживаясь выражению из Талмуда "каждый кто переводит пасук²⁰ дословно, является выдумщиком" работа бен Шемеша включает в себя множественные обновления переводов которые не совпадают ни с одним из переводов на разных языках. Таким образом бен Шемеш не до конца доверяя грамматике арабского языка предпочитает более свободный перевод Корана.

В комментариях бен Шемеш постарался указать все места в Танахе, Талмуде и в комментариях еврейских мудрецов, которые похожи или параллельны Корану. Такое сходство между Кораном и книгами других религий, бен Шемеш объясняет тем, что "Коран это вид Торы Моисея на арабском языке." Далее он ссылается на ориенталистов таких как А. Гейгер, Ш. Д. Гвейтин, Й. Ривлин, А. Й. Кац, Бен-Зеев и др. которые в своих работах высказывали подобное мнение.

Бен Шемеш в своей работе использовал как арабскую (Табери, Земахшери, Байдави) так и европейскую (J. Wellhausen: Reste Arabischen Heidentums, 1961; R.A. Nicholson: A Literary History of the Arabs, 1953; J. Goldziher: Die Richtungen der Islamischen Koranlegung; J.M.S. Baljon: Modern Muslim Koran Interpretation, 1961.) литературу.

Дезинформация Об Исламе В Ведении Аарона Бен Шемеша

---

²⁰ Пасук (פסוק) от глагола פסק "отделять, отсекаать", употребляется для обозначения отдельного библейского стиха.

Бен Шемеш в ведении порой открыто намекает что Мухаммед по сути являлся одним из иудейских пророков. К примеру, в начале своего введения он говорит, что "иудаизм - основа ислама". Или же по словам бен Шемеша "пророк Мухаммед для своего времени был последним пророком для распространения настоящего иудаизма о едином Боге." Читателям могут показаться эти слова безобидными. Но давайте посмотрим дальше. Когда бен Шемеш пишет "Пророк Мухаммед объявляет в Коране что он послан только для того чтобы дать своему народу Тору как руководство, на арабском языке". Во первых в Коране нет подобного изречения. Во вторых он намекает на то, что Коран был написан самим пророком Мухаммедом, а не был послан ему в виде откровений. А об исламе утверждает, что это арабский вариант иудаизма.

Продолжая давать дезинформацию об исламе бен Шемеш говорит что "Мухаммед видит христиан как часть еврейского народа которая отделилась от евреев из за разногласий между собой... На пророка Мухаммеда была возложена задача разрешить в этом мире разногласия между иудеями и христианами. А в следующем мире это решит Аллах." Подобную информацию найти в исламских источниках тоже невозможно. Ибо она противоречит основам ислама.

Иногда бен Шемеш смешивает дезинформацию с истинной информацией. Давайте рассмотрим это на следующих примерах.

Первый пример:

"В своей должности как последний пророк он пытался исправить евреев которые были изгнаны из их страны (Израиля) за свои грехи. И исправить христиан которые сошли с правильного пути веры о едином и вечном Боге". Данная информация верна. Ибо ислам действительно был ниспослан для наставления на истинный путь. И в этом евреи и христиане не исключения, но ислам был ниспослан не только для назидания евреев и христиан но и для всего человечества. Обосновывая свои взгляды бен Шемеш временами дает аяты из Корана. Несмотря на то, что иногда дословный перевод аятов подтверждает его слова, но на самом деле контекст у этих аятов совершенно другой.

Второй пример:

"Кроме основ единого Бога, Коран так же включает в себя веру в день воскресения, потусторонний мир, день суда и день вознаграждения и наказания, в рай и ад." Данное высказывание абсолютно верно. Ибо все перечисленное - находится среди столпов ислама. "Из запретов пищи в иудаизме Коран принимает только запрет пить кровь, есть свинину и мясо животного которого не зарезали по правилам (шхита)²¹, и мясо животных которые были зарезаны ради идолов. А остальные запреты он видит, как наказание свыше, которое наложено на евреев из за их грехов." В Коране действительно есть аяты которые указывают на вышеперечисленную запретную пищу (Коран, 6/145). Но есть и другие запреты Всевышнего, которые не упомянуты в данном аяте. Комментаторы суры Анам 145-ого аята открыто заявляют о том, что этот аят был ниспослан в ответ язычникам. Например один из современных толкователей Корана Шамиль Аляутдинов говорит следующее: "Кстати, аят не ограничивает запрещенное лишь этими четырьмя категориями..., но эти четыре выделяются как основные, отсекая многочисленные виды запретов, выдуманных язычниками".

Можно встретить некоторые рассказы о Мухаммеде где тоже дается информация не совсем соответствующая исламским традициям. Например, рассказывается о том, что Мухаммед в Мекке и в многочисленных путешествиях в Израиль и в Сирию встречался с

²¹ Термин "шхита" (ивр. שחיטה) означает ритуальный забой млекопитающих и птиц для еды в соответствии с правилами иудаизма.

иудеями и христианами и изучал у них основы их веры. "То, что он изучал пробудило в его сердце желание вывести своих соплеменников из темноты идолопоклонства и ввести их в веру в единого Бога". Конечно же подобное высказывание в адрес Мухаммеда невозможно с точки зрения ислама.

Еще один наглядный пример того что бен Шемеш дает сведения не совсем соответствующие исламским данным: "Обычно в Коране не находят основы противоречащие иудаизму, поэтому различные востоковеды считают ислам адаптированным иудаизмом для понятия арабскими племенами". Так же бен Шемеш утверждает, что "Мухаммед воевал с еврейскими племенами не потому что они были иудеями. Вражда была только в тех случаях когда они совместно с его врагами идолопоклонниками вели войну против Мухаммеда и против его посланников."

Эти сведения не совсем правильные. На самом деле, в Коране множество упоминаний об евреях и отношение к ним амбивалентное. Есть как выражения позитивного отношения, так и негативного. Однако, важно отметить, что Коран делит евреев на два вида: позитивные и негативные. Часть сур относится к "بني إسرائيل / бани израиль" – "Сыновьям Израиля". Под этим термином имеются в виду древние евреи, создатели монотеистической традиции. Отношение Корана к "бани израиль" чаще положительное, нежели отрицательное. Второй вариант названия "евреи" - "يهود / яхуд", относится к евреям, современникам Мухаммеда и их потомкам, отношение к ним позитивное в раннемедицинский период и негативное, за редким исключением в позднемедицинский. Есть некоторые аяты в которых идеология евреев опровергается Всевышним, а в некоторых аятах евреи проклинаются.²²

Далее бен Шемеш перечисляет некоторые законы Корана упоминая что "Коран предписывает грешнику отпустить рабов и наложниц, кормить и одевать бедных нуждающихся и поститься для отпущения грехов. Кроме того Коран отменил жестокие обычаи убивать новорожденных девочек из за бедности. И ограничил разрешённое количество жён до четырех" таким образом он пытается дать общую информацию о Коране и его характере.

Еще бен Шемеш заявляет, что "джихад²³ развился позже для политических целей, а в Коране он подразумевался только против идолопоклонников... В Коране против иудеев и христиан не объявляется война, они только облагаются налогами (джизья и другие земельные налоги) и их не заставляют менять свою религию на ислам."

Цитируя коммунистических востоковедов о том что "Мухаммеда не было в истории, он всего лишь вымышленный персонаж" бен Шемеш опровергает эти слова следующим образом: "Но мы не согласны с их мнениями. Нет никакого сомнения что Мухаммед был великой и замечательной исторической личностью и он изменил мировую историю." Потом бен Шемеш дает информацию о Мухаммеде и о его предках.

D. УРИ РУБИН, А-КУРАН, 2005

Ури Рубин (1944-) почетный профессор Тель-Авивского университета, где преподавал в течение сорока лет на кафедре арабистики и исламоведения. Его публикации были направлены на Коран, тафсир и ранней исламской традиции. Нынешние

²² Владимир Янкевич, Борис Тененбаум, Загадка ненависти, или "Приглашение к обсуждению", <http://berkovich-zametki.com/2011/Zametki/Nomer8/VJankelevich1.php>, (25.08.2016).

²³ Джихад (от араб. الجهاد (аль-джихад) – "усилие") - понятие в исламе, означающее усердие на пути Аллаха, священная война.

исследовательские проекты Рубина углубляются вокруг Библии и до библейских материалов в Коране и тафсире.²⁴

2005 году выходит в свет новый перевод Корана. Эта работа принадлежит Ури Рубину.²⁵ Упоминается две причины данного перевода: 1. как рассказывает сам Рубин появилась нужда к новому переводу Корана на иврит которая пересмотрит исправит предыдущие переводы. 2. Она была как никогда обходима, особенно после терактов 11 сентября в США.

Ури Рубин в начале своей работы дает короткое изложение о переводах Корана на иврит. Далее он рассказывает, что Коран получил множество толкований которые были сделаны мусульманами на протяжении веков. И каждый переводчик Корана должен был выбирать между множеством существующих толкований. Выбор Ури Рубина был основан на желании написать ивритский перевод Корана который отражал бы вариант наиболее принятый среди мусульманских толкователей Корана.

В своём переводе Рубин стремится передать как выглядит Коран в глазах верующих мусульман. Эта картина отражается в сборниках тафсиров, которые были написаны в течении первых столетий ислама. В основном Рубин пользовался толкованиями из следующих источников:

1. Абу аль-Лайс ас-Самарканди,
2. Абуль-Фарадж ибн аль-Джаузи,
3. Абдуллах аль-Байдави,
4. Тафсир ал-Джалалейн.

Перевод Рубина основывается на общепринятой версии Корана, которая называется версия Хафс от имама Асым. По мере возможности Рубин пытался вникнуть в исламские толкования Корана и он позволил себе разделить текст на отрывки для того чтобы облегчить понимание читателю очередности событий. Рубин напоминает, что “есть случаи когда предложение состоит только из одного стиха, иногда более. Порой новое предложение начинается с середины стиха.” Таким образом он очень правильно подчеркивает особенности и характер строения стихов Корана. В отличии от многих других переводчиков ему удалось увидеть и обозначить правильный подход к переводу Корана.

Во время перевода при передаче арабских терминов которые встречаются в Коране, Рубин очень осторожно подходил к этой теме. Как известно немало арабских существительных превратились в термины, которые остались в их первоначальной форме (закят, ханиф), но каждый арабский термин который можно было перевести был переведён: ислам был переведен как предание (себя Богу), а мусульмане-преданные (Богу), джихад-борьба. Во всех этих случаях был указан в сносках арабский оригинал.

Имена героев были даны в их ивритской форме: Моше а не Муса, Авраам а не Ибрагим. Но арабские имена которые не встречаются в Танахе были оставлены так как есть. К примеру, как Зуль-Кифл и Зун-Нун.

Имена и термины которые встречаются в тексте даны в точном произношении: например, как Куран, Мухаммед, Курайш, Рамадан (через букву цади, а не далет). Но там,

²⁴ Ал-Бахнаси, "Переводы Корана на иврит, (история, цели и проблемы)"; Ури Рубин, A few words about myself, <http://www.urirubin.com>, (26.08.2016).

²⁵ Ури Рубин, А-Куран, Издательство Тель-Авивского университета, Тель-Авив 2005.

где они встречаются в сносках они написаны полным написанием, или как принятое написание Рамадан (через букву далет).

В данном переводе Рубин сохранил насколько возможно текстовое строение источника. Иногда он был вынужден добавлять некоторые слова в скобках. Эти сноски предназначались не только для того чтобы объяснить чередование событий, а так же чтобы осветить основные проблемы с которыми столкнулись толкователи Корана во время своих работ. Рубин воздерживался давать ссылки на научные источники и исследования. Но не воздерживался от ссылок на Танах и в некоторых местах на Новый Завет. В случаях, когда он использовал параллели с мидраш²⁶ то он ссылался на сочинения Бялика и Равницкого.

Как известно в современном ивритском написании очень редко используют огласовки. Ури Рубин в своем переводе почти не использовал их. Лишь только тогда, когда была высокая вероятность неправильного чтения он использовал огласовки (כִּלְבֵּ /ктив меорав).²⁷ Но название стихов были всегда огласованы.

В “приложении I” к переводу Корана, читатель найдет подробности о порядке откровений, на основании исламской традиции которая рассматривает причины ниспослания (асбаб ан-нузул). В “приложении II” читатель сможет познакомиться с огромным количеством восхищения которое получил Коран среди верующих. А так же здесь есть благодарность всему коллективу и своей семье за поддержку в этой нелегкой работе.

В конце своей работы Рубин дает некоторые дополнительные сведения о Коране. Например, рассказывает о том когда Мухаммед получил первое откровение и сколько лет оно ниспосылалось. Так же есть информация о порядке сур Корана.

Далее Рубин дает информацию о делении сур и стихов на Мекканские и Мединские. Он тоже придерживаясь исламской традиции утверждает, что это деление зависит от времени (хиджра)²⁸ а не от географического расположения. По словам Рубина Коран был ниспослан в следующих местах: Мекка, Медина и Шам (Израиль).

После этого Рубин дает список стихов Корана и их деление на Мекканские и Мединские. Затем он дает список сур Корана по порядку их ниспослания. Ури Рубин в своем анализе заметил, что до 10 века сура Фатиха отсутствовала в известных нам источниках и он предполагает, что "возможно сура Фатиха не считалась изначально канонической частью Корана. Из этого можно сделать вывод что данная сура была добавлена в Коран после 10 века."

Рассказывая об исламской традиции восхваляющей как весь Коран так и отдельные суры Ури Рубин напоминает читателям что все это показывает нам масштабы восхищения Кораном среди широких слоев верующих, которые считают, что данный текст обладает сверхъестественными силами. Далее Ури Рубин для примера перечисляет около 16 сур и их необыкновенные качества которые описаны в исламских источниках.

Ури Рубин завершает свой труд подробным индексом состоящим из 46 страниц.

Е. СУБХИ АЛИ АДАВИ, А-КУРАН БЭ-ЛАШОН АХЭР, 2016

²⁶ Мидраш (ивр. מִדְרָשׁ, букв. изучение, толкование) - раздел "Устной Торы", которая входит в еврейскую традицию.

²⁷ "Смешанная" (частичная) система огласовок.

²⁸ Хиджра (араб. هجرة - переселение) - переселение пророка Мухаммеда из Мекки в Медину.

Проект осуществлен Субхи Али Адави, арабо-израильским педагогом из села Туран в Галилее, под покровительством центра "Байинат" в Аммане. 60-летний Адави, описывает себя как "верующий, но аполитичный". Он учит ивриту и арабскому языку в школах на протяжении 40 лет. Сегодня он является директором средней школы в селе Реинех.

За перевод взялся центр "Байинат". Он и раньше переводил Коран на различные языки такие как персидский, африканский, турецкий. У этого центра было несколько поводов для издания данного перевода Корана:

1. В Коране уделено много внимания евреям, в 51 суре из 114 упоминается о евреях. И поэтому каждый еврей имеет право знать о том, что пишется в Коране о них.
2. Основной из поводов это вера в то, что Коран последнее ниспослание Аллаха к человечеству.

Несмотря на то что Коран был ниспослан на арабском языке он обращается ко всему человечеству. Центр "Байинат" осознавая важность этой миссии взял на себя этот огромный и важный проект решив дать возможность каждому читателю независимо от его веры и языка получить достоверную информацию. Этот центр утверждает, что данный перевод правильный так же и с научной точки зрения.

У "Байинат" нет цели оценить предыдущие переводы Корана на иврит или осудить его переводчиков. Центр хочет просто объяснить цель данного перевода Корана. "Если читатель прочтет Тору, Евангелие и Коран то он несмотря на отличие в некоторых рассказах поймет, что эти книги имеют один источник."

Данный перевод был назван "הקוראן בלשון אהר/A-Куран бэ-лашон ахэр - Коран иными словами".²⁹ Переводчик чувствовал огромную ответственность и в то же время счел для себя огромной честью стать первым мусульманином, который перевёл Коран на иврит.

Интенсивная работа над переводом, которую он расценивал как акт поклонения Аллаху, заняла у Адави три с половиной года. Самой большой проблемой, с которой ему пришлось столкнуться, было "передать слова, как они есть".

Адави объясняет причины неправильного понимания и страха перед исламом следующим образом: "Коран становится жертвой предрассудков и часто подвергается несправедливому искажению и некорректным толкованиям. Люди склонны основывать свое негативное мнение о всем Коране на выборочном чтении одного стиха или даже просто части стиха".

На вопрос, "почему же Священное писание ислама подвергается такому враждебному отношению?" Адави отвечает:

"Это политический вопрос. Он не имеет ничего общего с религией. Если вы углубитесь в Коран, вы не найдете никакого поощрения к убийству или терроризму, как считают некоторые. Аллах запрещает это."³⁰

По словам Субхи Али Адави предыдущие переводы Корана не соответствовали научным требованиям. Переводчики преследовали свои корыстные цели. Достаточно прочитать предисловие этих переводчиков и можно убедиться в отрицательном отношении к Корану: "Более того, у некоторых переводчиков изначально была

²⁹ Субхи Али Адави, А-Куран бэ-лашон ахэр, Издательство Гестлит Хайфа, Хайфа 2015.

³⁰ Ислам для всех, *Смыслы Корана впервые переведены на иврит мусульманами*, <http://islam.com.ua/news/20204-2016-01-04-12-02-33>, (26.08.2016).

отрицательная позиция к Корану, это было видно в предисловиях, например у Реккендорфа можно найти много неправильной информации.”³¹

Во время совместной работы центр “Байинат”, группа ученых и переводчик Корана Адави знали и предвидели что возможно данный перевод вызовет критику в широких кругах, и поэтому они между собой договорились, что будут придерживаться правильной информации и точного перевода Корана. Они уважали мнение каждого участника своей группы.

О трудностях перевода Корана можно услышать практически от каждого переводчика. В этом случае Адави не исключение. На эту тему он выражает следующее мнение: “нет надобности рассказывать о всех трудностях в нашей кропотливой работе. Одна из сложностей этого перевода в том что в арабском языке более 12 миллионов слов а в иврите их около 45 тысяч. Несомненно эта работа трудна и требует во время перевода использовать большое количество пояснений. Так же в арабском языке 22 спряжения глаголов а в иврит их всего семь, и очень трудно подобрать синонимы в иврит для арабских слов упомянутых в Коране... Дополнительная трудность в том что Коран богат словами которые имеют несколько смыслов, и эти слова каждый раз упоминаются в разных значениях... Язык Корана краток. Коран очень часто использует сложные глаголы вместо отдельных предложений...” Конечно же перевод всегда требует особого внимания. А когда дело касается перевода Священного текста трудность удваивается.

Возможно данный перевод у читателя вызовет не только удивление но и недовольство. Так как он может обнаружить информацию которая непривычна для него или противоречит его знаниям. Некоторые рассказы (особенно связанные с пророками) рассматриваются в Торе и в Коране с разных позиций. Разработчики уважая интеллигенцию читателя передают факты Корана такими какими они есть. Так же они не хотят навязывать свое мнение и делать какие-то выводы и дают читателю возможность сделать это самому.

При случае когда создатели перевода Корана чувствовали нужду для объяснения и толкования какого-либо аята они делали это в сносках. Перевод полностью отентный, точный, его строение не похоже на предыдущие, и он не разбавлен субъективными рассказами переводчика. Перевод очень точно сохраняет и содержание Корана и его строение.

Подход данного научного комитета к переводу Корана с точки зрения переводоведения можно назвать "буквальным переводом". Ибо очень четко видна их позиция в следующих словах: “Коран переведен без пустых добавок, и каждое слово которое существует в оригинале не упущено в переводе, а также не добавлено ни одного лишнего слова. Этот перевод не стремится разьяснить Коран а только переводит его. Поэтому в тексте нет ничего кроме аятов. В переводе нет ни одного слова которое не встречалось бы в оригинале. Комментарии были даны лишь к тем аятам которые могли быть недостаточно понятны читателю. В любом случае весь перевод чист от идеологических и субъективных высказываний...”

В конце введения Субхи Али Адави благодарит всех членов редакции, с помощью которых был успешно завершен перевод Корана.

---

³¹ Ислам для всех, *Смыслы Корана впервые переведены на иврит мусульманами*, <http://islam.com.ua/news/20204-2016-01-04-12-02-33>, (26.08.2016).

2. ВЫВОД

Первый прямой перевод Корана с арабского языка на иврит осуществлен **Реккендорфом**. Он порой восхваляет ислам, а порой намеками оскорбляя ранит его. Сам перевод является **танахическим**. Прочитав перевод, читатель поймет, что переводчик порой упустил не переводя некоторые слова и части аятов. А в некоторых местах очевидно, что Реккендорф недопонимал контекст самого аята и неправильно переводил смысл на иврит. Многие западные и еврейские критики заявляют, что Реккендорф во время перевода не был объективным. Так же говорится, что в его переводе много ошибок как в понимании аятов так и в самом переводе.

Перевод **Ривлина** тоже является танахическим. Несмотря на его точность, в нем есть использование языковых форм которые затрудняют его понимание без помощи источника на арабском языке. Его перевод можно отнести к **буквальному переводу**. Ибо переводчик во время перевода пытался дословно переводить и слова и структуру Корана на сколько это возможно.

В переводе **бен Шемеша** можно увидеть оскорбления в адрес ислама и Корана. В его работе также легко столкнуться с дезинформацией об исламе. Бен Шемеш придерживается выражения “каждый кто переводит пасук дословно, является выдумщиком”. Таким образом он не до конца доверяя грамматике арабского языка предпочел более **свободный перевод** Корана. Этот перевод понятен и легок, но бен Шемеш слишком свободно трактовал стихи Корана. Нужно подчеркнуть, что в переводе бен Шемеша заметны его взгляды на ислам.

Пользуясь наиболее принятыми толкованиями Корана, **Рубин** пытался сделать перевод который отражал бы взгляды мусульман. Следуя **буквальному переводу** Рубин пытался сохранить насколько возможно текстовое строение источника. Поэтому он чувствовал себя должным добавлять некоторые слова в скобках. В работе Рубина тоже можно встретиться с дезинформацией об исламе.

Адави описывая себя как “верующий, но аполитичный” критикует предыдущие переводы Корана и ставит перед собой цель “придерживаться правильной информации и точного перевода Корана”. Во время перевода Адави пытается сохранить и содержание Корана и его строение. Данный подход открыто показывает нам что этот **перевод - буквальный**. Да и слова Адави “Коран переведен без пустых добавок, и каждое слово которое существует в оригинале не упущено в переводе, а также не добавлено ни одного лишнего слова” подтверждают наше предположение.

Среди переводчиков Корана на иврит мы встречаем прямо полярное/противоположное отношение к Корану. От восхвалений и восхищений и заканчивая открытыми оскорблениями. Изученные нами переводы Корана на иврит в основном являются буквальными. По нашему мнению подобный подход к переводу Корана - ошибочный. Буквальный перевод это эквивалентность лишь на уровне языковых знаков, не учитывая информацию, передаваемую на иных уровнях содержания. Как известно в средние века при переводе священных текстов господствовал метод дословного перевода, причем переводчики исходили не из теоретических принципов, а из священного трепета, что приводило к большому числу ошибок в переводе слов, предложений и т.д. В результате буквального перевода происходит либо искажение информации, содержащейся в исходном тексте, либо нарушение лексических, грамматических, стилистических норм переводящего языка. Нужно подчеркнуть, что для понимания Корана необходимо знание арабского языка. Все мы в этом согласны! Но контекст Корана имеет не менее важное значение. Ибо Коран был ниспослан в течении 23 лет в разных ситуациях. И поэтому историческая ситуация того времени играла важную

роль в ниспослании откровений. Поскольку Коран устный текст (oral text), очень важную роль в его понимании играет асбаб ан-нузуль, глубокие знания общей и исламской истории и т.д.³²

3. ЛИТЕРАТУРА

- Адави, С. А. (2015). *А-Куран бэ-лашон ахэр*, Хайфа: Гестлит Хайфа.
- Ал-Бахнаси, А. С. А. (2011, декабрь). "Переводы Корана на иврит, (история, цели и проблемы)", Международный симпозиум Священного Корана, ИУА, Хартум, Судан.
- Бен Шемеш, А. (1978) *А-Куран сэфер а-сфарим шел а-ислам*. Тель-Авив: Карни.
- Владимир Янкелевич, Борис Тененбаум. (Август 2011). *Загадка ненависти, или "Приглашение к обсуждению"*, (<http://berkovich.zametki.com>), Erişim tarihi: 25.08.2016.
- Ислам для всех, (Январь 2016). *Смыслы Корана впервые переведены на иврит мусульманами*, (<http://islam.com.ua>), Erişim tarihi: 26.08.2016.
- Колмаков, А. В. (1972). *Ал Коран Магомедов*. Санкт-Петербург: Петербургское Академия Наук.
- Реккендорф, Г. (1857). *Ал-Коран о а-Микра нэтак милашон аравит лелашон иврит умэвоар*, Лейпциг: Липсия.
- Ривлин, Д. Д. (1936). *Ал-Куран таргум меаравит*, Тель-Авив: Липсия.
- Рубин, У. (2005). *А-Куран*. Тель-Авив: Тель-Авивский Университет.
- Ури Рубин, *A few words about myself*, (<http://www.urirubin.com>), Erişim tarihi: 26.08.2016.
- Энциклопедия Judaica. (2007). *Hebrew Translations of the Koran* (2-ое издание, том 12, стр. 304). США: Gale.

---

³² Алексей Васильевич Колмаков, *Ал Коран Магомедов*, Издательство Петербургское академия наук, Санкт-Петербург 1792, с. XXV-XXVI.

ERZURUM ÜNİVERSİTESİ

Anadolu da Bir Dünya Üniversitesi

www.erkincan.edu.tr

kapak tasarımı: Özgüraydınbekar